

زانستى سەردەم

گۇقارېكىس زانستى گىشتى ۋەزىيە

دەزگاس چاپ و پەخشى سەردەم دەرس دەكات

خاۋەنى نىمىياز: كەمال جەلال غەربىب

ژمارە (۲) سانى يەكەم كانۇنى دوۋەمى ۲۰۰۰ بەفرانبارى ۲۶۹۹ ك Issue No. 3 January

سەرنووسەر

نەكرەم قەرەداخى

تۇزىنەۋەى زانستى

تۇزىنەۋەى نە بۈرە جىياچىكلى زانستو تەككە نۇزىدا نەمۇ بۇتە خەسلەتلىكى دىيارى جىيەلى نۇزى. بەيەككە نە سىما ھەرە پىر بايەخو جۈنەكلى سەردەم دادەنرۇت.

كۈمەلانى پىشكەكتۈۋى نە سەرزەمىنە، زۇر دەمىكە باۋەشيان بۇ كىرۋەتەۋە پەرەيان پىداۋە، رۇزائە نە دۇزىنەۋە داھىنلى نۇزىدا ھەنگاۋى كەرە دەنن.

لەسەدى نۇزى ھەزارى تازىدا، كالى نەۋە ھاتۋە نىمەش ھەنگاۋمان دىيارى يىتە دەستمان لەكاردايىت، تۇزىنەۋەى زانستى بىكەنە مەرجى پەرەلى ھەمۇ كارۋ پىشەيەكى زانستى ھەمۇ بۈرۈ دەرفەتلىك نەبەردەم تۇزەكەندە والا بىكەينە ھەمۇ كىشەۋ گىرقتىك كەلەۋ رىيەدا دىتە بەردەمىيە نەپەللىۋ، بەچاۋى پىر بايەخو رىزۋ ھاندان بىروانىنە سەردەم كارەكەنلىان.

رەنگە لەرپىزى ھەرە پىشەۋەى لەم بۈرەدا، زانكۇكا نەسان و پە يمانگاۋ مەلبەلەكەلى تۇزىنەۋەى سەربە ۋەزارەتەكان بىگىتەۋە، بەشۋەيەك تۇزىنەۋەىكەن لەسەر بىنەماي پىرۇگراممىكى دارىسۇراۋى زانستى يىتە كە سەرانسەر لە پىناۋى پەرەدانى نىشستمانى و پىداۋىستىيە ھەنۋەكەيەكانماندا بىزۋ، بىنە ھاكتەرىكى كارا بۇ گۇرانتكارى نە ھىزۋ بۇچۈۋە تىروانىنەكانماندا بەردەم دىيەلى پىشكەكتۈۋە سەردەمى نۇزى.

سەرنووسەر

رىكخستى بابەتەكان پەيۋەندى بەلەيەنى ھۈنەرپەرۋە ھەيە

پەيۋەندىەكان لەرلىگاس سەرنووسەرۋە دەپىت

ئاۋۋونىشان:

سەلە يمانى: ھۈنەرى يەكگرتەن-گۇقارى زانستى سەردەم

ت: ۲۲۱۶۲

بۇ دەرمەۋى ۋلات، سەنتەرى سەرجىنار

Tel: 0044 162 84 86008

Fax: 0044 162 84 77660

كۆمپىيوتەر: پادگار عبدالرحمن-كاۋە ھىسەن مەمەد

مۇتتاز ۋەزى كۆمپىيوتەر: شادمان نىسماعىل

چاپ: دەزگاس سەردەم

بەرگە: چاپخانەى دلىر

نەخشە سازىۋ كارى ھۈنەرى: سەرنووسەر ئەنجامى دلوە

راكىشلى چاپ: مەغلىد غەزىز، ئاسۋ غوسمان

۲۰۹-۲۰۷	د. جهان و د. صلاح	کېښه دې دان له قولنا بڼاڅه کانا
۲۲۲-۲۲۱	زانا حسين کريم	کليسي دان
Biology		
۴۱-۴۰	دکتور بهرروز جلف	بايو لوري
۴۶-۴۲	هکترين قهرماني	کلون کړن
۱۶۵-۱۵۸	نوروز حارس	سهمالي مړنلي پېرناښه کړاو
۱۷۱-۱۷۰	ناسک نه محمد	کوزي گيانه ويران
۲۲۶-۲۲۴	نهمهدين حاجي کريم	قاريزيد بچوکا ترين توشکري نه خوشيه
۲۲۰-۲۲۷	نلان رهيم	چالنا لږکه
۲۰	نزار قادر	چړونکي همد زانابه کي نوازه
۶۷	سدام	هشکوت و شه شهه کونړه
۸۷	دانا کمال	گيانداره قوت پنه رکان
۱۵۷	هازي	بوفه زهر اوبه کان
۲۰۹	سارا	گيزير کوکي هيتامېن
۲۴۱	سهره بند	ماسوس
Irrigation		
۶۰-۵۶	پورهان محمد	نور قارچکي کرم دخواست
Engineering		
۱۹۷-۱۹۱	روزگار سميع	نور اودکالي کوردستان
۲۲۵-۲۲۷	هيوا صالح	له لند زيار
Psychology		
۶۱-۶۰	سهره بند قهرماني	نه خشي شلرستاني
۱۹۲-۱۸۷	سوزان جمال محمد نه مين	خانوي دوا روژ
۶۷	سدام عزيز	سايکولوژي
Nutrition		
۵۰-۴۷	عدي صالح	روونکي و رفتاري مړوژ
۱۴۹-۱۴۴	خالد محمد خان	خدمکي
Veterinary		
۲۶-۲۴	دکتور قهرماني	نه خشي خدمکي خورلوا
Sexology		
۸۲-۷۶	فاضل هيمت	خوراک
Chemistry		
۲۶۵-۲۵۶	نور علي مريمي	گوشتي دستکرد له گه لاي روم کوه
۲۰۲	ريشان	پاراستي خوراک به به ستر
۲۱۲		فيتن نهري
Ecology		
۲۸۰-۲۷۱	س.ع. نور	کوکسيدوس
Energy		
۱۷۷-۱۷۴	محميا باخان	سيکسزالي
۱۷۶-۱۷۲	محمد علي محمد	هستيازي له کالي سيکسدا
۷۵		کيميا
Miscellaneous		
۱۷۵-۱۶۰	حسن نه محمد	هه لنډک له ريگان کالي سوود و مرگرتن...
۲۴۱-۲۴۰	هيوا رحمان	نوکسين يو ياري زانان
۱۰۴	هوشيار	گازي co2 وک ياکړ کرموه
۱۰۲		ريگم زالي
۱۰۶	نوانا	تر شه پاران
۱۴۲	دانا	ووزه
۱۵۲	سدام	چيمان نامده کرموه يو ينشوازي
۱۹۲	سدام	ووزي با
۱۹۲		په کاره يناني مادي نه سووت
۲۳۰		هه هه هه
۵۵		بالون
Research		
۲۷۰-۲۶۶	قاريز حاجي عزيز	راپورزيک دهر پاري يه يمانگي هيوا
		منډالنيکي دووسره
		چانډني هه لوان
		نارايشتي چاو
		ته له لوني مويانيل
		رواندني تهني پلاستيکي نه چاودا
		لووتی دستکرد
		قه نه وي
		منډالي نه فريقي
		رويشان به يي
		نور نه هوه

Medicine	تۇنجى قېتىم
۵-۳	د. ھەمەد ھەمەد
۵۵-۵۱	د. ھەمەد ھەمەد
۸۴-۸۲	د. ھەمەد ھەمەد
۲۹-۲۷	د. ھەمەد ھەمەد
۹۶-۹۲	د. ھەمەد ھەمەد
۱۲۰-۱۲۸	د. ھەمەد ھەمەد
۱۵۲-۱۵۰	د. ھەمەد ھەمەد
۱۴۲-۱۳۶	د. ھەمەد ھەمەد
۲۰۲-۲۰۱	د. ھەمەد ھەمەد
۲۱۲-۲۱۰	د. ھەمەد ھەمەد
۲۲۰-۲۱۷	د. ھەمەد ھەمەد
۵	ھەمەد ھەمەد
۶۴	ھەمەد ھەمەد
Physiology	فېزىيولوگىيە
۸-۶	د. ھەمەد ھەمەد
۱۵-۹	د. ھەمەد ھەمەد
۲۶-۲۷	د. ھەمەد ھەمەد
۴۶	ھەمەد ھەمەد
Astronomy	گېئودېئىيە
۲۰-۱۶	د. ھەمەد ھەمەد
۶۷-۶۵	د. ھەمەد ھەمەد
۷۵-۶۸	د. ھەمەد ھەمەد
۹۲-۸۸	د. ھەمەد ھەمەد
۱۰۲-۱۰۷	د. ھەمەد ھەمەد
۲۲۲-۲۲۱	د. ھەمەد ھەمەد
۲۱۲	ھەمەد ھەمەد
Computer , Internet	كومپيۇتېر ئىنتېرنېت
۲۲-۲۱	د. ھەمەد ھەمەد
۸۷-۸۵	د. ھەمەد ھەمەد
۱۰۶-۱۰۲	د. ھەمەد ھەمەد
۱۸۲-۱۷۷	د. ھەمەد ھەمەد
۲۰۶-۲۰۲	د. ھەمەد ھەمەد
۲۲۶-۲۲۴	د. ھەمەد ھەمەد
۱۰۲	ھەمەد ھەمەد
۲۰۹	ھەمەد ھەمەد
Agriculture	كىشىلىك
۱۰۲-۹۷	د. ھەمەد ھەمەد
۱۶۹-۱۶۵	د. ھەمەد ھەمەد
۱۸۶-۱۸۴	د. ھەمەد ھەمەد
۲۱۶-۲۱۴	د. ھەمەد ھەمەد
۲۵۵-۲۴۹	د. ھەمەد ھەمەد
۱۱۲	د. ھەمەد ھەمەد
Physics	فىزىكا
۱۱۸-۱۱۲	د. ھەمەد ھەمەد
۱۵۷-۱۵۴	د. ھەمەد ھەمەد
۲۰۰-۱۹۸	د. ھەمەد ھەمەد
۲۴۸-۲۴۵	د. ھەمەد ھەمەد
Dentistry	دېنتىستىكا
۱۲۲-۱۱۹	د. ھەمەد ھەمەد

ئاۋىس سېپى زىكمانى

Congenital Cataract

نوسىنى: دىكتور ھەمەت ھەمەت

پىسپۇرى نەخۇشپەكەنى چاۋ

كە بىرىتتە لە ھايرۇسى رۇبىلا (Rubella Virus) لە رىگى
ۋىلاشەۋە دەجىتتە لەشى كۆرپەلەكەۋە.

تاقىكرەنەۋەكەن دەريان خستەۋە كە:

۵۰% ى كۆرپەلەكەن توش دەين لە كاتى يەكەمىن ۸ ھەفتە
سكەكەدا.

۲۲% پان لە نىۋان ۹ تا ۱۲ ھەفتە سكەكەدا.

۱۰% پان لە نىۋان ۱۰ تا ۲۴ ھەفتە سكەكەدا.

زۇرچار جگە لە تووشبۇنى ئاۋى سېپى زىكمانى، ھەندىك
نەخۇشى دىكەش دەگىرەن ۋەك كەرى و نەخۇشپەكەنى دىل و كەم
زېرى و بچۇكى قەبارەى دەماخ Microcephaly. ھتد...

لەبەرئەۋە كوتان Vaccination دۇى سورىۋەى ئەلە
زۇر بېۋىستە بۇ ئەۋ كچانەى كە لە تەمەنى مىندال بوۋەدان
بۇئەۋە مىندالەكەنىيان لەم نەخۇشپە ترسانكەنە بېارىزن.

لە چاۋى مەۋفەدا، ھاۋىنەى كرىستالى (Crystalline lens)
ھەپە، كە راستەۋخۇ دەكەۋىتتە پىشت گىلنە (Iris) ۋە لە جۆرە
پىرۇتىنىكى تاپبەتى پىكەتەۋە كە زۇر روۋنە، لەبەرئەۋە زۇر لە
ھاۋىنەىكى كرىستالى دەجىتتە، ئەم ھاۋىنەى پەرمەتى
خەستەكەنەۋەى تىشىكى روناكى دەدات. كە دەجىتتە چاۋەۋە و
بەرمە زەردە پەلە (Macula) ى دەبەت و لەۋۋە بەرمە
بېنىنەدەمار كە دەجىتتە دەماخەۋە و بە پلى دواۋە (occipital
lobe) كۆتايى دىت.

بەلام لە ھەندىك بارى تاپبەتىدا، گەلىك ھۇ پا نەخۇشى
كارەكەنە سەر روۋنى ئەم ھاۋىنەى، پەرجەكەردارى ئەم
ھاۋىنەى بۇ ئەم ھۇكارانە، دروستكەردى پەلەى (Lens
Opacity) كە لە ئەنجامدا دەجىتتە ھۇى ئەۋەى ھاۋىنەى توشى
ئاۋى سېپى (cataract) بېى.

دەتۋان بېكەرتى گىرگىزىن ئەۋ ھۇكار و نەخۇشپەنى ئەم بارە
دروست دەكەن لەم خالانەى خوارەۋەدا روۋن بېكەنەۋە،
(۱) سورىۋەى ئەلمەنى: German Measles.

ئەگەر داپك لە كاتى سكەكەىدا توشى ئەم نەخۇشپە بوۋ،
ئەۋا لەۋانەى كۆرپەلەكەى توشى ئاۋى سېپى زىكمانى بېىت.
ئامارەكەن ئەۋەمىيان سەلمانەۋە كە لە ۵% ى داپكە گەنچەكەن
(ئەۋانەى لە تەمەنى مىندال بوۋەدان) لەۋانەى توشى ئەم
نەخۇشپە بېى. ھەركە داپكە توش بوۋ، راستەۋخۇ مىكرۇبەكە

زورمەۋى ماددىيەك بۇ ئاۋ چاۋ، وەك دەرۋى پىزىشىكى، يا پارچەى مېن يا لەپى كەۋىتىنى يەزمەيدى، كە بېيىتە ھۆى چوۋنە زورمەۋى ھەندىك ماددى رەق بۇ ئاۋ چاۋ، لەۋانمىيە ئەم مادانە بېنە ھۆى كونكرىنى پەردەى ھاۋىنەكە، بىمەۋە ئاۋە شەلە Aqueous Humor كە لە ھۆدەى پىشەۋەدەىيە Anterior chamber و بىرامبەر پە ھاۋىنەكەمىيە دەچىتە ھاۋىنەكەۋە، بىمەۋە گۇپرانكارى لە جۇرى ئەۋ پىرۇتىنەندە دروست دەكات كە لە ھاۋىنەكەدان و ئەمەش دەيىتە ھۆى پەيدايۋىنى ئاۋى سېى لە چاۋىدا.

(۶) ئاۋى سېى بۇماۋەيى Hereditary Cataracts: تاقى كىرنەۋەكان دەريان خستەۋە كە ۱/۲ ى ئاۋى سېى زىگماتى لە ھۆكارە بۇماۋەيىيەكانەۋە دىتە، پەيۋەندى بە ھىچ نەخۇشەكى لەشەۋە نىيەۋ، زۇر خىزان ھەيە، چەند ئەندامىكى بىكەۋە توۋشى ئەم نەخۇشەۋە بوۋن.

خۇپاراستن و چارسەر

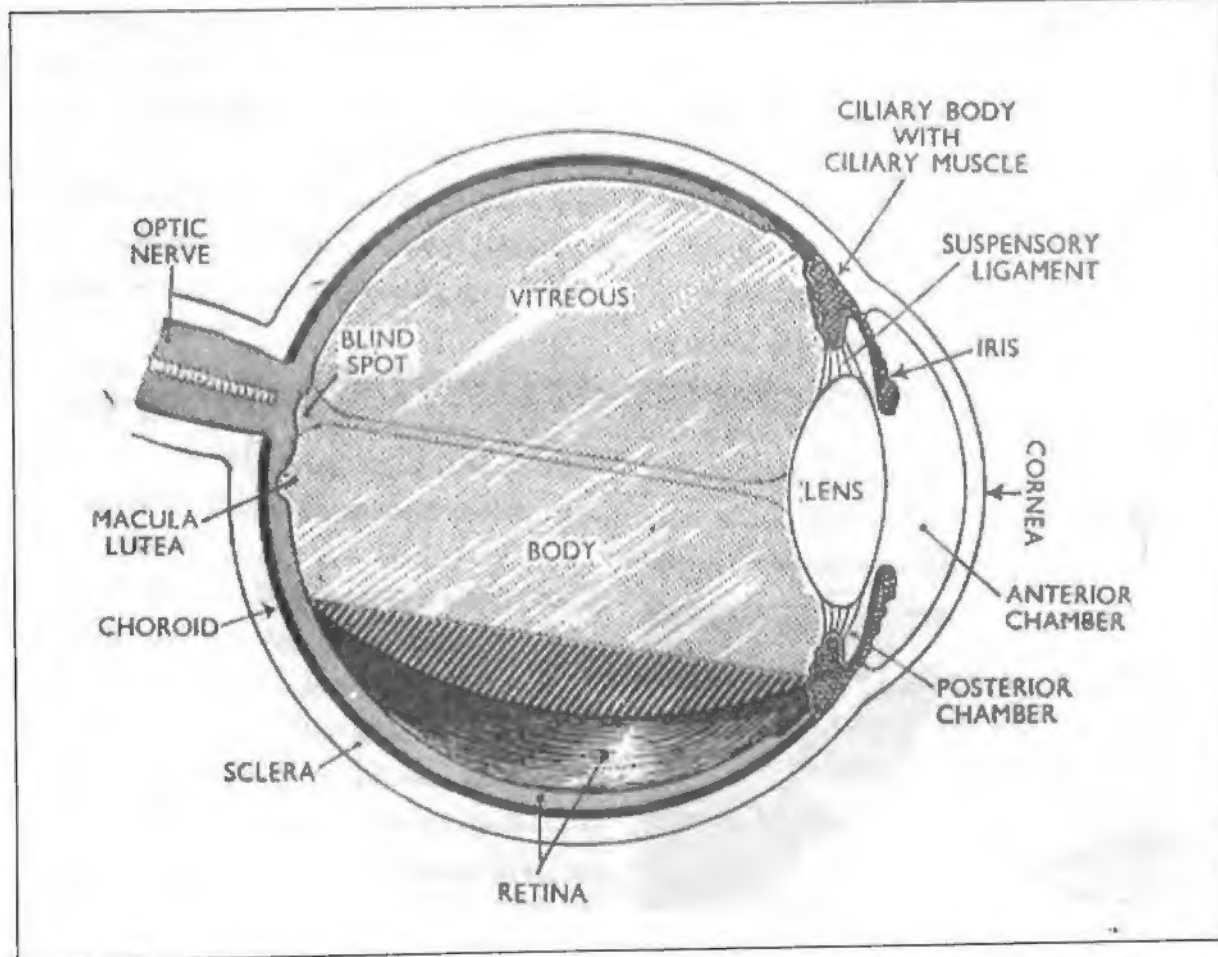
(۱) كوتان دۇى سورىۋەى ئەلەمانى كۆرپەلە لە توشىۋىنى

(۲) خوارىن و بەكارەيىنانى دەرمان لە كاتى سىكپىدا، ئەۋ ئۇنە سىكپىلەنى لەكاتى سىكپىدا، كۆرپەلەكانىيان توۋشى ئاۋى سېى زىگماتى دىكەن، لەپەرنەۋە ئامۇزگارى ئەۋەدىان دىكرىت كە لەكاتى سىكپىدا بەتايىبەتى لەۋ سى مانگەى يەكەمىدا و، لەۋ ماۋەپەى سىكەپەن ماۋىبەتى ھىچ دەرمانىك بەكارەنەھىنن، و بۇ ھەر بەكارەيىنانىك پىۋىستە پىرس بە ئوۋدار بىكەن.

(۳) كەم خۇراكى Maternal or infantile Malnutrition: كەم خۇراكى دايك يا مىندالى ساۋا لەۋانمىيە بېيىتە ھۆى ئاۋى سېى زىگماتى، بەتايىبەتى ئەگەر كەمىيەكە لە پىرۇتىن و ڧىتامىنەكاندا بوۋ، چۈنكە ئەم مادانە راستەۋخۇ بەشدارن لە دروست كىردن و پىكەيىنانى ھاۋىنەى سىروشتىدا.

(۴) كەمى ئوكسىجىن Defecient Oxygenation: كەمى ئوكسىجىن لە ئەنجامى خۇن، بىرىۋىنى وپلاشەۋە، لەۋانمىيە بېيىتە ھۆى توشىۋىنى كۆرپەلەكە بە ئاۋى سېى زىگماتى.

(۵) زىمىرە دەرەكىيەكان External Trauma: لەۋانمىيە مىندالى بىچوك دۇچارى بېيىت لە ئەنجامى چۈنە

ھەۋالىكى نوڭ لەسەر

نەخۇشى شەكرە

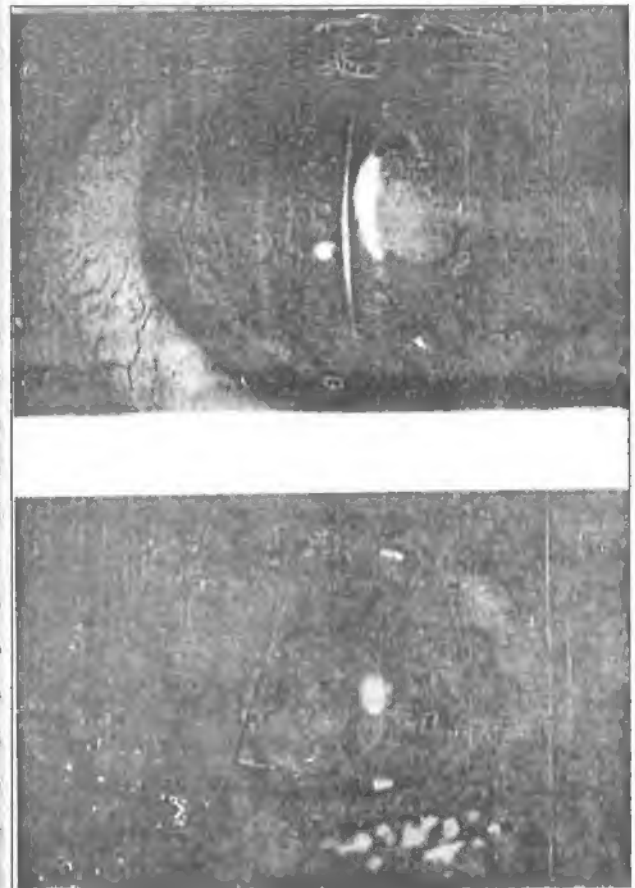
نۆزداران ھەردەم لەبىرى ئەۋەدان كەزىگا چارەپەكى تازەى وا
بەدۇنەۋە بۇ ئەۋ كەسانەى كەنەخۇشى شەكرەپانە بۇنەۋەى
لەجىباتى دەرزى لىدان شىۋازىكى دىكەى چارەسەر كىردى
بەكاربەيتى. لەم دوۋايپانەدا نۆزدارانى شارى (لۇس ئەنجۇس)ى
ويلاپەتى كالىفۇرنىيائى ئەمەرىكى كەپشتە داھىئانى ئامېرىكى وا
كەنەخۇش بەھەلەزىنى ئەنسۇلىنى پىۋىست دەگەپەنەتە ناۋ
خۇنپەۋە شىر پىۋىست بەدەرزى لىدان ناكات كەنەۋەش ئاۋاتى
ھەمۇ نەخۇشەكانى شەكرەپە. ئۇ دەكتۇر (سىندى ۋىلەز) دەلىق:
ئەۋ نەخۇشپانە بەم رىگاپە چارەسەر دىكرىن نەخۇشى شەكرەى
ئاساپپان ھەپە ئەۋانەى كەنەدەرمۇ ئەنسۇلىن ۋەر، مەگىرن
تالىكردنەۋەى زىتارىش دەكرى لەسەر ئەۋ شىۋازى چارەكرنە
بەمەپەستى چاگىر كىردى بارى نەخۇشەكان ۋە پاراستى رىزەى
شەكر لەخۇن داۋ ھىشتەۋەى بەجىگىرى.

ئەۋ ئامېرە بەجۇرىكى وا دروست كىراۋە كە بەھەلەزىنى
لەلەپەن نەخۇشەۋە ئەنسۇلىن بەشىۋەى تۇز دەگاتە سىمەكان
لەۋشەۋە بۇ ناۋ خۇن ۋە رىكخستى رىزەى شەكر لەخۇن دا.
ھەرۋەھا بەكاربەيتى ئامېرەكەش زۇر ئاسانەۋ نەخۇش
ھەلدەستى بەتتىكرىنى كەمەك ئەنسۇلىن بۇ ناۋ قوۋتۋى
ئامېرەكە شىر ھەلدەمۇزىۋ ئەتۋان چەند خولەكەك پىش نان
خواردن ئامېرەكە بەكاربەيتى. رىكخراۋەى تەندروستى جىپەانى
لەسالى ۱۹۹۸دا ژمارەى توۋش بوۋانى بەنەخۇشى شەكرە مەزەندە
كىردۋە بە (۲۴۲) مىيۇن كەس ۋە وا پىشپىنى دەكات كە ئەۋ
ژمارەپە لەسالى (۲۰۱۵)دا بگاتە (۲۰۰) مىيۇن كەس، ئەۋەش ۋەك
دەرلەنجامەك بۇ زىادبوۋنى تەمەن ۋە خراپى خواردن زۇربوۋنى
كېش ۋەرزىش نەكرىن.

شاپانى باسە ئەۋ ئامېرە بەكاربەيتى بۇ جۇرى پەكەمى
نەخۇشى شەكرە واتە ئەۋانەى كەنەنسۇلىن لەدەرمۇە ۋەردەگىرن
بەتاپپەتى مەلەن.

ھاۋكار

سەرچاۋە/ كەنالى ھەزايى الجزىرە

ئەم نەخۇشپە دەپارىزىت.

۲) چاۋدېرى كىردى خۇراكى ئۇنى سىكېر ۋە بەگشتى باپەخ
دان بە تەندروستى.

۳) پاراستى مەدال لە بەركەۋىنى دەركى، بەتاپپەتى
پارى كىردى بە مەن پا پارى كىردى بە تەنە تىزەكان ۋەك دەرزى
پىزىشىكى.

۴) ھەر لەگەل ھەست كىردى بە سستى بىنەن لە چاۋى
مەدالى ساۋادا، پىۋىستە پىشانى نۆزدار بىرەت، ئەمەش لەسەر
شانى داپكەكەپە ھەست بەۋە بگا، كە مەدالەكەى تىۋى نارۋانپەت ۋە
يۋى ناخەنپەتەۋە. ۋەك ھەمۇ مەدالىكى ئاساپى. چۈنكە مەدال لە
تەمەنى شەش ھەفتمەپەدا دەتۋانپەت چاۋ بېرپەتە شتېك ۋە لە
تەمەنى دو مانگىشەۋە دەتۋانپەت چاۋى لەگەل جۈلەى ئەۋ شتەدا
بچۈلپەت.

سەرنەج: بەرپەز دىكتۇرە ھەمەتتەج اللە ئەم ۋتارەى بە زمانى
غەربى بۇ ئوسىبۋىن. بەرپەز مامۇستا ئەكرەم قەرداخى كىردى
بە كوردى.

چۈن مېشەك كار دەكات؟

ئورسىنى: ويىندى گرانى
ئەلنىڭلىزىيە: شىرزاك خەسەن

ئەو ئالۋىگۈرەو بەيەكدا چوونە لەرى ئى چەند رېشانۋ دىماردا مەيسەر دەپ، كەدىارە ئەو رايەلۋ پىردە بەھۇى كۆمەلى دىمار (نېرۋ) لەنىۋان ھەردو تۆپەى مۇخ دا پەيوست بەيەكدى دەپنەو. ئەو بەشلىرىپوونە، لەنىۋان ھەردو نېۋەكەى مېشەكدا ۋاى گىردوۋە كەبتۋان بەكارامەترىن شىۋەو بەپەپىر لېۋەشاۋمىپەو ئەركەكانى خۇمان جىبەجىپكەين ۋىزىن ۋەمىنەنەو.

ھېشتا نىزانراۋە كەناخۇ ھەموو كىرەكانى ئاۋ مېشەك بەپەپەست لەگەل ۋىان ۋەمانەمەمان كەلگەن ھەپە، بەلام دەكرى سەرتاپەكەش بى كەھەرۋا ھەست بىكەين.

مىرۇف لەھىچ بوونەمەركى دىكە ئاچى، چۈنكە ئەو كاتەى دەپەۋى بدوۋى ۋىرو بۇچوونەكانى خۇى رايگەپەنى، دەپى بەۋشە (قەسە) پارو نىازمەكان دىرەپى، ۋەبىزەم ھىچ كام لەپوونەمەركەكانى دىكەى سەر زەۋى ۋەكو ئىمە ھەست ۋەست ۋەزەمۋەنەكان تاقىناكانەو.

تېپىنى: ئا لەو كارو كىرەۋانەى مېشەك تېگەين كە پەپەستە بەپەكارەنىانى ئەم نوسراۋە، دەتۋانەن مەسەلەى بەجەپ نووسىن ۋەكارىردن فەرامۇش بىكەين.

ھەمان ياساۋ دەستۋورىش لېرەدا، لەم باسەى ئېمەدا، پەراست دىرەپەى، ئەو ۋەختەى دېنە سەر ئەركەكانى (ئاگاپى ۋە ئاگاپى) كەپەكمە نېۋە تۆپى دىماغ لىرى بەپەرسىارە،

ھەموو شەك لەنىۋ مېشەك دەست پىدەكات ۋەم لەۋىشدا كۆتەپى دى. ھەر لەپەكەم چوۋەمانەۋەھەناسە ۋەگىرەنىك، چاۋتروكانەنىك، پىۋىستى بۇ خۇراك تا ئەۋسانە ۋەختەى كەلەسەر پىخەپى مەركەدا رادەكشەپىن، ھەر پەپەمەك كەدەى ۋەمەمان پىدەكات بىچوۋلىن ۋەكارىكەين، ئەۋجۇرە پەپەم ۋەمەمانە لەسەر ھەموو ئاست ۋەشەۋەكان سەمچاۋەكانى دەگەپنەۋە ئاۋ مېشەك.

لەسەرەتادا ئەۋجۇرە چوۋلانە، ئەۋجۇرە پىۋىستى ۋەكارو كىرەۋانە ھەمەمۋىان "غەرىزە" داۋاپان دەكا، پان با بىلى غەرىزەپەپە، بەلام تا گەۋرەتر دەپىن ۋەشە ۋەما دەگەين، ۋاى لىدەى كەپەشەكانى (ھەست ۋەست) ۋاتا ئاگاپى ۋە ئاگاپەمان پەپە ۋەمەتر لەزىماندا دەپىن.

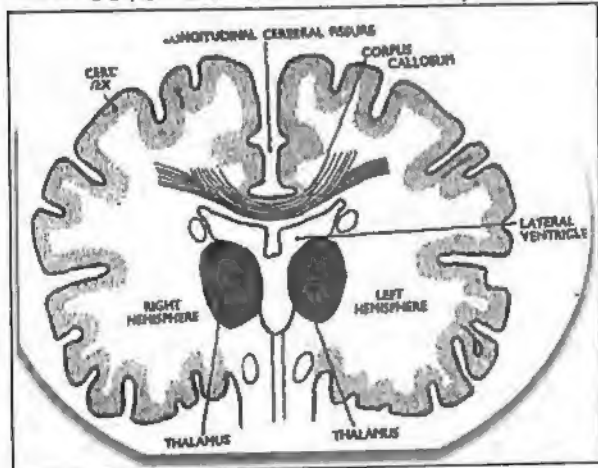
لەماۋەى ئەو (۲۰) سىسى سالى ۋەپەردوۋا زۇرپەى لىكۆلەنەۋەكان ۋەتاقىرەنەۋەكان كەپەشەنە ئەۋ ئەنجامەى كەكۆك بىن لەسەرەۋەى كارىردىن ئەۋ دوۋ بەشەى (دوۋ نېۋەى) مېشەك كەپەى دەۋترى مېشەك چەپ مېشەكى راست لەپەكەى جىۋازن.

ئىستاكە سەلنىراۋە كەپەشەك، لەپەستىدا، دوۋ بەشە، ھەر بەشەۋ كۆمەلى كاروكرەۋەى ھەپە، كەناكرى لەھالەتى ئاساپى ۋەنۇرماندا ھەپەكەۋ لەپەى ئەۋى دىكە ئەركەكانى جىبەجى بىكات. جاران ۋەمەنرا كەپەشەك ئۆرگەنىكى پەكگرتوۋە. ئەۋ دوۋ بەشەى مېشەك رايەلىان لەنىۋاندا ھەپەز پەپەستە بەپەكەۋە، ھەمەمانەكان بۇ پەكەى دەگۈپنەۋە.

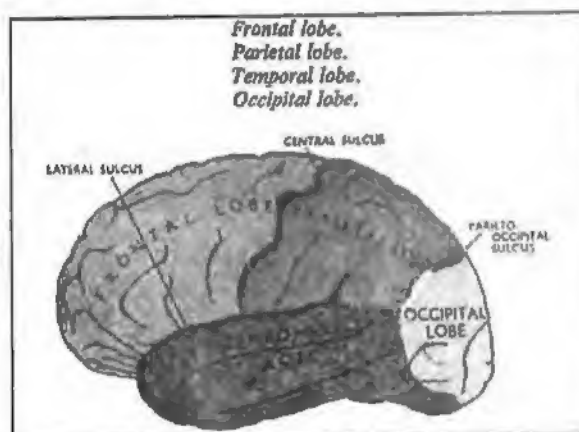
يەككىك لىزامانجەگالى ئىم باسە نەۋىيە كەفئىرت يىكات جۇن
بەسر ئو ھەستو سۆزە تال و گۇن و ئېرىناندا زال بېيت.. ئەو
ھەستو سۆزانى كەچىر قازانجت پىناگەيەنىو كەلگيان
نەماۋ.

هەندئ جار پێویستە بۆ هەردوو بەشەکی میشتک، بۆ
پارەپراندنی هەندئ کارو کردووە کەمەردو رایەلیان لەنیواندا
هەبن. ئاخۆ ئەمەیان چۆن دەکری و دەخەرتەگەر؟ چۆن کەلکی
دەبی؟ هەندئ جار پێویست بێوە دیمکات کارێکی یان ئەرك و
فەرمانێکی دیاریکراو بۆ بەش، راستەمی دەماخ بنێرین، پاشان ئەو
بیدائەوه بە(لای چەپ)ی دەماخ تەواکۆ بتوانن لەهەری
وشەکانەوه دایەپێژن، تەلیا بین لێ، پاشانیش بەشێوەیەکی
هوشیارانەو بەهەری ئاگەهیەوه کەئک لەو زانیاریانە
وەرگیرن.

ئىمە زۆر بەمان بەشىۋەتمەكچى زۆر سۈشتى ئىمە ئەركانە
جى بەجى دەكەن. گاتى وا ھەبۋە: ۋىستۋتە ناۋى شۋىنىك،
كەسىك، كىتېبىك يان قىلىمىك بېتەۋىدە كەدەكرى خۇت واتەنى
- "ۋا لەمىرى زىمانم"، كەچى ھەر بىر نەكەۋتۇتەۋە، ئەۋانەپە
ئەدى خۇتدا بلىى - "ئەدى با ۋازى لى بېنم.. ساتەۋە خىتىكى تر
بىرم دەكەۋىتەۋە." كەبىرىكى ۋا دەدى.. چىتر ھەۋلى ئەۋە
نادەى بىر بىكەۋىتەۋە، تىناكۇشىت، ئەۋساش مېشك دەسرىۋى
خاۋ دەبېتەۋە، بەلام ئەۋ زانىارى پەى كە ئە(بەشى) راستەى
مېشك) ەمبار كرابوۋ پەى دزكە دەكاۋ دەپەر تەۋە (بەشى
چەپ)، كىتوپر، بى كەردە ھەۋۋ تىكۇشانىكى بىر جاۋ ۋەلامەكت

"بمشی پاست" ه لمیشک وک "عمقی ناانگاسی" خوی
 دمناسیتی، چونکه بیهیمری ناگیبیهو بینهرکهگانی خوی
 همناسیتی، لئو وختی که لمیری بیرکردنهوو
 وردببونهووهکی هوشیارانه کارهگانی خوی رادهپرتنه. بهلام

نهوش بهو مانایه نایست که مرؤف بمتواوی بی‌هوش و گوشه نهو و دختی بهشی راسته‌ی دماغ کار و کرده‌وکانی خوئی جی‌جی ده‌کات.

هرچند نووستن نمونه‌ه‌گی بهرجه‌سته تابتوانين
لمنيتني به‌گاني کارگردني به‌شي راستي دماغ تر به‌گين که نه‌واو
ديارو ناشکرايه، سميري که .. گهرهاتو که سيټ گتو پر
لدمرگي‌دا، يان بني نه‌يگاني ختو که دا، تو به‌گسرو دمه‌ست
به‌جړ، و مانگا دميتو لاسمر (ناستي ناگايي) کاراله‌وه‌ي
به‌به‌لمو گونجاوي خوت دمه‌ي.

"بەشى راستە"ى مېشك (كات) ۋەگو خۆى نانا سېتەۋە بۇ
 ئوۋى: ئەگەر گەسك ئىزموۋىنىكى سۆزدارى ھەبىز ۋە گت ۋەپ
 سەرلەنئۇ ئىو ھەستو سۆزە جارىكىتر بوروزىنئى، جا چ ئال ۋ
 چ شىرىن، ۋا دىردىكەۋى كە ئىو ھالەتە يان پوۋداۋە ئەۋەندە
 بەھىزە ھەرومك ئىو ۋايە دۋىنى پۋىدەبى، ھەبىزە كارىكى
 مەھالە، لىپىكى مەنتىقەۋە، بىتۋانى كېشە دىروۋى ۋە گرتە
 پۇخى سۆزدارى يەكەن چارصەر بىكەيت، قىت چاۋمىرئ مەكە
 بەشى راستەى مېشك بەمەنتىق ۋە مەقۇۋانە كازەكانى خۆى

دەكرى ھەر ھەمان تەكنىك ئەلايىن زانايان داھىنەرانى ئامبىرەكان و مۇسقىا ژەنەكان و ھونەر مەندەكان پەيىرەو بىكرىن. كەسەنى وەك (مۇزارت)ى مۇسقىاژەن و (ئانىشتاين)ى زانا تۈنۈبۈويان پەيى بىو ئەنئەنىيە يەرن، ئەنئەنى بىكارەتەننى ھەردو بەشەكەي دەماغ تا ئەوگەر كەردەوانە جىبەجىكەن و تا ئەوپەرىش تىپايدا كارامەو سەرگەوتوبىن.

ھەربۇيە بەيەكداچوون و ئالۇگۇر ئەنئەن ھەردو بەشەكەي مېشك بىنەپەرتىيە، ھەمىشە كارمەكانى خۇيان بەرپەك و پىكى ئەنجام دەدەن بىنەپەرتىيە ئىمەماتان يەك تۈزۈنل ھەست بىكەن جى پو دەدات.

ئەو (بەشى يان نىوگەي راست - ي مېشكە) كەوامان لىدەكا بىتۈنەن قەيتەننى پىلاوگەمان سەرگەوتەوانە گرى بەدەن، ھەتا گەر لەو وەختەدا (بەشى چەپ)ى مېشك بەشتىكى دىكەو خەرىك بىو بىر ھەسە لەسەر كارىكى دىكە بى كەتەواو جىيەپە لەكردەي قەيتەن گرىدان.

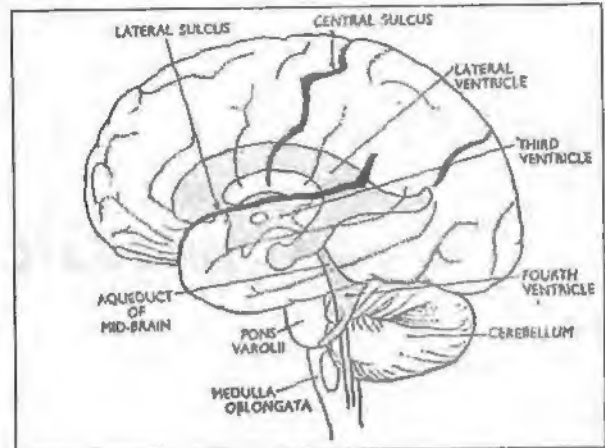
بەھەر حال، گەر بمانەوئ باس لەو بەكەن كەچۈن چۈنى قەيتەننى پىلاوگەمان بەستەو، دەپ ئەو وئەنە، يان ئەو ھالەتە لەسەر شىوئە (وشە) داپىزىن و ئەوساش بىتۈنەن بەسە ئەو ھالەتە دىر بىرەن كەوئەلامى پىرسىارى "چۈن" كەمە.

ھەول بەدە بۇ كەسەكى باس بەكەت كەچۈن چۈنى قەيتەننى پىلاوگەمان گرىدا، بەلام بىنەپەرتىيە وئە بىنەپەرتىيە بەرچاوت. ئەوسا تىدەكەيت ئىمە مەبەستەمان لەم بۇچوونە جىيە. ئەوسا ھەست دەكەي ئەو بەناوئەكە چوونە ئەنئەن ھەردو بەشەكەي مېشك جەندە بىوئىستەو بىنەپەرتىيە. لەپاستىدا ئەم ھالەتە سالانىكى وىستەو بىنەپەرتىيە گوىى بىدەي تا بەم ھالە كەشتەو.

گەر لەتەنەكەچىيەك، وەستەيەكى مىگەر يان قىتەرىك ورنەپەتەو كەچۈن شاگردەكەي خۇي قىر دەكەت، دەپىنى كەبەسە دەپەوئ تىي بىكەيەننى كەكارەكان بۇجى ئاواھىن و چۈن بەرپەدەچەن، بەلام گەر ھەمان وەستا بىەوئ وئەنى شەكەكان بۇ شاگردەكەي رەسم بىكەت، بۇرى و واپەرو مەكىنەكان، ئەوسا ناچار دەپ كەپەنا بەرپەبەر چالاكى (بەشى راست)ى مېشكى، چۈنكە بىر كەردەو بەسە جىيەپە لەبىر كەردەو بەوئە. ئەوگەتەي وەستاكە زانپارى خۇي بەشاگردەكەي دەپەخەش، بەردەوام شەپۇل و تەوۇمىك لەبەشەكەو پوومو بەشەكەي دىكە لەسەلەراپە.

سەرچاۋە:

ARE YOU IN CONTROL?
Written by: Wendy Grant
Element Books Limited (1996)
Reprinted January (1998)
(Pages 1-5)

دەستگىر دەپ. لەوانەپە ھەر ھەموو لەچرگەيەكە پووبىدات، ھەندى جارىش، لەوانەپە، پۇزى دواتر ھەموو شىتەك بىر بىكەوئەو، بەلام گرىگ ئەوئە كەبى ھەول و تەقەللەپەكى زۇرو ئاشكرا، بىناگاپى بى زۇر لەخۇگەردن ئەلايەن تۈو، سووك و ئاسان وەلامەكەت دەست بىكەوئ، ئەو شەپۇل و تەوۇمانەي بەدەمارەكانى پەيوست ئەنئەن ھەردو بەشەكەي مېشكە سەفەر دەكەن، وا دەكەن ئەم جۇرە ئالۇگۇرەي زانپارى سووك و ئاسان بى.

ئەوگەتەي مەوۇف خەون دەپىنى، ھەرچەندە خەون، وەك ھالەتەكى ئاساپى خۇي لەبەشى راستى مېشكە دەخولقۇ و شانۇي پووداۋەكانى ھەر لەوئەندە، بەلام ئەوگەتەي لەخەو رادەپى و دەپەوئ پووداۋەكانى ئاۋ خەونەكەي بۇ كەسەكى دىكە بىكەپەتەو، ناچار دەپ كە ئەو زانپارىيە رەوانەي لاي جەپى مېشك بىكەت، ئەو ھەلە ئاۋمەوئى خەونەكە دەپى بەسەو دەكا بەكەسى دووم.

ئووسەران و ھونەر مەندەلانى داھىنەر ھەر بەسەلەقەو مەزەندە دەزانن كەي بىر كەردەو مەرخەس بىكەن، بىر كەردەو مەك كەناگادارە خۇي لەقەسو وەكەكان بەرچەستە كەدەپ، دەزانن چ وەختەك پى دەدەن (بەشى راست)ى مېشك كەبەرپەسە لەداھىنان بىكەوئە گەر ئەرگى خۇي جىبەجى بىكەت.

بۇ ھەمىشە ئووسەر دەزانن چۈن لىكەپە ئەو بىرۇكەي لەمېشكەپە گەرا دانىن و بىنگاۋ بىخولقۇ، ئەومەيان لەسەر ئاستى ئاناگاپى، لەوگەتەي ھەموو شىتەك دەكەت تا ھەقىقى ھوشيار - ئاگادار - غەقەت زەردەو خامۇش بى، پاشان كەنووسەر ھەستى كە كەپەندى ئەمەيان وەختى خۇيەتەي و ساتەوختى داھىنانە، پەنا دەپاتە بىر وەشە دەستە وازەكان و دەست پىدەكا كەبىرو بۇچوونەكانى خۇي، خەپال و خەتوورە وازەكانى بەتە سەر كاغەز كە لەوئەجى بى ھىج ھەول و كۇششەك بىبارىنە سەر كاغەزەكان.

پاڭلۇڭ ۋە ۋەللامدانەۋەسى مەرجىسى

نورسىنى: سازگار كمال توفيق

پىسپۇرى دەرونزانى

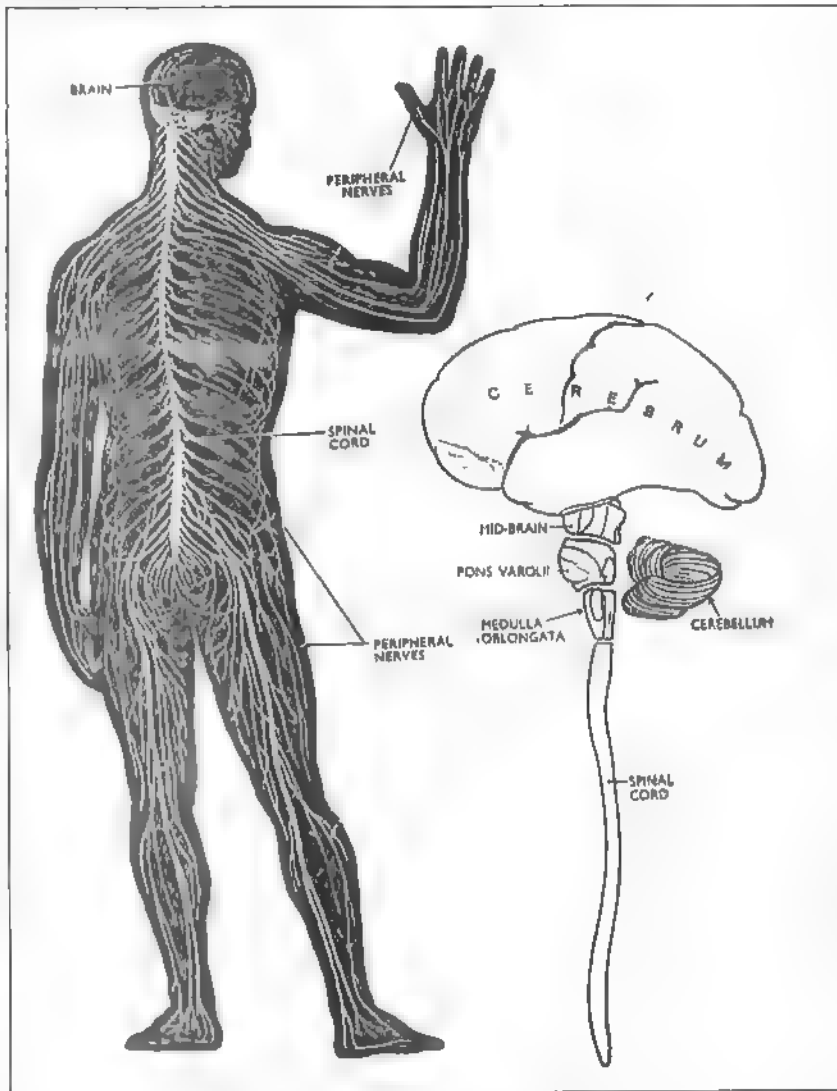
چۇنىيەتى ئەنجام دائى تاقى كىرنەۋەكەي پاڭلۇڭ...

پاڭلۇڭ بۇ لىكۇلىنەۋە نازەكەنى بەھەمان شىۋەي پىشوو لەسەر سەگىكى بىرسى ئەنجامدا ۋە تاقىگەكەي خۇدا ئەم سەگەي لەناۋ قەشەزى لىكۇلىنەۋە دانا ۋە دوراۋدور تىببىنى گۇرۇنكارىيەكەنى دىكرد، ھەرومە بەھۇ ئامىرىكەۋە ھەۋلىدا كە بىرى ئەۋ لىكە بېيىۋى كە دەمى سەگەكە دەرى دەۋات لەھەر تاقى كىرنەۋەكەي كەدا.

سەرەتا ھەندىك خوارىنى ئەدا بەسەگە بىرسىيەكە بىگومان لىك بەدەمىدا دەھاتە خوارى ئەۋكاتەدا، دواچار پىش ئەۋەي خوارىنەكەي بىداتى ھەۋلى ئەدا كە زەنگىك لى بىدات ۋە دواي چەند چىركەيەك خوارىنەكە ئەدا بەسەگەكە، ئەم كىرەرى چەند جارىك دووبارە كىردەۋە ۋە لە ھەموو تاقى كىرنەۋەكەي كەدا سەگەكە بىرسى بوو، دواتر تىببىنى كىر كاتىك كە پاڭلۇڭ زەنگەكەي لى ئەدا پىش ئەۋەي سەگەكە خوارىنەكە بىبىنى، لىك بەدەمىدا دەھاتە خوارى، دواتر پاڭلۇڭ لەسەرەتەي دەست بىر كىرنە تاقى كىرنەۋەكەي دا گۇلپىكى دادەگىرساند ئىنجا دواي چەند چىركەيەك زەنگەكەي لى ئەدا دواتر خوارىنەكەي ئەدا بەسەگە بىرسىيەكە، ئەمەي چەند جارىك دووبارە كىردەۋە دواتر سەرنجىدا ھەر لەگەل داگىرساندى گۇلپەكە سەگەكە لىك بەدەمىدا دەھاتە خوارى، ھەرومە تىببىنى كىر دور لە زىنگەي تاقىگا كاتىك سەگەكەي دەبىرە دەروە بەبىبىنى ھەر گۇلپەك كە دادەگىرسان پان ھەر زەنگىك كە دەنگى لە زەنگى تاقىگا دەچوو دەست بەجى لىك بەدەمىدا دەھاتە خوارى.

زاناي روسى فسىۋلۇزى ئىفان پاڭلۇڭ لەسالانى (۱۸۴۹ - ۱۹۳۶) خاۋەنى بىر دۇزى (ۋەللامدانەۋەسى مەرجى) لەسەرەتەي گارەكەنىدا سەركەرمى ئەنجام دائى تاقى كىرنەۋە لىكۇلىنەۋەكەنى بوو لە سەركەردارى ھەرس كىردن ۋە پەيۋەندى بە كۆنەندەمى دەمارەۋە. پاڭلۇڭ لىكۇلىنەۋەكەنى لەسەر (سەگىك) ئەنجام ئەداۋ رۇزانە بىر كەموت بۇ يەكەم جىار (ۋەللامدانەۋەسى مەرجى) (Conditioned Response) دۇزىيەۋە، كاتىك كە پاڭلۇڭ چوۋە تاقىگەكەي بۇ دەستىردن بە تاقى كىرنەۋەكەنى بىبىنى كە (سەگەكەي) كەتاقى كىرنەۋەكەنى لەسەر ئەنجام ئەدا بەبىبىنى پاڭلۇڭ لىك بەدەمىدا دىتە خوارەۋە بىگومان تاقى كىرنەۋەكە بەۋە دەستى پى دىكرد كەھەندى خوارىن بىدات بە سەگى تاقىگەكەي چۈنكە لىكۇلىنەۋەكەنى لەسەر كۆنەندەمى ھەرس كىردن بوو.

پاڭلۇڭ ئەم جۆرە دەرداۋەي سەگەكەي ناۋنا (دەرداۋى دەروۋنى) بۇ جىا كىرنەۋەسى لەۋ دەرداۋەي كە بەھۇي خوارىنەكەۋە كە دەخىرەتە دەمى سەگەكە ۋە دەروست دەبىت پاڭلۇڭ پىرى ۋەپوۋ دەتۋانسىر ئەم جۆرە ۋەللامدانەۋەسىيە بەكارىيەنرەت ۋەك رىگەيەك بۇ لىكۇلىنەۋەسى رمانەكەنى دەماخ ۋەنەگەرى ئەۋەي دانا كە رۇندىنى (دەرداۋى دەروۋنى) ۋاتە كىرنەۋەسى چەند دەمارىكى نۇيە لە دەماخدا، دواتر لىكۇلىنەۋەسى فسىۋلۇزى كىردارى ھەرس كىردىنى ۋاز لى ھىناۋ دەستى كىر بە لىكۇلىنەۋەسى فسىۋلۇزىيە دەماخ كە بەسەنتەرى بىر پىرسار لە ھەموو ھەلسۈكەۋى بونەۋەرەبالاكەنى ئاتەنا،

ئەو دەرە نچامانەي پاڭلۇڭ لەتاقى
کردنەۋەكانىدا دەستى كەوت؛

پاڭلۇڭ بۆي روون بوۋەۋە كە
داڭىر ساندنى گىلۇپ ودىنگى زەنگ
فاكتەرى راستەۋخۇنن بۇ وورۇزاندنى
سەگەكەۋ دواتر ۋەلامدانەۋە بۆي،
بەلكو بەھۇي ۋابەستەيىنەم فاكتەرانە
لەگەل فاكتەرى سەرمكى كە خۇراكەكە
بوو بوۋە ھۇي ۋەلامدانەۋەي
سەگەكە.. كەۋاتە رووناكى گىلۇپ و
دەنگى زەنگ لەلەي سەگەكە ھەمان
خاسىمەتى فاكتەرى سەرمكىان ۋەرگرت
كە خۇراكەكە بوو.

پاڭلۇڭ ھەرىكەك لەۋ فاكتەرانەي
بەم شىۋەيە ناۋنا،

خۇراك ← وروژىنەرى
سروشتى

رووناكى گىلۇپ و دەنگى زەنگ
← وروژىنەرى

مەرجى Conditional Stimulus
ئەۋ ۋەلامدانەۋەيەي كە دۋاي

وروژىنەرى مەرجى (مىشر شەرتى)
روودەدات ناۋنا كىردارى كاردانەۋەي

مەرجى (Conditional Reflex)
بۆيە ناۋي مەرجى لىنا چۈنكە بەمەرى

چەند مەرجىك روودەدات كە ئەمانەن:

۱-ۋابەستەي زەمەنى لەننۇان وروژىنەرى مەرجى و وروژىنەرى
سروشتى بەشىۋەيەكى راستەۋخۇ كەماۋەي زەمەنى نىۋان ئەم
دوۋ وروژىنەرى (سروشتى و مەرجى) لە ۲۰ ھەركە زىاتىر بىت
ئەۋا كىردارى كاردانەۋەي مەرجى روودەدات.

۲-ۋابەستەي نىۋان ھەردوۋ وروژىنەرى مەرجى و سروشتى
دوۋبارە بىتتەۋە بۇ چەند جارىكى زۇر كە ھەندى جار دەگەمىشتە
(۱۰۰ جار زىاتىر).

۳-دەبىت ئەۋ ئازەلمى بەكار دەھىنرەت لەتاقى كىردەۋەكەدا
بىرسى بىت و ووربا بىت ۋە ئەندىروستى باش بىت.

۴-ئەبىت ھىچ ھۇكارىكى دەرەكى لە ناۋ تاقىكەكەدا ھەبىت كە
بىتتە ھۇي بىلاۋىۋەنەۋەي ھەزرى ئازەلمەكە.

كە ئازەلمەكە ھىزىروۋە ۋەلام بىداتەۋە (مەبەست لەمەردانى
لىكە) ۋاتە پىش بىنى ھاتنى خۇراك تەمنا بە بىنىنى
گىلۇپەكە كە دادەگىرسىت و بە بىستى دەنگى زەنگ پاڭلۇڭ ئەم
جۈرە ۋەلامدانەۋەيەي ناۋنا (ھىزىر بوۋى مەرجى- Conditinal
Response) كەتيايدا كىرگىدا بە فاكتەرى ھەستىەكان و
پەيۋەندىيە زەمەنىەكان، دواتر پاڭلۇڭ ھەۋلىدا لىكۆلىنەۋەكانى
فراۋاتىر بىكات و كىرگىدا بە كىردارى كاردانەۋەي جۈۋلە و
ھەلچۈۋن لە لاي چەند جۈرە ئازەلمىكى نىكە، ھەرومەلەلەي
مىرۇفەش، بۇ ئەۋۋە پىشەلمەكى بىرسى كە ھەۋلى دەدا پەلامارى
مىشكىك بىدات لەھەمان كاتدا تەزۋۋەيەكى كاردەيەي دەدا لە
پىشەلمەكە، ئەمەي چەند جارى دوۋبارە كىردەۋە لە ئەنجامدا
پىشەلمەكە لە بىرەتتى ئەۋەي ھەۋل بىدات بەرمە مىشكەكە بىچىت و

لەکانیکداکە وابەستە بێت بەحالتیکی هەلچونی بەهێزەوه..
بۆنموونە: مننال کە بۆئەکەم جار دەست دەبات بۆ سۆپای ناگرو
دەستی دەسووتێت ئیتر بەهێج شێوەیەک ناویڕێت نرێک سۆپا
بکەوێتەوهو ئی دەقترسێت.

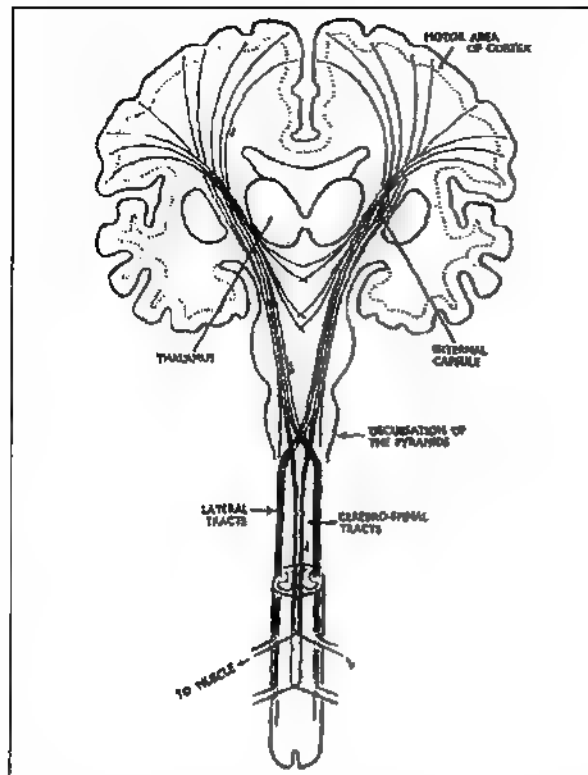
۲-ياساي پشنگىرى (تدعيم - تعزير: Reinforcement)

پتەۋەكرىد: پانفۇلف زارۋەي (پشنگىرى) بىسكارهينا بۇ شىكرىنەۋەي جۇنپەتەي روۋدانىي گىردارى قىزىپوون.. بىگومان بىمىن بوونى خۇراك و پىۋىستى سەگە بىرسەپمەكە بۇ خۇراك بىمەيچ شىۋىۋەك واپەستەي ئەلەي سەگەكە درۋەست نەدەپو و لەنىۋان گۇۋپ و دەنگى زەنگ لەگەن لىك دەردان كەۋاتە پشنگىرى بىرىتپە ئە بىمەيز كرىنى پەۋەندى نىۋان وورۇۋىنەرى مەرجى و ۋەلامدانەۋەي مەرجى ئەمەش بىھۆي واپەستەي وورۇۋىنەرى سىروشتى بە وورۇۋىنەرى مەرجى مەۋە روۋەداتە كاتىك كە پانفۇلف سەگە بىرسىپمەكەي راھىنا بىوورۇۋاننىي قىلما بەبىستى دەنگى زەنگەكە ئە رۇۋى دىھاتوۋدا تاقى كرىنەۋەكەي دوۋبار كرىدەۋە سەگە بىرسىپمەكە بىبىستى دەنگى زەنگ نەۋرۇۋا واتە لىك بىدەدەمىنا نەھاتە خوارمەۋە بەلام جارىكتىر پانفۇلف لەسەرتاۋە تاقى كرىنەۋەكانى دوۋبارە كرىدەۋە چەند جارىك تا گەپشەۋە ئەۋ ئاستەي كە ئازەلەكە بۇ دەنگى زەنگ ۋەلام بىداتەۋە.

گهواته وهلامنانهوی مەرحی جیگر نابیت بایی وابهستهیی
ووروژنهری سروشتی بهووروژنهری مەرحی گهه نهمهش
پئویسته چهند جاریك دووباره یکرتموه و بۆ چهند رۆژك
لهدایهك...

بېنگومان پښتگري لږم کاته دا دروست بوو به هوی تیرکردنی
پالنمري برسپه تی (دافع الجوع) له لای سمگه وه هیدی
گردنه وهی نائارامی و گم پنه وهی هاوسنگی دهر وونی بوئی
ههروه ها پیښکښ کردنی خواردن بوی تازه کمه وهک پاداش تیک
وابوو بهرامبر به وهلامدانه وکانی.

۳- پاسای به‌دو اداهاتن- استتباع

[illegible]

په لاماری بڼت به پنجه وانمونه دوور دمه وټه وه لی وهك چوڼ
له شتېكي تر سناك دوور دمه وټه وه.

پالٹوف لہ نہ جامدا چہند شتیکی بۇ روون بۆۋە:

اگر داری فیر بوون واته فیربوونی هه‌س وگموت به‌هژی
به‌هیزبوونی به‌یوضعی نیوان ووروزانه‌رو ولامدانه‌وه (مثیر
واستابه).

۲-چونیمتی بههیز بوون و سست بوون و نههیشتنی بهیوندیه مخرجگان.

۳- دواچار چمند یاسایمکی دږشت که سوودی نی دهمپیرئ له
 بواړی فیزیوونی هلس وگومدا که بریتین له
 (پتموگردن- تعزین) (کوژگردنمو- انطفاء) (بلاوگردنمو-
 تعمیم) (جیاگردنمو- تمیزین) (سجگجاریکی - مسرة واحسلة)
 (بمدوالهاتن- استنباع).

يېنىسا مەزجىيەگەنى ياقىلۇق:

ایسای ۱۰۰ جارجی - قانون مرة واحدة:

پاڻلوڻف لئسمروئاري تافي ڪرڻهه وڪانيدا جهند جباريڪ
وابستڪرڻي ووروزڻي مري مصرجي ووروزڻي سروسٽي
دووباره دمڪرڻهه ڪمباري واهميو دمگهيشته (۱۰۰ جار و زياتر)
ڪمجي بواتر بوي روون پڙوه لئسمنديڪ جباردا ڪاردانهوي
ووروزڻي مري مصرجي همر لئمڪمڪمباروهه دروست دمبيٽ لئسمش

13

دى شىۋاز و گىدارە راستەكانى فېر بىكرى، واتە كۆپىر كىرەنەۋى ھەلەمى گونجاندن و راھىنان و فېرگىنەۋى لىسەر بىنەمايەكى راست... ھىروھە بىردۆزى مەرجى لەچارەسەر كىردى چەند شىۋازىكى تىك چوونى ھەش و كەوت بەكار ھىنراۋە وەك (تۆقىن- دىلە راۋىگ - سايكۇپاڭى- لادانى سىكىسى - مىز بەخۇدا كىردىن). و چەند حالەتتىكى دىكە سەركەۋىنى بەدەست ھىناۋە.

بۇ دەۋىنە: بۇ چارەسەر كىردى ئەمەنداللىمى كە گەۋرە بىۋىن و ھىشقا مىز لەشەۋە بەخۇدا دىكەن زاناکان تاقى كىرەنەۋىەكىان ئەنجام نا بەم شىۋىيە...

ئاشكەرىيە مەندال بۇيە شەۋ ھەلئاسىت و خەبىرى ناپىتەۋە بۇ مىز كىردىن چۈنكە ئەمە قورساپىيە مىزەللىنى مەندالەكە دروستى دەكات بەنكاگى ناھىيىتەۋە. واتە مەندالەكە تۈنەي نىيە ۋەلەمى ئەۋرەگە پانەننەۋە لىمىزەللىنىۋە بۇ دىت بىنەۋە، واتە بە ناگابىتەۋە، ھەر بۇ ئەمەش پىۋىستە ئەمە ناگادار كەروانە ۋابەستەپەكى مەرجى بۇ ئەنجام بىرلىت، بۇ ئەمەش مەندالەكىان ھىناۋ لىسەر جىگەپەك نۈندىيان كە ۋابەرىكى بارىكى ھەستىيارى تىيادىيە و بەسزەۋە بەنكاگادار كەرومىيەك (زەنگىكى كارەپاڭى)، لېرەدا ھەركاتىك كە كەمىك جىگەكە بەمىزى مەندالەكە تەپىت بەگسەر زەنگەكە لى دەپىت، ۋەپىش تىر بەمەندالەكە ۋوتراۋە ھەركاتىك گىۋى ئەزەنگەكە بىۋە ئەۋا پەكسەر بىچىتە سەر پىشەۋ... ئەمە چەند جارىك دۈۋبەزە دىكەرتەۋە ھەتا مەندالەكە رايەت و فېر دەپىت كە مىزەللىنى قورس ئەپىت بەنكاگادىت لەخەۋەكە.

ھىروھە بىردۆزەكەى پاڭلۇڭ جىگە لە گىرنگى ئەمە سەركەۋىنى بەدەستى ھىنا لەچارەسەر كىردى كېشەۋ نەخۇشى دەۋىنى و ئىرىدا ھىروھە گىرنگەكى دىكەمى ھەپە، ئەۋىش گىرنگى (پاراسىنە- ۋاقىيە) گەۋەك شىۋازىكى پەرومىدەپى فېر كىردى دروست دەتۈنرى بەكاربەپىرلىت كە ئامانچى گەشە پىندانى كەسىتىيە لىسەر بىنەمايەكى دروست و ئارام...

سەرچاۋەكان

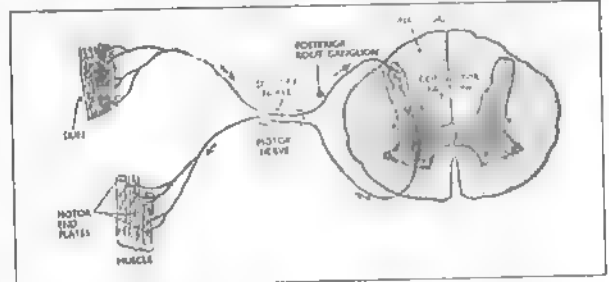
- ۱- اصول علم النفس د. احمد عزت راجع
- ۲- علم النفس التربوى د. احمد زكى صالح
- ۳- علم النفس التربوى د. جابر عبدالحميد جابر
- ۴- علم النفس دراسة التكيف البشرى د. فاخر عاقل
- ۵- مقدمة الى علم النفس د. فخرى الدباغ
- ۶- النفس انفعالاتها وامراضها وعلاجها د. على كمال
- ۷- علم النفس وتطبيقاته التربوية والاجتماعية د. عبد على الجسمانى

۸- قاموسى دەروون ناسى د. عبدالستار طاهر

(مەنۋى) ۋروژىنەرى سىۋىتىن بۇ ئازارو تىرس كە بەھەمان شىۋە بەكار دەپىرلىت ۋە بەم پىيە دەتۈنرى (ۋىزدان - ۋەپىر) دابىرى پەكۇمەللىك ۋەلەمەنەۋى مەرجى كە بەشپەكە ئە كەسىتى و ھەش و كەوت ئاراستەدەكات.

مەرجى و بىنەماكانى كەسىتى و گىرگە دەروونىەكان:

پاڭلۇڭ ئامازى كىرد بۇ دروست بوۋى بىنەماكانى كەسىتى و خاسىيەتى ھەش و كەۋى ئاساى و ئاساى ۋەگىرگە دەروونىەكان لىسەر بىنەما ئاۋىتە بوۋى ھاكتەرەمەرجىەكان...

بەراى پاڭلۇڭ گەشە كىردى كەسىتى بىنەمەۋىكارى راھىنان و گونجاندن كە لە قۇناغى مەندالەۋە دەست پىن دەكات ۋەلەر لەم رىگەپەۋە دەتۈنرىت خاسىيەتى (ھەۋل دان بەھىزى ئىرادە- ھاۋسەنگى دەروونى- پىروايەخۇ بوۋى) لەكەسىتىدا پىنەد بىرلىت... ھىروھە ۋاى بۇ دەجىت كە ھۆكارى نەخۇشىە دەروونىەكان دەگەپتەۋە بۇ پەشۋىۋى لەكەندى راھىنانا ھەر لە قۇناغى مەندالەۋە كە حالەتتىكى شىۋاۋى پەردەۋام لەمىشكەندىروست دەپىت لە فرمانى كار كىردىنا (اضطراب وظيفى فى العمل).

بۇ دەۋىنە: (د. ئەراۋىك - Anxiety) كە تەۋەرى نىشانەى نەخۇشىە دەروونىەكانە، پەمىروانى پاڭلۇڭ بىرلىتە لەكاردانەۋەمىكى نەگەنجاۋى كارلىكى ھاكتەرى بىنەماكانى كەسىتى لەراپىر دۈۋا...

ۋەنەخۇشىەكانى دىكە نەخۇش بەدەستىۋە گىرگەۋە ئەۋانىش چەند رىگەپەكى تازىيە كە نەخۇش فېرى دەپىت بۇ كەم كىرەنەۋە لىمەھىزى حالەتى دىلەراۋىكىكى. ۋەنەم كارلىكە مەرجىيە واتە (دەلەراۋىك) ۋە ھەر حالەتتىكى تىرى دەروونى) دەپىتە ھۇى پەردەۋامى پەشۋىۋى دەروونى لى نەخۇش...

ھىروھە پاڭلۇڭ ھىروھەك چۈن شى كىرەنەۋى خۇى پىشكەش كىردۈۋە لەبارەى گىرگە و نەخۇش دەروونى و ھىروھە نەخۇشى ئىرىيەۋە، ھەرنەۋاش چەند بىردۆزىكى پىشكەش كىردۈۋە بۇ چارەسەر كىردى ئەمە حالەتەنە كە پىش بەھەر شىتەك دەپىستىت كە بەھەلە مەۋف فېرى بوۋىت لە رابىر دۈۋا كە پىۋىستە نەھىلرلىت و كۆپىر كىرەنەۋە ۋەلەسەر بىنەمايەكى دروست جارىكى

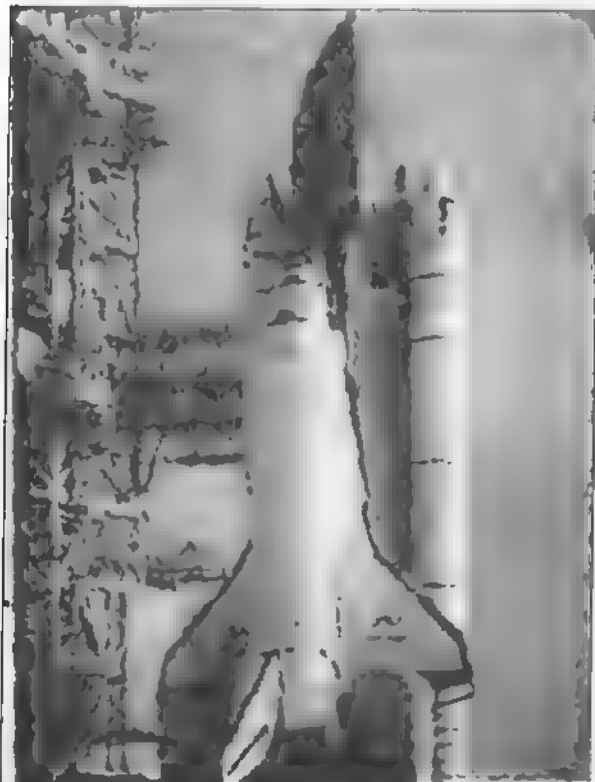
وېستگەن فەزايى (مىر)

بەرەكەتلىك؟!

جمال محمد امين

مۇستافىي فېزىك

كرارە كە بۇ ماۋە (۶ تا ۷) سال كارىكات و ئىنجا وېستگەن

رۇزى شەمە ۱۹۹۹/۸/۲۸ تېمى گەشتىبارى سەروېستگەن فەزايى
رووسى(مىر) گەرانەۋە سەر زەۋى بەھۋى كەشتى فەزايى (سۆيۈز)
كە ئە باكورى كازاخستان نىشتەنەۋە، ئەۋ تېمە كە دۈۋەسەين
تېم بوو كە بىئىرئى بۇسەر وېستگەن (مىر)، ئەۋ تېمە پىكەتەتەۋو
لە دوو رووسى و يەك فەرنەسى، ئەۋان پاش سى رۇز لە
گەرانەۋەمىيان نىگەرانى و غەمبارى خۇيان دەرپى دەرپارە
بەجىيەشتىنى وېستگەن بى كەس و بى ھاۋەل، ھەۋەھا بىزارى و
دەتەنگى خۇيان دەرپى سەبارەت بەۋ بىرپارەى ھەۋەمەتى رووسى
كە نىئە ئەۋەدەۋا ئەۋ وېستگەنە فەرامۇش دەكرىت و مەسەرنە
ناكىشەرى. ھەر بۇيە ئەۋ وېستگەنە نىستا چاۋمىرى دەستىكى
رەھمەتە تالەۋ قەيران و تەنگەزەپە رزگارى بىكات، ۋەيان دەستىك
بەتەۋاۋى ئەۋاۋى بەرى و بەتەۋاۋى رزگارى بىي پىش ئەۋە
خۇى بىكەۋىتە خۋارەۋە لەۋاۋەچەك لەۋاۋەچەكانى ئۇۋەنۋووسى
ھەيەن.

وېستگەن مىر ۋادروست كراۋە كە جىگەن سى كەسى
تياۋبىتەۋەۋە لەكاتى پىۋىست دا دەۋانەت جىگەن شەش كەسى نىا
بىيەۋە، وېستگەن مىر ئە (۲۰) شۇباتى سالى ۱۹۸۶ دا لەلەپەن
ھەۋەمەتى يەكەتتى سۇۋىمەتى چارائەۋە ھەلەۋەۋە بەرەۋە خۋەگە
خۇى بەدەۋى زەۋىدە، ئەۋ وېستگەنە لە بەنەۋەۋە ۋادروست

ئەمەرىكى (پروگرېس) گە بەنئاز بوو كە لوپەل پىۋىست بگەيەنئ بەۋىستەگە، ۋە لەو رووداۋدا سەرنشېنەكانى سەم ۋىستەگەمى مەي بە موعجىزە دەرجوون، چونكە لەو رووداۋدە ۋىستەگەمى خەرىك بوو ھەۋاى تىانەمىنئ و سىستى كارەبائى ناو ۋىستەگەمى تىك چوو، ھەرومەھە باری دروستى لەناو ۋىستەگەمى زۆر خراپ و ناخاۋىن بوو، لە كاتىكنا پىۋىست بوو كە ناو ۋىستەگەمى كەشتىيە ھەزايەكان لە ھەموو شوئىنئك زىاتەر پاكوخواۋىنيان پىۋە دياربى، بەلام ناو ۋىستەگەمى مەي ۋانەموو

نەمۇنەيى دوۋەمى (مى) بىئىرئ بەرمە خولگەمى خۇى، بەلام خرابى ۋدانەپىۋىيى باری ئابوۋرى حكومەتى رووسى ئىستا بوۋارى ئەۋەى ئەدا كە ئەو نەمۇنەى دوۋەمى (مى) دروست بىرئ و ئەو نەمۇنەى يەكەمىيە مىرىش ھەر بە پىنەۋ پەرق بىرۋە ھەموو ھەۋەكانىش ھەر بۇ خۇى سەرف بىرئ ۋما ئىستا (۵) رەگەزى تىرى ھەزايى زىادەراۋە بۇ ۋىستەگەمى كە دواھەمىنيان (پىۋىۋدا) كە لە پايزى سالى ۱۹۹۶ دا بۇ ۋىستەگەمى دانراۋە ھەر لەسەر پىشتى ۋىستەگەمىشە دروست كراۋە كارى لەو نامىرەش

توۋىنەۋەى سەم روۋى زەۋىيە.

ۋەھىچ ھەل و مەرجى دروستى تىانەبوو، ھەر بۇيە بە درىۋاى تەمەنى (۱۲) سالى مەي گەشتىارنى سەم ئەو ۋىستەگەمى توۋشى زۆر گەشتى دروستى دەبوون، ھەروەك ئەۋەى توۋشى ھەۋەكەرنى پىست دەبوون كە لە دوايىدا دىگۇران بۇ دۈمەن، ئەۋەش پەھۋى ھەناسەدانەۋە، ھەرومەھە پەھۋى پىسى باردۇخى ناو ۋىستەگەمەۋە بوو، بۇ نەۋە گەشتىارنى سەروىستەگەمى ناتوانن خۇيان بىشۇن، بەلكو ھەموو خۇشتىنئىكان بىرىتى بوو لە دەستە سىرئك كە خۇيانى پى دەسەن، لە ئەنجامى ئەۋەشە مىكرۇبىكى زۆر لەسەر لەشيان كۆدەبوۋە، لەشى مۇرق لەسەر زەۋىدا لەھەر خولەمەك دا نىزىكە (۳) ھەزار مىكرۇبى تىا كۆدەمىتەۋە، بەلام ئەۋە ژمارىيە لەسەر ۋىستەگەمى مەي ئەگانە (۵۰) ھەزار مىكرۇبىا ئىتر ئەۋە ھالى گەشتىارنى سەروىستەگەمى مەي بوو بۇ ماۋى (۱۲) سالى و ئەۋەش ۋىستەگەمى خۇى بوو بەكۆمەلئك گەشت و

بەدرىۋاى تەمەنى (۱۲) سال، ئەو ۋىستەگەمى توۋشى گەشت و قەمىرانى زۆر ھاتوۋە كە سىماي پىرى و لاۋازى بەخشىۋە بەۋىستەگەمى، چونكە ئەۋەيە كەكارى ۋىستەگەمى لە سالى (۱۹۹۲) دا كۆتايى پى بەتايە، بۇيە ھەر لەۋەكەتەۋە توۋشى چەند كىرۋەگەشت و قەمىرانى جۇراۋچۇر بوو، بەتايەمى ئەسالى (۱۹۹۷) كە توۋشى چەند گەشتىكى ۋەك دابىن كەرنى ھەۋا پىۋىست و گەرمى ۋەدرۋست بوۋنى ھەلە لە سىستەمەكانى سارد كەرنەۋەدا و نەمانى ناۋى پىۋىست و پى بوۋنى ۋىستەگەمى بەگازى (CO2) ۋە ھەر لەو سالىدا بوو كە ئاگرىكىگەۋە لە ناو ۋىستەگەمى كەۋتەۋە، كە ئەۋە يەكەمىن ئاگرە كە لە قەزادا بىكەۋىتەۋە، ھەرومەھە لە (۲۵) جۈزەيرانى ھەمان سالىدا (۱۹۹۷) بىيەكەمى دانئىك روۋىدا لەنىۋان ۋىستەگەمى (مى) ۋە كەشتى ھەزايى

ۋەنپازۋايە كە ئەۋ وېستگەن لى سالى (۲۰۰۴) دا تەۋاۋ بېي، بىنگومان ئەۋ ھەلەۋ گىرەتەنەي ھاتنە رىنگاى مىر سوۋدى خۇيان دەبىت بۇ ئەۋ وېستگە تازىمى كە (۱۰۰) مىليار دۇلارى ئەسەرىكى تىن دەچى! مىر (۷۷) ھىزار سوۋرى بەدەۋرى زەۋىدا ئەنجام داۋەۋ زىاد لى (۱۰۰) گەشتىارى روۋسى و وولاتانى تىر گىرەتە خۇ، ۋەزەمىنە بوۋە بۇ نىزىكەي (۱۶) ھىزارو (۵۰۰) تاقىكرىنەۋەي ھەزايى بەدەۋرى تەمەنى، ئەۋانەش ھەۋۋى بەپى سەرخاۋە روۋسەكانى خۇيان.

ۋەكاتىك دۋاتىمى سەۋ وېستگە كە لى ۲۸ ى ئابى پاردا ۱۹۹۹ گەپنەۋە بۇسەر زەۋى بەدەستىبەتال گەپنەۋە ۋەھەۋ شىتەكىيان

ھەپىرانى زۇرۋە دەپنالاند، ھەپ بۇيە وېستگە كە بە دىۋىزايى تەمەنى خۇى سۆزو بەزەيى ھەۋۋە ھۆۋمەتەكانى تىر ۋەك ئەۋروپاۋ ئەمەرىكاۋ يابانى بۇلانى خۇى كىش دەگرد تا بەردەۋام دەستيان پىۋەبى و يارمەتى بىدەن ۋە ھەپ ۋاش بوۋ.

وېستگەي ھەزايى مىر بەدەۋرىزايى (۱۲) سالى تەمەنى رابوۋردوۋى خەزمەتىكى زۇرى بىۋەۋارى زانستى و تەككۆلۈزى و تۈۋزىنەۋە زانستىەكانى كىردوۋە، وېستگەي مىر بوۋبوۋە مەلەمەندى دروست كىردىۋىستگەيەكى دىكەي ھەزايى گەۋرەتر لەمىر كە روۋبەرمەكى بەنەندازەي روۋبەرى پارىگايەكى تۇپى پى بى، ھەۋەۋە ھۆرسايى (۴۰۰ تەن) لى ماددەي خاۋى تىبابى،

دەپنە گە ۋىيىستىگەكە لەخولگەي خۇي دەرئەكەن و خۇيان ئەگەپىنە ۋە سەرزەۋى تالەمكۇتايى مانگى نىساندا ۋىيىستىگەكە بۇخۇي ھەئەۋىيى ۋەكەۋىيە ئۇقۇيانوۋىسى ھەمىنەۋە، پىۋىيىستە ۋىيىستىگەكە لەشۋىيەمەكى كۇنەپۇل كراۋ بگىپىرپىتەۋە سەرزەۋى تاۋەك ۋىيىستىگەكى ھەزادىيە سەرزەۋى (سالىۋىتۋى) لى نەپى گە لەھەزادا ۋون بوو لەپىنكەي چاۋپىرى زەمىنيە ۋە پەچرا ۋە ئىنجا لە سالى (۱۹۹۱) دا لەشۋىيىتىكى نەخۋازاۋادا كەۋتە خۋارەۋە، كە نەۋىش بەرزەۋىيەكانى (ئەندىز) بوو لە نەرجەنتىن بەلام خۇشەختانە زىانى نەگەپاند، چۈنكە ناۋچەكە چۆل بوو، ئىپىر بەنەمانى ۋىيىستىگەكى مېر نەزىكەي (۲) ھەزار كارمەندىش لەروۋىيا بى كار دەمىنەۋە پەكەك لە گەشتىارەكانى سەرزەۋى ۋىيىستىگەكى مېر بەنەۋى (ھىنرى تۇماس) ۋە باس لەۋ تافىكىرەنەۋە ۋە تۋىزىنەۋە دەكەت كە ئىنچام دراۋن لەسەر پىشتى مېر، لەۋانەش تۋىزىنەۋە لەسەر تىشكە گەردۋىنەكان، سەۋىز بوۋى روۋەك ۋەكارىگەرى دىيارەدى نەمانى كىش لەسەر لەشى مەۋى ۋە زىنەدە چالاكىەكانى، لەۋ روۋەۋە ھىزىنەۋەش دەلى: گەشە پەكەرنى شانە خانەمىيەكان كارىكى گەرنى ئىمە بوو لەسەر ۋىيىستىگەكە ۋەش بەشى زۆرى كاتەكانى دەپىر، چۈنكە مەبەستمان لەۋ تافىكىرەنەۋە ئەۋەپە كە بزانىن شانە شىر پەنجەپى چۆن دروست دەپنە لەۋانەندىك دا كە ھىزى كىش كەرنى تىنەپى ۋە بەدەپىنەنى خانە شىر پەنجەپى لەۋانەندىكى دروست كراۋا زۆر گەرنى بۇ تۋىزىنەۋە زانستى، ھەروەھە سەبارەت بەكارىگەرى نەمانى كىش لەسەر لەشى مەۋى گەشتىارىكى تىرى سەرزەۋى ۋىيىستىگەكى مېر بەنەۋى (دەكتۇر

لەسەر ۋىيىستىگەكە بەجىھىشت لەۋانەش (۱۱) تەن لە نامىرو كەلەپەل ۋە نامىرى روۋىيە بىيانى كە ھەموۋىان دەسۋوتىن كاتىك ۋىيىستىگەكە خۇي دەكەت بەنەۋە ھەۋى دەۋرى زەۋىدا ۋە ئەۋەى نەشەمىنەۋە ئەكەۋىتە خۋارەۋە بۇ ناۋ ئۇقۇيانوۋىسى ھەمىن. بەۋجۇرەش ئەۋ ۋىيىستىگە ناۋازەپە بىكەس ۋە پىرو پەكەكەۋە بەجى دەپىرى ۋە ھەروەك پەكەك لە گەشتىارەكانى دەلى: ۋىيىستىگەكە ۋەك ئۇتۇمىيلى كۆن ۋاپە بەلام تۋانايى چۈۋەلى ماۋە ئەگەر كەمەك پەرمەتى پەرى ۋە ھەكۋەتى روۋىش پەروى ۋاپە كە ئەگەر سالى (۱۰۰) مىليۇن دۆلارى بۇ دىپىن بىكى ئەۋا مېر دەتۋانە دىپىر بەخەمەتەكانى پەدە، ئەگىنا ھەۋەشەنەۋە نەمان چاۋپىرى ئەۋ ۋىيىستىگەكە دەكەت. ئىستا ۋاچاۋپىرەۋە دەكەت كە كۇتايى مانگى نىسانى سالى (۲۰۰۰) دۋا رۇۋەكانى زىانى ۋىيىستىگەكى مېر بى، پاش ئەۋەى كە خەمەتىكى باشى ھەردۋو بوۋارى زانستى ۋە تەكىكى كەرد، ئەۋ زانايەنى كەماۋەمەكى زۆر لەگەن ۋىيىستىگەكە زىان دەپنە كە مېر خەمەتى زۆرى كەردۋە لە بوۋارەكانى گەردۋىنى ۋە بايۋەۋى ۋە سىفەتەكانى ماددەكان، ۋەبەتەپەنى تافىكىرەنەۋە لەسەر مەۋى ۋەك تۋىزىنەۋە بوۋارى دىل ۋە لۋەكانى خۋىن، بۇ پەكەمەجە كە چاۋپىرى تروكاندى ھىلەپەك دەكەت ۋە زەپەۋەتەمەكى لىۋە دەردەچى، ھەروەھە بۇپەكەمەجە كە چاۋپىرى گەشەكەرنى كۆپەلەمەكى گىپەندارىكى ۋەشكەۋەكى دەكەت لە ھەزادا، چەكە لەۋانەش لەسەر پىشتى مېرەۋەتەپىرەۋە زۆر كراۋە لەسەر كۆمەلگا خولگەپەكان ۋە بەتەپەنى لەپىنەۋەكانىيان، ھەر لەسەر پىشتى مېرەۋە پەلان دادەپىرە بۇ دروست كەرنى ۋىيىستىگەكە ۋەبەتەپەنى تە، ئەمە چەك لەۋەى كە ھەر لەۋىشە پارچەكانى ئەۋ ۋىيىستىگە ھەزادىيە دەپەستەۋ، ھەر ۋىيىستىگەكى مېر بوو كەتۋانى زىمارە پىۋانەپى تۇماربەكەت لەبوۋارى مانەۋە لەھەزادا، ھەروەك مانەۋە (قالپىرى بولياكوف) كە بۇماۋە (۵) مانگ لەسەر پىشتى مېر ماپەۋە! دۋا مەلەكەردن ۋە رۇپىشتى تىمى سەرمىر بەھەزادا لە رۇۋى ۲۲ تەمۋى ئەمەسالىدا ۱۹۹۹ بوو، كاتىك ھەرسى گەشتىارەكەكى سەرمىر ھاتتە دەرمەۋە ۋىيىستىگەكە ماۋەپەك بەپى رۇپىشتن بەمەبەستى چاك كەرنەۋە ئەۋ كۈنەى لەۋىيىستىگەكە دروست بوۋىۋو ۋە بوۋەۋە دىپىنەنى پەستانى ناۋ ۋىيىستىگەكە.

دۋا گەپەنەۋە تىمى گەشتىارى سەرمىر، نىياز ۋاپە كە لەمانگى شۋىباتى سالى (۲۰۰۰) دا تىمىكى تە پىپىرىر بەرەۋە مېر ۋە تىا دەمىنەۋە تاكۇتايى مانگى ئازار ۋەتەنەكارى ئەۋ تىمە ئەۋە

نه شکہ و نه کان گہ شہیان بیندہ کن و

شہ مشہ کویرہ کان دہیان گویژنہ وہ

[illegible]

نیستاده چەند تەبیەت لەوانەکان روویان کردۆتە ناوچە درماوییە کە،
 یەکیەک ئەوانە تەبیەت کە سەر بە یەمەنەگی نیشتمانی فێرۆسە کەنە لەباشووری
 ئەفریقا و یەکیکی لە مەریکی ئەسە ئەفری ئەوانی وەزەش یە درمەکان ئە
 (ئەتلاتا) و تەبی سەمەر بەرێکراوی ئە ئەفرۆستی چەپانی یە
 (ناوچە) (دوربا) (دەبیتە) شوێنی لێکۆڵینە وەکان، توێژەر ئەسە و زەوێکدا
 کە گۆفاری (ئەبوساتین) ئە ئەفرۆستی یازی کردۆتە وە، (دەبیت) کە ئەسە باشترین
 هەلە بۆ نەبە بۆ نایمی ئەو گیانە وەری کە ئەسە فێرۆسە دگۆزیتە وە، ئە گەر
 تەوانییمان ئەسە جەنەبە کەین ئەو (دەوانین) ئەو گیانە وەری چەپاکەینە وە یان
 بەلای کەسە وە، (دەوانین) مەزۆن دژی بکۆتین شایانی بامە کە (شامانچ) ی
 هەواریکی، ئە ئەسە کاتی یاسە کەنەن وەسەری نیکۆتی (تەح) ئەم فێرۆسە
 ئەسانی یارە یلاک کردۆتە وە، کە ئەوانی وەیانە، ئەو چەند گۆداریکی تەبیەتە
 بەلەک، دۆستی ئەکە

(نزار قادر) له (الزمان) هو ٣٢٦

دھیفید ووف)موه که گهراوتموه سمر زهوی، نهو باس لهگهانی
 ژبان دهکات لهناوندنکی وانا ودهگانی راهاتنهوش لهسمر ژبانی
 سمرزمینی پاش گهراووه بۆسهر زهوی، د، دھیفید لهواریهوه
 نهئ، من زۆرباشم بهلام ناتوانم ههروا بهزوویی خۆم لهگه
 ژبانی سمرزهویدا رابهینهوه، من ئیستا که قسه نهکهم دهییت
 زۆر بهووریایی بدویم ودهسهرم نهجووئینم چونکه لهکاتی سهر
 جوواندنمنا من واهست نهکهم سهرم بهملاو نهولامدا دمروات و
 زوورمهش لهبهر حاوملا ههنگهراوه دهیی، بهراستی ژبان
 لهههزادا زۆر گرانهو گهراوهمیش بۆ سمرزهوی لهو گرانهتره و
 نهوش تهوهری کارهکانی من بوون.

لەكەنیکدا گەشتیارەکانی سەر وێستگەی میر سەرگەرمی توێژینهوه و تاقیکردنەوهی زانستی خۆیان، بەلام لەبەر هەروەڕەمەکانیاندا باس لە ژبانی تایبەتی خۆیان دەکەن کە چۆن خواردنیان خواردوو و نەمانی هێری گێش کردن چۆن کاری کردۆتە سەر خواردنەوه کانیان و خوشتەنەکانیان، هەروەها باس لەو دیمەنە سەبر و سەرنج راکێشانە ی گۆی زەوی دەکەن لەچاوی خۆیانەوه لە ناو وێستگەکاندا کە بەختیارایی (۱۷) هەزار و (۵۰۰) میل لە کازیریکا نەڕۆشتن بەناوەزادا کە ئەوەش خێراییهکی زۆر گەورەیه بەگۆڕەری مەرفەهه. وێستگەی هەزایی سەر رێ نمایکارێکی باش بوو بۆ ئازانسێ هەزای ئەمەریکی (ناسا) بۆ ئەوەی ئەویش بێتە خاومنی وێستگەی هەزایی کە تانیستە نیهت، بۆ ئەوەش سوود لەمەر وەرگیرا بەمەبەستی دروست کردنی وێستگەیهکی هەزایی نیو دەولەتی کە (۱۶) دەولەت بەشداری ئەکەن لەدروست کردنیدا، قەوارە ی ئەو وێستگەیه ئەومەندە و نیوێکی یاریگاریهکی تۆپی بێ دەبڕو نزیکی (۲۰) ملیار دۆلاری تێ دەچی و واهامەوان دەرکێ کە لەسالی (۲۰۰۶)دا تەواوبوو و بەنیازیشە پاش تەواوبوونی بەردەوام کاریکات، نیستا خەریکی بەستنی پارچەکانی ئەو وێستگەیهن کە پارچە پارچە بۆی ئەبێرێ لەمیانە ی (۴۲) گەشتی هەزاییدا و هەر لەوێش دەبەستێرێ،

هەر وەک چۆن پارچەکانی باری مەلّان پێکەوه ئەبەستێرێ!

سەرچاوەکان:

الحكمتالى قهزايى الجزيره

۲-نیستگهی سوپر ای دولتهی

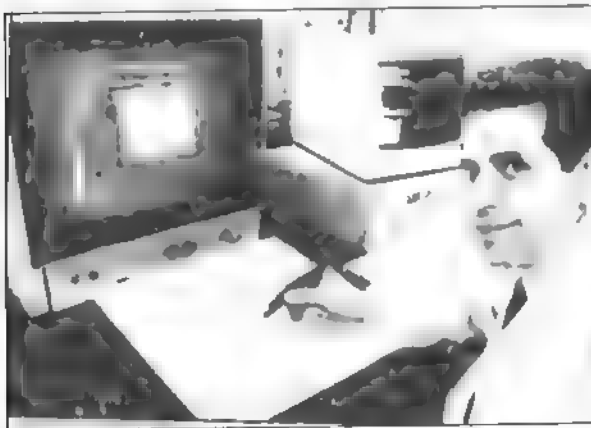
۳-نیزگهی نیما راتی عهره نی

مانگی نہیلول و تشرینی نوومہ ۱۹۹۹

دكتور ئىنتەرنېت

ۋىرگىزىيە ئىنسانىيەت: جەمال مەھمەد ھەلەبجەيى

شىۋازە جۇراۋ جۇرەكانى باس و ئالوگۇرگىرنى بىرورۇ لەزمىنە جۇراۋ جۇرەكاندا و لەھەمموۋ بايەتەكاندا، لەۋنەش وانەكانى زانكۇ لەرىگە تۇرى ئىنتەرنېتە، تۈنا بەر فراۋانەكانى تۇرى ناۋىراۋ بۇ بېكەتەكانى كۆمەلە جىۋازەكان بۇ چارەسەرگىرنى كىرەتەكان، پاخود ئەنجامدانى مەشەقەكان، ھەممو ئەمانە ھەلۈمەرچىكان رەخساندوۋە كەۋانە و تەنەموۋ فېرگىرنىيان لە كات و شوپىن تېپەراندوۋە، سىۋوردارىتى ئىستانىيان بەتەۋاۋەتى ھەلگىرتوۋە، زۇررىك لەمامۇستايانى زانكۇ باۋمىپان وايە كە فېرېروون و ھىر كىرن لەرىگە تۇرى ئىنتەرنېتەۋە تۈنايەكى ئەۋتۇى خولقاندوۋە كەلانى زۇر تا ۳۰ سالى دىكە تېكرى تەلارو بىناى زانكۇكان بەتەۋاۋەتى لە خولقاندوۋەكان چۆل دەپىن و بە تەۋاۋەتى ۋاز لەشىۋازى كۆنى وانە و تەنەموۋ دەپىنرېت و دىرېژە پېدانى مەھال دەپىت، شىۋازى نوۋى مۇدېرنى وانە و تەنەموۋ بەجۇرىكى لەبەر چاۋ روۋى لەگەشە سەننى و بەرەسەننى،

شىۋازى نوۋى فېرگارى بەسوود ۋىرگىرنى لەتۇرى ئىۋى ئەتەۋەپى گەپاننى زانىارى، پاخود ئەتەرنېت ئەنجام دەپىت، خولقاندوۋە بەسوود ۋىرگىرنى لەتۈناى بى سىۋوردى ئىنتەرنېت مۇدېرنە ئىۋى تۇرەكەۋەمۇ ئەم دىارە تازەمۇ مۇدېرنە جىپانەپە دەخەنە خىزمەت خۇيانەۋە.

كۆدەتە لەۋانە و تەنەۋە: نىزىكى ۸۰۰ سال پاش دامەزاندنى بەكەمىن كۆلېز لە كىشۋەرى ئەۋرۈپادا ھەنۈكە بۇ وانە و تەنەۋە و گۋاستەۋە زانىارى بۇ خولقاندوۋەكان ھىچ بېۋىستىيەك بەھۇلى وانە و تەنەۋە نامادىمى مامۇستەۋ خولقاندوۋەكان لەپۇلى خولقاندوۋە ئەۋە. تۈناى مۇدېرن و تۇرى ئىنتەرنېت بوۋەتە جىگرمەۋەكى شىۋاۋ باۋمى پىكرى بۇ ھۆلەكانى وانە و تەنەۋە، بەسوود ۋىرگىرنى لەتۇرى ئىنتەرنېت جىپى ئەك ئەنەپە بېۋىستىيان بە مامۇستەۋ پەروەرىكانى بىناى ئەۋە بەۋاتەپەكى دىكە فېرېن لە جىپەكەۋە بۇ جىپەكى دىكە بەمەبەستى خولقاندوۋەكان بەلەك ھىچ باسېكىش لەكۆبۈۋەتەۋە خولقاندوۋەكان لەھۆلەكانى وانە و تەنەۋە نامادە بوۋى زۇرىان لەكتىپەنەكاندا نامىنېت، چۈنكە وانە و تەنەۋە لەرىگە تۇرى ئىنتەرنېتەۋە تۈناى بەرۋاۋانى و ھەمە چەشەنى خولقاندوۋە بەمەبەستى سوود ۋىرگىرنى لەپانكەكانى زانىارى ئامېرى ئەلەكترۇنى مۇدېرن و تەنەۋە پۇستى ئەلەكترۇنى (E-mail) پاخود (chat) وانە و تەنەۋە و گۋاستەۋە مەعرىفە بۇ فېرۋازان و ئارەزوۋەندە زانستى بەچاكى ئەنجام دەپىت.

سوود ۋىرگىرنى لە تۈناى فېدېۋى لەزمىنە باۋوكرىنەۋە چاۋەمەنىيەكانەۋە، بەرنامەكانى فېرگىرنى ھەر نامانچ و شىۋاۋى گۋاستەۋە بۇ ھەمموۋ ناۋەندە زانستى زانكۇيىيەكان،

لەنە خۇشى يەكانى پەلەۋەر

كۆكسىدىيۇسز (Coccidiosis) يان

سك چوونى خويىناۋى (يىقنەى خويىناۋى)

۱. فریدون عبدالستار

كۆلىرى پىشكى ئىتېرنەرى

(coccidia) بۆسەر خانەكانى رېخۆئەو لە ئىنجامدا زىندەۋەرگە
توۋشى سك چوونى خويىناۋى دەكات.

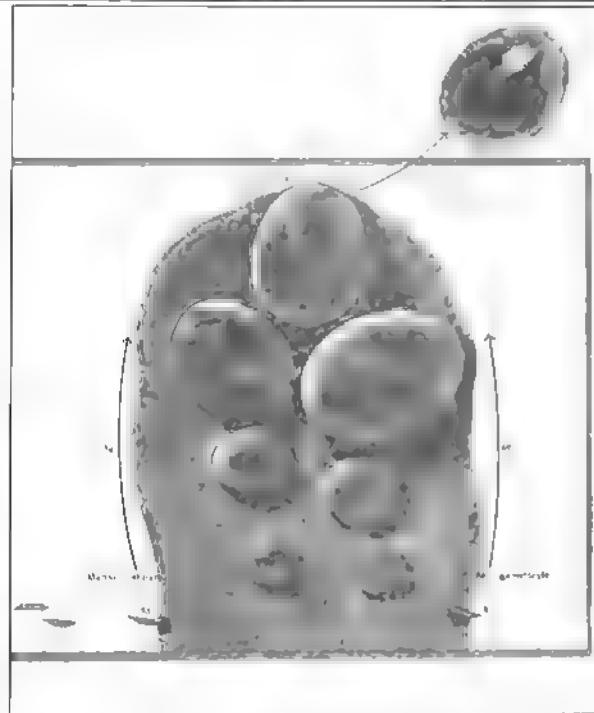
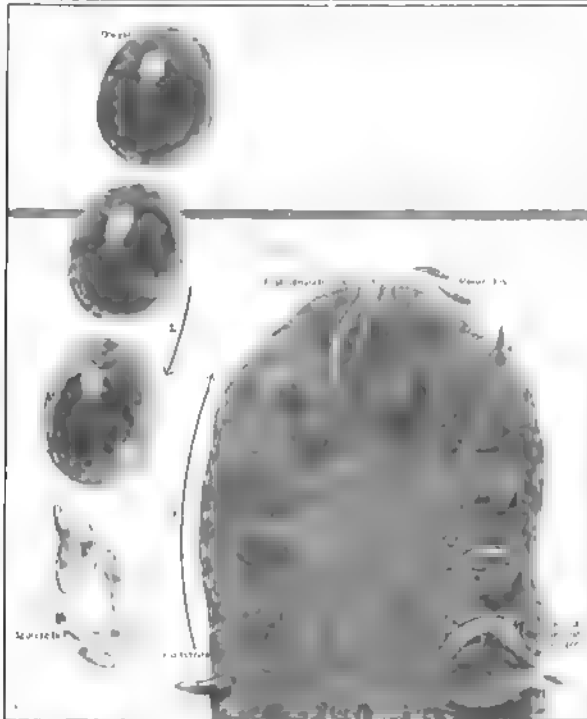

پىشەكى:

پىشەسازى بەختوكردى پەلەۋەر، رۇۋ لەدۋاى رۇۋ لە زۇر
بوون و گەشە كرىنداپە بە مېستى بەرھەم ھىنانى گۆشت و
ھىلكە، كە بە سەرچاۋەپەكى گىرنكى پىرۇتىنى مرۇف دەۋمىرپىت.
لەجىپاندا بەگشتى و لەكوردستاندا بەتابەتى، نەخۇشى
كۆكسىدىيۇسز بەترسناكرىن بەرپەست دادەنرپىت لەبەردەم پىش
كەۋتن و گەشە كرىدى پىشەسازى بەختوكردى پەلەۋەردا چونكە
زەرەرو زىانىكى گەرە دەگەپەنپىت بە ئابۋورى وولات و ھەرۋەھا
كارىكى خراپىش دەكاتە سەر تەنرۋستى گشتى، جا لەبەر نەۋە
پىۋىستە خەلكى كوردستان بەتابەتى خاۋەن كىلگەكانى پەلەۋەر
ھۇشيار بىكرىنەۋە بەچەند زىيارىپەكى پىۋىست دەربارەى ئەم
نەخۇشىپە.

كۆكسىدىيۇسز چى دەگەپەنپىت؟

كۆكسىدىيۇسز (coccidiosis) ئەو نەخۇشىپە كە توۋشى
كۆنەندەمى ھەرسى بالئەدى مالى دەپىت رەكو مرىشك و قەل،
ھەرۋەھا توۋشى كۆنەندەمى ھەرسى مرۇف و مانگاۋ مەرو پىزن و
بەراز و سەگ و پىشەلە و كەروپشك و رپىۋى دەپىت، لەنەنجامى
ھىرشى مەخۇرىكى سەرمتاى كەپپى دەۋترپىت كۆكسىدىا

ھۆكارى نەخۇشى كۆكسىدىيەت:

ھۆكارى نەخۇشى كۆكسىدىيەت كە بىيى دەتريت كۆكسىدىيەت (coccidia)، لە جنسى ئايمىريا (Eimeria) يەو سەمەمىي پەخىزانى (Eimeriidae).

كۆكسىدىيەت مەخۇرىكى سەرتايىيە:

(porto zoon parasites)، لەناو خانەكانى ريخۇلەدا (كەشۈنى ھەئىزراوى مەخۇرىكەيە) گەشە دەكات و زۇر دەبن.

جۇرەكانى ئايمىريا (Eimeria):

نۇ جۇرى سەمەمىي لە ئايمىريا ھەيە كە تووشى بەشە جياوازەكانى ريخۇلە دەبن لە مەشكەدا، بەلام گەنگەرتىنپان بەم شىۋەيە خوارەوئە:

يەكەم: جۇرى Eimeria tenella

نەم جۇرە لە كوردستاندا زۇر باۋە و زەمەرىكى گەورە دەگەمەنىت بەخاۋەن كىلگەكانى پەلەۋەر و تووشى ھەردوو ريخۇلە كۆپرە دەبىت (ھەروەك لەۋىنەكەدا پىشان دراۋە) و لەمەشكە دەبىتە ھۆى نەخۇشى (Cecal Coccidiosis) كە يەكەك لە نىشانە سەمەمىيەكانى رىقنەى خۇنناۋىيە (Bloody Droppings).

دوۋەم: جۇرى Eimeria necatrix

تووشى بەشى ناۋەراستى ريخۇلە دەبىت (ھەروەك لەۋىنەكەدا پىشان دراۋە) و دەبىتە ھۆى نەخۇشى (Intestinal Coccidiosis).

سەيئەم: جۇرى Eimeria acervulina

تووشى بەشى سەمەمىي (بەشىيەكەمى) ريخۇلە دەبىت (ھەروەك لەۋىنەكەدا پىشان دراۋە).

چوارەم: جۇرى Eimeria maxima

تووشى بەشى ناۋەراستى خواروى ريخۇلە دەبىت (ھەروەك لەۋىنەكەدا پىشان دراۋە).

سورى ژيانى كۆكسىدىيەت (Life Cycle of the Coccidia):
سورى ژيانى كۆكسىدىيەت شىۋەيەكى گشتى دەكەرتە دوو قۇناغى سەمەمىيەو:

يەكەم: قۇناغەكانى گەشەكەردن لەناۋەوئە لەشى خانە خۇئ:
(Endogenous stages):

نەم قۇناغانە گەشەكەردن و زۇرۋونى مەخۇرى ئايمىريا دەگەرتەوۋە لەناۋ لەشى مەشكى توۋشېۋونا، ۋە ھەروەما بەم قۇناغەش دەتريتست: (Asexual reproduction "Shizogony") نەم قۇناغە دەست پى دەكات بە خواردىنى ژامەيەكى زۇر لە ھىلگەى كۆكسىدىيەت لەلايەن مەشكەوۋە، بەم ھىلگەش دەتريت "Oocyst" نۇۋەستە (ھەر ھىلگەيەك لە نۇۋەستە جوار سېۋرۇستە (Sporocysts) ى تىدايەو لە ھەمان كاتدا ھەر مېۋرۇستەك دوو سېۋرۇ زۇيتى (Sporozoite) تىدايەو گەشتى نەم ھىلگە بە كۆنەندامى ھەرس و لە نەمجامدا

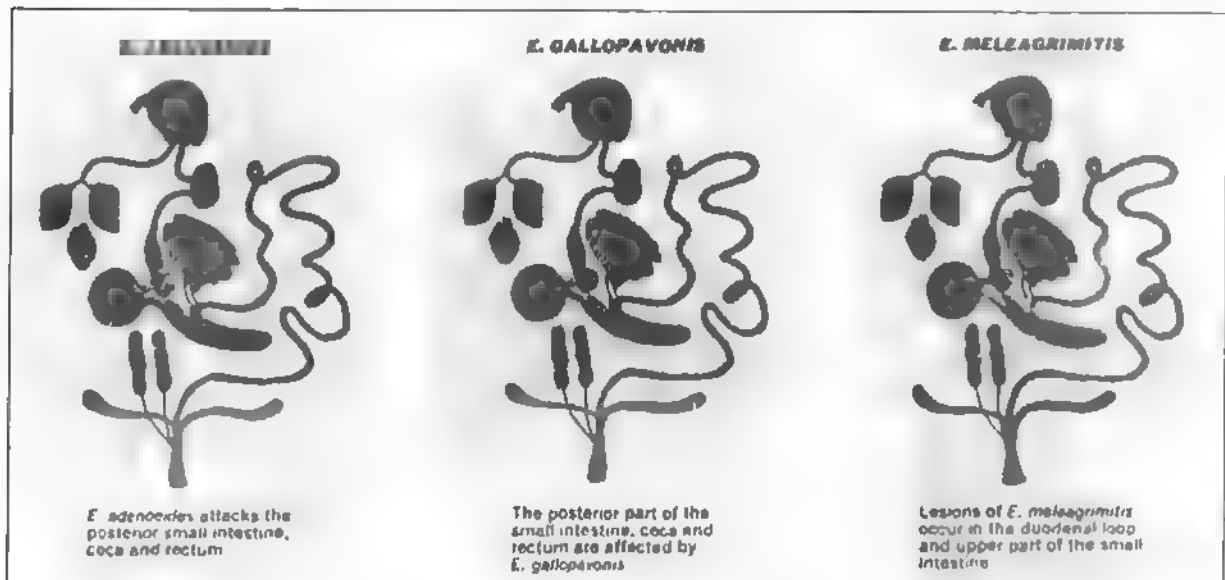
- بىلەى گەرمى لەنىوان (۲۸-۳۶) پ. س بىت. بىم
قۇناغەش دەوترىت (Sporulation) كە نىزىكى دوو رۇزىك
دەخاپەنىت.

چۇنىيەتى بىلە بونەۋەى كۆكسىيەتچىسى

مىشەخۇرى كۆكسىيا لە ھەموو جىياندا بىلەۋە و بىتايىمى
لەو شۇنىانەى كە مىرىشكى تىدا بەخىو دەكرىت، ھىلكەى
مىشەخۇرى كۆكسىيا تۈنەى مانەۋەى ھەىە بىلە ماۋىمەكى دوورو
درىز چۈنكە تۈنەى بىرگى كرىنى ھەىە لە بارۈدۇخى
ناسروشتىدا. ھەندىك مىرىشك بىشۈمەىكى سروشتى ھەنگرى
لەم مىشەخۇرەن و بىسەرچاۋمەىكى سەرمكى بىلەۋونەۋەى نەم
نەخۇشەىە دادەنرىن.

ھەرس كرىنىان و دەرچۈنى ژمارمەىكى زۇر لە سېۋۇرۇۋىت و
ھىرش كرىنىان بىلە سەر خانەكانى رىخۇلە بارىكە.

لەدۈاىندا سېۋۇرۇۋىتەكان دىگۇرەىن و شىۋەمەىكى خىپ
ۋەردەگىر و بىيان دەوترىت ترۇۋۇۋىت (Trophozoite) و
نەمانىش گەشە دەكەن و لەقەبارە دا گەۋرە دەپن ھەتاكو دەكەنە
قۇناغى، "First Generation Schizont" ھەر شاپزۇنتىك
چەند ژمارمەىكى لەمىرۇۋىتەى (Merozoite) ى تىداىە، بەشەك
لەمىرۇۋىتەكان دەپنە ھۇى تىك شىكاندىنى ژمارمەىكى زۇر
لەخانەكانى رىخۇلەۋ ھەروھە ھىرش بىردنە سەر خانەى نۆۋ و
بىم قۇناغەش دەوترىت، "Second Generation Schizont"
دۈاى لەم قۇناغەش بىشەىكى تر لەمىرۇۋىتەكان گەشە دەكەن و

لەكاتى روودانى ھەر كەمتەر خەمەىك لەبەرپۇمەرىنى
كىلگەكانى بەخىۋەرىنى مىرىشكا ۋەكو بىرۈنەۋەى رادەى شى
لەۋەلەكانى بەخىۋەرىنى دەپتە ھاكتەرىكى رىگە خۇشكەر بىلە
بىگەپشتى ھىلكەى كۆكسىيا (Sporulation) و لە لەنجامدا
بىلەۋونەۋەى نەخۇشەىەكە بىشۈمەىكى خىرا.

- نەخۇشى كۆكسىيەتچىسى زىاتر لە ۋەرزەكانى پايز و
زىتان و بىھاردا بىلەۋەمىتەۋە چۈنكە رادەى شى لەو ۋەرزەكاندا
زۇر بىرۈزە.

نېشانە دىيارەكانى كۆكسىيەتچىسى

- بىشۈمەىكى گىشتى نەخۇشى كۆكسىيەتچىسى تۈۋشى
مىرىشك دەپتە لە تەمەنى سىن ھەقتەۋە ھەتاكو تەمەنى
گەۋرەتر. نېشانەكانى نەخۇشەىەكە بىمەدەست بىلە دىكات كە
چالاكى بائىدەكە كەم دىكات و كز دەپتە.

دەگۇرەىن بىلە خانەى نىر (Microgametocyte) و خانەى مى
(Macrogametocyte) و لە لەنجامدا خانەىەكى
نېروخانەىەكى مىنەك دىگىر و ھىلكە (Oocyst) دروست دەپتە
ۋەم زۇر بونەش دەگۇرەىت، Sexual reproduction
(Gametogony) لەم قۇناغى گەشەكرىنە لەناۋەۋەى لەشى
خانەخۇىدا نىزىكى شەش رۇزىك دەخاپەنىت.

دوۋەم: قۇناغەكانى گەشەكرىن لە دەرەۋەى لەشى خانە
خۇى، (Exogenous Stages) لەم قۇناغەدا ھىلكەى كۆكسىيا
بىۋىستى بە ۋىنگەمەىكى لەبارو گونچاۋ ھەىە بىلەۋەى بىلە بگات
و نامادەپتە بىلە تۈۋشۈۋەن، ئەۋ ۋىنگە لەبارەش بىرپتە لە:

- رادەى شى بىرۈزىت.
- بوۋىنى ئۆكسىجىنى بىۋىست.

ھەر لەمبەر ئەمەشە بەم نەخۇشەش دەتۇرۇت (ھەلەى بەخۇكەن) چۈنكە لەكاتى روودانى ھەر ھەلەمەك پان كەمتەرخەمىيەك لەمبەرپۇمەردن و بەخۇكەرنى مەشكەدا نەخۇشەگە يلاودەيتەوھ.

چارەسەر كەرنە

چەند دەرمانىك ھەيە بەكار دەيتەنەت بۇ چارەسەر كەرنە نەخۇشى كۆكسەيۇسز لەو دەرمانانەش:

- ئەمپروليۇم "Amprolium".
- فۇرازولىدون "Furazolidon".
- دېكوكس "Decox" يان "Baycox".
- كلينا كۆكس "Clinacox".

لەو سەرچاۋانەى كە سووديان ئى وەرگىراوھ:

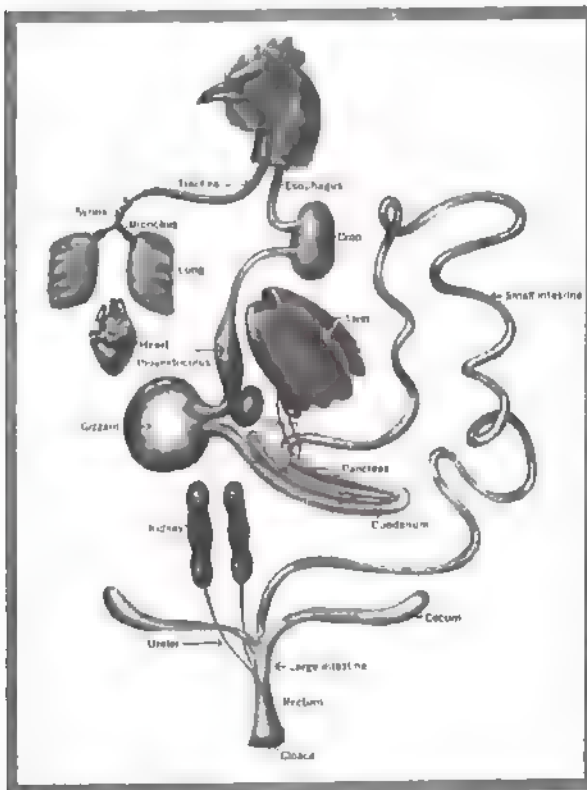
1- Coccidiosis and the Role of Medication and Management.

۲- دكتور تحسین عبدالعزیز و دكتور ماجد احمد العطار ۱۹۸۹ "التشخيص السريري لأمراض الدجاج"

۳- دكتور فؤاد الشیخلى ۱۹۸۲ "أمراض الدواجن"

۴- مجلة: دواجن الشرق الاوسط و شمال افريقيا. ژمارە: ۱۴۷ - ۱۹۹۹.

5- F. T. W. Jordan "Poultry Diseases".

- تووشى بالە شۇرە دەيتە.
- بالندەكە لەخوارەن دىكەوئەت و رۇز لەدواى رۇز لاواز دەيتە و زۇر بەناشكرا كىشى كەم دىكەت.

- لەنەشەنە سەرەكىيەكانى ئەم نەخۇشەشە ئەوھەيە كە بالندەى تووشىو تووشى سەك چوونى خۇيىناوى دەيتە (واتە رەقنەى خۇيىناوى) ئەنەنەمەدا كەم خۇيىنى و بەرەبەرە لەناو دەيتە لەنەشەنە ديارەكانى دواى مەردار بوونەوھى بالندەكە (Post Mortum Examination) بەتاپەتەى لەكاتى تووشىوون بەجۇرى: Eimeria Tenella ئەوھەيە كە ھەردوو رەخۇلە كۆپرە ھەردەيتە لەخۇيىن و ديارەكانى ئەستور دەين.

- رادەى لەناو چوون لە كىلگەكەدا دەكاتە ۴۰% دەست نەشان كەرنە نەخۇشى كۆكسەيۇسز: بۇ گەيشەن بە دەست نەشان كەرنەكى تەواوى نەخۇشى كۆكسەيۇسز پىوئەستە رەجاوى ئەم خالانە بىكرەت: يەكەم: بەھۇى نەشانە ديارەكانى نەخۇشىيەكەوھ. دووھ: بەھۇى نەشانە ديارەكانى دواى مەردار بوونەوھى بالندەكە.

سەنەيەم: ئە نەھىگەدا: پەشكىنەى رەقنەى مەشكەكە بەھۇى مەكروئەسكۆپەوھ بۇ تەبىئەى كەرنەى ھەلگەى مەشەخۇرەكە (Oocyst).

خۇپاراستان:

جەنگ لەدۇى نەخۇشى كۆتايى نەيەت بەلام ھەمووكانەك خۇپاراستان چاكترە لەچارەسەر كەرنە و بەمەبەستى روونەدانى نەخۇشى كۆكسەيۇسز پىوئەستە كۆنەزۇلەكى تەواوى رادەى شە بىكرەت لەمۇلەكانى بەخۇو كەرنەى مەشكەدا بە تاپەتەى لەومەزەكانى پايىزو زستاندا.

ھەروھە پىوئەستە ژمارەى مەشكەكان لە ھۇلەكاندا بىگونجەت لەگەل رووبەرى ھۇلەكاندا.

ھۆرمۇنلار سىستېمىسىنىڭ ئىنساننىڭ ھاياتىدىكى رولى

male sex hormone

ۋ جياۋازىيە فسيولوگىيەلىك ئىنساننىڭ ھاياتىدىكى رولى

نومۇرى : 2-نومۇر قەدەمداخى

سەھىيە ئىنسانىيەتلىرى پىيۇر

1-كىيىم پەردە The tunica vaginalis :

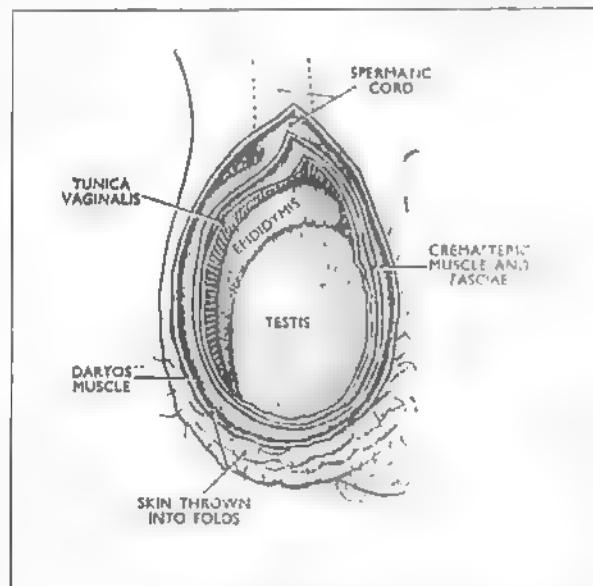
ئەم پەردىيە راستەوخۇ لەدەردە دەۋرى كۈنى داۋام ھەلۋاسە ماسولكە cremaster muscle داپۇشيوۋو، لە دوو تۈيى پىكھاتوۋو، تۈيى دەردە پىيى دەلېن دىۋارە پەردە parietal layer تۈيى ناۋەۋەش پىيى دەۋرېت ھەناۋە پەردە visceral layer.

كىيىم پەردە، درېۋىۋونەۋەي گەشەي پەردى پىيۇنى سك ۋ ھەۋزە، گەلەسەردەي كۆرپەلەيىدا، گۈنەكان لەناۋجەي پىشەۋەي گەلەكەدا دروست دەيىن، لەپاشدا دەخزىنە ناۋ تۈرەكەي گۈنەۋە لەگەل خۇياندا پارچەيەك لەپەردى پىيۇنى دەيىن. ئەم پىيۇنى گۈن لە پەردى گۈن جىيا دەكاتەۋە ۋ لەپاشدا لەپىيۇنىكەي سك ۋ ھەۋزىش دەپىرېن.

2- پەردە سىي The tunica albuginea :

پەردەيەكەي رىشالىيە دەۋرى ۋەتەي داۋە، راستەوخۇ لەۋىر كىيىم پەردەدايە، ئەم پەردىيە گەشە دەكاتە ناۋ ۋەتەۋە پىكھاتوۋە رزىنەكەي دەكاتە بەش بەشەۋە، كە بەپەلەكان lobules ناۋ دەپىرېن.

ۋەتە (گۈن) Testis، رزىنى زاۋىكى ئىرەي مەۋقە، ۋەك جۇن ھىلەكەدان رزىنى زاۋىكى مەيەكەيەتەي، ئەم رزىنە راستەوخۇ بەمۇى تۈۋاۋە پەتەكەۋە spermatic cord بەتۈرەكەي ۋەتەۋە(گۈنە تۈرەكەۋە scrotum) ۋە ھەلۋاسراۋە، نىزىكەي ۴،۵ سم درېۋو ۲،۵ سم پان ۲ سم قۇلە ۋ بەسەي پەردى تەنەك دەۋرەۋە كەنەمانەن:

بمناو گونه پرمردمدا، توند بههوی شانیمیکی تهنکی
ناوگار (areolar tissue) مود بهیمکمود لکاون و دمپاریزین
لهبهشی خوارمود، بوربوخ به لولهی گوینرمود و منوساود.

ھۆرمۈنەگانی ۋەتە :

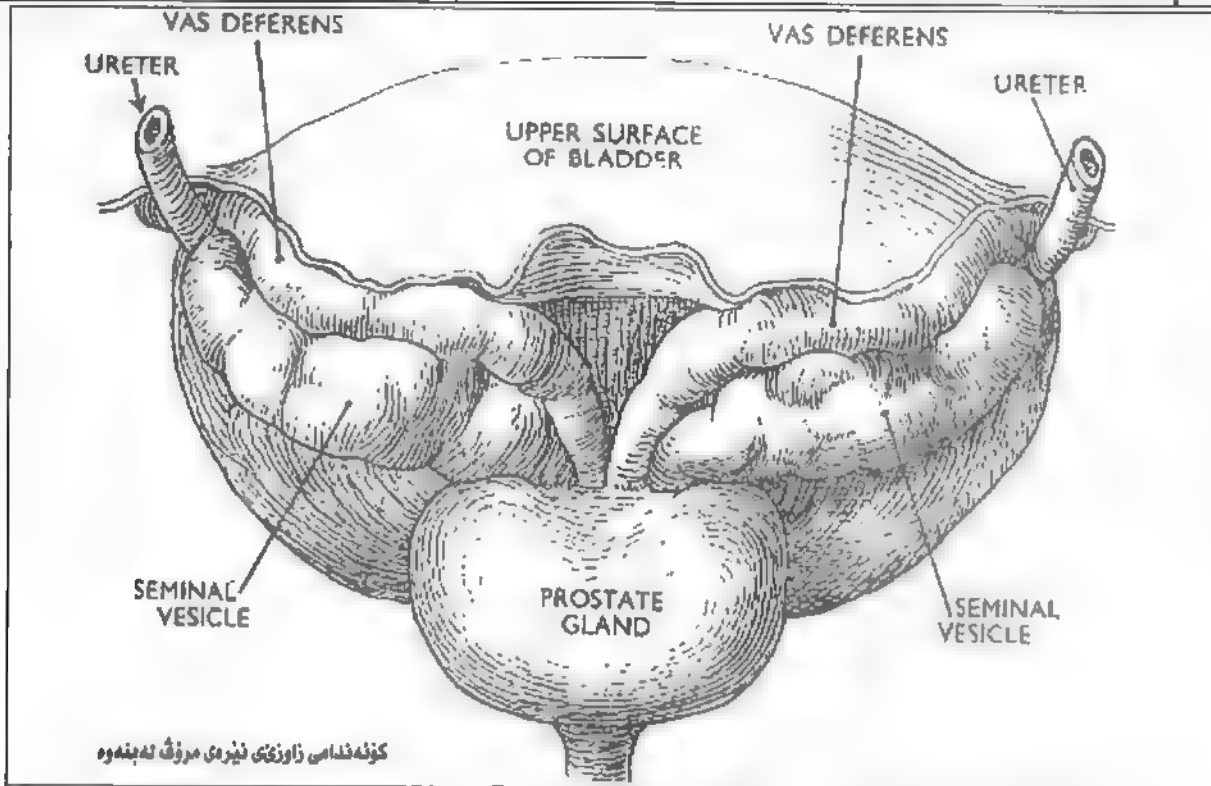
۱۴۰۰

ئەم ھۆرمۇنلار لەۋزى كارتىكەرى ھۆرمۇنىكى ۋېر مېشكە
رۇن Pituitary gland بىلەن دېن بىلەن دېنوتىت (LH).
زۆرەمى تۆرمۇمۇكانى ھۆرمۇنلار سىكىسىيەكانىش لەم
باۋمۇدان كە ھەردوۋجۈرەكى دېكە ھەرلە تېستۇستېرۇنەۋ
پەيدا دېن، بەلەم ھەنلىك لەتافىكەرنەۋمۇكان سەللەندۈيانە كە
پەجىاۋ بەرئىزەى جىاۋز دېنوت دېن.

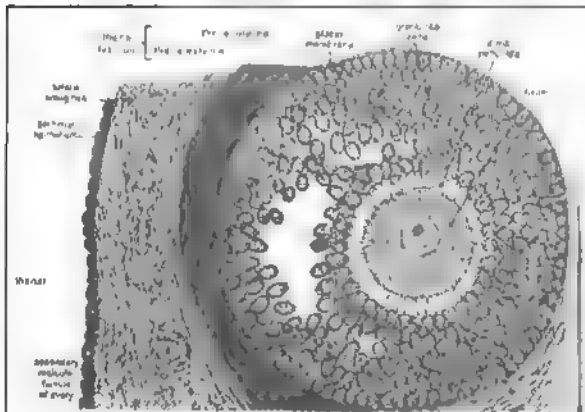
كۆمەتە بۇرىچكەيمكى پىنچاوپىچە گەبەسىر يەكلىا اووليان
خورادوو، لىجەمسىرى سەرمەي گۈنەمە شۇرەپنەمە، بۇ
جەمسىرى خورادوو دىكەنە پىشت تۇۋامە بۇرىچكەكانەمە

تیسٹوسٹیرون روٹیکی گھورہ لالہ شیدا محکیتیت بمقاییمتی له
۱- دهرخستنی سیقمتته دوومیهکانی تیر وهک گپ بوونی
دهنگ، دهرکهوتنی مووی دهمو چاوو سهرسنگ و ناوجهکانی

۱۰-بىرلىك دى لىكەنلىك زۆرۈرىنى كىرىدىن دىروستىكىنى
تىرىسى سىرتىگە لىكەنلىك بىلەن بىرلىك لىكەنلىك بىلەن
زىيادىكىنى دىرەپەندىنى ۋوزە.
۱۱-بىرلىك دىروستىكىنى تىرىشە چەپەپەندىنى دىدەت.
ئىستىلا بىلەن چەپەپەندىنى ھەندىك لىكەنلىك لىكەنلىك لىكەنلىك
ھۆرمۈنلە لىكەنلىك دىروستىكى دىكەت (17-methyl Testosterone)
يا (Testosterone-19) بىلەن دىت بىلەن دىروستىكى لىكەنلىك
لىكەنلىك سىرەپەندىكى تىستوستېرون چەپەپەندى دىكەن.

كۆنەندىسى دىروستىكىنى تىستوستېرون لىكەنلىك:

۵-بىرلىك بىلەن بىرلىك، لىكەنلىك، لىكەنلىك ھۆرمۈنلە ھەنلى
دەپەندى بىرلىك خىرلىك خەنلىك ۋە گەپەندى دىدەت، بىلەن
دەپەندى زۆرۈرىنى ئۆزىنى لىكەنلىك بىرلىك بىرلىك زۆرۈرى بىلەن گەپەندى
دەپەندى ۋە گەپەندى، لىكەنلىك، لىكەنلىك، لىكەنلىك لىكەنلىك ۋە
بىلەن، ئا تىزىك ۲۲ سالى بىرلىك دىدەت.

۶-بىرلىك ھۆرمۈنلە يىرەپەندىكى سىرەپەندى، بىلەن خىرلىك بىرلىك
تىزىك كىرەپەندى زىندەپەندى metabolism لىكەنلىك، بىلەن بىرلىك
زىندەپەندى بىرلىك.

۷-بىرلىك لىكەنلىك ھۆرمۈنلە بىلەن بىرلىك راسىتەپەندى ۋە
بىلەن بىرلىك ھۆرمۈنلە ھەندىكى چىكەندى (FSH) كەپەندى
مىشەكە رىزىنە دىدەپەندى، دىدەپەندى ھۆرى رىكەندى ۋە دىروستىكى
كىرەندى كىرەپەندى بىلەن بىرلىك sperm لىكەنلىك ۋە
چىكەندى لىكەنلىك.

۸-بىرلىك لىكەنلىك ھۆرمۈنلە يىرەپەندى زىياد بىلەن بىرلىك ئۆكەندى
دىدەت لىكەنلىك لىكەنلىك، دىرەپەندىنى ۋوزە.

۹-بىرلىك دىكەنلىك ھۆرمۈنلە خەپەندى كىرەندى mRNA ۋە
زۆرۈرىنى كىرەندى رىزىنە گىرەندى تىرىشە لىكەنلىك بىرلىك دىروستىكى
كىرەندى بىرلىك لىكەنلىك لىكەنلىك، بىلەن گەپەندى خەنلىك
لەش زىياد دىكەت.

سەرتولى (Sertoli cells) ھەم دەردەردىن (سەر تۆلىيە خانە، گۆمەلە خانە) يەككىرىزكۆلەن دەكەنە ئاۋ تۆۋاۋە بۇرىچكەكانەۋە لەۋەتەنە، كارىيان راگرتىن و خۇراك دانە بە تۆۋەكان).

ئەم ھۆرمۈنى ئىنھىبىيىنە رۇاندنى FSH رىك دەخات ھەر كەمەك لە بوۋنى ئىنھىبىيىنە دا روۋىيەك دەپتە ھۆى زۇر رۇاندنى FSH، بەپىچەۋانەشەۋە زۇرى دەپتە ھۆى كەم كرىنەۋەى .

ۋ ئەگەر بەشپۆمەكى ئاسايش رۇا، ئەۋا دەپتە ھۆى بە ئاسايش رۇاندنى FSH . ھەروەھا كارى ھۆرمۈنى تىستۇستىرۇنىش لەگەل FSH دا بەھەمان جۇرە.

ھۆرمۈنى (LH) يىش كەمە Leutinizng hormone ئاۋ دەپتە و راستەۋخۇ لەژىر مېشكە رۇنەۋە دەردەچىت كارىكى سەرەكى دەكانە سەر ئىۋانە خانەكانى لايدىگ، ئەۋىش دەست دەكات بەرۇاندنى تىستۇستىرۇنەكە. كەمى تىستۇستىرۇنەكە لەخانەكانى لايدىگدا، ۋادەكات كەبرىكى زۇرتىر LH لەژىر مېشكە رۇنەۋە بەرۇت بۇ ئەۋەى ھانى لايدىگ بەت بۇ دروست كرىن و رۇاندنى تىستۇستىرۇن.

بەپىچەۋانەشەۋە، كە رۇزى تىستۇستىرۇن لە خۇنلدا زۇر دەپتە، LH كەم دەرۇت، بۇيە ئەۋ كەسانەى كە تىستۇستىرۇن بەشپۆمە دەردى بەگەر دەپتەن، LH يان زۇر كەم دەپتەۋە، ۋاتە كرىدارى دروستكرىنى تىستۇستىرۇنى خۇيان دەۋستىت، يا زۇر كەم دەپتەۋە بى گومان ئەمەش زۇر كار لە دروست كرىنى تۆۋەكان دەكات لەتۆۋاۋە بۇرىچكە بەۋە ژمارى تۆۋ لە گون و تۆۋاۋە چېكلانەنە، seminal vesicles، زۇر كەم دەپتەۋە، كەسەكە توۋى كەم تۆۋى oligospermia يا لەۋانەمە توۋى نەزۇكىش بكات. ھەر بۇيە زۇر جار پەزىشك بۇ گەران بەدۋى نەزۇكى پىۋاۋىكا، داۋاى لىنۇرپىنى تاقىگەمى زانىنى بىرى ھۆرمۈنى تىستۇستىرۇن و ھەردو ھۆرمۈنى FSH، LH، دەكات لەخۇندا، ئەگەر بىرى LH، FSH، تەۋاۋ بوۋن ئەۋا تىكچوۋنەكە ئەۋا ۋەتە خۇدايە، بەپىچەۋانەۋە، ئەگەر بىرى ھەر پەكەك لە FSH، LH تەۋاۋ نەبوۋن ئەۋا دەپتە لىنۇرپىنى تاقىگەمى لەسەر ژىر مېشكە رۇن و دەرداۋەكانى بىرۇت، بەلام ئەگەر كەمى و تىكچوۋن لەھەر سىڭياندا بوۋن ئەۋا تىكچوۋنەكە دوو لايەنە ۋاتە ۋەتەش و ژىر مېشكە رۇننىش.

ئەگەر بىرى LH تەۋاۋ بوۋبىرى FSH زۇر بەرز بوو و، تىستۇستىرۇنىش ئاسايش بوو، ئەۋە ماناى ۋايە ژىر مېشكە رۇننى

بەپەلەمەكى سەرمەكى ژىر مېشكە رۇن-pituitary gland بەتاپەتەى پلى پىشەۋە Anterior pituitary، رۇلىكى گەۋرە دەپنىت لەدروستكرىنى ئەم ھۆرمۈنەدا، چونكە ئەم رۇنە گەلىك ھۆرمۈن دەكانە خۇنەۋە كەراستەۋخۇ دەۋرەكى بالا دەپنىن لەگەردارى دروست كرىن و پىكەتەننى تىستۇستىرۇن دا لەۋانە،

۱-ھۆرمۈنى ئىۋانە خانەكان The interstitial-stimulating hormone كەمە (ICSH) ئاۋ دەپتە، ئەم ھۆرمۈنە لەپىكەتەندا ۋەك ھۆرمۈنى (LH) ۋايە لەمەدا.

۲-ھۆرمۈنى گۇنادوتروپىن gonadotrophine كەزۇر جار بە (gametokinetic) يىش ئاۋ دەپتە. رۇلىكى گەۋرە ھەيە لە لەگەشەسەندىن ۋەتەۋ كارى تۆۋاۋە بۇرىچكەكاندا، ھەروەھا لەگەشەۋ ھەمانەكانى ئىۋانە خانەكانى لايدىگدا، ئەم ھۆرمۈنە راستەۋخۇ لەپىكەتەندا لەھۆرمۈنى (FSH) دەچىت كە دەپتە ھۆى گەشەپ كرىنى چېكلانەنەھىلەكەدانەكان بۇ دروستكرىنى ھىلەكو، رۇاندنى ھۆرمۈنى مىنى (ئىستۇرۇچىن) Eostrogen لەمەدا.

ئەم ھىلەكارى خۋارمەدا، پەيۋەندى ئىۋان ۋەتەۋ ژىر مېشكە رۇن روۋن دەپتەۋە.

پاشە بەندەكانى كۆنەندامى زاۋى Follicle stimulating hormone كەلە ژىر مېشكە رۇنەۋە دەرۇت رىكخستىنى كارى دروستكرىنى سىپىر ماتىدەكان و گەشە كرىنىانە بۇ تۆۋ sperm، ئەم ھۆرمۈنەش راستەۋخۇ كەۋتەۋە ژىركارى ھۆرمۈنىكى دىكەۋە كەپىرى دەۋرەت ئىنھىبىيىن (Inhibin) و راستەۋخۇ لە خانەكانى

تەۋا كارى خۇي دەمات و نىۋانە خانەكانى لايىگىش باش كار دەمكەن بەلام تىكچوونەكە لە تۆۋاۋە بۇرىچكەكاندايە.

ھەندىك چار و لەنەنجامى تىكچوونىكى ھۆرمۈنىدا رىژمى ھۆرمۈنى پىرۇلاكتىن Prolactin لەخوئىندا بىمىز دەپتەۋە، ئەمەش دەپتە ھۆى دابەزىن و كەم كىرنەۋەى ھۆرمۈنى تىستۇستىرۇن، بىرۋا ۋايە بەشنىك لەم پىرۇلاكتىنە راستەۋخۇ لەلايەن تۆۋاۋە چىككەنەكانەۋە seminal vesicles دەمىدەن.

شاپانى باسە كە تىستۇستىرۇن باش پىلاۋبۇنەۋەى بەخوئىندا و جىيەجىگىرنى ھەرمەنەكانى، كىردارى روخاندن و رمانى (catabolism) لەناۋ چىگەردا روودەدات، كە تىپايدا شى دەپتەۋە بۇ (۱۷-ketosteroid) كەلەپاشادا لەمگەل تىرشى يورىك يا كۆگىداتىدا يەك دەگىرئىت و لەگورچىلەۋە دەگىرئە دەمەۋە.

بەشنىكى زۆرى ئەۋ كىتۇنەى لەمىزدا پەيدا دەپتە مەرج نىە تەنھا لەۋ تىستۇستىرۇنەى ۋەتەۋە دروست بېئىت، بەلگە لەۋانەيە لەتۈيىكى سەرە گورچىلە رۇئىنەۋە (supra renal gland) ۋە دروست بېئىت.

دىاردەى كلىنفلتر و ھۆرمۈنلە سېكسىيەكانى ئىز:

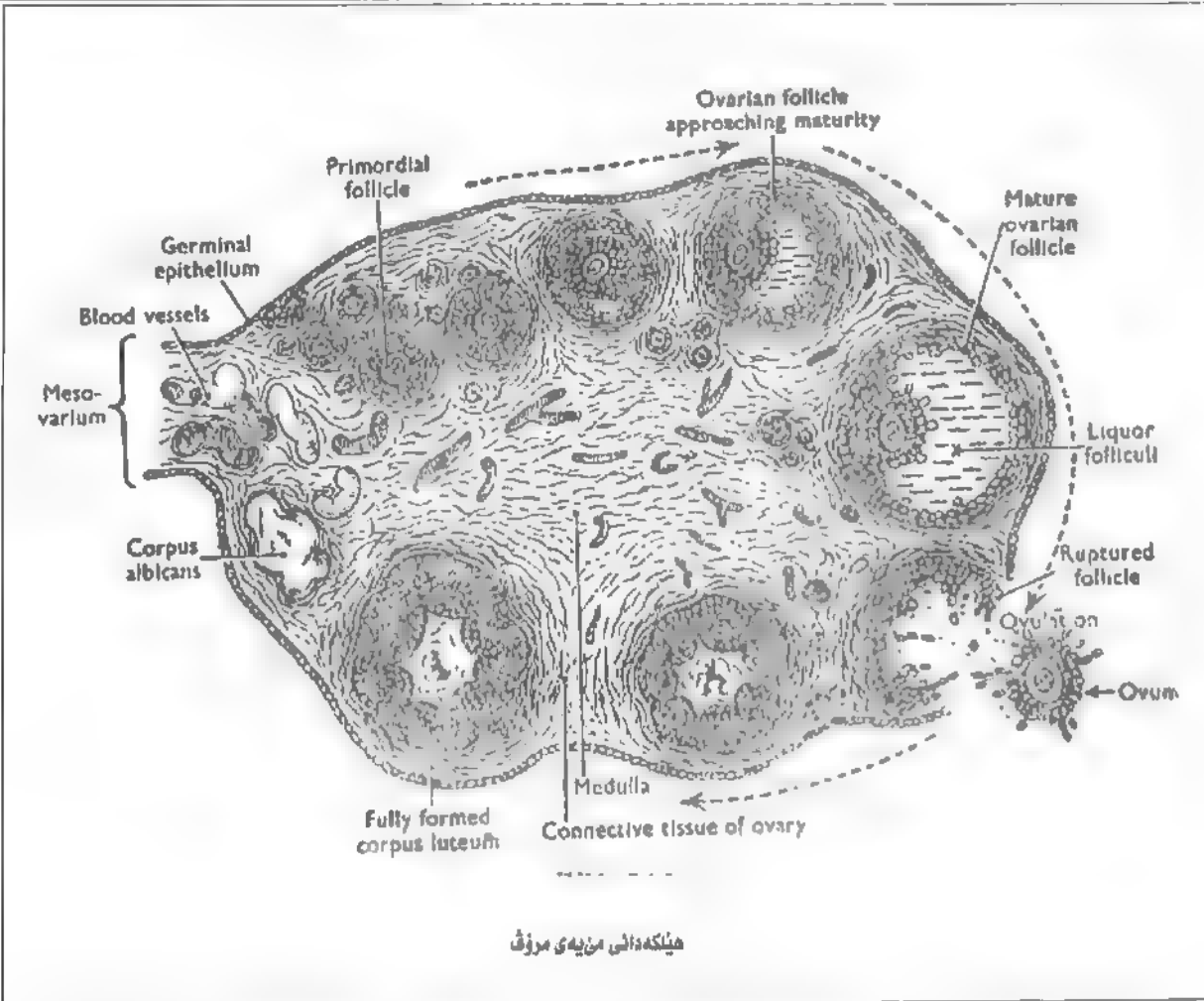
دىاردەى كلىنفلتر، يەككىكە لە دىاردەكانى تىكچوونى سىكس sex anomalies، رىژمى روودانى ۱/۵۰۰ چارە لەنەردا، ۋەتەكان زۆر لەناسايى بچوكتىن، كەلىك كۆزەنكارى تىكچوون لەناۋ تۆۋاۋە بۇرىچكەكاندا روپان داۋە، ھەندىك لەبۇرىچكەكان ئەۋەنە ئەنك دەمىنەۋە روون دەنۇئىن hyalinized ۋەك ئەمىن ۋايە ھەندىكەن بەرىشالە بۇرىچكە دادەخىرن و لەھەندىكى دىكەپاندا خانەكانى سىرتۇلى لەناۋپاندا زۆر گەۋرە دەمىن ۋادىان دەخەن و لەھەندىكەن بۇرىچكەكان دەپوكتىنەۋە Atrophy، و لەنۇوان خانەكانى لايىگ زۆر گەۋرە دەمىن و جىگەيان دەگىرئەۋە، كە لەمىستىدا ۋەرمەى پاك adenoma دروست دەمكەن ئەمەش دەپتە ھۆى بچەرنىنى پەيۋەندى لە نىۋان تۆۋاۋە بۇرىچكەكان و نىۋانە خانەكانى لايىگ.

بۇيە دەمىنەن لەم كەسانەدا كىردارى دروستىۋونى تۆۋ زۆر كەم دەپتە و دىاردەى تۆۋ كەمى (azoospermia) پان بەبەردەۋامى تىدا دەردەكەۋىت، ئەمەش سەمەكىتەن ھۆكارى نەزۇكىانە، لەھەندىكەن، مەمك زۆر گەۋرە دەپتە gynecomastia، دىاردەكانى خەساۋى (eunuchoid) پان تىدا دەردەكەۋىت و پەلەكانى دىرۇۋو موۋى دەمۇچاۋ زۆر كەم و كۆستە دەپتە لەزۇرەپاندا دەردەۋەكانى ئىز مېشكە رۇئىن زۆر دەمىن.

بەلام نىۋانە خانەكانى لايىگ تىپاندا پىش بالق بوون پوۋكاۋە بچوۋك دەمىن، لەكاتىكا پلى پىشەۋەى ئىز مېشكە رۇئىن ھەۋل دەدات ھامچى لە ئەسپە مردوۋەكە بىدات، ۋاتە سە ر لەنۇئى نىۋانە خانەكانى لايىگ زىندوۋىكەتەۋە بەھۆى LH ۋە FSH ۋە.

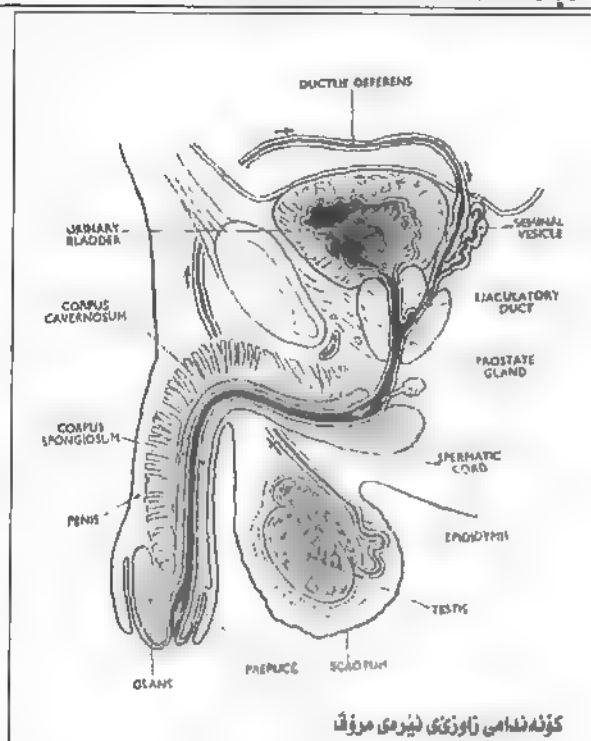
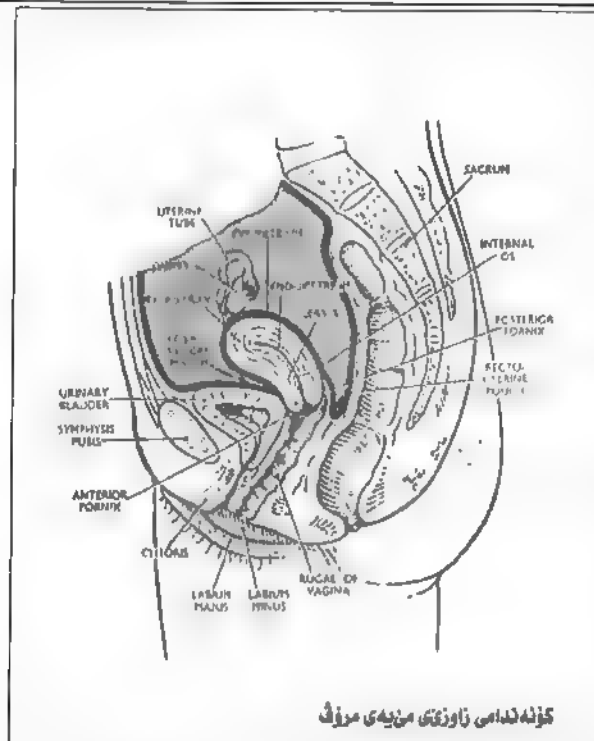
لە ۷۵٪ ئەم كەسانەدا كرۇماتىنى سىكس (Sex-chromatin) ھەيە، ۋاتە (مىن) ۲۵٪ پاندا نەن.

لەۋ كەسانەى كە كرۇماتىنى سىكسىيان تىدا نىە، بەزۇرى گون ۋە ھىلەكەدانىشيان تىدا كەشە دەمات. ئەۋانەى كەكرۇماتىنى سىكسىشيان تىدايە كۆنەندەى زاۋىزى مىيان ھەيەۋ تۆۋاۋە بۇرىچكەكانى گونىيان ئەۋاۋە، بەمانە دەئىن كلىنفلترى راستەيە True klinefelter's syndrome پان ھەيە، بەلام ئەۋانەى كە كرۇماتىنى سىكسىيان تىدا نىە پىيان دەۋىت گەندە كلىنفلتر يا كلىنفلترى ھەۋە False klinefelter's syndrome پان ھەيە كە كۆنەندەى زاۋىزى نىريان تىدا دەپتە و تۆۋاۋە بۇرىچكەكانىيان ناسايە و خانەى سىرتولىان تىدايە بەلام پەرش و پىلاۋن.

لەھىنىدىكى دېكەدا رېژىمى ھۆرمۇنى مى (%۷۰) يە، بەلام ھۆرمۇنى ئېر تېپاندا (%۲۰) زىاتەر، تا واى لىت ھەندىك مى ھۆرمۇنى ئېر تېپان زىاتەر تېداپە ۋەك لە ھۆرمۇنى مى. گرتەكە لەۋەدا نېە كەنەم ھۆرمۇنانە سىفەتە توخمەكەن بەتەنەا دەرەخەن، بەلكو راستەوخۇ، پەيۋەندىيەكى كېمىيەپان لەگەل كارى دىمارەكانداھەمىيە، دىۋىكى بىلا دىبىن، بۇ گونجاندنى توخمەكان لەگەل دىۋىيەرو زىنگەو پەردەان بەتەندىشەو سۆزۈ رەقتارو ھەلسوكەوت و پەلى كارو كاردانەۋەى كۆمەلەيتىشەۋە. لەبەر ئەۋە ھەندى جەر ھەندىك رەقتارو ھەلسوكەوتىان تىادا دەرەكەۋى كە پېچەۋانەى توخمەكەى خۇيانەو بەھىچ جۆرىك ناكونجىت لەگەل سروسى توخمەكەدا، ۋەك جەز كىردن بەلەبەر كىردنى جەل و بەرگى توخمەكەىدىكە (Transvestism)، پەتەپەتى لە ھەندىك كوردا روو دەنات، كە جەز بەلەبەر كىردنى جەل و بەرگى مى دىگەن و لەنەستىاندا

لەمى يىشدا، ھۆرمۇنى ئېر كە پەى دەلېن لەندىۋىجىن Androgen، لەسەر گورچىلە رۇن و ۋىلاش و بەشېكىشى لەھىكەداندا دروست دىبى، ھۆرمۇنى لەندىۋىجىن لەنېرىشدا ھەيە، ئەم ھۆرمۇنە زۇر لەسېقەتەكانى ئېر دەرەخات. تۇزىنەۋە قىيۇلۇزىيەكان لەۋە بېشان دەند كىرېژى دروست بىوون و رۇندىنى ھۆرمۇنى ئېرو ھۆرمۇنى مى، لەھەموو مەۋقەكدا ۋەك يەك نېەو جىۋاۋزە، بۇ ئەۋۋە لەھەندىك مەۋقەدا رېژىمى ھۆرمۇنى ئېر تېپاندا لەسەرۋو (%۹۰) ۋەپەۋ ھۆرمۇنى مى (%۱۰) كەمەرە، بەلام لەھەندىكى دېكەدا ھۆرمۇنى ئېر (%۸۰) كەمەرە، ھۆرمۇنى مى تېپاندا (%۲۰) زىاتەرە، بەم پەىە تا واى لىت لەھەندىك ئېردا، ھۆرمۇنى مى زىاتەر دىبى لە ھۆرمۇنى ئېر، بەپېچەۋانەى ئەمەشەۋە لەمىدا، ھەندىك جەر ھۆرمۇنى مى رېژىمەى (%۹۵) زىاتەرە، ھۆرمۇنى ئېر رېژىمەى (%۵) كەمەرە.

نمببونی کمبه (negative) نساو دھبریت پهلگمبهکی یاشی
نیریمتیه. هر خانه یهکی لهش دمتوانریت بخریتکه ژیر
میکروسکوبوه بۆ سیر کردنی هم تمبه، بهلام باشرینیان
خانه گانی بهر دی تمکی بۆشایی دهه.

سارچاوه:

- 1-Turner CD: "General Endocrinology" 6th ed.
USA.

- 2-Ross , Janet: "Foundation of Anatomy and physiology" London pp 448-450.

۲. نىمىگىرەم قىزىرىداخى: "تىنچچوونى كىرۈمۈسۈمەكان" كاروان ۋ. (۷۰)

كانونى پدگمى ۱۹۸۸.

- 4-Boyd, William : "A textbook of pathology" London
pp 503-506

- 5-Wrigiet, Samson: "Applied physiology" 9th ed.
London pp 1110-1116.

٦. اكرم القرواني^{١٤} عن العدد ذلت الافراز الداخلي^{١٥}

مجلة: "علم الحياة" - جامعة البصرة، العدد ٢-السنة الثالثة، ص ٢٢-٢٠

- 7-Schinfeld Amram : " You and Heridity" 3rd ed.
New-york pp 261-263

4. المكرم قمر شاخي، "بالمكثي نثر يفتي و منبهفتي لاسمرة هذا"

گورجستانى نوڤ ۱. ۱۹۲۲ رۇزى ۱۹/۱۱/۱۹۹۸.

- 9-Elston .R. "Methodologies in Human Behaviour"
New-york pp. 72.

بوونى زىرى و نەرمى ، رەقى و يەزمىي، بېيارو سۆزو ئىنئىشە پىكەوھ لىنىردايا لەمىيىدا خەموش نىيە و گارى سىروشتىن و لەپەلى نىرەتى ، يا مەيەتيان گەم ناگەنەوھ، بەلام خەموشكە لەلادن ، يا لەمىر كرىن و ھەرامۇشكرىن و پەشت كرىنە توخمە بىنەرمەيەكەى مەوفا خۇيەتى، خۇ كرىنە مەو وەرگرتنى سىفەتى مەيەتى femininity يا خۇ كرىنە ئن Womanish، بۇ نىرو پىاو، يا خۇ كرىنە پىاوMasculine Woman، ھەنگرتنى سىفەتەكانى پىاو بەلەمىر كرىن و ھەرامۇشكرىن سىفەتەكانى مەيەتى Virilism لەمىيدا.

عن Virilism له معنى ١٥٠.

يا بهينجهواندهو رڼي بوون لهژن Misogyn لهپياوډا.

ئەمانەت كارى ناسروشتىن و پېۋىستە كۆمەك و خۇندىنگە و
بەرپىرسانى پەرمۇرەمە دوستى مەرۇف ئەھكەردەفسىيۇلۇزى و
زىنگىيە سابىكۇلۇزىيەكانى بىكۇئەمەمە چارەمەريان بۇ دابىتىن.

یہ راویز،

Sex-chromatin گروماتین سیٹکس

لهساى ۱۹۴۹زدا ميورى باي Murry Barr، پټکاته يکې گړنگې له خانې مړوؤدا دؤزيموه که بر يتيه لهيار چه مک کرؤ ماتين، راسته وخؤ نو ساهه بهناوکه بهرگې ۸۵٪ ى خانه گانې (من) وهو، تمنها (۱۰٪) ى لمنيزدا دميينرؤت، يا هر نابيينرؤت، ئيستا به تمنې بار، Barr's body ناو ده برؤن. بينينى هم تمنه له خانهدا که به (positive) ناو ده برؤت به لکه يکې باشى (مړه يتيه) و

شۆرشى چارەسىر بەھۇسى بۇقەۋە

ۋىرگىزىنى لە ئىنگىلىزىيە : كارۋان عبدالرحمن عمر
كۈلىزى زانست بەشى كىمىيا

پىرۇفىسۇر مىكائىل تاپلۇر لەۋ باۋىرەدەپە كە بەكار ھىنانى
بۇق بۇمەبەستى چارەسىر كىرەن خالىكى ۋىرچەرخانى دەپىت لە
ناپىندەپەكى زۇر نىكىدا.

لەم زانايە تۋانى لەكەنى كاركرىندا جۇرىك لەگەتەرە
دەپىنەت لە "Mucus" ۋە لەشلى لوتى بۇقەتە.

ھەروەھا پاش ماۋىيەك تۋانى پىكەتۋىيەكى كىمىياۋى ئالۇز
بىدۇزىتەۋە لەلەشى جۇرە بۇقەتە دىدا ۋ دۋى ماۋىيەكى دىزى
لېكۋىنەۋە تۋانى ئەۋمىدۇزىتەۋە كە ئەم مادىيە بۇنىكى تاپىمەنى
ھەپە بۇلەناۋىردىنى مېشولە بەكارىدەت چۈنكە ئەم پىكەتۋە
كارەكەتە سەر مېشولەكەۋ لەناۋى دەپات.

ھەروەھا لەجۇرىكى دېكەبۇقەدا مادىيەكى دى دەست كەوت
كە پاشان پىزىشكەكان بەكارىان ھىنا بۇ چارەسىر پەكەك لە
نەخۇشەكانى پىست كەناۋى "Herpes Simplex".

لەلەپەكى دىيەۋە، ئەم زانايە كۆمەلەمەكى لېكۋىنەۋە
دامەزەندە تۋانىيان "۲۷" جۇرى نوۋى ۋەگەمەن لە پىپەتەيد
"Peptide" بىدۇزىتەۋە كە جۇرىكە لەبەندى كىمىياۋى كە
ئىشەكەى بەستەۋەى دوو جۇر لە پىرۇتەنە.

لەپىشدا چەند جۇرىك لەۋ پىپەتەيدانە لەسەنتەرى
تۋىزىنەۋەى كىمىرلى لە سىدىنى دۇزراپەۋە بو بەمۇۋى ھاندانى
زانگان بۇ بەكارەتەننى پىكەتۋەكانى لەشى بۇق بۇ چارەسىر،
ھەروەھا لە گىرەنگىرەن دۇزىنەۋەكانى دەپەننى دۇزە زىندەكى
بەگىزەپەى ۋاتە "antibiotics" لەلەشى جۇرىك لەبۇقەدا ۋ تۋانى
شەۋەش بىدۇزىتەۋە كە ئەم دۇزە زىندەكىيانە زۇر كارىگەرتەرە

لەۋ كەسانەى كە لەنزىك پىرۇفىسۇر "مىكائىل تاپلۇر" ۋە
كارىيان دەكرە سەرىيان لەۋە سۈرەپەۋە كەۋا زانايەكى ۋاپەلە پەرز
خۇى پەلىكۋىنەۋە دەپەرىيە ھەلەسە كەوت ۋ شىۋە جۇرەكانى
بۇقەۋە خەرىك كىرەۋە، لەكەتەكە كە پىرۇفىسۇر شارەزەپەپەكى
تەۋاۋى دەپەرىيە زانستى كانزا "علم المعادن" ھەپە ھەروەھا
نوسەرىكى بى ۋىنەشە.

لەم پىرۇفىسۇرە خەلەكى ۋاتى نۇستەزەپەپە ۋ لەزانكۋى
لەدەپەلايد "Adelaide" خەرىكى ۋانە ۋتەۋەۋ لېكۋىنەۋەى
زانستىيە.

لەم زانايە زۇرىيە كاتى خۇى تەرخان كىرەۋە بەسەفەركىردن
بەگەت جىيەندەۋ بۇ ھەر ۋاتەكەش بچىت چەند جۇرىك لەۋ
بۇقەنە دەپەننى كەلەۋ ۋاتە بىلەۋ.

لەم پىرۇفىسۇرە لەنزىك شۋىنى كارەكەى لەزانكۋى ئەدەپەلايد
شۋىنەكى تەرخان كىرەۋە بۇ ئەۋ جۇرە بۇقەنەى كە دەستى
كەۋتۋەۋ ۋ ناۋى لېنا "ئىشتەمانى بۇقەكان" ۋ تەپەدا بۇقەكان
زىانىيان پارىزراۋە ھەست بەھىچ مەترسىمەك ناكەن.

۱- "بۇقەك لەناۋ گەدەمەپە".

۲- "زىان، بۇق ۋ خالە بچۈكەكەۋ ھەمۇمان".

ھەروەھا لە ھەشتەمەن كۇنفرانسى زانستى زانكۋى ئەدەپەلايد
بەشەدارى كىرەۋە لەگەن كۆمەلەى زانستى گىرەلەرى نۇستەزەلى
لەسەلەنىلەسەر بەكارەتەننى بۇق بۇ چارەسىر.

جۈرە مېش-ولەيەك
ئاگەن لە نىزىك ئەو
دەۋر-بەردەدا و
ھەممەيەن كۆچىيان
كردە.

دەمەككە ئەمگەر
سەپەرگەن دەرىنەنە
بۇنىكىزۇر خۇشە لە
جۇرەك لە بۇقدا كە
ئىستە بەگەردەت وەك
بۇن لە ئوسرايادا كە
كۆمپانىيەكى دروست
كردى بۇن دروستى
دەمەك.

لەگەن لىكۆلىنەو
لەسەر بۇقەكى خەي
بەكۆلە تىيىنى ئەو
كرد كە ئەم جۈرە بۇقە
بەشەمەيەكى جېگەر و
نەمگەر بېستەكە
بەجۈرە شەلەيەكى

زەردى بېرىسكە دار تەمەككەنەو دەمەروەھا لەناو دەست و
جاۋىدا بەرۋەيەكى زۇرتر ھەمە دەمەككە كە ئەم جۈرە بۇقە
بەدەست نەگەشەن لەشۈنە كۆشەنەكەدا شەلەيەكى سەوز
ئەبىرەت كە پاش ماۋەيەك دەمگەرەت بۇ پەتەقە.

بەرۋەسۇر جەند بۇقەكى ھەناو ئەم شەلە پەتەقەلەيەكى لىكۆلەنەو
ۋە يەكەم جار بېرۋەيەك ۋەبەو كەما مەمەكەزەروەيەك بېت و پاش
لىكۆلەنەو لەسەر بۇقە دەمەككە كە ھەي كەرىيەكى نە
لەسەر ئەو خانە زەندەنەكە كە ئەمەكى كەردەن ۋەپاشان كەمەك
لەئەو شەلەيەك كەردە ئەمەندە كەشەكەيان و بۇقە دەمەككە كە
ھەي كەرىيەكەكى نەيە لەسەر كەشەيان.

پاش ماۋەيەك لىكۆلەنەكەمەك كەمەك جەمەكى ھەناو بەجەقە
لەتەلەتەكەردە كەمەك ئەو شەلەيەك بەسەردە كەرد تىيىنى كەرد كە
بۇقە ھەي يەككەرنەو شۈنە بەرۋەكەن بەشەمەيەكى سەرسەر
ھەنەر و ئەم بەرۋەسۇر بەرۋەيەك ۋەبە ئەم شەلە لە ئەندەمەكى
نەيەكە ئەبەرى نەشەرگەردە دەمەككە بۇقە دەمەككە بەتەبەتە
لە "Plastic Surgery" ھەروەھا لە بۇقە گەرچەلەشە بەكارەيان
ھەناو سەمەكەتەنەكى زۇر بەدەست ھەناو لەئەمەكە بەم زەنە

لەئەمەكە كە لە دەمەكەنەكەدا ھەمەك "ئەمەيەسەن" و
"ئەمەسەن" و "ئەمەسەن" ۋە ھەروەھا ئەمەك ئەمەك
بەمەنەت كە لە ھەمەو جۇرەكە لە بۇقە دۇر زەندەكە تەبەتە
ھەيە.

ئەم كەردە ئەم زەنە بە ھەي شۇرە جەسەر بەھەي
بەمەكەنەكە گەنەمەن بەتەبەتە ئەم دۇر زەندە گەنە خەي
يان لە تەبەكەدا دروست دەمەككە يان لە جەند جۇرەكە كەمەروە
ھەمە و ئىستە بەرۋەسۇر مەكەنەل شەنەزەيەكى زۇر بەم كەمەروە
دەمەك.

لەگەنەكە بەرۋەسۇر مەكەنەل خەيەكى بەسەمەردە
بەشەمەكە بوو لە شەرۋەكە تەبەتە نەيەك سەندە پەتەختەو
ۋە لە ھەيەكە بوو خەيەكى مەمەكەردە بوو كە ھەنە دەمەك سەيە
كەرد ھەمەو لەشە بەجەنەكە لە شەلە داپۇشەو ۋە خەيە بېرە
لەو كەردەكە كە لەمەو بەتە دۇر مەشەو لە دۇرەتەو ۋە پاش
ماۋەيەك جەمەكە بۇ بەجەكەنە ئەم بەنە جۇرە بۇقە دروست
كەرد كە دۇر مەشەلە "Mosquito repellent" دەمەككە و ئىستە
كە دۇرەلە تەبەرەو دەشەتەنە نەيەك مەكەكە ھەست بەھەي

كلونىڭىزىڭىز

لەنچىۋان رەۋش زانى و چارەنوسى ئاۋەلدا

نوسىنى: دىكتور بەرۋز جاف
ماۋستاي كۆلۈزى زانىست/ زانكۆى سلىمانى

تا چ رادىيەك لەگەن كلونىڭىزىڭىز ئاۋەلدا بىرۋىن:

لەگەن ئارەزايى مىللى ھەرە گەۋرە بۇ بەگارىھانى ئاۋەللى
كلونىڭىزىڭىز لە پراكتىكەكانى كشتوكالىدا. كەمەكۈرپىيەكى كارىگەر
ھەيە بۇ دروستىڭىزنى ئاتوانايى رونكرىنەۋى ئىمەۋى كە چى
دەپىت و چى ئابىتە پەكسانى بەگارىھانى رەۋشتى راست لە
تەكنۈلۈزى كلونىڭىزىڭىز پكات.

لە سالى ۱۹۹۷ ئا كلىسى دەستەۋى گشتى سىكتلاندى ئىمە
ھەۋلەنى كە دەرىت بۇ كەم كرىنەۋى جۈرەكان varieties و
پەلەنەۋە diversitie ى زىندەۋەرىكانى خۇدا بۇ نىشانەپەكى
ھىڭارى ساكار blueprint ى بۇساۋەزى تەسك بىرىڭاى
كلونىڭىزىڭىز ئاۋەلەكانى كىلگەدا، خستە خانەپەكى گومان پىكراۋ.
لەكانىڭىز پەرەبە سىستەمىك بىلت لەسەر لىدانەۋە كارىكات و
تواناكانىشى پەككرتۈۋىن، چ مەۋلىكى ھەلەسەنكىندراۋ پە
ھەلەزىڭىزىڭىز چەند كارىكى ھىۋىۋىۋى دىلارىكراۋ پە باشىز
دەزانىت و نە نەنچامدا پىر دەكرىت؟

بۇنەۋە كارىڭىز پە كلونىڭىزىڭىز ئاۋەل بىشۋەۋى كارى رۋتىنى
لە بەرەمەننى گۈشت و شىرە بۈە پىچەۋە. لىرەدا جۈرىيەتى
بازرگانى بۈە ھەلەسەنكىنەۋى ئاتەۋاۋ بۇ ئەم شىۋەنە، بەلام
كلىسە پىشكىرى كلونىڭىزىڭىز ئاۋەللى كرىۋە بە رادى دىلارىكراۋ لە
بۈارەكانى بەرەمەننى ئىمە پىرۋىنەۋى كە لە تىماركرىندا
بەنرخن نە شىرى ئاۋەلەكانى كىلگەدا پە بۇساۋەزىيەۋە گۇرەن، لە

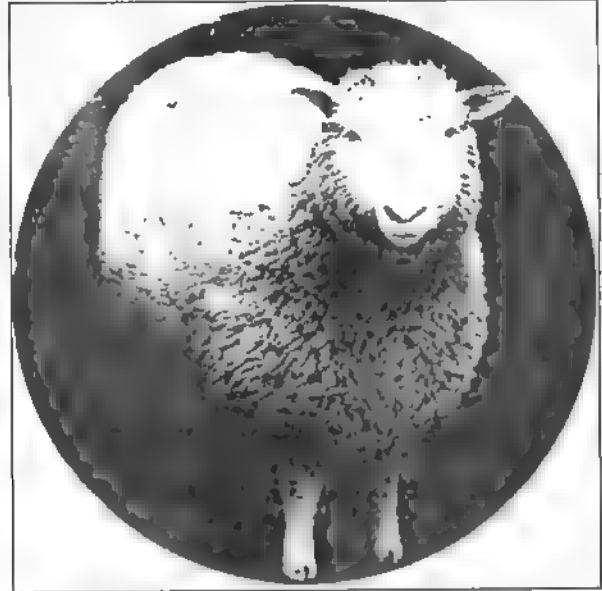
لەناۋ چەقى ھەمەۋە پىرۋەگەندە و پىشنىيازەكان دەربارى
مەۋلى كلونىڭىزىڭىز "كۆپى كراۋ بە پىرى زارەۋى رۋزنامەنوسى" و
پىرۋە نۆۋىيە نامۇكان، كە كۆرپەلەۋى مەۋلى كلونىڭىزىڭىز دەخاتە
بەر دۇخى گۈزىنى خانە، وادىارە پىرۋە رەۋشتەكان دەربارى
كلونىڭىزىڭىز ئاۋەل، كە بەرەۋەم جىگىر دەپنەۋە، گىلگى گەۋرەپان
پىنەدراۋە، پىرۋەۋى كۆمەلەپەتى و ئاينى و تەكنۈلۈزى "SRT"
لە سىكتلاندى گىلگى داۋەتە ئىمە خالەتە، لە پەكەم رۋزى
بەرەمەننى پەكەم مەرى كلونىڭىزىڭىز لە سالى ۱۹۹۶ دا. بۇنەۋە
بەرەۋىتىكى نەنجۈمەنى بەختەۋەرى ئاۋەللى كىلگە دەربارى
كلونىڭىزىڭىز Farm Animal Welfare council Report on
cloning دەست خۇشى لى كرا كە ۋەلەۋى بەشپىك لەم
پىرۋەۋەۋى داپەۋە، لە رۋى قەدەۋەكرىنەكانى بەگارىھانى
كلونىڭىزىڭىز لە ئاۋەللى، ھەۋەۋە SRT بەخىرەۋەنى قۇناغەكانى
كلونىڭىزىڭىز گۈستەۋەۋى ئاۋەللى كىرە لە رۋى كشتوكالىيەۋە، ھاۋاكات
لەگەن دەركەۋەتنى گىرەۋەكانى بەختەۋەرى ئاۋەللى ۋەكە قەبارە
ئاناساپپەكانى نەۋەكان و گىرەۋەكانى زاپىن و پىش زاپىندا و
پىرۋەۋى تەۋەنى DNA. بىگومان لەگەن داۋاكىڭىز بۇ چەند
خۇپارەستىكى تەكنۈلۈزى پىۋىنە، داۋاكرا بۇ داپەۋەۋە
لىزەۋى ھەستەنەۋەۋى نەۋەۋەۋى national standing
committee بۇنەۋەۋى سەپەشتىلارى پەرەپىدان بە تەكنۈلۈزى
توخاندىن بىلت.

بە باشى بشتىگىرى لىكرادا، لەلایەكى دىيەو، پەرۆەى SRT ترسناكىەكى دۆزىەو لە راسپاردەمەكى راپۆرتەكەدا "روون نىيە جىياوازىەكى بنچىنەمى لىنىوان مەرۆف و نامرۆفدا ئىستا لەزىر بەرگىرەبىت، ئە رووى بايۆلۇزى و رەوشترانىشەو" ئەكاتىكدا گەرەنەو لە دواى ئەو تىببىنىيەى كە ئازەلەكان، كە زىندەمەرى خودان، نرخیكى ئەزادەمىيان ەمىيە و ەراوانىيان capacities لەگەل مەرۆفدا جىيانابەو، و بۆ لاپردنى جىياوازى رەوشتى ديارە لەلەم زاناکانى رەوشت زانىەو ەسەند ناكىرت بى گەرەنەموش بۆ كۆپەش.

لەرستىدا كۆنكرىن بەخۆى، يەكەك لە رووناكترىن مەنەكان، كەبە ماوەى ەمەتەيەك دوو راپۆرتى ەاوتەو جىياوازىيەكى بنچىنەمىيان كۆشەوتەو لە نىوان مەرۆف و ئازەلە. كۆنكرىنى مەرۆفیش، پالەشت بە چەند زانایەكى رەوشترانى و راپۆرتەكانى چەند دەزگایەك، دەربارەى كۆنكرىنى مەرۆف، رەنگە ەسەند نەبووبىت، بەلكو بەكارەينانى مەرۆف بەشەو نەمىر كارىكى كۆنكرۆلىيە و رىكى پەنەدراو.

پراكتىكەكانى كۆنكرىنى ئازەل، بەبەى راپۆرتى FAWC پىوپىست ناكات قایل نەبووبىت، چونكە راپۆرتەكە بەپىوانەكرىنى بەكارەينانى نەمىرەمى و كۆنكرۆلى ئازەلەكان قایل بو.

لێردە جىياوازىيەكى روون ەمىيە، پىوپىستى بە پاراستن دەبىت، و پىوپىستى بە زانپارى زۆرتر دەربارەى ئازەلەكان ەمىيە، بەلام ترس لەو مەى كە لاپردنى ئەو تىببىنىيەى كە ئازەلەكان لەگەل مەرۆفدا ئە رووى رەوشترانى بنچىنەمىيەو جىياوازن، رى دەمات بە مامەلەكرىن لەگەل چەند پۆلىكى مەرۆف ەمروەك ئازەلەكان.

پراكتىكىكى وەكو ئەمەدا، ئەكاتىكدا رىگا ئاساپەكان بىكەك دەبن. كۆنكرىن نابىتە پلانىكى سەمەنە.

تىكەلكرىنى ئازەلەكان - گەرتىكى رەوشتىيە

پەرۆەى SRT. لەگەل راسپاردەكانى راپۆرتەكەدا ناكونجىت كە دەلەن، " چەمەك بۆ كۆنكرىن بە رىگای گواستەمەمەىكى توند بۆ تىكەلكرىنى ناوكەكان لەگەل سەپتۆپلازمى خانەدا لەنىوان چۆرە زۆر جىياوازەكاندا ەمىيە. ەمروەكو لە ولاتە يەكگرتوومەكانى ئەمەرىكادا. كە خانەكانى مانگا ناوكى سەپ و بەراز و مەمەنىيان پەنەرا.

ئەمە پىشلىكرىنىك پەشان دەمات، لە ئاستىكى سەمەنەپەش

بۆئەو ئازەل و، لەمە دورترەش پراكتىكەكانى ئەنلازەى بۆماومىي وەكو گۆپىنى جىبىك يا دوو جىن، راپۆرتەكە دەلەت پىوپىستى ەمىيە بۆ "پىوپىستىيەكى گونجاو" و بە رى كۆپەش چەند تىكەلكرىنىك پىوپىست ناكات، ەمە ئەگەر كۆرەلەش زىندوو يا مردوو بىت ەمەمان رەكرەنەو روودەمات، لەگەل تىكەلكرىنى ناوكەكانى مەرۆف و خانەى مانگا، كە لەم رۆزانەدا لە ولاتەيەكگرتوومەكاندا باسى لىدەكرىت.

مەرۆف و ئازەل - جىياوازىيەكى

رەوشتى:

لە راپۆرتىكى بە گشتى پىوانەكراو و

سەئالى مەرسنى بەرنامە كراۋ

لە كرۇمۇسۇمەكاندا

ھەزرىن قەرداغى

كرۇمۇسۇمەكاندا

رووداۋى ئۆتۈمپىلەۋە كۈچ دەكات پا بە ھۆى پارچە بوون،
بەمپىي زەمىنى يا كون بوونى ھەناۋى بىگوللەى جەنگ ئەۋانە
ناچنە ئۆز دۆزىنەۋەى (ئىلۇمىزىز)دە، چۈنكە ئەۋ ئەنزىمىكە
باي،خ بەزىيانى سروسىتى و درىزىبونىۋەى دەنات، بەلام
جىگ تەۋەى ئەندامە لەناۋچوۋە لەت بوۈمكەن يا ئەخۇشەكان،
ئەۋد بەشىكى ئۆيە، نۆزدارى رۇگى تەكنىكى ئۆيى بۇ
دەۋرۈتەۋە، پىي دەلەن ئەندام رۈاندەۋە(Organculture)،
ئىستا كۇمپانىيائى ھەردوۋىرا (ھاكانتى) كارى تىدا دەكەن كەلەم
دواییەدا تۈنپان ۱۸ جۆر لەشەنە و جگىرى مشك و قۇلى
ئاتەۋاۋى مرقۇ، پىروپىننەۋە.

ئەم كارە ياساكانى پۇشۈۋ رەت ناكاتەۋە بەلكو ھەندىكىان بۇ
ھەندىكى،خىكە پەكار دەھنىت بۇ ئەۋنە كاتىك ئاسن لەشۈۋەى
قۇرۇكەدا دۇى ياساى راكشائى زەۋىبەياساى ھىرن، دەقۇرئ،
دەتۈا رىت ئېمان درىزىكۈرۈتەۋە، بەلام بى ئەۋەى لەكۇتايىدا
ئەجەنگ مەردن رزگارمان ئېت، چۈنكە ھەمۈۋ كەسك دەپت تائى
مەردن بچۇرئ.

نۆزدارىسى ئۆي، تۈنپىۋەتى بەسەر زۇربەى ئەخۇشەى
كۈشندەكان و دەرەكاندا سەركەۋىت و بۇ زۇربەشيان كۈتائى
جالاكان لە دۇ بىزۈرۈتەۋە، كەنەمانە بوۈنە ھۆى درىزىكۈرۈتەۋەى
تەمەنى مرقۇ.

يەككە لەۋ دۆزىنەۋە زانىارە ئۆيىنە كەبەھۇبەۋە
دەتۈرۈت تەمەنى مرقۇ پىۋە درىزىكۈرۈتەۋە دۆزىنەۋەى
ئەنزىمى (ئىلۇمىزىز)ە كەكردارى بەرەسەرە لەناۋچوۋىنى
كرۇمۇسۇمەكان لەخانەكاندا دۈاخات، چۈنكە ئەم كرۇمۇسۇمە
ھەرچارە لەكەن دابەش بوۈننى خانەكاندا، بەشىكىان لەناۋ
دەجىت، ئەم ياساپە تەنھا ئەۋ خانانە دەگۈرۈتەۋە كەبەردەۋام
دابەش دەپن، ئەك ئەۋ خانانەى جەسپاۋن و دابەش ناپن. ۋەك
دەۋارە خانەكانى دەسار، چۈنكە ئەگەر دەسارە خانەكانى دەسار
دابەش بېۋىيە، دەۋىيە ھەمۈۋ شەش سەنگ جارىك قىزى
قەسەردن و رمان بېۋىيەتەۋە ھەرچى لەپىرو پادەۋەرىدا تۇمار
ك اۋە بىخراپەتەۋە، ھەرۋەك لە كۇمپىۋىتەردا روۋدەك.

بىزىكى، بىلو ھەمۈۋ دۆزىنەۋە ئۆيىنەۋە، تا ئىستا ناتۈنەت
روۋىيەۋى مەردن رابۈستەت، كە گەلەك ھۆى ھەپە بە

لافاۋى ژەھرە ئاۋەككەكان :

ئايا ئېمە دەمرىن لەبەر ئەۋى پەكمان دىكەۋىت، يا پەكمان دىكەۋىت چۈنكە دەمرىن؟ يا پەمانايەكى دى ئايا ئېمە دەمرىن چۈنكە لەشمان بەكاردىت؟ يا دەمرىن چۈنكە ھىچ نامىنىت بەكاردىت ھەموو شەكان پەكمان دىكەۋىت؟

لەسەرەنەي شەستەكانەۋە، دوو قوتابخانە لەلىكداۋەۋى دياردەي مردندا بەشۋەيەكى بايۇلۇۋى لەيەكى جياۋاز بوون. پەكەميان لەزانكۆي دىسكەنسىن لەمادىسۇن و دوۋەمىشيان لە مەلەندى نۆۋدارى لە زانكۆي تەكسان لە ولايەتى دالاس. قوتابخانەي پەكەم سى قۇناغى لەگەشەسەندى دا بىنيۋە:

پەكەميان:

گەلەك بەلگەي بەھىزى كۆكرۇتەۋە، گەشارما لەبەرەتى زانىدا (مىشپىل جازىنسكى) ياسيان دىكات و دەلەت: خانە لەندامەكان توۋشى خۇكۇشتى ناۋەكى ھىۋاش دىمىن، ھەروەك چۈن لە خانە ئەتۇمەكاندا روودەت، ئاۋەھاش لە خانەيەكاندا روودەت، كىشەكەش لە لەشى خۇيدا، چۈنكە ھىچ ھەكەمەتەك نادۇزىتەۋە رازى بىت لەزەۋىيەكىدا پاشەرۇكە ئەتۇمەكانى لەخاكەكەيدا بىنۇرۇت.

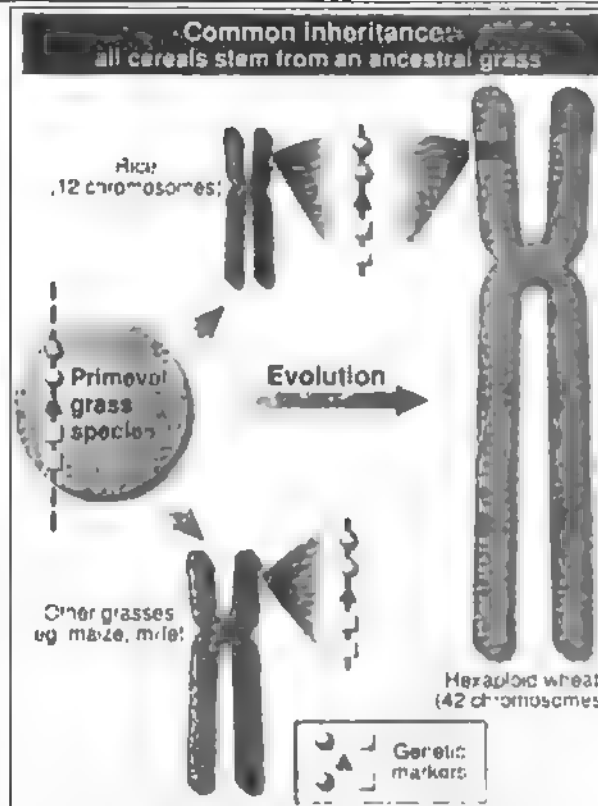
بۆيە لەشى خۇي پاشەرۇكە خانەيەكانى بەرەيزى تاپەتى خۇي دىنۇرۇت بەھۋى رۇندى ئەۋ مادانەي ھاۋكەشەم ژەھرە كوشندەنە دىكات، ئەم پاشەرۇكە بەرەنەجەمى سىروشتىن) لەپاشاموكانى مادە نۇكسىد كراۋەكان) لەكارگەكانى ووزەي ناۋ خانەدا (مايتۇكۇندىرا). لەبەر ئەۋە دوو كىشەمان بۇ دروست دەپىت: پەكەميان، پەيۋەندە بەمادە كۆۋرە ئاۋەككەكانەۋە.

دوۋەمىشيان: بېرى ئەۋ مادانەي پىۋىستىن بۇ ھاۋكەش كىرەندىن، لەش بەبېرىكى گەم نەبىت ئەم مادانەي دۋايى نى، بەلام بىرۇكەيەكى شۇرەكەپرى لەمەردوۋ لاۋە دۇزىۋەتەۋە، ھەيەكەميان ھەنگاۋىكە بۇ تەگەپشتى، ئەۋ مردنەي بەرەۋ روۋمان دىت.

مردن كىرەندىكى ئاۋەككە :

لەش خۇي لەناۋەۋە خۇي دىكۇرۇت بەۋەي لەپاشەرۇكانى خۇيدا نىۋە دەپىت و بەدوۋ جۇر چارەسەرى دىكات، پەكەم بەديارىكەندى بېرى ئەۋ مادانەي كە دەجەنە ناۋ لەشەۋە، ئەۋ مادە ژەھراۋيانەي لەكرەنارى نۇكساندەۋە پەيدا دىمىن، روۋنيان دىكاتەۋە (بېرەكەميان گەم دىكاتەۋە) زاناکان ناۋىكى سەپىريان لەم كىرەنە ناۋە و پىتى دىلەن: "سۈرى پىرسى كىرەن"، دوۋەمىشيان بەزۇر كىرەن ۱۰ دەۋەشەنەركانى ژەھر.

ياسايەكى دۋەنكارى سەپىر : (تا زۇرتر بىخوات زووتر دەمرۇت)

كىشەي مردنى جىنى لەناۋ ئەۋ خانەنەدەيە كە زىاد دىكەن و لەناۋ دەجەن، لەخانەكانى دىماخدا نىە كە ھەركىز دابەش ناپىن و لەناۋ ناچەن. زۇرەيى ھالەتەكانى مردنىش ئەۋ خانەنەۋە دىن كە لە دەمرەۋى دىماخدا، بەلام كىشەي خانەكانى مىشك لەۋ تۇرە ئالۇۋەۋە دىت كەلەنەجەمى پەيۋەندەيە زۇرەكانى دىمارە خانەكان كە سەد مىليار خانەنە لەگەل ئەۋ پەيۋەستەنەي زىاترن لە (۱۰). لەگەل سى مىليار خانەي نىرۇگلىا (جەسپىنە خانە. دەبەرەقى) كەۋەك شەنەيەكى جەسپىنەر و تەۋاۋەكىرى كارەكان كار دىكەن.

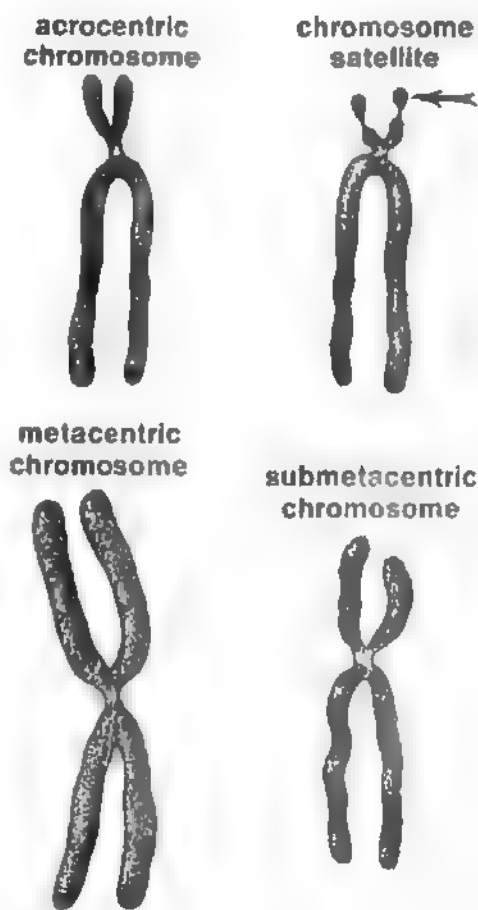
ئىستا نۆۋدارى تۋانىۋىەتى جىگىرى دىمارە خانەكان بەدوۋ رىگا ھەلۋەشەنەتەۋە:

پەكەميان:

تۋاناي چاندنى دىماخ لەرىكاي ئەۋ خانەنەي جىنى خانە لەناۋ جۈەكان دىگەنەۋە ھەروەك لەچارەسەرى نەخۇشى پاركىنسۇندا.

دوۋەمىشيان:

لەتۋانا بوۋنى دابەش بوۋنى دىمارە خانەكان لەدەمرەۋى دىماخ دا، لەۋە دەجىت لەش خۇي پەرىگەيەكى نادىارو دانايانە كار لەچۈنەتەي پاراستى ئەۋ دىمارە خانەكان بىكەت پەبى دابەش بوۋن و زۇر بوۋن، چۈنكە كەسپىتى جىگىر تاپەتەتەي مەۋە.

مردنی مروف لایسنسیتھ کانڈا :

سېيەم، دىتوانرېت ئابۇلقەي ياردەمى مەن لەلەيمكى دىيەو
بەدريت و، دەرغەتى تەمەن لەريگاي وستاندىنى ۋەمەرەو
نرېزبكرېتەو، ئەم گەردارە ھەردوۋ زانا راجىندار سەھال و
مىچىل رۇزى جىيەجىيان كەردو، تىيالا مادە دۇمكىنى
بەزكەردەو، كە لە كارلىكەكانى خانەو دەرەجەن، بەھۇ
زىادەردىنى مادە دۇمكىنى ئۆكساندەو، ئەم گەردارەشيان لەسەر
مىشى مېو جىيەجىيان كەرد، ئەم مادەنەيان كەردە ناۋكى خانەو،
بەرنەنجامەكە، زۇر سەرسورماۋكەر بوو، كاتىك سەرنەجيان دا
لەھۇزى ئەومىشانەي ئەم ئەكسىدەيان تىكرابوو، بەراۋورد لەگەن
ئەوانەي تىيان نەكرابوو، سەيران كەرد مىشەكانى يەكەم،
تەمەنەيان نرېزۋ لەشيان پتەو بوو، بەرگرييان ھەموو
نەخۇشەكان و ۋەھەكان و بىرەيتى و گازە كوشندەكان و زەبەرە
گەرمەكانى لەتاۋ بەرد.

زانا (ریچارید هاین مورخ) سی تالیفکردنهومی سهیری لهنجام دا، که سینه‌میان لسه‌رخوی بوو، یه‌گه‌م و دوهم له‌سه‌ر مشکه‌کانی کینگه بوو، له‌م زانایه بوی مهرکوت تا له‌و مشکه‌نه زووتر بخون زووتر له مردن نریک نمبهنوه، به جاودپیری کردنی گیانه‌موران و دیاریکردنی له‌و پره ووزمی‌ی به‌کاری مهنین، توانی یاسایه‌کی سه‌رنج راکیش دهست نیشان بکات.

نەمۇنىش نەمۇنىيە: "تەمىنى گىانمور بەمىرى ئەو يەكە
گەرمىيەنى بەمىرى كىشى خۇي ورمىان دىگىرىت" دىارى دىگىرىت،
بۇ نەمۇنە ئەو جىرجى كىلگەمەي گە ۲۵۰ گەرمۇكە (كالىرى) بۇ
ھەر گرامىك لىلەشى لىمۇۋىكىدا بەكار دىھىنىت، تەنھا ۱۸ مانگ
دەۋى، لىكەتلىك ئەو بەرزەۋى ۱۲ گەرمۇكە بەكار دىھىنىت ۲۵ سائ
دەۋى.

مروفا نه ناو سروشتدا جيايه :

ههروهها تێبینی یاسایهکی دیکه گراوه که ده‌باره‌ی به‌یۆمندی لێدانی دله به‌ ده‌رفه‌تی ژيان‌ه‌وه‌، هه‌موو گیان‌ه‌وه‌ری‌ک جه‌ار ملیۆن ته‌به‌ی ده‌ی هه‌یه‌، جه‌ونی ده‌وێت به‌ وا به‌کارێان به‌تێت، مێشک و گه‌رم‌وێشک به‌مریژی‌ی زو‌ر، زو‌ر سه‌ره‌قانی گه‌رژێن و ماشینه‌وه‌ی خۆراک‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ دایان له‌هه‌ر خوله‌کی‌که‌دا نزیکه‌ی ۵۰۰ جار ئێ‌ده‌وت، له‌به‌ر ئه‌وه‌ خه‌راتر له‌ناو ده‌جه‌یت، که‌جه‌ی هه‌یل و کیسه‌ل له‌سه‌د سا‌ن زیاتر ده‌ژین به‌هۆی هه‌یۆش لێدانی دایانه‌وه‌، له‌م لایه‌نه‌وه‌ زانه‌وه‌ که‌ده‌لی و مه‌رزشکاران زو‌ر که‌مه‌ر ئێ‌ده‌وت، خ‌وای گه‌وره‌ش ژيان‌یکێ دوو‌جه‌اره‌ی به‌مه‌رۆف به‌خشیوه‌، چونکه‌ ئێ‌مه‌ی مه‌رۆف دله‌مان به‌شێوه‌یه‌کی تێک‌رای هه‌شت ملیار جار تا مه‌ود ئێ‌ده‌وت.

به جی‌هینانی (یاسای دروژو بوون) له‌سه‌ر شبکه‌کاندا:

زانا (ریچارد فاین درخ) تاقیکردنمه‌ویه‌گی سهیری لهسەر
مشک کرد، بهوهی یاسای (به روژو کردن)ی بهسهردا سه‌پاندن،
بوی دهرکهوت، که نهو مشکانه ته‌مهنیان مرئیزترو تنه‌روستیان
باشتر بوو، له‌بهر نهوه زاناکه، ههمان یاسای بهسهر خۆیدا
جیه‌جیه‌کردا. نه‌گهر لهو روژموه، زانا که‌بێر خۆراکی وهرگیراوێ
خۆی کرده ۱۵۰۰ گهرمۆکه(کالۆری) لهرۆژیتکا، له‌بهر نهوه گومانی
لهوه نه‌بوو که‌چون مشکهکان ۵۰٪ ی ته‌مهنیان زیادی کرد، ناوا
دهرهتهی ژیا‌نبش بۆ خۆی زیاد ده‌کات.

زانا ھاين نرخ، كه ليرمدا لمگن قوتابخانه‌ي پروگرامي چيني يكمدمگرينموه دمليت: دمگرم دلمش بوننه‌كاني خانه ۱۲۰ سالمان لهدرمه‌متي ژيان هي ببه‌خشيت، نمو دبه‌پشت بستم به‌ياساي برستې به‌ردموام (به‌رؤويي) مروف دمتوانيت ۱۸۰سال بؤي.

ھۆرمۇنى ئىستىروژىن ۋە

نەخۇشەكانى دىل

ۋاشىنگتون:

ھۆرمۇنى مېنىنە (ئىستىروژىن) لەدۋاي تەمەنى (۶۰) سالىيە، لەژاندا بەرەۋ كەمبۇنەۋ دەۋات ۋە ھەركات ئەۋ ژنە لەسۋرى مانگانەى كەۋت ئەۋا ئىتر ھۆرمۇنەكە بە تەۋاۋى بەرەۋ كەم بۇۋنەۋەى تەۋاۋەتى دەچىن ۋە ھالەتى ئاسكىۋ ۋە شەلى ئىسكەكان لاي ژنان دەست پىن دەكات، چۈنكە بۇۋنى ئەۋ ھۆرمۇنە پەيۋەستە بەرەۋى ۋە پەۋى ئىسكەكان لاي ژنان، جگە لەۋەش بۇۋنى ئەۋ ھۆرمۇنە پەيۋەستىشە بەنەخۇشەكانى دىلەۋ، ھەر لەبەرەۋەىيە كەرىژەى توۋش بۇۋان بەنەخۇشەكانى دىل لەلەى ژنان كەمترە ۋەك لەلەى پىۋان، ھەرچەندە بىرىكى كەم لەۋ ھۆرمۇنە لەلەشى پىۋانىشدا ھەيە ھەۋە ھەرەۋا بىرىكىش لەۋرمۇنى ئىترىنە (ئىستىروژىن) لەلەشى ژناندا ھەيە.

زانايانى ئەسەرىكى لەزانكۆى (تاللىكتى) ئەسەرىكىدا گەيشتە ئەۋەى كەنەگەر ژەمى تەۋاۋ لەۋرمۇنى ئىستىروژىن يەپىۋان درا ئەۋا ئەگەرى توۋش بۇۋنىان بەنەخۇشە دىلەكان زۇر كەم دەپپتەۋە، ۋەلەنىۋان ئەۋ زانايانەدا دىكتۇر (ساقاندرە جىزى) پىسپۇر لەنەخۇشەكانى دىلدا كەسەرىپەرشىتى توۋژىنەۋەى زۇرى كەردۋە لەۋ بۇۋانەداۋ لەئامىاندا گەيشتە ئەۋەى كەزۇرەى ئەۋانەى نەخۇشى دىان ھەيە رىژەى كۆلىستۇلى زىان بەخش لەخۇشەكانىاندا زۇرەۋ ھۆرمۇنى مېنىنە ئەۋ رىژەى كۆلىستۇلە دادەبەزىنى.

ھاۋكار

ۋە ھەردۋو زانا (رايت ۋە شاي)، تۋانىان زانستى كۆپى كەردن (لەبەرگرتەۋە يا كۆنكرەن cloning) بەكاربەپپن بۇ يارى كەردن بەخانەۋ لەپپشدا خستەناۋ ناۋكى خانەۋە.

بۇ يەكەم چار مۇۋف لەمىزۋەۋە ئەنئەۋىۋەلۇۋىيەكەپدا لەترسى مەردن بە بىرسىتى زىكاركەرد، ئەۋا ئەۋ شۇرشەى ئىستا كەردە لەسەر تەمەن دىۋىيەكەى دەكات.

بەم كەردارە ياسا دۇى ياسا بەكار ھىنرا، چۈنكە بەھۋى ياساۋە تۋانرا ئاسن ياساۋ راكىشان كۈنپى يكات لەھەۋادا بىرئىت، ئەمىرۇش بەھۋى زانستەۋە تۋانرا تىكرى ئەمەنى مۇۋى سەردەم زىاد بىرئىت، لەكاتىكا كە زۇرەى خەك لەسى يا چىل سان زىاتر ئە ئەزىان، بەلام ئەمىرۇ ئەۋەى لەشەست سالىش دا بىرئىت بەلاۋىكى بچۈك دا دەمىرئى!

ھەۋەك نۇزدارى ئەمەرىكى نوۋى دەپپىنئىت، ئىستا ئەمىرۇ ئىمە لەسەرەتەى رىكاكەداين، بۇنەۋەى دەستمان بەخەينە سەر نەپپنى سەرسەۋرەۋەكەر لەشپىرەنچە بەمەزەنندا، ئەنەزىمى (ئىلوۋىرەمىز) كۆتايىمەكان ناپىت بەتەنەا بەدەست ھىنانى خەۋەكانى مۇۋف لەچارەسەركەردى زۇرەى كىشە ئالۋەكاندا، ئەمىرۇ ئىمە خۇمان دەكەينە ناۋ ئۇقپانۋوسى ئەزانراۋەۋە، زۇر لەسەرخۇ ۋە بە ئاگانارىپپەۋە، رەنگە مەتەلە كەۋەكە لەزانىنى مۇۋفدا بىت.

ئەنەزىمى (ئىلوۋىرەمىز) پىش رەچەتەيەك نىە دۇى مەردن، ھەۋەك نىكۇر ھاكاننى خاۋەنى رۋاندىنى ئەندامەكان رۋونى كەردەۋە، كە ۋوتى: "چاندىنى جگەرىك يا گۈرچىلەيەك بۇ نەخۇشەۋە ۋاتە زىكاركەردىمەنى كە ئەخۇشەكەى بەتەنەا، ئەك دۋورخستەنەۋەى مەردى، چۈنكە لەكۆتايىدا، مۇۋف ھەر پەكى دەكەۋىت ۋە دەمىرئى.

چۈنكە ۋەك ۋەتراۋە (عەتار ناتۋانىت ئەۋەى سالان خراپى كەردۋە ئەۋ چاكى يكاتەۋە)

ياساۋ پەربۋون ھەر دەمىنئىت، بەپىي ياساۋ خاۋەند بەسەر ھەۋەۋەبۇندا بال دەكشەىت، ئىمە لەكۆتايىدا ھەر دەمىرەن، ۋە بىناكە دادەتەپىۋە دەۋلەتمەكان ھەلەپەروكپن ۋە شارسىتەنىيەكان دەپۋخىن.

خۋاى گەۋرە لەكتىبە پەۋزەكەپدا دەفەرمۇت "ھەۋو كەسەك دەپپت نامى مەردن بچىزىت ۋە بگەپتەۋە بۇ لامان" –

الەنكەۋت-۵۷

گۆشتى دەستىكار

لەگەللى روھكەوۋە

پەرچەئى: ئەلى سالىھ

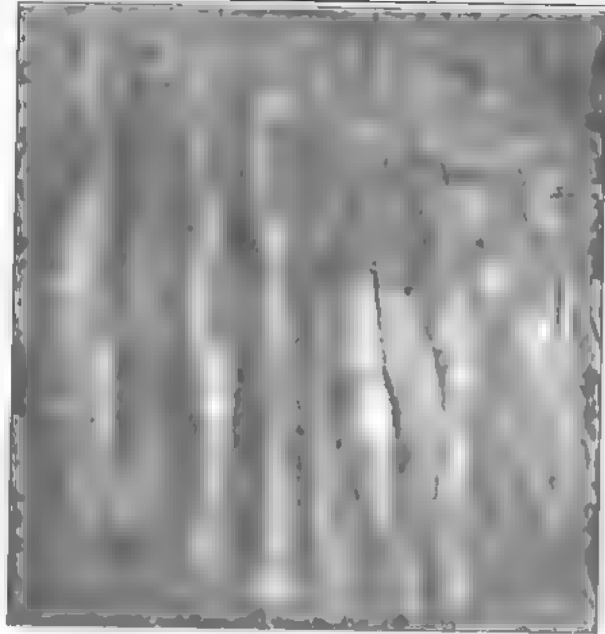
مەين لەۋەي دەپتەم، بۇنەۋەي گومانىتان نەپىت، تىكا دەكەم سەيرى ئەم پېشانىدە كۆرتە يەنە، ئامازى بۇ شامەيەكى سېگىر كەبەدىۋارمەكە ھەلۋاسراپو، ئەۋسا پەنجى نا بەدۈگمەيەكدا، لايەكى يەكەك لەۋ كارگانە دەرگەوت كە بەكەكەكەۋە بەندە، تىپىدا كۆمەلە لۆرەكى بارەلگىر گەۋرە گەۋرە دەرگەۋتەن سېپەرەۋ گزۈگىي سەۋزىيان ھەلگىرى، كەدەچۈنە يەكەك لەبەشەكانى كارگەكەۋە، زاناكەمان دەستى نا بەدۈگمەيەكى دېكەدا، بۇنەۋەي قۇناغى كۆتايى دروستىرەكە دەرگەۋتە، ھىلە جىياچىكانى بەرەمە ھەمە چەشەنەكان دەرگەۋتەن بۇ دروستىرەكى (سۇسەجى سېپەرەۋ) يەكەكى دى بۇ ھەمبەرگەرى (گەللى سېپەنچ)، و سېپەم بۇ ئۆيە گۆشتىەكانى (گەللى بامىيە) ۋ جۋارەم "لەشۈنى" (گەللى كۆلەكە)، ۋ پېنجەم ۋ شەشەم، ھتە... لەشۋان روخسارى سەرسۈرماۋ ھەمەساۋى مېۋانەكاندا، زاناكەمان مېۋانەكانى يانگ كىرە بۇنەۋەي تامى ئەۋ خۋاردنەنە يەكەن، لەشەنچەمى زۇر ھەز لىكەننى يەكەكىيەنەۋە، كەپپاۋىكى بەرەستى بەۋىقارپو، قېزانلى: بەرەستى بەلەزەتە، زۇر بەلەزەتە، تامەكەي ھەر دەللى گۆشتى سۈرەمكراۋە، رەنگە خۇشترەپتە لەگەل پەرداخىك شەربەتى (سېپەرەدا)، تامامەۋان بەبەختىارەۋە بۇ يەكەننى، ئەۋكەتە زاناكەمان دەستى كىرە بەبەسكەننى نەپنى ئەم مەشكە، كەپپاۋىكى مەشك نەپو، ھەروەھا ئەم گۆشتانە كەگۆشت نەپوون.

كانىك سەيرى دەرۋەرمەن دەكەن، لەقەبەرى ئەۋ ھەمەۋ پاشاۋە كۆشتۈكەلەۋە ۋورد دەپنەۋە، ھىچمان بۇ نامىنەۋە، ئەۋنەپەت كەبەسەر سۈرماۋىيەۋە پەرسىن، ئايلا باشترەپە كەبەشۋەمەكى زانستى سۈدىيان لىپىنرەت؟ ئايلا ئاقۋانرەت ئەم پاشاۋانە كۆشە خۇراكىەكانەمان چارەسەر يەكەن؟

كانىك زاناي بەناۋىيانگى خۇراك لەتەقەكەمەدا ۋ لەبەردەم كۆمەلەك لەمىۋانەكانىدا ۋەستاپوۋ بۇنەۋەي باسى رېگا ئۆيەكانى بەرەمە ھىلەنى گۆشتى گاپان بۇ يەكەت، لەپەنجەرەكەۋە، سەيرى ئەۋ ھەمەۋ روۋبەرە فراۋانەي كىلەكەكانى سېپەرەي كىرە كەبەدەزىي ئۈنەي پېننە مەزەپەنەۋە، لەپاشدا دەستى كىرەۋە بەقەسۋە ۋوتى، مەن دەتۈۋەم ئەم سېپەرەۋ گزۈگىي چەرە سەۋزە يەكۆرەم بۇ سەدان تەن لەگۆشتى گەۋ مەۋ بىزىۋ مەشك ۋ ناسكە، پاش يەك سەعات.

زاناكە، بۇ ماۋەيەك بىدەنگ بوۋ، مېۋانەكانىش بۇماۋەيەك ھەمەسان. لەدەمەۋاۋاندا، تاۋىك نىشانەي سەرسۈرماۋى ۋ تاۋىكىلى نازەزىي دەرەكەۋەت، ۋا بۇيان دەرگەۋەت كەۋۋەتەپەزەكەيان بەتەۋاۋى نازانەت جى دەلەت، ئەۋ گىانەۋەرانە لەكۆنن كە دەتۈۋەن ھەمەۋ ئەم لەۋەرگەيانە بىخۇن ۋ لەيەك سەعاتدا بېگۆرەن بەگۆشت!!

زاناكەمان، بۇنەۋەي مېۋانەكانى بەھەمەساۋى نەھىلەتەۋە دەستى كىرەۋە بەقەسۋە ۋوتى: تىكەن لىدەكەم، بەرەزەن ۋەرس

نازەلى گۆشت بۇ خانە نشىنى

ئەمۇ رۇزە دورىيە كىنازەلەكانى گۆشت، بەگامېش و مانگاۋ گۆرەكەمە، تەنھا لەبىرەمورىدا يا لەمىژودا بەينەنەمە، ھىرەك بىرى دىناسۇرەكانى چەرخە كۆنەكان بەداخەمە، يا بىداخەمە، (نازانەم) دەگەينەمە.

لەوانەيە زاناكان جارىكى دى بەجۇنىمەتى بەكارھىنانى ئەمۇ پاشماۋە گەلەيانەمى رومەكدا بچەنەمە، كەزۇر دەمىكە مەرۇف وەك ئالىك بۇ نازەلەكانى بەكارىان دەھىنىت لەگەل ئەمە، تۈۋاناي گۆرەينان كزە، چۈنكە ئەمۇ ئالىكە تەنھا ۱۰% گۆشتى ئەمۇ نازەلەنە زىيادەمەكەت واتە ئىمە سودىكى زۇرپان لىنابىيىن، و زىيادەمۇيەمى بىمانايە، مادام دىتۈنرەيت راستەمۇخۇ پەرۋىنى رومەكى لەمىرچاۋەكەمەمە وەرىگىرەيت لەشپەمى خۇراكىكى بەھا بەرزدا بخرىتە بەردەم خەلگى.

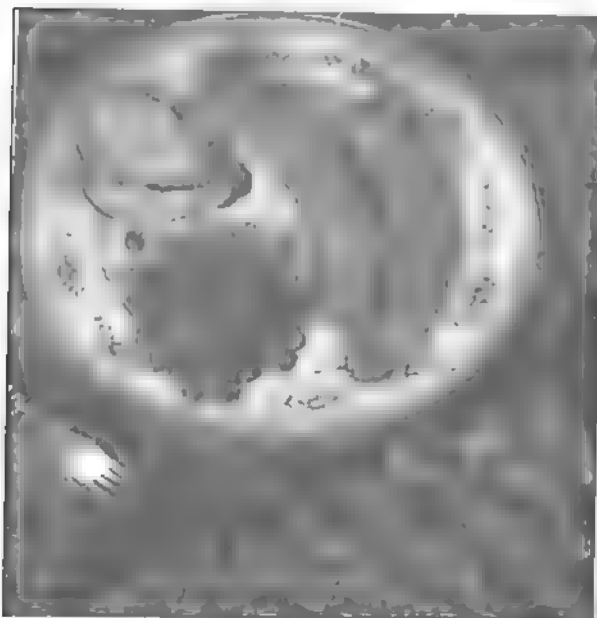
بىگومان ئەمە، بەراستى دەھىتە بازىدانىك لەمامەلەكەردن لەگەل ئەمۇ پاشماۋە رومەكىنەمى كە لەپىشەمەپان سىبەرەمۇ گەلەي رومەكە سەمۇزەكانە، بەلام بەراستى ئەمە چى دەگەينەنەيت؟ لەراستىدا، ئەمە كاتى دەرگەنى بىرپارەك دەگەينەنەيت كە ئەم نازەلە تەمەلەنە خانەمىش كرىن يا لەھالەتتىكى زۇر باشداۋ لەگەل بەكارھىنانى ياساى دىلەرمەدا بەرامبەريان، رۇلپان لەمۇراكى مەرۇفدا كەم بىكرىتەمە.

لەوانەيە ئەمە بۇ ھەندىك خەك باش نەبىت و بقرىنن: ئەمە چۈن دەھىت؟ ئىمە دەزانىن كىنازەلە گىاخۇرەكان بەتەنھا ئەوانان كەدەتۈن سودى زۇر لەگەل رومەكىەكان وەرىگرن.

بەلام مەرۇف و نازەلە كاۋىژنەكەرمەكانى دىكە ئەمۇ رۇگەيان نىيە كەپتۈپىستە بۇ شكانلىنى دىۋارى خانە رومەكىەكان و پالقتەكەردىنى پەرۋىنەكانىان. لەبەرەمە سودى گەل رومەكىەكان بۇ مەرۇف تەنھا خۇيە كەنزاپىەكان و ھىتامىنەكان و ھەندىك لەترشە ئەمىنەكان و ئەمۇ پەرۋىنەنەمەن كەپەشپەمەكى بەرەلا تىپاندا ھەن.

ئەمە لەلەپەك، لەلەي (ئەمەلىيەكى) پىشەمە، ئەمۇ گەلەپانە سەنۇرەن بەبىرى ئەمۇ مادە دىرك و رىشاۋنەمى كەرىخۇلەمى مەرۇف دىتۈنرەيت بەرگىران بىگىرەت، ئەمە جگە لەمەمى كەتۈرەينەمە نۇپەكان دەرپان خىستەمە كەبىرىكى زۇر ئاۋىتەمى خراپەشپان تىدايە، وەك ئاۋىتە ھىنۇلى و ئەلەكالى و سابونى و گۆكۈسپىدى و رۇگەكانى گەشمۇ ترشە ئەمىنەمى نا پەرۋىنەمى زەھرىەكان. و ھى دىكە.

لەگەل رۇزى زۇرمان بۇ ھەمەمۇ راستىە زانستىەكانى پىشۇ، بەلام كىشەكە بەشپەمەمەكى دىكە چارەسەر دىكرەت، لەبەرەمەمى جەنەلى مەرۇف و گىانەمەمە لەسەر زەمى، لەگەل ئەمەمى كەم بوۋنەمەمى خۇراكى ناساى، لەمەنچامدا كىشەكە لەبەرەمەمەمى مەرۇفدا دىشكىتەمە. بەتابىمەمى ھۇكارەكانى تەكۈلۇزىي نۇئ ئەدروستەردىنى خۇراكىدا وى لەمەرۇف كىرەمە كەپتۈنرەيت كىشە كۆنەكانى چارەسەر بىكات، چۈنكە تەكۈلۇزىي نۇئ بەتەۋاۋى رۇگەي دەرھىنانى پەرۋىنىنى لەگەل رومەكىەكان و گۆگىپا سەۋزەكانەمە بەشپەمەمى خەستەراۋى بەھا بەرز، ناسان كىرەمە، ئىت پىۋىست بەھىچ كەم تەرخەمەمەك ناكات بۇچوۋن بەرەمە ئەمۇ دىنا نۇيە، دىناى پەرۋىنەكان لەگەل سەۋزەكانى رومەكەمە.

A black and white photograph of a prehistoric cave painting. In the center, a large, light-colored, stylized human figure stands, holding a long staff or spear. To the right, a smaller, dark-colored figure is seated or crouching. The background is a textured, uneven rock surface with various other faint markings and figures.

لمیہ مکیک لمو توؤزنه وانمی که گؤفاری لایف Life
سانی ۱۹۷۳ بلایو گردموه، دمرکهوت کمز یادگردنی ۱۰
گرام لمهرؤتینی گهؤ، بؤ ژمه خوراکیمکانی لمو

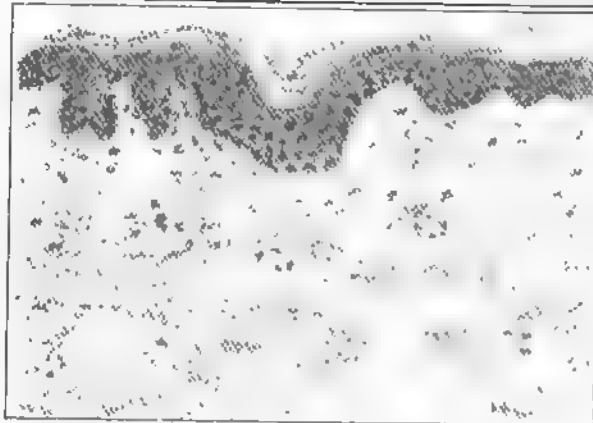
٢٠٤٦: پرۆتینی تێدایهوه لهو پرۆتینهی دوو جۆنهیهوه نیویک دهکەوێت.

نەم تەمكۈلۈزىيە، تەمنا ۋولانە پېشكەۋتومكانى نەگرتۈتەۋە،
بەلكو ھەندىك لىمەۋلەنە تازە گەشە گىرەۋەكەنشى گىرتۈتەۋە
ۋەك پاكىستان ۋ ھىندو نىجىرپاۋ بىرازىل ۋ مىسرو ھى دىكە.

نېستا هند له پېښ هم مو د دولت هكاني جبهاني سټيمه موده
له بوار هكاني به كار هيداني پر وټين دا يو خوراكي مسرور،
له كوڼگره جبهاني يه كمې پر وټيني گه لای دره خندا كه
له سمره تاي سالي ۱۹۸۲ دا گرا له (نوراج باد) له هندستان، ژمه
خوراكي هكاني بهاني به شدار بواني كوڼگره كه جوړه بسكي ټيكي
سهر بوو له پر وټيني گه لای سټيمه دروست كرابوو، زانا گاني
به شدار بواني كوڼگره كه. له كوټايي دا نه و ميان له ياد نه كړد كه زور
ستايش نهو بسكيه سټيمه به تاهه بكن.

گه‌شینه گه‌لات له‌وه‌دوستانه :

کاتیک زانی بىناوبانگى گشتوکان و خوراک "جورج واشنتن کارفر" نيمرهم هئنانى زياتر له ۳۰۰ نيمرهم له بىباله ي

مىكانىزىمى يۈرۈك ئەسسىنى زىيادە ئەخۋىنىدا :-

دەردەشا، بەھۋى زىيادە دروستىدىن يان كەم رىشتىنى يۈرۈك ئەسسىدە لەمىزدا دەپتە پاخود، ھەردووكيان لەوانە ۱۵% ى حالەتەكان بەھۋى زىيادە دروست كىرگەن يۈرۈك ئەسسىدە لە لەشەۋە دەپتە.

بەلەمى يەكەم پىورىن purine كەلە ھەردووكىيۇر تەقتە نايتۇجىنى ئەندىن و گوانىن پىكەتوۋە، لەنەنجامى زىندە پالىدا، ھەروەھا زىندە پالى نىكلوتايدىپىورىنى چالاك active purine nucleotide، يۈرۈك ئەسسىدە دروست دەپتە.

مىرۋى ئاسايى ھەموو رۇزىك ۶۰۰-۷۰۰ مىلگەم لەيۈرۈك ئەسسىدە بەھۋى مىزەۋە فرى دەتەتە دەردە، لەھەندىك ئەخۋىشدا، يۈرۈك ئەسسىدە زىيادە لەپىتۇست دروست دەپتە بەھۋى زۇر دروست بوۋىنى ترشە ئاۋىكىمەكان nucleic acids لەنەخۋىشەكانى لىمفۇمە Lymphoma ۋە شىرپىنچە خۇيىن leukemia ۋە شىبىۋونەۋى خۇيىن haemolysis لەگەل ئەخۋىشى گاۋە دەردە (دە الصدف psoriasis) يان بەكارھىنانى ھەندىك دەردەمان ۋەك داپورتىك، ئەسپىرىن پىمپىرى كەم، ئەلگەۋل، شىتاسامىن B₁₂، ساپكوپۇرىن، يان ھەندىك ئەخۋىشى بۇماۋەيى.

لەسەرمەتاي دەركەۋىتىۋە ئەم ئەخۋىشە بە پىنچ قۇناغدا تىپەر دەپتە. كە برىتىن لە: بەرزبۇونەۋى پەلە گەرمى شۇنە توۋشۇۋەكە، سوۋرىۋونەۋە، ئاۋسان، ئازار، لەپاشدا ئەگەر زۇرتر مایەۋە، لەدەستەتەنى ئەۋ لەندەمەي لەش، بەشىۋەيەك كە ناتوانىت كار بىكات.

جۈرەكانى دەردەشا:

دەتوانىن بەشىۋەيەكى سەرمە، ۱۰۰-۲۰۰ مىلگەم بە دوو جۇرى سەرمەكەۋە:

۱. دەردەشاى جۇرى يەكەم: كە تىيادا بۇ ماۋە Genetics رۇلىكى سەرمەكى دەپنىت لەۋ كەسانەدا كە ژمارەيان لە ۵۰% توشىۋەكەنى ئەم جۇرەيە. ئەم كەسانە، ھەندىك جۇرى ئەنزىمىيان كەمە كە تايىتەن بۇ زىندەپالى مادەي بىدىرىن،

ئەمەش دەپتە ھۋى كۇبۇونەۋى يۈرۈك ئەسسىدە ئەخۋىشدا، سەرمەي ئەمەش، بۇماۋە ھۋىكە لەپاش فرى ئەمدانى يۈرۈك ئەسسىدە لەگۈرچىيەكەۋە.

بەزۇرى ئەم جۇرە لەنتىدا روۋدەتە دەي، ئەمەنى پالى بوۋن و لەنلىشدا لەدەي ئەمەنى ئا ئومىدى menopause. تاقىكرەنەۋەكان ئەۋەشيان دەرخستوۋە كە ئەم ئەخۋىشە لەپاۋادا زۇرترە ۋەك لەن. ھەندىك كەسپىش ۋەك بە ئەخۋىشى چىنپەيتى باسەمەك، چۈنكە زۇرتر لەچىنە بالاكانى كەمەلدا ھەيە، ۋەك دەۋلەتەندە رۇشنىر و بىرمەندەن.

رېژىمەكى زۇرى ئەخۋىشەكە لەۋ كەسانەدا دەردەكەۋىت كەتەمەنىيان لەسەرو ۴۵ سالىۋەيە، ئازارى جۈمگە يەككىگە لەنەشەنە سەرمەكەكانى. ۹۰% يان ئەنەپا يەك جۈمگەيان دەگرىتەۋە، ۵۰% ئەنەپا جۈمگەي پەنچە، ۱۰% ھۈرە پىلان دەگرىتەۋە، شۇنەكانى دىكەش، جگە لە پەنچە گەۋرە، برىتىن لە جۈمگەي پاۋنە، جۈمگەي ئەۋنۇ، جۈمگەي مەچەك و پە ۴۵، گۈنى، پەنچەكانى دەست، لەۋا، بە ھەۋكەردى جۈمگەكان كەپم بەھۋى زەبرىك پا ئەشتەرىگە پا خواردەۋە ئەلگەۋل، دەۋرە، بىيىت، يان لەۋانەپە بەھۋى توشىۋەنە مىترۇبىيەكەۋە، ۵۰% لەۋانەشە يەكەم جار بەماۋەيەكى زۇر كەم چاك بىيىتەۋە، ۵۰% ى ئەمانە سەرمە لە ئۈي پاش مەۋەيەكى كەم ھەست بە ئازار، ھەۋكەردى ئەھمەن شۇنەدا ئەمەنەۋە، پا لەھەمان سالىدا، كە لەۋانەپە لەجارى يەكەم زىاتر برىزە بىيىتەيت و تىز بەت، لەۋانەشە زۇر جۈمگەي دىكەي لەش بىگرىتەۋە.

لە زۇرىيە كاتدا، ۋەك بە ۱۰۰ مىلگەم سەرمەي ناۋچە ناۋساۋەكە بەرز دەپتەۋە، ئازارىكى زۇر لەۋانەپە گەم پەشت، بەرپىت بىيىتە ھۋى تىكەندى جۈمگەكەۋە لەكەلەك خىستەنى بەتايىتە جۈمگەكانى، نىشەك و پەنچەكان، ھەندىك جارپىش دەپتە ھۋى لاۋازى ۱۰۰ مىلگەم پەنچەكانى پى، لەھەندىك جەي

گرىپپانە دوۋچارىتووشبوۋنى بەكتىرى دەپ، ئەوانەشە ئەم خۇپپانە بەناۋ گورچىلەدا بلاۋىيىنەۋە، كە دەپنە ھۆى پەيدا بوۋنى بەرد و يەرزىبونەۋە پەستانى خۇپن لە گورچىلەدا، كەلەۋانەپە بېيىتە ھۆى پەككەۋىتى گورچىلە.

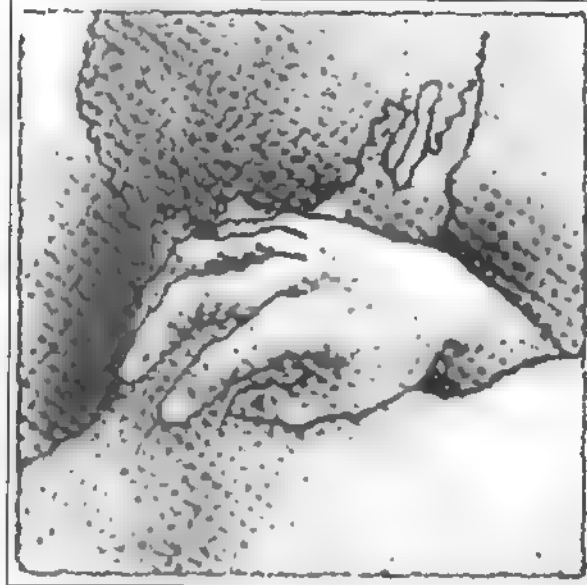
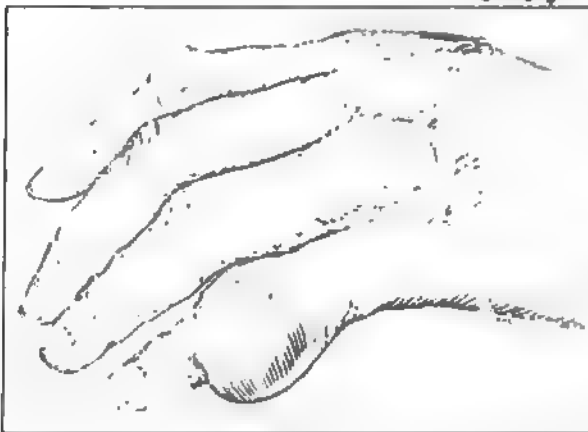
ھەندىك چار پزىشكان، لەپيارىكرىنى ئەم نەخۇشەپەدا، دەكەۋنە ھەلەۋە، بەتايىپەتى كە نىشانەكانى لە ھەندىك لەنېشانەكانى رۇماتۆيد و ھەۋكرىنى كىمىرى جومگەپىي suppurative arthritis دەپن. ھەرۋەھا پىۋىستە جىۋاۋى ئەم نەخۇشەپە تاى رۇماتىدى Rhumatic fever بىكرىت، نازارەكەى لە نازارى ھەۋكرىنى جومگەكان دەپن، لەكاتىكا ئەم پىستەى دەۋرى جومگەكان دەپن، لە ھەۋكرىنى جومگەكاندا زۆرتەرە.

ئەگەر رىزەى يورىك ئەسپد لەخۇپن، كەپشە ۷ ملگم لە ۱۰۰ سم ى خۇپن، دەرخستى كرىستالەكانى يورىكى سۇدىۋم، و تېشكە ۋېنەكانى جومگەكانى پى، زۆر يارىلەدەرن بۇ دەرگەۋىتى ئەم نەخۇشە.

بەردى گورچىلە

بەردى يورىك ئەسپد لە ۱۰% تا ۲۰% ى نەخۇشەپە دەرەكەۋىت، بەردى يورىك ئەسپد كالىسىۋمى تىپدا نىيە، ھەر بۆيە لەتېشكدا دەرناكەۋىت، لە ھەمان كاتدا، لە نەخۇشەدا ئەگەرى دىروست بوۋنى بەردى گورچىلە كالىسىۋمى ھەپە، كە (كالىسىۋم ئۇگزالەپت) تىپدا، زۆر چار بەردى يورىك ئەسپد لەگەل مىزدا بەپىن نازار دەرەجەپت، بەلام كاتىك لە ۵ سم قەبارەى بەردەكە زىاتر بىت، بەزۇرى دەپنە ھۆى نازارى گورچىلە. كەنزارەكە ئەۋانەپە لەگەل مىزە خۇپن پى، ھەندىك چار بەردەكە بۇرى مىز دەرگىت، دەپنە ھۆى مىزە خۇپن، ئاۋسانى گورچىلە، ئەۋانەشە بېيىتە ھۆى كەمى كاركرىنى گورچىلەى كىتۇپ، ARF، بەلام بەگىشتى بەردى گورچىلەى يورىك ئەسپد لە خۇپەۋە، لەگەل مىزدا دەرەت.

چارەسەر

دەگمەنىشدا ئەۋانەپە تۋاناي رۇپشتن لەكەسەكەدا نەھىلەت. لەنۇۋدارىدا، دىتۋانېن قۇناغەكانى دەرگەۋىتى نەخۇشەكە بىكەپن بەسە ھەنگاۋەۋە.

◆ ھەنگاۋى پەكەم: نەخۇشەكە تىپدا ھەست بە رشانەۋەۋە

ھېلىنچ دان و ھەرسى قورسى و زۆر مىز كرىن،

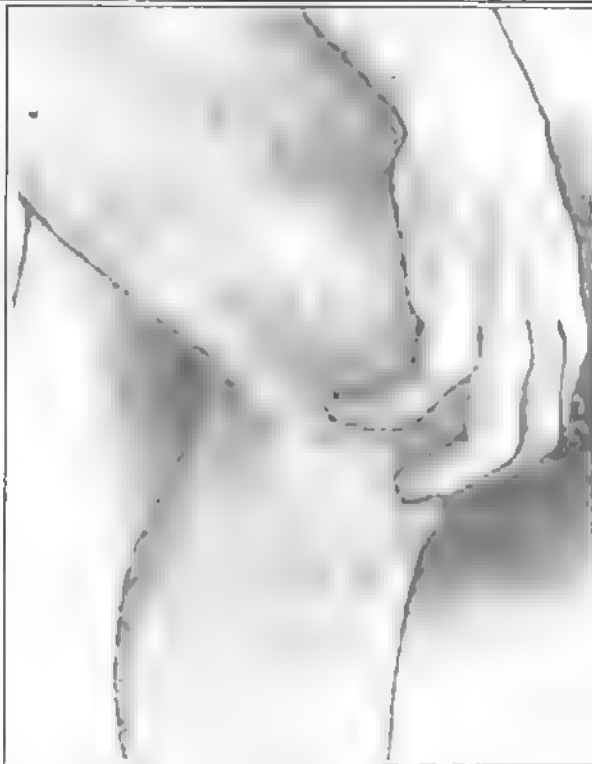
سەرمرى نازار لەماسۋلەكە جومگەكاندا دىكات، لەبەر ئەۋەى ئەم نەخۇشە، لەم بارەدا زۆر لەنېشانەكانى نەخۇشى دىكە دەپن، ۋەك ئىنفلۇئەزا سەرما بۆيە پىۋىستە لىنۇپرىنى خۇپنى بۇ بىكرىت تا بزانرىت رىزەى يورىك ئەسپدەكەى چەندە.

◆ ھەنگاۋى دوۋەم: تىپدا ھەۋكرىنى جومگەكان زۆر تىپۇ دەپن، لەبەر ئەۋە نەخۇشەكە بەتايىپەتى لەبەپاناندا، ھەست بەنزارىكى زۆر دىكات، بەتايىپەتى لەپەنچە گەۋرەى پىپدا، كە ھەلەۋاناسىت ۋوشك ھەلەگەرىت و رەنگەكەى سۋورنىكى دەرەۋاۋە دەپن و لوۋە خۇپنەكانى فراۋان دەپن و دەرەكەۋن، پەلى گەرمىشى زۆر بەرز دەپنەۋە.

ئەۋانەپە ئەم ھالەتە، چەند سەعاتىك، تا چەند رۇۋىك بەپايەنەت، بەھۋى لەپى كرىنى پىلاۋى تەنگ، پان بەكارەپنەنى ھەندىك دەرمانى مىز پىكەر پان پىكەتەكانى سلفاۋ مادەى بىنەۋشكەرمەكان و ئەلكەۋل، يا پالفتەى جگەر، يا خۋاردىنى ئەۋ خۇراكانەى كە پىن لەمادەى پىۋىرەن ۋەك گورچىلەۋ مىشك و جگەر.

■ لەھەنگاۋى سىيەمدا: بەتەۋاۋى نىشانەكانى نەخۇشەكە دەرەكەۋن، نازارەكانى دىكاتە زۆرىمى بەشمەكانى لەش، ئەۋانەپە تىكچۈۋن لە جومگەكاندا روۋىلەت.

ھەندىك چار گرىى وشكى پىست، لەزۇر پىستدا پەيدا دەپن، كەبىرىتىن لە پاشماۋە خۇپنەكانى يورىكى سۇدىۋم، زۆر چار ئەم

دۇنيەۋى كرىستالەكەنى خۇيە فۇسۇزىيەكەنى كالىسىيۇم
لە جومگە تۇشۇپۈۈكەنە، خائىكى گرىگى ئىكەيە بۇ
جاگردنەۋى نەخۇشەكە.

تا نېستاش، ريځايه کي ديارو ناشکرا نيه، بؤ چارسمه گردنی
 روژونه د دردهشا، تهنه کار که بؤ نه خوشه که بکړيت، بړيتيه له
 چارسمه نه و نه خوشيانه کله گهل نه خوشه که نه د درده که ون،
 بهر وړی کو تايي هم نه خوشه بهمه ديت، گمنه خوشه که توو شي
 هموگر دنيکی نيسکي و جو مگلي دريژ خايمن دبيت
 هر چمنديش خهريکي چارسمه بېت.

Treatment چارہ سہری دھردشا

بۇ خالەتە خىراو تېزەمگانى دەردەشا، دەرمانە ناسترۇپيدەكلى
ھەۋگەردن ۈك ئېندوميتاسين indomethacin، (۵۰) ملگم، تا
ھېرشەكە كەمىك دەنىشیتەموە، لەپاشدا بۇ ۷-۱۰ رۆژ چارسەلەكە
درېژ دەكریتەموە، كولچيسين cholchicin باشتىن چېنگرەۋى ئەو
دەرمانانمىيە كە بۇ خالەتە تېزمەكان بەكار يەت بىرىڭاى دەم
بەپرې ۶،۱ ملگم ھەردوۋ سەعات چارىك تا ھېرشەكە نامىنىت،
ئەگەر لىبەر ھەر ھۆيك يەت نەتوانرا لىرىڭاى دەمەموە
بىبرىتىسى، دىلتونرېت ئېندوميتاسين indomethacine ى
بەشىۋە شاف susposistory بىرىتىسى، پا دىلتونرېت
ھايدروكوورتيزون Hydrocortisone بەشىۋە درمزى ماسولكىى
بىبرىتىسى.

بۇ ھەۋىرىنى جۈمگە، ھەندىك دەرمان بەكار دېتە، لەۋانە؛
ئەندەسەد، سىتە ۋەد، كۆلجىسىس، ياشان زاپۇلىرىك.

خواردن: ھىچ پىۋىست يە خۇمىنگىر تىمەۋە ناكات
بەرتىسايەكى توندى قەدەمگىرىنى خۇراكمەۋ، بەلام پىۋىستە ئەۋ
خۇراكانەى پىورىنيان زۇر تىندايە، زۇر نەخورىن، ھەروەھا
ئەلگەۋلىش، ئەۋ كەسانەش كە قەلەۋن، ۋا باشتە بەرەبەرە كىش
دايەزىن، پىۋىستە خۇ لەزۇر خۇبەستەۋە بەرتىسايەكى كالۋرى
قىرسەۋە دورۇ خەنەۋە، چۈنكە دەپتە ھۋى دروست بوۋنى ترشى
لاكتىك (lactic acidosis) ۋە بەر تەۋەۋە پىۋىرا لەخەتتە،

pseudo-gout دروزنه دمر دشا

بەم نەخۇشەيە دەمۇرئەت، ھەوكر دىنە كرېستالەي جومگە،
بەھۇي نىشتى خويئە ھۇسفۇرىمكەنى گالىسىيۇمەو دەبىت لەو
شلەيەي دەورى جومگەكان دەفات، كە دەبىتە ھۇي ھەوكر دىنى
دېرۇخايەنى كرېرگەكانى جومگەي كەسە توشبووگە و لەم
نەخۇشەيە، بەرۇرى دېرۇز زۇر دەكىشئە، بەتابەيتى لەجومگەي
نەزۇدا، چونكە كرېستالەكان، كرېستالى ترشى يورىك نېن، بەلكو
كرېستالى پەر . ھۇسەيتىن، بەپچەوانەي دەردەشاو، لەم
نەخۇشەيە نېرو مى وەك يەك توشى دەبن و بۇماوە رۇلئىكى
گەرە دەبىت لە توشبووندا، لەوانەشە ھەندىك حالەتى
نەخۇشى دېكەي لەگەندا بېت وەك چالاكى نەخۇشى رۇنىسى
ھاوسى دەرقىە Parathroid، پا لەوانەيە بەراستىش تووشى
دەردەشا بېت لەگەندا، پا نەخۇشەيەكانى نىشتى ناسىن
لەجگەردا، لەوانەيە نەخۇشەگە وەك نەخۇشى دەردەشا بەنۇبە
نازارى بۇ بېت، ھەر بۇيە لەو دەردە شاپە بە دەردەشاى درۇزن پا
درۇزنە دەردەشا ناوبراوە، بۇ ديارىكر دىنى تەواو جياكر دىنەوھى
ھەردو نەخۇشەيەگە لە يەكتەر پېويستە لېنۇرىنى خويئىسى بۇ
بكرىت، ديارىكر دىنە كە زۇر گرانتەر دەبىت لەگەر لەگەل
نەخۇشەيەگە نىشتى خويئىن و زىاندوونى خرۇكىسى سېى
دەركەوت، چونكە لەو بارەدا و دەزانرېت كە لەو نەخۇشى كېمە
ھەوكر دىنى جومگەيە، بەلام لېنۇرىنى مىكروئىكۆبى شلەي ناو
نەزۇ ھەوكر دىوگە، ياشترىن حالەتى ناسىنەوھى، لەوانەيە
نەخۇشەيەگە بەھەوكر دىنى جومگەي لەزۇوى دېرۇخايەن دەست
پىنكات، پى ئەوھى تووشى نۇبە تېزەكان بېت.

لېتۆږېښي تېشكى لىمو كاتامىدا رۇلىكى گىرنگ دمبىنىت بۇ
 ديارىكردن ، چونكه دمردمكهويت كهكر كراگهكانى نهزۇ ئكلسيان
 كرووه، ههروها درؤزنه دمراشا، بهزورى توشى جومگهكانى
 ران وشان وجومگه گهورمكاني ديكهى وهك ئانىشك دهيت
 بهپېچەوانمى دمردمشاى راستههينى كمتوشى جومگه بچووكه
 كان دمبىت. بهتايمىتى جومگهى پهنجه گهورمى پې.

بەندەلەر ۋە ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇشى

خوتەندە ۋە يەكەننىڭ قۇرۇلۇشى

نورسۇنى: ئەندازىيە بۇرھان مەھمەد
كۆلىمى ئەندازىيە / ئۆزگىچە سىلما

دۆڭلەشنىڭ ئۇچىدىكى ئەندازىيە ۳۱۰ مېتىر پائىلە ئۆتكەندە ۶،۲ مېتىر ۋە ئەندازىيە ۋە قەدەمى ۲۲،۵ مېتىر ۋە ئەندازىيە ۱۱۶،۵ مېتىر ۋە ئاستى روى بەندەلەر ۵۱۱ مېتىر ئەندازىيە دەرياسى، رۇبىرى دەرياسى (۲۷۰) كىم ۋە رۇبىرى ھەممۇ ئەندازىيە خەزىنىگە ئاۋ دەندە Water shal of the Resevion (۱۱۶۹۸) كىم، ئەندازىيە ۷۸ مېلىيەر مېتىر سىچا ئاۋ ئەندازىيە دەرياسى ۋە ئەندازىيە ۵۱۱ مېتىر روى دەرياسى.

بەندەلەر دۆڭلەشنىڭ (V section) ۋە ئەندازىيە (بىننى دىگەن ۋە گورلى) Binni Deacan & Gourly ۋە ئەندازىيە سەھەكى كۆمپانىيە Dumez-Ballot ۋە ئەندازىيە شاپەنى باسە بىرى پارە تىچوۋ تا ئەندازىيە ۱۵ مېلىيۇن دىنارى غىرائى بوۋە، ئەندازىيە (۴۰۰۰۰۰) ئەندازىيە جەمئىيەت بۇ مەھەسسى بىناتىنى بەندەلەر بىرى (۲۸۰ ھەزار) م كۆنكىرىتى تىيە.

بىرۋەزى ستراتىيە دۆڭلەش رىپىرۋى ئاۋ (Spill Ways) ئەندازىيە ۋە ئەندازىيە سەھەكى تونىل (Tunnel)، ئەندازىيە ۱۰۰ (۱۲۰۰) ئەندازىيە ۋە ئەندازىيە بىناتىنى

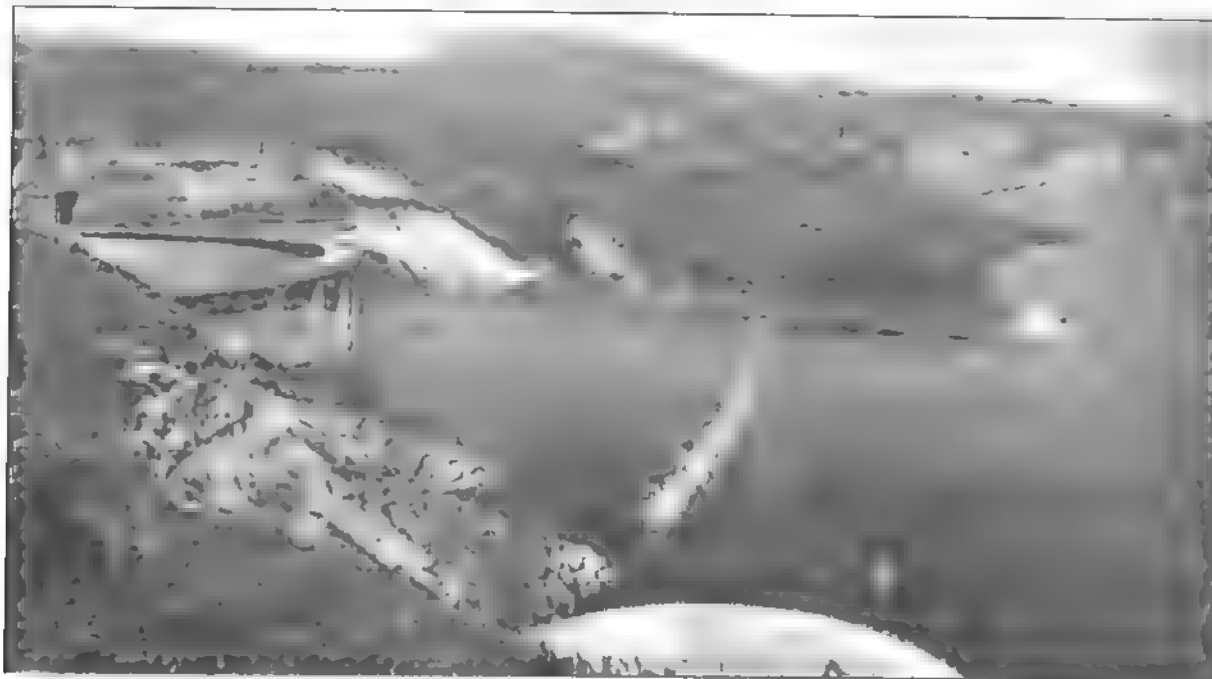
كوردەستان ۋولتى بەندەلەر باران، ئەندازىيە شاخ ۋە ئەندازىيە ۋە ئەندازىيە خەندە دەرياسى بەندەلەر، ئەندازىيە:

بەندەلەر دۆڭلەش Dokan Dam :-

بەندەلەر دۆڭلەش ئەندازىيە باكوۋى خۇرناۋى شارى سەھەكى ئەندازىيە (۴۰۰ مېلى) ئەندازىيە بىچوۋ، ئەندازىيە دۆست كرىنى ئەندازىيە بۇ ئەندازىيە ۋە ئەندازىيە ئەندازىيە سالى جەمئىيەت روى جۇگرافىيە جۇگرافىيە.. ئەندازىيە كىراۋ ئەندازىيە جەمئىيەت كۆتۈرۈپ تە.

ئەندازىيە ئەندازىيە ئەندازىيە ۱۹۵۴ دەست كىراۋ بەندەلەر كرىنى ئەندازىيە ۱۹۵۸ كۆتۈرۈپ ئەندازىيە بۇ ئەندازىيە ئەندازىيە ۱۹۵۹ بەندەلەر، شۇنى بەندەلەر دۆڭلەش ئەندازىيە دۆڭلەش "ھىچن" دىنارى كىراۋ دەست ئەندازىيە كىراۋ.

بەندەلەر دۆڭلەش، بەندەلەر كۆنكىرىتى كەۋەنە (Arch Dam) ۋە ئەندازىيە ئەندازىيە ئەندازىيە دۆست كرىنى جۇمەت كە بەندەلەر غىرائى ۋە كوردەستان ۋە "كەۋەنە" كۆنكىرىتى، ئەندازىيە كەۋەنە ئەندازىيە ۱۲۰ مېتىر

لەكاتى كارپىن نەكرىنى تۇرپانلەنگان "بەمەش ئاۋ بەزى و ناۋچەى ئالتون كۆپرى و پىرۇۋى ئاۋدېرى كىركوك و رووبارى دېچلە دەدات.

ۋىستىگەى كەھرۇ ئاۋى Hydro Power Station

ۋىستىگەى كەھرۇ ئاۋى دوكان لەپىنچ يەكەى كارپىلى " تۇرپان Turbine " پىكەتوۋو ھەر يەكەيان بىرى ۸۰ مىكا وت ووزە دەدەن لەكاتىكدا Head ئاۋ لەئاستى پىۋىستى دا بىت و بىرى ۱۲۰ م/چىرگە لەئاۋ تىپىرى بۇ سوۋرانەۋى ھەر تۇرپانلىك، شاينەى باسە ئەم ۋىستىگەى لەلايەن كۆمپانىيى "تكنوبىرۇم ئەكسپۇرت" ى سۆفەتىمەۋە دروست كراۋە و پىشتر لەكاتى دروست كرىنى بەندىلەكەدا پىنچ دەرگى فولاۋى Head (Regulator) بەتىرى ۲,۶۵ مەتر لەئاۋ لاشى بەندىلەكەدا بۇ ئەم مەبەستە دانراۋە كەبىرەزگەرمەۋە "كرىن" ئەم دەرگاپانە بەرزدەكرىنەۋەۋە ئاۋى داپۇپاۋ Dis Water بۇ مەبەستى ساردىرەۋەى كارتەكان بەكار دەھىنرى.

دروست كرىن و بىياتنانى ئەم بەندىلەۋە، پىرۇۋە سىراتىۋىيە گىرگە بوۋە ھۆى داپۇشىنى (۹۷) گوندى ناۋچەكەۋ ھەرىكەيان بەرۋىمەك و ئاۋ بەجۇرىك زەرمەند بوون و لەئەنجامى پىرۇسەى نىشتەچىن كرىنى ئەم گوند نىشانەۋە گواستەۋەمپان چەند شارۋچكەيەكى ئىۋى ۋەك : سىنگەسەرو بەكرەجۇۋ سابونساۋاۋ چوارقورنەۋە... دروست بوو، شاينەى باسە

بەندىلەكە بۇ ۋىستىگەى رىپەۋى ئاۋى بەكارەتوۋو دەكەۋىتە لى چەپى بەندىلەكەۋە، رىپەۋى ئاۋى يەكەم شىۋە رەجەتىمەۋە بە بىل ماۋس (Bell Mous) ناسراۋو لەجۇرى Shaft or glory Spill Way پەكەتىمەكەى "ئەمى رەجەتىمەكەى" نىزىكەى ۴۲ مەترەۋە دواتر ئەسك دەپىتەۋە بۇ نىزىكەى ۱۰ مەترەۋە... دواتر دەچىتە سەر تونىلى ناۋپراۋ، ئەم رىپەۋە لەكاتى زىدانىۋونى ئاۋ لە ئاۋ بەندىلەكەدا لەئاستى بەزى ۵۱۱ مەتر ئاۋى پىادا تىپىرى دەپىت و بەمەش پارىزگارى لە بەندىلەكە دەكات، روۋدانى تىپىرىۋونى ئاۋ بەسەر بەندىلەكەدا Over flow ئاپەتت و شتىكى ئاستەمە، شاينەى باسە بۇ يەكەمچار لەسالى ۱۹۸۸ ئاۋ بەم رىپەۋەدا تىپىرىۋە، لەتواناى داپە بىرى ۸۶۰ مەتر سى/چىرگە Max. Discharge=1860m³/s ئاۋ بىرگىتە خۇى.

رىپەۋى دوۋە لەلاى چەپى رىپەۋى يەكەمەۋ لەجۇرى (Tunnel or Conduit spill way) يەۋ سى دەرگى ھەپە و لەكاتى پىۋىستە دەرگاكان بەرز دەرگىتەۋەۋە رىگى تىپىرىۋونى ئاۋ دەدەن تا تىپىرى بوونى بىرى ۲۲۰۰ م/چىرگە، شاينەى باسە ئەم spill way رىگى تىپىرىۋونى ئاۋ دەدەن لەئاستى بەزى ۴۹۶ مەتر و بەمەش مەترسى لاۋاۋ كەم ۱۰ مەكەتەۋە لەسەر بەندىلەكەۋ دەچىتەۋە سەر ھەمان تونىل.

ھەروەھا ئەم پىرۇۋىيە گىرگىيەكى تاپىتەى ھەپە لەپىۋى كشتو كالىمەۋ كە دوو رىپەۋى ئاۋدېرى ھەپەۋ لەتواناى ھەر يەكەياندا ھەپە بىرى ۱۱۰ م/چىرگە لەئاۋ پىپاندا تى پىپىرى و،

تابیبت له بورای لیکۆلینهوه لهسهر سهرچاوه ئاوییهکانی و بواره بنیوستانهکان بگرێته بهر لهگهڵ بواری جیههیی کردن.

٢- سەدەدی بیست و یەكته، سەدەدی چەنگی ناو، ناو بەرامبەر
نەوتە، سەدەدی ناو بەرامبەر ژێرانه، لەجەجی خۆیدا.

اجابه خ و گرنگی زیاتر بدریت یو پراسن و زیادکردنی
سمرچاومکانی ناو، ټهویښ پسرود وهرگرتن لئاوی کانیو کار، یزو
لئاوی ژیر زموږ چونکه لئاوی همدنډ رووباری کورستان
سمرچاومیان لهدرموږی ستوری همریمه!

په هېوندان و کارگردن بڼه راځېشانې جوړ کړمکه (canal) لمزۍ بېجووکه وه بڼه ناوچمکانې دشتۍ سووسو تاسلوچه و بېکره جوړ دواتر بېمه کړمېشتنې لگېدل تانجېرېډا، بېرېش ناوچمکه زياتر لمرورۍ کشت و کارېمېوه پېش دمه وئ و بېشېکې تری ناوچمکه دمخېته ناو بېنداوې دمرېندنېغان.

ج-هـ وڏان و کارگردن بق مہمستی تہواورکرنی بدشہ
سمرہ کی بہکانی بندداوی بدخشمہ نگہر پوری مسددمنی
بندادوگھش بیت لہمیچ یاشترہ، نغمش بسود و مرگرتن
لعبیاری (۹۸۶) نفوت ہرامیسر خوارک بان ہیر رنگامیکی تر .

دڼاو کارتی سیاسی نهموړو سیمینیزه، به کارهیتانی نهم
کارتی له پښاو بهر ژوندی گلم گلمان نهم کی سمر شانی
حکومت و گشت هیزه رامیار یه گانه.

هههول و بايه خان لمېناو كۆنپۇڭ كردن و كۆكرمنه وه.

سدر جاوہر گانہ -

1-A Repot "The Dokan Dam" by Don SCOTT-Reid
from "magazine of (IRAQ PETROLEUM)

٢-السلود الكبيرة والمتوسطة والصغيرة" مكتب التنسيق والبحوث الزراعية".

٢- الري والبزل في العراق والوطن العربي د. نجيب خروفه،
مهدي الصحف.

مشاريع الري المقترحة ضمن محافظة السليمانية مهندس
محمد سعيد محمد.

۵- محاضراتی Engineering Dam ی قۇناغى چولرمى گۇلىزى
ئەندازىلارى -بەغدا ۱۹۹۱-۱۹۹۲.

٦- سهردانينکي زانستی کؤليزي نهنذازياري-زانکوي سلیمانې بېو
بهمنداوي دوکان رڼوي ١٦/٤/١٩٩٨.

كوتاي:

پروژمکانی بمانداو لعموردستاندا، پروژمی گرنک و کاریگری
 لسمرو و دساتووی گورده، پروژمی زیندوو پیر پاخه و
 بفرهمداری گوردستانه، پروژمی ستراتیژی و سامانی نهمتهوهیی
 گهلهکهمانه، جا بویه لهم پینشیاریانی لای خواروه نازارستهی
 حکومتنی همریم و دحزکا بهیومندی دلمکان دمکهپن.

۱-پاراستن و حالاک راگرتن و بهردموامي بهنداومکاني سنووری
ناوجه رزگارکراومکان به:-

ادلبین کرمی نامی تہاوی بہند او دگان و پیکہینانی
دزگا و پیکہی سہرہازی تابہت بقہمان مہمست.

بېزياتر بيا به د دې وگړنګۍ د اېم پېرژوانه لطف په ګاڼۍ
بېلارۍ ۹۸۶ و زياتر چالاک تر ټولنې رنځر او ګاڼۍ UN
بېلابېلې UNDP سهارت د اېم ګردن و هېڅاڼۍ
پنځو اوسنۍ ګاڼۍ پمنداو ګاڼ و وېستګه کارۍ د اوسۍ ګاڼ و
چاګر نښوې بهش و پارچه لمار کموتو و ګاڼاڼ.

چاوپاناموی زیاتر لمبرنومبران و کارمندی نام
بمنداوشه و پتشمکش گردنی حمواغزی مادیو معنوی زیاتر
برهان کمبراستی سربازی نه ساراو ماندوونناسی نام
میللمتن.

په پوښتی کې د نوي زياتر په کومېانيا گه وړه کاني چيهان
تايست په ويازي بڼه او وېستگي کار وړاوي و هاتنيان به
مېستې سمردان و هلېسنگاندي باري بڼه او دهان
و... لیکوالينو نوې بڼه او پروژي نوې، هر وده
په پوښتی کې د بهرني کړاو کاني باري بڼه او.

هـ. گرنگی دان بېمبارۍ خوښښی نهندازیاری هیدرولیک و
بهنداو له کولیزۍ نهندازیاری و له خوښښی بالا، لنگهال نارنجی
کسانۍ پسرپور لیاتوو بډ درهوهی هریم به مدهیستی
وهرگرڼی زانیاری زیاتر و بیښی بهنداوی وولتانی تر.

۲- ھەللىدىن بۇ زياتىر كىرنى ژمارى بىندى ھېرۇزە ناۋىيەكانى
كورىستان ئىش بىھىياتىنانى بىندى ھېچووك و ھېرۇزە ناۋى
ئىۋى بىتابىتى لىم ناۋچانىمى كىنچاۋو لىمارىن و لىكۆلنىنەۋمىيان
لىسەر كراۋە ۋەك:

تایین و سیو میل و یاسر مو چوق چوق و... یان شهر
ناوچه یکی دیکه بو ندم مهیسه شمش بکجه نانی نهز گایه کی

روناكى و رەفتارى مرقۇف

و/مەمەد ئەنۋەر

ئايا روناكى كارى لەسەر رەفتارو چالاكى و ھەلىسوكەوتى مرقۇف ھەيە؟

زاناكان لەم بارىيەو گەلىك راي جياجيايان ھەيە، گەلىك رىبازيان بۇ گرتو، بەلام بەدوى يەكنا ھاتنى شەو رۇزو ھەلىھاتنى خۇزو، دىرگەوتنى ھەيە ولامسى ھەندىك لەپرسيارەكان دەدەنەو.

ژيان پەشت بەسى بىچىنە دەبىستىت، ئەوانەش، ھەواو ناو وخۇرە، ئەگەر مرقۇف ھەرىكەت كەم توخمانەى وون كەرد، ھەسەنگى تىك دەبىت و ژيان مەھال دەبىت. خۇر رۇلىكى گەورەى ھەيە لەرىكەستنى ژيانى رۇزانەى خەلىكدا، مرقۇف بەدەزىي رۇز ئەكارا رەنچ دەكەشت بۆنەوى شەو پەشوبەدات. زۇربەى زىندەمەرانىش ھەر بەم شىۋەمەن يانزىكەن پەى، خوا رۇزى زۇر لەشەو بەھۇى خۇرەو زىندەوتەر داناو، بەھۇى لەو روناكىەى گەبەسەر مرقۇف زىندەمەركانى دىدا پەخشى دەكات و زىندەوى و چاكىيان پەدەبەخشىت، خۇر گەرمى بەزەوى دەدات، ئەمەش خۇى لەخۇىدا دەبىتە ھۇى بەردەوامى ژيان، ئەگەر خۇر نەبوايە، زەوى دەبەستەو، ئىتر ژيان مەھال دەبەو.

جاوى مرقۇف بۇ شەپۇلەكانى ئەو روناكىەى كە لە ۲۵۰ كەمەرو لە ۷۵۰ بەش بەلپۇننىك لەمەترە روناكىەكان زياتر نىە ھەستدارە، ھەروەھا جاو دەتوانىت شەبەنگى خۇر جياپكەتەو. بەھۇى ئەو وەرگەنەى لەتۇرەى جاودان، ئەم تۇرمە نىزىكى ۱۲۵-۱۲۰ مىليۇن وەرگى تىدايە، كارىيان وەرگەتنى شەپۇلە روناكىەكان و نارىنيانە بۇ مېشك، لەبەرنەو مېشك دەتوانىت رەنگەكان جياپكەتەو. بىان ناسىتەو، ئەم وەرگەنە رەستەوخۇ بەدەماغەو نەموساون، بەلگە راگەپاندىنى كارەباى بۇ دووچۇر خانە دەنېرن، ئەوانەش خانە دوو جەمسەرەكان، و خانە گرېندەركانە، گەپيان دەلېن وەرگە قوچەكەكان و وەرگە روناكىەكان، وەرگە قوچەكەكان ئواناى بېنىيان لەروناكى بەھىزدا ھەيە، ھەروەھا بېنىنى شتە بېچەك و گەورەكان زۇر بەوردى، ھەروەھا دەتوانن بەشىۋەمەكى دىار رەنگەكان بىناسنەو. ئەم وەرگە قوچەكەكانە سىنچۇرن، دەتوانن شەبەنگى خۇر بىناسنەو، تىپاندا ھەيە بۇ رەنگى شىن ھەستدارە، ھەيانە بۇ سەوز ھەستدارە، ھەشيانە بۇ سور ھەستدارە. ھەرچى وەرگە روناكىەكانەشە بەرپەرسى بېنىنن لەتارىكىدا، بەلام رەنگىيان پەنناسىرتەو.

كارى روناكى لەسەر بەرھەم ھىنان

ئىمە، شەپۇلە روناكىەكان، لەگەلىك سەرچاۋەو وەرەگەرن، وەك خۇر، چرا، مۇم، نامېرە ئەلەكتەرنەكان روناكىش گەلىك كارى دەرونى و جەستەپيان ھەيە، و كارىش لەبەرەمى رۇزانەى خەلك دەكەن.

چاوى مرقۇبى

تىشى خۇر كەدەكانە سەر پىكەتەى چا و رەنگەكەى. ئەو، تا، چاوى ئەو گەلانەى لەناوچەمەكنا دەپىن، و نىزىكەن لەتىشى خۇرەو، رەش و گەورەن، بەلام ئەوانەى لىۋەى دورون، چاوپان رەنگەدارە پا زۇر شىنە

كەتمەننىڭ ۲۵ سالى داپە، لەچاۋ
ئەوانەى لە ۴۵ سالىخان. ھەروھە روناكى
گۈلۈپە يەھىزەكان، تېشكە پەرچەنەھەى
زۇرپان لەسەر تەنەكان ھەپە، ئەمەش چاۋ
ومرس و ھىلاك دىكات. لەو راپرسىيەى
جېن لەم بارەپەھە كىردى، بۇى دىرگەوت
خەلگى جەزبان لەروناكىكە، وەك روناكى
خۇر واپىت. - ئەمە جگە لەوھى روناكى
خۇر، ھەستىكى خۇشى بەمىرۇف
دەگەپەنپت.

بەپىتەھەنەھەھە، تۇمسۇن نىلەس، و
مارگىرېت جونس لەزانكۆى لەلېرتاۋ
زانكۆى دۇرگەى پىرنس ئەدوارد، ئەو
راپەپان بەمباش نەزانى كىرونەكى زۇر
كارىكى باش دىكاتە سەر بەرھەم ھېنان،
بەلگە لەنەنجامى تاقىكرىنەھەكانىيان
لەسەر خۇپىندىكاران بۇيان دىرگەوت،

كەخۇپىندىكارەكان وتېوان، روناكى بەھىز دىپىتە ھۇى شەكەتى
زۇر، ئەمەش كار لەبەرھەمپان دىكاتە لاۋازى دىكاتە، سەمىرپاى
ھەست بەھەرسى و بىتاقەتى لەبەھىزى روناكىكە.

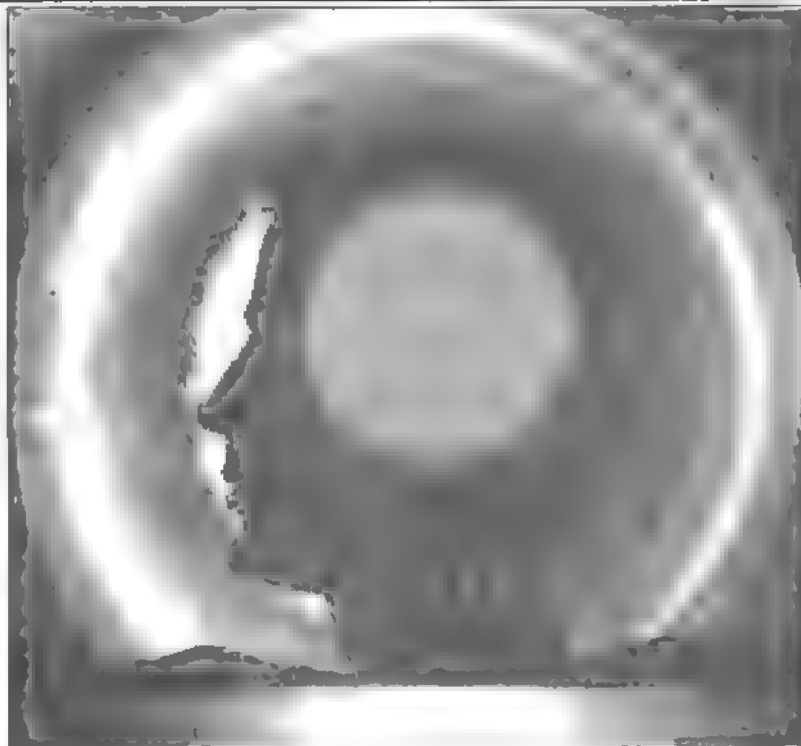
روناسكى و شاعىرى:

جىڭاى چىرا كارى لەسەر جەساندەھەھە ئارامى و شاعىرىيەت
ھەپە، ئەو كەسانەى لەسەر مېزىك دادەپىشەن و روناكىيان لەسەرە،
زۇرتىر كارلىكەر دەپن، روناكى كزىش كەشىكى شاعىرى و ئارامى
دەپەخىشەت، ھەر لەسەرئەھەپە دەپىنەن جىگەكانى شەو و
پانەكان، روناكى كىز بەت. - دەپىنەن كەدەپىتە ھۇى پىشوو ئارامى
دەمارەكان.

ھەر لەبەر ئەمەشە دەپانپىنەن كەپەھەشەشە و لەسەرخۇو
شاعىرىيەت قەسە لەگەن يەكنا دىكەن. ئەگەر لايمكى زورەكە روناك
بىتە لاگەى دى تارىك بىتە، دەپىتە ھۇى وەرسى و بىتارامى لە و
زورەدا.

كارى ئامپەركان لەسەرچاۋ:

ئەو تېشكانەى لەتەلەھەزىۋەن ئامپەرە بەرنامەدارەكانەھە
دەردەچەن و كە بەدەزىۋى شەپۇلە روناكىەكانىيان ئاسراۋەن، كارىكى
زۇر دىكەنە سەر دەمارەكانى چاۋ، دانىشتىنى زۇر و نېۋانىكى
كورت لەبەردەم ئەو ئا. - ئانەدا دەپىتە ھۇى پىرپوۋنى چاۋ بەم
تېشكانە، كاتىك مەۋف چاۋى دادەخاتە بۇ ماۋىيەكەش ھەر
ھەست بەپوۋنى ئەو تېشكانە دىكاتە لەچاۋىدا، ئەوسا لادەچەن، ئەم

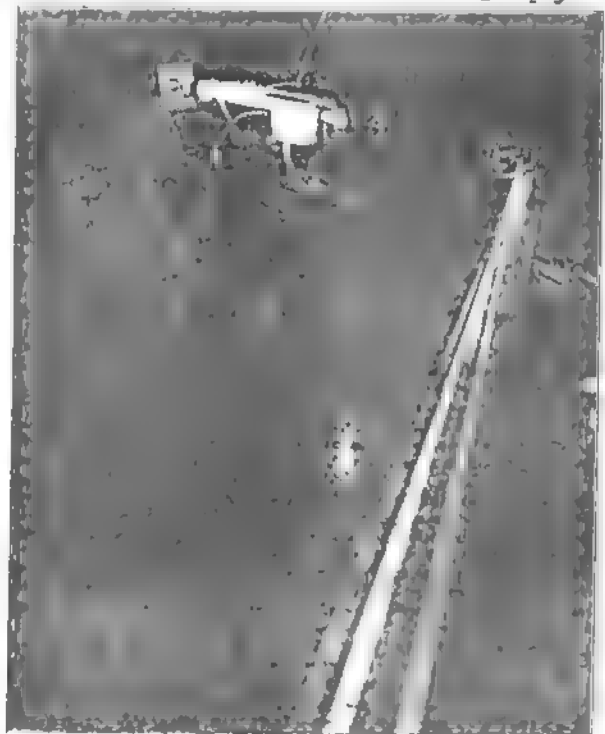

نېستە گەلەك تۇزىنەھەى جىاجىيا ھەپە لەسەر ئەوھى، تىا
چەند روناكى كار لەبەرھەمى خەلگى دىكەن؟. سەمىرپاى كارى
لەسەر پەپەھەندىيەكانى نېۋانىيان، بۇ دەنە تۇزىنەھەپەك ھەپە،
تۇزەھەمەكانى تىايدا چاۋدېزى رەقتارى تاكەكانى مەۋفان بەپىى
رېزەى جىاۋاز جىاۋازى روناكى كىردە، بۇيان دىرگەوتە
كەپەرھەمەكانى ئان زىاتىر دەپىتە لەروناكى زۇردا، لېكەنەھەى
ئەمەش بەو بەو، كەزنان ھەست دىكەن لەروناكى زۇردا، لەۋىر
چاۋدېزى دان و دەپىشەن، ئەمەش پالپان پىۋەدەپىتە بۇنەھەى
بەرھەم زىاد بىكەن، لەوانەشە بەھەى ئەوھە دەپىتە كەزنان
لەروناكى زۇردا ھەست بەخۇشى دەرونى بىكەن. چۈنكە ئاھەرت
جەزى بەھەپە روناكى زۇرى لەسەرپىتە بۇنەھەى شۇخىتى و
جوانىكەى دىرگەپىتە، ھەروھە خۇپازاننەھەگەى، كەكانىكى
زۇرپان پىۋە خەرىك بەو.

تۇزىنەھەپەكى بىكە ھەپە، سەلەندەپەت، كە بەرھەم ھېنانى
مەۋف لەروناكى خۇردا، بەرئەنچامەكەى زۇر باشە. ئەمەش،
چۈنكە روناكى خۇر زۇر بۇ چاۋ و لەش خۇشەزە لەروناكىكەكانى
دىكە، ھەر لەبەرئەھەپە ھەندىك لەكۇمپانىيەكان كۆمەلە
گۈلۈپەكىيان دروست كىردە، لەشەھەى - روناكى خۇردا، بەلام و
دەردەكەپىتە كارى روناكى بۇ سەر مەۋف لەتەمەنە جىاۋازەكاندا،
جىاۋازىبىت. كچە تۇزە - جىن واپىن - لەلېكۇلېنەھەگەىدا
ئەھەى دىرخستە كە روناكى زۇر، كارى لەسەر ئەوانە زۇرتە

دېاردىيە، ھەزەك ديارىدى چاۋ بېرىنە گۈلۈپك بۇ ماۋەيەكى زۇر واپىيە، ھەزەك ئەمە تېببىيە مەرۇف دىكىكات، كىتاتىك كىيە لەناۋەندىكى روناكەۋە بەكتوپى دەجىتە ناۋەندىكى مام ناۋەندى لەتارىكىدا، بۇ ماۋەيەك ناتوانىت شەكەكەنى ئەمە شۇيىنە بېبىيىت روناكى ۋە خۇشى خەمۇكى:

لەشى مەرۇف لەگەل ژىنگەي دەردىكىدا رايەت، روناكىش بەشپىكە لەم ژىنگەيە، كازە رۈيى Pineal gland ، رۇلۈكى باش دەبىيىت لەم خۇگۇچانەدا، كەراستەخۇ دەگەۋىتە ژۇر مۇشكەۋە لەمىكەكەي داۋ، ھۇرمۇنىك دەپىژىت پىي دەلېن مىلاتۇنىن melatonin ، ئەم دەرداۋە، تا رۇز ئەمىنىۋ كورت بېتەۋە، زىاد دەمكات، لەبەرنەۋە دەبىيىن دەرداۋەكەن لەزىستاندا زۇر زىياتىرەن ۋەك لەھاۋىن، دەتوانىن پىۋانەي ھەستەدەيەتى مەرۇف بۇ روناكى بېكەپ بەھۋى بېرى ئەم ھۇرمۇنەكى كە دەپىژىت، ھەرچەندە بېرى ھۇرمۇنەكە زىياتر بېت، ماناى واپىيە لەش نىشانەي نەخۇشى خەمۇكى دەپەخىشەت، مەرۇف لەزەردەپەردا، جۇرە تەنگە دەردىيەكى بۇ نىت، زۇر لەخەمۇكى دەجىت، ھۆكەشى زۇر دەردانى ئەم رۇيىيە، ئىستە زۇر رىگەي چارەسەر بۇ نەخۇشى خەمۇكى دائىراۋە بەھۋى بەكارھىنانى بېرىكى زۇرى روناكى، كە ۱۰ چار زىياترە لەم روناكىيە لەنوسىنگەكەدا بەكارىت، ئەمەش بۇ چارەسەرگەردى ئەم كەسانەي توۋشى خەمۇكى بۈۈن، رۇۋانە، لەبەرنەنجامى ئەمەدا، نەخۇشەكە ھەست بەخۇشى ۋە ئەمانى بەخۇشەكەي دەكات.

تۆزەر - دانىال كرىك - لەتۆزىنەۋەيەكەدا، ئەۋدى دەردىستە كە نەخۇشى خەمۇكى لەزىستاندا زۇرتىر دەبىيىت ۋەك لەبەھار، چۈنكە شەۋى ژىستان دىزىزە، مەرۇف كەمىر بەر روناكى جۇر دەگەۋىت، ئەگەر دانىال بەراۋردى لەنىۋان ھاۋىن ۋە ئىستە بەرداپە، زۇر باش دەردىۋ، لەۋانەشە بەشۋەيەكى بارىسەۋخو سەرماي زىستان كازە لەسە، نەخۇشى خەمۇكى ھەستە جىك مەرۇف بۇ خۇگە، كە دەردىۋ، ماۋەيەكى زۇرتىر لەمەۋە - بەلام لەۋەردەكەنى دىدا دەجىتە شۇيىنەكەنى راسۋاردىن، ۋەك مەلەكەردىن، گەشت كەردىن بەپاچەكەن ۋە دىدەنى كەردى - بەرامەردەن، كە ئەم جۇرە جىلاكى ۋە پەيۋەندىيە كۇمەلەنەسە ھەستىكى خۇشى ۋە سادى دەخەسەر دىدە - جىك دەردەۋىنەۋە.

گەلۈك رىگەي دى دىيە كەنىستە لەمەخۇشەكەدا - چارەسەرگەردى ئەم مىدالانە بەكارىدېر كە توۋشى تەگەتى جۈر يا ئەۋانەي بەزەجەمەت راددەۋەست، يا ھەست بەخەمۇ سىزارە دەگەن، ھەرۋەدا بۇ ئەۋە مىدالانەش بەكارھاتۋون كەزۋو دەگرېن ۋە ۋو ھەلەچەن بى ھىچ ھۇيەكى ئاشكراۋ ديار ئەمە جگە لەبەكارھىنانى روناكى بۇ چارەسەرگەردى خەۋەر - شىن بەكارىدەخىنرېت، ھەمۋو ئەم بەكارھىنانە كەبىش - ھەبۋە، روناكى شىنرېت - بەردەسەرگەردى ئەم - بەكارىدەخىن كەتازە لەدەك بۈۈن توۋشى زەردەۋى خاتۋور بەپەكارھىنانى گەراماۋ كەمەروناكى شىن روناك كراپتەۋە، ھەرۋەدا بۇ ئەم مىدالانەش بەكارىت كەتۋوشى زەرداۋى بۈۈش خۇيىن ھاتون.

تۆزەر - روبىرت - لەلۈش ئەنجىلوس - تۆزىنەۋەيەكى كەرد، بۇ پىۋانى كارى روناكى لەسەر كەسەكەۋە لەمباردى دەردەۋە داۋاى لەقۇتەيەكەسى تەرد كەردەۋەش روناكى پىيە - چۈش خۇيان كەخۇيان خەزى لىدەكەن، ھەمىدەك قۇتاپى ھىچ رىكىكى دىيارىكراۋيان باس نەگەرد، پىشنىيازى بۇكەردىن كەردىكى شىن يا پىرتەقالى بېيىنە بەرچاۋيان، داۋاى لەھەمۋان كەرد، ۋابىران خۇيان لەگەراماۋىكە دەبىيىنەۋە كەپەۋ رەنگەي خۇيان دەردەۋە روناك كراۋەتەۋە، رىگەي دان ئەم رەنگەي خۇيان دەردەۋەت بېيىن. لەپاشدا داۋاى لىكەردىن، ھەستىيە چىرەۋە ۋەلەمەكەن لەسەر ئەۋە كۆك بۈۈن كەھەريەكە ھەستى بەھەرامۇشى ۋە خۇشەك كەردە ۋە دەركەۋەت كەبىيىنى روناكى كارىنى زۇر زىياتر كەھەيە ۋەك لەبەكارھىنانەكەي، تۆزەر - ھارس - ئەم بارەيەۋە لەگەل ھەمان راداپە، بەھۋى ئەم راپە سېمە كەسە.

دەرمانىيىكىس نوپۇس

نەخۇشە كانى شىرپە نەجە

لەندەن - BBC:

دەرمانىيىكىس نوپۇس لەبىرىقانىيا نۇزراۋەتەۋە بۇ نەخۇشە كانى شىرپە نەجە كە لەسەر بىنچىنەى گىرتىسى خۇيىن لەۋەرەمە شىرچەنچەيىيەكان كارىدەكات، تاقىكرىدەۋە بەرپايىيەكان كەلەسەر ئەۋ دەرمەنە كراۋن مۇتە بەخشىن، ئەۋ دەرمەنە لەسەرەختى (سەفەسافى) ئەفرىقىيەۋە ۋەدەگىرى ۋە ۋاچاۋەۋان ئەكرى كە لە (۵) سالى داھاتۇردا بىكەۋىتە بەردەست.

ھەرەك ھەۋۋ خانەكانى دىكەى لەش، ۋەرمە شىرپەنچەيىيەكانىش پىۋىستىيان بە گازى ئۇكسىجىن (O₂) ھەيە، بۇيە ھەركاتىك ئەۋ ۋەرمەنە گەبىشتە قۇئاغىكى دىيارىكرائ ئىتەر دەست دەكەن بەدروست كىردى لولەى خۇيىنى تايىبەت بەخۇيان ھەيۋىيە ئىستازاكان لەمەۋلى ئەۋەدان كەپىكا لەزىشتىنى گازى (O₂) بۇ ئەۋ ۋەرمە شىرپەنچەيىيەكانە بگىرۋ لەرەش دەچى كە ھەۋلەكانى زانا بەرىتانيەكان تارادەيەكى پاش ئەنجامى بوۋىن، پاش بەدەست ھىكائى دەرمانى (كۆپرىك ئىس سىتاتىن)، ۋ پاش ئەۋەى كەھەققانە ژەمى كەم كەم لەۋ دەرمەنە دراۋە بەۋالەى نەخۇشى شىرپەنچەيىيەكان ھەيۋە لەباشۋورى بەرىتانيا، لەئەنجامدا د رىكەۋ كەھالەتى ئەۋ نەخۇشانە زۇر بەرەۋ باشتر چۈۋە لەمىيەنى بىرىنى خۇيىن لەۋەرەمە شىرپەنچەيىيەكانىيان، پەلەم كارى ئەۋ دەرمەنە پەتەنھا خۇى ئەنجام ناسەرى چۈنكە ۋەرمەكان دەقوانىن خۇيىن لەخانەكانى دىكەى دەروپىشتىيان ۋەرىگىر، بۇيە پىۋىستە دەرمەنەكە لەگەل چارەيەكى دىكەى ۋەك كىمىيائىدا بەكاربەھىتىرى. نىياز ۋايە كەلەسالى داھاتۇردا تاقىكرىدەۋەى زىاتىر بىكرى لەسەر لەرمەنەكە تا زىاتىر شارەزاي كارىگەرى دەرمەنەكە دەرىخىرى لەسەر نەخۇشەكان، ۋە ئەگەر تاقىكرىدەۋەكان ئەنجامى باشىيان داھەدەستەۋە ئەۋ لە (۴ تا ۵) سالى داھاتۇردا دەرمەنەكان دەخىرىتە بەردەست.

ھەندىك لەقەرمانبەران كىردى، بۇى دەركەۋەت ۸۸۵ يان وتىيان كەروناكى كارىدەكاتەسەر ھەسەننەۋەۋە بەرھەمى رۇزانەيىان.

ھەندىك كات ھەيە، سەيركىردى تىشكى خۇر كار دەكانە سەر دەمارەكانى چاۋ، ۋەك كانى خۇر ئاۋايۋون، كەدەبىتە ھۇى ئوۋوش بوۋىنى چاۋ بىگەلىك نەخۇشى، تۇز مەۋەكان بۇيان دەركەۋەتە كە خۇدانە بەر تىشكى سەۋر ۋەنەۋەشەيى خۇر دەبىتە ھۇى كۆزلىكارى لەپىستە سۈۋىتى پىستەكەيىدا، لەۋانەش بىتە ھۇى شىرپەنچەى پىست، لەمەردەۋە نۇزداران ئامۇزگارى ئەۋانە دەكەن كەئالۋەدى مەلەكرىن، ۋ لەسەر رۇخى دەريادا دەنىش، خۇيان زۇر ئەدەنە بەر تىشكى خۇر بىتايىبەتى لەكانەكانى نىۋەرۇدا.

روناكى ۋ رەقتار

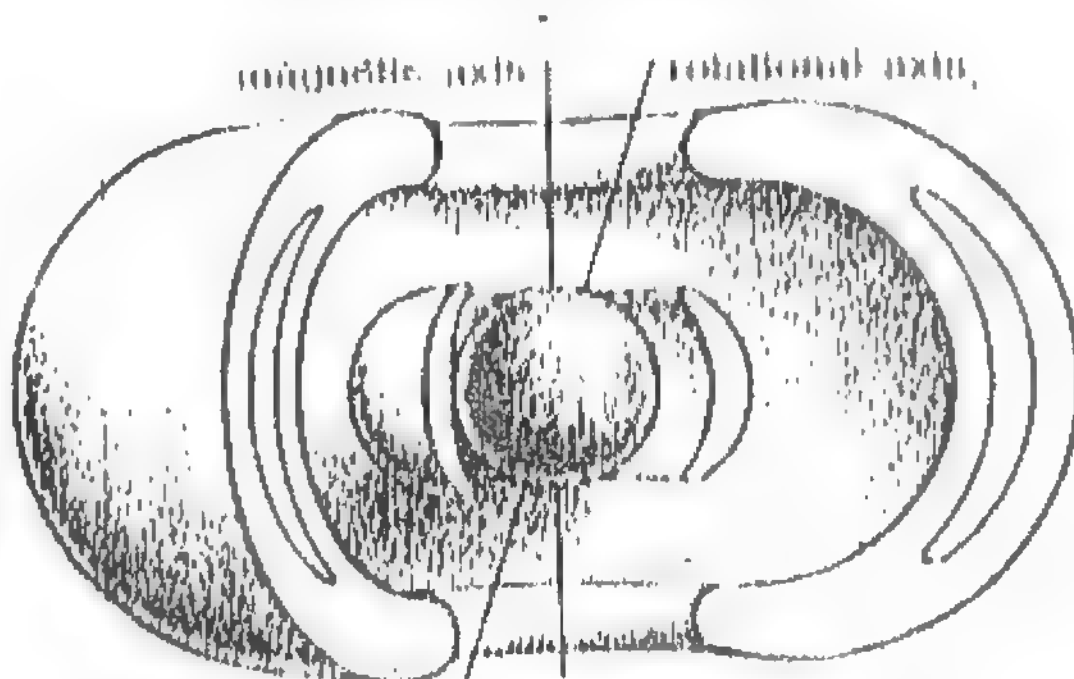
كارى روناكى بەھەى رەنگەكان بۇ سەر رەقتارى خەلك جىاۋازە، رەنگى سۈرۈ پىرەقتالى، ھەستى گەرمى ۋ خۇگەرم كىردەۋە، زىاتىر لەرەنگى شىن، دەبەخشىن.

ھەرجى رەنگى سەۋىشە قونۇ بوۋەۋە دەبەخشىت، ئىنگىلىزەكان لەۋۋى نەشتەگەرىدا، رەنگى سەۋز بەكاردەھىتىن. رەنگى دىۋارۋ چەرچەۋو خاۋلەكان لەنەخۇشەكاندا، ھەرمەۋەۋىيان سەۋزە، بۇلەۋەى يارمەتى نەشتەگەرىكان بەدەن، ۋردو قونۇ بىن لەكانى نەشتەگەرىكاندا، ھەندىك خۇيىنەنگەش، بۇ ھەمان مەبەست تەختەكانى نوسىن لەۋەلەكاندا سەۋز دەكات.

ھەندىك لەزانا ئىنگىلىزەكان تاقىكرىدەۋەيەكىيان كىرد، بەھىنانى ۲۸ قونابى بۇ يانەيەكى قوماركرىن، ۋ كىردىيان بەدۋو بەشەۋە، بەشەكىيان لەۋۋىكىيا يارى بىكەن كەبەردەنگى سور روناك كراپىتەۋە، ۋ بەشەكەى دىكەيان لەۋۋىكىيا كەبەردەنگى شىنى كال روناك كراپىتەۋە، بىنەيان كەكۇمەلەى پەكەم زۇرتىر يارى قومارەكە دەكەن ۋەك لەكۇمەلەى دۋەۋە، ھەر لەبەرلەۋەيە دەبىنىن خاۋەن يانەكانى قومار بەردەنگى سور يانەكانىيان روناك دەكەنەۋە، بۇتەۋە ھانى كەسەكان بەدەن جەربەزەبازى زۇرتىر بىكەن ۋ زۇرتىر بىۋىتىن.

ھەرجى رەنگى سېشە، كارى لەسەر ھەستى خەلكى ھەيە، تۇزەرتىكى سۈيىدى تاقىكرىدەۋەيەكى لەسەر ۱۲ كەشتىۋانى كەشتى گەۋرەكرىد، بەھۇى بەكارھىنانى رەنگى سېۋ سۈرەۋە، بىنى كەشتىۋانەكان ھەزىيان لەرەنگى سۈرەيە، بەلكو ئارەۋۋى رەنگى سېۋى دەكەن، ھەندىكىيان ۋوتىيان كەبەردەنگى سور بەكاردەھىتىن ئوۋوشى گىچەل ۋ ناپەھەتى دەبىن، بۇيە دەبىنىن كەبەردەنگى سېۋى لەكەشتىۋەۋانىدا بەكارىتە پەدۋاشىدا رەنگى شىن دىت، لەبەرلەۋە ھۇيانە زۇر كەم رەنگى سور بەكارىتە.

The Earth's Van Allen belts

رېرەي باكورى باشورى خروكى زوى درېز دەيتەمە، بەھاو ئىرىيى لەگەل رېرەي ھىلەكانى موگناتىسى زوى، لەتىشى ھەمە جۇرە پىك ھاتوۋە، كە بىرىتىن لە پىرۇتۇنەكانى كارمباۋى كە ووزمەكانى دىگاتە نىزىكە سەد مىيۇن ئەلىكتىرۇن فۇلت.

پىشتىنەكەي دەرەۋە: ئەم پىشتىنەبەھۇ مانكى دەستىردى پىشەۋاي سى ھەم دۇزراۋەتەۋە لە (۶) كىلومىتىر ۱۹۵۸، لەبەرزى (۱۲۰۰) كىلومىتىر، لەروۋى زوىيەۋە بە ئەستورىي (۶۰۰) كىلومىتىر دەرگەۋەتەۋە، ئەمىش رېرەمەكەي باكورى/ باشورى زوى بوۋە. بەلام درېزىيەكەي چوار ئەۋەتەۋە درېزى پىشتىنە ناۋەۋە بوۋە، واتە نىزىكە (۲۶۰۰) كىلومىتىر و شىۋەكەشى ھەتا رادىيەك لە شىۋە سەلەكە مۇز چوۋە، ئەمىش ھەر لە تىشى ھەمە جۇرە چوۋە، لەبەرمەتە لە ئەلىكتىرۇن ئەۋتۇ پىك ھاتوۋە كە ووزمەكانى نىزىكە سەد ھەزار ئەلىكتىرۇن فۇلت بوۋە، لە نىۋان ئەم دوو پىشتىنەدا بۇشايىيەكى والا لەگەرمەكانى (جىزىيات) بارگە كراۋەيە، پى گومان لەبەر ئەۋە كە سىرچاۋە ئەم گەرمە بارگەكراۋە كە ئەم دوو پىشتىنە پىك دەھىتىن ھەر خۇرە، زاناکانىتىشى گەرمەۋەنى لەم باۋەرمەدان كە كاتىك ئەم تىشكەنە بەرمەركى كەشى زوى دىگەۋەن، ئاۋەكەكانى

نەدۇزاۋەتەۋە، كاتىك گەرمەركى پىدانى زاناکان دەرپارەي باسەكانى تىشى گەرمەۋەنى بوۋە لەكاتىسالى جىۋىزىيەيدا لە خويىندى سىرۋەت و دەست نىشان كىرنى چالاكىيەكانى بەرگەي تۇرپىك لەم وىستەكانەي (مىچىتە) كە لەسەرمەۋە داپان مەزىندوۋن و لە رىگەي ئەۋەتەكە دەستىرەۋە كە ھاۋىشتوۋىيان، پەھۇي ئەمانەۋە لەم شۇنە پەكجار بەرزانەدا دۇزىۋەتەۋە كە خاسىمەي نايۇن بوۋىيەنە (بوۋە نايۇن) ھەبۋە، بەشۋەي دوو پىشتىنە كە ناۋەران دوو پىشتىنەكەي (قان ئەلەن) بەناۋى دوكتۇر قان ئەلەن زاناي تىشى گەرمەۋەنى ئەمىركى كە تۋانى خۇي و كۇمەلەيەك لە يارىدە دەرەكانى بەشى كىرنەۋە ئەم بەيان و نىشانانەي كە دوۋەتەكە ئەمىركىيەكان ناردىۋىيان دەرپارەي ئەم دوو ئەستىزىيە دەستىنشان كىرنى شۇنەكانىيان و سىفەتە كارمباۋىيەكانىيان.

پىشتىنەي ئاۋەۋە:

ئەم پىشتىنەي لە رىگەي مانكى دەستىردى دۇزەۋەي ژمارە (۱) لە ۳۱/۱۹۵۸ دۇزراۋەتەۋە. ئەم پىشتىنەيە لە بەرزايى (۲۱۰۰) كىلومىتىر زوىيەۋە، لە بۇشايى دەرەۋەدەپە ئەستورىي (۴۸۰۰) كىلومىتىر و درېزى (۶۰۰) كىلومىتىر پى دىگاتە، بەرمە

نەخۇشى خەمۇكى خۇرناۋا

لەندىن - BBC

بەيۋى ئامارمىكانى رىڭخىراۋى ئەندروستى جىيەنى (WHO)، نەخۇشى خەمۇكى لەخۇرناۋادا بەدوۋم نەخۇشى ياش نەخۇشىمىكانى دىل دادەنرەت كەدەيىتە ھۇ مىردىن، ئامارمىكانى ئەل ئامارە بەرپىرىسانى رىڭخىراۋەكەشى خۇستۇتە جىيەنى سەرسورمادىنەۋە كاتىك كەرايۇرتەكە بىلۈكرەيەۋە لەمىكانى ئايارى سالى ۱۹۹۹، ئەۋە يەكەم جارى كە ئەل رىڭخىراۋە ئامارمىكانى ۋا بىلۈدەكەتەۋە ئەك تەنھا دەريارى ئامارە ىمىردوۋانى جىيەن كەئمارەى دانىشتۇۋى جىيەن ئۇستى خۇى لە (۶) مىليار كەس دەۋات، بەلكى ئەل رايۇرتە ئامارە دەكات بۇ نەخۇشىمىكانى ۋەكەركەنەشپان ۋە مودنى كىتوپرىش، شارەزايانى ئەۋ رىڭخىراۋە ھەستاتۇن بەدەرخىستى كارىگەرى ئەۋ نەخۇشىيەنە دەپنە ھۇى مىردىن لەخۇرناۋادا، ۋەدەركەرتىۋە كەحەلەتەكانى توۋرەبىۋىن ۋەشەۋى دەروۋىنى خەمۇكى ۋەلۈدەۋىن بەمادەى بىنمۇشكاروۋەتە خەلەۋارى ۋەحەلەتەكانى تىرسى ۋەزىيا، ئەۋانە ھەمىۋىن ۲۲٪ ئەۋ كارىگەرىيەنە بەگىرەۋە، بەلام نەخۇشىمىكانى دىل ۱۸٪ ۋە نەخۇشىمىكانى شىرەنچە ۱۵٪ ۋەكەركەمى مىردىن بەگىرەۋە ئەل ئامارەدا. ھەمىۋە رىڭخىراۋەكە ئامارەى بۇلەۋە كىرۋەۋە كەتە ئۇستى نەخۇشى خەمۇكى لەيلىستى ۋەكەركەمى مىردىن ئەۋانەۋە، بۇيە يۈۋىستە لەمەۋە ئەۋ نەخۇشىش بىرۋەتە لىستى ۋەكەركەمى مىردىن لەۋولاتانى خۇرناۋادا، بەلام سەبارەت بىۋولاتانى خۇرەلات رىۋە مىردىن بەھۇى نەخۇشى خەمۇكىيەۋە بى رادەيى ۋولاتانى خۇرناۋا بەزى ئە

ھاۋكار

گىياندارە قىرتىنەرىكان

دەشەت گىياندارە قىرتىنەرىكان لەشەت گواستەۋەى ھەندىك لەۋ توخۇنە بىن كەدەپتە ھۇى نەخۇشى شەكەۋە ھەركەدى ماسۈلكەى دىل لە لىكۈلەينەرىيەكە كەلە گۇۋارى (ئىمىرچىن ئىنەككىتوس دىزىۋىس) بىلۋى دەكاتەۋە، ھەندىك لىكۈلەرى سۈيىدى ئامارە بۇ بوۋى يەيۋەندىيەك دەكەن لەنۇيان جەند كاركەرىكە كەدەپتە ھۇى نەخۇشى ۋەگىياندارە قىرتىنەرىكان دەيان گۈۋىشەۋە، لەگەن نەخۇشى شەكەۋە ھەركەدى ماسۈلكەى دىل ۋە نەخۇشىيەكى دەمەرىيەدا، ئەۋ لىكۈلەينەرىيە كەتۈزۋىنەۋەكەنى يەيمانگەى چاۋدىرى كەدى نەخۇشىيە سەمەكان لە سىتۇكەۋىل راي دەگەيەن دەلەت كەۋا، يەيۋەندىيەكى رىۋەى راستەۋخۇ ھەيە لەنۇيان پىر بوۋى ئامارەى مىشكى ئاۋ كىلەكەكان ۋە ۋۇرۋوۋى ئامارەى ئەۋ كەسانەى كە ئوۋشى ئەم سى نەخۇشىيە دەپن. دىكتۇر بونكلاسۇن كە سەرىيەشتى ئەم لىكۈلەينەرىيە دەكات دەلەت كە ئەۋ لىكۈلەينەۋە ۋەدەى كەلە گۇۋانى بىلۋىۋەۋەى گىياندارە قىرتىنەرىكاندا، لەباكوۋى سۈيىدا روى داۋە ئەۋ يىشان دەكات، كەۋا ھەر جارىك، ئامارەى ئەۋ قىرتىنەرانە زىادەكات، ئامارەى توۋشۋوۋى بەنەخۇشى شەكەۋە (ئەۋەى يىشت بە ئەنەسۇلەن دەپەستىت) ۋە مىردىن بەھەركەدى ماسۈلكەى دىل ۋە يىشۋى دەمەرىش زىادەكات. ھەمىۋە بۇنكلاسۇن دەلەت: ئىمە ئەۋ باۋەردەيەن كەۋا كاركەرى نەخۇشىيە ھەيە، ئەم مىشكانە بىلۋىان دەكەنەۋە دەپنە ھۇى دەركەرتى ئەم نەخۇشىيە

سەلام ۲۲ / ئىنەۋەنەت

توخى ئۇكسىجىن ۋە ئازۇت (ناپىرۇجىن) تىك دەشكىن، لەمەشەۋە زىنچەرىيەك گۇۋانى ئاۋكى روۋدەۋەت، ۋەكۋو پەيدابوۋىنى نىۋىرۋەكەكان ۋە پۇتۋەكەكان ۋەلىكۋەكەكان، ئەمانە ئەم دوو پىشتىنە پىك دەپن، لىكۈلەينەۋەش، لەم مەيەنەدا، بەھۇى مانكى دەستكردەۋە، ھەر بەردەۋامە. بەھۇى مانكى دەستكردەۋە، رىۋەى تىشك لەم دوو پىشتىنەۋەدا زانراۋە، بۇ ئەۋۋە ئەۋە زانراۋە كە ئەم رىۋەىيە لە پىشتىنەۋەدا زانراۋە ۋەك لەمى دەۋە، ھەمىۋە ئەۋە زانراۋە كە خەستى (چەپى) ئەم دوو پىشتىنەۋە پەيۋەندىيەكى ئەۋۋە ھەيە بە تىشكە ھەمە جۇرەكانى خۇرەۋە، ھەر گۇۋىن ۋە دىارەيەكى كىتوپى لەمەر خۇر، كەۋە چالاكەكى بەسەر ئەم پىشتىنەۋەدا، دەۋەكەۋەت. ئەمەش ۋا لە ھەندىك لە زانكان كە، كە ئەم دوو ئاۋچەيە ۋەكۋو ئەمەرىك دابىن تىشكى خۇرىان تىادا ھەل گىرەپىت ۋە ھەندىك چار بەشۋەيەكى ھاۋسەنگ پان بەرۋەيەكى زۇر بىدەنەۋە بەزەۋى، ھەمىۋە ھەندىك پەيۋە ھۇى دىارەى گزىكى بۇلى (الشفق القطبى) دەگەپنەۋە بۇ ئەم دوو پىشتىنەۋە، لەمەر ئەۋە ھەم دىارەيەك لەمەر زەۋى روۋدەت ۋەكۋو رەشەبى مۇگناتىسى ۋە زىيەنى كۈلەۋە ۋەك خۇرەى دەۋەكەنىلاسلكى، بۇ ئەۋ تىشكە زىادەنە دەگەپنەۋە كە لەۋەيەۋە لەم دوو پىشتىنەۋە دەۋەپەن. سەرجاۋە باۋە پى كراۋەكان، پان پىشتى ئەۋەدىان كىرۋەۋە كە زانكانى سۇۋىتەش بەھۇى ئەۋ دەۋەكەنەۋە كە موشەكەكانىان ھەلەيان گرتىۋو بۇ دەۋەى زەۋى پىشتىنەۋە تىشكى سى ھەمەيان دۇزىۋەتەۋە، ئەم پىشتىنە لەپەرزىي (۵۵) ھەزار كىلۋەتەر لە روۋى زەۋىيەۋە دەست پى دەكات ۋە ئە بۇشاپى دەۋەۋە، بەرەۋە سەد ھەزار كىلۋەتەر دەۋەت، بەلام بەتەۋەۋەتى بىنەۋەت ۋە پىكەنى ئەم پىشتىنە بەرۋەى نەزەۋە ۋە لىكۈلەينەۋە بەردەۋامە ۋە پىشەركى زانستىيەنەش گەپشۇۋە ئەۋ بەپى، بەھۇى ئەۋ مانگە دەستكردەۋە كە ئامارەكەيان لەدوۋ ھەزار زىاتەرە.

سەرجاۋەكان

1- Adictionary of Astronomy

Dr. Robert Maddison

First Pub lished in 1980

England Page 193

2- Concise Dictionary of Physics – J. Thewlis

Oxford 1973

۲- الموسوعة الفلكية المبسطة

ميخائيل عبدالحاح، ۱۹۷۷ ص ۲۴۲ .

ئايلا لەسەرەتاي ھەزارەسى سىن يەمدا

ئايان لەسەر گۆنى زەويدا دەمىنىت؟!..

و: موحەممەد نورى توفىق

مامۇستاي خانەنشىن

پېشەكى:

لەباردايە؟ بۇمەزمەندىكى ئايان سەر ئەم ئەستىرەيى ئايان
لەسەرەجى دەتتى؟ ئەستىرە ئاسمەكان و لىككەرمە ھۆشەندەكان
راوبۇلچوونىيان ھىيە؟ كەلەتە ئەم وتارە زالىستىيە تەنبا بۇ
زىادەردىن زانبايى و شارمەلى و ھۆشيارى و لىككەنمەيە، نەك
تەرس و لەرزو رەشپىنى و ئايان لە بىرچاۋكەوتىن..

داۋاي لىبوردىنىش دىكەم كە من بىزمەنكى رەۋانى كوردى
ئەم وتارەم گۆپىم، بۇ ئەۋەي خۇيىنەر بەنامانى لى بىگەت.

بەرايىنى باسەكە:

"مەھمۇد زەھىرى" لە رۇۋنامەي "الەستور"ى ئوردونىدا ئۇمارى
رۇۋى ۲۰/تەمبۇز/۱۹۹۹ دا دەنۇسى: "ئايلا لەسەرەتاي سەمەي
تازىدا ئايان لەسەرگۆنى زەويدا دەمىنى؟!.. لە بەرايىنى باسەكەيدا
دەتتى: ئايلا لەكەل دەرگەۋىنى سەمەي بىيەت و يەكەن ئايان دىرەزە
دەتتى؟

بەراستىن پەرسىيەلىكى سامناكە، نەك تەنبا ئەستىرە ئاسمان و
كەلەكبازان "الەشەۋىز" ئەم پەرسىيە دىكەن، بىگەرە چەندىن زانا
كەۋتەتە دىۋانى ئەۋەتە ھەمەن پەرسىيە لە خۇيان دىكەنمەيە..
ھەرچەندە دىۋان چەكەي ئايان كەلەكە تەنبا خۇي گەۋرە دەپزەنى،
بەلام ئەم پەرسىيە ۋايلىكەردەم كە يەكەنمە دىۋانى بى بىنى تۇرى

خۇيىنەرى بەرپەز، كاتتى ئەم وتارە سامناكە دەخۇيىنەتەۋە،
ئايان لەبەر چاۋتارىك ئەمىت و ئالومىيەتە، بەۋەي كە لىيە
دىنبا بە بەرپەز نەمەۋە و كۆتەلى ئايانمە لەچەندەكەيەكە ئەم
گۆنى زەۋىيە پەن و بەرپەز ۋىران و تەھرى تونۇ دەپتە و
روۋەتلى لەسەرە نامىنى.. ئەم تۇ ئەۋ رۇڭكەر تالە لەدل و
دەروۋى خۇتە دەرەكە ۋەيرانە ئەمانەي دەپخۇيىنەتەۋە، تا ئىستە
باۋو باپىرۋىيە گەۋرەكە تۇ چەندىن قەسە ۋەيران گۆنى
لىيەۋە، خۇيىنەۋىيەتەۋە گەچە ئەۋەتە رۇيىش ئايان
ھەمەردەزە ھەيە ئەمگۆنى زەۋى ۋىران بىۋە، نە ئەستىرە و
كەلەكبازان كە كەشيان مەيۋەتەھا تەن و تىزەرەۋىيان مەيۋەتەھا
كەلەكەتە نە چەكەيەكە، خۇيان دا بەگۆنى زەۋىيە
ۋەتەۋەتەۋىيان كەد.

بەلەكە ئەمانەي كە تۆلەم وتارە مەنبا، كە بۇم گەۋرەۋى بەۋ
زەمانە بەچەكە لى تەدەكەيت تەنبا بۇ زانەستى و ھۆشيارى و
لە دەۋرەۋەرە قەلەكەكەي خۇتەۋە بىزەنە زانەيان ۋەتەۋە پەيماڭاۋ
بەكە قەلەكەكەكان راوبۇلچوون و بىرگەنمەۋەيان كەيشتەۋە كۆي؟
ئەمىرە ھەمە پېشەكەۋەتەكە ئەم بىۋەرە زانەستىيەنە چەيان

شاخ و بیابان و شارو شوینە
 ناوئەنێکانی ئەم گۆی زەویەداو لە
 چرکەمەگدا ئەم ئەستێرمیەکی
 ئێمە لەسەر ئەزین و ناوی گۆی
 زەویی لێنراوە تەخت و بەختی
 وێران و کاول و نەفرۆ بکەن و ژیا
 تیا نەهێلن.. واتە ژیا بکەین بە
 دواچرکەسات..

بێگومان هیچ عەسەب و
 عارونارەواپیمکی تیا نییە، ئەگەر
 زاناکان لە نەهێنی یەکانی ئەم
 کەونە بکۆڵنەوە، لە هەموو
 گیاندارانی سەرزەوی وردبینەو
 تەبی بکەن و لەچارەنووسیان بە
 شێوەیەک زانستیانە بکۆڵنەوە و
 لێ ناگاداربەن، بەوێن یەش
 بڕیارو مەزەندە لەسەر بکەن کە
 زانستیان هەڵبەگرێ.. بەلام
 زۆری مەزەندە و تەنەبونات و
 بۆچوونی ئەو کەڵەبازانە کە
 نوێزانە بۆ ژیا لە سەر رووی
 زەویدا لێنەدەن و ئەیانمۆی رووداو
 و کارەکانیان بەهێزێ
 لێکدانەوەکانیان، بۆ خەلکی
 روونیکەن، ئەمەیان جگە لە
 خەرافات و کاری جادووگرانەو
 تەڵەبازانە فالجیانە ئەو تۆن کە
 جێ پێکەنین و گالته جاپین و
 شتیکی تر نییە، کەچی ژمارەیک
 زۆری خەلکی سەرگۆی زەویان بەو

واتساو بۆچوونانە خۆیانەو پابەندکردووە و قسەو
 مەزەندەکانیان بەسەردا تێپەڕاندووە..

بەندە ئە رێی ئەو دەریا پان و بمرینە تۆری نینتەرنێتەو،
 لە رێی بێندەرەکانی کەنارە جیاچیاکانی ئەم تۆرەو، وای بۆ
 دەجم و تێبینی دەکەم، کە لەم دەسەڵای دواپیدا، مەزەندە
 ولێکدانەوێ زۆر هەیە، کە خاوەنەکانیان نوێزانە کۆتایی ژیا
 و کەون رادەگەێنن.. بەلام ئەم کۆتایی بوونە، سەرەرای هەموو
 ئەو مەزەندە و بۆچوونانە – هێشتا ئەم کۆتایی بوونە نەهاتوو

نینتەرنێتەو، بۆ ئەوێ لە بچووکتەین هەوایی ئارشیفەکان و
 گۆفەر و رۆژنامەو چاپەمەنیەکانی ئەم بوارە بپێچمەو، کە باس
 لەم بابەت و بوارە دەکەن، کە ئیستا ژمارەیک زۆر لە زانایان و
 نامێرە پێشکەوتووکان لەم بوارەدا سەر قالن، ئەمە جگە لە
 چەندین ئەستێرماس و کەڵەبازانی بە ناوبانگ کە زانستیانە
 زانا کانیان بۆلای خۆیان راکێشاووە باس لە رووداویکی گەورە
 تەقینەوێ ئەستێرە و کلکدارەکان و تەنەقەبەو گرانیەکان دەکەن،
 کە لە چەند سالی داهااتوویدا خۆیان بێن بەسەر زەریا و دەریا و

زانايان لەو باومەردەن دا كە بەسەدان ھەزار ئەستىزە و تەنى تر بەدەورى خۆردا دەسوورپنەمە لەبەرىكى ئەمىن و بېئەرسدا لەنۆوان ھەردوو مەدارى (مەرىخ) و (مەشتەرى) دا بەلام لەویدا نەزىكەى ۲۰۰۰ تەن لە ھەزاردە ھەن، كەتيرەى ھەرىكەتەىيان كىلۆمەترىك دەپ. زانايان لەو باومەردەن كە رېبازى ئەم تەنە لەوانەىە لەگەن مەدارى زەویدا لەىكەتر بەن، خۆ ئەگەر تەنەىكى تيرە كىلۆمەترىيان دوو كىلۆمەترى لەوانە خۆى بېكەشەت بەگۆى زەویدا، ئەوا لەو خۆپىكەشەنەدا لە ۷۵ - ۹۵% دانىشتوانى سەرگۆى زەوى لەناو دەچن، ھەر كاردانەمەى ئەو خۆ پىكەشەنە لەسەر دەرىا لووشەگان (الھىپات) لەو كەمەتر نابى ھەك لەسەر بەشەر ئەپەن ئەو زانايانە لەو باومەردەن كە پىكەشەنەىكى لەم جۆرە پېش ۶۵ ملىون ساڻ روویدەو و بۆتە ھۆى لەناو چوونى دىناسۆرمەكانى سەرروى زەمىن...

رۆژى قەيامەت لەمانگى تەمەزى ۱۹۹۹ دا روویدا...

بەپەى مەزەندەو تەنەپوئى ھەنچى ھەرمەنىسى بەناوبانگ (نۆسترا دامۇس) خەرىكەو بەشەرەت لەجوارەم رۆژى مانگى تەمەزى ۱۹۹۹ تەوشى كاردەتەىكى گەورە وسامەنەى، كاردەتەىكى ئەوتۆ كە بېتە ھۆى لەناوچوونى ھەموو دىاردەكانى ژيان لەسەر ئەم ئەستىزەى گۆى زەوى ئەمەدا كە بەشەرەت لەسەرى دەزى...

ئەم بۆچوونە دەلى:

"لەم رۆژەدا شاى ترسىى گەورە دېت و داستانى جەنگىزخانەن بەپەردەپنەتەو" ئەوانەى ئەم ئەمەو ئەتە لىكەدەنەو، ئەو دووبارە دەكەنەو، كە چەند جەنگەىك روو دەت لە پېش و لەپاش ھاتنى شاى ترسىى گەورە... ئەم ئەمەوئەتە پى لەسەر ئەمەدانگەى كە نېتر كۆتەپى ئەم جىھانە روودەت، ئەوان دەلەن نایزىكە ئەك كەكەلەىك خۆى دەكەشت بە زەویدا، ئەم ناپزىكە كەوتۆتە پەشت كەكەلەىكەى، خۆپىكەشەنەى تەقەنەمەىكى لىكەمەتەو، كە ھەزەمەى (۷۰- ھەزار جەن) زىاترە لەو بۆسە ئەتەمەى كەدرا بە ھەزەمەى، تەندى ئەم خۆپىكەشەنە دەپتە ھۆى بۆمەلەزىيەى ئەوتۆ كە پەى (۱۲) پە دەپى بە پەى پەمەرى رەختەر، كە ئەو پەمەرى خۆى (۹) ە... شارەزەيان دووپاتەيان كەدۆتەو، كە لە تەوانى تۆرى دۆرە سارووخەكانى ئەمەرىكەىيە كە لەم ناپزىكە پېش گەشتەى بەزەوى تەقەنەتەو، چۆنكە پە تەزىيەى پەكەجەر زۆرەمەرى گۆى زەوى دېت... ئەمە كەتەىك ئەمەدەپنەى كە لە تەوانەدا نابى رووى سارووخەكانى ئاراستە پەرى، لە ئەنجامى خۆپىكەشەنە ئەم ناپزىكە بەزەویدا، ئەوا پەكەسەر كەنارەكانى

رووى ئەدەو ھەشتا گۆى زەوى بەمەلەرىا بەشەرە گەلەندەرى لەسەرە دەزى و گۆى زەوى لە سوورەندەمەى ئاسەى خۆى نەكەوتەو و ژيان لەسەرىدا ھەردەزەى ھەپە و بەمەى نەكەوتەو... ھەرچەنە كەشەو گەورەقەتى پەكەجەر گەورەى تەا روودەو، شەرى ئازاد، كاردەتەى سەوشەى و ئەھامەنى زۆرى لەمەوئە دەتەى دواپەى بېنەو، بەلام لە ژيانى خۆى نەكەوتەو... دەرە ھەموو ئەمەزەندەو بۆچوون و لىكەنەوانەى ئەو ئەستىزە ناسان ھەنچى و... تەكەمەلەزەش لەمەوئە دەتەى رابەردوونە بۆن بە بەشەىك لە مەزەوى سەپەرى سەمەرى مەزەپەتەى... مەن لىزەدا بەتەمەم ھەموو ئەمە گەتەن و بەلگەنە پەكەجەم كە زانەكانى ھەلەك و بەشەىكى كەم لە ئەستىزەنەسەكان بەمەروو بۆ ئەمەى خەنەمرەن لىيان بەناگەنەو...

تەزىزە زانەتەىكان، ئامەزەى ئەمەدەكەن

كە پەپادەتەىكى دەمەى خۆى ئەدا

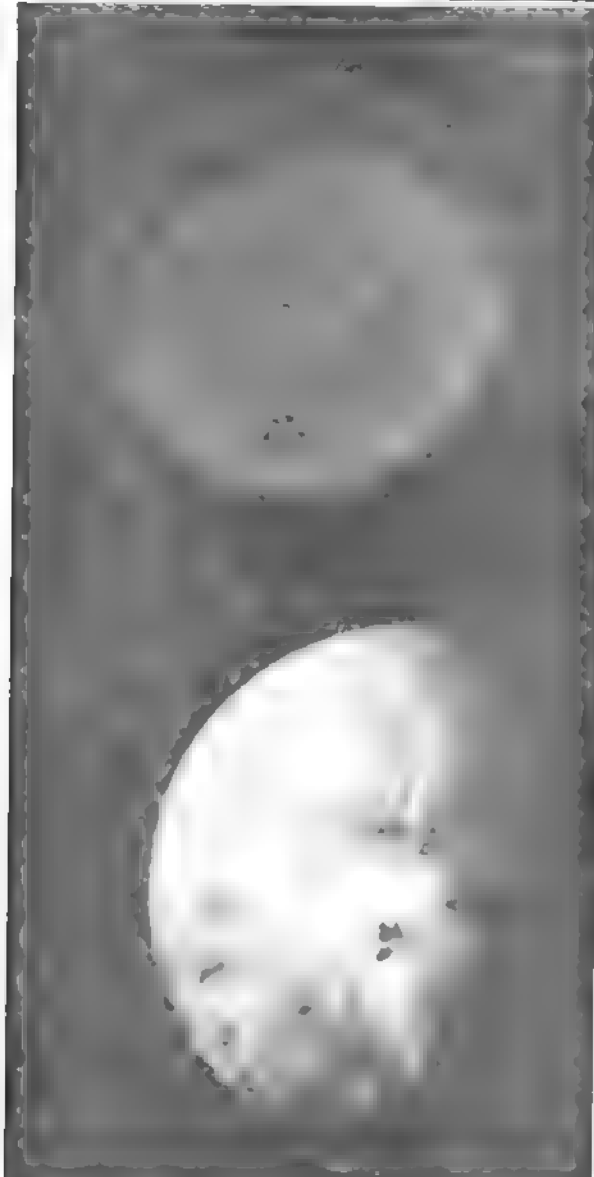
پەسە، گۆى زەویدا...

* ئەسالى ۲۱۱۶ دا قەيامەت پەپادەپى...

شارەزەو پەپەرى ئىنگەزەى (دەنەكان سەپەل) لەكۆنگەمەىكى ئەرانى كە لە تەرىنى پەكەمەى ۱۹۹۲ دا لەشارى سەپەنى پەتەختەى نۆستەرا (بەسەر، گەتەى لە ۴۵ ئەپەى سالى ۲۱۱۶ ى زەپەدا، ئەستىزەمەىكى كەكەلەرى گەورە خۆى دەكەشەى بەگۆى زەویدا، كە دەپتە لەناوچوونى زۆرىيە دىاردەكانى ژيان، لەو خۆپىكەشەنەدا تەقەنەمەىك روودەدا كە ھەزەمەى زىاتەر دەپى ئەمەلەپنەىك بۆمەى ئەمەو...

"سەپەل" گەتەى، ئەكەلەرى پەكەتەوئە لەگۆمەىكى بەمەدىن و بەمەرىن كەتەمەى پەنچە كىلۆمەترە ھەندەش تەزەو، گەمە لە گۆى زەوى بەنا ئەمە ئەم جىھانە دەكەپنەتەو بە چاخە تەزەمەكان... چۆنكە ھەزەى تەقەنەمەىكى دەكەتە (۲۰ ملىون مەكەتەن)، واتە ۱،۶ ملىون جەرى ئەمە بۆمە ئەتەمەى كە دەرە بەمەزەمەدا...

ئەم كەكەلەرى زۆر زەبەلەخەش لە ۱۵ تەرىنى ۱۹۹۲ دا بۆ پەكەمەجەر كەشە كە، كەلە سالى ۷۶۲ ە بەمەوونى زانەپەو، نەپەشى لىنەروە (سەپەس تەتەل) تەزەمەىكى ۶۰ كىلۆمەترە لە جەكەمەكان... پەكەتەى زانەپەنى ھەلەك خۆپىكەشەنى ئەم كەكەلەرى بەگۆى زەویدا بە دەورەزەن، پەش ئەمەى كە ھەسەپەتەى سەمەتەپى و رەپەن بۆ (سوورەندەمەى بەدەورى خۆردا) كەدە گەمەنى ئەو كەكەلەرى بە دەورى خۆر- رۆژە... "سەپەل" رۆژى ۴۵ ئەپەى سالى ۲۱۱۶ بۆ خۆپىكەشەنى ئەمە كەكەلەرى زەبەلەخە دەرە كە بەگەتە سەرگۆى زەوى و خۆ پەپادا پەكەشەت...

رۇز ھەلەتتى ئەمەرىكا ۋىران دەمكەت، لە ئەنجامى ئەمەشدا گىزە
لوگەيەكى بەجگار توند و بەھىز ھەلەمكەت، ئەۋىش لە ئەنجامى
ۋىشكۈۋىنى ئاۋى دەريالوۋشەكانى (الحيطات).

جىيەن لەكۇتاي ئەسسالدا، كۇتايى دىتتا!..

لەتەنە بوئىكى سەرۋى مەلەندى سەرىيەخۇى ياسەكاندا
(مركز البحات) لە رووسيا، گەشتوۋە بەۋى كە گۇى زەۋى
بەپىرى (۲۰) پەلە لارەمپىتەۋە بەتتۇيەكى يەكجار زۇر لە نىۋان
سالانى ۱۹۹۸ ۋ ۱۹۹۹ دا...

(سۇبۇلۇف) گە خاۋىنى ئەم تىۋىيەپە لەمكۇنگەرى
شارەزاپانى دەفرەپەۋەكان و ئەستىرە ناسەكاندا كەلە ئەپەۋىل
سالى ۱۹۹۷ لە رووسيا بەسترا گوتى، جەندىن لافاۋو زىيانى
ۋىرانكەر زۇر لە نىمچە دورگەى ئەسكەندنافيا و بەرىتانىا غەرق
دەمكەت، لەكاتىكدا كە سىبىريا لەۋ ۋىرانكارىيە رزگارى دەپى و
قودسىكى نوئى تىادرۈستەمكەرى!!

(سۇبۇلۇف) كەسۈر بوۋ لەسەر تەنەپۈنەكانى گوتى، پىاۋ
دەپى ھە لە نىستەۋە سەرۋەرچەزەۋى لە سىبىريادا بىكپىت، چۈنكە
لە پاشەرۋۇدا كپىنى زەۋى لەۋ شوپنە دورو بەفرەۋىيەدا دەپىتە
كارىكى زۇر زەخمەت بەتاپەتتى ئەۋ زاناپانەى كەمەزەندە و
بۇچۈۋەنەكانىان سەرناگىر!! (بەلام من "سۇبۇلۇف) سوورم لەسەر
بۇچۈۋەنەكانم و گوتى دىارە خەلگىكى كەم دەتۈۋان جىاۋازى لە
نىۋان پىاۋى عاقل و شىتدا بىكەن!!

خۇ ئەگەر حىكۈۋەتتى روسيا بىرپارى لەسەر قەسەكانى ئەم
كاپراپە بىدەپ، ئەۋكەتە دەپۈۋە دەۋلەتەندىن حىكۈۋەتتى سەر
روۋى زەۋى، بەفرۇشتى ئەۋزەۋى و زارانەى سىبىريا، لەكاتى
روۋدانى ئەۋ لافاۋو زىيانەدا.. ولەكاتى بەستىنى ئەۋ كۇنگەرىيەى
كەۋەدەمكەنى ئىتالىاۋ مەجرستان سەرقالى بوۋن بۇ پارستىنى ئەۋ
ناۋچانەپان كە لە ئۇرادەۋە بەرمو بىبابانەكانى سىبىريا دەپىتەۋە..

ئەۋانەى باۋەر بەۋتۈۋىيەى (سۇبۇلۇف) دەكەن، ئەۋكەسانەن
كەپاۋەپان بە(دوۋرەپى چۈۋەم) (البعد الرابع) ھەپە، كەنەۋ
دوۋرەپەش بۈۋىكى نادىارە، تەنبا ئەۋە دەپىنن كەخۋا
چاۋتۇيىيەكى بەجگار زۇرى پىپە خىشپون، ئەم جۇرە كەسانە
لەسەر ئەستىرەكانەۋە سەپىرى زىندەۋران دەكەن و ناۋاتىيان
ئەۋەپە كەرووسيا بىگانەۋە پەمەكى ئەۋتۇ، لە دەۋرى زىپىنى
پىشۋودا پىرى ئەگەپىشتىۋو، ۋەك لەكتىبەكانى ئەلەكسەندەر
بوشكىن و مىخائىل لىرەنتوف دا ھاتوۋە، بەۋەش رووسيا ھەۋو
جىيەن بەپىنىنى دوۋرەپى چۈۋەم شاد بىكات؟

سۇبۇلۇف لەۋكۇنگەرىيەدا، پىرى لەسەر ئەۋەداگرت
كەزىندەۋەردەكانى ھەزايى (الكائنات الفضائية) يامەتتى بەشەر

دەدەن لەۋلاۋەۋە كەدەپىتە مەپى تەمەلى و بىكارى بەشەرەكانى
سەر گۇى زەمىن.. چۈنكە ئەۋ زىندەۋەرانەى كەلەدوۋرەپى
چۈۋەمدا خۇيان شارەۋەۋە زۇر وىپاۋ زىرەكەرن لەنپە!
ھەمراۋەپەك، ناماۋەكىش خۇيان پىشانەدەن!!

* گۇى زەۋى نىشانەپەكە بۇ سەۋاندىنى بۇمباكەۋنىكان.

زاناکان لەۋباۋەپەدان، كەپىش (۶۵مىليۇن سال)، ئەم گۇى
زەۋىيە نىشانەپەك بوۋە، بۇ خۇ بىپاڭشەنى يەككەك لەككەدەرەكان،
كەنەۋ خۇبىپاڭشەنە پوۋە ھۇى كەۋتەۋەى ئاگرىكى ئەۋتۇ،
كەلەماۋەى جەند چەكەپەكدا ھەرجى زىندەۋەرى لەسەر بوۋە
ھەۋو سوۋتاۋن، بەۋەش جىيەن چۆتەۋە چاخىكى بەفرەپەۋە
كەجەندىن ھەزار سالى خاينەد... لەۋناگەرە كەۋرەپەدا چارەۋەۋىسى

ھەممۇ زىندەدەرمان يان سووتاندن، يان بەستىن بوو.. لەوانەيە كەينىئاسۇر مەكانىش پېش ۶۵مىليۇن سال بەدەردە چووين، واتە لەخۇپياكىشانى كلكارنىك بەگۈى زەمىندا، ئەمەش (نەمانى دىئاسۇر مەكان) بەلگەيەكە بۇ ئەو رووداۋە سامناكە..

زاناي ناسراو (يوجىن شومىكەر) دەلى كەكىمياۋىيە ئەندامىكان، كەلەپرىشكى ئەو كلكارنە دروستبۇون كەخۇيان بەزەيدا كېشاۋە، لەخاخە كۆنەكاندا، لەوانەيە ئەو كېمياۋىيە ئەندامىيە يارمەتى ژيانىئانداۋە كەپرىگۈۈ رېشە لەزەمىندا دايكوتىتەمۇ ئەم گۈى زەمىنە وشك بىرىنگەمىان ژياندۇتەۋە، ئەو خۇپياكىشانەي كلكارمەكان ھىندە قورس و كاريگەر بوون كە ژيانىان لەسەر زەمىندا ئەمەشتەمۇ لەدەپرىشە ھەربەپرىشكى ئەو كلكارنە چارلىكى تېرەشتەيەكە خەندە كەوتۇتە سەر لىۋان و مۇچارلىكى تىرەشەن كەپراۋەتەۋە سەر روۋى زەمىن لەوگۈۈ تەكارىيەدا ھەندى زىندەدەر ئەمەۋە ھەندىكى تېرەش يەيەنەۋەتەردە بەردەۋامبوون لەزىندا..

زانايان مەزمەنى بوونى پېنج مىليۇن كلكار دەگەن كەلەۋەۋە مىليارنىك سالتا، خۇيان كېشايى بەسەر گۈى زەۋىدا.. ھەندى لەزىنەيەنى ھەلەك ناسى لەۋياۋەمەن كەۋاپىكەندى كەۋىنى لەگەل زەۋىدا، ئېستا ئەگەرى زۇرى ھەيە لەمەۋەۋەۋەۋە ئەو ئەگەرە زىاتەرە لەمىزۋوۋى ئەم سەردەمەدا.

ھەرچەندە ۋەدەزەنرى كەمەۋە (شۈبھە) ۋەدە كەلەۋەۋە سەدەپەكە خۇيان دەكېشەن بەزەۋىدا، تائېستا نەبۋەتە ھۈى كارەسائىك، چۈنكە ئەۋانە ھەرچەندە ھەزەر سائىك دەكەۋەن بەسەر شۈيەنى سەختە ۋەقەلەندىدا.. بەلام شۈبھە گەۋەكان ھەربەچەندە مىليۇن سائىك خۇيان دەكېشەن بەگۈى زەۋىدا، كەنەمەش ماۋەيەكى يەچكار دوۋرە روۋەنىشى كەمە.. سەرەپى ئەمەش گۈى زەۋى ھەپەشەلەپىكراۋە لەلەپەن بۆمبەي كەۋىتى ۋەدەلەۋە (شۈبھەكان) كەزەچەتە بەگەنە سەر گۈيەكە پەۋەۋى ئەو پەردەپەۋە كەلەدەۋىرى يادروستبۇۋە ئەو پەردەپە گۈى زەۋى لەدەپرىشە ئەو شۈبھە كلكارە ۋەدەلەنە دەپارىزى.. ئەو ناگادارىيەنى، كەلەرىنى ناگادارى زوۋ بەزۋوۋىيەۋە (الاندار المېكەر) كەلەرىن لىۋەردەگەن.. ئەو ناگادارى سەربازىيە ئەو ھەشت شۈبھە كەۋەپەيەن ھەشت پېكەر لەبەرزايەكى زۇردا، كەھىزىيان خۇى دەدەلە ھىزى بۆمبەيەكى بېچۈۋەكى ئەۋەۋى ئەو نىنەزەرە مەيەگەرە سەربازىيە ھەستىان يەۋوۋىيەكەر، زانايەنى ھەلەكى ئەمەنتۋانە ھەستى پېيەكەن، چۈنكە زۇر نەزىك نەبۋوۋە لەزەۋى كەكارەگەرىن.. ھەرنەم زانايەنە رادەگەن كەتۋەپىكى كەۋەۋە ناگەرىن لەدەۋەۋەۋە چوۋامىل لەگۈى زەۋىيەۋە تەقەۋە

سالى ۱۹۹۵، ئەم تەقەۋەۋەۋە بۈۋەۋەۋە سوۋتاندىن دەرستەننى پەن و پەرىن لەمەۋەۋە سەپىرە كەپەۋەۋەۋە دورگەۋى (رۇدس) لەمەۋەۋە مەزەندە دەرگە.. ئەم كاتە گۈتەرگە ئەو تەقەۋەۋەۋە ھەيەكەۋە لەۋەۋەۋە كەپەرچە (شۈبھىكى) گەۋەۋە كەتەرەكەۋە نەزىكەۋى (۲۰۰) م دەۋەۋە خۇى دابۋەۋە ناۋچەيەدا.. ئەۋانەۋى كەپەرەۋە كەۋەۋەۋە ۋەپەرە ترسانە، دەلەن كەكەكە ناگەرىنەكەۋە ئەو (شۈبھە) كە ئەو تەقەۋەۋەۋە لىكەۋەۋە ئەو كەكە (۵۴۰) مىل بوۋە، ھەرلە سالى ۱۹۷۸ دا تەقەۋەۋەۋەكى تىرۋەۋەدا، كەپەرەكەۋە (۱۰۰ كىلۋەتەن) بوۋە لەمەۋە TNT بوۋە، ۋەمەزەندە دەرگەۋە كەتەرە تەقەۋەۋەۋە ھەرلە خۇپياكىشەنى يەكەك لەو شۈبھەنە بۈۋەۋە كەكەۋەۋەۋە ناۋەپەستى دەرەۋەۋەۋە ھەن (الەپىت الەپەي) تەقەۋەۋەۋە ھەندە بەپەزىۋەۋە، كەخەلەكى ۋەپەزىۋەۋە تەقەۋەۋەۋەۋەكى بەنەۋەۋەۋە ئەۋەۋەۋە، كەلەۋەۋەۋەۋە دەرەدا ئەنەۋەۋەۋە، زانايەكەن نامازە بەۋەۋەكەن كەنەزىكەۋە (شۈبھە) لەگۈى زەۋىيەۋە لەسالى ۱۹۹۱ دا تېپەپەۋە، بەلام خۇى پەنەۋەۋەۋە، كەلەۋەۋەۋەۋە گۈى زەۋىدا رۇشەۋەۋە..

لېكۋەۋەۋە نەۋەۋەۋە نامازە بەۋەۋەكەن، كەھەندى لەۋەۋەۋە نىيازكەنە كەنەكەۋە سەر زەۋى ئەۋانە پەشماۋەۋە ئەو كلكارە كۆنەنە كەپەرە نەمان بوۋەۋەۋە.

زانايەنى كېمىيە زەۋى ئەم سالتەۋەۋە دۋەپەدا بەپەلەگە بۇيان دەرگەۋە، كەپەندە گەپەن (بۈرەكان) يەكە ئەۋەۋە كەلەۋەۋە زەۋىدا خەۋەۋەۋە، ئەم گەپەنە خۇيان مەتەۋەۋە بۇ ھەپەۋەۋەۋە بوۋە نەۋەۋەۋە ئەۋەۋە كەۋەۋەۋە كەخۇيان بەگۈى زەۋىدا دەكېشەن، ئەم پەپەۋەۋە زاناي ناسراۋ (چۈن ۋەسۇن) كەسەرۋەۋەۋە تېپەۋەۋە زانستى دەكەت لەزەۋەۋە كالىفۇرنىيە لەشەۋى (لوس ئەنەۋەۋە) ۋەلەۋە يەپەگەرەۋەۋەۋە ئەمەرىكا. ئەم زانايە شۈۋە (ئەسەرەۋەۋە كەۋەۋە) دۇزىيەۋە كەپەۋەۋە نەزىكەۋە دۋە مىليار ئەن دەۋەۋە، كەپەش (۶۶۰ ھەزەر) سال ئەۋەۋەۋە خۇى كېشاۋە بەپەۋەۋە رۇۋەۋەۋە ناسىدا، كەپەۋەۋە ئەۋەۋەۋەۋە خۇپياكىشەنە بەپەۋەۋە بۆمبەۋە ھەپەۋەۋەۋە مەزەندە دەرگە.. ھەۋەۋە زانراۋە كە (۱۵۰) چەلى نىۋەۋەۋە ھەپە كەگەرەۋەۋە چەلى ئەنەۋەۋە دورگەۋە يۇكانتەنەۋە مەكسىكەۋە كەتەرەكەۋە (۱۱۰) مىلە، ئەم چەلەش ئەنەۋەۋە پېكەدانى كلكارنىك پان نەزىكەۋە (۶۵) مىليۇن سال) لەۋەۋەۋە روۋەۋەۋە، ھەر لەۋەۋەۋە كەتەۋەۋە سۇرەكانى تەپەۋەۋەۋە.. سەرەپەۋە ئەۋەۋە كلكارەكان كەۋەۋەۋە ھۈى ئەمانى چەنەۋەۋە گەنەۋەۋە چۈۋەۋەۋە لەسەر روۋەۋە زەمەن، كەپە زانايەنى ھەلەكى لەزەۋەۋە (ئەلەپىۋەۋە) بەلگەۋە ئەۋەۋە بەدەستەۋەۋە، كەتەرەۋەۋە ئەمەنى پېۋەستە بۇ كەپەۋەۋە

ژيان لاسمر رووی زمين و له ناسمانيشدا که شمسه پالېشتي
شو واتايه دمکات که دملې کلکمارمکان بوون بهوؤی توؤی ژيان
لاسمر گوؤی زمويدا و کاریکي واشياتکودوه که پروتینه زؤر
پنويستمکان بپوؤژئنهوه بؤ بهردموای ژيان لاسمر رووی
زمويندا.. کسنيک نازني که تايما گوؤی زموي له بهرامبيري
رووداويکي تازه له جوردا دموو يان نا؟ بهلام زاناياني فهلهک
له لئوروپا ، وامرمنده دمکمن که خو پيگيشاني ناپريک به
زمويدا نئستا زياتره وک لهمويمير.

بینہ کانون و مہر مہر کانی زانیان، تہ گن تہ نہ بوند کانی
نہ سستیرہ ناسان، بدوی کہ ہاتھی خدہ رینک لہ نہ زاوہ
بہ کدہ گرنہوہ...

ھەندئى لە زىيائىي ھەلىك لەو باوەرمەنان، گە گۆي زەوى لە
نيوان ھەورىگدا تىنەمەري گە ئەو ھەورە لە نيازىك وشوھى
وردېگھاتوو، پان لە پاشاھوى گلگدرېگى فېلەتمەن گە نرىگى
(۲۷۰ ھەزار سال) ئەمەوىەر ئەمەھارى زەوىدا پارچە پارچە بوو،
ھەر ئەم خۆپياگىشانەي گلگدرەگان بەزەوىدا گارىگى واکىردوو
گە دامەزراندنى سىستەمىگى سارووخى دېمەزرى، بۆ پاراستنى
زەوى نۆ بە پياگىشانى شوھب و نيازىك و گلگدرە سەرەرگان
(الشارە)، ئەمەوى لەگۆي زەوى نرىك دېنەمە و ئەستېرمەگى
ترېش دىخەنە مەترسىيەمە، بۆيە ئەوان (زىلگان) لە تاشىگەي
نىشتامى (لوس ئەنجەس) لە (نيو مەگسىگى) ئەولاتە
يەگگرتووگەن سالانە بېرى ۱۰۰ ملىۆن دۆلار تەرخان دەگەن، بۆ
دروستکردنى ئەو نامېرانەي گە رېئازى شوھب و نيازىگەگان
دەگۆن، ھەرەھا ھەندئى لە فەلەگناسەگان بۆ ئەمە دەچن گە
خەتەرەگەني خۆپياگىشان بەرە بەرە روو لەزايەندابە..

له ځوييا کښتياڼي (شومېکار) به زموږدا چي دغه وښي؟

گۆڭۋارى (دېرشىپىڭگى) ى نە ئىمانى ئە سائى ۱۹۹۴ د،
 نىكۆ ئىنەمىمىكى فراۋانسى پالۋىگىردە سەبەرت بە لەنجامى
 خۇپا كىشەنى كىكلىرى (شۈمبەك) بەزمۇيدا لەجىياتى ئەۋى
 خۇى بە (موشىرى) دا مەكتەپت.

نەو گۆنارە دەلى: كە لە سالى ١٩٨٩دا زۆر نازىكبوو كە گۆى زەوى بىگانه كۆتايى و تيا بچى، كەسىك نەو چيا بەردىنەيەى نەبىنى كە بەرمو رووى زەوى فېندرا. كە كارەساتىكى گەورەى ئى پەيدا بوو لەناوچەيەكنا كەمرۆزەكەى (٨٠٠) مەتر! بوو، لەدوورايى دىيان ھەزار كىلۆمەتر لەنزىك ئىوارەكناى مانگەو، كە تىزروى نەو چيا بەردىنەيە دەكەيشە (٧٠) ھەزار كىلۆمەتر لە سەعاتىكنا و بىو تىزروىچە خۆى بەزمەيدا دەكەشا، خۆ ئەگەر نەم لاشە بەردىنە سەيرە خۆى بەزمەيدا بىكەشايشە، ئەوا نەو كاتە شتىك نەدەما پەرى بگوترى وشكاي! كە دەلێن، بەمەش وشكايى

دەڭۋىردا بۇ ھاخىتىكى نوۋىي سەھۋىلەنمەن، گەجى لەسەر روۋى
زەۋىدا بوۋ لەناۋى دەبىر، چۈنكە چەنلىن شەۋۋىل ئاگرىنى
ئىدەكەۋتەۋە، بە جۇرئەت ھەرقى لەسەر گۇۋى ئەم زەمىنەدا بۈيە
ھەئىئەھروۋكان (كلارك شاپمان) لە پەيمانگەى ئىكۈئىنەۋە
فەزائىكان لە (ئەمرىزونا) و (دەقىد موريسون) لە بىنگەى (ناسا)ى
ئەمەرىكى زۆر لەۋە نىگەرەن بوۋن و مەترسى خۇيان بەرامبەر
بەۋخەتەرە نادىارە دەربىرى كە رۇۋئىك لە رۇۋان ئەۋ لەشە
فەزائىيە نادىارەنە خۇيان يىكشەن بە گۇۋى زەۋىدا، ھەروۋكان
بىيان لەسەر ئەۋە داگىر كە كۇتائى جىھان لە ئەنجامى ئەۋ
خۇيياكشەنەدا دەبى كە بەرگۇۋى زەۋى دەكەۋى...

زنايان دهائين نهو کلکلهره کهوته مهجال غازي موشتيري و کهيمه ماوي (۱۰) کيلومتر له مهجاله نزیک بوووه و له پاشدا نزیکتر بوووه تاله تهمموزي ۱۹۹۲ نه م کلکلهره ناسنينه به جوړي له مهجال غازي موشتيري موه نزیک بوووه تاله دوليدا به ته وای که پشته نهو باز نه گه ورپه ي دوری موشتيري و له وندا خوړي ټيکه له به مه جالي موشتيري کرد که به موش بوو به (۲۱) پارچي گه ورو، که له دوا پيدا نهو پارچانه جوونه نيو مه جالي خمتي کهوه که درې ژايه که ي سعد هزار کيلومتر بوو..

له ۱۶ تهمموزی ۱۹۹۴، یەکەم ئەڵقەى ئەو پارچانە خۆى
 گێشایە مۆشتەریدا، و ئەدوایشدا ئەوانى تر (پارچەمان)
 هەموویان خۆیاندا بە مۆشتەریدا و ئەمەش بوو بەهۆى چەند
 تەقینەوهیهك له ئاسماندا و وەك هەمووێكى پڕشنگدارى
 رەنگاورەنگ بەئاسمانهوه، ئەدوایشدا نەسوم بـوو بەو غازى
 ھایدروچین و ھایلۆئەى كە دەورى مشتەریان داوه، ئەو
 تەقینەوانەدا وزەیهكى (خاڵە) ئەو تۆ دروستبوو كە بەرامبەر
 بـهـوزى ملیۆنەھا بۆمبای ھایدروچینی بـهـرـاورد دەكرێ..

شارمزايانی فەلسەك لەسەر ئموە كۆكـن گە ئـمو
خەتەرەى ھەرشە لە وشكايى دەكات ھەتا ئىستا بەشێو ھەمكى
ريكووپېك نەتوانراو ەك خۆى (خەتەرگە) مەزەندەبكرئ.
ھەروەھا ئـمو خەتەرە گرنگىھكى پێويستى پێنەدراو، زەناى
فەلەكى (داپەند رابەنھيتش) مامۇستا لە زانكۆى (ئەريزونا) ئەم
بارمەو ە دەلى گە ئەماو ەى تەنيا دووسالدا بۆى دەرگەموتوو ە
(۴۰) پارچە لە بەردى فورس، گە ھەريەگەيان ھێندەى مائىك
دەبوو، گەوتنە خوێرمو ە رۆبازيگدا گە لە نزىك ناوچەمکانى
خۆيانەمو ە، ھەر لەو کاتەدا دەنگو باسێكى تەخييارى و نامارى
(الاحصائىه) گوێ گە ئـمو پارچە بەردانە سەدان جار بچوو كترن
لەو ەى ئـمو بېنيويىتى (داپەند) ئۆزگەى ناساى فەزائى توانيويىتى
دەنگى (۲۰۰۰) نايەزىك تۆمار بكت، لەو دەنگانەى گە دەگەيشتە
ئۆزگەگە، لەناوچەيەكدا گە لە ژۆر جاودێرى ئـمو ئۆزگەيەدا بوو

YΣ

بەكارھېئانى ماددى نەسۋوت

لە دروستىكىرىنى فرۇكەدا

نېئىتەنەنەنەنە

سۈر بۈرۈككە تەنھا يەك خولەكى لەبەردەمدايە، بۇ ئەۋەى فرۇكەكە بەجى بېيلىت، ئۇى كەۋتتە خوارەۋەى بۇ ئەۋەى نەبىتتە قۇربانى لەى ئاگرەدا كەبەرىا دەبىت

بەلام لىكۈلەرمە ئەمىرىكىيەكان تۈبىيان شىۋانك بۇزۇنەۋە كە لەى ماۋەيە دە جاز زىاتىر ئىرۋە يى بىدات، ئامارەكان ئەۋەىيان رۈۈن كىرۋتەۋە كەلە ۴۰٪ ئەى سۈر بۈۋانەى كەلە كاتى كەۋتتى فرۇكەكەدا رىگارىيان دەبىت، لەنەنچامى ئار ئاگرەۋە دەمىن كەۋى كەۋتتەكە بەرىا دەبىت، چۈنكە ئاگرەكە خىزا بۇ ئاى لەشى فرۇكەكە دەتەنەتەرە، ئەبەر ئەۋەى كەبەزۇرى كەرەسەى درۈست كىرۋى كايىنەكە لە قۇباش يان ماددى يىلاستىكى زۈۋ سۈۋت درۈست دەكرىت. لەبەر ئەۋە ئەگەر ماددى ئەۋەى بەكاربېيلىت كەزۈۋ ئەسۈۋىتتە ۋ بەرەۋىستى ئاگرەكە بىكات، سۈر بۈۋەكان ماۋەيەكى باشترىان دەبىت بۇ دەرباز بۈۋەن لە فرۇكەكە، ئەمە كەلەلەيەك پۈۋ لەمىشكى زانا ۋ ئەندازىارۈ كارمەندەنى يىشەسازى فرۇكەدا. بەلام لىكۈلەرى زاناكانى زانكۈى ماسۋۇسسىتس لەشارى بۇستىن لە ۋلاتە يەگىرتەكانى ئەمىرىكاندا تۈبىيان كە ماددىكى ئاۋىتتە ئامادەبەكەن ۋ ئاۋىيان ئۇنا (يۇلەيادىرگىسۇمىد)، لەرەۋشەكانى ئەم ماددىە ئەۋەيە كە ئەگەر يەلەى كەرمى گەيشتە (۲۰۰) يەلەى سەدى ماددەكە خۇى رەق دەبىت ۋ بەرەۋىستى ئاگرەكە بىكات، سەرەراى ئەۋە لە خۇيەۋە ھەلىى ئاۋ فرى دەدات بۇ كەم كىر، ئەۋەى تىنى ئاگرەكە

لەجىھانى ئەمۇۋدا، لەناۋ فرۇكە بازىرگەنىيەكاندا، بەتەن ماددى زۈۋ سۈۋت ھەيە، ۋەكۈۋ كۈرسىۋ راپەخ ۋ ئاۋەدەست كە يەلەى كەرمى بەرادەيەكى زۇر بەرزەبىتتەرە، ئەى ماددەنى كەلەم شتەندىان ئى درۈست دەكرىت، ھەلم ۋ گازى ئەى تۇ دەدەنەۋە كە دەنە ھۇى خىكان، لەبەر ئەۋە ھەبەست لەلامادەكرىنى (PHA) بۇ ئەۋەيە كە لەجىياتى ئەم ماددەنى ئىستىقا بەكار بېيلىت چۈنكە ئەمانە زۈۋ دەسۈۋىت

(فېلىپپ ۋستۈرلاند) كە يەكۈنكە ئەللىكۈلەرمە سەرەكىيەكانى تىمى زانكۈى بۇستىن لە ئۇۋىنەۋەيەكە كە لەگۈلارى (زانستە ئۇيەكاندا) كە لە لەندەن دەردەجىت، ۋوتۈۋىەتى ئەۋ مادە ئاۋىتتەيەى كە ئامادەكرەۋە، رەۋشقى ئەۋەى ھەيە كە بىكرىت بە جىراۋىك، ئەمەش ماناى ئەۋەيە كە دەشىت بىكرىت بەبەرگ بۇ كۈرسى ھەۋەھا ئەۋەش دەلەت كەتتەمەكى ماۋەيەك لىكۈلەنەۋە تاقىكرەنەۋەيان كىرۈە ھەقا گەيشتۈۋەتە ئەۋەى ئەم مانە ئاۋىتتە درۈست بىكەن. ئەم ماددىە ئەگەر بەر ئاگر بىكرىت ۱۵٪ قەبارەكەى، لەخۇيەۋە، دەبىت بەمەلىى ئاۋ.

سەرەراى ئەمەش ماددەكەش ھەر بەرەتى ۋ قايمى دەمىنەتەرە بەرادەيەكى ئەۋتۇ كەبەرگەى قۇرسى فرۇكەكە پەسۈۋتاۋى دەكرىت ۋ ھېچ پارچەيەك لەناۋ فرۇكەكەدا ئاكرەۋىتە خوارەۋە گەرجى يەلەى كەرمى بىكاتە (۶۰) يەلەى سەدى، ھەستەى فرېيىنى فېدرالى ئەمىرىكى پارەى بۇ ئەم پىرۇۋەيەى تارىخان كىرۈۋە، لەناۋ بەرنامە تايىبەتىيەكاندا، بەرنامەى ئۇزۇنلەۋەى ماددى دىرۈ سۈۋتان

لىكۈلەنەۋە ھەر بەردەۋامە بۇ دۇنيابۈۋەن ئەۋەى كە ئەم ماددىە بەتتەبىۋىنى كات، رەنگى ئاگرىت، تارەمكۈ كۇمىيانىكانى يىشەسازى فرۇكە بىتۈۋەن سۈۋدى ئى ۋەرىگىن بۇ درۈست كىرۋى فرۇكەى سۈۋرۇ

كەنەۋ ئەستىرانەش خەستىيان لە خەستايى خۇر زىاتەرە، بەبىرى دۈۋ ئەۋەندە، يان دۈۋ ئەۋەندە ۋ نىۋ، يان سى ئەۋەندە، كە تىرەكەى (۲۰ كىم) ئەستىرەكانى نىۋترۇنات، پاشماۋەى ئەۋ ئەستىرانەن كە بەجىرى دىتەنەۋە، كە پەيسان دەگۈتسى (سۇپەرنوف) بەلام ئەۋ مەجرەيەى كە تىشكى گامىي لىدەكەۋىتتەرە، ئەۋمەجرەيەى كە ئەۋ تىشكانەى گامىي لىدەردەجى، ئەك ئە ئەستىرەى زۇر كۇن درۈستۈۋە.. لەسەر ئەمەش ئەۋ وزەگەۋەيەى كە لەنەنچامى تەقەنەۋەكە پەيدادەبىن زۇرتەرە لەۋ وزەيەى كە لەم ھالەتەدا پەيدا دەبى..

سەرچاۋە شۈۋىنى پەيدا بۈۋىنى تىشكەكانى گامى تا ئىستا ئەزانراۋن.. ئەم دۇزىنەۋە تازەيەش خۇى لە خۇيدا تەجەدەپەكە بۇ تىۋرىيە كۈنەكان.. ئەم دىاردانەش كەناۋىيان لىنراۋە (ھايبەر نۇفا) ھەرجى جۇنىكېئى ھەلىكى لەبار دەرەخسىن بۇ دۇزىنەۋەى كەۋىنى دەرەۋە، يان كەۋن لە ماۋەجىياچىكانى پەكەم درۈستۈۋىنىدا...

دۈۋا ۋتە، خۇيەۋەى خۇشەۋىست ئەمە جەند زانىيارەكى جۇراۋچۇر ۋ كۇكرەۋەيە، كە لە تۇرەكانى ئىنتەرنېتەۋە، ۋەرگىراۋە ۋ دەبىن مۇۋى رۈۋناكىرو ھۇشەند شىتىكان لىبىزانىت ۋ لىيان ئاگاداربى.. جاتۇ ھەر بۇ زىادىۋىنى زانستى خۇت بەۋردى چاۋىك بەھەمۈۋ ئەۋ ھەۋال ۋ رۈۋادانەدا بىشىنەۋە شتىان ئى ۋىرەبە چۈنكە ئىستا زانىيارە ۋەلەمىكان ھەر بەتەنەيا خۇلىي جەند زانىيەك ۋ جەند نىزگەيەكى ھەزلى تىمە بۈۋە بەجۇرۈك لە زانستىە بەگىشتىيەكانى ئەم جەرەخە پەى لە پىشكەۋەن ۋ زانستىيە..

مەن ھەرۈكە لە پىشەكەدا كۈتۈۋە خۇم بەزمانىكى قورس ۋ گرانەۋە ئەبەستۈتەرە، چۈنكە كارى ۋەرگىرەنى ئەم بابەتە ھەر مەبەستى زانستى گىشتىيە، ئەك بەزمانىكى زانستىيەنى ھۈۋل كە تەنەيا ئەۋەكەسانە ئىتتەگەن كە پەسپۇرۈ ئايىبەتەندىن بەۋبۈۋەرەۋە.. ئەم بابەتەرە داۋى لىبۈۋەن دەكەم.. ۋ ھىۋادارم لاۋانى كورد لە ماۋەيەكى نىزىكدا ئەم دەريابى بىنەى ۋەلەكدا شارمزاۋ لىزانىن ۋ پىۋاۋى زاناۋ ئاۋىيان ئى ھەلەكەۋىت ۋ لەگەل رەۋى زانستىا بىگەنە ئاشكرەكرىنى ھەمۈۋ ئەۋ نەھىيانەى كە تائىستا شارۋەۋە ئاۋاشكران..

جەز ئەكەم ئامازە بىۋەش بىكەم كەمەن ۋتارەكەم بۇ كوردى گۇرپەۋە ئەك لىكۈلەنەۋەم تىدا كىرۈۋە، بۇيە ھەمۈۋ ئەۋ ئاۋو زامانەم ۋەك خۇى گۇرپەۋە، ئەك تىا ۋىۋىۋەتەرەۋە دىرۋە ۋ ۋەدەكارىم تىدا كىرۋى. بىھىۋاى لىبۈۋەنى خۇيەنەرەن..

ھەستىيارى لەڭيانى سىڭكىسى

نەپەس مەن دا

فاضل ھىمەت

مامۇستاي پەيمانگاي تەكنىكى سەمەزەم

ئافرىقانىدا، بەلەم ھەستى بەرگەمۇتن لەڭيانەتەننىدا كاريگەرلەر، لەڭيانەتەن كات دا شىۋازى بەگەرھىنان ھەر ھەستىڭ گۆرۈنگارى لەڭيانەتەننى كاريگەرى لەسەر كەسەمگە دەكەت ھەرۋەھا كات و شۇنەننى ناستى كارتىكرىن بەرۇتر پان كەمەز دەكەت، جگە لەۋەش سەرچاۋەى بىزۈنەمگەش كاردەكەتە سەر ناستى كاريگەرلەرگە، پان جۇنەننى ئەنجام دانى ھەستىيارەگە، بۇ ئەم بابەتەننى سەرۋە كەبەسمان كىر جەنە ئەۋەنەمەك دەپنەنەۋە، ۋەك پىۋاڭ ئەگەر ھىمەننىكى ۋاقىمى و راستى بېيىنەننىت زىاتەر دەۋرۇنەننى ۋەك ھىمەنەننى پان بابەتەننىكى دەست كىر پان دەۋرۇنەننى كراۋ، ھەنەننىكى جارىش ھىمەنەكە جولاۋە بېت زىاتەر كاريگەرى ھەپە ۋەك لەڭيانەننىكى ۋەستەۋ، پان ماۋەى بېيىنەنەكەش كاريگەرى ھەپە ھەنەننىكىجار تا ماۋەى بېيىنەننى زىادە بېت ئەۋە رادەى وروۋانەننى بىزۋانەننى زىادەكەت تارۋەنەك بەلەم بەجەنەننى جارى دەۋرۇنەننى بىزۋانەننى ئەۋە ھىمەنەننى ناستى وروۋانەننىكە كەم دەكەتەۋە، ھەرۋەھا ئەگەر بابەتەننىكى پان ھىمەنەكە لەشى ئافرىقەننىكى بېت وروۋانەننى زىادەكەت، بەلەم ئەگەر بەشنىكى زۆرۇترى زىاتەر دەۋرۇنەننى پان ئەگەر بېيىنەننى ئەنجامەننىكى سىڭكىسى بېت زىاتەر زۆرۇتر دەپ لەڭيانە ھەر شۇنەننىكى تەدە، ھەر لەم پانە ئەگەر بەنەننىكى بېت پان بەرستەۋەننى بېت زىاتەر دەپنەننى، بەلەم ئەگەر

لاى ھەمەۋان ئاشكەراپە كەھەستەكەن چ رۇنەننى گىرگە سەرەمەن لەڭيانە سىڭكىسىدا ھەپە، ئەك تەنە لەڭيانەننىدا بەنەكە ئەھەمەۋە قۇنەمەكەننى زىانە مەۋە دا، بەتەپەننى لەڭيانە ھەرۋەھەننىدا، ھەرچەنەننى جىۋانەننىكىش لەڭيانە نەپەس مەن دا ھەپە، لەڭيانەننى كاتەش دا لەڭيانەننىكەۋە بۇ كەسەننى دىكە جىۋانەننى ھەپە، ھەرۋەھا لەڭيانەننىكەۋە بۇ قۇنەننىكى دىكەى دەڭۇرۇنەننى جىۋانەننى ھەپە، تەنەنەننى جىۋانەننى لەڭيانەننى كاريگەرى شىۋەۋە بابەتەكەننى ھەستىيارىدا ھەپە، ھەرچەننى جىۋانەننى ھەستەكەنەننى ھەپە لەۋەنەننىدا دەپنەننىكەۋە كەدەنەننى ھەپە بىزۋانەننى وروۋانەننى، ئەم شىۋەۋە بابەتەنەننى رەستەۋەننى پان نەپەستەۋەننى كاريگەرلەر دەپنەننى، كاريگەرلەرگەش تەنەننى بۇسەر لەڭيانەننى سىڭكىسى نەپەس، بەنەكە كاريگەرلەر لەسەر رەڭتارۋ ھەنەننى مەۋە ھەپە، بەلەم ئەۋەى مەپەستەنەننى، ئەۋە كاريگەرلەرگە لەسەر جىۋانەننى سىڭكىسى ھەپەنەننى دەپنەننى ھەپە وروۋانەننى بىزۋانەننى ئامادەۋەننى سىڭكىسى و ناستى جىۋەنەننىگەش سەرگەۋەننى كىرەدە سىڭكىسىكە، ھەرچەنەننى لەۋەنەننى جەنەننى دىكە بەشەننىكى لەڭيانەننىكى پەنەننىكى لەڭيانەكەننى بىكەت ۋەك ئەۋەى پىۋان زىاتەر و زۆرۇتر بەھەستى بېيىنەننى دەۋرۇنەننى ئەگەر بەرۋەننى بىرۋەننى لەڭيانە

نېمەنەكە لەلايەن كەسەكەو
خۇي نىشان بىداتو تەكنىكى
زىياتر لەگەن بەكاربەيتى
ئەوا رادەي روزاندىن زىياتر
دەبىي. ھەروەھا ئەگەر ئەو
كەسە كىچ بىت كەتەماشاي
دەگرئ ئاستى وروزاندىن
لەزىيىكى بەسالاچوو زىياتر.
ھەروەھا ئەو كەسە تەماشاي
دەكات تا تەمەنى منال تر
بىت ئەوا ئاستى وروزاندىن
زىياتر، بەلام ئەگەر كەسى
تەماشاكەر ئافرىت (مىيىنە)
بىت لەمەموو ئەو بارانەدا
ئاستى وروزاندىن كەمەر دەبىي
ئەگەر بەراورد بىكرئ لەگەن
پىاوان دا، جگە لەوانەش
ئاستى رۇشنىبىرى و زانىارى
دەبىي تە ھۇي بەرزكردنەو
ئاستى كارىگەرى ھەستەكە.
ھەروەھا نېمەنى نېمەچە
رووت زىياتر ھەستىارىيەكە
زىاد دەكات، وەك ئەو
رووت بىت. بەتايىبەتى ئەو
ئافرىتە سەماگەر و گۇرانى
بىزانەى لەيانە
شەوانەيەكاندان. ھەروەھا
رەنگو شىو زۇر كارەكاتە

نېرو مى وەك يەكن، واتە لەرووى كارتيكرنى ھەستىارىيەكەو.
پىاوان لەكاتىدا گوئىيان لەدەنگىكى ئاسكى ئافرىتىك دەبىي.
ئەويش لەكاتى قەسەكرنى راستەوخۇ يان بەشىو ھۇي گۇرانى وتن
يان لەشىو ھۇي دەنگى ناوتەلەفۇن دا، جگە لەومش كارىگەرى دەنگ
بەتەكنىك كرىنى كارىگەرىيەكەى زىياتر دەبىي. وەك بەكاربەيتى
زاراوە وشەي ورزىنەرو ئاسك. تەمانەت ھەندىكجار ئافرىت
بەدەنگى ناو تەلەفۇنىش دەوروزىت كاتىك تەلەفۇن لەگەن
پىاويىكا دەگەن.

يەككىك لەھەستەكانى دىكە ھەستى بۇن كرىنە. ئەم
ھەستىارىيەش ھىچ كارىگەرى لەھەستىارىكانى دىكە كەمەر نىيە.
تەمانەت لەنىو جىھانى ئازەلىش دا ئەم ھەستىارە زۇر گرىكى
ھەپە لەدىارىكرنى كاتى زاوئىو جىووت بىوون دا. چۈنكە

سەر بەرزكردنەو ھەستى بىيىن. وەك ئەو
كەتەماشاي وئەيەكى رەش و سىپى بىكەى پىسان وئەيەكى
رەنگاوپەنگ.

لەلايەكى دىكەشەو ھەستىارىيەكە ھەستەكان چەند
دانەيەكان پىكەو كارىگەرى ھەستىارىيەكە زىاد دەگەن. وەك
ھەستى بىيىن و ھەستى بەرگەوتن. كاتىك پىاويىك تەماشاي
ئافرىتىكى رووت دەكات دەوروزىت بەلام ئەگەر دەست بىدان و
بەركەوتن ھەبى ئەوا زىياتر دەبىي تە ھۇي وروزاندىن پىاخود ئەگەر
ھەستى بىيىنىشى تىكەل بىت وەك دەربىرىنى زاراۋى بەسۇزو
جۇش لەلايەن ئافرىتە رووتەكەو ئەوا ئاستى وروزاندىن زىياتر
دەبىي. وەھەروەھا بۇ زۇرەي زۇرى ھەستەكانى دىكە. يەككىك
لەھەستەكانى دىكە، ھەستى بىيىتە. ئەم ھەستىارەدا تارادەيەك

ھەندىك ئىرى ئاۋەلەكەن بەھەستى بۇن كىردىن دەۋرۈۋىت. بەتايىمى بۇنى مېھكە. چۈنكە ھەندىك بۇنى تايىمى لەۋەزى زاۋۇتىدا دەردىمەن دەپتە ھۇى وروۋاندىن ۋە نىجام دانى كىردى جۈۋىت بۈۋىن بەلەم لەجىھانى مەۋۇف دا بۇن دەكرىت بەدۋو جۇرەۋە.

جۈرى يەككەم: - بۇنى تايىمى مەۋۇف خۇيىمى. ۋەك ئەۋە بۇنە سۈۋىتىيە لەلەشى ھەناسەى كەسكەۋە دەردەجىت. يان دروست دەپت. ھەندىك پىۋا ھەستى بۇنكىردىن زۇر بەھەزە تەنەت دەزانى ئافرىت لەكەنى سۈرى مانگانەدەپە يان ھەر بۇنىكى دىكەى لىدەرچىت.

ھەرچەندە بۇنىكى تايىمى ھەمىشەپى لەمەۋۇف دا لىيە، جگە لەھەندىك جارىدە نەپى، يان لەناكامى گۇرەنكەلەكەنى لەشەۋە دروست دەپت. زۇرچارىش ئافرىت بەبۇنى جگەرى مېردەكەى يان ھەر پىۋاۋىكىر دەۋرۈۋىت يان بەپىچەۋەنەشەۋە لىرى بېزىر دەپت ۋە لىرى دەۋرەكەۋىتەۋە يان بۇنى ھەرق كىردى لەمەۋەۋە رەگەزدا دەۋىرى ھەپە، يان دەپتە ھۇى وروۋاندىن يان بەپىچەۋەنەۋە پىرى بېزىر دەپت.

جۈرى دەۋەم: بۇنى دەست كىردە. ئەۋىش بەشۋەۋە دروست كىردىن بەرەم ھەنەى لەكارگە پىشەسازىيەكەۋە، لەگۈلۋ كىمەيەكەنى. سال بەسال بۇنى دىكەۋە تايىمى بەرەم دەپتەرى كارىگەرى ئەم بۇنە لەمەر مەۋۇف دەپتە ھۇى دىل كىردەۋە رەكەشەنى بەرەم كەسى بەرامبەر تەنەت كەركەكەنى بەرەم ھەنەى بۇن گۈلۋ ھەلەستەن بەپىچەۋەنەۋە بۇنى نىرومى.

ھەستى بەركەۋىتى:

بەركەۋىتىش يەككە لەھۇكارە ھەستىيە كارىگەرو وروۋىنەرمەكەن. ئەۋىش لەچەند شىۋەزىكە بەرۋەدەچى. ۋەك دەست لىلەن يان بەركەۋىتى بەشۋىك يان ئەندامىكى لەشى كەسەك بۇ رەگەزەكەى بەرامبەرى چەند ھاكتەرىك بەشدارى بەركەۋىتەۋە ئاست ۋە رەدى ھەستى بەركەۋىت زىاتەر دەكات ۋەك ئەم بەشەى بەرىكە دەكەۋەن. ۋەتە بەركەۋىتى ئەندامەكەنى زاۋۇتى نىرومى زىاتەر ئاستى وروۋاندىن بەرۋە دەكاتەۋە. ۋەك تەنە بەدەست لىلەن يان شۋەنىكى دىكە بەرىكە بەكەۋەن. ھاكتەرى دەۋەم ھاكتەرى ماۋەى بەركەۋىتەكەپە، ۋەتە تاماۋەى بەركەۋىتەكە زىاتەر بىت دەپتە ھۇى وروۋاندىن زىاتەر. بەلەم

ھاكتەرى سىيەم: بىرىتە لەجۈنىتى بەركەۋىتەكە ۋەتە بەركەۋىتىكى جىگەرە يان لىخشانە. چۈنكە كارىگەرى بەركەۋىتى لىخشان ۋە جۈلەۋە زىاتەر لەبەركەۋىتى جىگەرە ھاكتەرى چۈرەم: ھاكتەرى سەرچاۋەى بەركەۋىتەكەپە. ۋەتە ئاپا بەركەۋىتى دەست لىلەن لەندەم بەشەكەنى لەشى خۇى يان ھەمان رەگەز يان رەگەزى بەرامبەر بەشۋەۋەكى گشتى بەركەۋىتى دەۋ رەگەزى نىرومى زىاتەر دەپتە ھۇى وروۋاندىن ۋەزۋاندىن ۋەك لەپەركەۋىتى.

جگە لەۋەنەى باس كرا چەندىن شىۋەۋە شىۋەۋىتى ھەستىيە ھەپە كە لەكەسەكەۋە بۇ كەسەكىر دەگۈرۋىت يان ھەندىك لاپىمىتەر بەشدارى لاپەۋە ھەستەكەن دەپنە ھۇى زىاتەر وروۋاندىن كارىگەرى. ئەم باپەت لاپەنە رەستەۋۇ يان ئاپاستەۋۇ كارىگەرىيە ھەپە. بۇ ئەۋەنە خۇيەنەۋەى نوسراۋى ۋەك چىرۋەۋە رۇمان ۋە شىعەرى خۇشەۋىستى ۋە سىكەسى. يان بىيىنىش ھەپە ۋە شىۋەۋەى خۇشەۋىستى ۋە سىكەسى چەندىن بابەتى.

ئەۋەى باس كرا بەشۋەۋەكى گشتى زۇرەى زۇرى لاپەنەكەنى چالاكى ھەستىيەكەن بۈۋ. لەزىانى مەۋۇف "نىرومى" دا. كەپۋەستە ھەمەۋە نىرومى ئەكە يان ۋە مېردىك زەپىرى دەپەرى ئەم چالاكىيە گىرەگە ھەپە. چۈنكە لەۋەنەۋەكەنى زىانىدا كارىگەرى خۇى دەپت. بەتايىمى لەزىانى ھاۋسەرىتىدا يان چاك ۋەپە خۇمان لەسەر چالاكى ھەستىيە رابەنەن. بۇ دىرۋە پەندەسى سۆۋۈ خۇشەۋىستى ۋە چالاكى سىكەسى ۋە چىۋەۋەرىنى زىاتەر. بەتايىمى ئافرىتى رۇۋەلەتى لەر بۈۋى داپ ۋە نەپتە سەركۈت كەركەكەن لەم چالاكىيە گىرەگە بېبەش ۋە سارۋە دەۋىنەن. كەكارىگەرىيە ئەسەر زىانى خۇپەن ۋە مېردەكەنىشەپە ھەپە. ھەر لەمەر ئەم ھۇپەپە كەزۇر لەپەۋان بەدەست سارۋى زەكەنىيەۋە دەنەنەن. كەچاك ۋەپە ئەم ھەستىيە سۈۋىتىيەنە بەرۋەۋە گەپ كەكارىگەرى چاكتۇر باشەر دەپت ۋەك لەھەستىيەكى دەست كىردە چۈنكە ھەستە كىردى بەمەر بارىكى دروستكراۋ رەستەۋۇ دەپتە ھۇى سارۋەۋەۋەى بەرامبەرەكەى. چۈنكە ۋە ھەستە دەكات ئەم ھىچ چىزۇ خۇشەپەك لەم كىردارە ۋەزەگىرۋە تەنە بەشۋەۋەكى دەست كىرد پىرى ھەسەۋە.

بابەتىكى دىكەى گىرەك كەلەۋەپە ئەگەر بەشۋىك لەھەستەكەن نەپە ئەمە بەسەرچاۋەۋەكى پەۋەركەنى ھەستەكەن دەۋمىردىت. ئەۋىش لاپەنى سۆۋۈ خۇشەۋىستىيە.

ھەرچەندە شار سىتاتىيەتو زيارەكان و نەرىتە كۆمەلەيتەيەكان زۆرىيە زۆرى جىھان ئەم جۆرە دياردەو رەقتارە رەت دەكەنەو. لەكەل ئەووش دا كۆمەلەك ھەن. بەم شۆو جۆرە بىننەنە دەورۇڭىن. كەدەتوانىن بلىين ئەم دياردە زياتر مۇركى لادانى سىڭىسى پىۋە ديارە. ھەرچەندە لەوانەيە بەلامانەو كارتىكى زۆر شەرمەزى و ناشرىن بىت. بەلام مەۋى بى ئەم دياردە جۆراو جۆرانە نابىن. ئەم رەقتارو بىر كەدەتوانە لەھەندىك كۆمەلەكدا بەرگىكى كۆمەلەيتە و مەركىتوومو كارتىكى ئاسايىيە. بەلام لەكۆمەلەگەيەكى دىكە بەلادان دادەنرىت. و بەجاۋىكى سوك تەماشى ئەو كەسانە دەكرى.

ئەم شۆمە وەك تەماشىكرىنى نىرىك بى نىرىك يان مېنەيەك بى مېنەيەك دەيتە ھۆ وروڭىن و ئامادەمىۋى سىڭىسى. ھەرچەندە ئەم دياردە ھەستىارىيە زۆرتىر جىھانى نىر دەكرىتەو.

۲) بىننى يان تىروانىن لەۋنە روت:

ئەم چالاكىيە ھەستىارىيە زياتر تاپەتمەندە بەپىاۋان رىۋە ۵۴% پىاۋان بەم دياردەيە دەورۇڭىن. بەتايەمى ئەگەر وئەيەكى روتى مېنە بىت يان وئەيەكى كىدارى سىڭىسى بىت زياتر دەورۇڭىت. بەلام دىربارى ئافرىقا ھىچ كاردانەومەكى ئەوتۇى نىيە و بگرە پىتى بىزار دەمىن. بەلام رىۋە وروڭىننىان ۱۲% زياتر تىپەر ناكات. لەكۆمەلەكى كوردەوارىش دا مېنە بەمبەتو شۆۋازى لەم جۆرە شەرمەزار دەمىن. زۆر بەدەمگەن دەورۇڭىن. ئەمەش گىروگرفتى زۆر بى زىانى ھاۋسەرتى دروست دەكات. كەھەندىك چار مېردەكانىان بەمەبەستى وروڭىننى ئىمەكانىان وئەو بابەمى سىڭىسى روتىان نىشان دەمەن كەدەمىننى ئىمەكانىان

لىرەدا چەند لايەنكى ھەستەكان دەست نىشان دەكەين و ئاستو رادە ھەرىكەكان لەسەر نىرو مى ديارى دەكەين و ئەو جىاۋازىيە دەخەنەروو.

جىاۋازى ھەستىارى ئىۋان نىرو مى:

ئەو مى باس كرا بەشۆمەكى گشتى و بىنچەنەي و چەند لايەنكى بو لەھەستەكان بەلام لىرەدا دەمانەو ئەو ئاستى جىاۋازىيە دەست نىشان بەكەين كەلەننىۋان نىرو مىدا ھەيە:

۱) تىروانىن و تەماشىكرىنى توخەمى بەرامبەر "سەيركرىنى نىر بى مى يان مى بى نىر" بىرپىۋە ۲۲% پىاۋان بەمەستى بىننى و تىروانىن يان تەماشىكرىنى توخەمى مېنە دەورۇڭىن واتە ھەستى بىننىان بەھىزە. بەلام بىننى چەند ھۆكارىك كارى تىددەكات واتە كاردەكاتە ئاستى كارىگەرى بىننىكە. وەك پىشتىر ئامازەمان بەمەندىك لايەنى كىرد. لەم ئاستانە خوارەوودا ھەستى بىننى كارىگەرى وروڭىننى زياتر دەمى. يەكەم سەرجاۋە ھەستىارەكەن ئەو كەسە كەدەمىننى، دووم ماۋە بىننىكە (سەيركرىنەكە). سىيەم: چلوپەرى بىنراۋەكە چوارەم: - جوانى بىنراۋەكە. پىنچەم: چۆنىتى بىننىكە راستەوخۇ يان ناراستەوخۇ. شەشەم: قەبارە شۆنى بىننىكە. ئەمانە مى باس كران كارىگەرى لەسەر ئاستى بىننى ھەيە. جگە لەۋە ھەندىك ھەستىتر تىكەل دەمىن لەمەزكرىنەۋە ئاستو رادە كارىگەرىكە. كەدەتوانىن ھەندىكان لەھالەكانى دىكە روون بەكەنەو.

۲) سەيركرىنى ھەمان توخەمى خۇ:

ھېچ بايەخىكى پىئادەن ۋە ھېچ كارىگىرىگىيان لەسەر دروست ناكات.

بەلام بابىتى پەرورمىدو رۇشنىرى خويىندىنە ھۆكارىن بۇ زياتر تىگەشتىن ۋە بەزىگىرىگىيان ئاستى وروژاندىن.

۴) ھونەرى جان ۋە دىقۇن پان ھونەرى سىكىس

ھەر لەسەردەمە كۈنەكانمە تىبىنى بوونى پەيوەندىيەكى پتەم لەنئوان ھونەرى سىكىس دا گراۋە. ھەر لەم روانگەيە ۋە شۆنەوارمەكان ۋە چەندىن پەيكەرى كۈن ئەم راستيانە دەسەلەين ھەرومە ھونەرمەندەكانىش زۇر گىرگى بەلەينە ھەستىارمەكان دەمەن، ۋەك لەشاكارمەكانىيان دا دەردەكەۋىت كەۋىنەي نەمچە پرووتو رووتى تەۋات دىكىشا پان دەرختىن ۋە نىشان دانى لاپەنە وروژىنەرمەكانى لەش ۋە جانى ئاقرەت.

ئەمەش ئەۋە دەگەيەن كەپياۋان بۇ ئەم مەبەستە بەۋگەرە ھونەرىيەنە ھەلدەشتىن لەمەنەۋەش ئاقرەتەن كەمەت لەم پوارەدا دەردەكەۋەن، كەمەتەش ھونەرى پەيكەرى سازى ۋە ۋىنەۋ نىگارى رووت دىكىش.

۵) پىيىنى پان تىپروانىنى ئەندامەكانى ھەستىارى (زاۋوزى)

زۇرەي زۇرى پياۋان بەتمەشاكرىنى ئەندامەكانى زاۋوزى رەگەزى مەينە دەورۇزىن. بەتاپەستى ئەندامەكانى زاۋوزى ۋە بەرەۋوز پان ۋە مەمەك ۋە بىن بال بەلام ئاقرەتەن بەرپەزى ۲۱% دانىيان بەۋەدا ناۋە كەبەسەيىرگىرىنى ئەندامى ھەستىارى دەورۇزىن. بەلام ۵۲% ئاقرەتەن نا وروژىن ۋە بگرە شەرمەزار دەمەن. كەچى لەسەردەمە كۈنەكاندا ۋە لەھەندىك ئىارى ۋەك ھىندىستان ۋە مىسىرى كۈن دا (قەرىغەنىيەكان) دا ئەندامى ئىرىنەپان پەرسىۋە ۋە ۋەك ھىمايەكى پىرۇز بوۋە. ھەرومە پەيكەرى ۋەنەكانى ئەم شارستانىيەتەنە دەۋنەي ئەم راستىيەن كەتا ئىستا شۆنەۋارىيان ماۋە لىرمە دەگەينە ئەم راستىيە كەجىۋاۋىزى نىۋان ئىرو مى لەم پوارەدا زۇر ھۆكار كارى تىدەكات لەۋانە ئاستى رۇشنىرى ۋە ھاكتەرى كۆمەلەيتى. بۇيە ئىمە پىمان ۋايە ئەم رىزمە لەكۆمەلگەيەكەۋە بۇ كۆمەلگەيەكىتر جىۋاۋى ھەيە.

۶) تىپروانىنى ۋە سەيىرگىرىنى كەستىك بۇ ئەندامەكانى زاۋوزى خۇي

۱) دەرەكەۋەمەكەبەرپەزى ۵۶% پياۋان بەيىنىنى ئەندامەكانى زاۋوزى خۇيان دەورۇزىن. لەمەنەۋە پياۋان لەكاتى دەسپەردا ناۋىنە لەمەرامبەر خۇياندا دەمەن. بۇ پىيىنى ئەندامەكانى زاۋوزى خۇيان. بەلام ئاقرەتەن بەرپەزى ۹% لەم پوارەدا دەورۇزىن.

۷) دەرختىنى پان نىشان دانى ئەندامەكانى زاۋوزى بۇ كەسانىتر.

زۇر لەپياۋان لەم پىۋايەدان بەنشىئاندىنى پان دەرختىنى ئەندامەكانى زاۋوزى بۇ كەسانىتر بەتاپەستى بۇ مەينە دەپتە ھۆى وروژاندىن. لەمەنەۋە زۇر گىرگى بەم دىاردەيە دەمەن ۋە جىگەي سەرنەج ۋە وروژىنەۋەيەنە.

بۇ دەۋنە پىۋا ئارمىۋى نىشاندىنى ئەندامى ئىرىنەي خۇي بۇ ئەمەكى پان كەسانىتر دەكات. كەبەي ۋايە ئەم دىاردەيە دەپتە ھۆى وروژاندىنى خۇي ۋە بەرامبەرەكەيىشى. ھەرومە دەرختىن ۋە نىشاندىنى چوۋك بۇ سەلەندىنى پىۋەتەي خۇي. بەلام بەلەي ئاقرەتەنە ھەندىك لاپەنى دىكىي تىكەل دەپن لەۋانە نىشاندىنى ئەندامى زاۋوزى مەينەي خۇي زياتر بەرامبەرەكەي دەورۇزىنەت ۋەك لەخۇي. زۇرچارىش زۇر شەرمەزار دەمەن ئەگەر شۆنەيىكى پان بەشەيىكى كۈنەندامى زاۋوزى دەركەۋەت. بۇيە ھەندىك چار ئاقرەت ئارمىۋى شۆنەيىكى تارىكى دەكات بۇ كىردارى سىكىس پان لەزۇر نۇن ۋە جىگەي نۇست دا ئەنجام بەرئ بەم مەبەستە كەپياۋەكەي پان ئەم كەسە لەش ۋە ئەندامەكانى نەپىنەت.

۸) گىرگى دان بەدەست بازى ۋە ھونەرى ئالوگۇرگىرى سۆزۋ خۇشەۋىستى.

لەسەرمەدا باسەيى كارىگەرى بەركەۋەن ۋە پىيىنەمان كىرد. بەتاپەستى بەركەۋەن ۋە چولەندىنى ئەندامەكانى زاۋوزى پان ئەندامە ھەستىارمەكان. ئەمەش راستەۋخۇ دەپتە ھۆى وروژاندىكى بەپەز. ئەمەمان كاتىش دا ئەگەر دەست بازى ۋە ھونەرى چولەندىن ۋە پىۋاندىنى لەگەل دا پىت ئاستەكە زياتر دەپن، ھەرومە ئالوگۇرگىرىنى سۆزۋ خۇشەۋىستى كارىگەرى زۇرتر دەپتە. كەتا ئەمەۋ ھونەرمەكانى دەستبازى بەھونەرە كارىگەرە وروژىنەرمەكان دەۋمىيىرەن ۋە لەگەشەم پەرمەندەندەپە. كەۋنەۋەيىكى گىرگى لىبارو گىۋاۋىش بۇ ئەم ئاقرەتەنەي توشى ساردى سىكىس بوون پان لەسەيىس ساردى. بۇيە ھەندىكچار ئىنان گەيى لە مەيىرەكانىيان دەكەن كەھىچ گىرگىيەكەي پىئادەن ۋە ئەم شىۋازە ئەنجام نادەن ۋە سۆزۋ خۇشەۋىستى پان بۇ دەرنەپەن. بۇيە ھېچ ھەستىك بەچىزۇ خۇشى كىردارى سىكىس ناكەن.

۹) تىپروانىنى ۋە تەماشاكرىنى ۋەنەي سىكىس چولەۋە. ئەم شىۋازە يەكەكە لەھۆكارمەكانى وروژاندىنى ھەستىارى سىكىس ئەم سەردەمە. كەزۇر جىگەي سەرنەج راكىشان ۋە بەكارىگەرە ئاستى وروژاندىنى زۇر بەرزە، ئەم شىۋازە لەفەلم ۋە كەنەلەكانى راگەيەندىنى تەلەۋىزۇن ۋە سەلەيەن پان قەيىۋ. تىيىدا نەمەنەك دەپىنەت كەدەيەنى كوپو كچىكە لەنامىزى پەكتىدان پان نامادەي كىردارى سىكىس پان كىردارى سىكىس ئەنجام دەمەن.

سىڭىسى يەكەنە يان دەگىد كەلەن ئۆزى ئازەلەكەندە رووى دەدا بۇيە بەم ھۆيە تۈنەرە ترس و شەرم بېرەننەمە. ھۆيەكەشە بۇ وروژاندەن و ئارمەز وورگىدەن.

۱۲) روناكى و كاريگەرى لەسەر چالاكى ھەستىارى بېرەننە ۴۰% يىپاوان ئارمەزووى كىردارى سىڭىسى لەشۈنەنكى روناك يا نىمچە روناك دا دەگەن. بەلەم ئافرىتان وەك بېشەر ئامازمەن پىدا. كەمەر ئارمەزووى رووناكى دەگەن. رېزە ئارمەزوومەندىان بۇ روناكى ۶۸%، ئەمەش ھۆكارە كۆمەلەيتى و پەرۈمەدىيەكەن رۇلى بەرجاۋ دەيىن لەم رېزەدا. بەلەم ئارمەزوومەندى يىپاوان بۇ روناكى زىاتەر بۇ بارى ھەستى بىنەن دەگەننەمە چۈنكە بىنەنكە ھەستىكى بەھىزەم بىنەن ئەندامەكەن ھەستىارى سىڭىسى ھۆكارىكە بۇ ئارمەزووگىدەن يىپاوان بۇ روناكى و راستەوخۇش دەيتە ھۆ وروژاندەن ھەندىك جەر وروژاندەنكە بۇ جۈنە روخسارى لەش و لارى مېنەكە دەگەننەمە.

۱۴) بېرگىدەنەمە خەپال لەكاتى كىردارى سىڭىسىدا يەكەن لەلەنە گىرگەكەن لەنەمەندى كىردارى سىڭىسى، لەنە و بابەتە بېرگىدەنەمە خەپال كىردەمە يەن مېشك بەكارەنەن بۇ ھەر بابەتەكەن جگە لەسەنكى راستەوخۇ دەيتە ھۆ لەكارەكەن و ۋەستەندى كىردەرە سىڭىسىكە. بۇيە كاتەك سىڭىس ئەنەمە دەيتە مېشك لەوبابەتەدا قۇل دەيتەمە يەن مېشك ھىچ ھەرمەنكىتەر نەبىنەت بۇ مەنە ئەگەر لەكاتى

ئەم ھەنەكەمەت و شېۋازەنە راستەوخۇ كاريگەرىان لەسەر ئاستى وروژاندەن ھەمە. رادە يان رېزە وروژاندەن يىپاوان بەم شېۋازە نىزەكە ۷۰% و ئافرىتانەش ۲۲%.

ئەم زىادەمە دەگەننەمە بۇ جۈلەكەيان ۋاقىيەكە. بەلەم ۋىنەيەكى ئەجۈلەوى لەشۈنەمە ۋەك پۇستەر يان پۇست كارت بەمىكەن ئەم كاريگەرىمە نىيە.

۱۰) بىنەنە دىمەن ۋىنە سەرنەج رەكەش. لەھەندىك شۈنەن دا ۋەك يەنە تەپەتەكەن شەۋان و شۈنەكەن تەپەتە سەمەكەن. بۇ زىاتەر وروژاندەن مەۋەكەنەكەن يان زىاتەر وروژاندەن ئەم كەسەنە كەرو لەۋ دەگەن. ۋەك ھەلۋاسىنى ۋىنە رووت يان سەرنەج رەكەش لەپەرەمە ھۆلەكەندە ھەلۋاسىرەت. ھەرچەندە جەر لەگەل جەردا رېزە وروژاندەنكە بىنەنە يەكەمە كەمەر دەكەنەمە. ۋاتە تەمەشكەنەن بىنەنە بەردەمە دەيتە ھۆ تىرەۋەن ھەستى بىنەنە ئارمەزووگىدەن گۇرەكەن جۇرە جۇرە. ئەم شېۋازەش يىپاوان زىاتەر بىنە دەورەن.

۱۱) بىنەنە كىردارى سىڭىسى راستەوخۇ (بەنەشكەر يان بەنەنە)

ۋاتە بىنەنە كىردارى سىڭىسى نىۋان دوو كەسەر راستەوخۇ يان بەنەنە ھەندىك لەپەۋان و ئافرىتانەش بەم دىمەن و شېۋازە دەورەن. كاتەك كىردارى سىڭىسى نىۋان دوو كەسەر دەيىنەن ئەۋەش بەشۋە راستەوخۇ يان بەنەنە. بەلەم يىپاوان زىاتەر دەورەن لەمەنەمە يىپاوان زىاتەر ھەلۋە بىنەنە ئەم شېۋازە دەمەن. بەتەپەتە لەكەنە دەرگەۋە يان لەكەشكەن بەرەزەرەمە يان لەمەنەمە تەمەشە مال و شۈنەكەنەن دەگەن. ھەندىك جارىش بەدورەن تەمەشە دەگەن.

۱۲) بىنەنە يان تىرەۋەنەن كىردارى سىڭىسى ئازەل.

ھەندىك لە يىپاوان و ئافرىتانەش بەم شېۋازە دەورەن. لەكاتەكە كىردارى سىڭىسى نىۋان دو ئازەل دەيىنە. جەرەن خىزان و مەل ۋە مەل ھەندەكەن و مەزىرە باشاۋ شازادەكەن بۇ كات بەسەرىدەن رەۋەردەن دەۋەنە ئەم شۈنەنە ۋەك باخچەى ئازەلەن ئەم شۈنەنە كەنەلە تىدا پەرۈمە دەكەن تىدا رەگىرەم. ئەم سەردەنە تىبىنە زەۋەنە كىردارى سىڭىسى نىۋان ئازەلەكەن دەگەن. ۋەنەكەنەش جىزەن لەم دەرەمە و مەگىرەمە. ھەر لەم رەنەمەمە پەپۇر زەنەنە ئامۇزگەرى و رەنەمە دەرەكە دەگەن كە بۇ پەرۈمە دەكەن رەنەمە كەنە مەلەكەنەنە زەنەرى سىڭىسى. مەلەكەنەن بۇ ئەم شۈنەنە بىنە. ھەرۋە دەلەن خەلگە لادەن شىنەكەن لەم بارەدا زۇر سەركەمەتەن، چۈنكە لەم بارەدا تىبىنە ئەم كىردەرە

كەمبەيىتتە ھۆى ھەستىيىرى زىياتر. ئەلايەتكى تىرىشەۋە دەنگەكان بەنسىيەتتى ھەرىكەتتە ھە كارىگەرى ئەسەر ئەۋى تىرىان دەپتى. بەلەم ھەندىك دەنگو ئاۋازى، تايىپەتتى ھەن كەپتەتە ھۆى گوزارش ئەلەمەدەۋون و كىردارى سېكسى دەكەن و كارىگەرى ئەسەر ھەردو رەگەزى نىرو مى ھەيە. ھەك وشەو ئاۋازە تايىپەتەكانى كاتى ئەنجام دانى كىردارى سېكسى قۇتۇغى گەپتەن بىنۇرگازم.

(۱۷) دىپىرانى چالاكى ھەستىيىرى

ھەندىك چار نىرو مى بەھۋى ھەندىك ھۆگارى تايىپەتتى بەدەنى و دەروونىيەۋە چالاكى ھەستىيىرى رادەۋەتتە پان لاۋاز دەپتى. ھۆگارىگەتتە كاتى پان ھەمىشەپىن. ھەك بەتال بوۋەۋە پائەرى سېكسى ئە ئەنجام دانى چەند كىردارىكى سېكسى چار ئەگەل چاردا ئاستى وروۋاندىن ھەستىيىرى كەمەز دەپتەۋە. پان دوۋارەگەندەۋە بەردەۋامى بىننىيەتتە ھەمەن و بابەتتىكى سېكسى ئاستى وروۋاندىن كەم دەكەتەۋە. ھەندىكچەرىش ئەلەكەمى بىر ئاۋازى و نەخۇشى و بارە دەروونىيەكانى ھەك دىلەپراۋى و خەمۇكى و قەپرانە دەروونىيەكان دەپتە ھۆى سەپنەۋە پان كىزبوۋى ھەستەكان و بەدەنگەۋەچوۋى بۇ سېكسى. پاخود ئەلەكەمى لاۋازبوۋى پەيۋەندىيەكانى نىوان ۋن و مىرەو دىلداران ھەك لاۋازبوۋى پەيۋەندىيە خۇشەۋىستى و سۆز و رىزگرتن، پان ئازاۋە ناكۆكى و بەردەۋامى نىۋاننىان كە ئەم ھۆگارىنە ھەندىكچە بەردەۋانەۋە نەھىشتىنە، ئاستى چالاكى ھەستىيىرى دەگەپنەۋە دۇخى چارانيان..

چەك ئەۋ ھەستىيىرى ھەمەپەنگو ھەمەچۇرەنى باس گران، چەندىن شىۋازو بابەتتى تىر ھەپە كەمبەيىتتە ھۆى بىزۋاندىن بەھىز كىردى ھەستەكان پان ھەستىيىرى واتە ئەكەسپەكەۋە بۇ كەسپكى تىرىش چىۋازدەپتى، چەندەۋەنەمەك باس دەكەن كەلەۋانەپە لاي ھەندىك كەس ھۆگارىكى وروۋاندىن ھەستىيىرى بىت. بۇ ئەۋەنە ھەندىك بەماچ كىردە دەۋرۋىتتە ئاستى ھەستىيىرى بەرز دەپتەۋە پان دەۋرۋىتتە. ھەندىك كەسپتە بەنۋەچەك پان گازگرتن و ئازارمان دەۋرۋىتتە. پان چەندىن بابەتتى لەۋشپەۋە. لەھەمان كاتىش دا چىۋازى ئەنپو چىپەننى نىرو مىدا ھەيە. چەك ئەۋە كەلەنپەۋ كەسەكانى ھەمان رەگەزدا چىۋازى ھەيە. لەمەنەۋە زۇر گىرگەۋ جىۋى خۇشەتتى ئەم لايەن و بابەتتە ئەۋىنى سېكسى و ۋىانى ھاسەپتەتەماندا بىت كۆئ نەخەپن و ئاگەرى بىن. چۈنكە رەچاۋەردى ئەم بابەتتە ھۆەكەشە بۇ سەركەۋەۋى ۋىانى سېكسىمان و چۈنپەتتى رەھتار كىردە، پان چارەسەپتەشە بۇ زۇر ئەكەشە سېكسىمان.

كىردارى سېكسىدا پىۋانك بىر ئەلايەتكى تىرى ۋىان بىكەتەۋە يەكەمە دەپتە ھۆى ۋەستەندى كىردارى سېكسىيەكەۋە خۇى و بەرەمەپەركەشە بىنۇرگازم ئاگەن. پان ئەكەتتى سېكسى دا ھەر رەۋاۋىك دەپتە ھۆى كۆتەپى و رەگرتن ئەمەپەيەۋە كىردارى سېكسىيەكە. ھەك ئەۋە ئەكەتتى كىردارى سېكسىدا كۆۋى ئەدەتكى زەنگى دەرگا بىت پان ھەۋارو قىزە مىئەلەكانىان بىت. كارىگەرىكەش زىياتر لەپىۋاندا دەردەكەۋەتتە، ئەۋەپش بەھۋى ھۆگارى رەپ بوۋىنى ئەندەمى (نېرەنە) چوۋەۋە رەۋەدەتتە كەمەچىكى سەركە كىردارى سېكسىيە. بەلەم ئەلەفەرت دا ئەۋ كارىگەرىيە نىچە. زۇرچار ئەفەرت دەۋاننى سېكسى ئەنجام بەتتە ئەگەر بەدەشە نەپەتتە بەلەم كاردەكەتە سەر ئاستى وروۋاندىن ئەمەپى و نۇرگازم.

(۱۵) وروۋاندىن بىزۋاندىن بەھۋى چىرۋەك و رۇمانى

خۇشەۋىستى و سېكسىيەۋە

ئاستى و رەزە وروۋاندىن ئەم بارەدا ئەۋن و پىۋادا تارەپەكى زۇر ھەك يەكە بەلەم ھەندىك كارىگەرى لايەنەكانى تىر كاردەكەتە سەر ئاستى وروۋاندىن كە. ھەك ئاستى زانىپارى و رۇشەپىرى كەسەكان. ھەمەندە خۇشەۋەۋە چىرۋەك و رۇمانى خۇشەۋىستى زىياتر ئەسەر ئەفەرت كىرگەرى ھەيە ھەك لەپىۋان. ئەمە ئەكەتتە كەمەگەر چىرۋەكىكى سېكسى بەۋەندىيەۋە لەۋانە پەشەرەمەزار بىتتە ھەستى بىرەندە بىتتە بەدەست تىرۋەكەردى بىتتە پش چاۋ. ئەم بارەو شىۋەپە ئەكەۋەلگەۋ رۇزەۋەلەتتى و رۇزۋاننى دا چىۋازى ھەيە. واتە لەۋانەپە ئەۋ ئاستى رادەپە ئەم كۆمەلگەۋە بۇ كۆمەلگە رۇزۋاننىيەكان بىگۇرەپت.

ھەر لەمەنەۋە ھۆگارىنەش زۇر بەدەگەن دەپنەن كەۋسەرە ئەفەرتەكان ئەۋ چىرۋەك بابەتتە سېكسىيە بىۋەسەن. بەلەم لايەنى سۆز و خۇشەۋىستى زىياتر دەردەپن. بەلەم بەپەپەۋەۋە لەپىۋاندا زۇرچار ھەۋە دەندە ئەۋسەرۋەكانىاندا كۆپەپەك پان بىمەنپكى سېكسى تىكەن بىكەن، ئەگەر بەتەۋەۋەتتى نوسراۋەكان سېكسى ئەپن.

(۱۶) چالاكى ھەستى بىستى و وروۋاندىن بەھۋى دەنگەۋە

لەۋسەگەردن و لىۋاندا.

زۇر لەپىۋان و ھەندىك ئەفەرتەكان بەھۋى باس كىردە و لىۋان ئەسەر سېكسى دەۋرۋىن و ھەستىان دەۋرۋىتتە و كارىان تىدەكەت.

بەلەم ھەندىك چار ئەفەرتەكان بەبىستى و كۆۋىگرتىنى شەمەزەردەپن. كەچى پىۋان بۇ ئەم شىۋازە خىراترو گۇپان سوكەۋ ئارمەۋى باس كىردى پايەتتى سېكسىيە ھەيە.

بەلەم تەكتىكى قەمەردە و لىۋان ئاستى وروۋاندىن كە زىياتر دەكەت. ھەك گوزارش كىردە و گىرپەۋەۋە بەزمانىكى تايىپەت

خۇربىردىن

دكتور محمود فقى رسول
پىسپۇرى نەخۇشەكانى پىست

پىشەكى :

تېشكى خۇر لەسى جۇر تېشك پىك ھاتوۋە.

۱- تېشكى پىنراۋ، ئەم تېشكىمە كە بەجاۋ دەپىنرېت و روونىكى سىروشتى خۇرە، درېزى شەپۇلەكەى (۴۰۰۰-۷۱۰۰ نانۇمىتر ۱۰م) ھو كارتىكىرنى بۇ سەر لەشى زىندوۋ كەمە جگە لەكارتىكىرنى لەسەر تۇرەى جاۋ.

۲- تېشكى ژىر سور، كەدرېزى شەپۇلەكەى لە (۷۱۰۰ نانۇمىتر) زىاترو بەشپۇمى كەرمى خۇر ھەستى پى دەكرېت.

۳- تېشكى سەرو ۋەنەۋشەپى: درېزى شەپۇلەكەى لە (۴۰۰ نانۇمىتر) كەمترە ئەم تېشكە سى جۇرى ھەپە:

۱- تېشكى سەرو ۋەنەۋشەپى (A) :

ئەم تېشكە لەناۋىراستى خۇردا زۇر ھەپە، ۋ دەپىتە ھۇى دروستىۋونى پەلەمى رەش ۋ ھاۋەپى بەشپۇمىەكى كاتى(رەش داگىرسانى دەمۋ جاۋ) لەماۋەپەكى كورتىنا، دواى چەند كاتىمىرنىك لەبەر سىپەر، لەماۋەپەكى كورتىنا پىست رەنگى سىروشتى خۇى ۋەردەكرېتەۋەمۇ زۇرپە دەكەمەن دەپىتە ھۇى خۇربىردىن.

درېزى شەپۇل ئەم تېشكە (۲۴۰ تا ۲۹۰ نانۇمىترە).

ب- تېشكى سەرو ۋەنەۋشەپى (B) : (۲۹۰-۱۴۰ نانۇمىتر) ئەم

تېشكە سى كارتىكىرنى سەرەكى بۇ سەر پىست ھەپە :

۱- سوركرىنەۋەى پىستو خۇربىردىن.

بۆتموونە: سەرەتاي ھاۋىن، بېش ئەۋەي پېست دۇي خۇرقايىم
بويىت، زىياتر خۇر بىردىن روۋدەت، ھەۋر ئەگەر زۇرخەست
نەبىت، تەنھا تىشكى بىنراۋ ھەلەمىزىت، بەلام زۇربەي تىشكى
سەرو ۋەنەۋەشەيى دەپىتە ۋەگاتە سەرزەۋى.
ئىشانەكانى خۇرىرنى:

دۋاي لىدانى خۇرلەپىستى روۋت، ۋەك لەكاتى مەلەكرىندا،
پېست دۋاي جەند كاتىزىمىزىك «سۈر ھەلەمىزىت» بەلام
لەھالەتى بەھىزدا دۋاي نىو كاتىزىمىزىك، لەرۋى دۋەھەمدا
بەرزىترىن ئاستى نەخۇشەكە بەشىۋەي سۈرۋوونەۋە ئاۋسانو
بلىق دەرگىردىن دەرەكەۋىت، ھەندىك چار ئازارو ھەست
بەسۋوتاندەنەۋە تىكچۈۋىنى خەو روۋدەت، دۋاي جەند رۇزىك
نەخۇشەكە چاك دەپىتەۋە سۈرۋوونەۋە ئاۋسان نامىتەۋە
پېستەكە بەشىۋەي كىرىش خۇي پىشان دەت، ئەمەش دەپىتە
ھۋى دروستىۋوونى خوراندن، ئەگەر پارچەيەك زۇر لەپىست
خۇربىيات، دەپىتە ھۋى دروست بوۋىنى لەرزو ئاۋ دىل تىكەلەتەۋە
پەستان دادەپىزىتە مەۋەكە لەھۋىش خۇي دەپىتە، ھەندىك
چار لەھالەتى خۇربىرنى بەھىزدا، ئارەق كىرەنەۋە كەم
دەپىتەۋە.

چارەسەرگىرنى:

ھالەتى نەخۇشەكە، بەھۋى بەكارھىنانى كەمادەي ئاۋى
سارد يان شىرى ساردو بەكارھىنانى (ئەسپىرن) بەرىزەيەك زۇر
سۈك دەرگىت، بەلام بەك دوو رۇز نەخۇشەكە ھەرجىيەك بۇ
بەكار بەھىنن نەرەھەتى دەپىزىتە (ئىندۇسىدو ئەسپىرن)،
بەكار ھىنانى مادەي (كۆرتىزۋن) سۈرۋوونەۋەكە كەم دەكانەۋە.
(ئەنئىسىتەي) يان مادەي كۆرتىزۋنى بەشىۋەي ھەپ يان دەرۋى
بەكار دەھىنەيىت.

خۇپاراسان:

۱- لەماۋەي (۲-۲) كاتىزىمىزىك بەركەۋىتى خۇر دەتۋانەيىن
نەھىلەن نەخۇشەكە روۋىدەت بەھۋى بەكارھىنانى (۶۰-۸۰ ملگم)
(پەيدىنى زۇلۇن) لەرۋىزىكدا.

۲- ئەۋ كەسانەي گە پېستىيان ئاسكەۋ تاقىكرىنەۋەي
رابرەدوۋىيان بۇ خۇر بىردىن ھەيە، تەنھا بۇ ماۋەي (۱۰) خولەك
لەرۋىزىكدا خۇيان دەمەنە بەر خۇر، ئەم كاتە وورە وورە
لەرۋىزىكدا داھاتوۋدا زىاد دەرگىت.

۳- ئەۋ كاتانەي كەتىشكى خۇر بەھىزە ئاۋەپاسىتى رۇز دەپىتە
مەلە نەكرىتە لەبەر خۇر دا خۇت روۋت نەكىتەۋە.

۴- بەكارھىنانى تىشك پالۋتەكان Sunsocreens ئەۋەش
سەدەمما جۇرى ھەيە بەشىۋەي شەمەنى (گىراۋە) كىرىم پا
ھەتۋان (مەلجەم) باشترىنەيىن بىرتىرە لە ۵۰ پاراشەماينۇ
بىنرۋىك ئەسپىد (paba) لەناۋ شەمەنى ئىئانۇلدا.

۲. دروستكرىنى پەلەي دەمۋاۋ، ئەم جۇرە پەلەيە دۋاي
جەند رۇزىك دروست دەپىتە جەند ھەقتەيەك پى دەپىتە
تاۋاك دەپىتەۋە دۋاي لەخۇر دوۋرەكەۋتەۋە.
۳. ئەستۈر بوۋن ۋايم بوۋنى پېست دۇي خۇر، ئەمەش
دۋاي جەند رۇزىك دروست دەپىتە دۋاي بەركەۋىتى خۇر.
ج- تىشكى سەروۋەنەۋەشەيى (C) (۲۰۰-۲۹۰ ئاۋمىت) پەزۇرى
ئەم تىشكە ئاگاتە سەرزەۋى.

ۋەكو ۋوتمان تىشكى سەرو ۋەنەۋەشەيى جۇرى B بەتايەتى
ھۋى ئەم دىارەمەيە، ۋ خۇربىردىن دىارەمەيەكى ۋ. ۋشتىيە، ۋەك
ئاۋرەنەۋەمەك بۇ تىشكى خۇر پەرج دانەۋەيى تىشك، بەتايەتى
تىشكى سەرو ۋەنەۋەشەيى (A) كارىگەرى بۇ خۇربىردىن زۇرتەرە،
ئەم پەرج دانەۋەمە بەھۋى لەم، بەر پەسەۋۇل لەھەۋە كاتەكانى
رۇزدا روۋدەدەن. بەسەلام بەرجدانەۋە تىشك بەھۋى
ئاۋەۋە (روۋبار يا دەرۋى) گىرنكى ھەيە، تەنھا بېش كاتىزىمىز (۹) ي
بەيانىيان يان دۋاي كاتىزىمىز (۲) ي پاش نىۋەرۋ، چۈنكە لەنئۋان ئەم
دوۋكاتەدا تىشكەكانى خۇر زۇربەيان بۇناۋ ئاۋ ھەلەمىزىن.
بەھىزى تىشكى خۇر پەرجدانەۋە بەھۋى ئاۋەۋە، تەنھا
بەھۋى كاتى رۇزەۋە كارى تى ئاكرىت بەلگەۋە مەرزو شۋىنۋ
بەرزىۋ نەمىش كارىگەرى ھەيە.

رېڭاكانى دەستكە وتىنى ناونىشانى پۇستى ئەلىكترۇنى

و: سەركەوت پىنجوئىنى

لەنپەرەتدا لەنىو تۇرى ئىنتەرنېتدا دوچۇر خىزمەتگوزلار
ناونىشانى پۇستى ئەلىكترۇنى بەردەوام ھەيە كە بىرىتىن لە:
تېپەرگىردىنى پۇستى ئەلىكترۇنى (Forwarding) و پۇستى
ئەلىكترۇنى پىشت بەستوو بەداوى جالجالۇكەيى.
ماناى تېپەرپوونى پۇستى ئەلىكترۇنى زۇر ئاسانە، تەنھا
تۆمارگىردىنى ناونىشانى داواكراو بەسە لەيەككە لە كۆمپانىكانى
تېپەرپىنى پۇستە، ئايا بىلۇكرىنەھەي ئەو پۇستە پىيوستە بۇكوى
تېپەر بىرى، بىگومان ئەمەش پىيوستى بىمبوونى ناونىشانىكى
پۇستى ئەلىكترۇنى بىنەپرىنى ھەيە كە بەستراو بە تۇرى
نۆدەولەتتەھە.

ئەگەر بەكار ھېنەرى ئىنتەرنېت ناونىشانىكى پۇستى
ئەلىكترۇنى وىستە، دەپ ئەم ناونىشانە لە نۆو سەد پىگەي داوى
جالجالۇكەيىدا ھەلبىزىر كە بۇ نامادەكراو.
دەسكەوتنى ناونىشانى پۇستى ئەلىكترۇنى ھەمىشەيى ماناى
چىيە؟
ناونىشانى پۇستى ئەلىكترۇنى دوا دەنگىنەھەي تۇرى
ئىنتەرنېتتە، خەللى لە تەلەفۇنى دەستى و نامىرى ئاگىسادار
كەرەھەي ئەلىكترۇنى (Pager) و نامىرى ھاكس بەباشخى دەزانى
و ھەول دەمەن زۇرتىرىن ژمارەي ناونىشانى ئەلىكترۇنىان چىنگ
بەھەيت.

بۆقە ژەھراۋىيەكان

بۆقە بچوۋكە مېلىدارە سۈرۈ زەردەكە ۋا دەردەكەموت كە
گىلدارىكى بىۋەى بىت. بەلەم دىمەنەكەى فېلىبازە چونكە
مردىنىكى تەۋاۋى لەۋۋور سەردايە، تەنھا دەستىك بە
يىستەكەيدا بېيىنە خىرا دەتكۈزىت، بەلەم ئەمە چەند ھەقتەيكە
خراۋەتە بەندىخانەمۇ لەخواردنى مېۋو قەدەغە كرلۈە، زانا
(لەدىسۇن ئەلبوكىرك) ۋا برادەرەكانى بەتەمان كە ئەم تىۋرىسىيە
بىسەلمىنن كە ئەم بۆقە ژەمەرە تەقتەكەى لەخواردنى مېۋولەو
مېۋوروى دىكەمۇ بەدەست دەكەموت دەشەيت ژەمەرەكە
بەخواردنى شتى دىكە ون بېيت. ئەلبوكىرك لەكۈبونەۋەيكەى
نۇيدا بۇ سەلماندنى راستى ئەم تىۋرىسىيە وتوۋىتى: بۆقەيىكەمان
بەدەست گرت، بۇ ئەۋەى بزانن ئايا دەمان كۆزىت يانە؟ بەلەم ۋا
ئىمە لىزەين ماۋوۋىش. ھەندىك لەمىللەتەنى ئاۋچەى ئەمانۇن
ژەھرى ئەم بۆقەنە دەكەنە تىۋكەمانى راۋمۇە، بەتايىيەتى راۋە
مەيمۇن، بەسەر يۋىيەى دەرەختەكانەۋە، تەنھا تىۋك بەسە بۇ
كۈشتى ئىچىرەكە زۇر بەخىرايش، ۋا دەردەكەموت كە ئىستە
دەتۋانزىت جگە لەراۋكردن، سوۋ ئەم ژەھرانە، لەلەينى دىكەدا
ۋەردەگىزىت. شىكردنەۋەيكەى كىيەيى دەرى خىستۋە كە ئەم
ژەھرانە ئەگەر لەتاقىكردنەۋەدا چارەبىكرىن دەشەيت بىنە
دەرمانىكى چارەكردن بۇ مرزف. بۇ نەۋنە ماسى فوجوى خىر
خۇراكىكى پەسەندە لاي ياپانىيەكان، بەلەم دەبىت ئەلەين
چىشتەكەرىكى شارمزاۋە ئامادە بىكرىت ئەگىنا ئەم كەسە
دەكۈزىت. دۈكتۈر بىروس بىن لەكۈلىزى يۋىشكى زانكۈى
ھارشارد راي گەياند كە ھۈيەكەى ژەھرىكە ناۋى (تېترۇ
دۇكسىنە).

تۈۋشى ئەم كەنالى سۇدىۋمانە دەين كە لە سەرىيىستى
بۆقەكەنۋ بىرى سۇدىۋم لەنىۋان پىستۋ خانەكانى لەشدا رىك
دەخەن تىترۇدۇكسىن كەنالىكانى دەكاتەۋە دەرگاكانىيان
دەخاتە سەر پىشت، بەمە سۇدىۋم دەچىتە ناۋمۇە خانەكان
لەناۋ دەبات.

زاناکان دەستيان كىردۈۋە بەچاۋخشانەۋە بەسروشتدا بۇ
دۇزىنەۋەى مادەى نۇى. ئەبەر ئەۋە لە ئەم بۆقە ئەمانۇنىيە
خۇى ژەھرەكە دىۋست ئاكات، ۋەكۈۋ ئەلبوكىرك بەتاقىكردنەۋە
سەلماندى، بۇچى بەخواردنى مېۋولەو مېۋوروى ژەھرىنى دىكە
نامرىت! وتوۋىتى: لەماۋەى مىۋنەما سالدۇ گۇزان روىداۋە
بەشۋەيەكى ئەرتۇ كە ھەستىايەتى بەرامبەر بەكارى ئەۋ
ژەھرى كە لەسەر پىستەكەى كۆمەل بۈۋە، ونى كىردۈۋە.

سەرجاۋە: الشرق الاوسط (۷۰۹۸/ و. دانا كەمال

شېۋەى ناۋنىشانى پۇست: Kandalaft @ bigfoot. Com
خزمەتگوزارى: بى بەرامبەر پىشت بەناگادارىنامەكان
دەبەستى كەلەشۋىنەكان دەردەكەۋن.
(Bigfoot) بەناۋبانگىرەن ئامدەكارى تىپەرىنى پۇستە،
چەند خزمەتگوزارىيەكى تر پىشكەش دەكات ۋەكۈ ھەلېزاردىنى
نامەكان ۋە ھەشەشتى (Spamming).
ھەندىك لەم خزمەتگوزارىيە بى بەرامبەر ۋە ھەندىكى
تريشان بەرامبەر بەمېرىك پارەن.

ناۋ: Relling Stones

ناۋنىشان لەسەرداۋ: WWW. Stones. Com

شېۋەى ناۋنىشانى پۇست: Kandalaft @ stones. Com
خزمەتگوزارى: بى بەرامبەر پىشت بەسۈرۈنەرى Bigfoot
دەبەستى.

ھەندى لەخزمەتگوزارىيەكانى پۇتى پىشت بەستۋ بەداۋ:

ناۋ: Hotmail

ناۋنىشان لەسەرداۋ: WWW. Hotmail. Com

شېۋەى ناۋنىشانى پۇست: Kandalaft @ hotmail. Com
دەگونجى لەگەن ئەۋانەى ھەمزان لەمايكرۇسۇقتە، پاخود
ئەۋانەى بەشدارن تىپىدا ۋە پەيۋەندىيان پىۋەى ھەيە.

ناۋ: Who Where

ناۋنىشان لەسەرداۋ: WWW. Whowhere. Com

شېۋەى ناۋنىشانى داۋ: Kandalaft @ mailcity. Com
خزمەتگوزارى دەگونجى بۇ ئەۋانەى ھۈنەرى كۆمپىۋتەر

شارەزان.

سەرجاۋە:

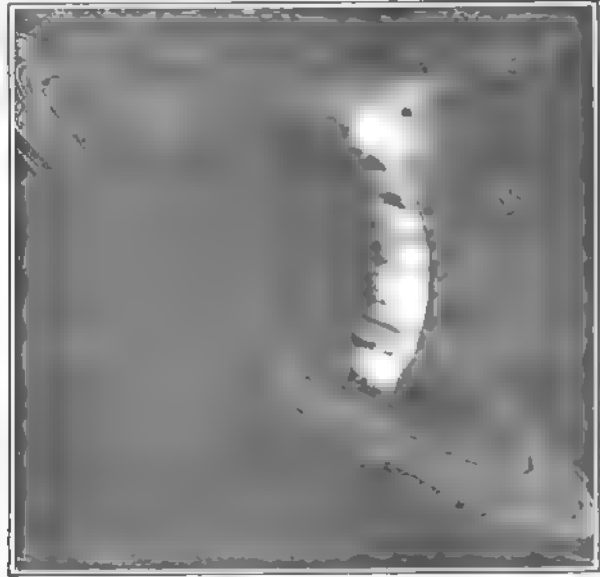
(الحياة) لەندىنى

ژ: ۱۳۱۹

ھەسارەنى

كەيوان

Saturn

و: ئەندازىيەر تۈرۈك كەمال

بەستىنى نىزم بەدەلەشكۈرۈپى بەسەر ھەمۇو جەمەسەرەكانىدا بىنۇن، لەو دىاردانەي كە لەسەر رووى دەم ھەسارەيە بىنراون، دىاردەي جىپاۋىزى لەرەنگى دوو (جەمەسەرە) كەيپا، لەمۇ جەمەسەرەي كە روو دەكاتە خۇر تارىك دەردەكەۋىتو ئەۋەي كە لەخۇر ون دەيىت بىرىسكەنار دەردەكەۋىت رەنگەكەي بەشۋەيەكى گىشى پىرەمخالى مەيلەو سوور دەيىنرەيت.

پەلى گەرمى رووۋەكەي: تىكپىر پەلى گەرمى رووۋەكەي زۇر نىزمە، چۈنكە زۇر دوورە لەخۇرە، نىزىكەي (-۱۷۲س) دەيىت، لەبەر ئەۋەي كە پەلى گەرمىيەكەي كەمە، كەيوان ھەر لەكانى دىروست بوۋىنەۋە گازى ھاپىرۇچىن ۋە ھىليۇمى لەخۇيدا ھەلگىرەۋە.

پىكەتاتى ئاۋەۋەي: نىكۇلېنەۋە ئەستىرەۋانىيەكان، واپان دەرخستۈۋە كە لە پىكەتاتى ئاۋەۋەي ھەسارەكە زۇرەي لە ھاپىرۇچىن پىك ھاتوۋە، لەناۋەراستىدا دىكى جەقى ھەيە، كە پىكەتاتىكى كەفرى (صخرى) ھەيە بەجىننىكى تەنك لەسەۋىل داپۇشراۋە، ئەمە خۇشى بەجىننىكىك لەھاپىرۇچىنى مەعدەنى دەورە دراۋە، بەھۋى پەستىنى بەرزەۋە لەم ناۋچەيەدا، كە دەيىتە ھۋى گۇرۈنى ھاپىرۇچىنى شل بۇرەق.

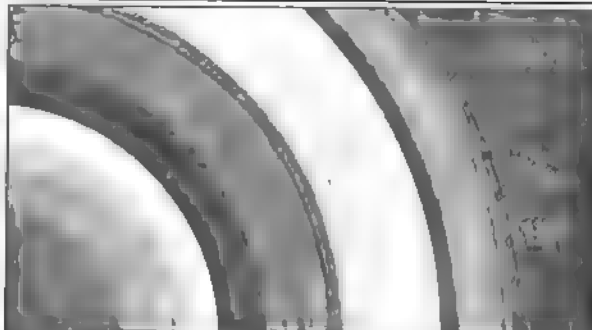
ھەسارە (كوكب Planet) تەننىكە پەدەۋى خۇردا دەسۋىتەۋە.

رەۋىشتو جۈۋەكەي: كەيوان (ۋاتە زحل) ھەسارەي شەشەمە لەبارەي دوۋرىي لەخۇرەۋە، بەلام ھەسارەي كەتەي دوۋەمە دۋاي ھەسارەي (پەرجىس - مەشترى) لە كۆمەلەي خۇردا ۋە جۈۋەتەي ھەسارەيە كە بە تەلەسكۇپى بىنپاي بىنراپىت، چۈنكە بەتەلەۋەي بىرىسكەنار دەورەدراۋەكە لە ھەسارەكانى دىكە جىپاي دەكەنەۋە، بارستەكەي (كتلە) ۹۵ ئەۋەندەي بارستەي خۇرۇكى زەۋى دەيىت، تەركەي (۱۲۰) ھەزار كىلۇمەتەرە ۋاتە ۱۱،۲ ئەۋەندەي تەركەي خۇرۇكى زەۋىيە، بەلام تىكپىر پەلى خەستىيەكەي (كەۋە) نىزمە، نىزىكەي ۰،۷ % م/س^۲ دەيىت.

كەشى (جۈي ھەسارەكەۋە پىكەتاتى روۋەكەي:

بەركىكى كەشى خەستى ھەيە بەشۋەي ھەۋر، زۇرەي ئەم ھەۋرەنە لەگازى ھاپىرۇچىن ۋە ھىليۇم رىزىيەكى كەم لەگازى مېتان ۋە ئامۇنىيا پىك ھاتوۋن.

زۇرەي ئەم ھەۋرەنەي كە لە ھەسارەكەيەن داپۇشۋە بەشۋەي پەلەۋ چەپكى ھەۋ تەرىپ لەگەل ھىلى يەكسانى يەكەيەن ھاتەرىيەن ۋاتە دەشۋىت ناۋچەي پەستىنى بەرزو

بەستو (مىچىد) داپۇشراون، ئەستورىيى ئەم ئەلقانە زۇر كەمە لەچاۋ پانىيەكانىنداۋ، نىزىكەي (۲۰) كىلۇمەترە.

كۆي بارستەي ئەم ئەلقانە دىكانە نىزىكەي يەك لە (۲۲) ھەزار چار (۱/ ۲۳۰۰۰) لەبارستەي ھەسارمى خۇي. واتە ئەگەر مادەكانى ئەم ئەلقانە بىكرىن بەيەك واتە بىكرىن بەيەك تەنى ئاسمانى ئەم ئەلقانە بىكرىن بەيەك نىزىك قەبارەي مانگ (مانگەكەي خۇمان) لەبەر ئەمە بىاردەي ئەلقەكان بىمەلىك دەرىپتەمە كە بىرى راکىشانى (جاذبىيە) ھەسارەي كەيوان، بەسەر ئەلقەكانىدا زىاتەر لەبىرى راکىشانى ئەلقەكان لەناۋ خۇياندا، لەبەر ئەمە ناشىت كە يەك بىكرىن مانگىك دروست بىكەن. ئەمە تىۋرىيەي (بىردۆزىيەي) كە ئىستا باۋە دەربارەي پىكەتەي ئەم ئەلقانە دەلىت كەۋا ئەم ئەلقانە پىش پىكەتەي پاشكۇكانى (مانگەكانى) ھەسارمىكە دروست بوۋە.

پاشكۇكانى كەيوان Saturn Satellites:

ئەم ھەسارمى (۱۰) پاشكۇ ھەيە، لەزوۋەمە ناسراون، ھەمە ناۋەراسى سالى ۱۹۷۹، گەۋرەترىن بىرىسكەدارترونيان مانگى تىتان (Titan) كە تىرەكەي (۵۸۰۰) سىم ماۋەي خولانەمەكەي بەدەۋرى ھەسارمىكەدا (۱۶) رۇۋە. گرنگىرەن رەۋشتى ئەۋەيە كە بەرگىيە كەش ھەيە زۇرىيە لەگازى مىئانە تىكپەي خەستى تىتان ۱۲۲ گم/ سىم. لەبەر ئەمە دەشىت پىكەتەي زۇرىيە ئەم مانگە ناۋە سەھۇل بىت.

لەپاشكۇ گرنگەكانى ھەسارەي كەيوان مانگى (مىماس) و زانگان لەم باۋەردەن كە ئەمە زۇر كار دىكانە سەر پىكەتەي ئەلقەكان، زانگان لەم باۋەردەن كە جىاكەرمەۋى كاسىنى لە ئەنجامى كارى راکىشانى مانگى (مىماس) ەۋە پەيدا بوۋە.

ئەنجامى تۇۋىنەۋەكانى كەشتى بۇشاۋى پايۋنىر -۱۱- Pioneer- سالى ۱۹۷۹دا:

لەكۇتايى سالى ۱۹۷۲دا كەشتى بۇشاۋى پايۋنىر بىرەمە ئاسمان نىزىرا، ئەمە بوۋ لەسەرەتاي مانگى ئەمەلىۋى ۱۹۷۹دا كەشتە نىزىكرەن شوۋن لەمەسارەي كەيوانەۋە.

ئەلقەكانى ھەسارمى كەيوان: Saturn rings:

ئەم ھەسارمى بە كۆمەلىك ئەلقەي ئاشكرا دەۋرە دراۋە، روۋناكىيەكى قەشەنگ دەمەۋەم، كە لە روۋناكى ھەسارمىكە لەخۇي دەپت، ۋەمەي ئەم ئەلقە ناسراۋانە ھەمە مانگى ئابى ۱۹۷۹ چول ئەلقە بوۋون جگە لە جىاكەرمەۋىەك كە پىي دەۋترىت جىاكەرمەۋى كاسىنى- ھاسىل كاسىنى Cassinis division كە لە سالى ۱۹۷۵دا لەلەيەن زاننا كاسىنىيەۋە دۇزراۋەتەۋە. جگە لە چەند جىاكەرمەۋىەكى تەسكى تر، ئەمە باۋەردەي كە ئىستا باۋە دەربارەي ھۇي بوۋنى ئەم جىاكەرمەۋانە ئەۋەيە كە مانگە ناۋەكىيەكان (الاقمار الداخلىيە) بەتايىبەتى مانگى مىماس (Mimas)، كار دىكەنە سەر ئەمە بەشانەي كە لەجىا كەرمەۋەكاندا ھەن، ئەمەش دەپتە ھۇي راکىشانىان لەخولگەكانىيەۋە خەستىيەنە يەكەي لە ئەلقە ھاسىيەكانەۋە، بەپىي پىۋىست لەشىۋەي (۲۲-۲۳)دا روۋنكرەنەۋەيەك ھەيە بۇ رۇيى ئەلقەكان بەدەۋرى ھەسارمىكە، كە يەم شىۋەيەي:

۱- ئەلقەي دەرمەكى: overtting (ئەلقە - A)، تىرە ناۋەكىيەكەي (القطر الداخلىي) (۲۲۲) ھەزار كىلۇمەترە تىرە دەرمەكىيەكەي (القطر الخارجىي) (۲۷۴) ھەزار كىلۇ مەترە.

۲- جىاكەرمەۋى (دىسۋارى) كاسىنى: Cassinis division كە داۋى ئەلقە (A) دىتە پانىيەكەي (۱۰) ھەزار كىلۇمەترە.

۳- ئەلقەي ناۋەراسى: Middle ring واتە ئەلقەي (B) ئەم ئەلقەيە لەمەۋە ئەلقەكانى بىرىسكەدارتەر، لەبەر ئەۋە ھەندىك چار پىي دەۋترىت، ئەلقەي بىرىسكەدار Bright ring و تىرە ناۋەكىيەكەي (۷۲) ھەزار دەرمەكىيەكەي (۲۲۲) ھەزار كىلۇمەترە.

۴- ئەلقەي ناۋەكى Inner ring (ئەلقەي - C) ھەندىك چار پىي دەۋترىت ئەلقەي كرىپ Crepe ring پەناۋى قوماشىكى تەنكى چەرچەۋە. چۈنكە زۇر تەنكە.

۵- ئەلقەي ناۋەكى دواۋە (ئەلقە - D) كە لەسالى ۱۹۶۹ دۇزراۋەتەۋە. پانىيەكەي لەروۋى ھەسارمىكەۋە دەست پى دىكانە ئە تىرە ناۋەكى ئەلقەي (C) دا كۇتايى دىت.

پىكەتەي ئەلقەكانى كەيوان:

ئەم ئەلقانە لەيەك پارچەي رەق پىك نەھاتوۋن، بەلكو لەمەلىۋەنەھا يەشى رەقى گەۋرەمە بىچوۋك، لەگەل گەردىلەي (لېرەدا مەبەستەمان لەنەتۇم نىيە) بىن شومار لە گلۇ خۇلى گەردوۋنى (كونى). شىكرەنەۋەي شەيەنگى (التحليل الطيفي) يەھۇي تىشكى زۇر سوۋرەۋە (الاشع تحت الحمراء) پىشانى داۋە كە پىكەتەي ئەم بەشانە بىرىتەيە لەمەۋەي كەھرى (صخرى)، بەگازى نامۇنىيەي

ئەمەيان سەلاندوۋە.

۶- ئەۋىنەكانى پايۇنىر دا تېيىنى ئەۋە كراۋە كەمەنگى بۆلى باگوۋىي كەيوان شىنە.

۷- پايۇنىر - كەيوان، چەند پېۋانەيەكى فۇلۇمەترى (رونكى پېۋ) و شەبەنگيان (طيفى) لەسەر (۱۰) مانگە كە كىرۋە، ھەرچەندە كەھىشتا ئەنجامەكانيان بەتەۋاۋەتى دەرەجەۋە.

ئەنجامەكانى تۆزىنەۋەكانى كەشتى بۆشايى فۇيچەرى يەكەم لەسالى ۱۹۸۰- دىۋى كەشتىكى (۲۲) سالىمى كەتپاندا كەشتى بۆشايى فۇيچەرى يەكەم (۱۶۰۰) مىليۇن كىلۇمەترى تپاندا بېرى و

لەۋۋى (۴۰۰) كىلۇمەترەۋە لەمانگى تپانەۋە تېپىرەۋە، مەۋداۋ وردى ئەم كەشتە ئاساسىيەۋە زۇرى ئەۋ زانبارىيەنە

كەخستىە پەردەست جىگەي خۇش و شانازىيەن لەمەيانى ئەۋ دەسكەۋتە زانستىيەنەدا كەمەۋە. ھېۋانەيەتەدى چەند

سالىكىتەر ئىچا زانگان دەۋان ئەۋ زانبارىيەنە شى بىكەۋەۋە رېكيان بىخەن. كەشتى فۇيچەرى يەكەم، بەلەي كەمەۋە، سى مانگى

تازە تىرى دۆزىۋەتەۋە، كە لەخولگەي كەيۋاندا دەخولپەۋە، ئەمانە چاران ئەناسراۋ بوۋن. بەمە ژمارەي كشتى مانگەكانى

كەيۋان، بەلەي كەمەۋە، دىگاتە (۱۶) مانگە، قەبارەكانيان لەمىۋان قەبارەي مانگى ئاساسىي و تپانەي كەتەلەيە كە لە(عتارىد - زاۋە)

گەۋرەترە. زانگان لەم دىۋىيەدا مانگى (۱۶) ھەمەيان بۇ كەيۋان دۆزىيەۋە، ئەم مانگە لەبۆشايى نىۋان دىۋە ئەلە ئەلەۋەكانى

كەيۋاندا بوۋە، كەس باۋەرىي بەۋە نەدەمەرد كەلەم مانگە بچۈۋەكەش ھەبىت. كە مانگە گەۋرەكانى كەيۋان لەسەر زەۋىيەۋە

بەتەلەيسكۆپى بەھىز سەير دىمەردىن ۋەكو خالى رونكى وورد دەمىرنىت. بەلام كە كەشتى فۇيچەرى دەستى كىر بەۋىنە گىرتىيان

دىاردەي ۋا روۋىدا كەبەھىچ جۇرئىك بەخەيالىدا نەدەھاتن. بۇ نەۋنە: مانگى رىا (Rhea) كە لە دىۋىيە دىۋە مىۋۇن

كىلۇمەترەۋە بىنراۋە، ناۋچەي سىيى باۋى لەباشۋى (خلفىة) سەۋى مەلەۋ شىندا تپا دەرەكەۋتەۋە. فۇيچەرى لەدوۋىيە كەمەتر

لەھەزار كىلۇمەترەدا بوۋە لەمانگى (رىۋن) ۋە كە ۋىنەكەي گىراۋە، نىشانەيەكى رەشى لەباشۋىيەكى سىيىدا تپادەمەردەۋتەۋە.

ھەروەھا ۋىنەكان شىۋىكى گەۋرەيەنى لەمانگى تپىشىدا (TeThys) دەرەستەۋە، كەدەزىيەيەكەي (۷۰) كىلۇمەترەۋە.

لەمانگى مەماسىدا دەمەگىرەكانىك ھەمەۋە كەپانەيەكەي (۱۲۰) كىلۇمەترەۋە، ۋاتە زىاتەر لە ۱/۴ تىرى مانگەكە ھەمەۋى،

دەمەگىرەكانىيەكە لىۋارىكى بەرزى ھەمەۋە، لەمەردەۋە مانگى مەماس ۋەكو دەفرىكى فرىيۋ (صحن طائر) يان قەلئەنى

جەنگاۋەرىكى كۆن دەرەكەۋتەۋە، بەنسىبەت ئەۋانەي كەسەيرى دەكەن: زانگان گىرەگىرەن بايەخىان داۋە بەمانگى تپان

(باۋەرىيە كەنەمە گەۋرەترىن مانگى كۆمەلەي خۇرە) بەھۋى

لەمە ئەۋە ناۋى لى ترا پايۇنىر كەيۋان (پايۇنىر زىل- Pioneer saturn) ئەم كەشتىيە چەند ئەنجامىكى بەدەست ھېنا، گىرەگىرەن:

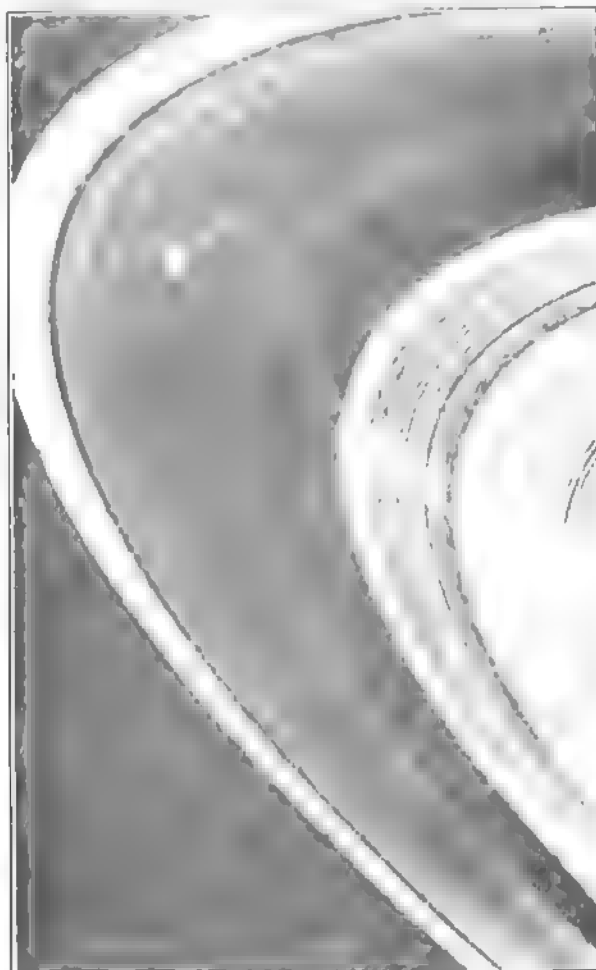
۱- دۆزىنەۋەي ئەلەيەكى تازەي زۇر كىز (خافت) پانىيەكەي نىزىكەي (۵۰۰) كىلۇمەتر بوۋە، لەدەمەۋە ئەلەيە (A) ناۋى لى ترا ئەلەيە (F).

۲- ۋىنەي كەشتى پايۇنىر - كەيۋان ئەۋە پىشان دا كە جىياكەمەۋەيەك (دىۋارىك) لەمىۋان ئەلەيە (A) ۋ ئەلەيە (F) دا ھەيە لەجىياكەمەۋەيەك كاسىنى دەجىت ناۋى لى ترا بۆشايى (كەلەمەرى) پايۇنىر Pioneer Gap.

۳- ۋىنەكان جىيا كەمەۋەيەكى تپان دەرەستەۋە لەمىۋان ئەلەيە (B) ۋ ئەلەيە (C) دا.

۴- پېۋانەكان دەرەيان خستەۋە كەبەرىگى كەشى ھەسارەكە كەمەك گەمەترە ۋەك ئەۋەي كەپىكەۋتەنى لەسەرگىراۋ و بېرى زۇر لەمەۋەلەكەي بارگەكراۋى ۋوزە بەرزەكەشى مۇگناتىسى كەيۋانەۋە دەرەپەرىنە دەرەۋە بۇ بۆشايى ناۋ ھەسارەكان.

۵- چەندىن تىسور ھەن ۋا رادەگەپن كەنەلەۋەكانى كەيۋان بىرەيتىن لەمەۋەلەكەي لەناۋو بەھەر، ئەنجامەكانى پايۇنىر

بەرگە كەش يەكەيموۋە كەكرىدوۋىمىتى بەجۇرىكى
ناياب لەنىۋان ئەوانىتردا، مانگەكە بەشۋىمىدىكى
ئەوتۇ دەرگەوتوۋە كەلەبەرگىكى كەشى
خەستدا، لەھەلى ناپىرۇجىن (نەمەك مىشان
كەجاران باۋىر ۋابو) نوقم بوۋىتە ئەم بەرگە
كەشىيەكە (جىنىكە لەتەپوتۇزو ناپىرۇجىنى
خەست) ھەمو ئەم ھەولانەي بەفېرۇدا كەمدىرا
بۇنەۋەي كەتەنە چاۋىك بېشىنرېت بەرپوۋى
ئەم مانگەدا، كەشتىيەكە زانىپارى تازەي نارد
دەربارەي ئەم كەشى كەدەۋى ھەسارەي
كەيوان مانگى تىتانی داۋە، ئەمەش پارمەتى
تىگەشتىنى جۇنىتسى پەيدابوۋىنى زەۋى دەدات،
ھەروەھا كەشتىيەكە ۋىنەي زۇر تازەي
دەربارەي ئەم ئەلقە سەيرانە ناردوۋە
كەدەۋىرۋېشتى كەيوانيان داۋە، ئەلقەي تر
دەرگەوتوۋە لەناۋ ئەلقە بەرپەتەيەكاندا،
دەشت كەپەيەكەرىكى ئالۇز لەناۋ ئەم ئەلقانەدا

ھەبىت "لەھەموۋى سەپىرتر ئەمىيە كەمۇ زانپانەي لەۋىنەكانى
قۇچەر وورديۋىنەتەۋە شىتىكى ۋاپان دىۋە لەلقە گەۋرەكاندا،
لەپىكانەي پەيزە جوۋە.

دەپەنى كەيوان ئەلقەكانى لەدوۋىرىنىدا

لەبەرئەۋى كەنەم ھەسارەيە زۇر دوۋرە لەزەۋىيەۋە، زۇر
زەخمەتە كەبەدوۋىرىنىك تەماشابكرىت كە تىرەكەي لەۋىنىچ
(۲۵۰×) كەتر بېت بەم جۇرە گەۋرەكرىنە، ئەم ھەسارەيە
بەشۋىيەكى جىۋان رەنگىكى قەشەنگى مەيلەۋ زەرد
دەردەكەۋىت، كۆمەلىك ئەلقەي ئاشكرا دەۋرى دابىت، ئەمانەش
روۋناكى جۋانى قەشەنگ دەدەنەۋە كەمەر لەرۋىناكى ھەسارەكە
خۇي دەچن، ئەم ئەلقانە گەرجى بۇ يەكەم جار ۋەكوۋ يەك
ئەلقە دەردەكەۋن، بەلام تەماشاكەرى شارەزا دەتۋانىت دىۋارەكانى
نىۋانىيان بەماشكرايى بېيىنىت، چۈنكە لەراستىدا لەس ئەلقەي
سەرمەكى پىك ھاتوۋن: ئەلقە دەردەكەيەكەيان بەرپەنگىكى
خۇلەمىشى مەيلەۋسەيۋە ئەلقەكەي ناۋمپاست بەرپەنگىكى
سېپىرىسكەدار ۋ سەھەم كەناۋەكىيە بەرپەنگىكى شىنى مەيلەۋ
خۇلەمىشى، خۇيان دەنۋىن، بەلام ھەسارەكە خۇي، ناۋچە
يەكسانىيەكەي (النطقۈ الاستوانية) بەرپەنگىكى سېپى
دەردەكەۋىت، كە لەلقەي ناۋمپاست دەچىتەۋ پەشتىنە
يەكسانىيە، باشۋىرىكەش بەرپەنگىكى پرتەقلى مەيلەۋ سوۋر،
دوۋ پۇلە لەش (قطب) ناۋ بەناۋ لەنىۋان رەنگى سەۋزۇ زەرددا.

دۇزىنەۋى ئەلقەكانى

يەكەم كەس كەسەرنىچى داۋە رۇنە ئەلقەكانى كەيوان، زانا
كرىستىيان ھۈپىنچز HUYGHENS بۋو لەسالى ۱۶۵۵داۋ لەسالى
۱۶۷۵دا زانا كاسىنى دىۋارىكى (جىياكەرمەيەكى) تارىكى لەم
ئەلقەپەدا دۇزىيەۋە، لەمەۋە بۇي دەرگەۋى كەچارنىە دەبىت
ئەم رۇنە لەدوۋ ئەلقە دروست بوۋىتە: ئەلقە يەكەمە
دەردەكەيەكەي ناۋنا ئەلقەي پېتى (۱ = ئە) ئەلقە ناۋەكىيەكەشى
ناۋنا ئەلقەي پېتى (ب)، دۋاپى ناۋى لىنرا جىياكەرمەۋى
كاسىنى.

لەسالى ۱۷۳۷دا زانا ئەنك (ENCKE) سېپەرىكى سۈكەلەي
لەلقە (۱) دەردەكەيەكەي بىنى كە بە ناسانى نادۇزىنەۋە
لەۋەدەچىت كە لەجىياكەرمەۋى كاسىنى بچىتەۋ لەسالى ۱۷۸۰دا
زاناپان بۇند (BOND) ۋ نەمەرىكى داۋز (DOWES) ۋ
ئىنگىلىزى، ھەريەكە بەجىيا، ئەلقەي سىھەمىيان دۇزىيەۋە،
ئەۋەي كەبەشى ناۋەكى ئەلقەي (ب) دەنۋىنىت، پېتى (ج) يان
بۇدانا، ئەم ئەلقەيە زۇر تەنكە، بەرپەمەكى ئەوتۇ كەجەمسەرى
دۋاۋە ھەسارەكە خۇي تىادا بەدىدەكرىت، لەبەرئەۋەي كەتەنكە
ناۋى لىنرا كرىپ (CREPE) بەناۋى جۇرە قوماشىكى تەنكەۋە،
لەنىۋان ئەم دوۋ ئەلقەيەدا، ھىچ جۇرە سنوۋرىكى ئاشكراي روۋن
نە ۋەكوۋ روۋنىيەكەي جىياكەرمەۋى كاسىنى، تەنە بەلەي
دەۋشانەۋەكەياندا نەبىت. باۋمپاۋە كەنەلقەي (ج) بەشۋىمەكى
كشتى لەبەشى زۇر بچۈك پىك ھاتوۋە ۋەكو خۇلۇ تۇزى
گەردوۋىنى تەنك كەھەتا (سنورى روى ھەسارەكە درىز دەبىتەۋە)

ههساږه (بهرجيس - مشتري)، ټنهها هه ټم ټرواږه څو بوونى جياكهره وټكلمان، لمنځوانى ټهقهكانى كهيواندا، يو روون دهكاته وه. بهلام بهكارى راكښشانى (بهرجيس - مشتري) ټپه، وهكوو پاوه ډمكرټ، بهلام بهكارى پاشكو گهورمكاني كهيوانه كهمنزيك لږوه، لهسالى ۱۹۴۲ دا چهند ټهستيزه زانكي ټهمريكا راستي بوونى جياكهره وټهكي تاشكرابان لمنځوانى ټهقه (ب، ج) و جياكهره وټهكي تر لهټهقه (ب) څوږدا دوو پات كرده وه، هه ټهوانښ بوون كه هه بوونى جياكهره وټهكيان لمنكيان لهټهقه (ا) دا دوو پات كرده وه.

هه رځونيك بښت مهوزوعى ټم ټهقهو جياكهره وانه ماوهتوه هه ټهلاپه پرمنامهى نښتاي بوځايى دهره وى نيوان ههساږهكانه وه، بهتماوهتى تاشكرا ډمپټ.

هه رځاوهكان:

- ۱- هيزياء الجو والفضاء / الجزء الثاني - علم الفلك، تأليف: د. فياض النجم، د. حميد مجول
- ۲- الموسوعة الفلكية، ميخائيل عبدالاحد، عضوا الجمعية الفلكية / لندن

څښته پوهنتى مانگهكانى ههساږه كهيوان

نومى سوانه وى په ډمپري ههساږهكاندا (په رڼه)	ټولگراښ دونه مانگهكه له ههساږهكانه (په كڼه)	نومى مانگهكه	نومى مانگهكه	نومى مانگهكه
۱۰۰	۰.۷۵	۱۶۹۵۰۰	جانوس	۱-۱
۲۰۰	۰.۹۴	۱۸۶۰۰۰	Janus	۲-۲
۳۰۰	۱.۳۷	۲۲۸۰۰۰	ماس	۳-۳
۵۰۰	۱.۸۹	۲۹۵۰۰۰	M mas	۴-۴
۶۰۰	۲.۷۴	۲۷۷۰۰۰	له نسيلاډس	۵-۵
۷۵۰	۴.۵۲	۵۲۷۰۰۰	Enceladu s	۶-۶
۲۹۰۰	۱۶	۱۲۷۰۰۰۰	تټيس	۷-۷
۲۰۰	۲۱.۲۸	۱۴۸۰۰۰۰	Tethys	۸-۸
۷۵۰	۷۹.۲۳	۳۵۶۰۰۰۰	دايون	۹-۹
۱۰۰	۵۰	۱۳۰۰۰۰۰۰	Dione	۱۰-۱۰
			Rhea	
			تيتان	
			Titan	
			هيپريون	
			Hyperion	
			لاپيتوس	
			Lapetus	
			فزيبي	
			Phoebe	

بانايى ټهقه (ا) دهرمكى بهمنزيكوى (۱۷۷۰۰) كم، دواى ټهوه جياكهره وټه كاسينى بهمانايى (۲۵۴۰) كم، ننجا ټهقه (ب) (۲۹۰۰۰) كم و ټهقه (ج) (۱۶۰۹۰) كم. دهرباره ټهستورين ټم ټهلقانه بهمنويهمكى گشتى، زانا وليم هيرشل لهسالى ۱۷۹۰ دا به ۱۲۸۰ كم قهبلاندوويهمتى، دواى ټهو (شروتم) لهسالى (۱۸۰۸) دا به ۸۶۷ كم داپناوه لهسالى ۱۸۵۷ دا پوند به (۷۰) كم. قهبلاندى تازه لهلاپه (پيل و رسل) وه. ۱۶، ۲۱ كم پمك له دواى پمك دانراوه، بهلام تهرهكانى ټم سى ټهلقميه له قهبلاندنى تازه دا بهم جوړه وه.

ټهقه (ا): تهره دهرمكى (۲۷۲۲۰۰) كم، تهره ناومكى (۲۳۹۶۰۰) كم.

ټهقه (ب): تهره دهرمكى (۲۳۴۰۰) كم، تهره ناومكى (۱۸۱۱۰۰) كم.

ټهقه (ج): تهره ناوهكى (۱۴۹۲۰۰) كم.

دوژينه وى ټهقه چوارم:

ټم دواږي په ټهقه يمكى چوارمى ټم ههساږه په لهروانگه يمكى ههرمنسيډا لهلاپه لمنكيونر پهركورين Pierreguerini وه دوژراومتوه، بههوى وټهگرتنى فوټوگرافيه وه، لهشوى (۲۸) ى تهرينى په كمى (۱۹۶۹) دا.

چهند روانگه يمكى پالښتى ټم دوژينه وټه پان كرده وه، وهكوو روانگه زانكي نيومه كسيكو، ټم دوژينه وټه، بهرنيكوت بووه چونكه ټم لهټهقه زور ټهكه، بهراډيهكى لهوټو كه بهزه حمت دمناسريتموه ټو زانايى كه دوژينه وټه دهټيت كه: بارمكاني دوژينه وټه زور گونجاو بووه، گرنگريپنى ټهو بارانهش بهريپى روانگه كه بووه لهسهر جياى له ليرينز كه (۱۹۲۹۰) پيښوه، بونى كه شيكي څوځو فراوانى دوروبين رمتكمرمكه وه (المنينج). بهيونه ټهسگرين لهسهر ټهقهكان، ډمپټ باسى ټو جياكهره وانه بكهين كهوان لمنځوانيانداو باسى هوو كاركهرمكاني بونيان بكمين، وهكوو جياكهره وټه كاسينى پان و جياكهره وټه ټهسكهمكاني تر.. باسى ټم جياكهره وانه، بهري تيروانى (راسسد) ټهمريكي (كركوود) لهسالى ۱۸۸۶ دا وروژاندوه ووتوويه ټي كه بوونيان هه ټاډه يهك، لهو جياكهره وانه ډمپټ كه لهنيوان ټمنه ناسمانيه بجووه كاندا، لهپشتينه ټهستيزو كهكانى (نجيمات) نيوان دوو ههساږهكه (مريخو بارام و مشتري و بهرجيسدا) دا ههپه.

ههرومها دهټيت كه جياكهره وټهكان لهپشتينه ټهستيزو كهكاندا، لهمنجمى كارى راكښشانى (جنب) گشتى

دارپژراوى لولپېچ

(Cochlear Implant) (C.I)

دكتور محمد جزا نورى قەرەداخى

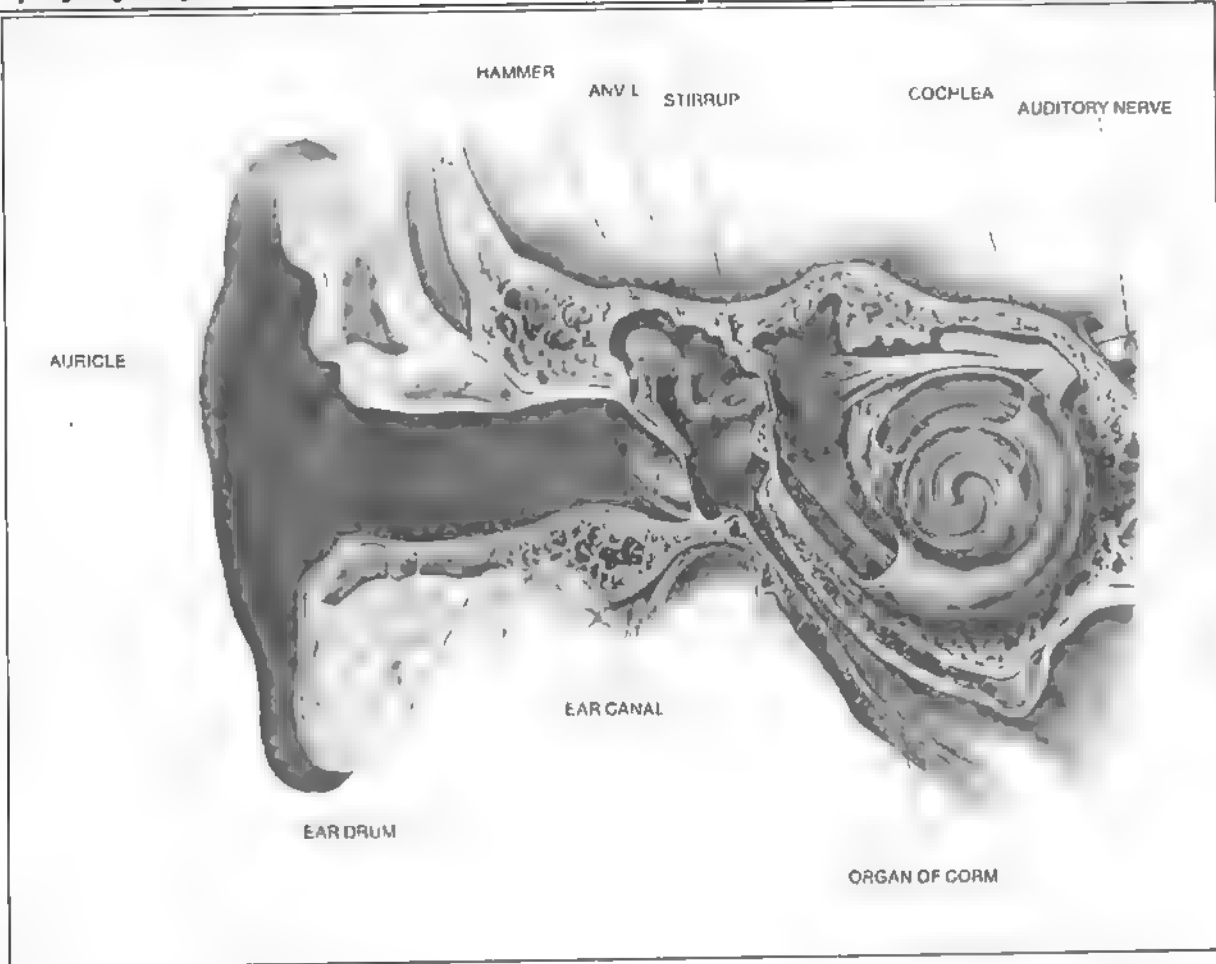
پسپۇرى گۆئ و لووت و قوپك

لەم سەردەمدەدا، سەردەمى تەكنۆلۇژيا و كۆمپيوتەر و جولى ئادەمىزاد بۆ مانگو ناردنى كەشتى ئاسمانى بۆ مەريخو ئەندازىارى جين (هندسة المينات) (gene Engineering) ھەموو ئەو شانەى ئەندىشەو خەيال بوون وايەك لەدواى يەك دەبنە راستى و دېنەدى.

يەكەك لەو ئەندىشانە ئەووبو كەئادەمىزاد ھەستى بىستىنى لەدەست بەتەواوى (كەرى تەواو) و مەگەر تەنھا خەو بېيىت بەرۋانى گۆئلى بوونى دەنگو قەسو مۇسقا بەلام پۇژۇك بىت جارىكى دى لەزىانىدا ھەستى بىستىنى دەنگو قەسى تايادا دروست بېيتەو وەنەمەش لەدواى بەكارھىنانى دارپژراوى لولپېچ (C.I) (cochlear implant).

دارپژراوى لوول پېچ چيە: - ئەمە نامىرتكى ئەلكترونىيە بۆ گەياندى شەپۇل دەنگ و لەدوو بەشى سەركى پىك ھاتو. بەشى دەرەو كەھەروكو بىستەك (سماعى) طلى گۆئ لەجۇرى كىرفان. (Body worn Hearing Aid) كە ئەبەستىت بەلاى سەردەو وەبەشى دوومى دائىرىزىت لەناو ئىسكى سەردا بەپشتى گۆئ لەزىر پىستادو بەوايەرتكى تايەتە دەخىرتە بەشەكانى لوول پېچ (Cochlear) و لەوئو بۆ دەمارى بىستى و بۆ چەقى بىستى و لەمىشك.

له سمدې نؤزدهدا نهمه زياتر ايشي تپاداگرا وهچمند نهخوشنيك ههلبزيرمران كهكمرې تسمواو بوون وهناميريكى كارميايى ساكار بهسترا بهدورپشتى گوښى نهخوشهكهوه دواتر بهسترا بهنزيكى پهردهيى گوښهوه. نهمانه ههرچمنده بهتواوى فيري هسكردن نهبوون بهلام ههندي وشه فيربوون وهليو خويندنهوميان باشتريوو.

لهدواى ناومراستى سمدې بيست دا چمند همولو كوشنيك كرا لهم بارميهوه. چمندهدا نهخوش وايمري كارميا خرابه ناو گوښى ناوهوميان. وشهپولي كارميايى پيادابرا بهمهپستى تافىكردنهوه كردن لهسمران. ههر لهبهرنهوهى ژيانى ههندي لهو نهخوشانه كهوتنه مترسيهوه. نمو تافىكردنهوانه وهستيران.

ديسان لهسالى ۱۹۶۱ او ۱۹۶۹ بهدواوه چمندهدا نهشتهرگمري دى بهسمركهوتوبىي كرا همتا سالى ۱۹۷۲ كهبرياردرا نهم نهشتهرگمريه چارسمري نهم نهخوشيه دمكات.

لهسالى ۱۹۸۲ دا كؤملمه پزيشكاني نهامريكا بهشى زانست بريارىدا بهمهكارهينانى ناميري (C.I) داريژراوى لوول پيچ بؤ نهو نهخوشه كهرايمى كهدوايى لهدايك بوون توشى كهري بوون ومبهتواومتى كهمن (Total Deafness) گوايه هيچ نهبييت دوايى دارشتنى نهم ناميره نهم جؤره نهخوشانه دهتوانن دهنگ لهدورويشتى خويان ببيستنو وهديسان نهمه پارمهتيان دهداث بؤ خويندنهوهى ليو.

كورتنه ميژويهك:-

ههر لهسالى (۱۷۵۱) وه بينجامين فرانكلين بؤى دمركهوت كهكمر نهكمر كارميا بهلمهشيدا پروت همت بهددهنگ دمكات.

لهسالى (۱۸۰۰) دا يهكنيك بهناوى نللكسندر فولتا دوو پارچه ناسنى خنيه ناوگوښى خوى وشهپوليكي كارميايى پيابد وهپيش نهوهى بههوى كارمياكهوه ببوريتمهوه توانى دهنگ ببيسييت لهشيوهى بلقه بلقى ناو.

ليكنه ١٥٠-

(دوا وقت)

نه خوش نه توانیت قسه تریگات.

97

Tobacco تۇتۇق

نوسىنى: محمد توفىق محمد
ئەندازىيە كىشىلىك

بەشى يەكەم

رومكى توتۇن كەناۋە زانىتىيەكە Nicotiana tabacum،
لەننەرەتتا رومكىكى نىمچە ئىستوتايە، ۋا دادەنرى ئەم رومكە
بەھۇى نامو بۇنىمە tests and aroma نىزىكەى دوو ھىزار
سالى لەمەوپىش لەناۋجەى ئەمەرىكاي ناۋمراستىدا ناسراۋوبۇيىت،
بەتايىبەت پىش ئەم پىنچ سەد سالى دۋايى، ۋ لەۋەدەچى يەكەم
ۋىنەى جگەرمەكشەن ۋىنەى پىۋايىكى كۆن پى كەلەسەر پەردىك
لەمەكسىك ۋىنەى كىشرايى، مېژۋى ئەم پەرسىكايەى ئەم
ۋىنەى تىادا دۆزۈلمەۋە، دىگەرىنەۋە بۇ نىزىكەى ۴۰۰ سالى
پىش لەدىك بوون. (۱)

بەلام بەشى راي GEORGE LOUIS HOSFIELD
لەتۈزىنەۋەكىدا بەناۋى (بەنچەۋ پەرسەننى تۈۋىنى N.
tabacum بازىرگىنى) دىلەت پاش دۆزىنەۋەى دىناى تازە زۆر زوۋ
ئەۋە سەلا كەخو يا ھادەتى جگەرمەكشەن زۆر كۆنە، بەلام چەند
پىش دۆزىنەۋەى دىناى تازەيە؟ ئاللىرەدا دىلەت دەستەپىكرەنى
ئەم خەۋە شىكى شارۋەۋ نادىارەۋ، لەننەنچام دا دىلەت:

تۈزىنەۋە تازىگىنى پاشماۋە دىرىنەكەنى ئەشكەۋى ئەرىزۇنا
Arizona Cave ئەۋمىيان خىستەرۋو كە ئەم پاشماۋە رومكايەۋ
ئەم پاپىانەى كەتۈتەنەن پىكشەۋ، Plant remains and pipe
dottle دىگەرىنەۋە بۇ نىزىكەى ۶۵۰ سالى پىش لەدىك بوون. (۲)

مېژۋى نوسرلۋى تۈتەن لە ۱۲ ئۆكتۇبىرى سالى ۱۹۹۲ (ز) ھە
دەست پىدەكەت كالى كەگرىستۋەۋەر كۆلۈمبەس ۋ ھاورىكىنى
كەشتەنە رۇخى "گۈى دەرياي" سان سلفادۇر لەرۋۇتاۋى ئەندىز

"Indies" ئەۋكەتەى خەلىكى ئەم ناۋە مېۋەۋ رى تەختەىۋ
جۆرە كەلەپەكى ۋۈشكەۋە بوياى بۇ ھىنان كە بۇنۋ بەراممەكى
جىۋاۋى ھەبۋو، كەۋاتە دەتۈلەن پلىن بەشى رايۋچوۋى
كەسانىكى زۆر ھەندە سورەكەنى ئەمەرىكاي ناۋمراست يەكەمەن
كەس بوون كەرومكى تۈۋىتەنەن چاندەۋە كەلەكەيان بۇ كىشەن
smoking بەكارەتەۋە.

ھاورىكىنى كرىستۋەۋەر كۆلۈمبەس بوون كە ئەم رومكەيان
دۆزىنەۋە خىستەنە بەرچاۋ، ۋە لەمەمان كاتتا چەند جەرۋىكىيان
گىرپەۋە سەبارەت بەبەكارەتەن لەلەن خەلىكى ئەم ۋولتەۋە.
دىگەرىنەۋە كەزۇر كەس لەخەلىكى ئەم ۋولتە چ پىۋا چ ۋن
لۈل پىچىك لەگەلەى ئەم رومكە لەنۋە پەنچەكەنەن دا دەناۋ
سەرىكىيان دا دىگەرسەندۋ سەرمەكى دىكەيان دەپىرە بۇ دەمەيان،
دۈكەل لە دەمۋ لوتىانەۋە دەلەمەرى... ئەم دىمەنە ۋا نىشان
داۋەكەپى ناسۈدەن لەگەل ھەست كىرەن بەسجۆرە چىزۋ
خۇشەكى تايىبەت (۲).

ھەندە سورەكەنى ئەمەرىكاي ناۋمراست (ۋولتە خەلىكى
ئەۋكەتەى ئەم ۋولتە) ۋۈشەى تۇباكۇ Tobacco يان بۇ تۈۋىتىن
بەكارەتەۋە، چۈنكە ئەم لۈلەيەى ياخۇد ئەم لۈلەيەى
كەتۈتەنەن تىدەكرەۋ پىيان دىكشە، پى دوتەرا Tobacco.
(۴).

ۋا دەۋىرە كەخەلىكى دۆرگەى ھاپىتى ئەم رومكەيان ناۋ ناۋە
تۇباكۇس tobaccos، ۋ لەلەيەكى دىكەۋە دەۋىرە ئىسپاتەكەن
ئەم ناۋەيان لىناۋە چۈنكە ئەۋان ئەم رومكەيان لەدۆرگەى تۇباكۇ

جگه له جگهرمکیشان تووتن بیان بۆ جوین chewing و ههلهژین بهکارهیناوه، نه مه جگه لهوهی گهلائی تووتن بیان لهناودا داناوه بۆ ماومیهک و لههوایدا ناومکهیان خواردۆتوه، و بهمدنیاییهوه دهلیین لهوکاتهدا قووتن رۆژنکی گرنگی هههوه لهبوری نایینی دا، بۆیه لهژبانی رۆژانهدا بهزۆر شیوه بهکارهاتوه.

(جۆرچ لویس) یش له توپیزینه و مکهیدا (بنه چو بهر سه نه ندى
تووتلى بازى گانى) هه مان سه رنجى تو مار کردو کاتى هه نه نى
ئیسپانى سالى ۱۵۰۲ ماز گه یشتو و نه ته ناوچه ی ئه ممه ریکا ی
خوارو. (۱۱)

يەكەم كەس گەزەنچىلىرى راستىنقىنى لەسەر چاقىنى تونۇنۇ
بەكارەنچىلىرى نوسىيە، مۇزىنوس ھىرمانلىق دى تۇلىدۇ.
st.Domingo Hermendes de Toledo لەسان تۇمىنگۇ
ساتى ۱۵۲۵ ز لەكتىبەكەيدا كىناۋى "Historia general delas
Indias".

بەلەم سالی ۱۵۵۸ Andre thevet لەبەرزایل گەنێبێکی لەسەر تووتن باڵۆکردووە، گەتیایا. لەمیری ناوی تووتن tobacco ناوە کۆنەکی ئەوسەر دەستی بەکارهێناوە لەو وولاتەدا گەنێیان وتووە Retun (۱۲). بەمیری سەرچاوەیەکی مەلایەندی چاندن و جاککردنی تووتن یەکەم کەسێ کە تووتنی بردبێتە ئەوروپاوە کەسێکە بەناوی (ریان پیر) (۱۳).

به‌لام به‌پئی رای د. محمد فهمی القولی نهم رومکه به‌کم جار
له‌ئوروپا له‌ئیسپانیادا چئیراوه سالی ۱۷۱۸مزه‌ی نه‌و که‌سانه‌وه
که‌دنیای تازه‌یان دۆزیه‌وه، وه ده‌لیت. هیرماننزی دی تۆلیدی
به‌کم که‌سه که‌تۆوی تووتنی بره‌ئیسپانیاه، سهرتا له‌باخچه‌دا
روئیرا بۆ جوانی گۆلکه‌ی، پاشان که‌لاکه‌شی له‌یواری پزیشکی‌دا
به‌کاره‌ئیرا. (۱۴).

Tobaccos— ناسیوه، کیمیکلکه لمدورگه‌گانی ته‌نتیل
antilles لته‌نتیشت ته‌مه‌ریکای ناوهره‌است.

له‌لایمکی دیکهوه دوتړئ نهم روکه به‌ناوای ناوچه‌یه‌کی
مکسیکه‌وه ناو‌راب‌ی گه‌یه‌ی دوتړی "tabaco" ، نهمه
له‌کاتی‌کا که که‌هنیه‌کانی فلوری‌دا و به‌رازیل بهم روکه‌یان
ووتوه پیتون Petun (۵) که‌پیده‌کانی نیسپان spaniards سالی
۱۵۳۱ز له‌هایتی Haiti تووتیان چانده لهو تۆوه‌ی که له‌مکسیک
جنگیان که‌وتیوو، پاشان به‌ره‌م هی‌نایی نهم روکه دۆرگه‌کانی
دیشی گرت‌وه، و سالی ۱۵۸۰ چانسی تووتن له‌کوبا ده‌ستی‌پ‌کردو
به‌خیزایی که‌یشتوته گویانا Guiana و به‌رازیل، به‌و‌چۆره
له‌نیوه‌ی دووه‌می سه‌ده‌ی شانزده‌دا تووتن له‌نهوروپا و ناسیاو
له‌فهریقادا ناسرا... (۶).

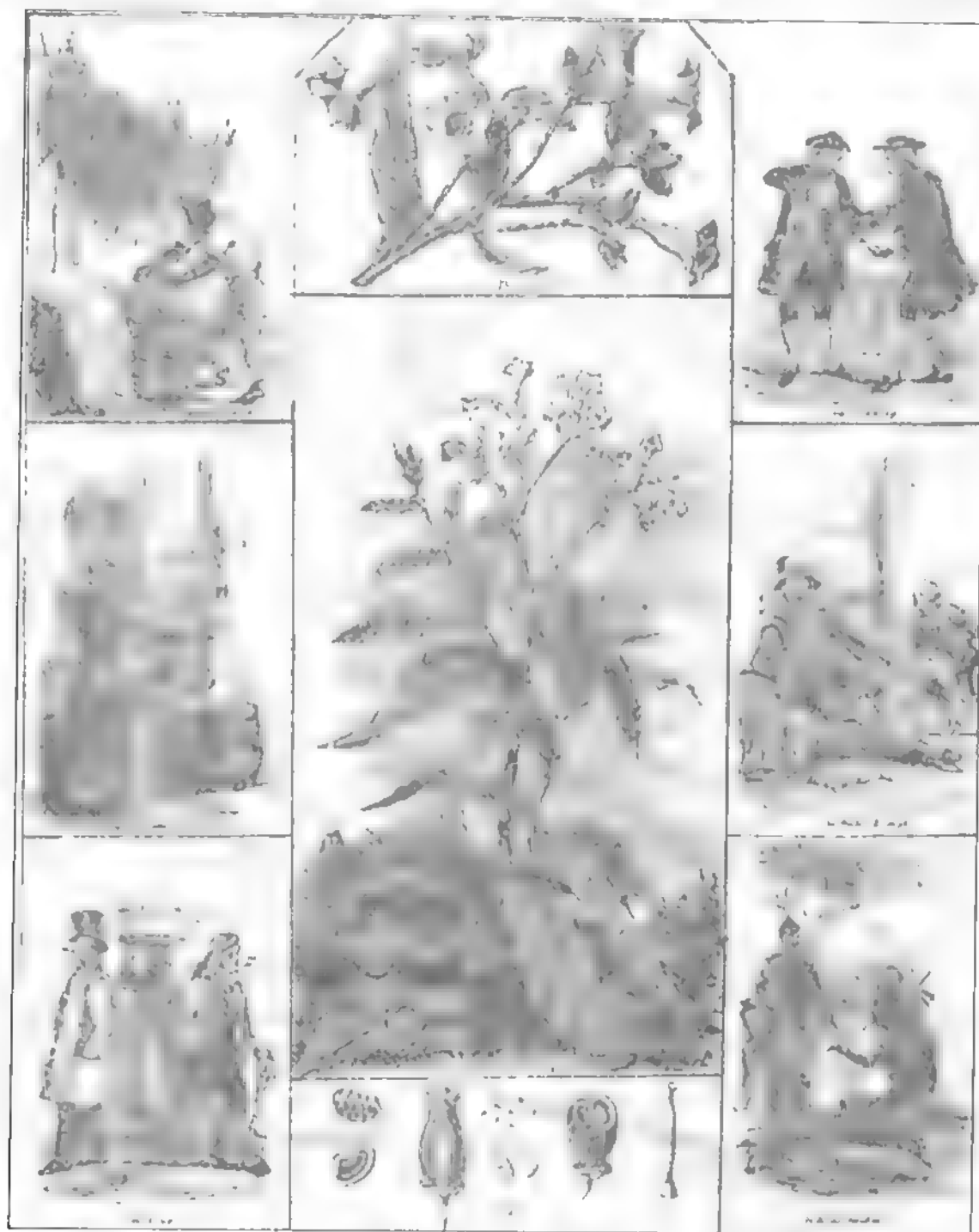
لەم رووه دە. لەگەرم ھازل لەنوسنییەکیدا دەربارەی چۆنیەتی
 بڵاوبونەوهی تووتن لەئەوروپادا دەئێت، - زۆر گاریکی گرانە
 بتوانرێت کاتو شوێنی سەرمەتای بڵاوبونەوهی تووتن
 دیاری بکەیت، بەلام لەبەسەمەکیدا ئەداتە پال ئەو بۆجوانەسی
 کەدەئێن جگەرمکێشانی خەلگی ئەمەریکای باکور زۆر کۆنترە ئەو
 جگەرمکێشانو بەمکارھێنانەسی گەھەرۆدۆتس باسیان لێوە دەکات،
 لەھەمان کاتدا دەئێت سەھەمە شوێنی بێمەرتی تووتن دیاری
 بکەیت. (۷)

بلا و بونەمەوی دىنگوباسى گەلەي تووتىن لەجىھانى تازەمە
(كىشورەي ئەمەركىي) بۇ جىھانى گۆن بەشپۆمەيەكى سەرەكى
دىگەرپۆمە بۇ قەشەي نىسپانى رۆمانۇ پانۇ Romano Pano
گە كۆنۇمبىس لەگەشتى دووھەمەيدا لەگەن خۆي بىردوئەتى
و لەسان دۆمىنگۇ St. Domingo ماوتەمەو سالى ۱۴۹۷
نامەيەكى نوسپو و تىايدا ھەلس وگەوت و عاداتى خەلگى ئەو
وولتەي نوسپو و باسكردو و لەوانە شپو و بەكارھىنان و كېشانى
گەلەي تووتىن. (۸)

زور نوسراوی میزویسی همیه پشتگیری نهوه دهکهن کهچاندن و بهکارهینانی تووتن لئانواچهی کاریبی Caribbean و مەکسیکو خواروی ئەمەریکا بڵاویوه. (۹)

سالی ۱۴۹۹ز "Amerigo Vespucci" سمرقانی ھەنزویلاي
کردو عادتییکی habit خەلگی ئەو ناوای تۆمارکرد گەبەرتی بوو
لەجونی تووتن chewing of tobacco دەتوانین بڵێن، ئەو
یەکەمین ناماژمە بۆ بەکارھێنای تووتن بەشیوەی جوین ئەک
کنشان (۱۰)

بەگىشتى ھەر زۆر زوۋ لەلايىن ئەو كەشتىھوانە گەپۋكانەي
كە ئەمەرىكايان دۆزىھە ئەو دىارىدا كەھنەبە ئەمەرىكايەكان

چارەسەرى ئەو سەرئىشەيەى كەپئوۋى دىمىنلاند... ھەر
لەبەرئەوۋو ئەو روھكە ناوئرا Herba Medicasen
Nicotiana وەك رىزلئان بۇ جىن نىكوت. (۱۵)
سەبارت بەگواستەوۋو بازوۋونەوۋى تووتن روھو ھىندىستان
ھەر لەسەرمتاۋە ئەنجامى گىرنگى ھەبوو، چۈنكە ھەر لەسەرمتاۋى

بەلام ئەو كەسەى كەزىياتر بوە ھۆى ناساندنى تووتن
لەجىھاندا كەسەىكە بەناۋى جىن نىكوت Jean Nicotb سەفىرى
نەوگاتەى فەرەنسا لەپورتوگال، كەتۋانى دۋاى كۆكردنەوۋى تۋۋى
ئەم روھكە لەباخچەكەى خۇيدا بىروئىن ۋە تەمۋەى ھەندئ گەلا
تووتن بىئىرى بۇ شاۋنى فەرەنسا (كاترىن) سالى ۱۵۶۰ز بىۋ

نوسىيەۋە بەجۇرى كە Nicotiana Tabacum بەكارى بۇ دروست كىرىنى چىروت Cigars ۋە Nicotiana rustica بەكارى بۇ توۋىنى پايپ (۲۱).

* ھىرۋانلىق دى تۇلىدۇ Hermends de Toledo يەكەم كەسە كەپاسى چاندن ۋە بەكارىنىمى توۋىنى كىرەۋە لەكتىيىك دا كەسالى ۱۵۲۵ز لە st.Domingo نوسىيەۋى (۲۲).

* سالى ۱۵۶۴ز دى كەپاسى پاپۇرەۋانە ئىنگىلىزىمىكان لەمەمىرىكە سەرۋو، جۇھان ھاۋكىن Sir John Hawkins ۋە ھاۋرىكانى جگەرە كىشانىان ھىناپە ناۋ ئىنگىلىزىمە (۲۳).

* سالى ۱۵۸۰ز چاندن توۋىنى لەكوبا دەستى پىكرىدە (۲۴).

* سالى ۱۵۸۴ز ۋىلر رىلى Sir walterReleigh يەكەم كەسە كە لەمىرجىنىيا لەمەمىرىكەۋە توۋىنى بىرەيتە ئىنگىلىزىمە (۲۵) بەلام ھەندى لەپىكۈلەرمەۋەكان دەلىن پاپۇرەۋانەكانى ئىنگىلىز پىش لەمەۋى جىن نىكۋت توۋىنى بەرتە ھەرنىساۋە، لەۋان لەمىرجىنىياۋە توۋىنىان بىرەۋتە ئىنگىلىزىمە

* سالى ۱۶۱۲ز جۇھان رۇلف Johan Rolfe مېرىدى Princess Pocahontas يەكەم كەس بوۋ كەپىكەۋى توۋىنى لە جىمىس تاۋن Jamestown لەمىرجىنىيا نامىزانە كە توۋىنى N..Tabacum نى تىپارۋاندىۋو ۋەك بەرەمەۋىكى بازارگانى بۇ ناردنە دەرەۋى ۋىلات. (۲۶)

* سالى ۱۶۱۳ز يەكەم بەرەمەۋى توۋىنى بىمپاپۇر لەمىرجىنىياۋە كۋازىيەۋە بۇ ئىنگىلىزىمە. (۲۷)

* سالى ۱۶۱۷ز ھەموۋ زەۋىيە كشتوكالىيەكانى جىمىس تاۋن لەگەل زۇربەۋى شۇنەنەكرامىكان ۋە پارچەزەۋىيەكان ۋە نىزىك شەقامەكان بەتوۋىن چىنران. ۋەسالى ۱۶۱۹ز بىرى ئەۋ توۋىنى لەجىمىس تاۋنەۋە نىرا بۇ ئىنگىلىزىمە ۹۰۷۲كەم بوۋ، ۋەسالى ۱۶۲۲ز ئەۋبىرى ناردنە بوۋ ۲۷۲۱۶كەم. (۲۸)

* سالى ۱۶۲۵ز شا چارلىسى يەكەم King charles I مۇنۇپۇل توۋىنى لەئىنگىلىزىمە نامىزانە. (۲۹)

* سالى ۱۷۱۷ز يەكەم كارگەۋى دروست كىرىنى چىروت cigar لەكوبا نامىزانە. (۳۰)

* لەشەرى قىر دا سالى ۱۷۵۴-۱۷۵۶ز كاتى كەمىرەنسىيەكان ۋە ئىنگىلىزىمەكان ھاۋپەيمەنى تۈركەكان بوۋن دۇرى روسەكان، لەۋ دەمەدا سەربازە ھەرنىسى ۋە ئىنگىلىزىمەكان ئاشناى جگەرەۋى رۇۋەلەتى بوۋن Oriental Cigarettes ۋە زانىيارىان پەيداكرە دەرپارەۋى.

* سالى ۱۷۶۷ز يەكەم نامىرى جگەرە دروست كىرىن لەجۇرى Susini لەپىشانگاى نىۋو دەۋلەتى لەمەرنىسا پىشان درا، كە لەكوبا دروست كىرەۋو ۋەپەرەۋى پىدراۋو. (۳۱)

* سالى ۱۷۷۸ز لەپىشانگاى نىۋو دەۋلەتى لەپاريس نامىرى جگەرە دروست كىرىن لەجۇرى "DURAND" پىشان درا

دەسپىكىرىنى چاندنەۋە سالى ۱۶۰۵ز ئەم ۋىلاتە بوۋ يەكەۋى لەۋىلاتە سەركەيەكانى بەرەم ھىنانى توۋىن بۇ بازارگانى. (۱۶).

ھەرومە ۋە سەستەۋى چاندن ئەم بەرەمەۋە بۇ جىن ۋە زاپۇن لەناۋەپاستى سەدەۋى شانزەدا بوۋ، بەجۇرى ئەم دەۋلەتەنەش ھەم زۇر زوۋ بوۋنە بەرەم ھىنەرىكى زۇر گەرەۋە بۇ بەرەم ھىنانى توۋىن. (۱۷) ۋە لەۋ بىرۋەپەدىن كەۋاسەتەۋەۋى توۋىن بۇ ئىندونىزىيا Indonesia لەمەمان كاتدا بو، ۋە ۋىدە ۋىدە كەشەۋى كىرەۋو بەرەۋى سەندەۋ.

ھەمچى ۋە سەستەۋى چاندن توۋىنە جۇرى Nicotiana rustica بۇ رۇۋەلەتى كىشۋەرى ئەمىرىقا دەگەرپەۋەۋە بۇ سالىكانى نىزىك ۱۶۱۰ز ۋە پاش ماۋىيەكى كەم كەپىشتەۋە ۋىلاتانى ناۋەپاستى كىشۋەركە "رۇدىسىا - زىمبابۋى - مالاۋى" بەگىشتى لەۋكەتەداۋ لەمەمىرىقاۋە چاندن توۋىن زۇر بلاۋنەۋەۋە جۈنكو بەكارىنىانى لەسەر ئاستى ناۋخۇ زۇر كەم بوۋ. (۱۸)

ھەم لەسەرەۋى سەدەۋى بىستەمەۋە رۇدىسىا Rhodesia نابوۋرىيەكى بەھىزى بىنىك نا لەسەر بازارگانى توۋىن جۇرى ۋىك كراۋە بەھەۋى گەم Flue cured tobacco (۱۹). ۋە مەلاۋى Malawi بوۋ بەرەم ھىنەرىكى گىرگە بۇ بەرەم ھىنانى جۇرى توۋىن كەپىرى دەۋىرى توۋىنى ۋىك كراۋە بەناگر (Fire cured tobacco)

ھەندى زانىيارى مېۋىيى دەرپارەۋى توۋىن -

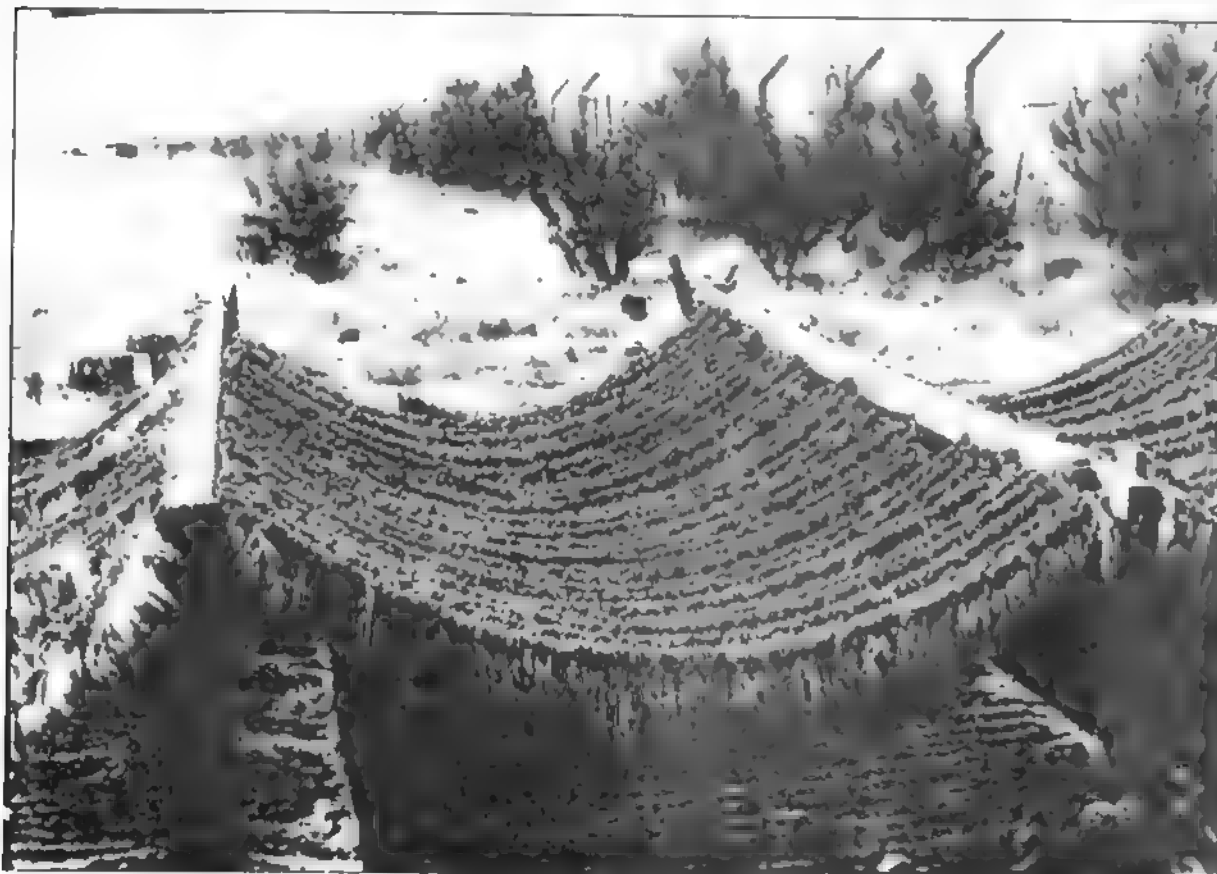
* سالى ۱۷۹۲ز كۇلۇمبەس ۋە ھاۋرىكانى كەپىشتە ناۋجەۋى كارىبى Caribbean laland لەكوبا ۋە سەرنجى عادەتى جگەرە كىشانىان داۋە لەۋ ناۋجەۋەدا.

* يەكەم جگەرەكەۋى لەمەۋرەۋادا Rodrigo de Jerez بوۋ كە ھاۋەلى كۇلۇمبەس بوۋ لەگەشتەكەۋىدا. (۲۰)

* سالى ۱۷۲۹ز Bernardino de Sahagun كەپىشتە مەكسىكۇ پاش ماۋىيەك جىۋالزى نىۋان سەنەۋەكانى توۋىنى

- PRINCIPLES OF FLUE - CURED (١)
TOBACCO PRODUCTIN BY S.N Hawks Jr. P.1
THE DRIGIN AND EVOLUTION OF (٢)
NICOTIANA TABACUM THE TOBACCO OF
COMMERCE by GEORGE LOUIS P.14
(٢) نبات التبغ د. محمد فهمی الفولی ص ١٥
(٤) سەرچاوەی خالی یەکەم لا
(٥) نبات التبغ د. محمد فهمی الفولی ص ١٦
PRINCIPLES OF FLUE - CURED (٦)
TOBACCO PRODUCTION by S.N. Hawks Jr P.2
(٧) مجلة التبوغ - العددان الاول والثاني - السنة السادسة
- کەتوانای کارکردنی بریتییوو لەدروست کردنی ٢٥ جگەرە
لەدەقیقەیکدا. (٢٢)
* سالی ١٨٨١ نامیری جگەرە دروست کردنی BONSACK
ئەمەریکی کەتواناکە ١٥٠ جگەرەوو لەدەقیقەیکدا، گۆرا بۆ
کۆنامیری جگەرە دروست کردن کەپیشکەوتنی تیا بەدەست هینرا
بەجۆری کەتواناکە گەشتە ٤٠٠-٥٠٠ جگەرە لەدەقیقەیکدا.
(٢٢)
* سالی ١٩١٢ خەمانی ئەمەریکی جگەرە دروست کردن
AMERICAN BLEND CIGARETTE پەرەپێدانی
بەخۆوەدی لەسەر بنچینەی خەمانەکانی نووتنی پایپ
.BLENDS OF PIPE TOBACCOS

- * سالی ١٩٥٢ ز روکرایە ئەوەی جگەرە فیلتردار بەرهەم
بەئینرێت FILTER CIGARETTE. (٢٤)
* سالی ١٩٨٢ ز توانرا نامیری نۆتوماتیکی جگەرە دروست
کردن بەکاربەئینرێ بکەتوانای ٧٠٠٠ جگەرە لەدەقیقەیکدا،
هەرۆها هەندێ نەستکەوتی تری پەرەسەندن بەدەست هینرا بۆ
بەرزکردنەوهی ناستی بەرھەم هێنان بۆ توانای ١٠٠٠٠ جگەرە
لەدەقیقەیکدا. (٢٥)
- نیسان ١٩٧١ ص ١٥
(٨) نبات التبغ د. محمد فهمی الفولی.
TOBACCO by B.C. AKEHURST P.10 (٩)
(١٠) هەمان سەرچاوەی پێشوو
THE DRIGIN AND EVOLUTION OF (١١)
NICOTIANA TABACUM THE TOBACCO OF
COMMERCE by GEORGE LOUIS P.13
TOBACCO by B.C. AKEHURST P.10 (١٢)

کۆمپيوتەر ژن لەگۆشەگيرى

رزگار دىهكات

تورژىنەرى زانكۆى caryin ى تەكنەلۆژى لەنوسسترايا روونى كردهوه، كه كۆمپيوتەر باشتريه مۆكاره بۆ ئەمەى ژن لەگۆشەگيرى و شەرم رزگار بىكات وای ئى بىكات زۆرتر كراوهو خاوهن ئەزموون بىن لەمامەڵە كردنى ئەگەل خەلكدا، چونكه بەمەى ئىنتەرنېتەوه دەتوانىت هەر لەمالى خۆيسەرە، هاوشارىكى زۆر خەلك بىكات و گەلىك دۆستايەتى و هاوڕيەتى يەيدا بىكات، و يەيوەندى خيزانى و هاوچۆو بېروا كۆريەوهو راوێژ و هەمال وەرگرتن و ناخاوتنيان لەگەندا بىكات.

هوشيار لە -ئىنتەرنېت-وه

منداڵىكى دوو سەرە

منداڵىك لەشارى نالاسوبارا كه ۵۰ كىلۆمەترىك لەشارى بۆمباى هندستانەوه دوورە، لەدايك بوو، دوو سەرى هەبوو، پزىشكەكان دەلێن، ئەم منداڵە دوو سەرە، يەك دل و دوو پێو دوو سەرى هەيە، گرتى شەر پزىشكانە لەرەدايە كه چۆن ئەم دوو سەرە لەيەكترى جيا دەكەنەرە، لەوانەيە ئەگەر نەيان تۆاشى ئەم كارە بكەن، هەردوو سەرەكه بەنلەنەرە بەلەشى منداڵەكەرە، كه بىن گومان ئەمە كارىكى زۆر گران دەبىت بۆ منداڵەكه لە پاشەرۆژدا

هوشيار لە -ئىنتەرنېت-وه

چاندنى هەناو

دكتۆر فيليب موديل لەنەخۆشخانەى زانكۆى شارى (جنىف) ى سويسرى تۆاشى نەشتەرگەريەكى ئەواو بۆ هەناوى ژنىكى نەخۆش بىكات كەتەمەنى ۴۷ سال بووو، سەماوى (۲۵) كاتژمێر، تيايدا جگەرەو پەنكرىاس و هەردوو گورچيلەو رىخۆلەى كەسپىكى خيزرا مردووى بۆ گواستەوه ناو هەناوى، هۆى ئەم گۆررانكارىەش ئەومەبوو، كه ناو سكى ئەو ژنەو ئەندامەكانى هەناوى تۆوشى كۆمەڵە وەرەمپكى پاك Benigne tumor بوون، ئەو ئەندامانە كارەكانى خۆيان بەباشى بۆ ئەدەكرا، ئىستا پزىشكەكان لەو بىروايمەن پاش ئەم نەشتەرگەريو گۆرانكارىە هيوایەكى زۆر هەيە بۆ چاكبوونەوى ژنەكه، بىگومان ئەگەر وەرەمەكان بېس بوونايە دكتۆر فيليب ئەو نەشتەرگەريەى نەدەكرد.

هوشيار لە -ئىنتەرنېت-وه

(۱۲) زراعة التبوغ مركز زراعة وتحسين التبوغ "۱۹۸۶"

(۱۴) نبات التبغ د. محمد فهمى الفولى.

(۱۵) هەردوو سەرچاوهى (زراعة التبغ مركز زراعة وتحسين

التبوغ (۱۹۸۶)) وه (نبات التبغ د. محمد فهمى الفولى).

TOBACCO by B.C. AKEHURST P.10 (۱۶)

(۱۷) هەمان سەرچاوهى پيشوو، ۱۱.

TOBACCO by B.C. SKEHURST P.12 (۱۸)

(۱۹) هەمان سەرچاوهى پيشوو، ۱۲.

(۲۰) مجلة التبوغ العددين الاول والثاني السنة السادسة.

نيسان ۱۹۷۱ ص ۱۷.

TOBACCO ENCYCLOPEDIA compiled (۲۱)

and edited by ERNST VOGES

(۲۲) نبات التبغ د. محمد فهمى الفولى.

(۲۳) سەرچاوهى ژمارە (۲۱)

(۲۴) سەرچاوهى ژمارە (۶)

(۲۵) سەرچاوهى ژمارە (۲۲)

TOBACCO by B.C. AKEHURST (۲۶)

(۲۷) هە، ن سەرچاوهى پيشوو.

(۲۸) هەمان سەرچاوهى پيشوو.

(۲۹) سەرچاوهى ژمارە (۲۱)

(۳۰) هەمان سەرچاوهى پيشوو

(۳۱) هەمان سەرچاوهى پيشوو

(۳۲) سەرچاوهى ژمارە (۲۱)

(۳۳) هەمان سەرچاوهى پيشوو.

(۳۴) هەمان سەرچاوهى پيشوو.

(۳۵) هەمان سەرچاوهى پيشوو.

سەرچاوهكان:

1-PRINCIPLES OF FLUE - CURED TOBACCO

PRODUCTION by S.N Hawks Jr

2-THE ORIGIN AND EVOLUTION OF NICOTIANA

TABACUM THE TOBACCO OF COMMERCE by GEDRGE

LOUIS

۲ نبات التبغ تأليف الدكتور محمد فهمى الفولى

4- Tobacco by B.C. AKEHURST

۵ زراعة التبغ (مركز زراعة وتحسين التبوغ) ۱۹۸۶

6-TOBACCO ENCYCLOPEDIA compiled and edited by

ERNST VOGES

۷ مجلة التبوغ - العددين الاول والثاني - السنة السادسة.

نيسان ۱۹۷۱.

ئىنتېرنېت ۋە ولائىتە غەربىيەكان

ئەندازىيەر: عرفان ئەخمەد محمد

مەلەبجەي شەمىد

بەناۋى "خېزىي ئىنتېرنېت" ئەم خېزىيە بەتەمايە لە رېگەي ئەندامەكانىمۇ لەتۇرۇ ئىنتېرنېت دا پېرۇگرامم.. تاد دابىئەت "۱".

پېناسەي ئىنتېرنېت

چەند پېناسەيەك بۇ ئىنتېرنېت دىلراۋە لەوانە:

پېناسەي يەكەم: "ئىنتېرنېت بىرىتىيە لەكۇمەلىك تۇرۇ دابەش كراۋ بەسەر جىيەن دا، ھەرىكەتچىيەن پەيۋەندى بەمۇ دىكەمۇ ھەيە بەمەبەستى نىباردن ۋە گەپاننى پەيماي بەكارھىنەرەكان ۋە كۇمپيوتەرەكان"

پېناسەي دوۋەم: تۇرۇ تۇرەكانمۇ يەكەكە لەگىرنگىرەن دەست كەوتەكانى زانستى كۇمپيوتەر ۋە تەكنۇلۇژىيەلەي زانىيەيەكان ۋە

قەسەردىن دىمبارەي ئىنتېرنېت ئەمىرۇ بۇتە كارىكى ناسايى لاي تۇرۇ جىيە جىپاۋازەكانى كۇمەلگە، ئىنتېرنېت كارىكى ۋەي كىردوۋە زۇربەي رۇشنىرەن ۋە زانايەن... پېيەۋە خەرىكەن، ھەروەھا قوتابىيەن زانكۇۋ پەيمانگاكان ناستى زانستى پەن گەشتۇتە پەيەكەك باس لەبەكارھىنەن ئىنتېرنېت بىكەن ۋە پېداۋىستىيەكانى دەستەبەر بىشەن، تەنانت ئەگەر لەمەندىك ۋەلەت دا زانكۇۋ پەيمانگاكان ئەم خىزمەت كوزارىيە گەۋرەيەن دەست ئەمەۋىتەيەن ئەمەۋى نىن ۋە نەبەست خىستى زانىيەيە بىردۆزى "تېۋى" بەھبۇي ھەلەتەن رۇزى كارپىكەردى بە كەردارى.

دەتوانىن بەمكورتى بىلەن ئەمەۋى ئەمىرۇ خەلەك پەيەۋە خەرىكەم كىرى پەدەكات ۋە ئاۋاتى بۇ دەخۋازىت تۇرۇ جىيەن زانىيەيەكانى "ئىنتېرنېت".

لەمەندىك ۋەلەت دا ھىنە ئىنتېرنېت كارى پەدەكەيت لەمەندەك دابە پەدەجىت باس كەردىنى بۇ ھەندىك مابەي سەراسىمەيەۋىن بىت بۇ ئەۋەنە لەۋەلەي "سويسرا" دا خېزىيەك دىۋەست دىكەيت

پەيوەندىيەكان.

"۲۰" بۇ ئەۋە بەراۋوردىكىنى لىگەن سالى "۱۹۹۶" دا زۇرلىك لەنووسەران و پىسپۇران لەو باۋمىدان لەو گەشەگەردىنى "چەندىتى" يە ۋىنەپەكى راست و دوستى گەشەگەردىنى ئەو بۇرە نىشان نادات، چۈنكە بەشىكى گەۋرى نامىزەكانى ئەو بۇرە كارى بىناكرىت وە رۇن ناپىنتىت.

لەسەمۇمىرىيەكى تىردا ھاتوۋە كەپكارىنەمەكانى ئىنتېرنېت لەھەشت ۋلاتى عەرمىيەدا گەشتۆتە "۲۵۵۰۳" لەسالى "۱۹۹۷" دا بەراۋوردىكىنى بە "۲۰" مىليۇن بەكارىنەمە لەۋلاتە پەكگرتوۋەكانى لەمەرىكا دا لەئەۋرۈپاش دا "۹" مىليۇن بەكارىنەمە، تازەترىن زانىيارى لەو بارمە دەلتىت "تەنھا پەك مىليۇن كەس لەو ناۋچەمەدا كە "۲۵۰" مىليۇن دانىشتۋانى ھەپە "ئەنتېرنېت بەكارىنەمەنىن و نىۋەى ئەم زامەپەشى لەنىسراۋىل داپە، لەكاتىك دا "۸۸" مىليۇن كەس تەنھا لەۋلاتە پەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا ئىنتېرنېت بەكارىنەمەنىن و "۲۶" مىليۇن لەئاسىيا و "۵" پىنج مىليۇن لەئەمەرىكا باشور "۴".

بەكارىنەمەنى ئىنتېرنېت لەۋلاتە عەرمىيەكان دا بەشۋىۋازىكى زەنجىرى دابەش بوە، سىجر لەپىشەمەپە "۴۸۰۰۰" بەكارىنەمە، ئىمارات "۱۹۲۸" بەكارىنەمە، پەھرىن "۲۵۷۵۰" بەكارىنەمە، لوپنان "۲۲۰۰۰" بەكارىنەمە، ئىردەن "۱۱۰۰۰" بەكارىنەمە، ھەتەر "۷۷۰۰" بەكارىنەمە.

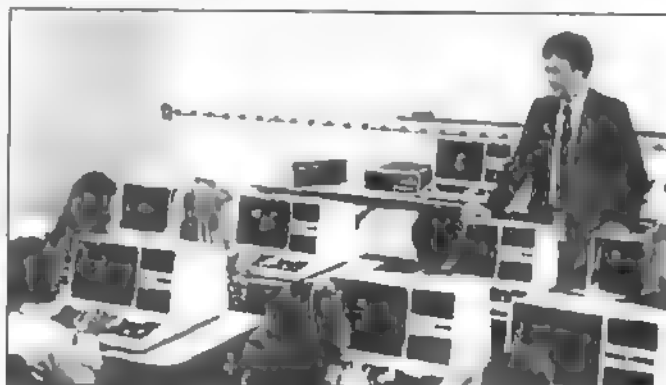
دەتۋانىن ھۆكەمەكانى سەۋەردارى بەكارىنەمەنى ئىنتېرنېت لەۋلاتە عەرمىيەكان دا بەم شىۋەپە دىارى بىگەين.

پىناسەى سىۋەۋە- ئىنتېرنېت بىرىتىيە لەملىۋنەھا لەو كۆمپىۋتەرانەى كەدەتۋانن كۆمپىۋتەمەكانى دىكە بەكارىنەمە بۇ دەست خىستى زانىيارىيەكان پان بۇ بەشەۋارى كىردن لەدۆسىكان دا، كۆمپىۋتەمەرى بەكارىنەمە ھەرچۇن پىت گىرەگ نىيە ئەمەش بەھۋى بوۋنى كۆمەلىك ياساۋەپە كەدەتۋانرىت بىگىنە پىۋەرو كارى بەكارىنەمە ئاسان بىكات.

پىناسەپەكى تىر ھەپە دەكرىت باشور ھراۋان تىر پىت بۇ پىناسەى ئىنتېرنېت ئامازە دەكات پەۋەى كەنىنتېرنېت "لەو تۆرەپە كەھەزارەھا كۆمپىۋتەمەرى پەيوەندىدار پەپەكەۋە لەخۇ دەكرىت لەچەندەھا ۋلات دا، كۆمپىۋتەمە پەيوەندى دارەكان بەكارىنەمەنىن بەياساۋ رىئەى گۋاستەمەۋە زال بوۋون ياساى ئىنتېرنېت كەپە "TCP/IP" ھىماى بۇ دەكرىت بۇ دىنباۋون لەپەيوەندى تۆرەكان "۲"

"بەكارىنەمەنى ئىنتېرنېت لەۋلاتە عەرمىيەكان دا" بىگۋەمان بىزاۋتى عەرمىيە روۋە تەكنۇلۇۋىيە زانىيارىيەكان و پەيوەندىيەكان بەگىشتى و پەتاپەت بەرەمە ھىنان و كارىنەمەنى ئىنتېرنېت و خىزمەت گۈزارىيەكانى ھىشتا لەئاستى پىۋىست دا نىيە، لەگەن ئەۋەش دا ھەندىك نامارو ئامازە دىلخۇش كەم ھەن، تەنھا بۇ ئەۋەش "كۆمپىۋتەمە كەسىپە ھىۋەشەۋەكان" "PC" لەپازەپە عەرمىيەكان دا لەسالى "۱۹۹۷" دا گەشتۆتە "۴۶۰" ھەزار كۆمپىۋتەمە، تىكرەى زىادەكەردن گەشەكەردن نىزىكى

- ۲- ئىمارات: ئەسلى "۱۹۹۵" مودەللىنى ئىمارات پەيۋەندى ھەمىيە بەھەممۇ خىزمەت گوزارى و كارپى كىرىدىغانلى ئىنتەرنېتتە، ژمارى بەشداربىۋان بە "۱۵۲۵۰" بەشداربىۋو مەزىندە دىكرىت ئەگەل بوۋى: مەقەلى ئىنتەرنېت "۱۵".
- ۳- بەھرىمەن: بەھرىمەننىش ئەسلى "۱۹۹۵" مودە پەيۋەندى پىۋەكردۈۋە لەرىلى دىزگى پۇست و گەيلىندى تەلەفۇنمۇ ".
- ۴- جەمەزىر: پەيۋەندىيەكى تەۋاۋى ھەمىيە بەتۋىرى ئىنتەرنېتتە لەرىلى "تۋرى پەيۋەندىيە نىشتەمەننىيەكەنمۇ " "Algerianet" زانكۇكان و مەلۇمەندەكەنلى تۋىزىنمۇ كەسەپتە زانستىيەكەن بەھرىمەندە دىكرىت بەپەندى زانبارىيەكەنلى ئىنتەرنېت.
- ۵- تونىس: ئەسلى "۱۹۹۲" مودە پەيۋەندى بەتۋىرگەمۇ ھەمىيە، لەرىلى "دىزگى پۇستەمۇ گەيلىندى تەلەفۇنمۇ ".
- ۶- سەۋدىيە: ئەسلى "۱۹۹۴" مودە پەيۋەندى بەتۋىرگەمۇ ھەمىيە، لەرىلى دىزگى "Gulfnet" غەلىفنت " ھەمىيە پەيۋەندىيەكى دىكىمۇ زىادە بەتۋىرى "بىتنت" مودە "Bitnet" ى ئەمىرىكىيە ھەمىيە.
- ۷- سودان: ئەسلى دۋاپىيەندە ئەسلى "۱۹۹۸" دا پەيۋەندى

- كردۈۋە بەئىنتەرنېتتە.
- ۸- سورىيە: پەيۋەندىيەكەن زانستەكەن تەكۋىلۇزىيە جەمەتەن كىرىن "پىكەل كىرىن" لەسورىيە پەيۋەندى ھەمىيە بەئىنتەرنېتتە بەناراستەخۇ لەرىلى مەلۇمەندەكەنمۇ پىسى دىكرىت "Ritsec" لەۋلى مىسەر،
- ۹- عىراق: لەسەپەكى كۆتەپى سالى "۱۹۹۸" مودە بەتەمەپە خىزمەت گوزارىيە راستەخۇكانى دەستەبەر بىكات ئەگەل مەنلى ئابلىۋە ئابۋورىدا.
- ۱۰- عەمەن: ئەسلى "۱۹۹۵" مودە پەيۋەندى تەۋاۋى بەتۋىرگەمۇ ھەمىيە، چۈر كۆمەنلىيە ھەن پەيۋەندىيەكەن دەستەبەر دىكرىت، ئەمە جگە لەمۇ پەيۋەندىيەكى گەزەنكۇ ئەمىرىكى ئە بەپىرۋە ھەمەتلى، بەلەم ژمارى بەشداربىۋان بە "۱۲۰۰۰" دۋازدە ھەزار بەشداربىۋو مەزىندە دىكرىت.
- ۱۱- فەلەستىن: خىزمەت گوزارى "پۇستى ئەلەكترۋى" ھەمىيە لەرىلى "دىزگى پالنت" "Palnet" مودە، تەبەت كىراۋە

- ۱- تەۋاۋى پەيۋەندى ئىزخەنلى ئابۋورى "Infrastructure" و تۋىر دۋالگىراۋو گونجۋەكەنلى پەيۋەندىيەكەن.
- ۲- كەمى ھۇشيارى پەيۋەندى ئىنتەرنېت دەستەبەرى دىكرىت لە "بۋارى مەمەرىيە، تۋىزىنمۇ، ۋەبەرىيەن، راگەيلىندى.. تاد".
- ۳- سەنۇردىرلى بىلۋەنمۇ ئەمىرگەن و بەكەرىيەنلى لەبۋارە جىۋازەكەنلى ژيان دا.
- ۴- ھەندىك جەر بۋجە بەشدارى كىرىن بەرۋە.
- ۵- كۆسەپى ژمان بەتەبەت، چۈنكە بىگۇمان زۆرەپى بەتەبەت و زانبارىيەكەنلى تۋىرى ئىنتەرنېت بەزەمەنلى ئىنگىلىزىيە، بەرەمەپە كەمى بەتەبەت شۋىنە ئەمەرىيەكەن "شۋىنى زانبارىيە ئەمەرىيەكەن".
- ۶- تازەپى ئىنتەرنېت و بىلۋەنمۇ لەزۋىيە ۋالەتە ئەمەرىيەكەن دا.

بىگۇمان ۋالەتە ئەمەرىيەكەن لەم سەلەنە دۋاپىدا پەيۋەندى يەن بەتۋىرى ئىنتەرنېتتەمۇ كىرىدۈۋە بەجۋىكەن بىتۋەنرىت كارپى كىرىدىغانلى ۋەبەرىيەننىت بەلەم بۋارى پۇستە ئەلەكترۋى ۋە ھەندىك لەبۋارەكەنلى تىرى ھىشتا

- سەنۇردەر، دىتۋەنلىن بەم شىۋەپە پەيۋەندى كىرىنلى ۋالەتە ئەمەرىيەكەن بەتۋىرى ئىنتەرنېتتەمۇ رۋون بىكەنمۇ.
- ۱- ئەمەندە ئەسلى "۱۹۹۵" مودە پەيۋەندىيەكى تىۋىر تەسەل بەم تۋىر ھەمىيە، لەم بۋارەنە كىرى پىسىدەكىرىت "پۇستە ئەلەكترۋى" "E.mail" و "خىزمەت گوزارىيەكەنلى تەنت" "Telnet" و "گۈستەنمۇ دۋسەكەن" و "خىزمەت گوزارى تۋىزىنمۇ لەرىلى پەيۋەندى راستەخۇۋە "online Search" كە ھەندىك لەمەزگە ۋەندە رەسىمى و ناپەسىمەكەن ئەنچەمەندە "زانكۇكان، كىتەپخەنەكەن، مەلۇمەندە زانستىيەكەن، مەلۇمەندە ھىرگەرىيەكەن.. تاد" كىرىگەن دىرۋازە پەيۋەندى كىرىن بىرەپە ئە "ئەنچەمەنلى نىشتەمەنلى زانبارىيەكەن لەمەندە" و "رىكەرىيە پەيۋەندىيەكەنلى ئەمەندە" و "دىزگى سىرەنلىك" "Sprintlink" ژمارى بەشداربىۋان لەم تۋىرە بە "۴۰۰۰" مەزىندە دىكرىت، لەگەل بوۋى ئەمەلى پىسى دىكرىت "مەقەلى ئىنتەرنېت".

ئارايشتى چاۋ

كىيىشەي بېنايى بۆ ژان دوست دەكات

بېسپۇرېنكى چاۋى ئەمىرىكى شەۋە دورىيات دەكاتىمۇ، كە ئەۋ قاسرازانەي خانمان بەكاريان دەمىن بۇ جوانكردى چاۋەكانيان، دەشيت زىانيان يىڭمەن. نوكتۇر دېنېس ھامفرېز پەريۇبەرى سەنلەرى خەمەنگوزارىيە بېنايىيەكان و گۇئادە چاۋى ئەمىرىكى دەلئىت: دەشيت بېنايى چاۋى ژان لەلەيەن ھەندىك كوردلرى ھەلەۋە كارى تىڭىرىت، ۋەكسۇ بەكارھىنانى ماسكاج، مەسكارا... و سىيەرى چاۋ. لە كاتى ئۆتۈمچىل لىنخوردىدا، يان بەكارھىنانى ئامرازى تىسلى ۋەكسۇ دەرىزى بۇ چاۋەكەندەۋەرى پىزانگەكان لەيەكتى. ئامۇڭگارى ئەۋەش دەكات كە پىۋىستە ئەۋ ماسكاجەي ئىستىقا بۇ چاۋ بەكاردەمىنرېت بەتاپبەتى ماسكارا، ھەر (۹۰) رۇڭ جارىك بە جۇرېنكى ئازە بگۇرەرتىمۇ، لەگەل بەكارھىنانى چاۋىلەكەي گونجىار بۇ خويۇندەۋە لىكاتىمۇ كە ئەۋ كەسە بە ئەمەندا دەچىت، چۈنكە لادان و خېلى (ھول) كە لە بەكارھىنانى چاۋىلەكە پەيدا دەپىت، لەلاۋى بېنايى و دەرگەرتى چىچولۇچى پىر دەكات.

مەرومە نوكتۇر (ھامفرېز) ئامۇڭگارى ئەۋ دەكات كە دەپىت چاۋ لە تىشكى خۇر بېارېزىت بۇ دەرگەرتىمۇ لە ئەنجامە خراپەكانى ۋەكسۇ ئەخۇشى ئاۋى سېي Cataract.

لېكۇلەرەۋەكان گەپشەتۈۋەتە ئىس ئەنجامى كەۋ، چاۋ و پىلۇ و لەئەنجامى توش بوۋى شىرەنچەۋە دەرەمىنرېن، يان چاۋ لەناۋ دەپىت لە روۋدلوۋىكدا، ئەۋا دەسكەرتى دېمەنكى سىروشتى بۇ دەمچاۋ لەئەنجامى ئەشتەرگەرىي جوانكاريىيەۋە، دەپىستە كارىكى قورس، چۈنكە پىلۇۋى چاۋى دەستكرد ئاجورلېت، لەچاۋ پىلۇۋى ساغ و سەلمىدا، بەلام دۋاى ئەۋ گەشەپىدانەي كە لېكۇلەرە ئەلمانىيەكان، بىسەر ئەم كارەپاندا ھىنا، ۋاى لىنھات كە لە تۈۋانادا ھەپىت توش بىۋە كە بە دېمەنكى سىروشتى دەرەكەۋىت، دۋاى كوردلرى ئەشتەرگەرىي پىنەكردن (ترقىچىيە)، كە پىلۇۋى دەستكردى تىادا بەكاردەمىنرېن، نوكتۇر (مارتن كلىان) لە كۆلېجى پىزىشكى و ئەشتەرگەرىي زانكۇزى (ھامبولت) لە بەرلېن لە ئەلمانىا دورىياتى ئەۋە كرىۋىتەۋە كە ئەم جۇرە تازەيە لە ئەشتەرگەرىي پىنەكردن لە دەمچاۋدا، بۇ روۋاندى چاۋىكى دەستكرد و پىلۇۋىكى سەرومە كە جۈۋلە پكات، لەلەيەن ئەۋ كەسانەۋە بەكارپەيتىرت كە دۈمەلى پىسيان لە دەمچاۋ دەرەمىنرەۋە بەشىۋەمەكى ئەۋتۇ كە پىلۇۋى چاۋە دەستكردەكە ۋا بېۋىنرېت كە نىزىك پىت لە پىلۇۋى سەرومە چاۋە ساغەكە.

تۈۋان لە ئەزەمان ژمارە ۲۲۶-ۋە.

بەزانتۇكان و مەلېمەندى تۈۋىنەۋەي ئەكانىمى لەفەستىن لە ناۋچەكانى حۈكىمى زاتى.

۱۲- قەتەر، - ۋلاتى قەتەر لەم دۋايىيەنەدا پەيۋەندى بەمىنرېتتەۋە كىردۈۋە لەپرى ئاۋانسى "ئىنتەر غلف" "InterCulf" ۋە، بەشداربوۋان بە "۲۸۰۰۰" بېست و ھەشت ھەزار بەشداربوۋان مەزەندە دەكرىت.

۱۳- كۈسەت، لەسالى "۱۹۹۴" ۋە پەيۋەندى ئەۋاۋى ھەپە، لەپرى دەزگى "غلنت" "Gulf net" ۋە بەشداربوۋان بە "۱۰۰۰۰" دە ھەزار مەزەندە دەكرىت.

۱۴- مېسەر، لەسالى "۱۹۹۳" ۋە پەيۋەندى ئەۋاۋى ھەپە، لەپرى "ئەنجومەنى باۋى زانكۇكان و تۇرى زانكۇكانى مېسەر" ۋە ئەمانە جگە لەكۇمپانیاۋ دەزگاكىتر، ژمارە بەشداربوۋان بە "۱۳۰۰۰" دۈۋە ھەزار مەزەندە دەكرىت، ئەمانە جگە لەبوۋى "مقاهى ئەنتەرنېت".

۱۵- مەغرىب، ۋلاتى مەغرىب لەپرى زانكۇزى "الاخوين" ۋە پەيۋەندى پەۋە كىردۈۋە، لەپرى "France Eanet". دەزگى بېرىدو گۈستەمۇۋە تەلەفون پىش پەيۋەندى راستەۋخۇ ھەپە بەمەندىك شوپن و دەزگى تۈرەكەۋە.

۱۶- يەمەن، يەمەن پەيۋەندىيەكى راستەۋخۇ نوۋى ھەپە، ئەۋۋە دەستەمىرى پەيۋەندى كىردن دەكرىت بۇ ژمارەكە لەزانتۇكان و دەزگاكى پەتۇرى ئەنتەرنېتەۋە.

سەبارەت بىولاتانى "لېبىياۋ مورېتانىياۋ جېبۇتى" زانبارى پىۋىست لەۋ بارەۋە لەمىر دەست دا نېيە.

بەراۋىز:

- ۱- كوردستانى نوۋ ژمارە "۱۹۷۷"
- ۲- الموقف الثقافي / ژمارە "۱۳" / "انترنېت الشبكه العالمية الحاسوبية وامكانات استثمار خدماتها" بقلم "عامر ابراهيم قزليجي" / استاذ كلية الاداب / جامعة مستنصرية.
- ھەرومەھا كۇفارى / لفاق عربىيە ژمارە "۱۰-۹" "شبكة المعلومات الحاسوبية العالمية انترنيت والطلوب عربيا / بقلم عامر ابراهيم قنديليجي / لاپەرە "۳۴-۳۳".

۲ كۇفارى / لفاق عربىيە / ژمارە "۱۰-۹" لاپەرە "۳۵-۳۴".

۲- كوردستانى نوۋ ژمارە "۱۹۸۴"

۴- پىدەجىت "لوبنان" بېت نوۋسەر يان لەكانى چاپ كىردن دا ھەلەكە روۋى داۋە.

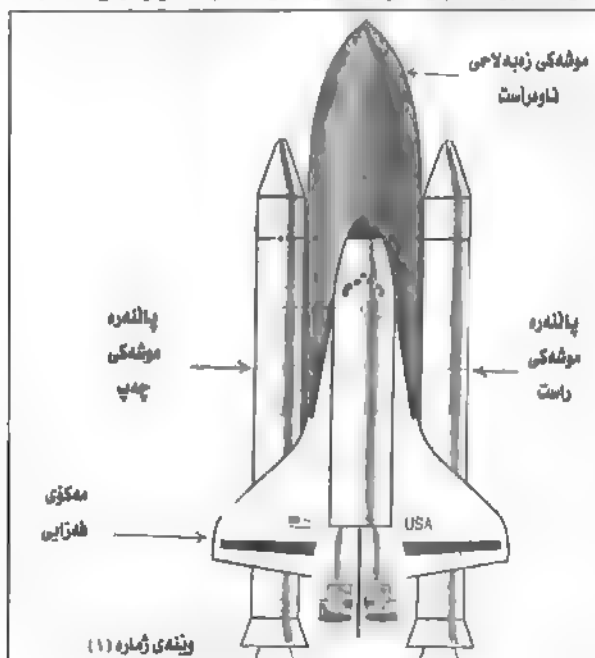
مەككۇنى فەزايى

Space Shuttle

ئاشتى رەئوف

(۲) ژوورى خوارەو: (ژوورى ژيان) ..

لەم ژوورەدا، پىداوۋىستى ژيان و داپىنكرىنى ژيانى تىداپە،
وەك جىگەنى نوسىن كەجوار جىگەنى نوسىنى تىداپە،
كەشتىوانەكان بىنۇرە تىايدا دەخەون، گەرماۋىك بۇ خۇشەن،
بەلام وەك گەرماۋى سەرزەۋى نىيە، بەلكو كىسەمەكى قەپاتە،
توالىتەك بۇخۇنامادەكراۋ تاپىمەت بە پارى ئاناساى ژيان لە
فەزادا.. جىگەنى پاراستن و كۆكرىنەۋى ئاۋى خوارەن و .. قاد).

كەشتىيەكى فەزايە، لەشۋەى فرۇكەداپە، بە يارمەتى سى
موۋشەكى دىكە دەجىتە فەزا.. (بروانە ۋىنەنى ژمارە ۱).. مەككۇنى
فەزايى لەم بەشانەى خوارەو پىكەتاتوۋە (بروانە ۋىنەنى ژمارە
۲)..

يەكەم/ ژوورى كۇنتىۋىل (سەرگىداپەتى) ..

لەم ژوورە دىكەۋىتە پىشەۋەى كەشتىيەكە، بەھۋى لەم
بەشەۋە دەستەمگىرەت بەسەر ھەموو بەشەكانى تىرى كەشتىيەكە
موۋشەكەكانىش، لەم بەشەش پىكەتاتوۋە لە دوو ژوور..

(۱) ژوورى سەرەۋ: (ژوورى سەرەكى)

لەم ژوورە زۆرەبەى لەم ئامىرانە دىگىرەتەخۋى كەكۇنتىۋىل
كەشتىيەكە پىدەمگىرەت، لەم ئامىرانەش (ئامىرى ھەستىپىكرىنى
ئادەۋە و دەرەۋە، ئامىرى كارپىكرىن و دەرەۋە، ئامىرى
پەيوەندىكرىن و دەرەۋە زانىارى و دانەۋەى و شىكرىنەۋەى،
ئامىرى كۇنتىۋىلكرىنى پەمى گەرما و تافىگە و خانەى خۋى
(خۇرەخانە) خۇرە شانە و مانگى دەستىكرە و وزە و دەرگەكان و
... قاد).

ھەموو ئەمانە بە ئامىرى كۇمپىوتەرى زۆر پىشەكەوتوۋ
كۇنتىۋىلكرەۋە، زىاد لە (۲۳۰۰) دوگمە و سۈيچى تىداپە، لەم ژوورە
جوار كورسى دانىشتىنى تىداپە بۇ جوار كەشتىۋانى سەرەكى
ئەۋانىش سەرگىدەى گەشتەكە و سەرگىدەى كەشتىيەكە (مەكۇ)
و دوو پىسپۇرى سەرەكى گەشتى فەزايى .. لەم ژوورە (۱۰)
پەنجەرى تىداپە.

درىزى ئەم بەشە ۱۷ ۋ ۴ مەترە.. چوار كەشتىۋانى دەتۋان
كارى تىداپكەن، ئەم شۈيىنە زۇر گىرگە بۇ تاقىكرىنەۋە و
لىكۈلىنەۋە لەسەر ئازۇن و روۋەك و دەرمان و تەننەت مەۋەش،
نامىر و كەل و پەل تاقىگە تىداپە و ھەروەھا تاقىكرىنەۋە
فىزىيى و كىمىيەكانىش لەم جىگەمەدا دەكرىت.. بەشى تاقىگە
قەپاتە و كراۋە نىيە.

چوارەم/ بەشى بار و كەلو پەل تر؛

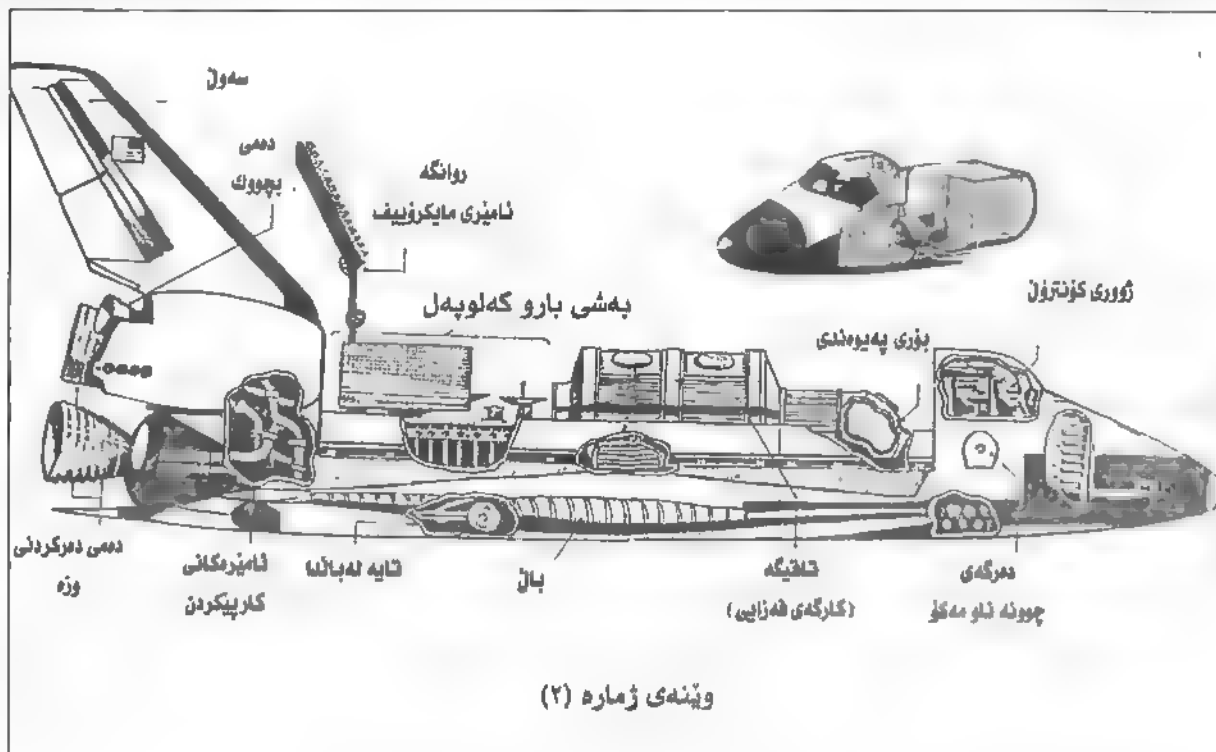
ئەم بەشە كراۋەمىيە بېچەۋەنەمى بەشى تاقىگە (كارگە
فەزايى) يەۋەمىيە، واتە نانەپۇشراۋە .. ئەمەش ناۋچەمىيە
تاقىكرىنەۋەمىيە بەلام لە ھەروەھا تاقىگە نامىرى بىتەل و

شەش كورسەش تىداپە بۇ شەش كەشتىۋانى دىكە .. دەرگەمەكى
تىداپە بۇ چوۋنە ناۋ مەككەم ھاتنە دەرەۋەمىيە بەلام ئەم
دەرگەمە تەننە لەسەر زەۋى دەكرىتەۋە و دادەخىرەت، پانى ئەم
زورە (۵) مەتر و درىزىمەكەشى ۱۵۰ مەترە..

دوۋەم/ تونىلى پەيۋەندى: (بۇرى پەيۋەندى)..

ئەم بەشە زورە سەركىداپەتى (كۆنەتۈن) دەرەستىتەۋە بە
تاقىگە (كارگەمى فەزا)، تەرى ئەم بۇرىيە نىزىكە ۲۵۰ مەترە،
ھەر ئەم بەشەشلا جىگەمەكى تىداپە بۇ چوۋنە دەرەۋە
كەشتىۋانەكان بۇ فەزا..

سەيەم/ تاقىگە (كارگەمى فەزا):

كارىدەكات و ھەرىكەت ۲ دەمەبچووكەكانىش ھېزىكى پالېئومەنەر دروست دەكات كە دەكاتە ۲۲۷۲ كىلوگرام..

شەشەم/ بالەكان:

مەككەنى شەزايى، دوو بالى ھەيە، كە بۇھاۋسەنگى مەككە بەكارىدەت بەتايىمەتلى لە كاتى وستانىدا لە ھەزادا و لە خولگەي خۇيدا و لەكاتى نىشتەنەمىدا، كە وەك فرۇكەمەكى ئاسايى لە فرۇكەخانەدا دەنىشەتەۋە درىزى بالەكان دەكاتە ۳۰ مەترە پانپەكەي ۱۵ مەترە، و لە كۇتايى بەشى سەركىراپەتتەۋە دەست پىدەكات تا دەكاتە بەشى دەمى دەرگىنى وزە سوتاو.. بەرگى دەرەۋى بالەكان بەشىۋەمەك روۋپۇش كراۋە كە بەرگى گەرما بەرگىت، لەكاتى چوۋنەناۋبەرگى ھەۋاي زەۋىيەۋە لەكاتى نىشتەنەۋەدا كە زۇرجار دەكاتە ۱۵۷۰ پەلەي سەدى..

ھەردوۋتايەي ئەم لاۋ ئەۋ لاى مەككە دەمەۋىتەناۋ ھەردوۋ بالەكەيەۋە..

جەۋتەم/ سەۋن:

لە كۇتايى مەككە لەسەروۋ بەشى دەرگىنى وزە ۋە سەۋن ھەيە.. بۇ گۆرپىنى ئارپاستە بەكارىدەت لەكاتى فرىتەدا پان نىشتەنەۋەدا .. درىزىيەكەشى ۱۰ مەترە..

شەشتەم/ دەرگەكان:

نارىيەل گەيەندەن و ناردەن و دەرگىنى زانىسارى تىدەيە، رۈۋانگەيەكى رادارى مايكروۋىف بۇ لىكۇئىنەۋە لەسەر چىنى (ئايۋنۇسفىر) ى بۇ دروستىكىنى ۋىستەگەي شەزايى پان كاروبارى سەربازى و ھەللىانى مانگى دەستىكرد.. تاد..

درىزى بەشى (بۇرى پەيۋەندى - تاقىگە - بارەلگى) ۱۸ و ۲ مەترە، پانپەكەشى ۱۶ مەترە.. دەتوانن ھورسايى ھەلگىرن تاكو ۲۹۴۸۴ كىلوگرام..

پىنچەم/ بەشى ئامبىرىكانى كارپىكرىن و دەمى دەرگىنى

وزە سوتاو:

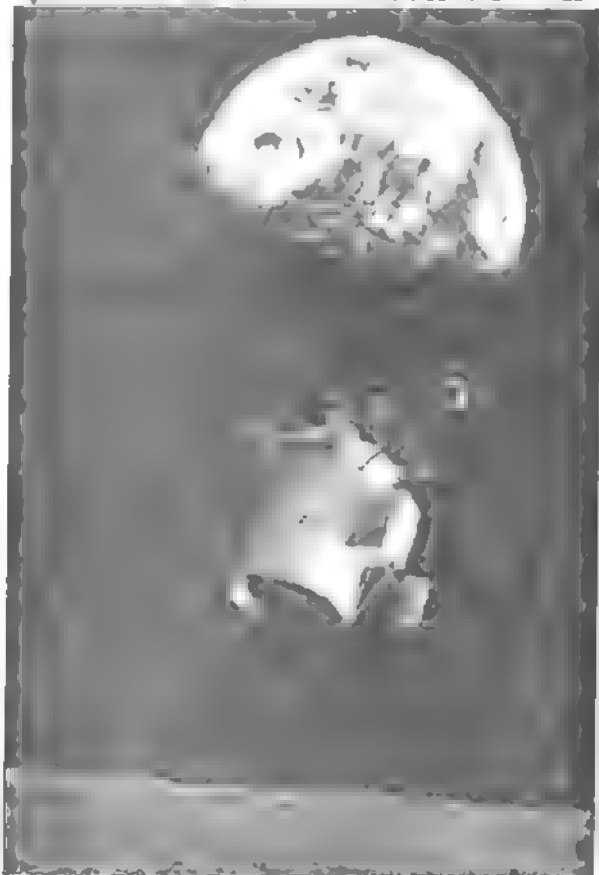
لېرەدا جەندە تانكىيەك و بۇرى ھەيە كە وزە تىدەيە و دەسۋىتەنرەت و پالېئومەنرەت بۇ دەمى دەرگىنى وزە سوتاو دواتر چوۋلەي مەككە لىدەرۋست دەپتە، دەمى دەرگىنى وزە بىرپتە لە ۲ دەمى گەۋرە و ۲ دەمى بچووك، كارەكانيان دەرگىنى وزە سوتاوە بۇ نىشپىكرىنى مەككە.. پەلام كارى ۲ دەمە گەۋرەكە لەگەل كارى ۲ دەمە بچووكەكە جىاۋازە.. پەكەمىيان بۇ كارپىكرىنى مەككەيە پەلام ئەۋەي دوۋەم بۇ گۆرپىنى ئارپاستەي رۇيشتەن و چوۋنەي مەككەيە ھەرىكە لە ۲ دەمە گەۋرەكە ھېزىكى پالېئومەنەر دروست دەكات كە دەكاتە ۲۱۲۱۹۰ كىلوگرام و تەنھا بۇ ھەشت خولەك دۋاي دەرچوۋن و لەكاتى نىشتەنەۋەشدا

11.

دەمەككەنە ناو ئۇقايانوسىمەككەنە دىۋى جىبابونەۋەدىيان، و دواتر بەھۇى (كەشتى دەريايى و ھالىكۆپتەرمەۋە)، موۋشەكەكان لە دەريا دەردەمەنن و دەيانگەپىننەۋە بۇ بىكەى سەرزەۋى بۇ بەكارھىتايان بۇ جارىكى دى..

مەكۇ (۲۰) خولەكى بەسە بۇ گەشتىن بە خولەكى خۇى لە ھەزادا بەدەۋىرى زەۋى لە بەرزايى ۷۵ كە لەسەرزەۋى، مەكۇ دەتوانىت ماۋەى يەك مانگ لە ھەزادا بەيىنەۋە بەلام تاكو ئىستا ماۋەى مانەۋەدىيان لە ھەزادا نەگەپىشتۈتە ئەم كاتە .. لە كۇتايىدا كەشتىۋانەكان خۇيان نامادە دەكەن بۇ گەپنەۋە بۇ سەرزەۋى، مەكەنەى مەكۇ دەخەنە گەر وەك فرۇكەپەك بەرەۋ زەۋى دىت و لە فرۇكەخانە دەنيشەۋە.. خىرايى گەپنەۋەى مەكۇ (۲۰) ماگە) *** و دواتر دەيىتە (۵۵۰) كىلۇمەتر/كات ژمىر.. لە كۇتايىدا دەيىتە ۲۴۱ كىلۇمەتر/كاتژمىر..

مەكۇى ھەزايى .. بۇجى؟ ئەۋ موۋشەك و كەشتىيانەى ھەلەدەرا بۇ ھەزادا بودجە و خەرجىيەكى زۇرى تىدەچەۋ، ھەلەدىكان تەنھا بۇ يەك جارىش بەكاردەھات، ھەلەدىكى دىكە شىۋەى كارو ھەلەدان و ھاتنەۋەدىيان زۇر گران و زەخمەت بوو، نەپاندەتوانى ۲ لە ۲ كەشتىۋان ھەلەگەن لەبەر ئەم ھۇيانە، سىرۋىت و چۇر و پىكەتەى ئەم موۋشەكەكانەپان گۇرى

بەشۋەپەك..

- (۱) بتوانىت ۱۰ كەشتىۋان ھەلەگەرىت..
- (۲) لە خولەكەپەكى جىگىردا بەدەۋىرى زەۋىيدا بوەستىت..
- (۳) خەرجى بەكارھىتايان و دروست كەرنى كەمەرىت..
- (۴) بتوانىت بەناسانى شت و مەك و كەل و پەل بەگەمەنەتە ھەزادا بۇ دروست كەرنى وپستەكى ھەزايى..
- (۵) بەشەك لە كارى وپستەكى ھەزايى بىكات بەتايەپەتى لە بەشى كارگەى ھەزادا (تايگە)..
- (۶) گەپاندەۋەى كەشتىيەكە بۇ سەرزەۋى بەشۋەپەكى لۇجىكى و دور لە مەترسى و خەرجى زۇر..
- لەبەرەم ھۇيانە (مەكۇى ھەزايان) دروست كەرد..
- ئەۋ بىكە سەرزەۋىيانە كامانەن كە مەكۇى ھەزايى لىھەلەدەرىت؟

لە ئەمەرىكا دوو بىكە ھەپە بۇ ھەلەدانى مەكۇى ھەزايى ئەۋىش..

يەكەم/ بىكەى كىپ كەندى ھەزايى .. دەمەۋىتە ۋاپەتى ھەزەرا لەسەر كەنارەكانى دەريايى ھەزەرا لەسەر ئوقيانوۋىسى ئەتەلەسى.. ئەم بىكەپە بۇ ئەۋ ھەلەنانانە بەكاردەت كە كەشتىيەكە لە خولەكى ئاسۋىدا جىگەردەپىت.

دوۋەم/ بىكەى فاندەنپىرگ .. كە دەمەۋىتە ۋاپەتى كالىفۇرىنا لەسەر كەنارەكانى ئۇقايانوۋىسى ئارام .. ئەم بىكەپەش بۇ ئەۋ ھەلەنانانە بەكاردەت كە كەشتىيەكە لە خولەكەپەكى جەمەسەرىدا جىگەردەكات..

ناۋى مەكۇىيە ھەزايەكان..

- (۱) كۇلۇمبىيا .. يەكەم مەكۇى ھەزايى بوو، بۇ يەكەم جار لە ۱۲ ى نىسانى ۱۹۸۱ دا ھەلەرا..
- (۲) جالېنچەر .. دوۋەم مەكۇى ھەزايى بوو، بۇ يەكەم جار لە ۴ ى نىسانى ۱۹۸۲ دا ھەلەرا.. ۵۵ ئە كەشتىيەكە لە ۲۸ / كانونى دوۋەمى/ ۱۹۸۶ تەقىيەۋە..
- (۳) دىسكەۋەرى .. سىيەم مەكۇى ھەزايى بوو، بۇ يەكەم جار لە تشرىنى دوۋەمى سالى ۱۹۸۲ دا ھەلەرا..
- (۴) ئەتەلەتس .. چۈرەم مەكۇى ھەزايى بوو، بۇ يەكەم جار لە كانونى يەكەمى سالى ۱۹۸۵ دا ھەلەرا..
- (۵) ئەنئەرىپرايز.. پىنئەمەيان بوو..
- (۶) ئەندىرەفر .. شەشەمەيان بوو..

● كى مەكۇى ھەزايى دروستەكات؟ و بۇ دروستەكەرنى كاتى جەندى دەۋىت؟ و جەندى تىدەچەت (خەرجى)؟ مەكۇى

گىيالىق پىزىشكى يارمەتسى زال بوون بەسەر نەخۇشى (ئەلزامىر) دا دەدات

ھەندىك لىكۇلنەھى پىزىشكى كەلەم دىيىمدا لەۋۋلاتە بەگگرتومكانى ئەمىرىكا دا بەج ھىنراون، ئەمىيان سەلاندوۋە كە بوختە ھەندىك گىيالىق پىزىشكى يارمەتسى زال بوون بەسەر نەخۇشى (ئەلزامىر) دا دەدات، ئەم نەخۇشى مەۋىرۇف ئوۋشى خەلقان (خەرق) و بىج ھىزى بىرەمورى دەكات. لىكۇلنەھى دەكات دەرياس خىستوۋە كە بوختە ۋوۋەكى جىرئوۋكى پىشە (مىخلىب القىط) مىشك لەداس مەۋىرۇ خەپەمكى نەخۇشى (ئەلزامىر) دەپارېزىت و كارى ۋوۋەكە جالاگىر دەپىت ئەگەر لەگەن گىيالىق دىكەدا تىكەن بىرۇت ئەم لىكۇلنەھى كە زاناکان بەسەر پىزىشكى دىكۇر (ئالان سىو)، ئەلزامىر ۋاشىنٹون ئەمىرىكا، كىرەۋىيە بەسەر پىزىشكى جىرئوۋكى پىشە بەلەنھا يان لەگەن ۋوۋەكى تىرەدە ۋوۋەكى جىنكە Ginkgo — تىرەخىتىكى جىنى مەزىنە گەلەكى شىۋە باۋەشىنە بەرەمكى زەردە ۋوۋەكى گولبەندى جىپىس (رۇزمارى-ھىسى ئىبان) كە ۋوۋەكى بۇنخۇشە (rosmary) بەم بۇنەھەم دەپىن، كە نەخۇشى ئەلزامىر Alzheimer's disease — پەمكى ئەگەن گىيالىق ھەندىك خەلقان (الخرف) كەزىتەر دىۋى ئەمەنى (۴۵) سالى دەردەكە ۋىت، بۇساۋە دەۋرىكى گىرەكى ھەم، لەگەستەھى ئەم نەخۇشى بەم، ھۆكەشى دەگەرتەھە بۇ ۋوۋەكەھى تىكەلى مىشك (cerebral cortex) لىنەشەمەنى ئەم نەخۇشى، تىكەھى يادەمورى ، كە بەرە بەرە زىاد دەكات و خەپەر دەپىت نەخۇشەكە تولىنى ئوۋسىن و ۋىنەكەنى نامىنىت، ھەروەھا تولىنى ھەمەكەنى نامىنىت. لەسەرەتە نەخۇشەكە، نەخۇشەكە تولىنى لەمە دەكات كەنەخۇش بىت، زۇر جەر خەمۇكى نەخۇشەكە دىمەگەن ئەم نەخۇشى جەمەكى شەۋتە ھەم، ئەمە ئەپىت كە باۋەخەدان بەنەخۇشەكە و خەمەت كەرنى رەنگە كەلە ھەپىت. ئەم دىۋى بەم دەمەنىك بەناۋى (دۇنپىزىل Donepezil) ۋوۋە بەكەر دىت، رەنگە كەمەنىك سوۋدى ھەپىت.

ك.ج

لە (الزمان) ۋوۋە

ھەندىك ئەمەرىكا، ئەلەمەن جەمە كۇمپانىيەكى ئەمەرىكاۋە دىرەست دەگەرتە ۋەك (راكۇيا ئىتەرنەسىۋانال — كۇمپانىيە لۇكرەمىد — كۇمپانىيە مۇرتەن كىۋە — جىرال ئىمەلىكەت — جىرال مەۋىر... تاد). نەزىكى (۵۴) سالى دەۋىت بۇ دىرەستەردەن و زىاد لە (۲۰۱) مىليار دۇلارى تىنەپىت.

سالى ۱۹۸۸ (پەمكىتى سۇۋىتى) ئەمەس، روسىيە ئىستە مەمۇرىكى ھەندىك بە ۋوۋە ھەندىك ھەندىك بەناۋى (بۇرەن) ۋوۋە. ئەمەش تەنھا ئەم جەرە ۋوۋە دەۋىرە ئەمەۋە. پەۋۋەھەكى مەمۇرى ھەمە ئەلەمەن ۋالانى كۇمەلە ۋوۋە، نەزىشە لەسالى (۲۰۰۱-۲۰۰۰) دا بىتە كۇمەلە ھەندىك پەۋۋە ۋوۋە سەۋەمەكەن.

(*) ۋەمى شل .. بۇ ۋوۋە گەزى ئۇكەجىن گەر بەرەتە زىر ھەندىك ۋەمەنى (۱۸۰۰) پەمى سەدى، ئەم گەزە دەپىتە (شە)، بە ۋالە جەرەمەكى زىاد دەكات، بە ھەمەن كەردار لەگەن گەزى ھەندىك بەلەم ئەمەن لەۋىر ھەندىك پەمى گەمەنى (۲۴۰۰) پەمى سەدى، دەپىتە (شە)، بەمەگەرتە (۲ ھەندىك) لە ھەندىك جىنى شل و (ھەندىك) لە ئۇكەجىن شل دەردەنەچام ۋەمەكى بە ھەندىك دىرەست دەپىت، كە لە مەۋەھەكى گەۋەنى ناۋەستە بەكەرتە.

(**) ۋەمى رەق.. بىرەتە لە تىكەلەمەك لەم ماددە.. ۋوۋە ئەمەنىۋە — كۇرەتە ئەمەنىۋە — گەردى ئۇكەسىدى ئاسن — ماددەكى لىنە بۇ پەمەرتە لەم ماددە لەگەن بەكەرتە، پەمى گەمەنى ئەم تىكەلەمەك لەكەلى سوۋەندە دەكاتە (۲۲۰۴) پەمى سەدى، ئەم ۋەمەش لە مەۋەھەكى پەۋۋەھەرى راست و جەمە بەكەرتە.

(***) ماگ.. پەۋۋەكە دەستەشەنى خەپەرى دەكات دەكات كە دەكاتە ۲۲۰ / م ھەمەمەكە.

سەۋەمەكەن:

- 1) Robin Kerrod – Encyclopedia of Science – Space Shuttle – Page 30.
- 2) (۲۰۰۰) (۲۰۱).
- 3) (الەم) (۱۶۴) – ۱۹۸۸.
- 4) (ەلەم) (۴۴) – ۱۹۸۸.
- 5) جەمە ھەۋەلىكى زەستە جىھەنى..

گەشتى تەلەفۇزىيۇن

بۇ سەھىمى بېست و يەكەم

و: سەرھۇز قەرەداخى

دەپن، لەۋىدا سەرچاۋەكانى تەشۋىش، ئىشارەتەكان لەگەن تەشۋىشەكەدا ئىكەن دەگەن، ئەمەش دەپنە ھۇى ئەۋەى ھەۋالەكە لەلەپەن ۋەرگەرەۋە بەپاشى ۋە روۋى ۋەرنەگىرەت. بۇيە گىرەگىرەن ئەۋ گىشەنەى لەبەردەم تىۋرى رەگەپانەدا دەۋەست، لەپىشدا ئەۋەپە چۇن بىۋانرەت باشترەن بەكارەپانەى كەنەلەكە بەدەست بىتە، ۋاتە چۇن بىۋانرەن زۇرترەن ھەند لە ھەۋالەكاندا بەھۇى كەنەلەكەۋە بگۈزىنەۋە، لەپاشدا، مەسەلەى دىنەپى گەپانەن، ۋاتە ۋانەستى بۇ ئەۋ كەسەى پىۋىستىتەن، بەكەمترەن لادان.

كەنەلى گەپانەن، رىگا دىدەت بەۋەى ھەردوۋلا، نىرەرو ۋەرگەر، لەدوۋ رىگاۋە، بېستىت بەپەكەۋە:
بەكەمەپان، لەرىگاى تەلەۋە
دوۋەمەپان، لەرىگاى تەلەۋە
بەكەمەپان پەكەكە ئەھۋەكارەكانى بەستىن تەل بەكارەپەنەن، ۋەك كەبلى تەۋەرەپى پارىشالە پىنەنەكان، ئەم رىگاىە بۇ ماۋەى كورت يا ناۋەندى بەكارەپەت(دەھا يا چەند سەدەھاكىلۋەتەك).

بەلام رىگاى بىتەل، شەپۇلەكانى كارۋەگەكارى بەكارەپەنەن كە بەخىراپى روۋناكى بەناۋ ئاسماندا بەدوۋەپەتەۋە بەپەى ھىلەك يا لەرىگاى پەرجەنەۋە لەچىنى

گومان لەۋەدانە كەتەلەفۇزىيۇن لەدەستكەۋە گىرەگەكانى سەدەى بېستەمە، ئىستا كە ئىمە لەسەرەتەى سەدەى بېست و يەكەم داپن، بەپاشى خۇمان شۇرەپىكى ئوئ بۇ ئەم دۇزىنەۋەپە دەپنەن، كە تەلەفۇزىيۇن لەسېستى لىكچوۋنەۋە دەگۈرەت بۇ سېستى ۋەرەپى. لەگەشتىكى خۇشدا بەناۋ دىنەپى پىشكەۋەن ۋە پەرسەندەن، بۇ دىنەپەكى باشتر بۇ مەۋە.

كەنەلى گەپانەن

بابەتى تەلەفۇزىيۇنى لەرىگاى كەنەلى گەپانەنەۋە دەگۈزىرەتەۋە، ئەۋ بابەتەى پىۋىستە بگۈزىرەتەۋە (ۋەناردان-گۇرانى-دەنگوباس-ۋىنە) پىۋىستە لەسەرەتەدا بۇ ئىشارەتەكى كارەپەى بگۈرەت، بەۋەش گۋاستەۋەى لەپەلەكەدا ئاسان دەپت، ئەم گۇرانە، لەنرەمەكەدا كەپىتە لەمەپكەرۇۋۇن ۋە نامىرى ۋىنە گىرەن تەلەفۇزىيۇنىدا روۋەدەت.

ئىشارەتەكە لەنرەمەكەۋە دەپتە ھىلەكەۋە، (گۈزەرەۋە، تەل، ھىلى بىتەل) بەناۋىدا بەرەرو ۋەرگەر بەدوۋەپەتەۋە، كەتەپەدا ئىشارەتەكە دەپتە ھەۋالە دىكەتە ۋەرگەرەكەى.

ئا لىرەدا دەپنەن كەنرەرو ھىل ۋە ۋەرگەر دەپنە كەنەلى گەپانەن، گومان لەۋەدانە كە ئىشارەتەكان لەكەتە گۋاستەۋەپاندا بەناۋ كەنەلى گەپانەن توشى ھەلمزىن ۋە لادان

گۆڭرەكەشيان تەواو لەگۆڭرانی ئیشارەتە پتەرەكە فیزیایەكە دەچیت.

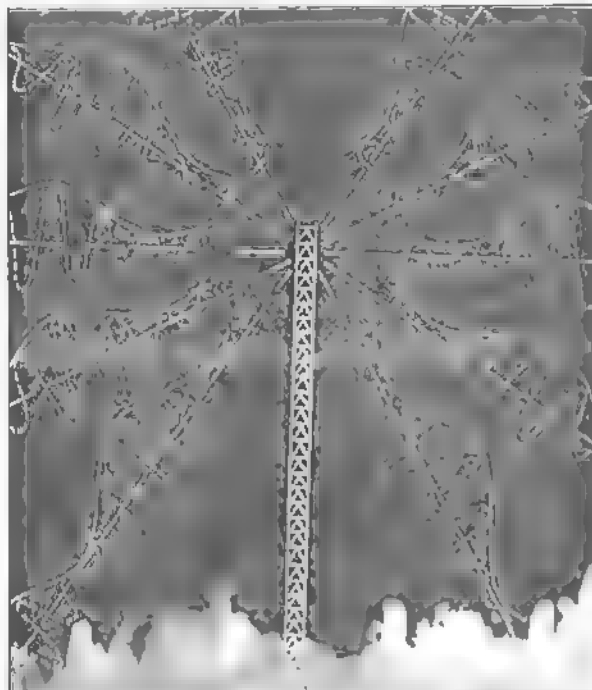
[illegible]

كارى سىستىمى تەلەپقۇلى لىسى خالدا كۆمدىتەو،
كەبرىتەن لىكۇرپنى ئىشارەتە روناكەكان بۇ ئىشارەتى كارمابى،
ناردن و مرگرتنى ئىشارەتە كارمابىەكان، لەپاشدا كۆرپىسى
ئىشارەتە كارمابىەكان بۇ ئىشارەتى رووناكى.

[illegible]

لەپاشدا گەردنێ ناردن پێش گەوتە بەلام بیرۆکە بنەرەتیەکیە
 ھەر ئەوە بوو، واتە ناردنی ئەمک لەدەوای ئەمکی ناستە
 رووناکیەکان، تا زانیای پۆلۆنی (نیپکۆ) لەسالی ۱۸۸۴دا شیتەلکاری
 میکانیکی رووناکی دۆزیوە، کەپێی دەرئەت خەپلەمی نیپکۆ،
 بەناوی ئەووە، بەمە سەردەمی سیستمی تەلەفزیۆنی میکانیکی
 لەسالی ۱۹۲۵دا دەرگەوت کاتیەک ھەردوو زانیای، ئینگلیزی (بێرد) و
 ئەمریکی (جینکس) یەکەم جار پێشکەشیان کرد.

يەگەمىن ھەنگاۋ بۇ يەككەكار ھېندى سىستېمى تەلەپزىۋى ئەلكترونى، زاتى ئىنگىلىزى سۈيىنچە ئەسلى ۱۹۰۸-دا، كاتىك زامانى ئەلكترونى لەبرىتى خەپلى ئېكۆ لەلى نېرەرەۋە يەككەكار ھېندى، ئىبار تۆزىنەۋەكەن بەردەۋام پوۋون بۇ پەرەپەندى تا لەكاتى شەرى ئىتتى دوۋەمدا، بۇ يەككەكار ھېندى بازىگانى ئامادىۋو،

نایونسفر، که بؤ ماوه ناومندیهکان یا دوورمکان یا لهوانه‌ی به‌گران کابلیان تبادا خاندنریت، به‌کاردیت و له‌ریگای مانگه ده‌ستکردمکانیشه‌وه دختوانریت ئهم ریگایه بؤ ماوه هه‌ره دوورمکان بگونز ریته‌وه.

چاوييا خسانديكي ميژووي:

سىستىمى تەلەپىزىۋى ، ۋىنە جەمىياۋ جۇلاۋەكان دەنئىرېت و
 ۋىرمان دەگىرىتە ، ئامىرى ۋىرگىرى تەلەپىزىۋى ، ۋىنە يەگى
 ھاۋشىۋى ئىۋ ۋىنە يە پىشان دەكەت كەلەلەيەن نىرەگەۋە
 نىرەراۋە ، بەھۋى زىجىرەكە لىۋ كىرەلەنەي لىسەر ئىشارەتەكانى
 لایەنى نىرەرەۋە دەپان كات . گومان لىۋەدانىە ، زۆرىسەي
 ئىشارەتەكانى زانىارى سىروشتىكى فىزىاۋىان ھىيە ۋەك دەنگ و
 مۇسىقاۋ ۋىلە . بۇ ئەۋى بىگىۋىزىتەۋە پىۋىستە بەھۋى سىستىمى
 گەپاننىۋە چارەسەريان بىكات كەتەنە مامەل 'مەگەل ئىشارەتە
 كارەپايەكان دەكات . بۇيە لەكاتى ئاردندا ، ئىشارەتى زانىارىەكان
 لەشۋە فىزىايەكەپانەۋە دەگۋىن بۇ شىۋە كارەپايە ، و
 بەپىچەۋانەشەۋە ، لىۋىرگىرتندا ، لەشۋە كارەپايەكەۋە دەپكەنەۋە
 بەشۋە فىزىايەكە بەھۋى ھۆكانى گۆرىنى گونچاۋەۋە (ۋەك-
 ماپىر ۋۇۋىن بىستەك (سەۋە) ھىد...)

نیشارمه کارماییمه‌کان دوو شیوهی سهره‌کیان هه‌یه:

لیکچوو‌مه‌کان و ژمارمیه‌کان. نیشارمه لیکچوو‌مه‌کان، نه‌و

نیشارمه کارماییمه‌کان کهمه‌ده‌وام له‌گه‌ل کاتدا دم‌گۆرێن،

ماوه كاتيانهي لهنتوان وينه جولامكاندان، لهرينوميك لهسر شاهه كه روهديت، جاو، هستي بديعت.

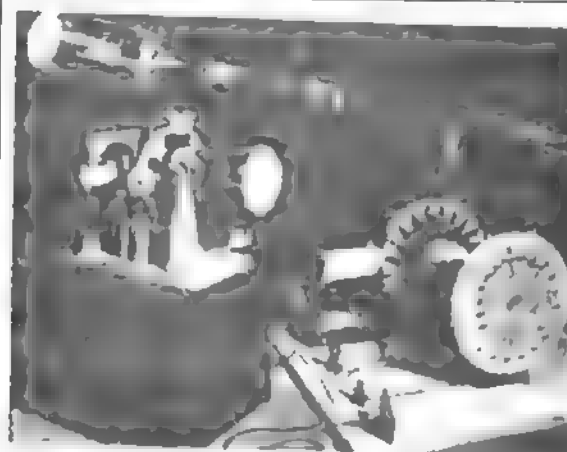
بۇ ئەھۋىيەتتە بىرۈكەيەك ئەسەر كىتابىنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر قىسىملىق كىتابنىڭ ئىسمىنى بىز ئۆزىمىز ئۆزگەرتىپ، ئۇنى «بىرۈكەيەك ئەسەر كىتابى» دەپ ئاتىغانىمىز.

تېشكى ئەلكترونى بېشنىۋىمىكى ئاسۋىي رووپۇي شاشى
ئەلەفزىۋىنەكە لەلەي جەپەۋە بۇ راست بە خىرايى و بەجەند
جارىك دىكات، كەبەپى سىستى رووپۇ و بەكارهاتوۋە
كەبە(۵۰۵۲۵،۶۲۵ ھىل) لەمەك وئەندە، بەپى سىستى ۶۲۵ ھىل،
كەئىستا لەئەۋروپا و خۆرەلەتى ناۋەرستىدا بەكارىتە دېيىن
كەتېشكى ئەلكترونى رووپۇي شاشەكە ئاسۋىي بەپى ۶۲۵×۷۸ جار
لەخولەكەندە دىكات، ئەم جۆرە روپۇۋە ستونىيە، بەھنۋاش
دادەنرېت دىتوانرېت بە جاۋ ھەستى پىكېرېت، ئەمەش دېيىتە
ھەي لەزىنى، وئەنەكە.

تہذیب و ثقافتی رنگ و رنگارنگی:

لەپاش سەمرگەوتنى ئەزمەۋىي ناردنى تەلەففىزىۋنى رەش و سېۋ بەرگاھىيەنى بازارگانى، ھەولەگەن زۆرگەر، بۇ سەرخستنى ناردنى تەلەففىزىۋنى رەنگاورەنگ، ناردنى رەنگاورەنگىش بەھمەن قۇناخەگانى ناردنى ئاساسىدا رۇپىشت، ۋاقە يەكەم جار، ناردنى مىكانىكى بەھۋى بەرگاھىيەنى خەپەلى نىپىكۇ، كەسە پائىۋەرى رەنگى لەسالى ۱۹۲۵دا پىۋەۋو، لەپاشدا كەشە پىدرا بۇ ئەۋەى بېيتە مىكانىكى ئەلەكترۋنى و لەئەمەرىكا خراپە بەرگاھىيەنى بازارگانىۋە لەسالى ۱۹۵۱ۋە، بەلام لەگەل ناردنى رەش و سېۋىدا رېك ئەدەكەۋت، ئەمە ۋاى كەرد جەند سىستەمىكى تەلەففىزىۋنى رەنگاورەنگى نۆى بدۇزرىتەۋە. لەسالى ۱۹۵۲دا تۋانرا يەكەمەين سىستەمى تەلەففىزىۋنى رەنگاورەنگ كەسە رەنگى سەمرگى دەنارد بدۇزرىتەۋە، ھەرسىكىشىانى بەتەرىبى دەناردو پىۋى دەلئەن سىستەمى NTSC، لەپاشدا سىستەمى ئەكە دەرگەۋتەن ۋەك سىستەمى پال PAL ۋە سىستەمى سىكام SECAM.

لەئارندنی ئەلفبەیی زۆنی رەنگاورەنگدا، پێکەتەیمکی زیاده لەناو
نیشارەتی هیندو پێکەتەدا دەرئەت گەپێکەتەهی رەنگەکانەو سێ
رەنگی سەرەکیە: سوور، سەوز، شەین، بەرێزەهی جیاچیا
بەکار دەهێنێت بۆ دروستکردنی ئەم پێکەتەیه، لەمورگرتیشدا ،
ئەم پێکەتەیه دەبۆزێتەوهو رەنگە حیاوێزەکان لەمەر وێنەیهکاندا

تەلەفزیونی بۆل نیکوف
که زمانه‌ی براونی سال ۱۸۹۸ ی تبادا به کار مات

[illegible]

کاری سیستمی که له فریونی:

چاوی مرؤف نزیکه ۲۰۰ ملیون یمکی همستاری بؤ
رووناکی تیدایه، که قوچمکین و به خانه گانی بینین ناویان
دمبهین، که لمرنگه ۸۰۰ هزار دهماری ورده وه، که بیکه وه دهماری
بینین دروست دهمک، دهمک بدمه ماخ، همر لهر ههمان بیرۆکه
نامیری وینه گرتنی تله فزیونی و بؤری شاشه لسنامیری
تله فزیوندا دروست کراون، چونکه نزیکه ۱۵۰ هزار یمکی
همستاری رووناکی لهنو نامیری وینه گرتنی تله فزیونی دا
همه، ههستاره بؤ رووناکی لهنه موو بیهمنیک دا.

دوست کهوتنی جو له لوېندې لمرګای فیلی بېنېنی چاوه وه
نه ښام ددريټ، که تپايد اړ مارمېک وېنه له سمر جرکه په کدا
پېشان ددريټ، مو شومېه یې بډ چاو وا ددردکه ویت، ه مروک
وېنه کان بجولین، بې ټموی یفک بدهواتنی وېنه کان سمرنجی
راکشرې یا هسټی بې ټکات به لام هندیګ چار له نه ښامی لهو

لەڭمەند وولتېكى ۈمك ھەرمەساۋ بەشېك لە بەلجىكا نەبىت كە سىستېمىكى ئاۋىمەتى بەكار دەھىن بىرېتېە لىسىستى سىكام SECAM، روسىاۋ دىۋلەتەكانى ئەۋرۈپاۋ خۇرەھەلات، سىستېمىكى ۈمك ئەۋ سىستېمە بەكار دەھىن كە لەۋلاتە خۇرناۋاپەكان ھەيە بۇ رەش و سې، بەلام بۇ رەنگاورەنگ سىستىمى سىكام بەكار دەھىن.

پىۋىستى بۇ تەلەفۇزىيە ئۇمارىي:

لەم سالانەى دۋاپىدا بايەخىكى زۇر دەھىت بە ناردى تەلەفۇزىيە ئۇمارىي، كەۋا ھاورۋان دەھىت لەسەرمەتاى ئەم سەدەپەۋە (سەدى بىست و يەك) بەشېۋەمىكى بەرھارۋان بېتە بەكارھىنانى بازىرگانىۋە، ئىشارى تەلەفۇزىيە ئىشارى كارمىابى لىكچۈۋ) ۋاتە بەشېۋەمىكى بەردەۋام لەگەل كاتدا لەگۇراندەپە). ئەۋ سىستېمەش كەبۇ ناردى و ۈمرگرتن بەكارىان دەھىت پىرى دەۋىرېت سىستىمى تەلەفۇزىيە لىكچۈۋ. بۇۋامەمىكى زۇر كىردارى ناردى تەلەفۇزىيە لىكچۈۋ بو، بەكك ئە ھەرە خراپەكانى ئەم سىستېمە ئەۋمە كە ۋاۋمۇۋا زۈۋ كارى تى دەكات و ئىشارەكە لا دەكات، ناپەلېت بەپاشى و رۈۋى ۈمرېگىرېت.

ئەمە جگە لەۋ بەناۋا دا چۈۋەنى كەلەۋانەپە لەمىۋان ئىشارى قۇناغە جىۋاۋزەكاندان، ئەھمەن سىستېما رۈۋىدات، بەھۋى بەكارھىنانى پالېۋمرو كەۋرەمەرى زۇر باشۋە دەنا، كارى كەۋرى ئەمانە كاتېك دەردەكەۋىت كە ئىشارەتەكە بەناۋا پالېۋمرو يا كەۋرەكەمەكاندا دەۋىت، گۈمان لەۋەشدا نىە تا ئامازەى قۇناغەكان زىاد بېت ئەم كارتېكرەنە زىاتر دەبىت و بەۋۈۋى ئۇمارىيەك لەنېستەكانى بەھىزكردن، كە بۇ گۈاستەۋەى ئىشارە تەلەفۇزىيەكان پىۋىستىن بۇ ساۋەى دەۋر لەستۈدېۋكانى ناردەۋە، ئەم لادان و ۋاۋمۇۋا پەيدا كىرەنە زىاتر دەبىت ئەمەش ۋاى كىردە، كە بەگىرېن بەدۋاى رېگەمكى دېكەدا، جىگەى ناردى لىكچۈۋ بگىرېتەۋە.

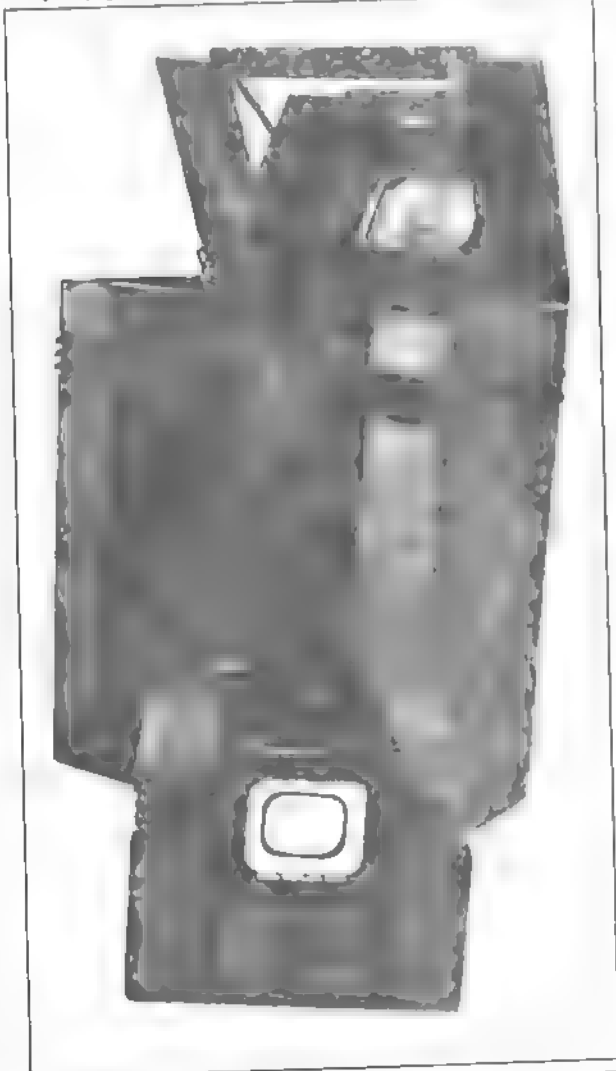
ئىستى سىستېمە ئۇمارىيەكان زۇرتر بەرگىر ۋاۋمۇۋا تېكەل بوۋن دەكەن لەھۋا سىستېمە لىكچۈۋەكاندا و ۋىنەپەكى رۈۋىترو دەنگىكى پاكتر لەۋرگرتنە دەستەبەر دەكەن پلاۋبوۋنەۋەى ئەم سىستېمە ئۇمارىيەنە، لەم سالانەى دۋاپىدا بۇ ناردى تەلەفۇزىيە بەپەۋە چۈنېكى باشى لەھمەۋۋا لاپمكى جىھاندا ھەبۈۋا لەبەر ئەۋ چارەسەرە زۇرى لەبۋارى ھەگرتن و ناردى و ۈمرگرتن دا ھەپەتى كە ھەر ھەۋۋىان بەۋمارە جىھەجى دەپن.

بەپەى رىزە جىۋاۋزە ۈمرگىراۋەكانى رەنگە سەرمەكىكان، پېك دەھىت.

سىستېمە تەلەفۇزىيەكان:

ئامېرى ناردى تەلەفۇزىيە، ئۇمارىيەكى زۇر لەنېشارەتە تەلەفۇزىيە پېكەتەكان دەھىرېت كە بىرېتېن لەنېشارەتى دەنگ و ئىشارەتى رەنگەكان. بەپەى چەند رېگەپەكە ئەمەش پىۋىستى بەۋۈۋى يەك سىستىمى پەكگرتۈۋى ناردى و ۈمرگرتنى تەلەفۇزىيە بۇ ھەۋۋا ئىشارەتەكانى ناردى ھەپە.

بەلام ئەم جۇرە سىستېمە ھەر نىە، بەلگە لەبېرېتى ئەۋە چەند سىستېمىكى تەلەفۇزىيە ھەپە لەھمەۋۋا لاپمكى جىھاندا بەكارىن، ئىستا ئۇمارى ئەۋ سىستېمانە پېنچن، دۋانىان سەرمەگىە كەپىرېتېن لىسىستى NTSC لەنەمەرىكى باكوۋرو باشۋور جگە لەنەرچەنتېن و ھىزۈۋىلا، ھەۋرەھا لە ۋاپۇن و ۋىلېپىن. بەلام سىستىمى PAL لەھمەۋۋا ۋولتەكانى جىھان بەكارىتېت جگە

سىستېمەكانى ئارندى ئۇرۇش:

سىستېمەكانى ئارندى تەلەۋىيەنى ئۇرۇش دوو جۇرنى، يەكەمىيان لەسەدا سەد ئۇرۇش، كە تىيادا ئىشارە تەلەۋىيەنىيە لىكچوۋەكان لەلەي ئارندى دىگۇرۇن بۇ ئۇرۇش، پا راستەخۇ ئىشارە ئۇرۇش يەكەمىيان لەلەي ئىشارە دىگۇرۇن، نەوسا لەلەي وەرگىرەنە ھەموو زانبارە ئىراۋەكان راستەخۇ دىگۇرۇتەۋە، واتە ھەموو قۇناخەكانى ئەم جۇرە، ئۇرۇش، ھەر لە ئۇرۇش وپنەگىرەنە تە دىگاتە ئۇرۇش وەرگىرەنە تەلەۋىيەنى.

جۇرى دوۋەمىش چارەسەرى ئىشارەكە بەزۇرۇش دىگاتە، بەلام ھەموو كەرسەكانى دىكە ئارندى و وەرگىرەنە لىكچوۋە، كە تىيادا ئىشارە تەلەۋىيەنى لىكچوۋە دىگۇرۇن بۇ ئۇرۇش نەوسا

چارەسەرى دىگىرەنە بۇ لى وەرگىرەنە دىگىرەنە و چارەكە دى دىگۇرۇتەۋە بۇ شىۋە لىكچوۋەكە پىشۇۋ، ئىستە ئەم جۇرە بەشۋەكە زۇر بەرەلەۋ بەكاردىت يەتەپەتلى لەلەي تەلەۋىيەنى راستەخۇۋە بەناۋ مانگە دىگىرەنەكاندا.

كردارى ئارندى:

ئاسايى، ئىشارە تەلەۋىيەنى لىكچوۋە ئامادە دىگىرەنە پىش چارەسەرى لەقۇناخەكانى ئۇرۇش ئارندى بەرەتە، مەبەستىش لەمە ئاسان كىرنە قۇناخە ئۇرۇشەكانى دىگىرە، لەلەي جىاكرەنەۋە ئىشارە رەنگەكان بۇ دوو ئىشارە، ئىشارە روۋناكى ئىشارە جىاۋازى رەنگەكان، بەشۋەكە كە بەجىاچىا چارەسەرى بىكرەن، ھەروەھا دىگىرەنە كىردارى ئامادەكەردىن

سەربەخۇ لەبەشەكانى دىكەي ئاۋمىرۇكى ۋېنەكە پېشانى بىلات، ئەمەش ھەلىكى باشە لەبەردەم كىرەركەكانى دەرھىنانى تەلەفزیونى لەمەلەبەندەكانى ئاردىدا دەخولقىيىت، لەپاشدا ، ئاردىنى تەلەفزیونى تۈنەي ئەۋەى ھەيە خۇي لەخراپەكانى بەكارھىنانى ئەۋە سىستېمانە رىزگار بىكات كە پېۋانەى جىياۋازيان ھەيە بۇ ئالۇگۇرى پىرۇگرام، لەنئوان ۋولتە جىياۋازەكاندا.

لە پاش ئەمە چى دىكە :

لەگەل ھاتنى سەدى بىست و يەكدا، ھەر ھەموومان ئاچار دەيىن كە ئامىرى تەلەفزیونە ئاسايىيەكانەم بىگۇپىن بۇ ئامىرى تەلەفزیونى زامىرى ، ئەمەش بەشۋەيەكى بەرەبەرە و بەپىي چەند ھۇناغىكى يەك بەدۋاي يەكدا ، روودەت، كەلە كەرەسەكانى مەلەبەندى ئارتىنى تەلەفزیونىيەۋە دەست پى دەكات تا دەكاتە ئامىرە ۋەرگەكانى ئاۋ مەكەكان، ئىستەھەندىك لەگۇمپانىكانى بەرەم ھىنانى ئامىرى ۋەرگەكانى تەلەفزیونى دەستيان كىرەۋە بەدانانى ھەندىك لەقۇناغەكانى چارەسەرى زامىرى، ۋەك سەرتەپەك بۇ بەرەم ھىنانى ئامىرى زامىرى تەلەفزیون كەلە نىۋەى يەكەمى سەدى بىستە دەستى پىگەرد، تەۋاۋ دەپىت ۋە سەدى بىست و يەك راسپاردەكە ۋەردەگىرەت كەلەباشىرىپىن شىۋەى دا دەپىت و لەپىناۋى رازەى مۇۋەلدا زۇر بەرەۋ باشىرو پەرسەندەن دەپەت.

پەراۋىزا :

۱-سلىنىۋم توخمىكى ئاكانزايە خەسەلتى روناكى ھەيە، بەگىرەكەى پېۋانە لەگەل تۈندى روناكى دىگۇرەت و گەردىلە زامەكەى (۳۴)ە.

۲-رۇپىۋ كىرەلرى پېكەپىنانەۋەى ئاستە روناكەكانە لەسەر شاشەى تەلەفزیون بەھۋى تىشىكى ئەلكتۇنىيەۋە، بىرىتە لەتەزوۋىەك لەۋ ئەلكتۇنەنەى لە(مەلەق)ى ئەلكتۇنىيەۋە پەيدا دەيىن كەكەۋتۈنەتە مىلى شاشەكەۋە.

سەرچاۋەكان :

1-Digital image processing kenneth. R. Casttemen-1996.

2- Digital and Anaioq communication systems, leon W Couch-1993.

3-Electronic communication systems, William Schweber-1996

بەشۋەى زامىرى جىبەجى بىكرەت، ۋاتە پاش گۇرانى ئىشارەى لىكچۈۋ بۇ زامىرى.

ئاراستە كىرەلەكانى داھاتۋو :

خەسەلتى سەردىكى ئىشارەى تەلەفزیونى زامىرى بەرپەرجەلەۋەى بۇ ۋاۋەۋو، تا تەناتەت ئەگەر لەكانى گۈاستەۋەشدا بەناۋ كەنالى گەپاندەتدا توۋشى بېيىت، لەتۈۋاندا ھەيە بىگەرتىۋەۋە بەشۋەيەكى پاش، ۋاتە روۋىۋى پاكى ۋېنەكە لەسىستى زامىرىدا بەپىي ئەۋە ئىشارەيەۋە كەلەمەلەبەندى ئاردەكەۋە دروست بوۋە.

ۋاتە ھىچ پەيۋەندىكى بە ھۇكارە كاركەمەكانەۋە نىيە كە لە كەنالى گەپاندە ھەيە. ئەم خەسەلتە بوۋىكى ھراۋانى لەبەردەم بەكارھىنانى ئىستەگى تەلەفزیونى لەمۇر بوۋاردا كىرەۋە بەتەپەتەى لە تۇرەكانى گۈاستەۋەى زانىارىدا، چۈنكە ئىستا ئەم تۇرەنە بوۋەتە يەكەك لەھەرە گىرەگىرەن روخسارەكانى شۇرەى راگەپاندەن كە ئەمۇر تەپەدا دەۋىن، لەرەگەيەۋە دەتۈۋەن زانىارىيەكان بۇ ماۋەيەكى دىرۇ ھەلگىرىن و لەپاشدا ھەر كاتەك ۋېستمان لى يەدەنەۋە و بەكارپان بەپىن بى ئەۋەى ھىچپان بەسەر بىت يا روۋىۋى پاكەكەپان ۋون كەن.

سەرمەپى ئەۋەى كەنارنى زامىرى ، رىگا بەپەرسەندى زانىارىيە بەپەرتەپەكانىش دەتەت لەرەگەى راسىتەكەۋەى بەردەۋامەۋە، يا جىگىرەنەۋەى ھەر ھەلەپەك كەتەپەدا روۋى دا بىت، ئەمەش بىگومان پېۋىستى بەپەكارھىنانى پادەۋەرى رۇرپاش ھەيە كە خەسەلتە ھۈنەرىيە پېۋىستەكانى ئىشارە تەلەفزیونىيەكانىيان تىدا ھەلگىرەپىت، ۋەك ئاستى ۋاۋەۋو، بەپەكداچۈۋ، و پاشخەستى كات، بىن گومان ئەمانە لە سىستەمەكانى لىكچۈۋولدا نەبوۋ.

ھەروەھا ئاردىنى تەلەفزیونى زامىرى رىگا بەخۇرۇرگەركىن لەۋۋەۋاۋ تەرزە كىرەن كەلەسەر شاشەى تەلەفزیونەكە ۋەك خالى سىسپى دەردەكەۋ، دەتەت، كاتەك كە ئىشارەى ۋەرگەن لاۋز دەپىت، چۈنكە چارەسەرى زامىرى پىشت بەۋ پەيۋەندىيە بەھىزەۋە دەپەستىت كە لەنئوان ھەردو ئىشارەى ۋېنەكەدا ھەيە، لەبەر ئەۋەى ھەمىشە ئاستى ئىشارەكە جىگىرە، ۋاتە، كەمبۈۋەۋەۋە دابەزىنى ئاستى ئىشارەكە لەھەر ھۇناغىكدا لەسەر شاشەكە دەرنەكەۋىت.

ھەروەھا ئاردىنى تەلەفزیونى زامىرى رىگا بە مامەتە لەگەل ھەندىك زانىارى ۋورد لەۋىنەكەدا دەتەت، دەتۈۋەت بەشۋەيەكى

نەو كېشەنەى كە پەيۋەندەن

بە دان دەرگەرنەۋە

دكتور: سەيد شەيخ لەتەف

مامۇستەي كۆلەتتى پزىشكى دان / سەلەمەنى

پەشەكى:

نەو كېشەنەى كە پەيۋەندەن بە كەشەكەردن و
دەرگەرنەى دان لە زاردا بۇ ھەردوۋ جۆرى دان ۋالە دانە
شەرىپەكان و دانە ھەمىشەپەكان گەلەكەن بەلام بۇ
سۈۋبە خەشەن و ئاسان كەرنەى باسەكە كېشە سەمەكەپەكان
بەجەندە خالەك باسەكەكەن.

۱) ددان دەرگەرنەى "Tee thing"

نەم رۈۋادە لە مەنەلە لە شەش مانگە تەمەنەۋە دەست
پەدەكەت، مەنەل دەست بە لاۋازى و پەزەرى و گەلەزى دەكەت
لەگەل دەستەپەكەرنەى دەرگەرنەى پەكەم دانە پەزەرى شەرى لە
شەۋپەلەگى خوارمەندا.

۲) دۈۋەكەرنەى ددان دەرگەرنەى:

بۇ پەيۋەندەى باسەكە و پەزەۋەكەرنەى دەرگەرنەى دان لە كاتى
دەپەزەكەرنەى خۇپە يان دۈۋەكەرنەى نەم رۈۋادە بۇ ھەمە دانەكە لە
ھەردوۋ جۆرى دان ۋالە شەرى و ھەمىشەپەى، ۋا لە خوارمەۋە
رەزەى دەرگەرنەى دانەكان لە دەمەلە دانە شەرىپەكان بە مانگە
ھەمىشەپەكان بە سان دەخەنە پەردەپەى خۇپەرنەى نازىز:

دەرگەرنەى دان لە زاردا بە مانگە	دەۋەلە شەرىپەكان
۶-۹ مانگە	پەزەكەن
۱۶-۱۸ مانگە	كەلەپەكان
۱۲-۱۴ مانگە	شەپە (خۇپە) ي پەكەم
۲۰-۳۰ مانگە	شەپە (خۇپە) ي دۈۋەم

دەرگەرنەى دان بە سان	دەۋەلە ھەمەشەپەكان
۶-۸ سان	پەزەرى خوارمە
۷-۹ سان	پەزەرى سەزە
۹-۱۰ سان	كەلەپەى خوارمە
۱۱-۱۲ سان	كەلەپەى سەزە
۱۰-۱۲ سان	پەشە خۇپە
۶-۷ سان	خۇپەى پەكەم
۱۱-۱۴ سان	خۇپەى دۈۋەم
۱۸-۲۲ سان	دەۋەلە خۇپەى سەپەم (دەۋەلەى گەلەزە)

دەپىنرېت ۋە گەلىن دانىش لى شەۋىلگەدا دەپىنرېتەۋە بەيىڭ دەرگىردن (Un erupted teeth).

۳) دواگەۋىتى گەۋىتى (دائە شىرەيەكان)

ھەركاتىك ددانىكى شىرى دواگەۋىتىن لى لەقىن ۋ كەۋىت لەكاتى دەستىشائىراۋى ئاسايى خۇيدا لەۋانەيە بەھۋى نەبوۋى يا دروست نەبوۋى دائە ھەمىشەيەكەى ژىرى يىت كە جىگەى دەرگىتەۋە ۋ نەمەش بەھۋى كەم ۋ كورى جىنى يا بۇماۋەيەۋە دەپىت يان بەھۋى بوۋى ھەۋىرەنەۋە يىت. لەزۇر دائە شىرەيەكەدا (In Flammution) ئەمە ھۆكارىكە بۇ چەسپ بوۋى يان پەيۋەست بوۋى دائەكە بە شەۋىلگەۋە، بەم جۇرە دەپىت بە رىگىرېك بۇ كەۋىتى دائە شىرەيەكە ۋ دروست بوۋى كېشەى جۇراۋجۇر لى زاردا.

۴) لەدەست دائى ددان پېش كاتى ديارىكراۋى خۇى:

زۇرەي نەۋ ھۆكارەنە كە دەپنە تىك جۈنى (ئاسايى دان لەسەرەيك جۈتۈۋون يان دانان) ۋاتە (سۈۋ الاطباق) (Malocclusion) نەۋەيە كە ھەر زوۋ ددانى شىرى يان ھەمىشەيە لەدەست بىرېت ۋاتە ھەلېكشېرېت ۋ جىگەكەى بە بەئالى بېنېنېۋە.

جا ئەگەر يەكېك لە دائە شىرەيەكان پېش كاتى گەۋىتى خۇى بېكشېرېت ۋاتە پېش ئامادەبوۋى دائە ھەمىشەيەكە كە لەزۇرپايەتى ۋ جىگەى دەرگىتەۋە، ئەمەش ھۆكارىكە بۇ دروست بوۋى كېشەى جۇراۋجۇر بۇ ئاسايى دەرگەۋىتى دائە ھەمىشەيەكان لە جىگەۋ كاتى ئاسايى خۇياندا.

بەھۋى بېچۈگېۋەۋە يان نەمانى شۈنى لەبار بۇ جىگىرېۋى دائە ھەمىشەيەكە، ھەرۋەھا دەپىتە ھۋى دروستبوۋى كۈزى دان ۋ سۈتەنەۋە ۋ ھەۋىرەنى چۈكى ددان.

لەدەستدائى دائە ھەمىشەيەكان دەپنە ھۆكار بۇ جۈلەندى ھەموو دائەكانى دېكە لەجىگەى ئاسايى خۇياندا ۋ دەپىتە ھۋى تىك جۈنى شۈۋى خۇراك ھارېن بىرېگەيەكى لەبار بۇ ھەرسى خۇراك زۇر گىرگىن. ۋىنەى ژمارە (۶) ددانەكان جۈن لەيەك جىا بوۋەتەۋە، دائى بىرېرى لاي چەپ نېە ياكشېراۋە.

۵) ددانى ئاپېك ۋ پېك لە رېزېۋوندا: (Mal Posed teeth) دائى خۋار ۋ چىرو پىر گەۋەرتىن ھۆكارە بۇ رىگىرگىن لە پاكىرەنەۋى ھەموو روۋەكانى ددان بە قانچە ۋ دەرمان ۋاتە ھۆكارە بۇ دروستبوۋى نەخۇشى ۋ ھەۋىرەنى دەم ۋ دان. جا بۇيە زۇر پېۋىستە ئەۋ دافانەى خۋارن ۋ بەگەلگىن كە راست بېكېنەۋە ۋ ئەۋانەى زۇر خۋارن يا جىگەيان ناپېتەۋە ۋ توشى كېشەمان دەكات كېشائىيان پېۋىستە تاكو دائەكانى دېكە بە ئامېرى تاپېتەى بگۈيزرېنەۋە (بە جۈلەندىن) بۇ رېزى دائەكانى قىر تاكو ئاسايى بىن لە جۈتۈۋون ۋ رېزېۋوندا لەگەل دائەكانى فراۋسى ۋ بىرامبەردا.

لەگەل ئەۋ جىاۋازىيە زۇرەى كە رەچاۋدەمىرېت لە كاتى ديارىكراۋى دەرگەۋىتى دائەكاندا، دەپىت، ئەۋەمان لەياد بېت كە ھەر دائى كاتى ديارىكراۋى خۇى ھەيە بۇ دەرگەۋىتىن لە زاردا. ۋ چاۋىزى ئەۋ كاتە ديارىكراۋانە رۋىلى گىرگى ھەيە بۇ دەستىشائىرەندى زۇرەي روۋدا ۋ دواگەۋىتى ھەر يەكەيان.

ۋ لە ھەندىك چاردا بەھۋى چىروپىرى دائەكانەۋە، دائىكى ديارىكراۋ لە كات ۋ شۈپىنى ديارىكراۋدا دەرناكەۋىت چۈنكە جىگەى ناپېتەۋە. يان ھەندىك چار ھۋى بوۋى دائىك يان چەند دائىكى پىر لە ژمارەى ئاسايى خۇى ئەۋ دەۋرۋەردە، يان بە دەگەن ھەندىك چار بەھۋى ھەندىك نەخۇشەۋە كە ھۆكارە بۇ شۈۋاندىن كات ۋ شۈپىنى ئەۋ دان دەرگەۋىتە.

۲ دائى پىر:

۱- دائى پىرى شىرى nai'ai tooth ۋاتە دائى مىندال كاتى لەدايك بوۋن. لە مىنالىدا بەدەگەن دائىك يان دوۋان لە بىرەمىكانى شەيىلگەى خۋارۋ لە زاردا دەرگەۋىت لەگەل لەدايك بوۋن دا يان يەكسەر داۋى لەدايك بوۋن پىى دەپىن ددانى كاتى لەدايك بوۋن تەماشائى ۋىنەى (۱) بگە. جا ئەم دائە يان بە لەقېۋى دېت كە ھەلېكشائى زۇر پېۋىستە چۈنكە ھۆكارىكە بۇ رىگىرگىن لە مەمىك مېنى دايك بەشۈۋەكى ئاسايى ۋ زەبىر كەياندىن بە گۈى مەمىكى دايكەكە، يان لەبەرەۋەى لەۋانەيە لەگەل مەمىك مېنى دا ئەم دائە ھەلېكشائى ۋ بىكەۋىتە گەروۋى مىندالەكەۋە يان بەرەۋ بۇرى ھەناسەى بىرۋات ۋ ژيانى كۆرپەلەكە بختە مەترسەۋە.

لەۋانەيە ئەۋ دائە بە پتەۋى لە زاردا جىنى خۇى بىگىرېت ئەۋىش زۇر تېرە، ژمانى مىندالەكە بىرېندار دەكات. جا رىنىنى ۋ كۈلگەردى لىۋارى دائەكە پېۋىستە، يان بە ھەلېكشائى دائەكە لەم كېشەيە رىگارىمان دەپىت.

ب- ددانى پىرى ھەمىشەيە Supernumerary

permanent tooth

ۋەك لە ۋىنەى ژمارە (۲) دا دەپىنېن كە ددانى پېشە خىرىنەى سەرۋە ديارە ژمارەيان لەباتى دوو پېشەخىرېن بىن، سىيان، ھەرۋەھا لە ژمارە ۲ دا ديارە ددانىكى پىر لە مەلەشۋدا يەكسەر لەپشت دوۋىرپىرى ناۋەندى سەرۋە ديارە كە جۈن ھەر دو دائەكەى خۋارگروۋە، دەپىت ئەم دائە زىادە بېكشېرېت ئىنجا دوو بىرەمىكە بېجۈلېنرېت بۇ جىگەى ئاسايى خۇيان. لە ھەندى نەخۇشېدا كە ھەر لەگەل دروست بوۋى مىندالەكەدا تىك ۋ ددان تىك دەپىت بۇ تەۋنە لە ۋىنەى ژمارە (۴) دا دەپىنېن ئەم مىندالە جۈن ھەردوۋ شانى نىزىك، يەكەن بەھۋى تىك جۈنى لىكى ئەم لاۋ ئەۋلاى مىلى (سەرۋو قەۋەزى سىنگى) ۋ ئىسكەكانى سەرۋە، لەگەل ئەم نەخۇشەدا گەلىن دائى زىاد لەدەمدا

ﺗﻪﻣﺎﺷﺎﻱ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۷) ﺑﯩﻜﻪ ﺩﺩﺍﻧﻰ ﺩﯗﻭﻡ ﭘﯧﺸﻪ ﺧﺮﯦﻨﻪﻛﻜﻪ
Mall Passed 2nd Premolar ﻛﻪ ﺧﻮﻟﺮﻩ ﺩﻩﮔﯜﻳﺰﯦﺘﻤﻪﯞﻩ
ﺟﯩﮕﻪﻱ ﺧﯘﻱ ﭘﺎﺵ ﻫﻪﻟﯩﻜﯩﺸﺎﻧﻰ ﺧﺮﻯ (ﻫﺎﺭﭘﻪ) ﻛﻠﯘﺭﻩﻛﻪ.

۶) ﺩﺩﺍﻧﻰ ﺷﯩﯟﺍﯞ ﺩﺭﯗﺳﺖ ﺑﯘﯞ (mal fomatation)،

ﮔﻪﻟﯩﻚ ﺟﺎﺭ ﺑﻪﻫﯘﻱ ﻛﻪﻡ ﯞﻛﯜﭘﻰ ﯞﻩ ﺑﯘﻣﺎﯞﻩﻳﻴﻪﯞﻩ ﺩﺩﺍﻥ ﺩﺭﯗﺳﺖ
ﺩﻩﻣﺒﯩﺖ ﺷﯩﯟﻩ ﻟﻪ ﺩﺍﻧﻰ ﺋﺎﺳﺎﺑﻰ ﻧﺎﺟﯧﺖ. ﻟﻪﯞﺍﻧﻪﻳﻴﻪ ﻛﺎﺭ ﺑﯩﻜﺎﺗﻪ ﺳﻪﺭ
ﻫﻪﻣﯘﯞ ﺩﺍﻧﻪﻛﺎﻥ ﯞﻩﻙ ﻟﻪ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۸) ﺩﺍ ﻛﻪ ﺑﻪﻫﯘﻱ ﻛﻪﻡ ﯞ
ﻛﯜﭘﻰ ﺟﯧﻨﻪﻛﺎﻥ ﻛﺎﺭﻯ ﻟﻪﯞ ﺧﺎﻧﺎﻧﻪﻱ ﺗﯩﻚ ﺩﺍﯞﻩ ﻛﻪ ﻟﻪ ﺩﺭﯗﺳﺘﯩﺮﺩﯗﻧﻰ
ﻣﯧﻨﺎﻱ ﺩﺍﻥ ﺩﺍ ﺑﻪﺭﭘﯩﺮﺳﻦ. ﻧﻪﺧﯘﺷﯩﻴﻪﻛﻪ ﭘﯧﻨﻰ ﺩﻩﯞﺗﺮﯦﺖ (ﻧﺎﺋﺎﺳﺎﺑﻰ
ﺩﺭﯗﺳﺘﯩﺒﯘﻧﻰ ﻣﯧﻨﺎﻱ ﺩﺩﺍﻥ) (Amelogenesis Imoeer fecta)
ﺑﻪﻻﻡ ﻧﻪﮔﻪﺭ ﺩﺍﻧﻪ ﺷﯩﯟﺍﯞﻩﻛﻪ ﻳﻪﻙ ﺩﺍﻥ ﺑﯘﯞ ﻳﺎﻥ ﺟﻪﻧﺪ ﺩﺍﻧﯩﻜﻰ
ﺟﯧﺎﺑﯘﯞ ﻟﻪ ﺩﺍﻧﻪﻛﺎﻧﻰ ﺩﯦﻜﻪﯞﻩ، ﻫﯘﻛﺎﺭﻣﻪﻛﻰ ﻳﺎﻥ ﻧﻪﺧﯘﺷﯩﻴﻪﻛﻪﯞﻩﻙ ﻟﻪ
ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۹) ﺩﺍ ﺗﯘﺷﺒﯘﻧﻰ ﺑﯧﺮﻣﯩﺮﻛﺎﻧﻰ ﺧﯘﻟﺮﻩﯞﻩ ﺑﻪﻫﯘﻱ
ﻧﻪﺧﯘﺷﻰ ﺳﯘﺭﯗﺯﻣﻪ ﻟﻪﺗﻪﻣﻤﻨﻰ (۸-۱۰) ﻣﺎﻧﮕﯩﺪﺍ (ﺷﯩﯟﺍﯞﻱ ﻟﻪ ﺷﯩﯟﻩ
ﺭﻩﻧﮕﻰ ﺩﺩﺍﻧﻪﻛﺎﻧﺪﺍ ﭘﻪﺭ ﻟﻪ ﺩﯗﯞﯦﺮﻣﻰ ﻧﺎﯞﻩﻧﺪﺍ ﺭﯗﯞﻱ ﺩﺍﯞﻩ. ﻳﺎﻥ
ﺑﻪﻫﯘﻱ ﻫﯧﺰﯦﻜﻰ ﺩﻩﺭﻣﯩﻜﯩﻪﯞﻩﻳﻴﻪ ﮔﻪ ﺑﻪﺭﺩﻩﻡ ﺷﻪﯞﯦﻠﯩﮕﻪﻛﻪﯞﺗﯘﯞﻩ.

۷) ﺩﺩﺍﻧﻰ ﯞﻥ ﺑﯘﯞ Missing tooth

ﺑﻪﯞ ﺩﺩﺍﻧﻪ ﺩﻩﯞﺗﺮﯦﺖ ﻛﻪ ﺟﯧﮕﻪﻛﻤﻰ ﺑﻪ ﺑﯘﺷﻰ ﻟﻪ ﺷﻪﯞﯦﻠﯩﮕﻪﻧﺪﺍ
ﺩﻩﻣﯩﻨﯩﻴﯩﺘﻪﯞﻩ، ﻟﻪﻣﻪﺷﻰ ﻟﻪﯞ ﻛﯩﺸﺎﻧﻪﻳﻴﻪ ﮔﻪ ﺯﯗﺭ ﺑﻼﯞ ﯞ ﺑﻪﻳﯘﻣﻨﺪﻩ ﺑﻪ
ﮔﻪﺷﻪﮔﺮﺩﯗﻧﻰ ﺩﺍﻧﻪﻛﺎﻟﻤﻪﯞﻩ، ﻛﻪ ﺩﻩﻣﺒﯩﺘﻪ ﻫﯘﻛﺎﺭﯦﻚ ﺑﯘ ﺩﯗﺍﻛﻪﯞﺗﻨﻰ
ﺩﻩﺭﻛﻪﯞﺗﻨﻰ ﺩﺩﺍﻥ، ﻳﺎﻥ ﺩﻩﻣﺒﯩﺘﻪﻫﯘﻱ ﻧﻪﻣﺎﻧﻰ ﺟﯧﮕﻪﻱ ﻟﻪﺑﺎﺭﯞ ﺷﯩﺎﯞ ﺑﯘ
ﻫﺎﺗﺘﻦ ﯞ ﺟﯧﮕﯩﺮﯦﯟﯗﻧﻰ ﺩﺩﺍﻥ. ﺑﻪﻡ ﺟﯘﺭﻩ ﻟﻪﯞﺍﻧﻪﻳﻴﻪ ﺩﺩﺍﻧﻪﻛﻪ ﻟﻪﺯﯦﺮ
ﭘﯘﻛﺪﺍ ﺩﻩﺭﯦﻜﻪﯞﯦﺖ ﯞﺍﺗﻪ ﭘﯘﻙ ﺑﻪﺭﺯﯦﻜﺎﺗﻪﯞﻩ، ﻟﻪﻣﻪ ﭘﯧﻨﻰ ﺩﻩﯞﺗﺮﯦﺖ
ﺩﺩﺍﻧﻰ ﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞ ﻳﺎﻥ ﺟﻪﺳﭙﺎﯞ Imacted tooth ﻳﺎﻥ ﻟﻪﯞﺍﻧﻪﻳﻴﻪ
ﺩﻩﺭﯦﻜﻪﯞﯦﺖ ﺑﻪﻻﻡ ﻟﻪﺟﯧﮕﻪﻣﯩﻤﻜﻰ ﺩﯦﻜﻪﻧﺪﺍ ﻧﻪﻙ ﻟﻪ ﺟﯧﮕﻪﻱ ﻟﻪﺑﺎﺭﻱ
ﺧﯘﻱ. ﻳﺎﻥ ﻟﻪﯞﺍﻧﻪﻳﻴﻪ ﻟﻪﯞ ﺩﺩﺍﻧﻪ ﻫﻪﻣﯩﺸﻪﻳﻴﻪ ﻫﻪﺭ ﺩﺭﯗﺳﺖ
ﻧﻪﺑﯘﯞﯦﺖ ﻟﻪ ﺑﯩﻨﻪﺭﻣﯩﺘﻼ ﺑﯘﻳﻪ ﻟﻪ ﺯﺍﺭﺩﺍ ﺩﻩﺭﻧﺎﻛﻪﯞﯦﺖ ﻟﻪﯞﻩﺵ ﺑﻪﻫﯘﻱ
ﮔﻪﺷﻪﻧﻪﮔﺮﺩﯗﻧﻰ ﻟﻪﯞ ﺧﺎﻧﺎﻧﻪﻱ ﻟﻪ ﺩﺭﯗﺳﺖ ﺑﯘﯞﻥ ﯞ ﮔﻪﺷﻪﮔﺮﺩﯗﻧﻰ ﻟﻪﯞ
ﺩﺩﺍﻧﻪ ﺑﻪﺭﭘﯩﺮﺳﻦ ﯞﻩﻙ ﻟﻪ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۱۰) ﻱ ﺗﯩﺸﻜﻰ ﺩﺩﺍﻧﻪﻛﻪﻧﺪﺍ
ﺩﯦﺪﺍﺭﻩ ﻛﻪ ﺩﯗﻭﻡ ﺩﺩﺍﻧﻰ ﭘﯧﺸﻪﺧﺮﯦﻦ ﻟﻪﺯﯦﺮ ﺩﺩﺍﻧﻪ ﺷﯩﺮﯦﻴﻪﻛﻪﻧﺪﺍ ﻫﻪﺭ
ﺩﺭﯗﺳﺖ ﻧﻪﺑﯘﯞﻩ ﻟﻪ ﺑﯩﻨﻪﺭﻣﯩﺘﻼ ﻟﻪﯞﺍﻧﻪﻳﻴﻪ ﻫﻪﻧﺪﯦﻚ ﻧﻪﺧﯘﺷﻰ ﮔﻪﺷﺘﻰ
ﻳﻪﻛﯩﻚ ﺑﯧﺖ ﻟﻪﯞ ﻫﯘﻛﺎﺭﺍﻧﻪﻱ ﻛﻪ ﺭﯗﺗﻰ ﻟﻪ ﺩﺭﯗﺳﺖ ﻧﻪﺑﯘﯞﻥ ﯞ
ﺩﻩﺭﻧﻪﻛﻪﯞﺗﻨﻰ ﻫﻪﻧﺪﯦﺖ ﺩﺩﺍﻧﺪﺍ ﻫﻪﻳﯩﺖ.

ﻧﻪﯞﻩﻱ ﺷﺎﻳﺎﻧﻰ ﻳﺎﺳﻪ ﻟﻪﯞ ﺩﺩﺍﻧﺎﻧﻪﻱ ﻛﻪ ﺑﻪ ﺯﯗﺭﻱ ﺭﻩﺟﺎﯞ ﺩﻩﻛﺮﯦﻦ
ﯞﻧﻦ (ﺩﺭﯗﺳﺖ ﻧﻪﺑﯘﯞﻥ ﻳﺎﻥ ﻟﻪ ﺷﯘﻳﻨﻰ ﺧﯘﻳﺎﻧﻨﺪﺍ ﺩﻩﺭﻧﺎﮔﻪﯞﻥ)
ﻧﻪﻣﺎﻧﻪﻥ:

ﺩﺩﺍﻧﻰ ﯞﯦﺮﻱ Wisdom tooth ﺩﯗﻭﻡ ﭘﯧﺮﻣﻰ ﺳﻪﺭﯞﯞ Upper
second incisor ﮔﻪﻟﺒﻤﻰ ﺳﻪﺭﯞﯞ Upper canine ﺩﯗﻭﻡ
ﭘﯧﺸﻪﺧﺮﯦﻨﻪ. Second Premolar ﺗﻪﻣﺎﺷﺎﻱ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۱۱)
ﺑﯩﻜﻪ ﻛﻪ ﺩﯗﻭﻡ ﭘﯧﺸﻪﺧﺮﯦﻨﻪ ﯞﻧﻪ.

ﺩﺩﺍﻧﻰ ﯞﯦﺮﻱ (ﯞﺍﺗﻪ: ﺳﯧﻴﻪﻡ ﺧﺮﯦﻨﻪﻱ ﻫﻪﻣﯩﺸﻪﻳﻴﻰ) ﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞﻩ
ﻳﺎ ﺟﻪﺳﭙﺎﯞ.

۸) ﺗﯩﺸﻚ ﭼﯘﯞﯗﺳﻰ ﺭﻩﻧﮕﻰ ﺩﺩﺍﻥ: ﻳﺎﻥ ﺩﺩﺍﻥ ﺭﻩﻧﮕ ﺑﯘﯞﻥ
Discoloration of teeth :

ﻫﻪﺭﭼﻪﻧﺪﻩ ﺟﯧﺎﯞﺍﺯﻱﻳﻪﻛﻰ ﺯﯗﺭ ﻟﻪ ﺭﻩﻧﮕﻰ ﺩﺩﺍﻧﺪﺍ ﻟﻪ ﻣﺮﯗﻓﯩﻜﻪﯞﻩ
ﺑﯘ ﻣﺮﯗﻓﯩﻜﻰ ﺩﯦﻜﻪ ﻫﻪﻳﻪ ﺑﻪﻻﻡ ﻫﻪﻧﺪﯦﻚ ﻫﯘﻛﺎﺭﻱ ﺩﯦﻜﻪ ﻫﻪﻳﻪ ﺑﯘ
ﺭﻩﻧﮕ ﺑﯘﯞﻧﻰ ﺩﺩﺍﻥ ﺟﯩﮕﻪ ﻟﻪﯞ ﻫﯘﻛﺎﺭﺍﻧﻪﻱ ﻟﻪ ﺯﺍﺭﺩﺍﻥ ﺑﻪﻫﯘﻱ ﺧﻮﺍﺭﺩﯦﻦ
ﯞ ﺧﻮﺍﺭﺩﯦﻨﻪﯞﻩﻱ ﺟﯘﺭﺍﯞﺟﯘﺭﻩﯞﻩ ﻛﻪ ﺩﺩﺍﻥ ﺭﻩﻧﮕ ﺩﻩﻛﻤﻪﻥ، ﻻﺑﺮﺩﯦﻨﻰ ﻟﻪﻡ
ﺭﻩﻧﮕﺎﻧﻪ ﻟﻪﻻﻳﻪﻥ ﻧﯘﺷﺪﺍﺭﻱ ﺩﺩﺍﻧﻪﯞﻩ ﺑﻪﻧﺎﺳﺎﻧﻰ ﻧﻪﻣﺠﺎﻡ ﺩﻩﺩﺭﯦﺖ.

ﻫﯘﻛﺎﺭﻩﻛﺎﻧﻰ ﺩﯦﻜﻪ ﯞﻩﻙ ﯞﻩﺭﮔﺮﺗﻨﻰ ﻫﻪﻧﺪﯦﺖ ﺩﻩﺭﻣﺎﻥ ﻛﻪ ﯞﻧﻰ
ﺩﯗﯞﮔﯩﻴﺎﻥ ﻳﺎﻥ ﻣﻨﺎﻟﻰ ﻛﯘﺭﭘﻪ ﻟﻪ ﻛﺎﺗﻰ ﺩﺭﯗﺳﺖ ﺑﯘﯞﻥ ﯞ ﮔﻪﺷﻪﮔﺮﺩﯗﻧﻰ
ﺩﺩﺍﻧﻪﻛﺎﻧﯩﺪﺍ ﯞﻩﺭﻱﺩﻩﮔﺮﯦﺖ، ﻟﻪﯞ ﺩﻩﺭﻣﺎﻧﻪ ﺗﯩﻜﻪﻟﻰ ﺟﯧﻨﻪﻛﺎﻧﻰ ﻣﯧﻨﺎﻱ
ﻋﺎﺟﻰ ﺩﺩﺍﻥ ﺩﻩﻣﺒﯩﺖ ﯞ ﺭﻩﻧﮕﻰ ﺩﻩﻛﺎﺕ ﻧﻪﻡ ﺭﻩﻧﮕﻪ ﺑﻪ ﺑﺎﺭﻛﺮﯦﻨﻪﯞﻩ
ﻟﺎﻧﺎﺟﯧﺖ ﯞﻩﻙ ﻟﻪ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۱۲) ﺩﺍ ﺩﯦﺪﺍﺭﻩ ﺩﺍﻧﻪﻛﺎﻥ ﺭﻩﻧﮕﯩﻴﺎﻥ
ﺧﯘﻟﻪﻣﯩﺸﯩﻴﻪ ﯞ ﻧﺎﺷﯩﺮﯦﻨﻪ، ﻟﻪﻣﻪﺵ ﺑﻪﻫﯘﻱ ﯞﻩﺭﮔﺮﺗﻨﻰ ﺩﺍﻳﻜﻪﻛﻪ
ﺩﻩﺭﻣﺎﻧﻰ ﺩﺯﻣﺨﯘﺭﻩ (Antibiotics) ﻟﻪ ﺟﯘﺭﻱ ﺗﺮﺍﺳﺎﻳﻜﻠﯩﻦ ﻟﻪ
ﻣﺎﯞﻩﻱ ﺩﯗﯞﮔﯩﻴﺎﻧﯩﺪﺍ.

ﻧﻪﮔﻪﺭ ﺳﻪﺭﻣﯩﺮﻧﯩﻲ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۱۳) ﺑﺪﻣﯧﻦ ﻛﻪ ﺑﻪ
ﺗﺎﻗﯩﻜﺮﺩﯦﻨﻪﯞﻩﻱ ﺗﯩﺸﻜﻰ ﺳﻪﺭﯞﯞﻣﻪﯞﺷﻤﯩﻴﻰ ﻧﻪﻣﺠﺎﻡ ﺩﺭﺍﯞﻩ Ultra
Violet Fluoresence ﻛﻪ ﭼﯘﻥ ﻣﺎﺩﻩﻱ ﺗﺮﺍﺳﺎﻳﻜﻠﯩﻦ ﺗﯩﻜﻪﻟﻰ
ﺟﯧﻨﻪﻛﺎﻧﻰ ﺩﺩﺍﻧﻪﮔﻪ ﺑﯘﯞﻩ. ﻟﻪﯞ ﺟﯧﻨﻪ ﺭﻩﻧﮕﺪﺍﺭﺍﻧﻪﻱ ﺩﯦﺪﺍﺭﻥ ﺑﺎﺷﺘﯩﺮﯦﻦ
ﺭﯦﮕﻪﻳﻴﻪ ﺑﯘ ﺩﻩﺳﺖ ﻧﯩﺸﺎﻧﻜﺮﺩﯗﻧﻰ ﻫﯘﻛﺎﺭﻱ ﻧﻪﻡ ﺭﻩﻧﮕ ﺗﯩﻜﭽﻪﯞﻧﻪﻱ
ﺩﺩﺍﻥ.

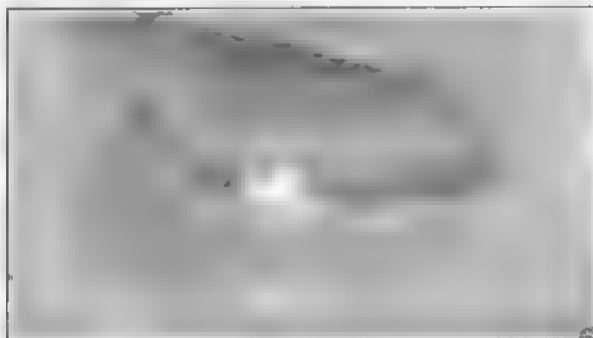
ﻫﻪﻧﺪﯦﻚ ﻧﻪﺧﯘﺷﻰ ﮔﻪﺷﺘﯩﺶ ﮔﻪﻟﻰ ﺟﺎﺭ ﺩﻩﻳﻨﻪ ﻫﯘﻱ ﺷﯩﯟﺍﻧﺪﯦﻨﻰ
ﺭﻩﻧﮕﻰ ﺷﯩﯟﻩ ﻟﻪﯞ ﺩﺍﻧﺎﻧﻪﻱ ﻟﻪ ﺩﺭﯗﺳﺘﯩﺒﯘﻧﺪﺍﻥ ﻛﺎﺗﯩﻚ ﻣﯩﻨﺪﺍﻝ
ﻫﻪﻧﺪﯦﻚ ﻧﻪﺧﯘﺷﻰ ﺗﯘﺵ ﺩﻩﻣﺒﯩﺖ ﯞﻩﻙ ﻟﻪ ﯞﯦﻨﻪﻱ ﯞﻣﺎﺭﻩ (۱۴) ﺩﺍ ﻧﻪﻡ
ﻣﻨﺎﻟﻪ ﺗﯘﯞﺷﻰ ﻧﻪﺧﯘﺷﻰ ﺳﯘﺭﯗﺯﻩ ﺑﯘﯞﻩ ﻛﺎﺗﯩﻲ ﺗﻪﻣﻤﻨﻰ (۸-۱۰) ﻣﺎﻧﮕ
ﺑﯘﯞﻩ ﻛﺎﺗﻰ ﺩﺭﯗﺳﺖ ﺑﯘﯞﻧﻰ ﺑﯧﺮﻣﯩﺮﻛﺎﻧﻰ ﺷﻪﯞﯦﻠﯩﮕﻰ ﺧﻮﺍﺭﯞﯞ.

۹) ﺩﺩﺍﻧﻰ ﯞﯦﺮﻱ ﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞ ﻳﺎ ﺟﻪﺳﭙﺎﯞ: Impacted Wisdom
tooth :

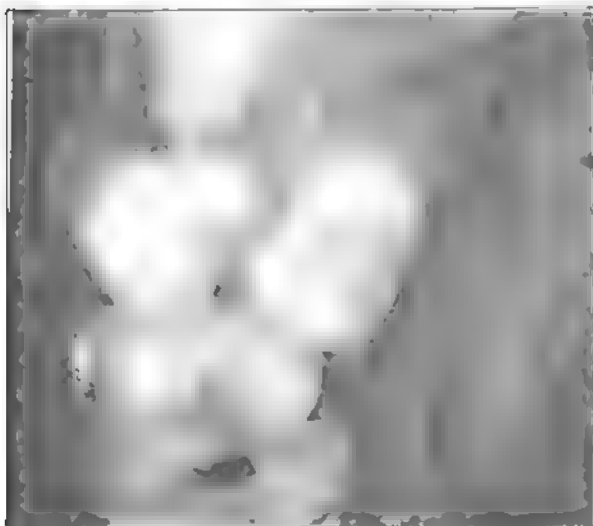
ﻟﻪﺑﻪﺭﻟﻪﯞﻩﻱ ﺩﺩﺍﻧﻰ ﯞﯦﺮﻱ ﺩﯗﯞﺍ ﺩﺩﺍﻧﻪ ﻟﻪ ﺷﻪﯞﯦﻠﯩﮕﻪﻧﺪﺍ ﻛﻪ
ﺩﻩﺭﺩﻩﻛﻪﯞﯦﺖ ﻟﻪﯞﺍﻧﻪﻳﻴﻪ ﺟﯧﮕﻪﻱ ﭘﯧﯟﯦﺴﺘﻰ ﺑﯘ ﻧﻪﻣﯩﻨﯩﻴﯩﺘﻪﯞﻩ ﺑﯘ
ﺩﻩﺭﻛﻪﯞﺗﻨﻰ ﯞ ﺟﯧﮕﯩﺮﯦﯟﯗﻥ ﻟﻪ ﺷﯘﻳﻨﻰ ﮔﯜﻧﺠﺎﯞﻱ ﺧﯘﻳﯩﺪﺍ، ﺟﺎ ﺑﯘﻳﻪ
ﺯﯗﺭﺑﻪﻱ ﺟﺎﺭ ﺑﻪ ﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞﻱ ﺩﻩﻣﯩﻨﯩﻴﯩﺘﻪﯞﻩ ﻟﻪﺯﯦﺮ ﭘﯘﻙ ﻳﺎﻥ ﻟﻪﺯﯦﺮ
ﭘﯘﻙ ﯞ ﻧﯩﺴﻜﺪﺍ،

ﻫﻪﻧﺪﯦﻚ ﺟﺎﺭ ﺑﻪ ﻫﻪﻣﺎﻥ ﺷﯩﯟﻩ ﮔﻪﻟﺒﻤﻰ ﺳﻪﺭﯞﯞ، ﭘﯧﺸﻪﺧﺮﯦﻨﻪﻱ
ﺩﯗﻭﻡ، ﻟﻪﺯﯦﺮ ﭘﯘﻛﺪﺍ ﺑﻪﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞﻱ ﺩﻩﻣﯩﻨﯩﻴﯩﺘﻪﯞﻩ ﯞ ﻟﻪﻣﺰﺍﺭﺩﺍ
ﺩﻩﺭﻧﺎﮔﻪﯞﯦﺖ.

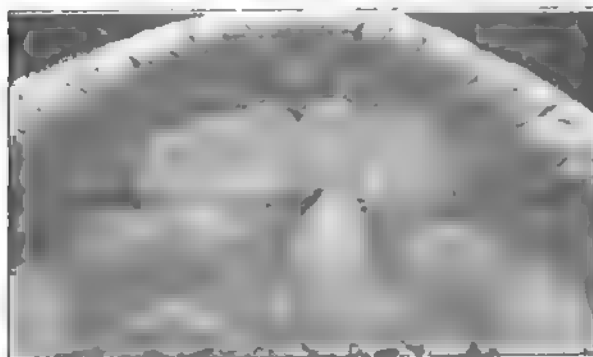
ﻧﻪﯞﻩﻱ ﭘﯧﯟﯦﺴﺘﻪ ﺭﯗﯞﻥ ﻳﯩﻜﺮﯦﺘﻪﯞﻩ ﻟﻪﯞﻩﻳﻴﻪ ﻧﻪﮔﻪﺭ ﺩﺍﻧﻪ
ﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞﻩﻛﻪ ﻟﻪﺯﯦﺮ ﭘﯘﻛﺪﺍﺑﯘﯞ ﯞ ﺑﻪﺗﻪﯞﺍﯞﻱ ﺩﺍﭘﯘﺷﺮﺍﯞﯦﯟﻩ ﻫﯧﭻ

ۋېنە ۋىدئو (۱)

ۋېنە ۋىدئو (۲)

ۋېنە ۋىدئو (۳)

ۋېنە ۋىدئو (۴)

پەيۋەندىيەكى بىناۋ دەمەۋە نەبۈۋ لەوانەيە ھىچ نىشانەيەكى ھەۋىردىنى نەيىت. بەلەم ئەگەر ددانە داپۇشراۋەكە بەشىكى لەۋىر پۈكەكەۋە دەركەۋەت ئەۋسا دەست دەكەت بە سوتانەۋە و نىش و نازار، جا بۇيە گەلەك جار پىۋىستە ئەۋ دانە ژىرىيە بىكىشەرت بىرلەۋەي كىشە بۇ نەخۇشەكە دروست بىكات.

بەلەم كەلەي سەۋى داپۇشراۋ دەستكارىيى ناكىرەت تەنھا ئەگەر پىسپۇرى راستكەنەۋەي ددان بەشە باشى بزانىت كە بىجولەنەرت تەكو لەجىگەي شىۋى (لەبارى) خۇيدا جىگە بىگىت. (۱۰) ھەۋىردىنى دەۋرى كەلەي ددانى ژىرىيە Peri coronitis؛

نەم ھەۋىردىنى توشى شانەكانى دەۋرەشتى ددانى ژىرىيە دەيىت كە رىگەي نىيە لە زاردا بەتاسايى دەرىكەۋىت بە زۇرى ددانى ژىرىيە لە شەۋىلەي خولرودا، نەم كىشەيە لەۋەدانە ژىرىيەنە روۋەدەت كەبە نىۋەنەچە دەردەچەن پا لە زاردا دەردەكەۋەن.

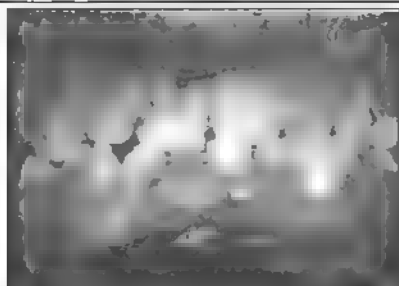
نىشانەكانى؛ نازارى زۇر كەنى نان خوارەن، پۈكى سەردەدانەكە سوۋرىۋەتەۋە و ناۋساۋە ۋە زۇر بە نازارە، گەلەك جار ھەۋىردىنى كە پەردەسەنەيت بەدەست پىناندا پۈكەكە كىمى لىدەت، كە ناۋساۋىيەكە پەردەسەنەيت دەم و چاۋ دەناۋسەيت، پەلەي گەرمى لەش بەرزەدەيىتەۋە، نەخۇش ھەست بە بىزارى و لاۋازى دەكەت. چارەسەر كەندى؛ شەتنى شوپەنەكە و پاگەرنەۋەي نىۋان پۈك و ددانەكە تا ھىچ خوارەدەمەنەك پان پىسەيەكى تىا نەمىنەيتەۋە، شەتنى ناۋدەم بە ناۋ و خەۋى شەلمەن (خەست نەيىت) چەند جارەك لە شەۋ و رۇۋىكەدا. لەۋانەيە ددانى بەرامبەرى ئەگەر بىجەقەتە پۈكەكە پىۋىست بە ھەلگىشان بىكات دەرمەنى پىۋىست بۇ نازار، دۇە خۇرە Antibiotic بۇ چەند رۇۋىك، دواكات ددانەكە نەكىشەرت.

ددانى خوارەتەۋەي پىشەۋە:

بەۋەي مەمەكەمۇە يان پەنچە مۇيەن يان پۈكەشۈشە مۇيەنەۋە. يان زەمان دەرمەيەن بۇ پىشەۋە ئەگەر بۇماۋەيەكى دورودەيىز و بەمەردەۋامى مەنال قەدەغەنەكەرا، لىي نەيەن بەخۇۋ، ۋەدە ۋەدە دانەكانى سەرمەۋەي پىشەۋەي بەرمەۋەدەۋە دەردەيەن، ھەۋەھا ددانەكانى خوارەۋەي پىشەۋە بەرمەۋەناۋەۋە دەچەن ۋەك لەۋىنەي ۋىمارە (۱۵) دىارە. نەمەش دەيىتە ھۇكارەك بۇ نازارىك بوۋى ھەۋەۋ ددانەكان بەتايىمەتى ددانەكانى پىشەۋە.

پەراۋىز:

Faediatic Dentistry by Rock, Grundy, Shaw.

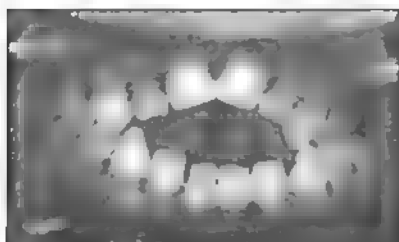
ۋېنەي ژمارە (۱۴)

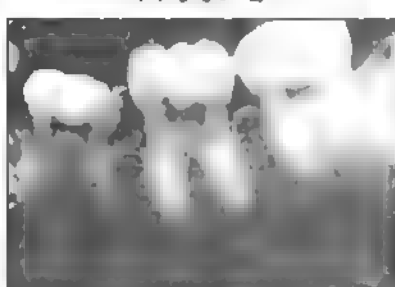
ۋېنەي ژمارە (۱۰)

ۋېنەي ژمارە (۵)

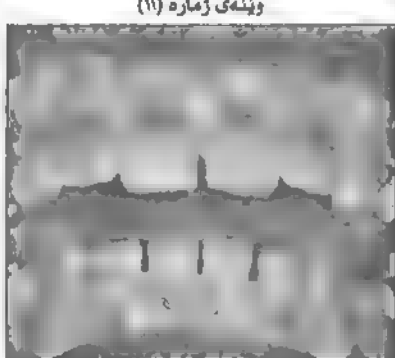
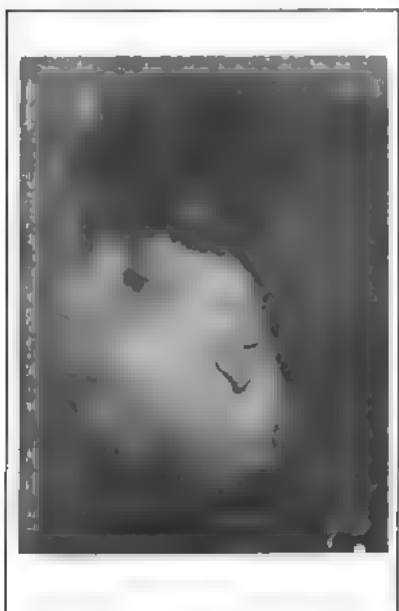
ۋېنەي ژمارە (۱۵)

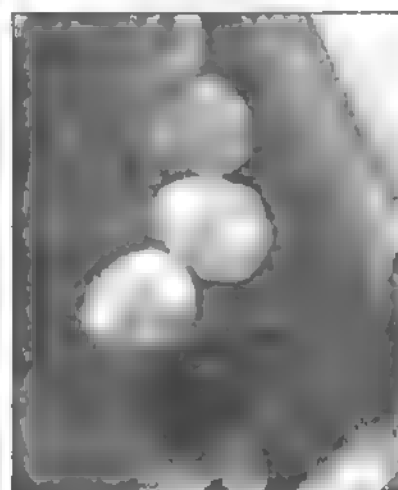
ۋېنەي ژمارە (۱۱)

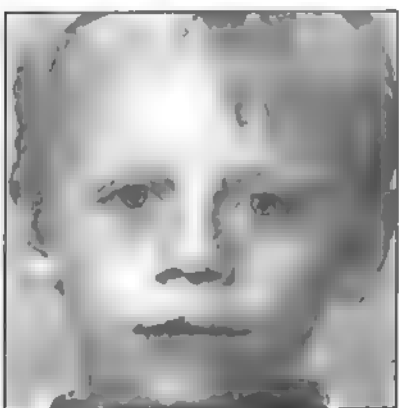
ۋېنەي ژمارە (۱)

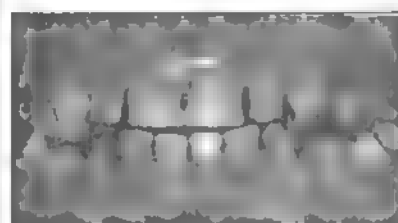
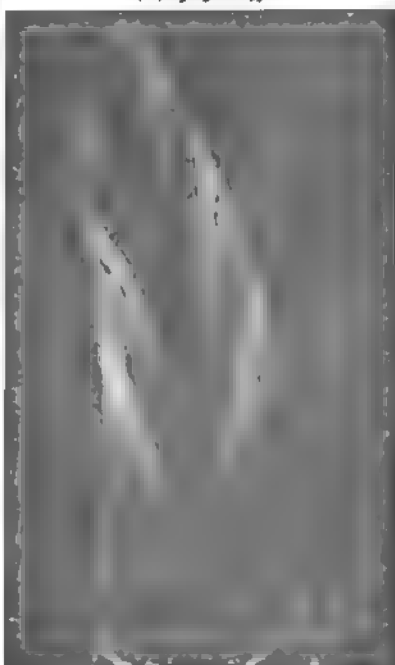
ۋېنەي ژمارە (۱۲)

ۋېنەي ژمارە (۷)

ۋېنەي ژمارە (۱۳)

ۋېنەي ژمارە (۸)

ۋېنەي ژمارە (۹)

چىمان ئامادە كىردۈە بۇ پىششوانى سەردەھىسى ۈزەھىسى جىگىرەھە ؟ !

ۈ: ەباس باخان

لەدەۋلەتەكانى جىھانى سىيەمدا، پىۋىستى بىمىكارەيئانى ۈزەھەكى زۇرتىرە، بەلام ئەم جۇرە بىمىكارەيئانە زۇرى ۈزە، پىۋىستى بىمىستەبەركىرەنەھە سەرجاۋە باۋەپىكرەۋەكانى ۈزە ەھە ۈ بىمىرخىكى گونچاۋ، تا ئەۋ پىرۇزانە سەركەۋەن، بەلام لەبارى ئىستى ۈزە جىھانىدا، ۈنەكە زۇر ۈۋەن ۈ گەشاۋە نىە لەبەردەم ۈۋلەتمەكانى جىھانى سىيەمدا.

بۇ سوۋد ۈرگىرتەن لەسەرجاۋە جىگىرەۋە (بىمىل)ەكانى ۈزە، پىۋىستە ئەگىۋلۇزىيەكى بىمىرى ئەۋ سەرجاۋەھەكى لەۋ ۈۋلەتەدا دەست دەگەۋىت، ەھەپىت. بىمىكارەيئانى ۈزە، خۇر، بۇ ئەۋۋەنە، پىۋىستى بىمىنارازۈ ئامىرى كۆكەرمەۋەكى ئەم ۈزەھە ۈ ەلگىرتىۋ گۆپىنى بۇ شىۋەمەكانى دىكە ۈزە بىمىرى پىنداۋىستىەكان، ەھە، ەروەھا بىمىكارەيئانى ۈزە ەھەۋى، پىۋىستى بەدروست كىرەن ۈ ەلمىزانىنى پىشەسازى ئەۋ ئامىرازۈ ئامىرە پىۋىستەنە ەھە. بەم پىيە، ۈۋىنى سەرجاۋە جىگىرەۋەكانى ۈزە بەتمەنەھا، ماناى زۇر نابەخشىت، ئەكەم نەتۈرنا بەتەۋەۋى سۈدىيان ئىبىنرىت، ئەم جۇرە سوۋد ئۆمرگىرتەش بەلمەھەكى بەرە دەستەبەر نابىت، تا ۈۋلەتەكانى جىھانى سىيەم ئەچنە ناۋ بۈۋى پىشەسازىكىرەنە ئەۋ ئامىرۈ كەرمەۋە ئامىرازەھەكى كە بۇ پىۋىستى.

كىشە ۈزە بەرەزى ئىرخ ۈ ئەگىرەكانى ۈشكەۋى سەرجاۋە ئاساپەكانى ۈك خەۋۈزۈ ئەۋت ۈ گاز، بايەخىكى زۇرى لەجىھانى ئەمىرۇدا ەھە، ەروەھا پىسپۇران ۈ بايەخدارانى ۈزە، ەھەشە لەۋ بارەمەۋە دەۋىن، كە پىۋىستە بەھۈشەندىپەۋە مامەلە لەگەن سەرجاۋە ئاساپەكانىدا بىكىرت ۈ پىۋىستە بەۋۋەردى بىرەكىرەتەۋە كارى بۇ بىكىرت كە جۇن سوۋد لەسەرجاۋە جىگىرەۋەكانى دىكە ۈزە ۈرگىرتەن بەتەپەتەنى ۈزە خۇر ۈزە ەھەۋى ۈشەن ۈ داكشەنى دەرياۋ گەرمە ۈزە دەريا ۈ زەريەكان ۈزە دىكە.

لەلەھەكى دىيەۋە، دىۋۇگ لەسەر ئەۋە دىكىرت كە جۇن ئەمىنۇلۇزىا لەۋۋلەتە پىشەسازىيەكانەۋە بىگىرەزىتەۋە بۇ ۈۋلەتمەكانى جىھانى سىيەم بۇ ئەۋە يارمەتەيان بەدات بۇ پىشەستىن ۈ بەردەۋامىنابۈرىان ۈ ئاستىگۈزەرانى دانىشتۈرەيان بەرەز بىكاتەۋە، تا ئىستە گەلەك كۆيۈۋەنەۋەكى جىھانى لەم بارەپەۋە بۇ لىكۆلەنەۋەكى ئەم مەسەلەھە بەسەزاۋە. گومان لەۋە دانىيە كەپىۋىستە ۈۋلەتە جىھانى سىيەم ماۋەپەكى دىرۇز بىرەن بۇ ئەۋە بىگەنەۋە ئەم ئاستە ۈۋلەتە پىشەسازىيەكانى ئىدىيە. ەروەھا گومانىش لەۋەدانىيە كە ەھەۋە كىدارەكى كەشەستەننى نابۈۋى يا پىشەسازى كىرەن لەھەر يەكەك

تايىپە تىپەكانى ۋوزەى جىگرمە

سىرچاۋەكانى ۋوزەى جىگرمە، كۆمەلىك تايىپە تىپى
ھاۋەشيان ھەيە لەۋانە:

۱-ئەم سىرچاۋە، تەمەنيان زۇر دىزىزە، دىتوانىت
بەسىرچاۋە ھەمىشەى دىنرىن، چونكە خۇرە ۋوزە ھەۋا و
ۋوزە گەرمىيە ۋوزەى دىرياۋ زىرپاكان و شەپۇلە ۋوزەى دىرپا،
بەشپۇەيەك لەشپۇەكان ھەر ھەمۋىيان بەخۇرمە بەندىن. خۇرە
ۋوزە، راستەۋخۇ لەخۇرمەپەيدا دىپىت، ھەرجى ئەۋ گەرمىيە
ۋوزەيەشە كەلەدىرپاۋ زىرپاكانىۋە پەيدا دىپىت، بەرھەمى ئەۋ
خۇرە ۋوزەيەيە كەمەكەۋىتە سىر روۋى دىرپاۋ زىرپاكان،
شەپۇلەكانى زىرپاش بەشپۇەيەكى سەرمەكى بەرئەنجامى جولى
بان، كەشەۋىش بەرئەنجامى جولى خۇرە تىشكەكانىيەتى، ۋانە
لەپنەچەدا، خۇر سىرچاۋەى بىنەرتى شپۇەكانى ۋوزە جىگرمە
جىپاۋازمەكانە، لەمەر ئەۋەى خۇر سىرچاۋەيەكى ھەمىشەيە تا
ماۋەيەكى ھەرە زۇر، بەۋ شپۇە دىتوانىن بلىين، سىرچاۋەكانى
ۋوزەى جىگرمە، سىرچاۋەيەكى ھەمىشەيە.

۲-سىرچاۋەكانى ۋوزەى جىگرمە، لەمەل ھەمىشەيە
بولىندا، بەلام ھەمۋە سات و كاتىك بەشپۇەيەكى رىك و پىك
دەست ناكەون، بۇ ئەۋنەخۇرە ۋوزە، پىشت بەۋ تىشكى خۇرمە
دەپەستىت، كە دەگاتە زەۋى ئەمەش تەنھا لەكانى خۇرەلەندا
دەست دەكەۋىت، بەلام لەشەۋە يان لەكانى بوۋى ھەمۋە بوۋى
خۇلەگەرداۋا لەۋپەكاندا سوۋد ۋەرگرتن لەخۇرە ۋوزە مەھالە،
ھەرۋەھا بىرى خۇرە ۋوزە لەكانىكەۋە بۇ كاتىكىدى جىپاۋازە، بۇ
ئەۋنە تىشكى خۇر لەنىۋەروندا زۇر بەمىزەۋ لەكانى زوۋ خۇر
ھەلەن و ئاۋابوۋندا، نىزىك دىپىتەۋە لەسفر، ھەرۋەھا لەكانى
ۋەرزەكانىشدا دەگۇرپىت ھەرۋەك لەھاۋىندا زۇرمە لەزىستاندا
كەمە.

ھەمان شىتەش بەسىر با ۋوزەدا دەگۇنچىت، لەكانىكا
دىرپارى با ۋوزە دەۋىن، مەپەستمان ئەۋ ۋوزەيەكە كە لە

ئەۋەشى كەپتۇيەستە لىرەدا باس بىكرىت ئەۋەيە كەنەۋ ۋوزە
بەرھەم ھاتۋەۋى لەسىرچاۋە جىگرمەكانى ۋوزەۋە، دەست
دەكەۋىت، تا بىنە شەمەكە و لەبازارە جىپەنيەكاندا بىرۋەشەن
ھەرۋەك سىرچاۋە ئاسايەكانى ۋوزە لەنەۋت و خەلۋوزە گاز
بەدەستىان دەمىن. بىرۋەزىن رادە كە چاۋەروانى بىكەين
لەپاشەرۋىتى دىپارىكراۋا، ئەۋەيە كەمەكەكە ئەدەۋلەتەكان
بىتوانىت بەشپۇەك لەۋ ۋوزەيە لەخۇى زىاد دىپىت، بىپەدا
بەپەكەك لەدراۋىستىكانى. ھەر بۇيەۋ لەمەر ئەمە، چاۋەرى ئەۋە
ناكەين كەنەۋ سىرچاۋەنى ۋوزەى جىگرمە، بىنە سىرچاۋەى
داھانى ئەتەۋەيە لە ۋلاتەكانى جىپەنى سىپەمەدا، بەپىچەۋانەى
ئەمەشەۋە، ئەۋەى چاۋەروان دەكرىت ئەم دەۋلەتەنە پتۇيەستىان
بەپارەيەكى زۇر بىت بۇ كرىنى ئەم نامىرو نامرازە پتۇيەستەنە،
ئەمەش بىگومان دەپتە ھۇى بارىكى گران لەسىر شانى لەم
دەۋلەتەنە كە ئىستا زۇرەپەيان بەدەست كىشە نارايەكانىيەۋە
دەنالىن.

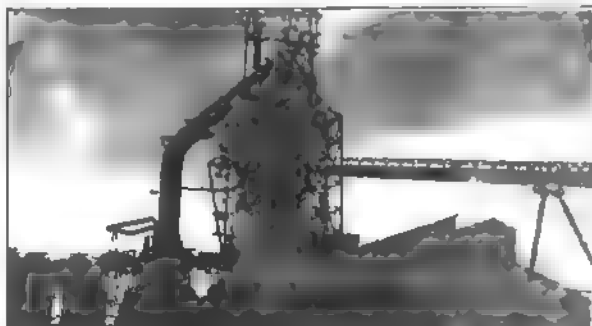
لىرەۋە دەپىنەن كەلەسىر دەۋلەتەكانى جىپەنى سىپەم
پتۇيەستە، روۋىكەنە بىرگەنەۋەيەكى جىدى بۇ درۋستىكرى
پىشەسازىيەكانى بەرھەم ھىنانى ئەۋ نامىرو كەرسە پتۇيەستەنە
بۇ ئەۋەى بىتۋان بەپاشى سوۋد لەسىرچاۋە جىگرمەكانى ۋوزە
ۋەرپىگرن، ئەلەرناتىقى ئەۋەش لەسەرپىشت بەستىن
بەتەكەنەلۋىيە ھىنراۋەۋە بۇ ماۋەيەكى زۇرى داھاتوۋ.

پتۇيەست بەۋوتن ناكات، كە سۋەشنى سىرچاۋەكانى ۋوزە،
جۇرۋ شپۇە ئەۋ تەكەنەلۋىيە دىپارى دەكات كەپتۇيەستە بۇ
سوۋد ۋەرگرتن لەۋ سىرچاۋە، چونكە ئەۋ تەكەنەلۋىيە بۇ
دىرپەنى خەلۋوزى بىرەين پتۇيەستە، جىپاۋازە لەۋ
تەكەنەلۋىيە بۇ بەرھەم ھىنانى ئەۋت و گاز پتۇيەستە، ھەرۋەھا
ئەۋ تەكەنەلۋىيە بۇ ئەۋ دوۋ سىرچاۋەيە پتۇيەستە، جىپاۋازە لەۋ
تەكەنەلۋىيە بۇ كارلىكە ئەۋمەيەكان پتۇيەستە. كەۋاتە،
سۋەشنى سىرچاۋە جىگرمەكانى ۋوزە، جۇرى تەكەنەلۋىيە
پتۇيەست دىپارى دەكات.

خیرایی باوه بهیلا دهیّت.

شیکارە تیۆریەکان بۆمان روون دیکەنەوه کەبەری ھاووزە (ووزە ھاوا) ھاوێزیە لێکەل سەجای خێرای ھاوا، ئەمەش بەساکاری مانای ئەوە دیکەیننیت ئەگەر خێرای ھاوا دووجا بوو، ئەوا بێ ووزمە هەشت ئەوەندە ل' دێت، بەلام ئەگەر بۆ نیوەی کەم بومو، ئەوا بێ ووزمەهەشت جار کەم دیکەتەوه. هەرۆک ئەزانین خێرای ھاوا جێگر نیە، بەلکو بەردەوام لێگۆرانداوە و بۆ ئەوەی وێنەیەکی مانۆلمان لەبابەت خێرای ھاوای چاومۆ واکراومو، لەناوچەیکدا دەست بکەوێت پێویستە بگەڕێنەوه بۆ تۆزینەوه ئاماریەکان.

ناشكراته لمرستاندا، خيرايي رمشبا له هي هاوين زياتره،
نهمهش نمود دكهمينيت ووزي وهرگراو لمرستاندا زياتره ورك
لههاوين.

هه‌ڕجی جوێی شه‌پۆڵه‌کانی ده‌ریاشه‌، به‌نده‌ به‌ خێرای باوه‌،
له‌به‌ر ئه‌وه‌ ده‌بینین، شه‌پۆڵه‌کان له‌زستاندا خێراترین وه‌ك
له‌هاوین.

دەريايى گىرمە ووزى دەرياو زەربىگە ئېشىش ئەھۋالىدا زۇرتىرە
 ۋەك ئەزىستاندا بىھۇي جىياۋازى پىلى گىرمى نىۋان روۋى
 ھەزىگە ئەي نىھەۋى ۋاتە ووزىگە ئى ئەھۋالىدا زۇرتىر دەپىت.

[illegible]

هەرچی با ووزمش ههیه بێ ووزمکه، لاسهر خهیرایی ههواو رووبهری نهو پهروانه ههواپهیه وهستاوه که به کار دهیت، نه که به وستر! بڕهکی زۆری ووزه دهست بکهویت. نهوا پێویسته پهروانه ههواپهیهکان زۆر زیاده کهوهر بکڕن.

لمبوازی تهو ووزه گرمیمش که له دهرپاو زهریاگانموه پهیدا دمبیت، هوکاری کارتیکهو لپرمدا جیواوای نیوان پلهی گهرمی رووی ناوکهو بنهگیمتی، لمر ناوانانی که گونجاوون بؤ سوود وهرگرتن لم ووزمیه، جیواواییه که لمنیوان (۲۰۱۰) پلهی گهرمی دایه لمنیوان رووی ناوکهو ناوی هواییمه کی له (۵۰۰-۱۰۰۰) متر

چوستی نهو سیستمی که کار بؤ نه م جیاوازیسش دهکات
لننیهان (۲-۲) % دایه.

ههموو تابه‌تیه‌گانی ووزی جین‌گرهوی سه‌روه، چمند
پیداویسته‌گی گرنگی دهویت؛ راسته‌وخۆ باندن بهو
ته‌کنزولۆبایه‌ی پهیوسته بۆ سوود وهرگرتن لهم سفرجاوانه.

خود سابه ته ته ڪنول پور ڪان:

زۆرتىنى سەرچاۋىدىكى ۋەزى جىگرمە، گەمەگارىيە،
خۇرە ۋەزىمە ۋەزى بايە، بەلەم ھەم جۇمىدىكى دىكە ۋەزى
جىگرمە ۋە ۋەزى شەپۇلە دىرپايدىگان ۋە گەمە ۋەزى
دىرپا ۋەزىدىگان ۋەزى ھەلگىشان ۋە دىگىشانى دىرپا، تا ئىستى
لەزىر تاقىرىنىمۇ تۈزىنىمۇدان (جىگە لەپۇزىمەكى ھەمىنىسى گە
لەسەر ۋەزى ھەلگىشان ۋە دىگىشانى دىرپا گراۋى ئىستى بازىرگىنىيە
بەكار دىت).

ھەردوو خۇزە ووزە، ھەر لەكۆنەو ناسراود، مەرۇف پۇ
جى بەجى كىردى ھەندىك لەپىداوېستىيەكلى رۇۋانىي سوۋى

ئېيىنرېت، لەپەلمەكى بەرزى ئالۋىدانىن، بەلگۈ لەتوانى زۆرىمى دەولەتەكانى جىھانى سىيەم دا ھەمىيە كەمەشىكى زۆرى ئەمۇ ئامىرو ئامرازانە بەرھەم بەيىت. بۇ ئەمۇنە سوود وەرگرتىن لە خۇرە ووزە. بەتايىمەنى لەبۇرى گۇرانكارى كەرمى. پىۋىستى بەدامەزىراندنى پىشەسازى كۆگەكانى خۇرە ووزە ھەمىيە، ئەمۇ جۇرە پىشەسازىيە، دەتوانىت لەھەممو وولاتىكى جىھانى سىيەمدا و بەيىنى ئاستە باۋەكانى

تەكنۇلۇزىي جىھانىدا دامەزىرېت و ئەمۇ بېرە پارمىش كەمۇ ئەمۇ جۇرە پىشەسازىيە پىۋىستە زۇر نەپ.

پىۋانە ئابورىيەكانى ئىستا بۇ پىۋىستە جۇرە ووزە، ئەمۇ دەگەمەن كەپارە تىنچوونى كۆگە خۇرەكان، يەكسانە بەنىۋە بېرى پارە پىۋىست بۇ ھەممو ئامرازو ئامىرە پىۋىستەكان، ئەگەر ، وولاتەكانى جىھانى سىيەم روويان كىردە، ئەمۇ پىشەسازىيە ، ئەمۇ دەپتە ھۇي رەخساندىن دەرھەمى كاركىدىن بۇ خەلكانى خۇيان و پىشت بەخۇبەستىن لەبىرى پىشت بەھاۋوردە دەرھەمىكانەۋە بېستىن.

بەگورتى ، ولاتانى جىھانى سىيەم دەتوانىن، زانىيارىيە تەكنۇلۇزىيەكان بگۇرەنەۋە بۇ وولاتەكانىيان چۈنكە زانست و زانىيارى، تەنھا ھى كۆمەلېك نىن، بەلگۈ پىۋىستە ھەممو بەرپەست و رېگەرەكان بېرەن و بگەنە ھەممو وولاتىك، بەلام ئەمۇى وا دەكات كە ھەندېك زانست و زانىيارى بەتەنھا بېيىتە مولكى دەولەتېك ئەمۇىيە كەنەۋە دەولەتە بەناسانى خۇي تەرخان دەكات بۇ بەگارھېنان و سوود وەرگرتىن راستەۋخۇ بەگىدار لەمۇ زانستە، بەلام دەولەتەكانى دى، دادەنىشەن و چاۋمىرې دەگەن رزھېيان لەغەبەۋە بۇ بېت!

ئەمۇى گومانى تىدانىيە ئەمۇىيە، كە سەردەمى ووزە جىگرمۇ بەرپەۋىيەمۇ بۇ سوود وەرگرتىن لەمۇ ووزانە، پىۋىستەمان بەبەگارھېنانى ئامىرو ئامرازى زۇر، تا ئىستا بىۋار لەبەردەم ھەمواندا كراۋەيە بۇ ئەمۇى پىداۋىستىيەكانىيان بەرھەم بەيىن بۇ ئەمۇى بەتەۋاۋى سوود لەمۇ سەرجاۋانە بېيىن كە سىرۋىست لەبەردەمىياندا ئامادى گىردوۋە، گومانىش ئەمۇدانىيە كە ساكارتىن بەلگە ئەۋىستى ھەممونى مۇۋ، ئەمۇىيە كە بىتوانىت سوود لەسەر چاۋمەكانى سىرۋىست وەرگرتى. ووزە جىگرمۇ، ئەمۇ روۋبەمرو بوۋنەۋەمىيەمان بۇ قىرى دەت، پىۋىستە ئىشەن ولامان بۇ ھەيىت.

ئىيان دەۋە، دەتوانىن لەخوارمۇ، ھەندېك لەخەسەلەتە تەكنۇلۇزىيەكانى ئەمۇ دوو سەرجاۋەيە بىۋىستىن؛

۱-كەمى خەستى ووزە سەرجاۋە جىگرمەكان، پىۋىستى بەبەگارھېنانى ئامىرەمىكى زۆرى ئامىرى پىۋىست ھەمىيە بۇ دەستەۋىنى ئەمۇ ووزەيە، زۇرگىردنى بېرى سوود وەرگرتىن لەخۇرە ووزە، پىۋىست بەزىاد كىردنى ئەمۇ روۋبەرە فراۋانانە دەكات كەدەرىنە بەر ئىشكى خۇر. بىگومان پىۋىستە كارىكېت بۇ زىاد كىردنى چۈستى دەستەۋىنى خۇرە ووزە بەھۇي كۆگە خۇرەيەكانەۋە، بۇ ئەمۇش ئىمە پىۋىستەمان بەزىادكىردنى روۋبەرمەكانى ئەمۇ كۆگە خۇرەيە ھەمىيە، بۇ زىادكىردىن سوود وەرگرتىن لى.

ئەگەر ئەمۇ بەيىنە بەر چاۋمان كەناتوانىن ئىستا لە (۲) كىلۋ وات، بەتېكرا لە (يەك مەتر دوۋجا) ى كۆگە خۇرەيەكان ووزەمان دەست كەمۇىت، دەپىت ئەمۇ بەيىنە بەرجاۋىش كەچەند روۋبەرى فراۋانمان پىۋىستە بۇ دانانى ئەمۇ كۆگە خۇرەيە، تا بېرى پىداۋىستى تەۋاۋمان لە خۇرە ووزە دەستەۋىت.

(بۇ شارىكى ۋەك سەلمەنى، يا روۋبەرىكى ۋەك كوردستانى باشۋور، دەپىت پىۋىستەمان بەچەند كىلۋمەتر دوۋجا لەمۇى ھەيىت بۆنەۋە بەتەۋاۋى پىداۋىستىيەكانى رۇزانەۋە زىانمان لەخۇرە ووزە ، لەناسمانى كوردستاندا دەست بەمۇىت؟)

۲-ئەمۇ سىرۋىستە نارىكۋىيەكى ھەممونى ئەمۇ جۇرە ووزەيە، وا دەكات پەنا بېرېتە بەر كىدارەكانى ھەلگرتىن و كۆكرەنەۋە، لەلەمىكى دىكەشەۋە، داۋاكارىيە بەگارھېنانى ئەمۇ ووزەيە لەكانىيەۋە بۇ كاتىكىدى بەيىنى بەگارھېنانەكان، دەگۇرېت، جىيەمچىكىردنى ئەمۇ داۋاكارىيە گۇراۋانە، پىۋىستى بەنامادەكىردىكى باشى پىۋىستى ھەلگرتەۋە ھەيە.

۳-ئاستى تەكنەلۇزى پىۋىست بۇ دروستكىردنى پىشەسازى ئامىرەكانى ووزە جىگرمۇ، كە دەتوانىت ئىستا سوودىيان

سك چوون له ساواو منداڤا

Diarrhial Disease in infaracy children

لوسینی: دکتور رفیق حمه علی علاف

پسپوړی نه‌خو‌شییه‌کانی منداڤان

نه‌خو‌شییه‌که‌دایه به‌لام له بهر نه‌زانیږی جزییه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل نه‌خو‌شییه‌که‌دا، له‌وانه‌یه له‌مو منداڤه به‌تونلی توشی نه‌خو‌شییه‌که به‌یت.

(۲) به به‌کاره‌یانی شیری څوتو له‌جیاتی شیری دایکه‌که خوی له‌وه څو‌کارکی گرنکی میکه‌یه یو توشیون به‌م نه‌خو‌شییه.

(۴) بلا‌وبونه‌وی میښ و مگم.

(۵) سمرده‌پو‌شیینی خواردن و خوارده‌نوه.

(۶) ه‌زاری و که‌م دمرده‌تی خیزان.

نیستاش دیننه سمر جزییه‌کانی سک چوون:

Acute Diarrhia (۱) سک چونی کتوپې

Chronic (۲) سک چونی دریزخایمن

Diarrhia

Persistent (۲) سک چونی مانوه.

Diarrhia

وهك سك چوون جزی هیه، وشك بونه‌وی له‌شیش جزی

هیه. که له سک چون په‌یننه‌ی و جزی وشك بونه‌وی

له‌شیش ده‌گزی به‌ی‌ی گزانی ناو و خوی له‌لشدا.

(۱) که‌م بونه‌وی ناو و خوی له‌ش. Isotronic

Dehydration به‌لام تیک نه‌چونی خوی ناو‌خو‌ین.

نه‌خو‌شی سک چون په‌کیکه له څو‌کاره سمره‌کیه‌کانی مردن له ولاتی نی‌مه‌دا که به‌شیکین له جیهانی سیه‌م و په‌کیکه له‌مو کوسپه گه‌ورانه‌ی که تووشی منداڤه‌کانمان ده‌یت، و له‌نیوان (۵) – ۱۸ ملیون منداڤ سالانه له جیهاندا به‌م نه‌خو‌شییه ترسانه‌که دهرن.

سك چوون له په‌که‌م دوو سالی ته‌مه‌نیدا (واته ته‌مه‌نی منداڤ) به‌تایه‌تی توشی ده‌یت و له‌ناو له‌مو منداڤانه‌ی که شیری څوتو ده‌خون بلا‌وتره له‌چاو له‌مو منداڤانه‌ی که شیری دایکیان ده‌خون څو نه‌گمر له‌مانیشدا سمره‌له‌بات له‌مو کاره‌کیه نه‌وتو نابیت.

نهمی له‌پشموه باسان کرد کورته پیناسه‌یه‌کی (نه‌خو‌شی سک چون) بوو جا به‌پې توشا ده‌چینه څولای باسه‌که‌وه. زاراه‌ی ه‌موکرینی ریخ‌وله و ورگ به‌کارده‌یت‌ری بؤ کوسه‌لن گروکره‌ت که ورگ زور که‌م تووشی ده‌یت. سک چون له ولاتی نی‌مه‌دا زور بلا‌وه به‌تایه‌تی له وهرزی هاویندا که همر به‌ناوی وهرزه‌که‌وه پی دملین (سك چوونی هاوینه)

لی‌رمدا باسی له‌وه هاند‌مرانه ده‌کمین که ده‌ینه هوی توشیون به‌م نه‌خو‌شییه ترسانه‌که: Summer Diarrhia

(۱) پی‌سیون ناو و نه‌یوونی ناومرؤ.

(۲) نرمی ناستی هوشیاری له‌مو دایکه له ناست توشیونی کوسپه‌که‌ی به‌م نه‌خو‌شییه که په‌کیکه له څو‌کاره سمره‌کیه‌کان چونکه له‌کاتیکنا منداڤه‌که له سمره‌تای توشیونی

سەك چوۋىنى كۆپىنچە چىيە ۋە چىگىرىنىڭ دىروست دىمىكتە ئەمگەر لەكاتى خۇيدا چارسەرى ئەمگەر.

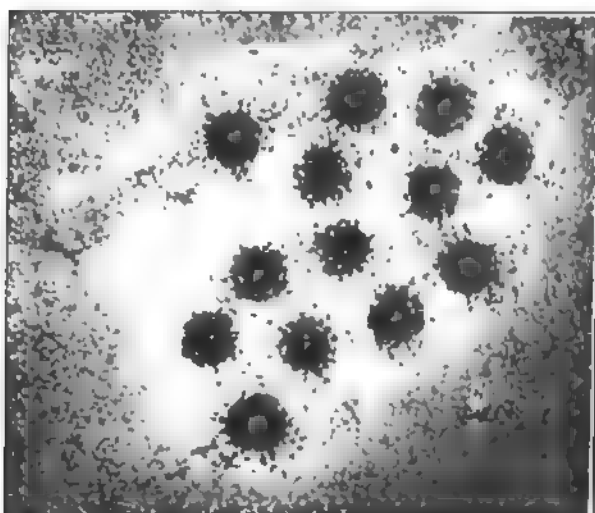
ئەمگەر تەماشىلى لەشى مىنالى بىكىمىن دەمىنەن لە (۷۸٪) لە ئاۋ دىروست بىۋە لەكاتى لەدايك بىۋىندا، ئەم رېژىمە ۋىدە ۋىدە كەم دەمىتەۋە تا يەك سال ئەمىن بە (۶۰٪).

سەك چوۋىنى كۆپىنچە ۋە ئىشەنچەكلىنى؛

مىندالەكە لە سەمەتادا رەنگى پىسايىمەكە دەمگۆر ۋە زىياد لە چارەن دائىنىشى (ۋاتە بۇ پىسايىمەكە) تا دىكت پىسايىمەكە رىۋىن دەمىتەۋە ۋەك ئاۋى ئىدىكت. ئەمىشەتەۋە، ئاۋ دەمىكتە مەندىك چار ئارمىۋى شىر خوارىنى كەم دەمىكتە. بىشەز ۋە لاۋز دەمىكتە، چاۋەكلىنى بىفوللادەمىكتە ۋە زىمىنى ۋەك دەمىكتە مەلاشۋى چان دەمىكتە، فرمىسكى ئاۋى ۋە مىزىكىنى كەم دەمىكتەۋە. ئەمەنە ھەمىۋى رىۋىدەمەكە ئەمگەر مىندالەكە (۲-۲) رۇز سەك چوۋىنەكە بىرەمىۋام بىكتە خۇ ئەمگەر لە ھەقتە تىپەمىرىكىرە توشى بەدخۇراكى دەمىن.

ھەروەك بىشەز باسى ئەمەمەن كىرە كە ئەمگەر بىكتە لەكاتى خۇيدا سەك چوۋىنەكە چارسەمە ئەمگەر ئەمە دەرلەنچام ۋەك بىۋەنە ۋە بەدخۇراكى لىتەپىدەمىن چا با بىزانىن ۋەك بىۋەنەۋى لەش لە سەك چوۋىندا چۇن دەمىن؟

ئەمە ئاۋەۋى ئەمىشەتەۋە لە رىگەمى دەمەۋە پاخۇد ئەمە خوارىدەنەمى دەمىشەۋىن شەمەمەنى يەكسەنە بەمە ئاۋەكە لە مىز ۋە ئارەق ۋە ھەناسەدان ۋە پىسايى دەمەدەمىكتە، بەلام كە مىندال سەك دەمىن پاخۇد ئەمىشەتەۋە كە ھىچ ناخۇا ئەمە كاتانەمە بەمەۋى تىك چوۋىن ئەمە ھاۋىكەشەمە سەمەۋە توشى ۋەك بىۋەنەۋى ئاۋ دەمىن ۋە كارىگەمى ئەمەمە (ئەمەۋە خۇن) دەمىكتە ۋە دەمىكتە بەمەۋى كەمى خۇن رۇشەن بۇ گورچىلەكان ۋە دىۋى ئەمەۋى پەككەۋەنە

۲) كەم بىۋەنەۋەۋى خۇنەۋى ئاۋخۇن. Hypotonic Dehydration
۲) كەم بىۋەنەۋەۋى ئاۋ لە خۇنەۋى. Hypertonic Dehydration

سەك چوۋىنى كۆپىنچە ۋە ھۆكەمەكلىنى توشىۋىن؛

۱) ئاۋىرۇس؛

۱- ئىتروفاۋىرۇس.

ب- روتافاۋىرۇس.

ج- سايىنومىگلو فاۋىرۇس.

ئەمگەر تەماشىلى ئەمە ھۆيانە بىكىمىن دەمىنەن ھەمىۋى فاۋىرۇس كە ھىچ دەمەنەن نىيە.

۲) يەكەزىيا؛

۱- شىگلا.

ب- سالىۋىلا (ھەمەۋ جۆرەكلىنى).

ج- ستافىلۇنۇرىس.

د- بىرسىنا.

ھ- ئىتروكولىس.

ۋ- شىرۋىكولىرا.

ب- ھەۋەكەرنى كۆى، سىستى گورچىلە.

۲) پىرۇتوزۋا، چارەن، ئىتتامىبىيا، بلانائىس كولاۋى

۴) كىرم؛

۱- اسكارس.

ب- ترابىكۇرىۋ بوسس.

ج- كىرمى دەۋلەۋى (ئىتروبىس).

د- كىرمى شىرىتى (الودە الوحيدە).

۵) كەپروۋ (فطرىيات).

۶) ھەستەدەمەنى بە شىرى مانگا (زۇر زۇر كەم).

چارهسەري بەدخۆراکي:

هەرکە منداڵەکە چارەسەري وشک بوونەوهی گرا ناو و خوینی لەشی گەراپەوه سەر ریزەي ئاسایی ئەوا ئیتر دەبیئت دایکەکە دەست بکا بە شیردانی یاخود خواردنی بباتی.

لەگۆتایییدا وەك ئییبینیەك

شیری دایک یاشترین و پوختەترین شیرە بۆ منداڵ تا جوار مانگی، دواي جوارمانگ دەبیئت خواردنی بدریئت لەگەڵ شیری دایکەکە، شیری دایک پارهي ناویئت گەمەر منداڵ توشی سك چون دەبیئت سامانی ولات دەباریژی.

بۆنەوونە:

ئەگەر تەماشای ئەو منداڵانە بکەین کە لە مانگی (۷، ۸، ۹) بەهۆی هەموو جۆرە نەخۆشیەك لە خەستەخانەي منداڵانی سلیمانی خراون دەبینین کە ریزەي سك چوون چەند زۆرە و ج زبانیکی لە سامان و منداڵ داو و زۆری ئەم منداڵانە بە شیری قوتو بەخیوکران.

- مانگی تەمووز (۱۳۵) منداڵ لە خەستەخانە کەوتبو، ۲۷۹۴ منال تیمار کرا بۆ سك چوون.

- مانگی ئاب (۲۳۱۲) منال لە خەستەخانە کەتبوو ئەوانە (۲۲۴۹) منال تیمار کراون بۆ سك چوون.

- مانگی ئەیلول (۲۲۴۱) منال لە خەستەخانە کەوتبو ئەوانە (۱۱۲۵) منال تیمار کراون بۆ سك چوون.

ئیتر تاوانیکی گەورەيە ئەگەر هاتو ج دایک یاخود پزیشك شیری دایک دایبێی لە منالان لەکاتی سك چوندا.

گورچیلەکانی و دوریش نیە منالەکە بەریت.

دوهم چۆن منال توشی بەدخۆراکي دەبیئ لەئەنجامی توشبون بە سك چوون؟

سك چوون، پێکھاتووە لە خواردن و ڤیتامینات وە لەگەڵ ئەو خواردنە کە لە لەشی منالەکە دەردەچێ بۆ ناو ریکۆلەکان لەکاتی سك چووندا وە لەگەڵ کەم بوونەوهی خواردنی منالەکە دەبیئ بەهۆی بەدخۆراکي.

جاران پێش برپاری خواردن لەباتی نەوت منداڵ توشی سك چوون دەبوو زوو توشی بەدخۆراکي ئەبو، بەلام دوايی برپارەکە ریزەي بەدخۆراکي زۆر کەم بووتەوه.

چۆن چارەسەري بۆ سك چوون دەکرییات؟

ئەمەش بۆپوانەي پەلای وشک بوونەوهی منالەکە، ئەگەر پەلای وشک بوونەوهی منالەکە سوک بوو یاخود مام ناوهندی بوو ئەوا چارەسەرکردنی لە رینگای دەمەوه بە بەرکاهینانی (دکسترولايت) کە پێکھاتەکەي بریتیە لە سودیوم کلورایدو پۆتاسیۆم کلورایدو کلوکوزو لەگەڵ سودیوم بیکاربۆنات.

خۆ ئەگەر دکسترولايت لەبەردەستدا نەبوو ئەوا (۴) کەوچکی چێشت شەکر لەگەڵ ۱/۴ کەوچکی چێشت خوینی لەگەڵ ۴ لیتر ناو.

سودی دکسترولايت لە رینگای دەمەوه.

هەرزانە، تەنگوچەلەمەي نێیە، دەتوانی لە مالهوه بیدەیتی، میکروپ ناچیتە ناو خوین وەك لە رینگای خوینەوه. ئەگەر هاتوو وشک بوونەوه توند بوو ئەوا دەبیئت لە خەستەخانە لەژێر جاویدیری پزیشکنا بیئتو ناو و خوینی لەرینگای دەمەوه بدریئت.

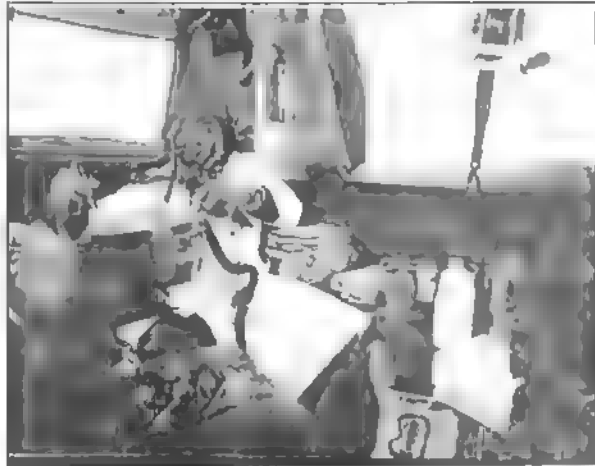

بالۆن

و خولاندنه وه به دهواری زهوییدا

پەرچەیی: حەسەن ئەحمەد

لەۋانەيە ھەيئەت سەمى سۈرۈپىنىڭ كەچۈرۈلۈشىدىكى دەڭىز ئېقىنى بۇ ياشى بالۇن، لەڭگىرىدا ئۇنىڭ مەڭگۈ ئاسمانى ۋە قىزىنىڭ لىدەنگ خىراتى ھەيە، بەلەم ئەڭىر پەردى قولىنىۋە، دەپنىڭ گەشى بالۇن (پرايلىنىڭ ئۆزى ۲) تەۋەككۈرى زىچىدى ھەۋەلەكەنى مۇۋەقە بۇ بەزىنىڭ سۈرۈش، ۋە ئەلەكە يەڭىشە ئەلەكەكەنى زۇرانبازى لەڭگەل ئەپۋە نەكرادا، بەلگەي ئەمەش سەركەۋىتى ئەۋ خولاننىۋەيە پە بەدەۋرى زەۋىيدا بەبالۇن، لەمارى ۱۹۹۹دا، ئەۋكەرە ئەۋ ھەۋە ھەۋەلەكە گەلەكە دەستەي سەربە دەۋلەتى جىيا جىيا لەجىھاندا ھەۋەلەكە بۇ داۋە، لەجۈرچىۋە پىشپىكىنى جىھاندا روۋىدا.

پىش قىزىكە:

پىش قىزىكە خولاننىۋە بەدەۋرى زەۋىيدا بەبالۇن دەڭىز ئېقىنى بۇ ئەدەبىي قەۋمى (چۈن قىزىن)، كەڭلىنى پەڭلىك لەۋەلەكەنى لەسەر گەۋەك بوۋ لەۋەلەكەنىدا لەسەر بەكارھىننى بالۇنىڭ ۋە كەڭلىۋە بۇ شۇنى دەست پىش كەڭلىكى دىيارى كراۋ.

بالۇن لەمىزۇدا لەسالى (۱۷۸۲) ۋە ناسراۋە، كەڭلىك ھەردوۋ بىراي قەۋمى (مونتگولقىي) تۈننىيە بەبالۇن (۲۰۰۰) مەتر لەسەر شۇنىڭىكى دوۋ كەڭلى گەۋە ھەردوۋ بەزىنىۋە سەۋەتەك ھەلگەن كەڭلىنىۋە مەۋەيەكە كەڭلىنىڭى تىدەپت.

تاقى كەڭلىۋەكە لەمىزۇدا پادشاۋ شاۋنى قەۋمىدا لەھەمان سالىا دوۋبارە كرايەۋە، ئەۋكەتە گازى ھەلگەن جىيا بەكاردەھات لەمىزۇۋە سۈك بوۋ، دىسانەۋە لەسالى ۱۷۸۲دا بالۇنىڭ تۈننىيە (۲۰) كەم بەزى (۲۵۰) مەتر پىش ۋە لەسالى ۱۷۸۴ دا، قەۋمى

(بالۇن) تۈننىيە دىيارى مانىش لەمىزۇدا بۇ ئىنگىلىز بەبالۇن پىش، ھەردوۋا ئەۋ قەۋمى "مەم تىپىل" بەبالۇنىڭى دىكە تۈننىيە لەكەنى سەردەنى پادشاۋ سۈيد بۇ پارس ھەمان كەڭلى بەكەۋە. بۇ بەزىۋە ھەردوۋى بالۇنىڭ پىش بەبالۇنى ھەۋە بەكارھىننى تەۋە ھەۋەيەكە دەپت.

لەپاشدا ھەردوۋى پىش بەبالۇن بوۋ بەكارھىننى ھەلگەن كەڭلى پەيەۋەز لە ئەۋروپادا، بەلگەكە شى جۈنكەردن ۋە رەڭگەۋەك دەپنىڭىدا ھەردوۋە. پەكەن كەڭلىك گەشىدىن دۈرۈست دەرە، كەڭلىكى سۈرۈپەن لەۋە سەۋەتەك كە بەۋەيەۋە شۇرەۋەۋە، تەرخان دەرە.

سالى ۱۷۹۴ يەكەمىن بەكارھىننى سەربازى بۇ بالۇن كرا، كەڭلى قەۋمىدا بۇ زانىنى قەۋەرى لەشكىرى ئەمەس بەكارھىن ھەيە، ھەردوۋا سالى ۱۷۹۹ ئەمەس بەكارھىن ھەيە بۇ بەردەۋە تەۋەمەنى بەسەر شارى ھەيە، لەسالى ۱۷۹۰دا ئەلەمەنەكەنى لاسىيان كەڭلىۋە، ئەلەمەنە لەسالى ۱۷۸۸دا بەرپەيەكەن يەكەنى سەربازى تەپەتەن لەبالۇنىڭ پىشپىكىنى بوۋ بۇ كەڭلىۋە شارى (سۈك) سۈدەنى بەكارھىن ھەيە.

ھەر لەسەر پەيەۋە پەكەنى پەكەنى بالۇنىڭ بەھەلەۋەجىن، لەسەرەتەي سەۋەي پىش "مەم" ھەتە كەيەۋە، جۈرى (زىلەن) ئەلەمەنى تەپەتەن ناۋەلەۋە، كە دوۋ بەزىنىڭ پىشپىكىنى بەسۈتەمەنى كرايەن دەرە، ئەۋسەۋە، زۇر جۈرى تەپەتەن لە (مەم) پەيەۋە كەڭلىۋە پىشپىكىنى جۈرى كەۋە گەۋە بەكارھەت كەسەدان سۈرۈپەن دەرە. لەۋەن ۋەلەكەندا، پىش پەيەۋەنى قىزىكە ئەلەكەكە بەكاردەھات جۈنكە پىشپىكىنى بەلگەكە ئەۋە، بەلگە ئەلەكە بەستەۋەيەن بەلگەكەيەكە گەۋە بەس بوۋ.

لەشەرى گەڭلى يەكەمەشدا، بەكارھىننى (مەم) بۇ پىشپىكى ۋە زانىيە كەڭلىۋە قىزىكە خەۋەرى تەۋەمەنى، سەركەۋە، بەلەم دۈي شەرى گەڭلى يەكەم، ئەستەرى بەكارھىننى (مەم) لەمىزۇدا بەكارھىننى قىزىكە پەردەۋەكەندا، ئەۋەۋە بەتەپەتەن جۈنكە زۈۋ كرايەن تەپەۋەۋە، ئەلەكە زۈۋ كرايەننى گەۋە ھەلگەن ناۋەن، لەڭگەل ئەۋە (مەم) ئەلەمەنى (ھەلگەن) پەيەۋە ئەۋەلە زۈۋە نۈستەۋە گەۋە مەۋە، ھەردوۋە كەڭلىكە پىش لەمەۋەدا مەلە بەكە، بەلەم لەڭگەكەندا، سۈتەۋە ئەۋەۋە دۈي ھەلگەلە مۇۋە بۇ دۈرۈستەننى بالۇن ۋە (مەم).

ئوسترالى، يەككىلى ئەمەرىكى، يەككىلى بىرىتانى، چوارمىش سويسرى - بىرىتانى، ھەببون.

ھەر لەسەرەتاي دەست پىكرىنەكەمە، بالۇنە ئەمەرىكىكە كە لەمراگشەۋە ھەلئرا، كەۋتە دەرياۋە، بىرىتانىيەكەش لەنسىپانىۋە ھەلئراۋ نەى تۋانى گەشتەكەى تەۋاۋ بىكات.

ھەر ئەۋكاتە بىرى جەربەزمەزماكان بۇنەۋە چوو كەدەتۋانرېت دىيارەمى "تەزۋە دەرچۈەكان (Jet streams) سۈدىان لىبېنىرېت، كەبىرىتىن لەباى بەھىزو خىزا، لەنئىۋان چىنەكانى ھەۋرە بەرمەكاندا كەلەنرىكەى دەھەزار مەتردان، دەرۋات.

نۇرېپىت ۲

بالۇنى (بىراپتلىنگ نۇرېپىت ۲- لەمارلى ۱۹۹۹ دا لەدىيەكى خلىسكان بەسەر سەھۇلدا لەخۋارۋى سۈيدەۋە دەستى پىكرىد، كەلەناۋىدا دوو جەربەزمەزما ھەببون، يەكەمىيان سويسرى (بىرتۋان بىكار) پىزىكى دەرۋى كەتەمەنى (۴۱) سال بوو و دوھمىشىان فرۇكەۋانى بىرىتانى "بىران جونز" كەتەمەنى (۵۵) سال بوو.

ھەردۈكىان ئەزمۈنى لەۋو پىشتىران لەسۋارېۋونى بالۇندا ھەبە بۇ يەكەمىيان جەربەزمەبىيەكەى لەباۋكەۋە بۇ مابۋە، كەچەندەھا ھەۋلى بەبالۇن رۇشتىن دابو، خۇشى، گەشتىكى لەو چۇرەى بۇ چەند سەعاتىك لەھوزەپىرانى ۱۹۹۷ و شۋباتى ۱۹۹۸ دا كىرېبو، دوھمىشىان فرۇكەۋانىكى سەربازى بوو ئەزمۈنى فرېنى (۵۰۰۰) سەعات ھەببون، كە (۱۲۰) سەعاتى لەبالۇندا كىرېبو.

بالۇنى (نۇرېپىت ۲- شىۋە كەلۈپەلى ناۋى ناۋازمېبو، چۈنكە بەرزىيەكەى (۵۵) مەترۋ كىشەكەى (۸،۱) تەن و (۱۸۰۰۰) مەتر گازى ھىليۇمى تىدەبو، شىۋەكەى لەبىرى ئەنناس دەچو، لەۋتەكەكەىدا ژورېكى بچۈكى تىدەبو كە، گەلىك نامېرى تىدەبو كۇنرۇلى پەستانى ھەۋاى دىكرىد. بۈبۈە قەمەرى لىخوپىنى بالۇنەكەش. تىرەى ژورى لىخوپىن پىنچ مەترۋ نىوو بەرزىيەكەى (۲،۸) مەتر بوو، يەك جىگەى نۇستەن موبەھىتى بچۈك بۇيلەرېك كە بەھەلم كارى دىكرىد تەۋالېتىكى بچۈكى تىدەبو.

بالۇنەكە كەبەفرىدانى ھەۋاى گەرم كارى دىكرىد كەلەنەنجامى سۈتانلىنى مانەى (پىرۇپان) پەيدا دەبو، ئەم مادەيە، خرابۋە ناۋ (۳۲) كۆگەۋە بۇنەۋەى لەگەل گازى ھىليۇمەكەى بالۇنەكەى پىكرىدېبو، تىكەلاۋېپىت، بەشى (۲۲)

لەسالى ۱۹۹۲ دا، پىرۇكەى رىكخستىنى پىشتىرېكىيەكى جىھانى بۇ بالۇن لەكاتى ناھەنگ گىران بەھۋى تىپەپىۋونى (۵۰۰) سال بەسەر دۆزىنەۋەى كىشۋەرى ئەمەرىكاندا، ھاتەكەيەۋە، كاتىك پىنچ بالۇن تۋانىان ھەموو زەربەى ئەتەلىسى پىر، ھەرنەۋكاتە "يەككىتى جىھانى بۇفرىن" پىرەارىدا پىشېكىيەكى جىھانى بۇ بالۇن رېك بىخات پەپىرى چەند مەرجىك بۇ يارىزانەكان بەم شىۋەيە.

-پىۋىستە بالۇنەكە بى بۇۋىنەر بىت.

-پىۋىستە (۲۶۷۰۰) كىلۇمەتر بىۋەستان بىرېت.

-پىۋىستە بەسەر ھەموو دەرياۋ زەربەكانى گۇى زەۋىدا بىرېت.

ئازادى خالى دەست پىكرىد، قەبارەى بالۇنەكەۋە كەلۈپەلەكانىۋ ئاراستەى خولاندەۋەكەى بەدەۋى زەۋىدا بۇ يارىزانەكان خۇيان بەجىھىشت شەش كۆمەل لەجەربەزمەزماكان داۋاى بەشدارىيان كىر ئەم پىشتىرېكىيەدا، كە لەناۋىاندا كۆمەلېكى

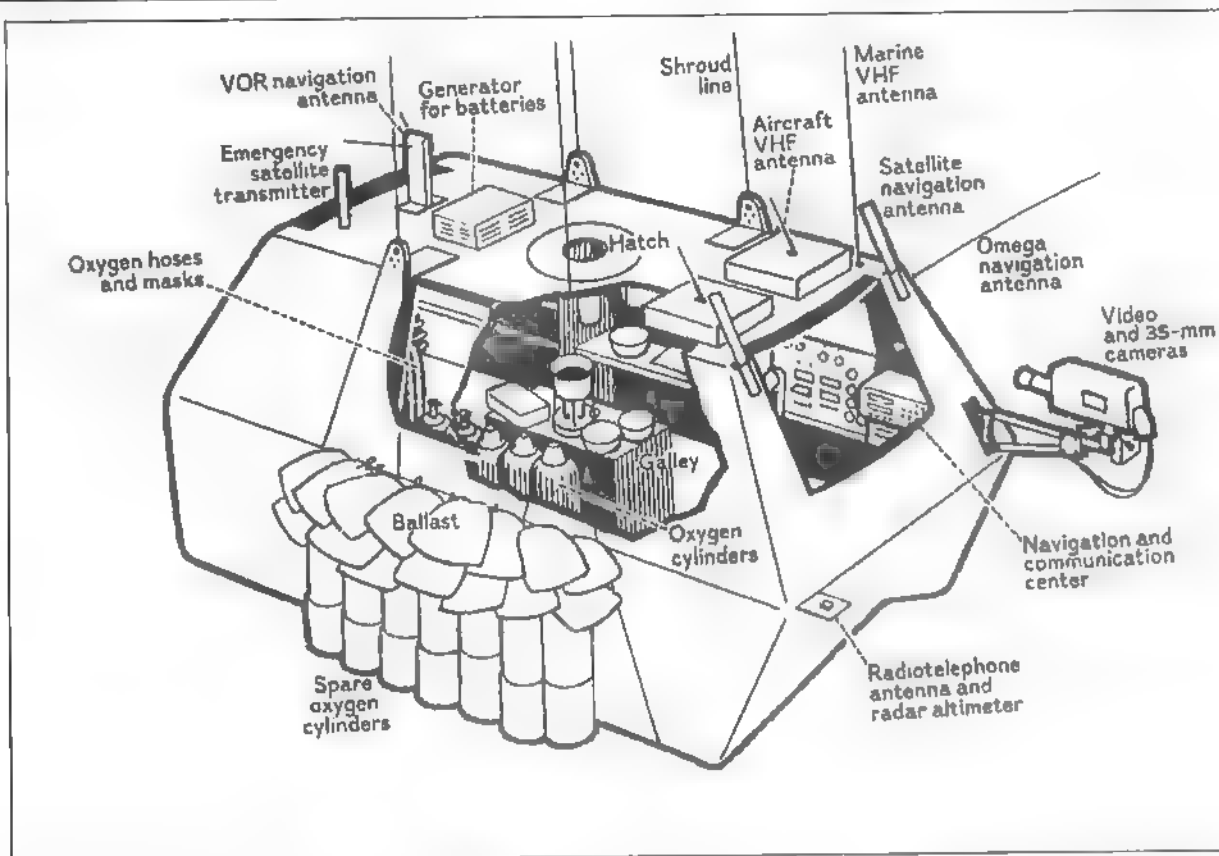

ھىلى رۇيشتى گەشتەكەي (نۆربىيىر ۲) ۋا دائىرابوۋ كە لەدىكى (شاتودو)، سەرچىي ئەلپى سويسرىيەۋە دەست پىيىكتو، ئەنزيك ئەھرامەكانى مىسرەۋە لەباشورى قاھىرەدا كۇتايى بىيىت، ۋازان دەكرا كە گەشتەكەش (۲۰) رۇۋ بىخايەنىيىت. ئەگەر بەباشى تۈنرا سود لەتەزەۋە ھەۋايىيەكان ۋەربىگىيىت، لەگەل بىمىرەۋام بوون بۇ پائىشان بە بالۇنەكە بۇ سەرمەۋە يىا بۇ خوارەۋە، بۇ كۇنترۇل كىرنى گەرم كىرنى ساركرىنەۋە ھىليۇمەكە بەپەلەپەكى گونجاۋ ۋە پەپى ئاراستەى داۋاكرا.

لەگەل دەرچوۋنى بالۇنەكە لەسويسراۋە، دەرپاي سىپى ناۋمىراستى بىرى ۋەبەرە مۇرىتانيا چوۋ ۋ، گەيشتە ناۋچەى تەزۋە ھەۋايىيەكان لەسەر بىيابانى لىيى، ئەۋكاتە مەفرىكى زۇرى لەسەر كەلەكەپوۋ. فرۇكەۋانەكە ناچاربوۋ لەسەر زەۋىيەكانى مىسر بەرزىيەكەى كەم كاتەۋە، رۇۋى (۵) مارىس، لەكاتىكدا بىرەۋە غەربىي سەۋدى دەچوۋ كەلەۋىۋە بىرەۋە پاكورى ھىندو چىن،

رۇۋ پائىشانى دەكرا، ۋە قەمەرى لىخۇرپىنەكەش تەزۋىيەكى كارمىي بۇچوۋبوۋ كە لە (۵) پاترىيەۋە دەھاتىن، ۋ دەتۈنراش بارگاۋى بىكرىنەۋەۋە بىھۋى كۇمەلە خانەيەكى كارۇ روناكىيەۋە كەلەسەر لىۋارى لوتكەكە دائىرابوۋن.

بىھۋى ئەم كەلۈپەلەنەۋە، بالۇنەكە تۈانى بەتتىكرى بىرەزى (۱۱) كىلۋمەترۋ پەخپىراى (۱۴۰) كىلۋمەتر لەسەماتىكدا بىرپىت. بالۇنەكە گەلىك نامىزى بىتەل ۋ تەلەفۇنى خانەى تىدابوۋ كەراستەۋخۇ مامەلەى لەگەل مانگە دەستكرىدەكاندا دەكرا، ھەرومما كەلۈپەلى خۇ رزگاركرىنىشى تىدابوۋ، بەشپۈمەيك كە لەكاتى مەترىسدا، راستەۋخۇ دەتۈنرىت قەمەرى لىخۇرپىنەكە لەبالۇنەكە جىابىكرىتەۋەۋە لەھەمان كاتىشىدا بالۇنەكە خۇى دەمبىتە چەترىك. ھەردوۋ فرۇكەۋانەكە پىشتيان بەخۇراكى تازەۋ ۋوشك دەپەست ۋ (۲۰۰) لىتر ناۋىشيان پىبوۋ.

زىگارىنى بالۇنكە بېمەتالى، گواستىنەۋى لىرىگى دەرياۋە،
بۇئەۋروپا.

ۋاڭى بەسۋەد:

نەم گەشتە، سەرلەنۋى خەۋنى خولانەۋى بەدەۋى زەۋىدا
زىندۇكىرىدە كەلەۋەپىش بەھۋى فرۇگەۋانكى ئىمەرىكى
(روتان) ۋەنەكەى بىفرۇكەى فوۋياچىر سالى ۱۹۸۶ ھاتبەۋى.
رەنگە بەنرخىرىن شت كەگەشتى بالۇن (نۇزىبىز-۲) بەدەستى
ھىنابى، تىزگىنى پىشچىرى نىۋان لاۋەكان و دروست كىرىنى
گىانى خۇراگىرى و تىكشكانلىنى كۆسپو گىرەتەكانە، ئەمانە،
ھىچچان نايەنەدى، لىرىگى ئىم پىشچىرىكىيانەۋە نەبىت
كەرىكخراۋە جىھاننەكان و ۋلاتە پىشكەۋتەكان رىكىان دەخەن.
گومان لەۋەدا نىيە، ۋا بەستەۋىنى ھەردوۋ فرۇكەۋانكە
بەرىبازى زانستى و چاۋدىرى و پەيۋەندىكىرىن بەمەلەندەكانى
زانىنى كەش و ناۋ ۋەۋاۋە، ھۋى سەركەۋتەكانى پوۋ، سەرمەرى
نەۋەى بالۇنكەكانى نۆتەرىن نامىرى گەيانىنى تىدەۋو.

كەرىگى دا بەسەرىا پروتو، لەۋۋە بەسەرى دەرىا چىن و زەرىا
ھىمەن و دۇركەكانى ھاۋى مەكسىك ۋەھىتى و زەرىا ئەتەسى،
بۇئەۋەى چارىكى دى بگەرىتەۋە بۇ ئەمەرىقىا، بەۋشەۋىيە
ھەردوۋ جەرىبەزىمەزگە، تۋانىان خەۋنەكەكان بەيئەندى و
ھەمەۋ مەرجەكانى پىشچىرى كەبەنەسەرى. بەلام نامانچىان
ئەۋەۋو كەخەۋنەكەكان بەنشىتەۋە لەنزىك پەككە لەناۋچە
مىزۋىيە نەمەرىكان تەۋاۋىكەن، لەسەرى روى گىردۋلگەى
ھەرمەكانى چىزە، بەلام لەمەرتەۋاۋىۋونى بىرى (پروپان) كەكانى
ئەپان تۋانى ئەم خەۋنە بەيئەندى، لەگەل نەۋەى بالۇنكە
بىپانەكانى مىسىرى بىرى، ناچارۋو لەسەرى دەشتابى (الرمال
العظيم) نىزىك ۋاھەى (الداخلية) لەسەرى گىردۋكى بىمەز
كەبەرىزىيەكەى (۴۰۰) مەتر دەۋو بىشەۋە.

بالۇنكە ماۋىيەكى بىرى پوۋ كەبەرىتى پوۋ لە (۴۴۰۰۰)
چلۋچۋار ھەزار كىلۇمەتر، لە ۱۹ رۇۋو ۲۲ سەعاتدا، بەلام
كىشەكەى بۋو بەتەن. دەسلەتارىتى مىسىرى تۋانى ھەردوۋ
فرۇكەۋانكە بىفرۇكەيەكى ھىلىكۋىتەر زىگارى بىكات و لىرىگى
ۋاھەى (الداخلية) ۋە بەرەۋ ۋاھىرە گواستىنەۋە، لەپاشدا

نەخۆشى پارکینسون

Parkinson

زۆراب لەسۆیدیهوه کردویهتی بەکوردی

بەشپۆیهکی سەرەکی بڕیارەن بۆ ئەوەی ئایا کەسێک نەخۆشی پارکینسونی هەیە یان نا، بەزۆری یەکێک یان دوو لەو نیشانانە لەکەسێکدا زیاتر دەردەکەون، ئەگەر ئەکەسەکە کەم یان زۆر نیشانەکانی دیکە نەخۆشەکی کەمتر نایان دەردەکەوێت.

نیشانەکان وردە وردە لەماوەیەکی دوورو درێژدا گەشە دەکەن، بەلام لەرزینەکان زۆرجار زووتر هەستیان پێدەگەرن، هەرچەندە لەرستیدا هەموو کەسەکان ئەم نیشانانەیان لێدەباری نادات.

دوو لەسەر سێ سەرچەمی نەخۆشەکان یەکەم جار هەست بەلەرزین دەکەن، بەزۆری لەدەستگیرکردن یان ھۆلێکیاندا.

بۆ نموونە، کەسێک کە پارکینسونی هەمیشە زۆر بەتوندی دەلەرزێت گاتێک خۆی دەرکێشێت یان دەست بۆ پەرداخێک ناو درێژدەکات، بەلام ئەو گاتە پەرداخەکە دەرکێت لەرزینەکی بەتەواوی دەرەوێتەوه دەوێ ئەمە دووبارە راستەوخۆ سەرھەڵدەداتەوه.

هەموو لەرزینی پارکینسون نییە

لەرزین لەجۆری دیکە هەیە، کەبەهێج جۆرێک پەيوەندی بە پارکینسونی نییە. بەهێچەواتە نەخۆشەکانی پارکینسون ئەوە کاتێک کەسەکی هەوڵ دەدات گاتێک ئەنجام بدات ئەم جۆرە لەرزینانە خراپتر دەبن.

ئەم نەخۆشییە بەشپۆیهکی ئاسایی لەتەمەنی (55-60) سالیاندا دووچارى مرۆف دەبێت.

نەخۆشی پارکینسون (Parkinson) نا ئیستە چارەسەری بنەبەری نییە بەلام دەتوانرێت بەدەرمانی تاقیکراوە ھێور بکەیتەوه. بۆ ئەوەی ئەوانە تووشی بون و کەس و گاریان ژيانگی ئاسایی بژین، بەدەست ھێنانی ژانیاى لەبارە نەخۆشەکەوه پێویستی بەکەرنگە، ژانیاى لەبارە نەخۆشەکەو چۆنێتی ھەنسوکەوتکردن لەبەرمانەریان. ئەم نووسینە ھەولێکە بۆ ڕەواندەنەوهی ھەمەئەم مۆلەتە نەخۆشەکەو ئەو زاراوانە پەيوەندیان پێوەیەتی.

بەمە ھیوادارین بتوانین ژيانی نەخۆشەکەو ئەوانەى ئەگەڵیدا دەژین ھەنسوکەوت دەکەن ئاساتر بکەین.

نەخۆشی پارکینسون چیه؟

سالی ۱۸۱۷ پزیشکی ئینگلیزی بەناوی جیمس پارکینسون (James Parkinson) باسی ئەو نەخۆشییە کرد کە ئەمڕۆ بەنەخۆشی پارکینسون ناسراوە.

ئەو نیشانانەى باسی کردن ھێشتا ھەمان ئەو نیشانانە کە ئەمڕۆ دیاریکەری نەخۆشیەکەن. لەرزینی ریتمی و بەک لەدوا بەک (tremor)، رەق بون و گرزی ماسۆلەکان (rigiditet) و بێجۆلەیی و جۆلە شیاوای (akinesi)، ئەو سێ نیشانانە کە

كەمى لەمىشك دا پاركىنسۇننى لىدەكەۋىتەۋە

نىشانى پاركىنسۇن بەشىۋىمەكى سەرمەكى بەھۋى كەمى ماددى گەمىنەر (Signalsubstans) لەمىشك دا سەرمەلەمەت. ئەم ماددە گەمىنەرە پىچى دەۋىرەت دۇپامىن (dopamin) ۋ، ئەركى گەمىنەننى دەمەسارە راگەمىنەننە (nervimpuls) لەخانىمەكى دەماخىمەۋە بۇ يەمەكى دىكە دۇپامىن پىۋىستە بۇنەۋى كەسەكە پىۋانەت گىزى ماسولكەكانى كۇنترۇل يكاتو چوۋلەى ھاۋشۋىمە كۇنترۇلكرابىن.

كەمى دۇپامىن دەپتە كەمى كۇنترۇل بەسەر پەيامە دەمارەكاندا، ئەمەش لەلەى خۇيەۋە چوۋلەى لەرزۇك ۋ خاۋى لىدەكەۋىتەۋە.

پىشكىن ۋ لىكۇلەنەۋەكان دەريان خىستۋە كە لەلەى كەسەكى نەخۇش بەپاركىنسۇن ئەۋ خانانەى لەمىشكدا دۇپامىن بەرەمەنەن. دەپۋىنەۋە تىكەمەن، ئەمەش دەپتە ھۋى ئەۋەى مىشك لەۋ ماددىەى كەم پىتەۋە.

لەلەپەكى تەرەۋە تا ئىستا نەزائراۋە بۇچى بەتاپەت ئەۋ خانانەى دۇپامىن بەرەمەنەن دۇچارى ئەم ھالەتە دەين.

ئايا پاركىنسۇن بەھۋى بۇماۋەۋىيە؟

لەرزۋىيە ھالەتەكانى نەخۇشى پاركىنسۇندا نەتوانراۋە بەنچە بۇ ھۇكارەكى دىارىكرار ۋاگىشەرت. رى تىدەجىت ھاكتەرى بۇماۋەيا رەجەلەك ھاندەرىپت، بەلام دانانەت بەھاكتەرىكى زال.

ئەمەۋ چارەسەرىكى بەمەپ بۇ نەخۇشى پاركىنسۇن ئىيە، بەلام ئەۋ رىگە چارائەى لەمەردەستان دەتوانن نىشانەكانى نەخۇشەكە كەم بىكەۋە. لەم سالانەى دوايىدا كەشەپىدانى دەرمانى نەخۇشى پاركىنسۇن بەخىرايى بەرپەۋەچوۋە.

چوۋلەكرەن بەلەش ئارەجەتە

بىچكە لەلەرزىن، ئاساپە، نەخۇشەكان ماسولكەكانىان بىچولەۋ سىت پىت، پەجۇرۇك كەمەنارەجەتى لەشيان رىكەخەن. لەپاشاندا ھەندىكىان لەشيان كەمەك بەرە ۋ پىش دەجەمىتەۋە، رۇشەنەشيان سىت ۋ ھەنگاۋيان ئارۇك ۋ خاۋ دەپت. سىتەكە دەپتە ھۋى پىش ئىشە، گىزى ۋ پىچ لەنازارو سەرنىشە بەھۋى ئەۋەى ماسولكەكانى مل ھەمىشە گىزىن ۋ بىشۋەن.

گىرەتەكى دىكە ئەۋەپە رۇشەن ئارەجەتە دەپتە ۋ كەسەكە لەمەنەى چوۋلەيەكدا سىت دەپتە ۋ چىكەساتەك بىچوۋلە

دەۋەستەت. بىچوۋلەيى ۋ رەقى ماسولكەكان ۋ تۋانەى چوۋلەى سنووردار لەزىانى رۇزانەدا گىرەتى زۇرى لىدەكەۋىتەۋە.

ئەپۋى دەرىپىن لەسىمادا بى ھەستى ئاگەپەنەت.

ماسولكەكانى دەمۇچاۋ، ئەۋ ماسولكەكانى چارۋىار دەرىپىنى سىمايان دەخولقەن، بۇيان ھەپە لەلەى نەخۇشى پاركىنسۇن سىت ۋ بىچوۋلەين. كەسىت پىۋەن، لەدەمۇچاۋدا بىبەردەين لەدەرىپىن، بىئەۋەى كەسەكە خۇى ھەز پەۋە يكات. ئەمە مانەى ئەۋە ئىيە كەسەكە ھەست ۋ سۇزى ئىيە ۋ ھەز ئاكات دەريان پىت بەلكو ئاتانەت ماسولكەكانى كۇنترۇل يكات. زمانى لەش زۇرچار سنووردارو ھەزار دەپت، ئەمەش بەناسانى دەپتە ھۋى بەھەلە لىتەكەپىشت.

قەسەكرەنەش كارى تىدەكرەت، ئەۋەش بەھۋى ئەۋەى كە ماسولكەكانى دەروپىشتى ۋورگىش لەلەپەن نەخۇشەكەۋە كارىان لىدەكرەت. ھەرىۋىيە نەخۇشەكە ۋازدەنەت ۋ خۇى دەپارەزىت

لەكاتىكىدا نەخۇشىيەگە لەلەي ھەندىك نەخۇشى تىر زۇر خىرا گەشە دەكات.

مىرۇف دەبىئىيەت كە نىشانەكان ھەمىشە ەك يەك ەھىزىن، ھەندىك رۇزۇ سات بۇيان ھەيە زياتىر ئارەھەتكمىر بىن لەمىزۇ ساتەكانىتىر. ئەمە زۇربەي كات بۇ كەسانى دەروپشت تىگەيشتىن و مىرگىرتى گرانەو نەبوونى تىگەيشتىن بەخۇرايى دەبىيە ھۇى ناتەپىن. لەقۇناغى دواتىرى نەخۇشى پاراكينسون دا نىشانەكان بۇيان ھەيە لەمىرگەساتىكەو بۇ يەككى دىكە بگۇرىن، بەتەواو و مىو ئەوۋى ئامىزىكى كارمىيى ھەلگىرىت و بگۇرىنرەتەو.

ئەمە پىرى دەوترىت دىاردى تۇن - ئۇف (On-Off)، ھەروەھا بۇى ھەيە لەقۇناغىكى زووترى نەخۇشىيەكەدا بىتە روو و مىرگەوت، بەلام ئەمە بەھۇى ئەومومىيە كە دوا زەمى دىرمان خواردنەكە كارىگىرى لىمەست داومو تەواو بوو.

گەندە پاراكينسون لەراستىيەگە دەچىت

ھەمموو ھالەتتىك گەلەنشانەكانى پاراكينسون دەچىت بىويست ناكات پاراكينسون بىت. گەندە نەخۇشى پاراكينسون ئە ھەندىك نىشانەدا لەپاراكينسون دەچىن جىيادەكرىتەو ئەمەى دوابىيان ھۇكارى تىرى ھەيە.

ئەمە پىرى دەوترىت پاراكينسونىزم (Parkinsonism) و لەھالەتى ھەندىك نەخۇشى ئاناسىي دەمارەكاندا رویدەت.

ھەروەھا بەكارھىنانى ھەندىك دىرمان دۇى نەخۇشىيەكانى و مىو ساپىكۇس (Psychoses) و شىزو ھرىنيا (Schizofreni) دەبىيە ھۇى مىرگەوتى پاراكينسونىزم. بەھوازھىنانى لەپەكارھىنانى ئەوجۇرە دىرمانە ئەو نىشانەلەش نامىن.

زەمىر وەشانلىن لە(سەم)پىش دەبىيە ھۇى مىرگەوتى پىان

لەقسەكرىن. ئەمەش لەلەيەن كەسانى دەورۇپشتىەو، بەھەلە، و مىو بىئارمىزوىي و بىزەھقى و مىرگىرىت.

زۇر ئاسايىيە نەخۇشەكە خەم و پەژارە دايگىرىت؛

ئاسايىيە مىرۇقىش تىدەكات نەخۇشى پاراكينسون بىتەھەت بىت. زۇربەي كات ئەم خەم و پەژارەيە ئەنجامىكى سىروشتى نىشانەكانە، ئىتر ھەست بەناخۇشى و ئارەھەتى دەكرىت چوئە لەش و مىو كەسەكە لەگەلى راھاتوۋە ئىش ناكات و ھەلئاسورپىت. ئەم ھالەتە بەپەكارھىنانى چارەسىر باش دەبىيەت كاتىك كەنشانەكانى نەخۇشى پاراكينسون ھىور دەبىيەو، بەلام ھەندىك چار خەم و پەژارە دىتەر و ئەو كاتەش بىويستە دىرمانى دۇە خەمۇكى (antidepressiv) بەكاربەنرىت بۇ ئەوۋى گىرەتەكە بىرىتەو بارى ئاسايى.

نىشانە جۇراوچۇرەكانى نەخۇشى پاراكينسون ھەندىك چار و لەجىھانى دەروپشت دەكات واپازىن گەسە توشىوۋەكە لەپروۋى دىرونىيەو ناتەواو.

بەلام ئەوانە نەخۇشى دىرونى پىان نىيە ھەرجەندە نەخۇشەكان چارچار توۋشى خەلەقاۋى (demens) دەپىن. بەپەچەوانەو زۇربەي ئەم كەسانەى نەخۇشى پاراكينسونىيان ھەيە بەشىۋىيەكى ئاسايى زىرەكن، ئەوان كەمىك ئارەھەتەر لەخەللى دىكە ئەوۋى لەدىلانلەيە دىرى دەپىن.

بەرگەنەگىرتى مەندوبەتى و سەرقالى

نىشانەكانى پاراكينسون خراپىر دەپىن كاتىك نەخۇشەكە توشى دىلەراۋى، سەرقالى، نىرقۇسى و توۋرەپى دەبىيە، لەكاتى پىزدا پىان كاتىك لەدوكانىكىداپەو پارەى شت دەدەت روۋىدەت، تىرس لەوۋى كەسەكە لەم جۇرە كاردانەوۋىيەى ھەبىت لەكاتى سەرقالىدا و دەكات خۇى لەوجۇرە ھەلومىرچانە بەدوور بگىرىت. گىرتى شىتىك بەدەستەو، بۇ ئەمومە جانئاپەك، كىسەيەكى ەھلاگە پىان رۇژنامەيەك پارمەتى ئەمە دەدەت لەزىنەكان كەم بىنەو. ھەندىك چار نەخۇشى پاراكينسون پەنا دەباتە بەر فىل پىان شىۋاز كەو دەكات ئاسانتر لەجوۋلە دوربىتەو، بەشىۋىيەك كەنشانەكان كەمىر نادىارتىر بىپىنرىن.

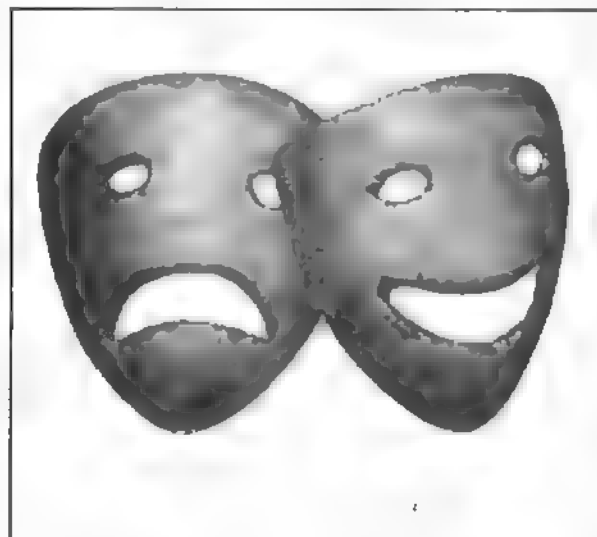
دىاردەكانى نەخۇشىيەكە لەگۇراندان.

بەسەرھاتەكانى نەخۇشى پاراكينسون لەلەي كەسە جۇراوچۇرەكان ھەمەچەشەنە و جىياۋازن. ھەندىك نەخۇشى بىمارمەتى دىرمان دىتوان بۇ ماۋىيەكى دوورونرىز ئاسايى پىن و

دەرھىنرابوو. (ئەترۇپىن)، كە مەدى كاريگەرىمۇ لەرىگە كەلە، لەكۇتايى سەدى نۆزدەدا بەكارھىنراو بەردەوام بەكارھىنرا تا كۇتايى شەستەكان (۱۹۶۰-۱۹۷۰). ئەترۇپىن لەرىگە كەلە، ھىۋەدەكرەدە، بەلام يارمەلى باشكرنى گرافى لەجولەكرنى نەخۇشەكەدا نەلەدا. سەربارى ئەۋەى يەككە لەكارىگەرىيە خراپەكانى مادەكە وشك بوونى لىك بوو لەدەم دا.

لەكۇتايى شەستەكاندا ۋاز لەبەكارھىنراى (ئەترۇپىن) ھىنرا دەست گرا بە بەكارھىنراى مادەيكە بىناۋى ئىلدىپا (levodopa) ۋە، ئىلدىپا مادەيكە لەمەشكە دەكۇرۇت بە دوپامىن (dopamine)، ۋالە ئەۋە مادەيكە نەخۇشەكانى پاركىنسون كەم كورىيان ئىلدا ھەيە.

نەمىزۇ (L-dopa) سەركەتەن چارەسەرەكە دۇى نەخۇشى پاركىنسون بەكاردەھىنرۇت.

دروست بوون و روودانى نىشانى ۋەكو نەخۇشى پاركىنسون. ئەمەش دووچارى يارىزانە پەرەكانى يارى (بۇكسىن) دەپىت و ھەندىك چار پى دەوتىت ديارەى (punch - drunk).

غۇشەئەى ئەۋە دەرمانانەى ئەمىزۇ دۇى پاركىنسون بەكاردەھىنرۇت:

دووچارى خىزانىش دەپىت

ئەۋەى رووبەروۋى نەخۇشىكى پاركىنسون دەپىتەۋە، رووبەروۋى خىزانەكەش دەپىتەۋە.

لەكۇتايىكە ھەندىك نەخۇش لەۋەى ھەموو كاتى نەخۇشىيەكەدا ۋالە بەسەر ھالەتەكەدا، ھەندىك نەخۇشىتر بەپىرى ئىپەرىبوونى كات لەمەموو شىكىكا پىۋىستىيان بەپارمەنى كەسانى دىكە ھەيە.

كارداۋەى دەروپىشت بۇيان ھەيە پىزارگەرىن. لەمىزەكەن، خاۋوخلىچكى، رەقلى ھەنگاۋ ھەلپەننى ئەۋىزانە، دەمۇچارى بىر جەۋلەۋ قەمكرنى ۋا كەمەنگى لىنىتىناكات ۋا دەكات دەروپىشت ۋاپزالىن كەسەكە خەلەقاۋە ھەرچەندە نەخۇشەكە لەروۋى دەروۋىنى ۋو رۇجەۋە ساغۇ تەندروستە.

زۇرپەى كەت نەخۇشەكە سەرقالەۋ پىر دىلەۋكە. نىشانەكانى نەخۇشىكە خراپەز دەپن بۇيە گرنەكە دەروپىشت تىپىگىن كەھالەتەكە چىرەۋو چۆنە، بۇئەۋەى بەخۇشەى ھەل ۋەمەرجى نەخۇشەكە خراپەز نەكەن.

ئەۋەنى توۋشى بوون لەپىش ھەموو شىكىكا پىۋىستىيان بەپارمەنى ۋىگەپىشتىنى ئىيە ھەيە.

لە(ئەترۇپىن) ۋەۋە بۇ ئىل دوپا (L-dopa)

يەكەم دەرمان كەمىزى نەخۇشى پاركىنسون بەكارھىنرا لەمەرومكى ئەتروپا بىلادۇنا (Atropa belladonnae)

كەمىزەرىن	مادەى كارىگەر	ئەۋەى پەرەم
لاساين دوپەمىنى دەكاتەۋە	Kabergolin	Cabaser
كارىگەرى (L-dopa) زىياد دەكات	Entakapon	Comtess
لەۋەپەردى دوپەمىن كەم دەكاتەۋە	Selegilin	Eldepryl
لەۋەپەمىن دروست دەكات	L-dopa+benserazid	Madopark
لەۋەپەردى دوپەمىن كەم دەكاتەۋە	Selegilin	Parkinyl
لاساين دوپەمىن دەكاتەۋە	Bromokriptin	Pravidel
لاساين دوپەمىن دەكاتەۋە	Ropinirol	Requip
لەۋەپەردى دوپەمىن كەم دەكاتەۋە	Selegilin	Selegilin
لاساين دوپەمىن دەكاتەۋە	Pramipexol	Sifrol
دوپەمىن يىكە دىنىت	L-dopa + Karbidopa	Sinemet

كەبەتەۋاۋى ئەۋ ئەرگەى پېۋىستە لەسەرى ئەنجامى بىدات.
زۇربەى زۇرى دەرمانەكان كاردەكەنە سەر بەشى دىكەيان
پېرۇسەى دىكە لەلەشدا.

جا بۇئەۋەى نەخۇشەكان دووچارى كارىگەرىى لاۋەكى
بىزارگەر ئەمىن لەپىشدا بەشۋەى پۇرۇسى ۋەسى نىزم و كەم
لەدەرمانەكە دەرئىت بەنەخۇشەكە. پاشان ھىدى ھىدى زىاد
دەكرىت، تا ئەۋكاتەى ۋەتىكى كونجاۋ دەپىنرېتەۋە كە بۇ ھەر
پەككە لەنەخۇشەكان كونجاۋە.

گەر دەرمان كارىگەرىى بەپېنى مەپەست ئەپوۋ...

ھەندىك چار ئاسان نىيە كارىگەرىى پاش لەپەكان ھىنانى
(L-dopa) بەدەست بەپىنرېت و داى جەند سالىك
لەپەكان ھىنان وادەدەكەۋىت كەكارىگەرىى پەكە كەم دەپىتەۋە.
كاتىك كارىگەرىى (L-dopa) كەمە غەۋلەدەرئىت بەدەرمانى
دىكە بەپىز بىكرىت.

ئايا پېۋىستە دەرمانى دىكە بەكاربەپىنرېت؟

ئىستا پېگەىتر ھەپە بۇ چارەسەرگەردى گىروگىرتى
كەم و كۆپى دوپامىن (dopamin). شىۋازىك ئەۋمىيە كە لاساى
كارىگەرىى دوپامىن لەمىشكە بىكرىتەۋە بەۋجۇرە كارىگەرىى
بەكاربەپىنرېت (L-dopa) بەپىز بىكرىت.

ئەم دەرمانانە پەنپان دەپىتەۋەر گەر ئىتر كارىگەرىى (L-
dopa) بەش نەكات پان لەكاتى دىباردەى (- On
Off) نەخۇش دا بەكاربەپىنرېت.

پېگەىكى دىكە ئەۋمىيە كىشەكە لەپىنرېتەۋە دىيەۋە
چارەسەر بىكرىت و ئەۋ دەرمانانە بەكاربەپىنرېت كە لەمىت بوون و
دارمانى دوپامىن كەم دەكەنەۋە، ئەمەش وادەكات بېرى دوپامىن
لەمىشكە زۇر بىت.

دەرمانى پارکينسون لەگەل دەرمانى دىكە تىكەل مەكە، پان
باشتر بېلېن پەكارمەپىنە؟

دەرمانە جۇاروچۇرەكانى نەخۇشى پارکينسون بەشۋاۋى
جۇاروچۇرە كاردەكەن. خالى ھاۋەپەشيان ئەۋمىيە كە ھەمەۋىيان
دەرمانەنجام ھەلەدەسەن بەنەركى دوپامىن كە لەش پېۋىستى
پېتەتى.

كارى ئىللوپا (L-dopa) لەلەشدا چىيە؟

(L-dopa) بېرى دوپامىن لەمىشكە زىاد دەكات، دوپامىن
ئەۋ كەپەنەرە (signalsubstans) يە كە دەمارە پەپام
لەخانەمەكى مېشكەۋە بۇ خانەپەكى تر دەكەپەنەت.
(L-dopa) تۋانەى جۋولە ئاساى زىادەدەكاۋ باشترى دەكات و
ھەرۋە لەرزىن كەم دەكاتەۋە.

(L-dopa) لەنەۋ دەرمانى تارادەپەك لەپەك جۋودا ھەپە،
ئەۋانېش (Madopark) و (Sinement) نە كارىگەرىى پاش
پان زۇر پاشيان ھەپە لەلەى زۇربەى ئەۋانەى دووچارى نەخۇشى
پارکينسون بوون.

ھەرۋە كارىگەرىى پەكى تارادەپەك پاش لەلەى لەسەدا
بېستى (۲۰٪) دىكەى نەخۇشەكان دېنېتە بەرەم.

ئەم دەرمانانە لە لاكارىگەرىەكان (Side effect) بېپەرى
نەپ، لەۋانە دل تىك جۋون و پاشانەۋە، ھەندىك چار
سەرلېشۋاۋى و لەجالەتى زۇر كەمىشدا توش بوون بەھەلەۋەسە
(زېنەخەۋ). گەر ۋەسى (L-dopa) زۇر بەرز بېت ئەۋا جۋولەى
نەخۇشەتراۋ ۋوودەدەت.

دەرمان بۇچى كارىگەرىى نەخۇشەتراۋى ھەپە؟

تارادەپەك ھەمەۋ دەرمانىك لەۋجۇرە كارىگەرىى پەپان ھەپە.
زۇر ئاستەمە، لەراستىدا ناتۋانرېت دەرە سانىك دىروست بىكرىت

چارەسەر لەپىڭگە چاللاڭكردن ۋە ھاندەرى كارەبايىيەۋە لەھەندىك نەخۇشخانە پەمپەۋىدەمكرو تەكنىكى چاندىنى دەمارەخانە لەشارى لوند (Lund) لەسوۋد، لەۋزىر لېكۇلېنەۋەدايە.

چارەسەرى سىرۇشتى، جومناستىكى نەخۇش گىرنگە

لەبەرئەۋەى نەخۇشى پاركىنسۇن باسكردنە لەجۈۋلە، گىرنگە ئەۋانەى توشىۋوون گىرنگى بىدەن بەتۋانائى جەستەيى (لېاقە)ى خۇيان ۋە ھەول بىدەن جۈۋلەى لەشيان لەناستىكى باش دا بەۋەرزىش كىردن راگىرن، لەبەرئەۋە جومناستىكى نەخۇش بەشىكى گىرنگە لەچارەسەر كىرنەكە.

دەبىت جومناستىكە ماسۈلكەكان بىخاتە جۈۋلەۋ روۋبەرۋوۋى سىتايان بېيتەۋە.

نەخۇش دەبىت بەپىئى نەخشەپەكى رۇۋانە ۋەرزىش ئەنجام بىدات بۇئەۋەى جۈلەى ماسۈلكەكان بېارۋىزىت. دەبىت ماسۈلكەكانى تەسكەرنىش پىرۇۋەيان پىكەرت، ئەۋىش لەپىڭگەى خۇندەنەۋەۋە بەدەنگى بەرزو بەشۋەپەكى رۇۋانە. ماسۈلكەكانى دەۋجاۋىش دەبىت راھىئەنئان پىكەرت. دانس ۋە سەماش باشە ۋەكو شىۋازىك لەچارەسەر بەكاربەيتىرت.

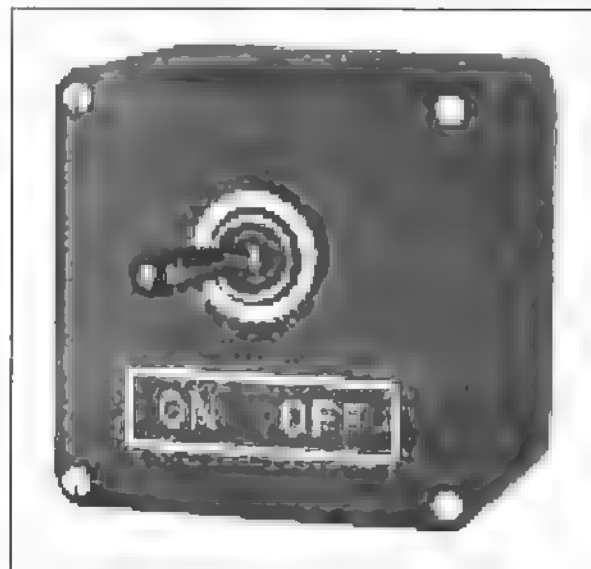
خوارەن

كاتى نان خۋاردن گىرنگە. لەش رېخۇلەبارىكە بەكاربەيتىرت بۇ گەپاندەنى (L-dopa). گىر نەخۇش لەكاتى نانخۋاردنە دەمانەكە بىخولت، ئەۋا دەرمان ۋە خۋاردنەكە پىش بىركىن دەكەن لەسەر بەكاربەيتىرتى سىستەمى گۈستەۋەى لەش.. بۇيە پىزىكەكان بەنەخۇش دەلتىن گەۋەمى خۋاردنى زۇر دەبىت نىۋ كازىر دۋاى خۋاردنى دەرمان بىخورت.

ئەم نەخۇشانە پىيان دەۋىرتىت شىۋازى "دۋاخستىنى پىرۇتىن" بىگرنەپەر، واتە ئەۋ ۋەمەى گەزۇرتىن بىرى پىرۇتىنى تىايە لەئىۋارەدا دەخورت. بەۋجۇرە كەسەكە ئەۋەى پىۋىستىيەتى دەپخولت ۋە دەمانەكەش لەپىشپىركى لەبەرەمبەر خۇراك رۇگارى دەبىت.

ئەرەنگى پاركىنسۇن (پەزمانى سۈيلى)

Akinesi، ئەكىنىسى، واتە بىجۈۋلەيى. يەككەكە لەنىشانە ئەۋەنەىيەكانى نەخۇشى پاركىنسۇن.

ئەمە ئەۋە دەگەپەننىت، دەرمانى دىكە كەكارىگەرىى پىچەۋانەيان ھەيە، واتە بەمىنگارى دۋپامىن دەبەۋە ناپىت لەگەن دەرمانى پاركىنسۇن ھاۋكات بەكاربەيتىرت. بۇ زانىارى لەبارەى ئەۋ جۇرە دەرمانەى كارىگەرىى پىچەۋانەيان ھەيە دەۋانرىت پىرس ۋە پەدەرمانسازو پىزىك بىكەرت.

شىۋازى چارەسەرى تىرىش بەپىۋەيە، يان جىۋەجى دەگىرت

بۇ ئەۋ نەخۇشانەى كەلسەرزىنى زۇر سەختيان ھەيە نائۋانرىت بەدەرمان چارەبىكەن دەۋانرىت بەنابىرتە بەرنۋەدارى. جۇرىك لەم نۋەدارىيە ئەۋەيە لەپىڭگەى دەرزى بىچۈكى زۇر بارىكەۋە بەكاربە لەمىشكە رەجەى دەمارى بىسۋىتىرت.

ئەمە ناخۇش ۋە پىر ئەزىمەت دۇتە بەرجاۋ، بەلام بەراسى دەۋانرىت لەپىڭگەى نۋەدارىيەگەۋە لەرزىنەكان نەمەپىرتە ھەرچەند بەمە نائۋانرىت نىشانەكانى دىكەى نەخۇشىيەكە كۇتاپىيان پىبەيتىرت.

مەرجىش نىيە كەكارىگەرىى نۋەدارىيەكە ھەتا ھەتايە بەردەۋام بىت. زۇرجار نىشانەكان سەر ھەلەدەنەۋە.

ئەمىرۇش بىرۇكە ھەيە كەمەۋلىدەرت ھەندىك بەشى مېشك بەبەكاربەيتىرت كاربە چالاك بىكەرت. چاندىنى دەمارەخانەش لەمىشكە بۇئەۋەى نىشانەكانى پاركىنسۇن كە بىكەرت پىكەرىەكى ترە.

تەلەقۇنى (مۇبايل) تۈۋاناسى

مېشك كەم دەكانتەۋە

لىكۇلىنەۋمىيەكى بەرپاتى تازە دوۋپاتى كىرۈتەۋە-

ئەۋ تىشكانەكى كەلە تەلەقۇنى بىزۈنەۋە (مۇبايل) دەردەچن دەشپىت كارىكى خىراپ بىكەنە سىر ھەرمەنەكانى مېشك لەۋ مۇقائەدا كە بەكارى دەھىنن، مۇبايل دەپىتە ھۋى مەندۈپىتى و سىرئەتەۋە لاۋاز كىرۈنى ھەرمەنى مېشك، ھەرمەھا دەشپىت بېيتە ھۋى

شېرپەنچە. ئەم

دەزگا بچۈكە بۇتە

بەشپىكى سەرمەكى لەمپىنى

مەيۈنەھا كەسدا، ئەۋ لىكۇلىنەۋمىيەكى كە خەستەخانەكى (بىرستۇل) پاشايسى كىرۈۋىستەۋە ۋەزارەتى تەندىرۈستى بەرپاتىنى چاۋدېرى كىرۈۋە، يەكەم بەلگەكى زانستى پېشكەشى كىرۈۋە، دەربارەكى ئەۋەكى كە دەشپىت مۇبايل تەگمەرە بىخاتە يادومەرى مۇقەۋە.

بەلەم بىرۈپكان دەربارەكى راستى زىانەكانى ئەم دەزگاپە جىۋاۋازن، پەتايەۋەتى تۈۋىنەۋە بەرپاتىنەكەكى ئەم دۈۋاپە، ئەم بايەتە مەترىسەكى زۇرى ھەپە، پەتايەۋەتى بەسەر ئەۋ كەسانەدا كە بەكارى دەھىنن لەكانى ئۇتۇمىيلى ئىخۋىرىندا بەلەم دەربارەكى بېستۇكى (سەمە) گۈنچەك، زامەمەكى كەم ئەۋ كەسانەكى كە ئەم تەلەقۇنە بەكار دەھىنن خەستۈۋىانەتە سىر دەزگاكەپان، ئەمە لەم نىزىكانەدا ۋەكۈ پاشكۈيەك دەپىتە ئامىزىكى بىنەرمەتى. دەتۈۋىن بىلپىن كە ھوشيارىيەك خەپكە لەناۋ بەكار ھىنەرانى ئەم دەزگاپەدا بلاۋدەپىتەۋە بۇ كەم كىرۈنەۋەكى زىانەكانى و مشۈۋر خۋارۈنسى پىۋىستە، بەلەم دەربارەكى رۇل ئەم تەلەقۇنە لەدەركەۋەتنى ۋەرمەسى شېرپەنچەكى لەمىشكەدا، ھەندىك زاناسى ئەمەرىكى لەۋ بارۈمەردان كە ھۋى ئەۋە دەگەرتەۋە بۇ لەناۋ چۈۋىنى مادەكى (مىلاتۇنن) لەلەشدا، چۈنكە بىر ئەۋ شەپۈلانە دەگەۋىت كەلە تەلەقۇنەكەۋە پەخىش دەپنەۋە. زاناکان لەۋ باۋمەردان كە (مىلاتۇنن) ئەۋ مانە كىمپايسىيەكە كە لە قەدەمە كىرۈنى دەركەۋەتنى شېرپەنچەدا رۇل دەپىنەت.

"دانا"

الزمان، ۳۳۲

Bradykinesia: بەرادى شىنپىسى، ۋاتە چۈۋەلەكى خاۋو

خىلچەك.

Dopamin: مادەكى پەمەندەر لەمىشكەدا كەپەپەمەكى نىرۋى

لەخانەپەكى نىرۋىيەۋە بۇ خانەپەكى نىرۋى تىر دەگەپەنەت، پىۋىستە بۇ رىكخەستەۋە ھاۋشەپىۋەكەرنى چۈۋەلەۋە كۈنترۈلگەرنى. نەپۋىنى دۈپنەمىن بەھۋەكارى نىشانەكى نەخۋىشى پاركىنسون دەدەرنەت.

Hypokinesia: ھىپۋىشپىنسى، نەپۋىنى چۈۋە.

Hyperkinesia: ھىپەرشىنپىسى پەان ھاپىپەركىنسى،

چۈۋەلى لەناساپى زىاتەر كە لەدەرمەۋى نىرادەپە.

L-dopa: ئېل دۈپا، مادەپەكە لەمىشكەدا دەگۈرۈرۈت

بەدۈپنەمىن. ئەمەق چارەسەرى سەرمەكىيە لەدۋى نەخۋىشى پاركىنسون.

Mimik: مېمىك، دەربىرىنى دەمۋچاۋ. زۇرپەكى كات نەخۋىشى

دەمۋچاۋى رەقۋ تەقۋ بىدەربىرپەنە، ۋاتە دەربىرىنى دەمۋچاۋ ۋەكۈ سستە.

Parkinsonism: ئەۋ نىشانەپەپە كەلەنەخۋىشى

پاركىنسون دەپىتە بەلەم ھۋەكارىتى ھەپە. بۇ ھەپە لەمەنچامى بەكارەپىنەنى دۈۋرۈرۈزى ھەندىك دەرمەن بېتەرۋو.

Protein: پىرۋىن ۋەك مادەكى سىپىنەكى ھىلگە. ئەۋ

خۇراكانەكى پىرۋىنپەن زۇرە گۈشت، ماسى ۋە ھىلگەپە. **Punch-**

durnk-syndromet: زەمىرى پەك لەدۋاى پەك ۋەشاندەن

لەسەر بۇ ھەپە نىشانەكى ۋەكۈ پاركىنسوننى لىپكەۋىتەۋە. ئەمە تۈشى بۇكسەرە پىرەكان دەپىت.

Rigiditet: رىگىدېتېتى، رىگىدېتېت، ۋاتە رەقۋ ۋەشكى.

لەگەل ئەكىنپىسى ۋە لىمىزىن (**tremor**) دا پەككە لەسە نىشانە

دەۋنەپەپەكانى نەخۋىشى پاركىنسون.

Tremor: لىمىزىن بەپىرى رېتەم دۈبارەۋەپۈۋە.

ئەم بابەتە لىمۋى زانستىۋەۋە لەلەپەن (ئان كاترىن

گرانىۋس) ۋە كەپىرۋەپىسۋو پىزىشكى بەرپەرسە لەلېنەشۋەپەن، شارىپكە لەسۈپ، چاۋى پىدا كىرۈدراۋە لەنامىلەپەكەدا چاۋكراۋە لەدەرمانخانەكانى سۈپد بەخۋاپى دەپەخىشۋەۋە. بەپىرى پىۋىست كۈرتەم كىرۈتەۋەۋە ۋەرم گىراۋە.

پاراسىتىنى خۇراڭ بەبەستەر

خالد محمد خان

مامۇستاي تەكنەلۇژىي شىرەمەنى لەزانگۇزى سىلىمانى

لەڭارخانەكانى شىرەمەنى و خۇراڭ سالىدا بۇ خەستەككردىنەموو
وشككردىنەموو خۇراڭ.

ئەم جۆرە ووشككردىنەموو پەشت بەسەرچاۋى ئامادەكردىنى
ووزەى گىرما بەبەگارەينانى گاز يا ھەلى ئاۋ ياكاربە لەنامىرى
تايىمىدا دەبەستىت، لەناۋ مالىشىدا دەتوانىرئى قېرنى تەباخ بۇ ئەم
مەبەستە بەگارەينىرئى.

۲- بەگارەينانى خۇيى Salting

لەمۇر كۆنەۋە زانراۋە كەزۇرىمى وورە زىندەموەرەكان ناتوانن
بۇين و زىاد بىكەن لەناۋ خۇراڭكىدا كەزۇرى خۇيى زۇرىي.
چونكە پەزى بەزىيى خۇيى دەپى بەھۇى مەندى خانە
بەكترىكان، ئەمەش دەپىتە ھۇى رۇگارىپوون لەۋ ھۇيانەى
كەخواردەمەنى پىي تىك دەپىتە خراپ دەپى. لەكوردستانىشا
خۇيى بۇ پاراسىتى پەنرى سەك بەگارەينىرئى كەزۇرى ئاۋ
تايادا زۇر، ئەم جۆرە پەنرى لەبەھاردا بەرپادەمەكى زۇر دروست
دەگىرت، ھەروەھا خۇيى لەنامادەكردىنى ترشيات دا
بەگارەينىرئى كە سەۋەى تىدەگىرت دەپىت رۇزەى خۇيى
لەناۋ ئاۋدا بۇ ئامادەكردىنى ئەم جۆرە ترشياتە لەنىۋان ۲-۱۵٪ بى
بۇ ماۋەپەك.

۲- بەگارەينانى قوتو Canning

ئىنستا زۇرىمى خۇراڭى ئامادەكراۋ لەناۋ قوتودا لەبازارمەكاندا
دەفۇشەيت. بەم رىگەيە سەۋەۋە ميوە ھەت دۋاى پاكزكردىنەموو
(تەقىم) و نۆڭكەل كىردىنەموو لەمكىرنى دەخىرنە قوتو
ياشۋە، نىجا پاكز دىكردىنەموو لەمەى گەرمەيەكى وادا
كەھەموو زىندەموەرە ووردەكان بىكۇزىۋ ئەنزىمەكانىش ئەمەيلى،

كۆرتەپەك دەرىلمى چۇنەئى پاراسىتى خۇراڭ:

مروڭ لە زۇر كۆنەموو ھەۋى پاراسىتى خۇراڭى بەشۋەپەكى
سەرەتايى داۋە، بۇلەۋەى پىداۋىستى خۇيى لەگاتى پىۋىستىدا
دەپىن بىكات بەبەگارەينانى ئەم خۇراڭە پىش ئەۋەى
گۇرپانگارىيەكى خراپى تيانا رۇۋىنات كەھەستى پىبىرى.
سەرەپاى شىۋەى سەرەتايى بەگارەينانى پاراسىتى خۇراڭ لەۋ
سەردەمە زۇر كۆنەدا، بەلام ئەۋەى كەنەم كەرىپان ئەنچام داۋە
توانىۋىپانە زۇر شەت لە چۇنىمى پاراسىتى خۇراڭ لەۋ ھەلەۋ
پاستىيانە كەبەرىنگارىپان بوۋە لەم بولەدا فېرىپان. كەتا ئىستا
ھەندىك لەۋ پىگانە پەمپرو دىكردىن. دەتوانىن زۇر بەكورتى
ئەۋ پىگانە كەنىستا بۇ پارىزگارى خۇراڭ لەخراپوون
بەگارەينىرئى بەم جۆرەى خوارەۋە باس بىكەين:

۱- ووشككردىنەموو Dehydration of Fcod

ئەۋ زانپارپانە كەلەبەردەستەدان دەرىدەخەن
كەۋوشككردىنەموو خۇراڭ كۆنەرىن رىگا بوۋە مروڭ زانپوۋتى.
مەبەست ئەۋوشككردىنەموو كەم كىردىنەموو ئەۋە لەخۇراڭدا بۇ
رادەپەك كەۋورە زىندەموەرە جىپاۋازەكان (بەكترىا، قەۋزە،
ھەۋىن) نەتوانن تايادا زىاد بىكەن. پان بەگارەينانى خۇرە ووزە
Sun drying بەملاۋكردىنەموو خۇراڭ لەمۇر تىشكى خۇرداۋ
تىكەدانى بەردەۋام تا ئەۋ خۇراڭە دىكەتە پادەى ووشككردىنەموو
پىۋىست. بۇ ھەۋە ئەۋ خۇراڭانەى كەبەم شىۋە سىۋىتەپە وشك
دەكرىنەموو لەكوردستاندا ئەمەن، پامى، باپىنجان، تەماتە،
ھەپىسى، ھەنجىر، تىرئ، كەشكەۋ شى دىكەش، ھەروەھا بەم
شىۋە ماسىش دەتوانىرئى ووشك بىكردىنەموو. ومىيا
بەۋوشككردىنەموو پىشەسازى كەبەشۋەپەكى فراۋان

كەنەمانە نەنبە ھۆي تىكەنلى خۇزلك لەمكالى ھەلگرتىياندۈ.
ھەمروھە ھەندىك شىرەمەنىۈ بىرەھمى گۆشتىش كەلەناۋ ھۆتۈي
پاكىزۈوانۈ نۇرخى خۇراكىيان تەۋاۋە لەمبازاردا ھەن.

زیندەمۆرە و وردەگان ناتوانن لەناوئەندێکی شەکری خەست یا ناوئەندێکی خۆراکیکدا گەڕێنەوە، شەکر زوڕ بێت ئیستایدا، بێرین چۆنکە ئەم ناوئەندە دەبێت بەهۆی راکێشانی ئەو ناوێ گەلەناو و زیندەمۆرە گەلەناو، یەهاتەبەردەوهی لەبەر جیاوازی خەستی لەنێوان ناوئەندێکی خامە بەکتریاگان و ناوئەندێکی شەکری گەدەبێت بەهۆی مەرفی خانەکان، هەر بێم جۆرە دەتوانین راشەوی خراپ مەبەونی خورما و دۆشاو و هەنگوین و مەرجا و خۆراکی دیکەش وەک ئەمەبە بێرین لەکاتی هەلگرێنن لەبارووخێکی ناساییدا.

چەند بېتاسىمىگى كىمىيەنى ھەن گەدىن بەھۇي پېگرتىن يا
 دوستانى مەشھۇر. سەو رەئىسە مەرتە ووردەسى دەپنە ھۆي
 خەلپەنى خەزىكە لەۋانە پەروەسات، سودىۋوم بەنزەۋاتى
 سودىۋوم ئوشى سەبىكە. ئىكەش يەڭمە ئىكەش رەئىتەنى ئەمانە
 بەننە لەكەزەتەنى خوراكە بەننە دەرى.

[illegible]

بەكارهيتىنى بىر قەدەر (ئالاحىد) باشتىن بىرگىچە بۇ پاراستىنى سەۋرە، گۆشتە ھەتتەك مېۋە شىرەمەنى بۇ ماۋەيىكى كەم، ئەمما ئەمە ماۋەيە پەيۋەندى يە جۈرى خۇراكمە ھەبە مانەۋى خەرك لىئاۋ ھەر خەردا بۇ ماۋەيىكى زور دەپتە ھۇ تەكجۈۋى، كەبىرىيە لىگۈزىنى رەنگو بۇن و تامى ئەمە خۇراكە لىگەل نۇم بوۋەۋى نۇخى خۇراكىي.

يەسەن باشىزىن رېڭكەيە بو باراستنى خۇراڭ، كەبرىتىيە
لەبەكارهينى پىلى زۆر نىزمى گەرما بو ماويمىكى درىژخاينى
كە دىگاتە دوو سان بىنەودى لەخۇراڭكەدە، گۆزىڭكارىيەكى وا
روبىلت كەشايەنى باس يىت، پىلى گەرماي يەستەرى مالان
دىگاتە (ماس) كەچالاكى زۆر بىلى بىلەكتىياو وورە
زىندەمەكانى دىكە كە ھۇى تېڭجۈۋىنى خۇراڭىن زۆر كەم
دەيتتەو ۋە زۆر بىيان لەماويمىكى درىژخاينىدا دەمرىن.

ھەممۇ خۇراڭنىڭ تارەو گۈللىنىۋاتقان زوۋ تىڭ دەجىت نەگەر
لەباردۇڭخىڭى سۈرۈشتىدا ھەلىگىنرېن. خېرايى تېڭچوۋنى خۇراڭ
دەگەرپىتەۋە بۇ زۇر ھۇ، لەۋانە پىزىۋى ئاۋو خۇيىۋ شەمكرو
ترشىۋ مادە پارىزەرەمكەنى ئاۋ خۇراڭكەمدا. جگە لەۋوۋنى
ئەنرەمەكان و رادە چالاكەن و تا ج رادەمەكەش ئەو خۇراڭكە بە
ۋورۇدە زىنەۋەرە حىياۋەزەكان لەكەنى ئامادىدەردن ۋە ھەلگرتىدا
پىسپىسەۋ. مەسبەست لەتېڭچوۋنى خۇراڭ ئەو گۈپانكارىيە خراپەيە
لەخەسەلقتى سۈرۈشتى خۇراڭدا ۋەك رەنگە پۈن و ئام و بىئات
(قوام)، ۋەيا لەپىڭكەتنى كەيەيۋەدە بەشپەۋەك كەۋا لەو خۇراڭكە
دەكەت كەلەلەيەن كېرەۋەدە بەسەندە مەنرەت، لەۋانەشە زىيان
بەتەندۈرۈستى يىگەنەن

معیشت لار دجراوی، مومن
Food poisoning
دهرگه و تنی سهرتاکانی نه خوځیښه که ډوونسی مروفت دعبی،
له نه نجامی خواو دسر خوراکنه که دغری تیابیږو له لایهن
جوړیږیکی تاپه پست لږوړو ده زیډو دود دکان لاساتی نه شو تپایاندا
لروست دعبیتو پپی د دلبیس ډو تسین (Oxin) نه مېش دعبیته
هوی ټیکه جزری بهلروستی مروفتو ناروړووی وشافه وده له گڼ
سهریښه تپا - شو پچوړ، ل احمدی د لاله مردن له باره
گرانه کاندا

زۇرچار لەۋايىيە خۇراك بەۋزىدە: - جەۋزىد نەخۇشچەرمەكان
پەيس بېيىت، ئەۋزى لەۋ خۇراكە جەۋ، نوۋىنى نەخۇشى دەپس،
پەتايىيەتنى ئەگەر لەۋ خۇراكە بەۋمارەپكر زۇر لەۋمىكرۇپى ئەۋ
نەخۇشپە پەيس بوسى. لەۋپەنكاسى خراپىۋوسى خۇراك ھۇكارە
كىمياۋىيەكانن ئەسەر كۆزائىك يا كارلىكرىنىكى كىمياۋىيە
كەببىتە ھۇى كاركرىنە سەر جەسلىنە فېزىۋاۋى كىمياۋىيەكانى
خۇراك، ەك بۇ يايۋونى رۆنۋ (اكسىدە) oxidation ۋ بۇدېۋونى
Rancidity، ەسروما پەلى كىرماي زۇرو تېشىكى خۇرى
راسلەۋخۇۋ جۇرى خۇراكۋ شتى دىكەش لەۋكارە
پازمەتتەرمەكانن بۇ خراپىۋونى خۇراك.

لەجوارىيەكى دواىى ئەم سەدەيدىدا كەسانىكى زۆر كەوتتە
كېيىن و بەكارهيتانى بەستەر لەمالەكانياندا، بەتايبەتى
لەولاتەكانى جيهانى سەيەم، لەوانە كوردستانى خوشمان. وەك
رەنگايەك كەجىي مەمانەيى بۆ ياراستى خۇراك و مسۆگەرکردنى
بووونى خۇراكى ھەمەجۆر بەدرزايى سال بۆ بەكارهيتانى
خەيزانى، لەگەل زالبوون بەسەر كەمى ھەندى خۇراك لەھەيتەئى
وهرزى سالا. لەسەيھەتەكانى ياراستنى خۇراك لەبەستەردا
لەمانەن:

۱- بسمتن پروتسهيکي ناسانه، چونکه پښويتياگانې
تاريديک سادې، له مالاندا هم پښويتياڼه ټينامېن له جوونې
پسته ريک له حالتيکي ياشداو جهوزيک و منجه ئې ناوې کولو و

۴. پەلەكانى گەرمای نەزم كە بەكار دەھىنرئىت بىز بەستنى خۇراك و رىگەنات بەزىندەمورە ووردەك ان بەتايىبەستى نەخۇشخەرمكان بەنەشوشەماكرىن. ھىندىكىيان لە ھەنگرىندا بۇ ماومەكى زۇر دەزىن. بۇيە ئەو خۇراكانى بەستويانە لەپرووى تەندروستىيەو بۇ خوارىن دەست دەمن، بەسەرچى لەماوى ھەنگرىنياندا لەناو بەستەردا بە بەستويى مابنەو. ھەروەھا بەستى نايەل چەورى بۇيا بىي وەك لەگۇشت و ماسى كەردا. ھەروەھا گۇرۇن لەپەنگى مېيەو سەوزەدا نايىت ئەگەر خۇراك باش لەناو زەرفا پېچراپىتەو ھەوای بۇ نەجى.

۵. بوونى بەستەر لەمالدا يارمەتى بەدەستەينانى خۇراكەكان دەدات بەشپەوھەكى نېمچە سروشى

لەوكانانەى كەومەزى ئەو خۇراكانە نېيە، ئەگەر ئەو جۇرە خۇراكە باشانە لەكانى بوونىا كېراپى لەبازار بەنرخىكى ھەرزان و لەبەستەرا ھەنگىراپى.

۶. بوونى بەستەر لەمالدا يارمەتى خاومەن مال دەدات بۇ گۇرۇنكارى لەجۇرى ژيانى رۇۋانەى چۈنكە پېيۇستىشى بەو نايى كەرۇزانە بېچ بۇ بازار بۇ كېرىنى پېيۇستى خېزانەكى لە گۇشت و سەوزەو مېيەو. ئەمەش دەپتە ھۇى ئەوۋى كەنەو خېزانە كاتى زياترى بۇ پشودان و ئەنجام داتى كارى دېكە ھەپىت. ھەروەھا دەتوانىرئ خوارىنى كولىنراو و نېمچە كولىنراو بېستەينىرئ و بۇ ماومەك لايان بەپىتەو. ئنى مالش دەتوانى كەك ئەو كاتانەى كەھەپەتى وەرگىرت بۇ ئامادەكرىنى ژەمى خوارىن بەشپەو كولا و نېمچە كولا كە بەشى چەند رۇۋىك بكات. بەم جۇرە دەتوانى كاتى بېئىشى دابەش بكات لەنىوان كارى مال و مائەكانى و پشودانىدا.

پەيەندەپەكى پېچەوانە ھەپە لەنىوان پەلى گەرمای بەستەرەكان و ماوى پاراساتنى خۇراك. ھەتا پەلى گەرمای بەستەر نەزمىيى ماوى پاراساتنى خۇراك دىژىتر دەپى لەگەل كەمبەوئەو كارتلىكرىنى كېمىاوى و چالاكى ئەنەزىمەكان كە لەناو خۇراكەكەدا روودەمن. ھەروەھا كەمبەوئەو كەشەو چالاكى زىندەمورە وودەكان.

مەنچەلىكىش ئاوى زۇر ساردو زەرفى پلاستىك و ئەوانەى كە لەسپلەفېن و پۇلى ئىشلىن poly ethylene و ناپلۇن دروست كراون، لەگەل كېسى تورەكى دېكە بۇ ئەم مەبەستە دەست دەمن.

۲. زۇربەى لىكۇلىنەو شېكارىيەكان دەربارى خۇراكى ناو بەستەر دەرى دەخەن كە ئەو خۇراكانە، بەستىن كارىكى كەم دەكانە سەر نرخی خۇراكيان. ئەمەش پەپەندى بەجۇرى خۇراك و جۇنەپەتى ئامادەكرىنەو ھەپە. ھەندىك جەر بەستى دەپتە ھۇى باشكرىنى بىياتى خۇراكەكە، ھەروەك لەگۇشتدا بەدى دەكرى، كەبۇ ھەرسكرىن ئاسانرە ئەگەر بەراوردى بېكەن بەگۇشتى تازەو، چۈنكە كىشانى ناو لەناو خانەو شانەكانى خۇراكا بەھۇى بەستەو دېوارى ئەو خانانە دەپىرئ و يارمەتى دەدا كەگۇشتەكە تەپى زياترى.

۳. ئەو خۇراكانەى كەبەستويانە جىاوازيان نېيە لەبۇن و تام و بىيات و رەنگ و نرخی خۇراكيان لەگەل خۇراكى تازەدا مەگەر زۇر كەم نەپى. مەرقى ئاساى بەزەمەت دەتوانى جىاوازيان بكات. ئىمە نايى چاومەوانى ئەو بېكەن كەپرۇسەى بەستىن بىتوانى ئەو خۇراكى كەچاك نېيە لەسەرەتاو، بەبەستىن بېي بەخۇراكىكى چاك. چۈنكە بەستىن تەنھا دەتوانى ئەو خۇراكە لەبارودۇخى پېش بەستىن بېئىتەو وەك خۇى.

خىشتى ۋىمارە (۱) پەيىۋىنى نىۋان پەلەكانى گەرماۋ ماۋى پاراسىتى نىشان دەدات.

پەلەكانى گەرماۋ بەكارھاتۇۋ	ماۋى پاراسىتى
۰-۱۰۰%	زىپار لەمىكىك
۰-۱۰۰%	سەلەك
۰-۲۰% پۇ-۲۰%	سەلەك
۰-۲۰% پۇ-۲۰% (تەبىئىي)	زىپار لەمىكىك
پەلە گەرماۋ زۆرۈم-۰% س يا زىپار (بازىگى)	زىپار لەمىكىك

حەكە ئەپەلەكانى گەرماۋ بەكارھاتۇۋ، ھۆكارى تىرىش ھەن گە كاردەمكەنە سەرماۋى پاراسىتى خۇراڭ ۋەك شىي رىزەيى ۋ ھاتۇچۇ ھەۋا لەناۋ گەنجىنە يا ئەۋ جىگەيەي گە بەستەرى تىپەپە. ھەرۋە ھۆرى خۇراڭ ۋەك پەيىس بوۋى بەمىكرونىكان.

دوۋ رىگا ھەپە بۇ بەستى خۇراڭ:

۱- بەستى ھىۋاش Low Freezing

ئەۋ پەلە گەرماۋ بەستىگە بەم رىگا بەكار دەھىت رىت لەمىۋان ۵-۲۰% س پە. ۋە ئاساسى ۱۰-۲۰% س پە. ماۋى پەيىس بەستى تىپايدا لەمىۋان ۲-۷۲ سەعاتە.

۲- بەستى خۇرا Quick Freezing

پەلە گەرماۋ بەستى تىپايدا دەگاتە ۵۰-۱۰۰% س ماۋى بەستى لەمىۋ سەعات تىپا پەيىس شىۋە تازە زۆرە بۇ بەستى كەتپايدا ناپەتۇچىنى شىل بەكار دەھىت رىت بۇ ساردىرەنەۋى ھەۋا بۇ ساردىرەنەۋى خوار دەمەنىيەكان لەپەلە گەرماۋ بەستى - ۸۲ بۇ ۱۶۰-۱۷۰.

بەستى خۇرا باشتە لەمىستى ھىۋاش لەمىر ئەۋ ھىۋانەى حۋارەۋە:

۱- ئەۋ كرىستالە سەھۋانەى دروست دەپن بەھۋى بەستىنەۋ پچوۋى، لەمىرەۋە روۋشان پان دىرانى خانەكانى خۇراڭ كەمە.

۲- كاتى پەيىس بۇ دروستىۋى ئەۋ كرىستالەنە كەم دەپن، ھەرۋە ھەل ھاتنە دەرەۋى مادە توۋاۋەكانىش لەخانەكاندا جىبوۋنەۋى كرىستالە سەھۋانەكان تىپايدا كەم دەپنەۋە.

۳- ۋەستى گەشەى مىكرونىكان بەخىرايى

۴- ھىۋاش بوۋنەۋى چالاكى ئەنەمەكان بەخىرايى

۵- لەكانى بەكارھىنانى ئەۋ خۇراكانەى كەبەبەستىنى

خۇرا ئامادەكران، تۈنەۋەمىيان بەشىۋەيەكە كە زۆر لەشىۋەى سىروشتى خۇراكانەكان دەچن پىش بەستى، بەلام ئەمە ھەموو جۇرە خۇراكانىك ناكرىتەۋە. بۇ نەۋە بەستى خۇرا كارناكانە سەر ماسى ھەۋا رادەيەى كەكاردەكانە سەر بەستى سەۋزە.

كارى بەستى ئەسەر كۈشتى مىكرونىكان

پەيىس بەستى رىزەيەكى زۆر كە ۸۰-۵۰% ئەمىكرونىكانى ناۋ خۇراڭ دەكۈزى، ئەگەر بەستى خۇرا بەكارھىتپا، رازەى كۈشتى ئەۋ مىكرونىكانە پەيىۋەنە بەزۇر ھۆۋە ۋەك جىۋو خىرايى بەستى جۇرى خۇراڭ ۋەك ھەلگرتن ۋ شىي بىكەش. ھاتنە خۋارەۋى پەلە گەرماۋ بۇ رىزە بەستى رى ئەمىكرونىكان دەگرتى بەكارى خۇيان ھەلەن، جگە لەۋەى كەپىۋىستىيان زىاد دەكات بۇ ۋەگرتى خۇراڭ، پەرواش ۋەپە كەھۋى مەرتى مىكرونىكان بەستى دەگرتەۋە بۇ پەستى كەنەنجامى نەبوۋى ناۋو خۇراڭ ئامادەى كەمىكرونىكان دەپن ۋەرىگرتن، بەھۋى ئەۋ شىۋەيەى كەخۇراڭى بەستىنەۋى تىپەپە. ھەرۋە ئەۋ گۇرپانكارىيە كىمىۋەيەى كە لەسروشتى پەرتىنى خانەى مىكرونىكانە ئەپە Flocculation Denaturation ۋ گۇرپان سىروشتى تىرە ناۋىكەكان RNA ۋ DNA بەھۋى زىادىۋىنى رىزەى مادە توۋەكان لەناۋى نەبەستراۋا كەدەپن بەھۋى گۇرپانكارىيە كىمىۋەى ھىزىۋى لەناۋى شانە مىكرونىكانە ۋەك گۇرپان خەستى لايۋى ھىدروچىن PH ۋ پالەپەستى ھەلەۋ زىادىۋىنى خەستى خۇۋى ۋەستى چالاكى ئەنەمەكان لەناۋى خانەكاندا، كەدەپن بەھۋى نەمانى چالاكى مىكرونىكانە لەۋانەشە ھۋى مەردن بەگرتەۋە بۇ روۋخانى ھىزىۋى خانە مىكرونىكانە بەھۋى كرىستالە سەھۋانەكان، بەتاپەستى قەۋارە گەۋەمەكانىيان كە لەدەرەۋى شانەكاندا دروست دەپن. لەبەستى خۇراڭا كرىستالە سەھۋانە پچوۋى ۋەك دەرۋى دروست دەپن بەۋارەپەكى زۆر لەناۋى خانەكاندا، لەمىرەۋە خانەكان دەتۈن پەيىكەرى سىروشتى خۇيان بىپارىزن. بەلام لەبەستى ھىۋاشدا نەپەكەى ۸۰% لەناۋى خانەكان دىنە دەرەۋە بۇ نىۋان خانەكان، كەدەپن بەھۋى دروستىۋىنى، كرىستالە سەھۋانەكان بەقەۋارەپەكى گەۋەۋە ۋەمەپەكى كەمەت لەۋانەى كەدەرۋە دەپن بەپەستى خۇرا، ۋا پەروا دەگرتى كە ئەم كرىستالەنە دەپنە ھۋى كۈشتى بەگرتى زىپار بەھۋى روۋشان دىرانى دىۋارەكانىنەۋە، جگە لەزىۋى ھىزىۋى كە ئەم كرىستالە سەھۋانە دەپنە بەخانىۋە شانەكانى خۇراڭ.

ھۆكارى دىكە زۆر كەكاردەمكەنە سەر مەردى مىكرونىكانە بەپەستى، ئەۋانە جۇرى مىكرونىكانە تەمەنى ۋەۋانەى گەشەى ۋ ئاپا ئەۋ خانانە سەۋزەخانەن يا سىۋرن، لەگەل جۈنەپەتى ھەلگرتى خۇراڭ جۇرى بەستى. بەستى زۆر خۇرا دەپن بەھۋى مەردى ۋەمەپەكى كەم لەمەكتىا. بەلام بەستى ھىۋاش رىگا بەنەشۋەمەى ھىندى بەكتىا دەدەت كەدەپنە ھۋى مەردى ۋەمەپەكى كەم لەمەكتىا. دەرەۋەۋە كەۋا ۋەمەپە مىكرونىكانە زىندوۋ كەم دەپنەۋە بەدەۋەمەن بەمەۋى مانەۋى خۇراڭ بەپەستراۋى. ئەم كەمىۋەۋەمەپەش لەسەرخۇ دەپن تا چەند سەلەك، دۋاپى ھەموۋ مىكرونىكانە دەمەن. ھەرۋە جۇرى

چۇن خۇراك دەپپەستىت ؟

پىرۇسەي بىستىنى خۇراك لەپىستىمدا بىرىتىپە لەگۈزۈپنى ناوۋىيۇكەكانى دىكەي خۇراك لەشۋەي شىمەيۇ بۇ شىۋەي رەقەي، بىرپىكەي نىزىكىرەنەۋەي پەلەي گەرمەي گەنجىيەي بىستىم بۇ پەلەي زۇر بىستىن، لەكەي بىستىندا ھەمۇۋ ئەۋ شەمەنىيەي كە لەناۋ خانەكانى شانەي خۇراكەكانىدان رەق دەپن. ئەمەش دەپن بەھۋى ۋەستەننى كارلىكىرەنە كىمەيۋى ۋ بايۇكىمەيۋەيەكان لەناۋ ئەۋ خۇراكەندە، ھەرومە ۋەستەننى چالەككى ئەنەيمەكان ۋ باۋبۈۋىنىش. زىندەۋەرە ۋوردەكان ناتۋانن بۇيىن ۋ زىادەكەن لەۋ ناۋەندەدا، چۈنكە زەھمەتە بۇيان پتۋانن خۇراك ۋەرگىرەن گەشە بىكەن، جگە لەۋەي كەشەمەنى ناۋ لەشيان دەپپەستى ۋ دەپپە بەھۋى مەردىيان. بەگشەي بىستىن بۇ ماۋەيەكى كەم زامەيەكى كەم لەپەكتەيە دىكۈزۈ، ھەرومە بەچالەككى زۇرپەي ئەنەيمەكان ھەرمەس ناھەيئەن، بەلەم ۋاپان لىدەمكەت كەبچەنە دەۋرى (سەبۋەنەۋە)، بۇيە دەپپەنىن لەكەي تۋانەۋەي خۇراك دۋى دەپپەنىن لەپەستەدا، يا بەھۋى بىرىنى ئەزۋى كارەپاۋە ئەۋ ئەنەيمە ۋ زىندەۋەرە ۋوردەنەي كەماۋن سەلەنۋە دەست دەكەنەۋە بەنىش كەرن.

دەتۋانن بىلەن خۇراكى بىستىنراۋ لەكەي تۋانەۋەدا زۋوتىر خۇراپ دەپن لەخۇراكى تازە، چۈنكە بىنەيى شىش تەرە، بۇيە دەپپە كەدەسەي بەتۋانەۋە كەرد بەگسەر بەكاربەيئەنرە، بىستىن يارمەتى كەمەركەنەۋەي بۇ بابۋونى خۇراك دەمەت كەبەھۋى ئۇكەسچىيە ھەۋاۋە، رۋودەمەت، ۋ ھۋەكە لەھۋەكانى خۇراپەۋونى خۇراك، دەتۋانەرە بۇ بابۋونى كەم كرىتەۋە لەماۋەي بىستىندا بەپەچەنەۋەي خۇراك بەپاشى لەناۋ زەمە، بەلەم سەرمەي ئەمەش پىرۇسەي بۇبابۋون زۇر بەھىۋاشى بەردەۋامە تەنەت لەماۋەي بىستىنى خۇراكدا، بەتەپپەنى ئەۋ خۇراكەنەي كەزىمەيەكى زۇر لەرۋى ۋ چەۋرى تەپپەيىت لەكەي ھەلگەرتەياندا بۇ ماۋەيەكى دەرۋىز.

بەستىن ۋ تۋانەۋە بەنەپە

ھەندىك تەقەي كەرنەۋە دەرى خىستۋە كەپرۇسەي بىستىن ۋ تۋانەۋەي خۇراك بەنەپە يارمەتى ئەدا بۇ كۈشەننى زىاتىر لەمىكەۋەكان. پىرۇسەي تۋانەۋەي خۇراكى بىستىنراۋ بىرىتىپە لەتۋانەۋەي كرىستالە سەھۋەكان ۋ گۇرەيان بۇ شىۋەيەكى شەل، كەجەيەكىدەكە لەلەيەن شانەي خۇراكەۋە دەمۇرەيتە، يا دەپپەيتە دەردەۋى خۇراكەۋە. تۋانەۋەي ھەيۋاش لەۋىر كۆنەۋەلا ياشەرە لەتۋانەۋەي خىرا، چۈنكە جەيەكىدەكە شەمەنىيەكانى كرىستالە سەھۋەلە تۋاۋەكان لەسەرخۇ دەمۇرەيتەۋە لەلەيەن شانەكانى خۇراكەكانەۋە. بۇيە خەسەتەكانى ئەۋ جۈرە خۇراكەنە دۋى تۋانەۋەيان ياشەۋ زۇر جىۋاۋىيان نىيە لەگەل پەش بىستىنەن. ئەگەر پىرۇسەي تۋانەۋەي خۇراكى بىستىن تارەپەيەك خىراپەۋ

خۇراك رۇل لەمەردىنى مىكروۋەكان لەماۋەي بىستىندا دەپپەيت ۋ ماۋەي مانەۋەي خۇراك بەبىستىنراۋى. دەركەۋتۋە كەشەكەرو خۋىۋ پەرتىن ۋ مەكان ۋ چەۋرىيەكانى خۇراك دەپپە ھۋى پاراسىتىنى مىكروۋەكان لەسەردى ئەۋ ناۋەندەي كەتەيان، لەكەتەكە ئەۋ خۇراكەنەي كەزىمەيەكى بەرە لەناۋ تەرشىيان تەپپەيە دەپپە يارمەتەيدەك بۇ مەردىنى مىكروۋەكان لەماۋەي بەستىندا.

خىستەي زامە (۲) پەشنىيازە بۇ زامەي بەكتەيەي زىپەندراۋ بەلەي زۇرەۋە كە لەناۋ ئەم خۇراكەندە بىن.

خۇراك	بەلەي زۇرەۋە	خۇراك	بەلەي زۇرەۋە
ماشە سەي	۱۰۰,۰۰۰	زامەي بەكتەيەي	۱۰۰,۰۰۰
پەكە	۱۰۰,۰۰۰	زىلەۋ لەقەرىيەك	۱۰۰,۰۰۰
كە ئەمەشەي	۵۰۰,۰۰۰	خۇراكى كۈلەۋ	۱۰۰,۰۰۰
سەپنەخ	۱۵۰,۰۰۰	خۇراكى ھەكەي	۲۰۰,۰۰۰
تەرىنەيىت	۷۰۰,۰۰۰	تەپپەن	۱۰,۰۰۰
ئەسۋەيەي سەۋىز	۱۰۰,۰۰۰	كۈشەي	۵,۰۰۰,۰۰۰
قۇرۇل	۳۰۰,۰۰۰	پەچەكراۋ	
		كۈشەي قەيە	

یەكسەر ئەو خۇراكه بەكاربەھتەر، لە حاڵەدا نەشونماي
میکروبەکان لەناو ئەو خۇراکەدا کێشەیهکی ئەوتۆ دروست ناکات.
بەلام کێشەکه گەوره دەبێ ئەگەر خۇراکهکان زۆر بەهێواشی
بتيۆنرێتەوه، یا ئەو خۇراکانه کەتوانمەتەوه بهێنرێتەوه بۆ
ماویەکی زۆر لەژێر بارودۆخێکی سڕوشتیا گەهرێ
بەمیکروبەکان دەدات دەست بکەنەوه یەنەشونما. لەوانەشە
نەشونماي میکروبەکان مەترسیی بۆ ئەندروستی ئەوانەي کە ئەو
خۇراکانه نەخۆن، دروست بکات وایە بپوایە کەنەشونماي
میکروبەکان دەي تەوانەوي خۇراکه بەستومەکان خێراترە لەپێش
بەستن، چونکە ئەو ناوەندە خۇراکیەي دروست دەبێ لەبارتەر
بۆ پێویستی میکروبەکان وەک لەپێش بەستندا. لەبەرئەوهي
تەپۆسەي بەستن رێژمیهکی زۆر ئەو میکروبەنەي کەلەسەرتاوه
هەن و حەز لەساردی دەکەن PSYCHROPHILIC دەکوژرێن،
بۆیە ماوي خراپوونی خۇراکی بەستینراوی تەواوە نزیکه ئەو
ماویەي کەپێویستە بۆ خراپوونی خۇراکی نەبەستینراوی تەواوە
نزیکه ئەو ماویەي کەپێویستە بۆ خراپوونی خۇراکی
نەبەستراو، چونکە یەكەمیان ژمارمیهکی گەم میکروبی تێدایە
بەلام گەشەي خێراترە، وە دوومەیان ژمارمیهکی زۆر میکروبی
تێدایە بەلام گەشەي گەمترە. هەروەها هێندێ لەلەوزمەکان کە
لەناو خۇراکی بەستینراوایەون جیاکراونەتەوه، کەدەرکەوتوووە
دەتوانن لەپەنەي گەرمای ۵-°م گەشە بکەن وەک:

Geotricum و *Botrytis cinerae* و *Pullularia pullulans*
condidurm

۴- تا دمتوانی زمره و کیسی باش بهکار بیته بؤ
خۇراکه کانت، که دمیج ئەم خەسلەتانیان تێداین:
۱- ئەبەلئ هەلەم و تەری لی بیته دەرەو
پ- پاک و ھایم بن و نەرمیش بن لەمەلی گەرمای نزمدا،
چونکە هیندی زمرە پلاستیکی ووشک دەرەو و گەدە خڕپنە ناو
بەستەرەو دەرپۆن.
ج- دمیج ئەو زمرەنە رێکەدن بە چوونە دەرەوی بۆن و
بەرامەتی خۇراکه کان لەزەرە کەنەو.
د- ئەبەلئ چەوری و ناو خوین لییان بیته دەرەو، یا
زمرە کان هەلیان مژن.
ه- خریان ھەرزان بۆ و لەبازدا ھەبن.
و- ھەوارمیان دەست بەت بۆ بەکارھێنانی خێزانی
ز- ئاسان بن بۆ پێچانەو و داخستن و کردنەو لەکاتی
پێویستیدا، ھەرەوھا ئاسان بن بۆ ھەدکردن بۆ ئەو زمرەنە
کە نەرم، پێویستیشە ئەو ھەوایە لەناو زمرەکاندا بەئێرینە
دەرەو لەکاتی پێچانەو دا، ئەو زمرە پلاستیکی رەقەنەشی
کە ھەوایان تێدا ھە دمیج دەرەنرێن بەرگرەو خۇراک پێش
داخستیان، بەھەرچ بۆشایەکی کەم لەزەرەکاندا بەئێریتەو،
چونکە خۇراکه کان بەبەستن دەکشێن، لەکەلکەکانی پێچانەوی
باشی خۇراک لەناو زمرە پارێزگاری پاگوخاوی و نەھێشتنی پێس
بوونیەتی لەبەستەردا.
۵- نابێ بۆشایی ناو بەستەرەگە پرکەینەو بەو خۇراکانە
کە پێویستیان بەبەستن نییە، وە دمتوانرێ لەناو بەفرخەردا
ھەلگیرێن وەک گەرمو چەوری ئەگەر کەم بن.
۶- باشتر وایە بەبێ بەرواری بەستنیان ئەو خۇراکانە
بەکاربێنن، واتە ئەوانە کە زووتر خراونەت ناو بەستەرەو
پێشیان خەپن لەبەکارھێناندا

چۈنئەتى پاراستنى شىر وشىرەمەنى

دېتوانين ټولو شيرمه نښاني ګډه لوانه يه لمانو بازارپا هه بڼ بګه ښه يه دوو ټه شوه،

۱- ټولو شيرمه نښاني ګه لګارخانه ګاندا دروست ګراونو بریتين له: شيري پاکړګراو پهنيري تېرو ګوټينراو (زهره) processed cheese و ډونړممو ماستو قهماغو ګهره.

۲- ټولو شيرمه نښاني ګه څه ګي دروستيان مګه ګه بریتين له: شيري تازهو پهنيري سه لګي تېرو پهنيري پيستهو ډونړممو ماستو قهماغو ګهره ډو شيري پاکړګراو سارګرډنډه وي ناوي بېه مېه بېستي پارېرګاري ګرډني، چونکه ټولو شيره خراوته بهر پهلې ګهرمايه ګي بهرزه ګاتي پاکړګرنيډا، ګنه مېه شېه ډېه بېه ټه ماني هه موو زينډموږه وورډمګان و نه زمينه ګان. تمه ټه ډېه بېه ټولو شيره هه لېګري له سيټيرډا و نه څرڼته بهر تيشګي څوري راسته خوځو، چونکه ډېه بېه ټه ټه ګورانګاري ګيميوي

ناموژگاري د مريارهي به کارهيناني به ستوري مالان بو به ستنې
خوراگه کان

۱- پله‌ی گرمای به‌ستهره‌گت بخمره سمر که‌متر له (۴۷۸۰)
که‌مدگانه سفری هه‌رم‌نه‌ایه‌ت. خۆراکه‌گانت لهم پله‌ی گرمایه‌دا
دانئ به‌یهرده‌وام. بۆ به‌ستنی خیرای هیندئ خۆرائه، ده‌بین نه‌و
خۆراکه‌ بخزیده‌ فانی حواره‌وه‌ نزیک بنی به‌ستهره‌که‌ یالای
دیواره‌گانی. له‌هیندئ به‌ستهردا خانهای تابیه‌ت هه‌یه‌ بۆ به‌ستنی
خیرا که‌ دوا‌ی به‌ستن ده‌کو‌یزرت‌ه‌وه‌ یه‌ جی‌گایه‌کی‌دیکه‌
له‌به‌ستهره‌که‌دا.

۲ نەو خۇرگانىمى كەدەتواننى بېسىتىرى ئلەيك جازدا، قەوارميان مەزئە دىكرى بەدىمكى ۱/۱۰ قەواردى بىستەرگە، وە يان نريك ۵-۱ كىلو بۇ هەموو پى^۳ يك بۇ ماوى ۲۴ سەعات.

۲. نمو و زرفانیی خۆراکی بێستینرویان تێدا یه مهیاخهره، تهههشت نمو خۆراکانه ی بێستویهانه له گهر بێستهره که خانه ی تایبهتی تیا یه، نمو خۆراکانه ی تیا دانسی که تازهن و نه تهو ئی بێستینرین. نه و سا بیان گوێزهر وه له گهه خۆراکهکانی دیکه دا دوی بێستنیان.

قەيماغى پاكىز كراۋى كارخانىلاردا ۶۰% چەورپان تىيادا كەمبىرىتلىق لەخپۇڭگە رۇنەكان لەمگەل دىوارەكانىيان، دىتوانىرئ قەيماغ بىپارۋىزىرئ لەمبىر خەرمەدا بۇماۋى دۈۋ ھەقتە بەلام نالتوانىرئ لەمبىستەردا بىپارۋىزىرئ چۈنكە پىرۇسە بىستىن دەمىن بىھۇى رووخانى بەلام نالتوانىرئ لەمبىستەردا بىپارۋىزىرئ چۈنكە پىرۇسە بىستىن دەمىن بىھۇى رووخانى ئەۋ دىوارەكانى كەدەۋرى خۇڭگە رۇنەكانىيان داۋە، كەنەمەش دەمىن بىھۇى ھاتنەدەرەۋە كىرۇن 'لەخپۇڭگەكانو بىمەكەۋە لىكانى رۇنەكانىيان كەمبىياتىكى تاپىت دەمات بەۋ قەيماغەۋە ۋەك كەمەرى لىدئ. رووخانى خۇڭگەكان لەمبىستەردا كىرىستال بوۋى خىراى رۇن لەناۋ خۇڭگەكاندا دەمىن، جگە لەۋەى كەناۋى ناۋ قەيماغەكانىيان تىزۋە دەمىن بىھۇى دىۋانى دىۋارى خۇڭگە رۇنەكان. قەيماغ دىتوانىرئ لەمبىر خەرمەدا ھەلگىرئىت.

كەمەرى كارخانىلارنى شىرەمەنى بىكەتۋە ۸۰-۸۱% چەۋرى، ئەۋەى دەمىنئەۋە ناۋو پىرۇتىن ۋە خۇىيە. لەخەسەلەتى كەمە ئەۋەىيە كەچەۋرى تىيادا بىشۋەى رۇنى نازادە، چۈنكە ئەۋ دىۋارەكانى كەدەۋرى خۇڭگە رۇنەكانىيان لەمكەنى مروتىر دىنەيان دا لاپراۋن. كەمە دىتوانىرئ بۇ ماۋەمەكى دىۋىر بىپارۋىزىرئ لەۋىر بەستىندا، كەمەرى خۇمالى ۋە مارگىرېن كەمەرى دەستىر كە لەنور كىاۋە بۇمان دئ دەمىن بىخىرئە بەستەردەۋە بۇ ھەلگىرئ.

دۇ Cultured butter milk لەناۋ بىھىر خەرمەدا ھەلگىرئ ئەگەر لەماۋەى دۈۋ ھەقتەدا بىخۇرئەۋە. بەلام ئەگەر بىمانەۋى بۇ ماۋەمەكى زۇر بىمىنئەۋە دىتوانىن بىخەنە ناۋ بەستەردەۋە چۈنكە رىزەى رۇن تىيادا زۇر كەمە كەلە ۲% تىنناپىرئىت.

سەرچاۋەكان، References

- 1-Wilcox, G. (1971) Milk cream, and Butter Technology Moyes Data corpors ation New Jersey U S A
- 2-Davis, J.G (1965)
- 3-Williams, M.A (1975) comprehension Guide to deep Freezing Hamlyn, London.
- 4-Denning, H. L and tale, M.T , (1971) Freezing Foods at Home University of Callifornia, Agricultural Experiment Station, Extension Services, circular No.50

۵. الدكتور خلف الصوفى (۱۹۷۸)

مايكروبايولو يا الاغذية، مطبعة جامعة بغداد

۶. الدكتور عبدعلی مهدى حسن (۱۹۷۸)

مبادئ الصناعات الغذائية، مطبعة جامعة بغداد

ھەلگىرئە كراۋ لەۋ شىرەدا كەنەنەكانى تىكەدانى تامو رەنگىتى، لەگەل نىزم بوۋنەۋەى نىرخى خۇراكىي. باشلىش ۋايە ئەۋ شىرە لەمبىر خەرمەدا ھەلگىرئ.

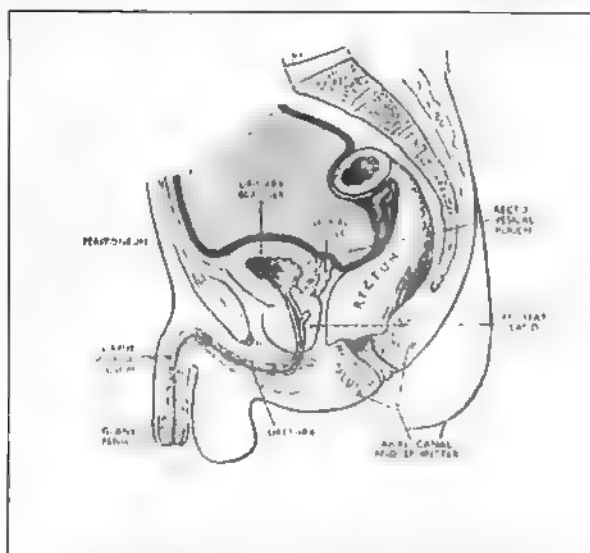
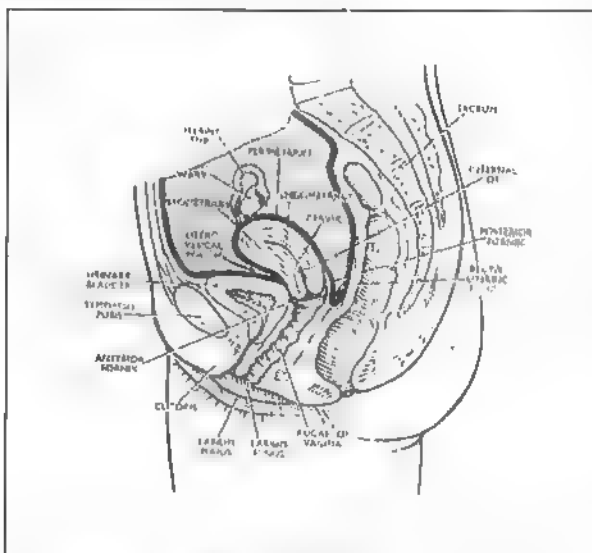
شىرى تازە دۇشراۋىش دىتوانىرئ ھەلگىرئ دۋى كۆلۈنى ۋ كىرئە ناۋ ھاپىكى پاك كە سەرھاپى ھەمىن، ئەۋسا بىخىرئە تاۋ بىھىر خەرمە دۋى ساردىۋىۋەۋەى. بىم جۇرە ئەم شىرە تا ھەقتەيەك دەمىنئەۋە بىخراپىۋىۋىن. شىر ناپى بىبەستى چۈنكە بىستىن دەمىن بىھۇى دىۋانى دىۋارى خۇڭگەكانى رۇن (الكريات اللدھىيە) دۋى تۋانەۋەى شىرەكەۋە كىرم كىرئەۋەى، چەۋرىيەكەى ناۋى بىشۋەى تۋىزىك لەسەر شىرەكە دىرۋست دەمىن كەلە ھە خۇى شىتىكى باش نىيە.

پەنەرى تەرىش لەمىرئەۋەى رىزەيەكى زۇر ناۋى تىيە (۶۰%) بۇيەباشتە كە لەماۋەى سى رۇۋ دۋى دىرۋستىر دىنى بىخۇرئ بىش ئەۋەى كۆرەنكارىي خراپى تىا روۋىدات. بەلام ئەگەر بىمانەۋى ماۋەى پاراستىن دىرۋكەمىن دىتوانىن ئەۋ پەنەرىۋە پەنەرى سەلەكى خۇشمان بىخەنە ناۋ خۇيۋاۋىكەۋە كەمىزەى خۇى تىيا ۵% بى ۋە لەناۋ بىھىر خەرمەدا ھەلگىرئ. پەنەرى كۆلۈنراۋى زەردىش (پاستۇر كراۋ) بۇ ماۋەيەكى زۇر دەمىنئەۋە بىش ئەۋەى خراپ بىن، ئەۋەش دەمىنئەۋە بۇ جۇرى دىرۋست كىرئى، بىتاپىيەلى ئەگەر ئەۋ پەنەرى لەناۋ زەردى پلاستىكى ياقۇتدايىن، ئەم پەنەرىش بۇ ھەلگىرئ تەنەدا دەخىرئە ناۋ بىھىر خەرمە، دۋى كىرئەۋەى قۇتۈمەكە دەمىن سەرەكەى داخىرئەۋە بىباشى ۋ بىخىرئە زەردى پلاستىكىۋە بۇلەۋەى ناۋ لەسەرەۋەى پەنەرىكە نەمەتەدەرەۋە، كەمەمىن بىھۇىلەشەنى پەنەرىكە بىھۇى ھاتنەۋەيەكى جگە لەگۇرپانى پەنەرىكى.

پەنەرى نىمچە ۋوشكىش Semi Hand cheese (ۋەك پەنەرى پىستە بىھەردۋە جۇرەكەى) لەمىرئەۋەى رىزەى ناۋ تىيادا لەنۋان ۲۵-۴۴% ناسانترە كە بىپارۋىزىن لەۋىر بەستىندا دۋى خىستە ناۋ زەردەۋە.

ماسلىش بىھەردۋە جۇرەكە (خۇمالى ۋە دىرۋستىر كراۋ لەكارخانىە) دەخىرئە ناۋ بىھىر خەرمە نەك لەمبىستەردا، ۋە دىتوانىرئ ماۋەى پاراستىن دىرۋكەمىن بەخىستە ناۋكىسىتىكى خامى بۇرەۋە بىھەلۋاسراۋى بۇ ماۋەيەك لەمبىر خەرمەدا بىمىنئەۋە، بۇنەۋەى بىشەك لەناۋەكەى بىتە دەرەۋە، ۋاتە خەت بىتەۋە.

دۇندىرەش Ice cream تەنەدا لەمبىستەردا ھەلگىرئ ۋە بۇ ماۋەيەكى دىۋارى كراۋ، لەترسى دىرۋستىۋىۋىۋى ئەۋ كىرىستالانەى كە لەشەمكى شىرەكەۋە پەيدادەمىن ۋ دەمىنە ھۇى دىرۋست بوۋى بىناتىكى زېرى لى دۇندىرەكە كەلەكانى خوارىنىدا ھەستى بىدەگىرئ. ھەلگىرئى دۇندىرە لەناۋ بىھىر خەرمەدا دەمىن بىھۇى تۋانەۋەى.

A- Testicular Trauma.	۱- زېرى وەتە.
B- Orchitis (Mumps, Gonococcal, Syphilical, T,B).	ب- ھەۋى وەتە (ملە خېرى، سوزمىك، ھەرنىكى، سىل).
C- Testicular Malignancy.	ج- شىرپەنچەۋى وەتە.
4- M idescent Testis	۴- وەتە دانەبەزىو.
5- Haemochromatosis	۵- خۇيىنە رەنگىيۇن
6- Cirrhosis of Liver	۶- بىرەشال بۇنى جىگەر.
7- Oestrogen	۷- ھەرمېئون پان وەرگىرتىسى ھۆرمۇنى ئىستېرۇجىن.
8- Sex chromosome Abnormality (KlineFelter's Syndrome)	۸- ئاتە ھەۋى كىرۇمۇسۇمى زاپىندەۋى.
9- Idiopathic	۹- ھۆى نەزائىراۋ (دېاردەۋى كىنېفلىز)
Causes of Retrograde Ejaculation	ھۆكەنى گەپانەۋەۋى تۆۋ پۇشاۋ مېزىدان كاتى تۆۋ رىشتىن
1- Anatomical Disorders of Bladder Neck.	۱- تىك چۈنە تۈپكارمەكەنى مى مېزەلەن.
2- Functional Disorders of Bladder Neck	۲- تىك چۈنە كارىمەكەنى مى مېزەلەن.
A-Diabetic Autonomic Neuropathy	۱- نەخۇشى دەمەۋى خۇيەخۇ بىھەۋى نەخۇشى شەكرە.
B- Androgen Deficit	ب- كەم ھۆرمۇنى نېرىنە.
۳- Pelvic Lymph Node Dissection Previously.	۳- لاپىردىنى لىۋوۋە لىمفاۋىيەكەنى جەۋز لەۋمېش
۴- Radical Pelvic Surgery Previously	۴- نەشتەرگەرى گەۋرە لەۋاۋ جەۋز لەۋمېش.

Etiology of Male Infertility	ھۆكەنى نەزۇكى لەمۇۋى نېرىدا
1-Varicocele	۱- كىۋىلى كۆن (ۋەتە)
2- Testicular Failure (Primary, Secondary)	۲- لەكار كەۋىنى وەتە (سەرمەتەۋى، ئاۋەندى)
3-Semen Volume Problems	۳- كېشەكەنى ھەبارمى تۆۋاۋ
4-Endocrine Problems	۴- كېشەكەنى كۆپرە رۇنەكەن
5-Ductal Obstruction	۵- گىرەندى تۆۋاۋە بۇرپىچەكەن
6-Unknown Cause	۶- ھۆى نەزائىراۋ
7-Sexual Problems	۷- گىرەگەتە سىكىيەكەن
8-Cryptorchidism	۸- گۆنى شاراۋە
9-Ejaculatory Disturbance	۹- تىك چۈنى تۆۋ رىشتىن
10-Necrospemia	۱۰- تۆۋ مردۋى
11-Sperm Agglutination	۱۱- تۆۋەنكەندى
12-High Sperm Density	۱۲- زۆرە چىرى تۆۋ
13-High Seminal Viscosity	۱۳- زۆرە لىنچى تۆۋاۋ
14-Alcoholism	۱۴- ئالودىۋوۋى ئەلەكەۋ

Causes of Hypogonadism	ھۆكەنى كەم ھۆرمۇنى وەتە ھىلەكەكەن
1- Hypopituitarism	۱- كەم ھۆرمۇنى زىر مېشكەپۇزىن
2- Kallman's Syndrome	۲- دېاردەۋى كالىمان
3- Primary Testicular Failure	۳- لەكار كەۋىنى سەرمەتەۋى وەتە.

5-For Male Surgery to: A-Testis Bilatera Biopsy	۵. لەنىردا نەشتەرگەى بۇ: ۱- وىتە، وەرگىرتى مەنەى شانەى ھەردو گون بۇ پىشكىنى ماپكروئىسكۇپانى.
B-Epidydmis: Exploration	بە پىشكىنى بۇرۇخ
C-Vas: Exploration	ج. پىشكىنى لولەى گۆپزەردە.
6-For Female A-Post – Coital Test.	۶- لەنىدا: ۱- تاقى كىردىنەمەى دواى جوتىون.
B-Rubin Test.	بە تاقى كىردىنەمەى رۇبىن
C-Ultra – Sound of Pelvic Organs	ج. سەرودە دەنگى ئەندامەكانى جەوز.
D-Hysterosalpingography	د. ئىشكى پىنگاۋرەنگى مىندال دانو بۇرپەكانى.
E-Uterine Diagnostic Curretage	ە. كورتاجى مىندال دانو پىشكىنى ماپكروئىسكۇپى شانەكانى.
7-For Female Scopy of Pelvic Organs.	۷- لەنىدا: بىنپىنى ئەندامەكانى جەوز.

Femal Side Infertility Evalution	ھەل سەنگەندى نەزۇكى لەنىدا
1-Ovarian Functions.	لەبەرئەمەى لەنەخۇشەمەكانى ۋانەدا پىسپۇرنىم لىئەدا كورتەمەكى ھەل سەنگەندى بۇ نەزۇكى لەنىدا رون دەكەمەە:
2-Anatomic & Functional Competence of Reproductive	۱- نىشانەكانى كارلى كرەوى ھىكەدان لەسەر مەو جەستەى.
A-Post – Coital Test.	۲- پارى توپكارى و كارى رەبەرەمەكانى زاۋوزى:
B- Tubal Competence	۳- تاقى كىردىنەمەى پاش جوت بون.
C-Uterine Factors:	پ بەرى بۇرپەكانى مىندال دان.
Congenital Anomalies of Uterine cavity or Submucous Myomas	ج. پارى مىندال دان: نانەواۋىسە زىگماكەكانى مىندال دان بۇشاپى مىندال دان پان لوى ماسولكەپى ناو بۇشاپەكەى.

چارەسەرى نەزۇكى ئەمىرۇلدا

باشتەرىن رىگا بۇ چارەسەر، كىردىنەمەى مەلەمەندىكى تاپبەتە
بۇ نەزۇكى كەجۇرەھا پىزىشكى ئىيا بىت لەگەل پىداۋىستىيە
پىزىشكىيەكان.

نەزۇكى ئەگەر چارەسەر نەگرا لەخىزانەكاندا لەوا
ناكامەكانى يەكەك لەمانەى خوارەو دەبىت:

۱- ھەندىك ھاسەر پىسارى جىابونەو دەدەن، پان
پىاۋەكە ئىككى دىكە دەمەنىت پان ئىكە پىاۋەكە
بەجى دەمەنىت، ئەمەش دەبىتە يەكەك لەگىرەكە گەرەكانى

Investigations (Laboratory, X –Ray, Ultra – Sound & Scopy)	پىشكىنى تاقىكەپى و تىشكەو سەرودەنگە
1- For Male. Semen Analysis & Culture Semen for Fructose	۱- لەنىردا، شىتەل كىردى تۇۋاۋ چاندىنى پىشكىنى تۇۋاۋ بۇ شەكرى ھروكتۇز
2- For Male & Female: Blood Hormonal Assay: LH, FSH, Testosterone, T3,T4, Cortisol, ACTH	۲- لەنىرو مەدا، رادەى خوزىن لەنىرومۇنى (FSH, LH), تىستوستىرون، ھرولاكتىن، ئىستىرون، پىروچىسترون، T3، T4، كورتىزول، ACTH.
3-For Male & Female: Blood ESR. Sugar, Urea, Serum Creatinine Urine 17-Ketosteroid	۳- لەنىرو مەدا، رادەى خوزىن لە (ESR)، شەكر، پۇرپە، كرىياتىن (Creatinine) رادەى مەز لە كىتوستىرون – W
Chest X-Ray Ckull X-Ray	تىشكى – X ى سىگ تىشكى – X ى كەللە
4-For Male & Female: Buccal Smear	۴- لەنىرو مەدا، پىشكىنى ماپكروئىسكۇپى خانەى ناۋدەم

چۈنەيتى دروستىكرىنى

ئىننىگىرەيت IC

Integrated Circuit

نورسىنى: دارا حمە ئەمىن ھەورامى

ئەندازىرى كارەبا - مامۇستاي پەيمانگى ئەكنىكى سىنمىنى

يەككەم:

پۈمۈرى بچوك Small Scale Integration SSI گە ھەر IC ئىك نىكەى (۱۲) ترانزىستۇرى ئىدىابوو ئەم جۇرە IC يانە برىتى بوون لە IC سىرمىتىي و لەكۇتايى سالىكانى پەنجاكاندا دروست دىكرا.

دوۋەم:

پۈمۈرى ناومند Medium Scale Integration MSI گە ھەر IC ئىك لەم قۇناغەدا نىكەى (۲۰ تا ۱۰۰) ترانزىستۇرى ئىدىابوو گە ئەمەش بەدرىزايى سالىكانى شەستەكان دروست دىكراو بوو ھۇى ئەمۈى كۇمپىوتەر و دىزىكا ئەلەكترونىكەكان بچوكتر و باشتر بىكات.

سەھەم:

پۈمۈرى گەورە Large Scale Integration LSI لەم قۇناغەدا دروستىكرىنى IC زىاتر چوۋە پىش و ھەرىك IC سەدەھا ترانزىستۇرى گرتە خۇ بەقەبارمىكى بچوكتر ئەمەش بەدرىزاي سالىكانى ھەقتاكان دروست دىكرا، ھەر لەم سالىكاندا و لەلەين زاناي ئەلەكترونى بىناۋىانگ ھۇف (Hoff) ۋە بىرۈكەى

لەمىلى ۱۹۶۷ دا كە يەككەم ترانزىستۇر دروستىكرا بوو ھۇى ئەقىمەۋەى گەورەترىن شۇرشى زانستى لە جىپھانى ئەلەكترونىكىدا تاكو نىستى شارىتەمىتى مەۋقەمىتى بەشىۋازىك پەرىى سەندوۋ گە ئەم پىشكەۋتەى پەنجا سالى دۋايى زىاترە لەم پىشكەۋتەى كە مەۋف بەھەزاران سالى پىشتر پەدەستى ھىناۋە.

لەكۇتايى سالىكانى پەنجاكانەۋە ئىتر دەستىكرا بەدرىستىكرىنى IC لەلەين چەنلەن كۇمپانىاۋە كە گىرنگىرىنىان ھەردوۋ كۇمپانىاي (فۇرچىلە و تەكساس) بوون.

ئىننىگىرەيت IC:

برىتىيە لەم پارچەمىى (Single Peice) كە كۇمەلىكى زۇر لە ترانزىستۇر، بەرگرى Resistor، كۇيل Inductor،...، ئىدىابوو بەشىۋەمەكى رىكۋىپىك بەپەى ئىشە كارەباىيەكەى سەبەكەۋە بەستراون

بىن گومان پىشكەۋتەى دروستىكرىنى IC بەچەند قۇناغىكىدا ئىپەرى كىدوۋە كە ئەم قۇناغانەش دىكرىن بەم بەشەنەۋە،

گېزەر كۆگەسى قىتامىن ۋە توخمە كانزايىيەكانە

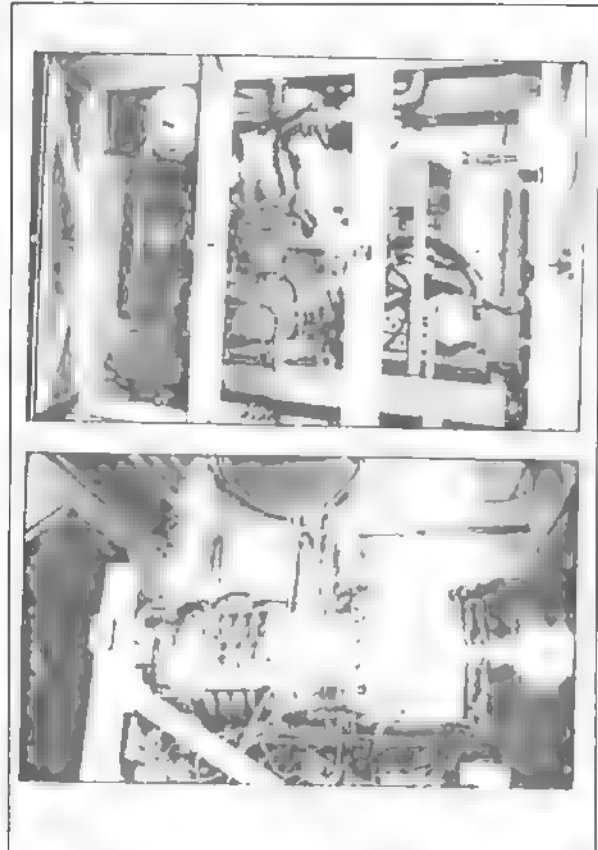
گېزەر (جزر - Carrot) لەمۇ سەوزانمە كە زۇر ھەن ۋە لە ھەمووشيان ھەرزەن تەرە، بەلام ئەمە لە بەھا خۇراگىيەكمى كە ماكاتەمە. سوودە زۇرەكانى لەلەن ھېچ كەسكەمە شارراۋە نە، چونكە لە دولەتمەمە رەجاۋ دىكرىت: لەمىنى خۇراكى ۋە لەمىنى پزىشكىتتى، ماددى خۇراك پىندەر ۋە پارىزەر ۋە چارەسەر كەرى تىيادىيە. گېزەر لە ۷۸۸ ى كىشەكمى ئاۋە ۷۹ ى تەكەرە، ھەروەھا بىر ئىك كارتۇتتىن ئىدىتى (كارۋىتىن ۋە فېتۇتىن ۋە لېكۋېتىن) ى تىيادىيە. لەمىنى مەۋزۇ، رۇۋى، پىۋىستى بە (۱۹۵) لە كارۋىتىن ھەمە، ئەمەش مانى ئەمەمە كە رۇۋى نىۋ سەك گېزەر بەسە بۇ پىۋىستى رۇۋىتىنى لەمىش لە كارۋىتىن، كە بەپىشەۋى قىتامىن (A) دىكرىت، ھەروەھا گېزەر چەمەد توخمىكى كانزايى تىيادىيە، كە گىرەگىزىيان پۇتاسىيۇم، كۆگە، فوسفورۇ سۇدۇم ۋە مەگنېزى ۋە ئاسن ۋە كالىسىيۇمە، لە قىتامىنەكانىش كۆمەلەكى گەمەرى تىيادىيە كە گىرەگىزىيان قىتامىن (A) ۋە لەمەلە قىتامىن، (B12, B6, B2, B1 ۋە قىتامىن (PP, K1, E, C) بە ھەروەھا رۇۋىكى خەمەتى تىيادىيە، ئەم كۆلگە گەمەردە گىرەگە لە توخمە كانزايىيەكانى ۋە نېمە كە: پىمەكان ۋە قىتامىنەكان بە بىرى ئەۋتۇ ھەن لە گېزەردە كە بەمەكمەن لە سەۋەكانى دېكەدە ھەن، ئەمەش شاپانى ياسە كە گېزەر ھەتتا رەتگىن تىر پىت كارۋىتىنى زىاتەر تىيادىيەت، مەۋزۇ لە ھەزەردە سەۋە سوۋدى گېزەرى زىيۋە ۋە لەشۋە خۇراك ۋە دەرمان بەكارى ھەۋە، بۇ ئەمە پزىشكى ئەمەرىقى (تەرىتە) كە لە سەردەمى پىنەمەمە (مەسەج) دا زىاۋە (مەۋدى خۋى لىبەت) بۇ چارەكەردىن ئەخۋىشى گول (الەمى) ۋە ئەخۋىشى دېكە بەكارى ھەۋە ۋە پزىشكىتى ئوۋىش پىشگىرى ئەم پىروپە دىكات ۋە پىشگىرى بەكارى ھەۋە گېزەر ۋە ئاۋەكى لە ھەموو بارەكانى دەرۋەخانى دىمەرى (الەنەپار المەسە) ۋە ۋەروۋانلىنىدە كىرەۋە، چونكە بە قىتامىنەكان دەرۋەخانىدە كۆك گېزەر سوۋدىكى بىرگەمەن لە چارەكەردىن (كۆك) بىرىنى گەمە (الەمە) ۋە لە پىرۇدا (نەگىزەمە) .. كەلە گېزەر لە چارەكەردىن بىرىن ۋە كوتراۋى دا بەسوۋە.

گېزەر چاگىزىن پاكەرمەمە بۇ چەكەر. ئەمە مەۋزۇ سەد گرام لە ئاۋەكى بىخەتەرە. ھەروەھا ئاۋەكى بۇدەكەردىن كىرەم ۋە مېزىپەكەردە باشە. بەپىشەۋەنى بىرورە ھەنەك كەسەمە، گېزەرى كال ھەرسەكمە ئاسانە ۋە بۇ پاكەردەمە رېخۇلە ئەستۈرە ۋە چالاك كەردىن جۈۋەمە ۋە نېشى كۆلۈن بەسوۋە. ناسراۋەرىن توخمى كانزايى لە گېزەردە پۇتاسىيۇمە، ئەمەش زىراۋە كە لە خۇۋىنى مەۋزۇ سەۋەدا بىر ئىك پۇتاسىيۇم ھەمە لەمىۋەنى ۷۸۰ — ۲۲۰ مىللىگرامدا، زۇرى ۋە كەمى لەم بەردە دىيەتە ھۇى پىشۋى ھەمە جۈرە لەمەشە. بۇ ئەمەمە لە بارى كەمەمە. مەندۋىتى ۋە خەۋەردەمە ۋە پىر بۈۋى سەمەتى نەستەن ۋە لاۋازى لە قاجۋەۋەن رەۋەدەت.

ئەمە كەمەمەكە زۇر بۈۋ، ئەمە لەمەل ئەم نېشانەمە كە پەسمەن كەرد تۈرە ۋە تەۋىسى ۋە ۋەروۋانلىنى دىمەرى ۋە پىشۋى لە پىنەندە رەۋەدەت. تەۋى گېزەر رۇۋىكى خەۋەرى (مەلىار) تىيادىيە، ۋەمەكە دۇنەك بۇ كەۋى ۋە كۆلەنچە ۋەروۋانكەرىك ئۇ مەۋەلەكانى دى بەكارىت.

ھازىر

الەمەن/ ۲۲۶

دوا ئېش كەلە دىۋىستەردىن IC دا دىكرىت بەرگىتە (Packaging).

بىنەمەك لە پەلەستىك يان سىرامىك دىمەنىرىت ۋە IC كە دەخەرتە ئاۋەپەستىيەۋە ۋە ھەر شۋىتىكى دىارىكاراۋ لە IC پەكە بەۋەمە دىمەنىرىتە خالەكانى دەرەۋە (External Points) ۋە ئەم كەياندەش بەشۋەمەكى زۇر ۋەدە ۋە خەسەس ئەنجام دەرەت، جۈرى ئەم بەرگىتەردە جۈرى IC كە دىارى دىكات، يان شۋەۋى خەتلى پەست Duelin line Packoging يان شۋەۋى ئولەكى Cylenderical Metal، ياخود پەسەمەك — Ceramic Lead Less Package كە ئەم جۈرەمەن بەشۋەمەكى بەرەۋە لەمەمەپەتەردە بەكار دىمەنىرى.

سەۋەۋەكان:

- 1- Integrated Electronics, by: Milliman, Third Edition Mc Graw Hill
- 2- Group of Lectures of Microprocessors Subject. Electrical Engineering Department, University of Sallahaddin.

كۆچى گيانەۋەران

ئورسسىنى: ستېفېن دەى
ۋەرگىپانى: نەۋزاد خارىس

بەشىۋەپەكى سىروشتى، ئەم كارە ۋەك گاردەنەۋەپەك بۇ كۆچى گيانەۋەران ئەنجام دەدەن. بۇ ئەۋەنە بەشىك لە خېلەكانى ئېنۇلىت (ئاسكىمۇ) بەدۋى كۆچى، لە باكوور بەرمو باشوورى، گەلە كارىبۇكان (بىزنى باكوورى) دەكەن.

زۆربەى كۆچى گيانەۋەران، ھەموو سائىك لە كاتىكى دىارى گراۋو لە رېرەۋىكى ئەگۈراۋا روۋدەكەت، بەلام كەم بوۋى خۇراك با زۆر بوۋى زىا لە ئەندازەى چىرى ژملەرى گيانەۋەران دەشىت بېيتە ھۇى ناپىك و پىكى لە كۆچ كىردن دا، ئەۋەنى سەرەكى ئەمە ھىرشى بىن بىنەماى مىخ بىيائىنىمەكانە.

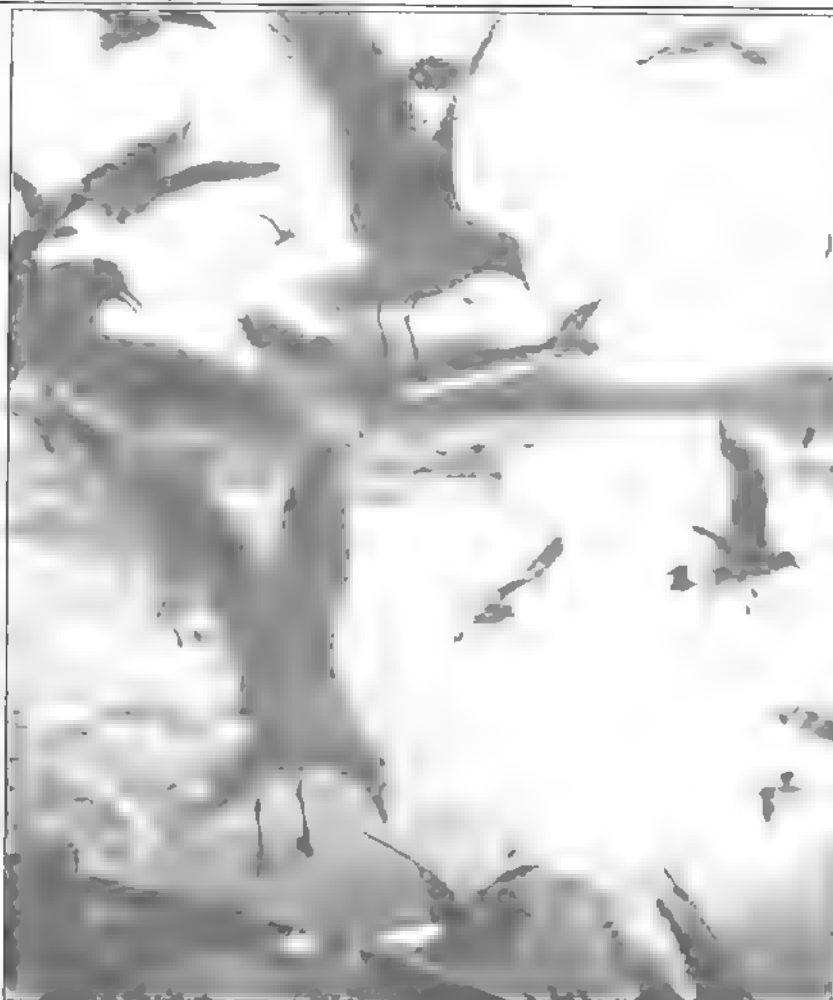
ھەستى گات پىۋان - ھەتەلى سىرەكى

گيانەۋەران جۇن بۇيان دەرمەكەۋىت كە لەچ كاتىك دا دەپىت كۆچ بىكەن؟ زۆربەى گيانەۋەران كۆچى خۇيان، ۋەك گاردانەۋەپەك بۇ كۆپانى ۋەزى دەۋرۋەپەر دەست پى دەكەن. بۇ ئەۋەنە ئەھەنگە پەشت كۆرۈپەكان، ھاۋىيان لە نىزىك جەمسەرەكانەۋە كات بەسەر دەپەن و لە پايزدا بەرمو ھىلى يەكسان كۆچ دەكەن. نىزم بوۋەنەۋەپەكى پەلىگەرمى ئاۋ نىشانەى بەرى كەۋتەنە. كات پىۋانى ۋەد بۇ كۆچى ھەر ئەھەنگىك بە ئەندازەى پەيكەرى خۇى پەيۋەستە. ئەھەنگە گەۋرەكان بەگۈپەرى قورسايى خۇيان روۋكەشى لاشىيان كەمەتەر، لەبەر ئەۋە ھىۋاش تىر گەرمە لە دەست دەدەن و، بەرامبەر بەنەزم بوۋەنەۋەپەكى گەرمى ئاۋ كەنىشانەى كۆتەلى اۋىنە، ھەستىارەتتى كەمەريان ھەپە. بەم شىۋەپە سەرەتا ئەھەنگە كەم

كەسەلى سە: ن، ماسى ئازاد و كۆۋگۈرەى باخچە يەك لايەنى ھاۋبەشى گىرنگىيان ھەپە: ھەر يەكە لەۋان كۆچەپەرىكى شارمەپە. ئەۋەنەۋە گيانەۋەرە كۆچەپەرىكىنى تىر، خاۋەنى ھەستى كات پىۋان و ئاراستە دۆزىنەۋە تىزىن كە ۋاپان ئى دەكەت، لە كاتىكى دىارى كراۋى سالى دا، ھەزاران كېلەمەتەر لە نىۋان نىشىگانەكانىدا بېرەن. ئەم ھەستە ئە كۆپەۋە سەرچاۋە دەگىرت؟ ئاۋا ھىر بوۋن بەشىۋە ھىما لە جىنەكاندا ھەپە؟

ئىكۆلىنەۋەپەكى كۆچەپەرى، ئەنەيا رۋانىن و ۋەد بوۋەنەۋە لەگيانەۋەران بۇ دۆزىنەۋەپەكى جۈننىتى و كاتى كۆچ كىردى ئەۋان نىپە. زۆر لە بايۇلۇجىستەكان، ئەمەپۇ بە بەكارھىنانى ئەلەقى ناسىنەۋە، نىپەرى رادىۋىسى، رادىر و ئەنەنت مانىگى دەستكەد، دۋور بە دۋور چاۋدېرى گيانەۋەران بۇ نىشان دانى بىن قەرزى لە كاتىكى دىارى كراۋى سالى دا كەبەشىۋەپەكى سىروشتى دەست دەكەن بەكۆچ، گيانەۋەران لە بىنەدا، دەخەنە ئىر ئەۋەنەۋە. لە بەھار و پايزدا، بالئەدە ئەسەرەكانى ئاۋ قەۋەس، لە ھەمان ھىلى رۆشتىنى ئەۋەنە ھەۋلى قىرەن دەدەن، جىم و جۇل دەكەن و پەرو بال لىك دەدەن.

بايۇلۇجىستەكان جەنەپىن جىۋى جىياۋى كۆچەپەرىيان دەست نىشان كىردۋە لەگەن ئەمەش دا زۆربەى گيانەۋەران لەبەر ھۆكارى ۋەك يەك كۆچ دەكەن. ئەۋە ھۆكارانە بىرەتەن لە: دۋوركەۋتەۋە لە ئاۋو ھەۋلى ئاگوتچاۋ و، دۆزىنەۋەپەكى خۇراك، زەمىنى ئوئ و جۋوت بوۋن پان شۋىتەكى گونچاۋ بۇ زاۋوزى. ھەندىك كۆمەلگى مۇۋاپەتە كە كۆچى رىك و پىك دەكەن،

تەنەكان لەگەل دايكيان دارى دىگرنە
بەر. گەورەترىن نەھەنگ واتە مەيىنە
دووكيانەكان لە دوا ھەموويان بەرئ
دەگەون.

گيانەمورانى تر بە تايىبەت
بائىدەكان لە گۆرانى وەرزى پەيوەست
بە گۆزەكانى رووناكى رۆژ، يان بە
خولى رووناكى نىشانە وەردەگرن. بۆ
نەوان خولى رووناكى بەشپۆمى
رۆژمىرىكى سەروشتى گار دەكات.
گيانەموران بە ھەماھەنگى لەگەل
سىستەمى سالانەى خولى رووناكىدا،
نەك تەنبا لەكاتى گۆچ كەردن ئاگادار
دەبنەو، بەلگە لەسەر خۆو بە باشى
دەتوانن نيازى ئەم كارە بكەن. ئەم
مەسەلەيە بەتايىبەتى بۆ بائىدەكان كە
لە ھەفتەكانى پەيش گۆچ كەردندا،
دەبىت بۆ كۆكەرنەوھى توپشوو
جەورى بەمەپەستى دابىن كەردنى
وزەى فەرىنى خۇيان، خواردنى قورس
بەخۆن، گەنگىيەكى زۆرى ھەبە.

بائىدەكان، گۆرانى وەرزى خولى
رووناكى، لە نەزىكەو ھاوئەزى دەكەن.
لە كاتىكدا لىكۆلەرموران بە شپۆمەكى

رووناكى بەھۆى پەك ھەيانى لىك چوونى زەمەنى لە نىوان ئەم
سىستەمە و وەرزەكانى سال كەردارى خۇيان ئەنجام دەدەن.

ئەو شپۆمەكى كە لە رۆگەى ئەوانەو نىشانەكانى رەنمايى
دەورەبەر لە خەمەتى سىستەمى لەش دابە، زۆرەيان
نەناسراون دەربارەى خولى رووناكى دەشپۆمى رووناكى خۆر
كارىگەرى خۆى لە رۆگەى ھەپۆتالامۇسەو، كە بەھۆى رشتەيەك
دەمارەو بەناوى رۆگەى بىنابى لەگەل ھاودا پەيوەندى دروست
دەكات، لەسەر سىستەمى ھۆرمۆنى بەجى بەيلىت.

كانتەك كە بۆ لىك چوونى زەمەنى سىستەمى ھۆرمۆنى ھىچ
نىشانەيەكى رەنمايى دەورەبەر لە خولى رووناكىدا نەبىت جى
رودەنات؟ لىكۆلەنەو دەربارەى بائىدەكان ئەو نىشان دەدات كە
رۆژمىرى دەروونى لەسەر كارى خۆى بەردەوام دەبىت بەلام ئەم
كارە لە دەروەى خولى ئاسايى سالانە ئەنجام دەدرت.

لىكۆلە بوان، كۆوكوپەى باخچەيان لە تافىگەمەكدا بۆ
لىكۆلەنەو بەند كە، كە لە رۆژىكدا چەند كۆزىكى ديارى كراو
رووناك دەكرایەو. تەننەت بى گۆرانكارى كەردن لە خولى
رووناكىدا، بائىدەكان لە بەھار و پەزىدا، بەكۆكەرنەوھى چەورى

دەستكرد خولى يەك سالە زىا دەكەن و رۆژى رۆژەكان كەم
دەكەنەو، دەتوانن بائىدەكان لە قەغەسدا، بەفەريو دانايان والى
بەن رەفتارىك بەكەن كە شەش مانگ، وەك سالىكى تەواو وابىت
لە پەيش ھاويان دا، لە ۱۲ مانگ دا بائىدەكان بە دوو خولى
سالانەدا، لە گۆرانى كۆش و نىشان دانى بى قەرارى، تەپەر دەبن.
بەلام بۆجى بائىدەكان و گيانەمورانى دى، لە ھەماھەنگ
كەردنى رەفتارى گۆچ كەردنى خۇيان لەگەل، ئاھەنگى گۆرانى
دەورەبەردا، ئەوئەنە بەتوانان. ئەمە مەسەلەيەكە دەيان سالە
بايۆلوجىستەكانى سەرسام كەردووە. بەشپۆمى لە وەلامەكەى ئەوئە
كە، زۆر لە گيانەموران ھاوئەنى رۆژمىرىكى دەروونىن.

لە بېرگەنەكاندا، رۆژمىرى دەروونى چەندىن ناوچەى
بەرھەم ھەنەرى ھۆرمۆن لە مەشكدا رۆك دەخات، ئەوانە
ھەپۆتالامۇس، رۆژى ھەپۆفەز، رۆژى پەينەل. ئەم ناوچانە لە
كاردانەوھى بەرەبەر بۆ ھەيانە دى دەوونەى وەرزى، سىستەمى
ھۆرمۆنى دروست دەكەن كە لەسەر ئەندام و رەفتارى گيانەموران
كارىكەردنى ھەبە. نىشانەكانى رەنمايى دەورەبەر، وەك خولى

بىنراو تەننەت بۇن. بەلام زۇرىبەيان پىشت بە مەيدانى موگناتىسى زەوى دەسەست. زانايان ئەوميان دۇزىنەو كە نىزىكە (۶۰) جۇر لە گيانەومران دەتوانن ھەست بەمەيدانى موگناتىسى زەوى بىكەن و تا نىستاش لەم بواردا كە نايە مروفىش دەبىت بىخەنە ئەم ئىستەو يان نا، سەرھالى گىتوگۇن.

ھەرچەندە زۇرىبە گيانەومران وەك ناراستە دىيارىكەرىكى سادە سوود لەمەيدانى موگناتىسى وەردەگرن، دىارەكەن ئەوئىشان دەدەن كە دەشەت باندەكەن توناي دىارى كەرنى گۇرانە ناوچەيەكەن مەيدانەكەن ھەبىت و ئەم گۇرانە بە نىشانەكەن دانىن بۇ ناسىنەو ناوچەكەن. لە دىنى تىۋرىيەو، مەيدانى موگناتىسى زەمىن دەشتوانىت باندەكەن لە پانى جوگرافىيى، ناگانار بىكەتەو، چوئە توندى و گۇشە لارى و لادانى مەيدانەكە بە مەيوستە بە رووى زەمىنەو لەھىلى بەكسانەو بەرەو جەمسەرەكەن دەگۇرەت. وە گۇشە لارى زىادەكەت.

ئەو كۇترانى كە بەدانانىلىنىسى بىھىرى لەسەر چاويان رىگىرى بىنىنى نىشانەكەن لەلەيەن ئەوانەو پىو، دەتوانن لەسورى چەند كىلومەتىرىكى ھىلانەكەن رىگىرى مەھەيان بىدۇزەو، ئەوان وەك ئاشكەرە ئەم كەرە لە رىگىرى گۇرانى ناوچەيى لە مەيدانى موگناتىسى زەمىندا ئەنجام دەدەن. ئەم وردىيە ئەو دەردەخات كە كۇترەكەن دەتوانن گۇرانى كەمەر لە (۰۲) لە سەد ھەست بى بىكەن.

زۇر لە گيانەومران ئەوانە بەشەك لە پىست ئەستورەكەن، ماسىيەكەن و باندەكەن خۇيان بەھۇى جىگە "وضع"ى خۇرەو ناراستەدەكەن. لېرەدا گىرەكە ئەوئە بە خۇر بە دىۋىزى رۇز، لە رۇزەلەتەو بەرەو رۇزناو دەجولت، ئەوان تەننا لەكەتەكەن دەتوانن ئەم كەرە ئەنجام بىدەن كە بزانن كات، چ كاتىكى رۇزە، خۇشەختانە زۇرىبە گيانەومران خاومنى كاتۇمىرى جەستەيى دەروونىن كە پىي دەلەن كاتۇمىرى جەستەيى (سەركادىن). ئەم كاتۇمىرە زىاتەر بەھەمان رىگە، كە رۇزۇمىرى دەروونى وەردەكەن دەمىرىت، بەدوا خولى تارىكى و روناكىدا دەجىت. خولى روناكى، وەك رۇزۇمىرى دەروونى لە رىك خستىنى زەمەنى چەرخەي سەركادىن رۇلەكى گىرەكە ھەيە. كاتەك گيانەومرانى وەك مارمىلەكە و كۇترى مالى خولى دەستەردى تارىكى و روناكى، كە لە خولى ۲۴ كازىرى بەدەرىت، جىگە (وضع)ى خۇر بەھەلەشى دەكەنەو. كاتەك كۇترەكەن لە شۇنىكى نا ئاشنادا نازاد بىرىن، بە شىۋەيەكى سەروشى بەرەو رووى سەرورى مالى خۇيان ئاراسە دەكرىن. بەلام كاتەك كە كاتۇمىرە جەستەيەكەن دىۋەچارى جى گۇرە بىت، دۇزىنەو ناراستەيان ھەلە دەبىت.

سەرخاۋەيەكى تىرى نەخشە دۇزىنەو رىرەمەكەن لە ئاسماندا، روناكى پالارىمە كە بىكەتەو لە شەپۇل روناكى كە

بۇ دابىن كەرنى وەزى كۇچ كەرنى خۇيان و لە ھاۋىن و زىستاندا بەرپان ھەل دەمەندە. ھەموو ئەم دىاردانە ئەوئە نىشان دەداكە رۇزۇمىرى دەروونى ئەوان ھىشتا سەرھالى كەركەنە، بەلام خالى جىگە سەرنج ئەومەو كە ھەموو خولەكە لە جىياتى يەك سالى تەواو، كرا بوو بەتەننا ۱۰ مانگ. بەمە رەقتار كەرن بەدى دەھىت كە تارادەكە لە خولى سەلەنەو نىزىكەو دىۋەجىستەكەن ئەو بە خولى نىزىك سەلەنەو دەپەن.

جىگە رۇزۇمىرى دەروونى بۇ باندە كۇچەرىيەكەن سوونىكى تەبىئەت ھەيە. مەھەمى ئەم مەسەلەيە ئەومەيە كە ئەوان دەتوانن ھەتە لە كاتەكە نىشانەي رىنەيى دەرووبەر كەنە بە چاۋىرى و دواكەوتنى وەردەكەن بەردەوام بىن. بۇ نە خولى روناكى لە نىزىك نىيە يەكسانەو نىشانەرىكى ارە بۇ وەردەكەن چوئە بە دىۋىزى مالى گۇرانىكى ئەوئەي بەسەردا نەت

نىشانەكەن رىنەيى رىنەيى- كۇچ كەرنى سەركەوتەو

كۇچ كەرنە، سەركەوتەو، ھەستى كات پىۋاسى تەننا ھۇكەرى پىۋىستەيە، ھەستى ناراستە دۇزىنەو بە ھەمان ئەندەرە پىۋىستە. بەشەك لە كۇچەرىيەكەن كۇمەلەكى تەواو لە نىشانەكەن رىنەيى دەرووبەر بۇ كۇچەرى بەكار دەھىن، ئەوانە تەۋە ھەۋاسى وناۋىيەكەن، گۇرانى كەرە، نىشانەي

لە ئارستەي يەكسان دا كزوزيا دەكەن. ئەو شەپۈلە روناكپانەي كە راستەموخۇ لە خۇرەوۋە بىن بە ئاراستەي جۇراوچۇردا كزوزيا دەكەن، بەلام ئەو خۇرەتاۋەي كە لە بەشە ئورمىكانى ئاسمانەوۋە بىن مەيلى ئەمەيەن ھەيە لايەنى كەم تاپادەيەك پلاريزە بىن. پلاريزە بوۋنى روناكى بەھۇي ئەمەوۋە روو دەمدەت كە مۆلكۆل و گەردىلەكانى ئاۋ ئاسمان، بەشەيەك لەو روناكىيە زياتر لەۋانى دى پەخش دەكەن.

رېزەي روناكى پەخش كىراۋ بۇ روناكى راستەموخۇي خۇر لە ئاسماندا، لەمىزىك خۇرەوۋە كەمترە و كاتىك كە گۆشەي نىۋان خۇر، بىنەر و خالى چاۋدىپىرى كىراۋ لە ئاسمان دا (۹۰) پلە بىت، دەگاتە زۇرتىرىن رادى پىن دەچىت گىيانەمۇرەنى ۋەك ھەنگ و كۆتر بۇ ئاراستە كىردىنى خۇيان لە روناكى پلاريزە سەۋد ۋەرىگىرن. بەتايىمىتى كاتىك كە خۇر پە ھەور داپۇشرا بىت.

سەرەپاي ئەمە ھەندىك لە بالىدەكەن دىتۋانن لىمىش ئەستىرمەكەن شەۋە رېگىي خۇيان بىۋزىنەوۋە. ئەو دىمۇنەنە، پەيۋەندىان بەم مەسەلەيەوۋە ھەيە لە خۇيىنەنەمۇيەك، بىنچىنەيىدا كە لىكۆلەرەمۇيەككى نىۋىۋىركى لەسالى ۱۹۷۰ دا، گوزارشتى كىرد، بەدەست ھاتوۋە.

لەنيۋە كۆي پاكوردا، ۋىنە قەلەكەكانى ئاسمانى شەۋە، لە دەۋرى خالىك رېك لەسەروو جەمسەرى پاكوررو لەمىزىك ئەستىرەي جەمسەرى يا جىدى، دەخولتەوۋە. لىكۆلەرەمۇيە ناپۇراۋ نىشانىدا كە بالىدە كەنجەكان ئەم شىۋازى خولانەمۇيە قىر دەن و سوۋدى لى ۋەردەگىرن بۇ جياگىرنەمۇيە پاكورر لە باشور.

لەكاتى تاقىكىرنەمۇيە پاكىراۋ بەدوۋە زانىيان ئەمەيەن دۆزىمە كە بالىدەكەن شىۋازى ئەستىرمەكەن ئەمەندە بە باش، ھىردەن كە دىتۋانن ئەمەيە سەۋد ۋەردەگىرن لە بەشەيەك بىچۈك لە ئاسمانى شەۋە خۇيان ئاراستە يەكەن، لەم دوايىنەشدا بۇيان دەرگەوت كە بالىدەكەن دىتۋانن زانىيازى كۆي ھەر سى ئاراستە دىيارىكەرەكان ۋاتە روناكى خۇر، ئەستىرمەكان ۋە مەيداننى مۇگاتىسى زەمىن پىكەوۋە گىرئ بىدەن. بە دەررىنەيىكى تر ئەۋان دىتۋانن زانىيازى پەيۋەست بە ئەستىرمەكان و خۇر بۇ رېك،

بەجىن كۆپىكى خۇر لە ئاسماندا، دىمۇنەي روناكى پلاريزە دەگۆپىت، لە كاتى خۇر ھەلەتەندە، زۇرتىرىن رېزەي روناكى پلاريزە، لەم شىرەيە ئاسمانەوۋە بىت كە بەمىزىكەيى لە پاكورروۋە بۇ باشور كىشاۋە راستەموخۇ لە بالى سەرەمۇيە. ئەم شىرە لەگەل جىن كۆپىكى خۇردا ئەمىش جىي خۇي دەگۆپىت، بە شىۋەيەك كە بەسەرگەۋىتى خۇر شىرەكە بەرەمۇ رۇزئاۋا دەجولت، بەم پىيە كە خۇر لە زور سەرەمۇ بىت ئەم شىرە ئاسۋى دەبىت و ئاسۋ بەشۋەي ئەلەمەيەك گىرئەوۋە. ھەرۋەھا بەشەيەك لە گىيانەمۇرە ئاۋىيەكانىش ۋەك ماسى ئازاد و ھەشت پىن دىتۋانن روناكى پلاريزە جىيا بىكەنەوۋە (گەرچى ئانىستە كەس نازانىت كە ئايا ئەۋان سەۋد لەم ئوانايە ۋەردەگىرن بۇ ئاراستە كىردىنى رېي خۇيان يا نا؟). ھەرۋەھا ئاۋىش ۋەك ھەۋا روناكى خۇر بەشۋەيەك كە پەيۋەندى جىگە (ۋىج) خۇر، پلاريزە دەكەن.

رېي ئەستىرمەكان - كۆچەرى شەۋە

بۇ ئەۋ بالىدەكەن كە لە شەۋە كۆچ دەكەن، خۇر لە كاتى ئاۋا بوۋن و شىۋازى پلاريزە بوۋنى روناكى لە ئاسمانى گەۋرەك و مىش، ھەردوۋىكان خالى سەرەككى گىرئەن بۇ دەست پىكىردىنى كۆچ.

خىستىنى قىيىلەنمەي موگناتىسى خۇيان بەكار سەيئىن و بە پېچەۋىلەشەۋە.

گيانەمورانى كۆچمىر چۇن لىگەل زانىنى زانىلارى دىمبارەي ئاراستە، ھىلى رۇيشتى خۇيان ھەل دەپۇرسن؟ بەشنىك لە گيانەموران بە سوود وەرگرتن لە نىشانە ناسراۋەكان، لەسەر رۇپروۋىكى جىگىر كۆچ دىكەن ئەم كارە پىي دەلتىن دېدەۋانى رى بىشاز دىر بۇ سوۋىنە نەھەنگە خۇلەمىشەيەكان لە كاتى كۆچ كرىن بۇ سوو و خواروۋى ئۇھيانوۋسى ئارام لە ئەمەرىكادا، زۇر ار "دەۋىستىن" بەشىۋىمەك كە حالەتتىكى شاوليان ھەيەو سىريان لەسەر روۋى ناۋەكەيە. ديارەدى ناۋبراۋ ئەو بىردى بەھىز كىروۋە كە نەھەنگەكان بە سەپىر كرىنى نىشانەكانى سەر كەنارى دىريا خۇيان ئاراستە دىكەن.

بەلام ئەگەر گيانەموران پىشۋوتىر ھەركىز لەو رۇپروۋە دىبارى ئاراموۋە كۆچيان نەكرىت، يان لەمەۋىدى زۇر دوور لە ھىلى كۆچى ئاسايرىيان سەركەردان بىن و ئەمەر ئەم ھۇيە نەتوانن سو. نىشانە، وەرگىرن جى روو دەلت؟ نىزىكە (۲۰) سال لەمە، پىن گروپىك ئىكۆلەرمەۋى ھۆلەندى بىرپارپالدا ئەم سەلەبە روون بىكەنەۋە. ئەوان كۆمەللىك بالئندە زەردەپان لەكالى فرېن بەسەر ھۆلەندادا لەكالى كۆچ، پاپىزىلدا گىرت، "ئالە زەردەكان" سەر بەكۆمەللىك بوون كە ھاۋىيان لەكەنارەكانى ياللىك و زىستانيان لە سەلچىكا، باشۋورى بىرپانپا وپاكۋورى ھەرنىسادا بەسەر دىمىرد. ئىكۆلەرمەۋەكان بالئندە زەردەكانيان نىشانەكردو پاشان بە ھۇكە بىرپانن بۇ باشۋورى سۈيىسرا و ئەۋى ئازادپان كىردن. ئەۋى كەدواتر روۋى دا پىۋەست، بوو بە تەمىنى بالئندەكانەۋە.

بالئندە زەردە بەتەمەنەكان كە ئەزموۋى كۆچ كرىنپان دىيور، ھېلى ھەۋىي نەخۋازاۋى خۇيان چاك كىردەۋە دوپارە بۇسەر زەمىنى زىستانەي ئاساىي خۇيان ھېيەۋە، بەلام بالئندە زەردە كەنجەكان كە يەكەمىن كۆچ كرىنى خۇيان ئەنجام دەدا، بۇ ئەم بەرش وىلاۋىيە ھىچ كاردانەۋىيەكى چاك كرىنپان نەكردو دۋاى ئازاد جوون، بەردەۋام بوون لەسەر ئاراستەى خۇيان. لە ئەنجامدا كۆچى خۇيان لە ئىسپانپاۋ باشۋورى ھەرنىسا (باشۋورى سەرىسەي) ستانەي ئاساى لاي كۆمەللى بالئندەكان) كۆتايى پى ھىيا، ئەۋى جىي سەرنجە بالئندە زەردە كەنجەكانى ئەم تاقىكرىدەۋىيە، پاپىزى دواترىش كەرنەۋە بۇ باشۋورى ھەرنىساۋ ئىسپانپا. ئەۋان جىگەي ناۋچەي زىستانەي "ئامروست" ھىز بىۋون.

بالئندە بە ئەزموۋەكان. سوۋىيان لە شتىك وەرگىرت كە ھەندى جار پىي دەلتىن ئاراستە دۇزىنەۋە لە رىكى مەبەست. ئەۋان نەك تەنپا دىيانزىنى كە دەپىت بەكام ئاراستەدا بىرن،

بەلگو خاۋەنى چۆرىك لە نەخشە دۇزىنەۋە بوون كە شۋىنى ھەنوكەيى خۇيان بە گۆرەي مەبەستەكەيىنى پى دەۋوتن.

بالئندە زەردە پى ئەزموۋەكان نەپانتۋانى لە ھەستى نەخشە دۇزىنەۋەى خۇيان سوود وەرگىرن چۈنكە ھەركىز سەر زەمىنە زىستانى يەكەپانپان ئەدى بوو، لە بەرامبەر ئەمەدا ئەۋان تەنپا بە دىزايى ئاراستەى قىيىلەنمەيەك كۆچيان كىرد كە لە حالەتى سىروشتىدا ئەۋانى دىگەپانئە ناۋچە زىستانەكان.

سەرچاۋەى ھەستى نەخشە دۇزىنەۋە زانراۋ نىچە، بەشى زۇرى ئىكۆلەنەۋە تاپىمەتە بە كۆتارى مالى كە نەخشە دۇزىنەۋەى ئەمان پىۋىستى بە نىشانەى بىنراۋ نىچە بەلگو لە بەرامبەر ئەمە، ئەۋە دۇزراۋەۋە كە ئەم ھەستە پىشت بە مەيدانى موگناتىسى زەمىن دىبەستىت. ھەروەھا پى دەپىت كۆتەرەكان لەو بۇئالەى كە لە ھەۋادا ھەن بۇ دۇزىنەۋەى نەخشەيەك لەناۋچەى تاپىمەت بە خۇى سوود وەرگىرنىت. ئىكۆلەرمەۋان دەتۋانن بەدانانى كۆتەرەكان لە ھەۋاى ئازاددا كە ھەموو لە خالىكا كۆيۈنەۋەۋە پاشان بە تىك ئانى كاتى ھەستى بۇن كرىنپان بەماددەپەكى پى ھۆشكەرى جىگەيى (مۈسەي)، پىش ئەۋەى كە لە خالى جياۋازدا ئازادپان، بىكەن، ئاراستە دۇزىنەۋەى ئەم بالئندە كۆمرا دىكەن

جىنەكان و تاقىكرىدەۋە - ئاگايى خۇدگەرى

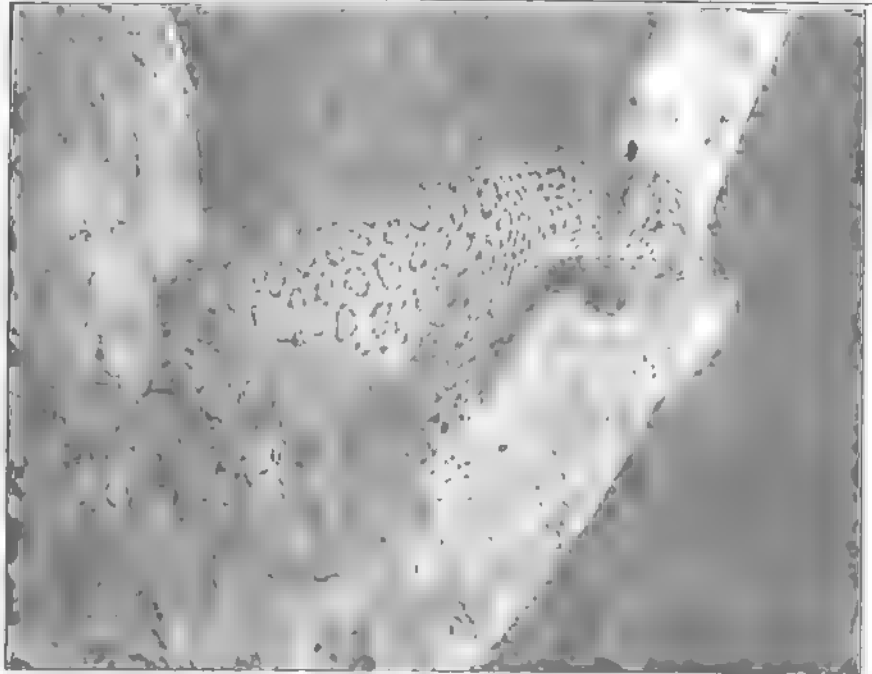
ئەمىر زۇرىيە پاپۇلۇچىستەكان لەم بۈرەدا رىك كەۋتۈون كە بالئندەكانى ۋەك بالئندەزەردە ئەۋ ئاراستەيەى كە دەپىت لە يەكەمىن كۆچى خۇياندا بىگرنە بەر، بەشىۋىمەكى غەرىزى دەپزانن. بەلام مەسەلەكە ھەمىشە لىرەدا كۆتايى ناپەت. دىمبارەى رۇلى رەقتارە غەرىزىيەكان و لە راستىدا بوۋى خۇدى ئەم رەقتارە لە بالئندەكاندا، سالانىكى دوور و دىزىر ئىكۆلەنەۋە ئەنجام داۋە.

ھەندىكىان لەۋمىيان كۆلۈمەۋە كە رەقتارى گيانەموران زىاتر لە دەرۋوبىر يان گيانەۋەرمەكانى تر ھىز دەپن، ئەۋانى دى لەو بارەپەۋە كە رەقتاى گيانەۋەرمەكان زىاتر لاپەنى غەرىزىو سىروشتىيان ھەيە ئىكۆلەنەۋەىيان ئەنجام داۋە. ئىستا ھەموۋان لەسەر ئەۋە رىكەن كە ھەندىك رەقتار لە بىنچىنەدا غەرىزىن لەگەل ئەۋەش دا ھەتا ئەم رەقتارە دىكرىت بە ھىز بوون بىگۇرپىن.

بۇ سەللاندىنى غەرىزى بوۋى رەقتار، زانپان دەپىت گيانەۋەرمەكان لە ھەموۋ ئەۋەى كە دەپىت رەقتارىيان ھىزىكات، جىيايەكەنەۋە. بالئندەكان بە نىشان ئانى پى ھەۋارى بۇ كۆچ كرىن لەم تەنپايەپەدا، روانىنىكى پىرپايەخ بەدەست دەپىننىت. ئەم بالئندە لەكالى ئاساى سال و بەدىزايى ۋەۋەى ئاساى رۇۋەكان، پى ھەۋارى نىشان دەدەن. ھەروەھا ئەۋان خۇيان بەدروستى

* * *
جۇرمەكانى كۆچ كىردى:

كۆچى جۇر، كاتىك روو دەمەت كە
جۇرىك بەمەرىزى چەندىن سال
سەنورى خۇيان جىگۇرىكى پى
بەكەن، ۈمك كۆترە تەۋەندەمەكەن كە
لە نىۋان سالماكانى ۱۹۱۰ و ۱۹۰۲ دا،
ۋاتە كە لە توركيانە تا بىرىتانيا
پەرش و بىلەۋىۋون، ۋاپان دەمەرد.
كۆچى تائە ۋەسەف كىردىنى ھەم
جۇرە سەمەرىكە كە گىيانەۋەرىك بۇ
دەمەۋى سەرزەمىنى سىرۋىتى خۇي
ياسنورى مالى خۇي، نەمچامى بىدەت.
كاتىك كە گىيانەۋەر بۇ سەنورى مالى
خۇي نەمەرىتەۋە لەۋا دۇچەرى
كۆچى بىنەپ (بەك لايى) بۈۋە. بۇ
نەۋەنە كاتىك كە بى بارانى،

ھەمەشە لە پانتايى خۇراكى مەشكە گەۋرە ئاۋىيەكان دەمەت ئەم
گىيانەۋەرلەر بەدۋى جىگەسى شىدارتەر، تا زىيەر لە ۲۵ كىلومەتر
سەمەردەمەن. ئەۋ بالئەندەي كە زىستان بۇ باشۋور سەمەردەمەن
قۇناغىك لە كۆچ كىردىن و گەمەنەۋە نەمچام دەمەن. ۋە لە بەھاردا
بۇ سەنورى مالى خۇيان لە باكۋوردا دەمەرىنەۋە. زۇر
لەنەھەمەنگەكانىش كۆچى دۈۋ لايى نەمچام دەمەن بەلام ئەۋان
لەمەك خۇلگەي كۆچ كىردىدا، لەنەۋان كۆمەلىك ئاۋچەي مالى
يەك لەدۋى يەك دا سەمەردەمەن. لە كۆچى دۈۋاندا سەمەردەي
گەمەنەۋە ۋەچەي دۈۋاتەر تەۋاۋى دەمەن. بۇ نەۋەنە كۆمەلە
"مەلخ" دىكان دەست، دەمەن بەمەك كۆچ بەلام ھەم ۋەچەي تەنبا بەشەك
لەۋ خۇلگەيە دەمەرىت.

گىيانەۋەرلەر چۇن ھەست بەمەيدانى مۇگناتىسى دەمەن.

لەۋ يارمەۋە كە چۇن گىيانەۋەرلەر خۇيان بەمەيدانى
مۇگناتىسى زەمىن ئاراستە دەمەن سى روۋن كىردەۋە سەمەردەي
ھەيە.

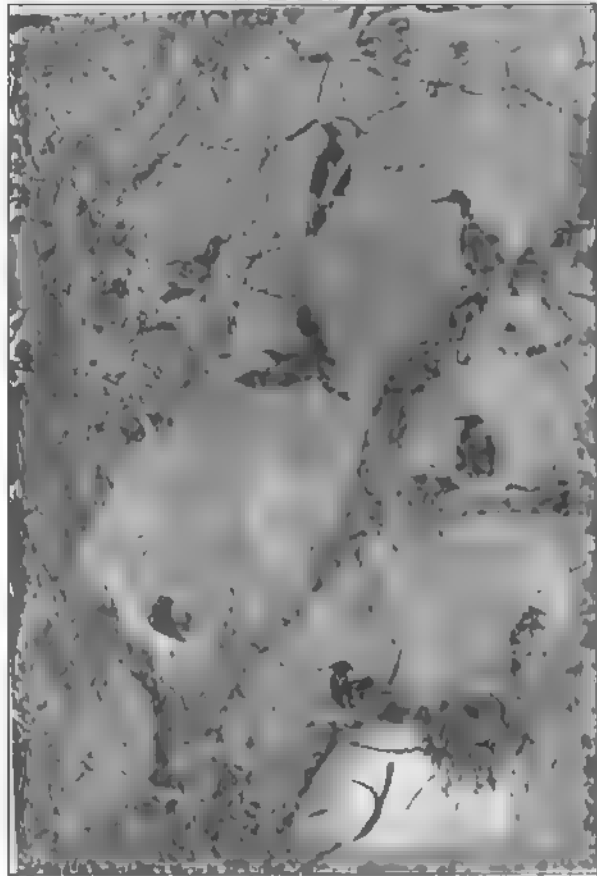
ئاشكرا بۈۋە كەماسىيە كىرگەمەكان ۈمك كۆسە و ماسى
چۈرگۈشە مەيدانى مۇگناتىسى بە نەندامەكانى ھەستى
ئەلەگىرىكى كە لە پوزمەندايە دەناستەۋە. ئەم نەندامەنە بە
نىسەت ئەۋ تەۋمە كارمەيەيە لاۋانە كەماسىيەكان لە كاتى
مەلەكەردن لەمەيدانى مۇگناتىسىدا دروست دەمەن كارمانەۋە
پىشان دەمەن. ئەۋ تەۋمە بە پىنى ئەۋ رەمەۋى كەماسىيەكان
تىيادا مەلە دەمەن و كە پەيۋەندى بەمەيدانى مۇگناتىسى
زەمىنەۋە ھەيە دەمەرىت.

ۋاى بۇ مەن كە گىيانەۋەرلەر تەر بە دروستكىنى بىلورى
بچۈكى ئۆكسىدى ئاسن بەناۋى مانىتەت، ھەست بەمەيدانى
مۇگناتىسى زەمىن دەمەن. بىلۈرە مۇگناتىسىيەكان ھەمەك تۈزى

ئاراستە دەمەن. بەم پەيە كات پىۋان، دىارى كىردىنى دىرىزى كات
و ئاراستە دۈزىنەۋى كۆچ كىردىنى ئەم بالئەندەنە غەمەرىزىن.

ھەتتا لەمەكانى كۆچ كىردىنىشدا، گۇرەنى ئاراستەۋ خىيالى بالئەندە
دەمەرىت غەمەرىزى بىت. بۇ نەۋەنە كۆچەيە باخچەيەكانى
ئەۋرۋاپانەۋەند، لە پايزدا سەمەردە بۇ باشۋورى رۇزناۋى ئىسپانبا
كۆچ دەمەن و پاشان بۇ باشۋورى رۇزەۋەلەتە ئەمەرىقا دەمەن.
كۆچەيە باخچەيە بەندەمەن كە ھەمەگىز سەمەرىيەن نەكەردەۋە
ئەۋەنىش ھەمەن گۇرەن لەناراستەدا نىشان دەمەن. كۆچەيە
مەدەيەكان ئەۋرۋاپا لە باشۋورى سودان و ئەمەرىقا دەۋەستەن.
كۆچەيە مەدەيە بەندەمەن لە كاتىكى يەكسان دا پاش بى
قەمەرىيە، ئارام دەمەنەۋە. سەمەردەي ئەم ھەمەۋ رەمەتەرە
غەمەرىيەنە، دىسانەۋە بالئەمەكان پىۋەستىيەن بەمەرى بۈۋى شۈنى
سەم زەمىنە زىستانىيەكان، ۋە ئاۋچەكانى ۋەستان لە دىرىزىيە ھىلى
رۇستىنى خۇياندا ھەيە. لەم روۋەۋە يەكەمەن كۆچى ئەۋان
رۇنىكى دىپارىكەرى ھەيە. لايەنى كەم بەشەك لە جۇرمەكانى بالئەندە
خاۋەنى بەرنامەيەكى جىنەتەيەك كە يەكەمەن كۆچى ئەۋان رىك
دەمەت.

ھەندەك كات ئەم بەرنامە جىنەتەيەكە لە نىۋان كۆمەلە
جىياۋەمەكانى يەك جۇردا تارادەيەكى زۇر جىياۋە. بۇ نەۋەنە
كۆچەيە سەمەردەمەن كە لە بەشە جىياۋەمەكانى ئەۋرۋاپادا دەۋىن
لە چەندىن ئاراستەي جىياۋەۋە، بۇ ئاۋچەي زىستانى جىيا، كۆچ
دەمەن. بايۋەلۋجىستىكى ئەلمەنى بەتەكەل كىردىنى سەم رەشەكان
لەكۆمەلە جىياجىياكان، بالئەندەي پەمەردە كىردەۋە كە بەرنامەيە
جىنەتەيەكەنۋىيەن ھەيە. بالئەندە دۈۋ رەگەكان بەمەۋەرى ھەم
گروپىك لە باۋانبا، بە ئاراستەي جىياۋەز كۆچ دەمەن.

ئاسىن لە رىكى مەيدانى موگناتىسىدا رىز دەپن، گەرچى تانىستاش ھېچ كەس نازانىت كە گيانەومران چۇن ۋەزىيەتى بلورە موگناتىسىمەكان لەناو خانەكانى خۇياندا ھەست پى دەكەن، لىكەنەۋە "فرىيە"ى سىيەم ئەۋەپە كە پەشنىك لە "رەنگدانەكان" لەچاۋى ھەندىك لەگيانەومران لەكاتى راكىشانى روناكىدا بەشىۋەمەكىلاۋاز موگناتىسى دەپن و بەم كىردارە ھەندىك لەۋ نىشانانە دەماريانەى كەچاۋ بۇ مېشكى دىنېرېت دەگۈرۈن، نىياردە ھەپە ئەۋە نىشان دەدات كە مەيدانە موگناتىسىمەكان دەتۈنن بەم جۆرە كار لە بالئەدەكان بىكەن.

زىمەردن و پۇۋانەكان ئەۋە نىشان ۱۰ دەن كە ھەستى موگناتىسى لەسەر پىناغەى مانىتېت، دەپن ھەستىيارېتى زىياترى ھەپنېت بە گۈيرەى مەۋنەى دىنراۋ لەسەر رەنگدانەكانى چاۋ ھەندىك لە بايۇلۇجىستەكان ۋاى بۇ دەچن كە دەشېت نازەلەن لەمەردوۋ شىۋەگە سوود ۋەرىگىرن. دەشېت ئەۋان ھەستى موگناتىسى "ئىدەمى" و خام بۇ زانىنى ئاراستەى جەمەسەرەكان بەكار بېيىن و بۇدىياري كىردىنى گۇرانى ناۋچەپى و سەرتاسەرى مەيدانى موگناتىسى لە مەۋنەى مانىتېت سوود ۋەرىگىرن.

لەم بارمەۋە كە ئاىا مەۋۇف دەتۈنن ھەست بەمەيدانى موگناتىسى بىكات پان نا گەتۈگۈيەكى دېرىن ھەپە، چۇش و خروشى مەۋزى ئەم گەتۈگۈيە، كاتىك لەم دۋاپىيەدا لىكۈلەرەۋان بلورەكانى مانىتېتېيان لەمېشكى مەۋۇفدا دۋزىيەۋە، گەپشە قۇناغى

تەقەببەۋە. ئاىا ئەم كرىستالانە بۇ ھەست كىردىنى موگناتىسى (ۋەلەۋ رىگەيەۋە ھەستى ئاراستە دۋزىيەۋە)ى ناھۇشيارانە بە ئىمە بىدەن، بەش دەكات؟ لىكۈلەرەۋانى زانكۈى مانچستەر، مەۋنەيان لەبەردەستدەپە كە نىشان دەدات دەشېت ۋاپىت. ئەۋان چاۋانى كۆمەللىك قوتابيان بەست و بە ئۆتۈمبىل دۋورىان خستەۋە بۇ شوۋنى نا ئاشنا، ھەندىك لەۋ قوتابيانە لەكاتىكىدا كە ھىشتا چاۋ بەندەكان بەچاۋيانەۋە بوۋ، تۈنەيان ئاراستەى خۇيان بەگۈيرەى "مالەۋە" روون بىكەنەۋە. بەلام ئەۋانەى كە موگناتىسى دىزىيان لەسەر سەر دىنرا بوۋ، ئەۋ تۈنەيانەيان لەدەست دابوۋ.

كۆچەرىيەكان لەبەردەم ھەپشەدا

رەۋەى خۇگۈنچانلىنى گيانەومرانى كۆچەپەر بۇ سەركەۋەن بەسەر ۋېران كىردىنى ئىشىنگاكانيان دا بەشىۋەمەكى سەرنج راكىش لە جۆرەكەۋە بۇ جۆرەكى تەر دەگۈرۈت. كىسەلە سەۋزە دەپايىمەكان تارادەپەك لەبەر ئەۋەى بۇ ھىكەدانان ھەمىشە بۇ يەك رۇخ دەگەپنەۋە، لە بەردەم مەترسىدان چۈنكە كاتىك كە ئەم رۇخە ئالودە بېيىت پان بىنەى تىا دروست بىرېت، ناتۈنن خۇيان بىگۈنچىن.

كىسەلە سەۋزەكان بە دىزىيى رەپەۋىكى ھاتۇچۇدا كۆچ دەكەن كە ئەۋانەپە مەۋنەھا سال تەمەنى ھەپن. بۇنەۋە بەشنىك لە كىسەلە سەۋزە مەۋنەكان ھەر ۲-۳ سال چارنىك سەفەرى چوون و ھاتنەۋەى ۴۰۰۰ كىلۇمەترى دەكەن. ئەۋان لە نېۋان ناۋچەكانى خۇراكى خۇياندا لە كەنارەكانى برازېل و رۇخە ھىلانەپەكان لە دورگەى ئاسنىۋىن كە لە ناۋەراستى ئۇفیانوسى ئەتەلسەپە، سەفەر دەكەن. با بۇلۇجىستەكان ۋاى بۇ دەچن كە ئەم رەپەۋە كۆچەپەرەپە دور لەمەقە، ھاۋكات لەگەل زىا بوۋنى پانىى ئۇفیانوسى ئەتەلسەى لە ۱۰۰ مەۋنە سال پېش ئېستا كەۋشكاپى ئەمەرىكاى باشۋور دەستى بە جىيا بوۋنەۋە كىرد لە ئەفەرىقا، كامل بوۋ.

گيانەومرانى تەر كۆچەكانى خۇيان بۇ سوود ۋەرىگىرن لە نامادە بوۋنى مەۋۇف گۈنچاندوۋە. بۇ مەۋنە چاۋدىرانى بالئەدەكان ناگادارى كامل بوۋنى ھىلى رۆشتىنى ئۈكى كۆچ كىردن لاي كىلاۋ كۈرە سەر رەشەكان بوۋن. زۆرەپە سەر رەشەكانى ئەۋرۈپاى ناۋمەد بەرەۋ باشۋورو بىئاراستەى دەپىاى ناۋمەراست و ئەفەرىقا كۆچ دەكەن بەلام لە ماۋەى ۲۵ سالى رابوردوۋا بەشنىك ئەۋان دەستيان كىرد بەكۆچ كىردن بەرەۋ باكوۋرى رۆزەلەت بۇ ئەۋەى زىستان لە ئىنگىلەرادا بېمە سەر. ئەم گۇرەنە دەشېت ئەنچامى جۇلان بېت لە جىنەكاندا كە رەپەۋەى كۆچ كىردىنى سەر رەشەكان رىك دەخات. بالئەدەناساى ۋاى بۇدەچن، كە بەۋەى زىابوۋنى ئەۋ كەسانەى كە لە پاخچەكاندا خۋاردن بە بالئەدەكان دەدەن لەماۋەى (۵۰) سالى رابوردوۋا، سەر رەشەكان دەتۈنن زىستانان لە ئىنگىلەرادا بەسەر بەرن.

لە (اطلاعات- علمى) فارسىيەۋە ۋەرىگىراۋە

پەتائە

علی احمد نجیب

پسپۇنې كشتوكالى

پەتائە بە باشزىن بەرھەمى كشتوكال لە ئەوروپادا و زۆربەى ولاتانى جېھاندا دامەزىت چۈنكە خۇركى سەركى دانىشتوانى جېھانە بەتايەتلى ئەوروپاي خۇرەلات و خۇرلاوا و ئەمەرىكا و بابان و روسيا، و لە زۆربەى ولاتە غەربىيەمەكەنەش دا دەچىنرەت بەتايەتلى مېسر و باشورى ئەفەرىقا، لە غەربىيە ئەنلوجەى نەمەند و كوردستاندا نەزىكەى ۲۰ - ۲۲ ھەزار مۇتەم دەچىنرەت لە سالى ۱۹۷۶ دا بېرىدەدا كە پرۇژەى جانلىنى پەتائە لە سەلئەمەنى دەمەزىرئ و ئەم پرۇژەى ئەواو بوو ماوەپەككى كەمەش كارى كەرد بەلام لە جەنگى عىراق و ئىران دا وئىران بوو، مەبەست لەم پرۇژەى ئەمەبوو دەتوانى پەتائە بەسەر جوتيارانى كوردستاندا دېمەش بگات و سەرپەرشتى جانلىن و بەرھەم ھېنانى بگات و بەكسەر بەرھەمەكە لە جوتياران بگەتەمە و بېگەتەتەمەو بە گەنجىمەكەنى پرۇژەمەو لەمۇئ لەزىر پەمى ۵۰ - ۷۵ ھەل بگەرى و لەكاتى پېئويستى بازاردا زستان يا ھاوین بېرۇشەتەمە.

سودەمەكەنى ئەم پرۇژەى:

- (۱) ھەلگەرتنى پەتائە لە كاتى بەرھەم ھېناندا و خەستە بازارەو لە كاتى پېئويستى بە مەبەستى فرۇشتى.
- (۲) سەرپەرشتى كەردنى جانلىن و بەرھەم ھېنانى پەتائە لەنەوچەمەدا.
- (۳) دابىن كەردنى پەتائەى پېئويست بۇ جانلىن لە كاتى جانلىنى بەھارەو پەيزەدا.

(۴) كەپنەمەى بەرھەمى پەتائە لە جوتياران.

(۵) دابىن كەردنى پەتائە و خولەن لە بازارمەكاندا.

(۶) دابىن كەردنى پەمىن و كودى كېمىاوى و قەركەرى كېمىاوى بۇ جوتيارمەكان.

- (۷) دابىن كەردنى پارەى پېئويست بۇ جوتياران.
- (۸) دواى وەرگەرتنى پەتائە لە جوتياران، پېش ئەمەى لە گەنجىمە ھەل بگەرت پەتائە كەپان پۇلەن دەكەرد بۇ بېجوك و مام نەمەندى و گەورە، بېجوكەكان لە گەنجىمەى تايەت ھەلەمگەران بۇجانلىن. لەزىر پەمى ۲۵ - ۵۰ ھ.
- (۹) ھەلگەرتنى پەتائە لە ناو سەندوقى پلاستىكى يا تەختە بە كېشى ۲۵ كگم و دەخرايە گەنجىمەو لەزىر پەمى ۷۵-۵۰ ھ و ئەم گەنجىمە ھەمەوېان بە گازى نامۇتيا سارد دەكران.
- (۱۰) توپۇنەمەى ھەمەو جۆرەمەكەنى پەتائە لەلەپەن ئەم پرۇژەمەو دەكران باشزىن جۇريان بۇ جانلىن لە پارىزگەى سەلئەمەنىدا ھەلەمەزىران.
- (۱۱) پەل لە ۲۵۰ جوتيار كارى بۇ ئەم پرۇژەمە دەكەرد لەگەل ۲۵ كەرمەند و ۱۰ رابەر و ۵ ئەمەلزارى كشتوكالى و ۲ كارمەبى.
- ھېوادارەن لە ئاپنەمەكەى نەزىك دا ئەم پرۇژەمە سەرلەنۇئ لە شوپنەكەى خۇى لە سىروان دروست بگەتەمەو و بەرپەرسەنى حەكمەنى كوردستان بېكەن بە خالەك لەسەر بېريارى ۹۸۶ بېنابىگەتەمە بە ھەمەو نەو نامېر و گەنجىمەو كە ھەبوو، بە بوونى ئەم پرۇژەمە دەتوانەن پېئويستى پەتائەى كوردستان دابىن بگەمەن. ئەمەى ئېشمان زىاد بى دەتوانەن رەوانەى نەمەمەى ولاتى بگەمەن بەمەش پارەمەكى باش بۇ ولاتمان دەگەتەمەو.

پېئووى پەتائە لە جېھان و لە سەلئەمەنىدا

لە ئەنچەمى بېشكەنەن لەلەپەن زەنابىنى بەرپەرتانى و ئىسپانى دەرگەتەووە كە ئەزادى پەتائەو لەدايك بوئى لە مەكسىك و پېرۇ بوووە چۈنكە لەوناوچەپە كۆمەلەن پەتائەى كېوى تېئەپە تاكو ئىستە مەلو،

دوكتۇر سەھىدى مىسىرى رەگمەزبوو لېپىرسراوى بەشى سەھىرە بوو لە زانكۆى سىلىمانى.

گىرنگى ئاپپوزى:

بەرھەمى پەتاتە بە خوارىنى رۇۋانەى زۇربەى دانىشتوانى جىھان دادەنرەيت و زياتر لە ۶۵۰ كالىرى پىيويست بۇ مرقۇف دابىن دىگات و بە ھەرزاتىن سەرجاۋەى خوارىن دادەنرەيت و بەنرخىن پىكەتەى خۇراك لەدۋاى دانەۋىلە لە پەتاتە ۋەردەگىر كە بە ھەردووكيان دەگەنە ۶۰٪ ى خۇراكى سەر روى زەوى، لەرىكى پەتاتە ۋە دىتوانىت دابىنى (شەگەرگان و نىشاستە) بۇ مرقۇف و مادەى ئاسن و فېتامېنەكانى دېكە پكات. بەھۋى چاندىن و بەرھەم ھىنانى پەتاتە ۋە زياتر لە ۶۰٪ - ۴۰٪ دىرامەتى چوتىيارنى ئەمەرىكا و ئەوروپا ئەسەر پەتاتە جۇرەما خوارىنى خۇشى لى دروست دەكرىت و دىتوان شەگر و ئەنكەل و دىرامەتى لى دروست بىكەن ھەروما خوارىنەۋەى بەناۋابانگى روسى (قۇدگا) سەرجاۋەكى پەتاتەى، جۇرەما ئېسپىرتۋى لى دروست دەكرىت، باشترىن نىشاستەش لە پەتاتە دىنەھىنرەى و لە ھەموو بازارەكانى ئەوروپا و ئەمەرىكا و زۇربەى ۋلاتە غەربىيەكان دا ھەرقشتى بە رەۋاجە.

پىيويستەكانى چاندىن و بەرھەم ھىنانى پەتاتە:

ۋەك كەش و ھەوا، خاك و زەوى، پەلەى گەرمە و ناو

۱) كەش و ھەوا، پەتاتە لە سەرھەتى چاندىن پىيويستى بە پەلەى گەرمەى ۱۵ - ۱۸ پەلەى سەدى ھەبە بۇ دروست كرىنى قەد و چۆ و گەلەكانى بەشىۋەمكى چىر و سەوز و ئەمكى پىگەمىشتى پەتاتە پىيويستەمان بە ۲۸ - ۳۲ پەلەى سەدى ھەبە ۋە باشترىن پەلەى گە باشترىن گەشەى تىپادا پكا بەتمەۋاى ۱۸ - ۲۲ پەلەى سەدى، ھەر لەبەرنەۋەبە دىتوانىن لە كوردستاندا دووچلار پەتاتە بىچىنىن چۈنكە پىيويستى بە ۱۰۰ - ۱۱۰ رۇۋ ھەبە بۇ پىگەمىشتى ۋە نەم پەلەى گەرمەى سەرمەۋە لە ۱۵ نازار تا حوزەيران لاي ئىمە ھەبە ھەروما لە ۸/۱ تا ۱۱/۱۵ ھەمان پەلەى ھەبە لامان بۇيە دىتوانىن لە دوو ۋەرزى جىاۋازدا بىچىنىن و بەرھەمى باشمان دىست كەۋىت.

۲) خاك و زەوى، لە زۇربەى زەۋىيەكانى كوردستاندا دىتوانىن پەتاتە بىچىنىن بەلام ئەو زەۋىيە كە خاكەكەى ماۋىە يا نىزىكى روبارن باشترىن بۇ پەتاتە چۈنكە بەرھەمىيان لە زەۋىيەكانى دىكە باشترە و ھەبارەى سەلەكەكانىيان لە شۈيئەكانى دىكە گەۋەرتە و ژمارەى سەلەكەكانى پەك بىر لە شۈيئەكانى دىكە زياترە جۇرى پەتاتەش جۋانتر تۈپكەلەكەى لوۋسە چال و چۆلى كەمترە زۇرجارىش ھەبە ئەم جۇرە خاكەدا ناو و خوارىنى كەم دىمىت و پىيويستى بە چارەسەرھەبە بە ئاۋدان و پىيۋەكرەنى كۈۋى كىمىۋاى بەلام ئەنەنچامى تۈپزىنەۋە دىمەكەۋەۋە كە دىشتى شارەزۋور لە سىلمانى و جەرىر لە ھەۋىلەر باشترىن خاكى بۇ بەرھەم ھىنانى پەتاتە لە ھەموو روۋىيەكەۋە بەلام دىمىت جۋىتەر ئەۋە بىزانى ئەو زەۋىيە كە پەتاتەى تىپادا دىكرىت ھەما سىل پەتاتە ئەو زەۋىيە ناچىترىتەۋە دىمىت بىخىلەتە سوۋرى چاندىن كشتوكالىيەۋە.

باشترىن ناۋچەى بەناۋابانگ بە پەتاتە ناۋى قالى لە نىزىك (Cuzco) يە

لە ئەمەرىكا، ژمارەمەكى زۇر پەتاتەى كىۋى ھەبە و زۇربەى تۈپزىنەۋەكانى ئەسەر پەتاتە تا ئىستا ئەو ناۋچەبە ئەمچام دىمىت. زانايەكى ئىسپانى دەلى بۇ يەكەمىن چار پەتاتە لە زەۋىيەكى نامادەكراۋ بۇ چاندىن پەتاتە لە باشۋورى ئەمەرىكا دۇزرايەۋە ئەك لە مەكسىكو و بىرئ لەم جۇرە پەتاتەبە برا بۇ ئەوروپا و يەكەمچار كەشتە شارى لەندەن لە بەرىتانىا و ئىرلەندا لە سالى ۱۸۸۶ ز. بەلام ھىچ جۇرىكىيان پەتاتەى باشيان بەدەست نەھىنا تا سالى ۱۷۵۰ ز ئەۋىش بەھۋى كۈلۈنەكى ئەمەرىكى كە پەتاتەى بۇ ئەوروپا دىنارد بۇ فرۇشتىن بەھۋى ئەۋەۋە لە ئەوروپا بەتايىبەتى ئىسپانىا و ئەلەمانىا بۆلۈۋە، ئەم كەرە درىۋى كىشا بەدۇرۇللى سەدى جەقەدەھەم. يەكەم چار ناۋى پەتاتە باشتر لە ھى ئەمەرىكا لە شارى لەندەن سالى ۱۹۱۹ تۆماركرا. ئەم جۇرە نۆۋىيە پەتاتە پىي دىموترا (N H)، ئەم جۇرە باشە بە ئەوروپادا بۆلۈۋەۋە بەتايىبەتى ئەلەمانىا و ھۆلەندە ئەسەر رۇخى دىرەى باكوۋر پە روۋبەرىكى يەكچار زۇر دىچىنرا ھەتا ئىستانى باشترىن پەمەنەكانى رەھىنان و خولى قىزىۋىنى چاندىن و بەرھەم ھىنانى پەتاتە ئەسەر ئەم كەنارەبە لە ھۆلەندا، ئەنچا لە سالى ۱۷۲۵ جەندەھا تۈپزىنەۋە ئەسەر جۇرە كىۋىيەكان كرا ھەندى جۇرى زۇر باشيان بەنەنچام ھىنا بەتايىبەتى لە ئەندەن و لە ھۆلەندا، ۋە لە سالى ۱۷۴۰ ئەم جۇرە باشانە گۈيزرانەۋە بۇ ئەوروپا ى رۇۋەللات ۋەك ھەنگارىا و بولگارىا و ئۇكرانىا و يەكىتى سۇۋىيەنى ئەۋسا.

سالى ۱۹۲۰ پەتاتە ھاتتە غىرائەۋە لە ھەمانگە كشتوكالىيەكى رۇستەمىيە بەغداد چىنراۋە لەبەر ئەۋەۋىنى زانايارى ئەۋاۋ ئەسەر چاندىن و بەرھەم ھىنانى ئەۋتاۋە.

لە سالى ۱۹۲۷ گەيشتۈتە شارى سىلمانى بۇ يەكەمچار لە كىلگەى بەكەرەجۇ چىنراۋە، لەبەر ئەۋەۋىنى زانايارى ئەۋاۋ ئەسەر چاندىن و بەرھەم ھىنانى ھەر لەو سالدا ئەۋتاۋە و ھىچ زانايارىكى باشى لەسەر ۋەرنەگىراۋە بەم شىۋىيە مەبەۋە تا سالى ۱۹۵۴ - ۱۹۵۶ جەند تۈپزىنەۋەمەك ئەسەر پەتاتە لە بەكەرەجۇ كرا. ئەم تۈپزىنەۋەبەش ھىچ ئەنچامىكى ئەۋەۋە تا سالى ۱۹۷۱ - ۱۹۷۴ كە تۈنرا بىرېكى زۇر پەتاتە بېچىنە غىرائەۋە بەتايىبەتى سىلمانى و ئۈنەيان بەسەر جوتىيارەكاندا دابەشى بىكەن بەمەبەستى چاندىن بەشىۋەى (ابىضاح) و ژمارەيان دە (ابىضاح) بوو ھەبەكەيان روۋبەرى (۲-۱) دۆنم بۇ ھەموو پىيويستەكانى چاندىن و بەرھەم ھىنانى بۇ دابىن كرايوو ئەلەپەن بەرېۋەبەرىيەكى كشتوكالى سىلمانىيەۋە بەسەرپەرىشتى بەرېۋەبەرىيە تۈپزىنەۋەى سىلمانى. بەرھەمىيان بە تىكېرە دىگەشتە (۲ ۋە ۲۰ تەن/دۆنم).

چارىكى ئر لە سالى ۱۹۷۵ - ۱۹۷۶ بىرپادىرا! پىرۇۋەى چاندىن پەتاتە لە سىلمانى لە سىروان دىمەزرىت و ئەم پىرۇۋىيە بە پىرۇۋەى پەتاتەى نەپەۋەۋە بەسترايوو. لە سالى ۱۹۷۱ - ۱۹۷۷ پىرۇۋەى پەتاتە لەلەپەن زانكۆى سىلمانى سەرپەرىشتى دىكرا و ھەندى جۇرى باشيان لە ھۆلەندەۋە ھىنا بەمەبەستى تۈپزىنەۋە و سەرپەرىشتىيارى ئەم پىرۇۋىيە

۱- ئامادىكرىنى زەمى:

بۇ چاندىنى كاتى يەكەم لە پەتاتە ئەمەيش لە پەھاردا دەپ، پېئويستە زەمىيەگە بېكىلىرىت لە پارىزا بە ۲۵ - ۳۰ سم و لە دواى بارانى پەلە بە ۲۰ - ۲۵ رۇۋ ئەمسا لە مانگى ئازاردا جارىكى دىكە بە پېچەوانەى جارى پېشووۋە ئەپكىلىن بە ۲۰ - ۲۵ سم بۇ تەخت كرىنى ئامىرى دەسك بەكار دەپىن، بۇ وردىرىنى كەستەكەكان پاش ئەۋە زەمىيەگە باش تەخت دەپىت ئەنجا بە ئامىرى دېراۋ راكىشان ھەمۇ زەمىيەگە دەكەين بە دېراۋ، دېراۋمەكان كە ئەۋاۋ بوو دەست دەكەين بە دابەش كرىنى لەسەر ۵ م بۇ ھەر دېراۋىك و نېۋان دېراۋىك و دېراۋىكى دىكە ۲۵ - ۸۰ سم دەپىت.

لە سەروى كىلگەكەۋە جۇگەى سەرمەكى رادەكىشىن و لىقى جۇگەكان بۇ سەم دېراۋەكان جىادەكەينەۋە و لەنېۋان ھەر چوار دېراۋدا بە دىراۋى شەقامىك لە سەروى كىلگەكە بۇ خوارى كىلگەكە رادەكىشىن بە پانى ۱۵۰ مەتر بەم شىۋەمە دەتۋانين ۴۰ ى بىزىرى زەمىيەكان

لەناۋبەرىن چۈنكە كىلانى يەكەم ھەمۇ ئەۋ بۇرانەى كە لە دواى باران سەۋز دەپن لەناۋى دەپا و كىلانى جارى دوۋە كە لە مانگى ئازاردا دەست پىدەكات پاشماۋەى ئەۋ بۇرانەى دىكەپە كە سەۋزبوون لەناۋى دەپات. زستانەپى يا ھاۋىنە، ئەمسا دواى ئامادەكرىنى ھەمۇ دېراۋەكان پەتاتەكان لە سەروى دېراۋەكان لەۋ جىگاپانەما كە ئاۋەكەى تېدا رانەۋەستى دەپىن. و لەنېۋان چاينىك و چاينىكى دىكەما ۲۵ سم دەپىن بە وشكى پاشان دەست دەكەين بە دابەشىن و ئاۋدانى.

دواى دو رۇۋ پىش سەۋزبوونى پەتاتەگە دەست دەكەين بە پېۋەكرىنى قىرگەرى گزۈگپا ئەۋىش كە ناۋى (پاتۇران) ە بە خەستى ۵۰% بۇ ۱ كگم / دۆنم لەگەل ۵۰ لىتر ئاۋ ھەمۇ كىلگەكەى پىن ئەرشىنن

ب- چاندىنى پەتاتە بە ئامىرى كشتوكالى:

لە زۆرىيەى ۋلاتانى پېشكەۋتوۋا پەتاتە بە ئامىرى كشتوكالى دەپىن چۈنكە روۋبەرىكى يەكجار زۆر لە زەمى دەپىن و ئەم كارەش بەدەست ئەنجام ناپەت و ئەم جۆرە چانفە پەت بە ئاۋى باران پان ئاۋى پىرۇنەر دەپەستىت (Spring water) ۋەك ئەلەمانيا و بەلجىكا و ھۆلەندا و ئەمىرىكا و ياپان، بەلام زۆرىيەى ۋلاتانى ئەۋرۋاپى رۇۋەلەت پەت بە ئاۋى پىرۇنەر (Spring water) دەپەست.

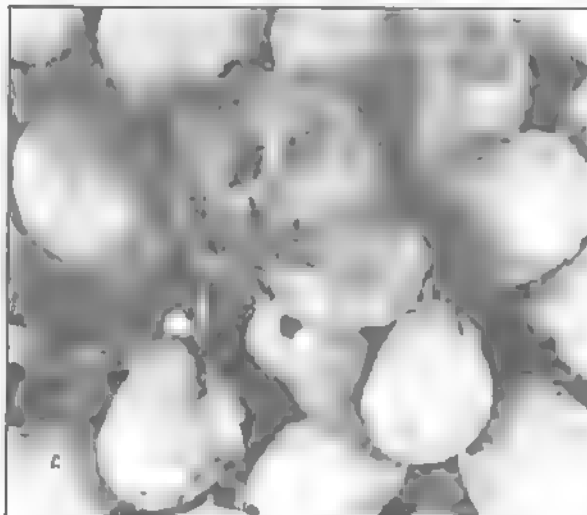
دەتۋانين ئەم رىگايەى بەكارھاتوۋە لە كوردستاندا بەكارى بىنن بۇ چاندىنى پەتاتە بەپىن گىرفت و بە ئۆتتىرىن ئاۋدانى سەردەم دادەنرىتە سەبارەت بە كشتوكالى پېشكەۋتوۋا لە كوردستاندا و

بەتايپەتى لە موسى ئەم رىگايە بۇ چاندىنى پەتاتە بەكارھات بە روۋبەرى ۲۴ دۆنم و لە كارەكانىندا سەركەۋتوۋبون ئەم پىرۇكەپە بۇ شارى سىلمانى گۈستراپەۋە و پىپاردرا ۶۰ دۆنم لە سىروانى شارموزور بەم رىگايە ئۆتتەى ئاۋدان بە پەتاتە بېچىنرىت و بەرھەم بەپىنرىت و بۇ ئەم مەپەستەش چوار ترومپاى گەۋرەى ئاۋ پىرۇنن لەگەل بارى ۱۰ لۇرى تىرلە بۇرى و پىداۋىستى ئاۋدان ھات بۇ ئەم پىرۇۋىيە بەلام بەداخەۋە بەھۋى بارودۇخى كوردستانەۋە ئەنجام نەدرا.

پىرى پېئويست لە پەتاتە بۇ چاندىنى يەك دۆنم:

پېئويستمان بە ۵۵۰ - ۶۰۰ كگم / دۆنم لە پەتاتە ھەپە كە كىشى كىلگە ۲۵-۳۵ كگم بىت، يا ۶۰۰ - ۷۰۰ كگم ئەمەرى كىشى يەك سەك ۲۵ - ۴۰ كگم بىت ئەمەرى كىشەكەى لەۋە زىاتر بوو دەتۋانين پەتاتە گەۋرەكان دوولەت كەپن بەمەرجىك دوۋچاۋى تىادا بىت. مەرجەكانى پەتاتەى چاندىن:

- ۱) نەخۇشپان نەمەپىت بەتايپەتى فاپرۇسىيەكان.
- ۲) بىرونامەى سەرجاۋەكەپان ھەپىت.
- ۳) پاكزىكرابنەۋە بە دەرمانى زەپىنەپ ۸۵% دۇى ئەۋ مىكرۇب و نەخۇشپانەى توۋشى پەتاتە دەپن.
- ۴) دەپىت لەسەر ھەر سەلەكەك پەتاتە دوو تا سى چاۋ كەمەرى تىا نەپىت.
- ۵) رىزى شى لە كالى چاندىنجا ۲۵ - ۳۵ بىت واتە پىستەكەى وشك ھەلەنەھاتىت.

كاتى چاندىنى پەتاتە:

بەپىى ئەۋ پەلە گەرمىيەى كە پىشتر ياسان كىرد بۇ چاندىن و پىگەپىشنى پەتاتە دەتۋانين لە سائىكا دوو چار پەتاتە بېچىنن. يەكەم چار لە ۲/۳ - ۴/۵ دەپىنن لە ۶/۲۵ - ۷/۵ ھەلەن دەكەنن.

دوۋەم چار لە ۸/۱ - ۸/۱۵ دەپىنن لە ۱۱/۲۵ - ۱۲/۵ ھەلەن دەكەنن.

تېپىنى، دەتۋانين لەزۇر زەۋىدا بېيۇلىنەۋە لە مانگى دوازەۋە تا كۆتاپى مانگى دوو. بەھۋى نزمبوۋنەۋى پەلەى گەرمى لە كوردستاندا و ھىچ زىيانىكى پىناگات چۈنكە پەلەى گەرمە نزمە و ھىچ جۆرە نەخۇشپەك و مېروى زىيانەخىش زىيانى پىناگەپەنىت.

كودى كىمىياۋى:

پېئويستمان بە كودى كىمىياۋى خاۋىن ھەپە بۇ يەك دۆنم بەم شىۋەپەى لای خوارەۋە:

ۋاتە سوپەر فوسفات ۸۸ كىگم/دۇنم. نېترۇجىن ۱۰۰ كىگم/دۇنم ۴۴ كىگم پۇرىا، كلۇرىدنى پۇتاسىيۇم ۲۴ كىگم/دۇنم

چۇنىيەتنى بەكارھىيىتىنى كۈدى كىمياۋى

دەپنەت دىۋى كىلانى دووم ھەممۇ كودەسوپەر فوسفاتەكە لەگەل ھەممۇ پۇتاسىيۇمەكە لەگەل نېونىترۇجىنەكە بە زەمىيەكە بە بەم دىۋى تەخت كرىش زەمىيەكە ئەنجا دىۋاروكانى لىدروست دەكرىت بەم شىۋىيە ھەممۇ كودەكە تېكەل بە زەمىيەكە دەپنەت، بەلام نېومەكى دېكە نېترۇجىيەكە پىش گۈل كرىنى رومكى پەتاتەكە دەست دەكەين بە پىۋوكرىنى مەسو دىۋاروكانەۋە كە ئەۋكاتە ۲۵ - ۴۰ رۇزى پەسەردا رۇپىشتە لە چاندا سەۋە، لەدۋى ئەسە يەكسەر دەست دەكرى بە ئاۋدانى بۇئەۋە رومكى پەتاتەكە سوۋى لىۋوكرىن.

ئارۋانى پەتاتە

پەتاتە پىۋىستى بە ئاۋدان ھەيە لە دىۋى چاندىنى ھەتاكە پىدەمگات ۋ ژمارە ئاۋدان دەگاتە - دەست چار ئاۋدان پان گەمىر ئەگەر ھاتوو پارسى پەھار پان پەيز ھەممۇ پان پەھۋى جۇرى خاكەكە ۋ بەرۋىيەۋى پەي كە - ما ژمارە ئاۋدان زىاتەر دەپنەت.

خۇكرىنەۋى خۇل لە دەۋرى سەلەكەكان (التەشۋىن)

دەست تەۋە، دەپنەت خۇلى ئەم بەرى، دىۋاروكانە ۋ ئاۋ دىۋاروكانە ھەلگەمىن ۋ بىرئەتە سەر پارسەكە ۋ دەۋرۋىشتى سەلەكەكان ئەمەش بۇئەۋە شۇنى سەلەكەكان نەرم پىت ۋ ھەتاۋى پەنەمگات ۋ دەپنەت ھۋى گەشەكرىنى رىاتەر ۋ گەۋرۋىۋىنى ئەبارە سەلەكەكان ۋ ژمارەشيان بەم شىۋىيە زىاد دەمگات ۋ دەپنەت ھۋى ئەۋە پەرەھەمكى باشى پەتاتە بە ئەنجام بېگەينىن ۋ ھەررەھا دەۋرۋىيەۋى سەلەكى پەتاتەكە كە لە مېۋە رىانەۋەشە يالدارەكان.

جۇرەكانى پەتاتە

لە سالى ۱۹۷۱ تا سالى ۱۹۸۴ ژمارەمكى پەكجار زۇر لە جۇرى پەتاتە ھاتەۋە غىراق ۋ كورەستەۋە، بەلام ئەۋە كە لە تۈپۈنەۋەكان دا سەركەۋىنى بەدىھىيەت سى جۇرە كە زۇر باشن بۇ ئاۋچەكەمان لەۋانى دېكە چۈنكە لە تۈپۈنەۋەكاندا دەرگەۋەۋە كە جۇرى كلوسى / بىتىجى/ دىۋارى باشىنى ئەۋ جۇرەنەن.

سەرچاۋى ئەمانە ھۆلەندىن ۋ دەۋرانىن ئەۋ پەتاتە بە لە ھۆلەندەۋە بېيىن ۋ لە بەھاردا بېيىن دىۋى ھەلگەندىن چارۋى دېكە ئەم جۇرە پەتاتە بە لەۋمىزى پەيزدا بېيىنەۋە ۋ پى دەرۋىز جۇرى خۇمالى، سەدەكەشنى ئەۋە بە ۋمىزى دووم پىۋىست بە ھىنانى پەتاتە چاندىن ئاكت بەمەش بېيىكى پەكجار زۇر پەرى دۇلار دەگەپتەۋە بۇ گەنجىيە ھەمىنى كوردستان. بەلام ئەۋ جۇرەنى دېكە كە سەركەۋەۋە ئەۋۋەن لە كوردستاندا بەھۋى توش بونيان بە تەخۋى كەم پەرەھىيان ئەمانەن.

چەرلا، سېۋىتا، رادۇسا، مېكا، كلوديا.

سىفاتى ئەم سى جۇرى سەرۋە

۱) يىتېجى: رومكى ئەم جۇرە بەشە سەۋەكە زۇر چەرە ۋ زۇر تۇخە ۋ ژمارەمكى پەكجار زۇر گەلى ھەيە ۋ بەرگى زۇرى بۇ نەۋشەكان ھەيە بەتاپەتتى فاپرۇسەكان ۋ كەرەكان ۋەك دۇنكە ۋ پەلەي گەلا، شىۋى سەلەكەكانى ھەلگەيە دىۋى پاكردى رەنگى سى مەيەلە زەردە ۋ بەرەھەكەي لە يەك دۇنەلدا ۲۵۰۰ - ۳۷۰۰ كىگم دەپنەت، سەرچاۋەكە ھۆلەندەيە.

۲) دىۋارى، ئەم رومكە بەشە سەۋەكە زۇر چەرۋەر گەلەكانى سەۋىكى مەيەلەۋكەلە، رومكەكە بەرۋىيەكە لە جۇرەكانى دېكە نىزمە ۋ دەگاتە ۷۵ سىم ۋە رەنگى پىستى سەلەكەكانى سورن بەلام ئاۋى پەتاتەكە زەردى تۇخە ۋ لە زەردىيە ھەلگە دەجى، ۋ ماۋەي پىگەپىشتى لە ۱۰ - ۱۵ رۇز زىاتەر لە جۇرەكانى تر. بەرەھەمى لە يەك دۇنەلدا ۲۸۰۰ - ۴۰۰۰ كىگم ۋ بەرگى زۇرى ھەيە لە مانەۋە لە گەنجىيەدا پىۋەۋى خىراپ پىت ۋ بەرگى ھەيە بۇ ھەممۇ نەۋشەكانى ئاۋچەكە شىۋى سەلەكەكانى گەرە ۋ لولەيى ۋ دىۋىن، لە يەك سەك دا ژمارەمكى پەكجار زۇر چاۋى تىايە ۋ تەنھا جۇرە كە دەۋرانىن سەلەكەكانى بە لەت كراۋى بېيىن ۋ سەرچاۋەكە ھۆلەندەيە. ۲) كلوسىر/ ئەم جۇرە زۇر پەدەمگات روۋەكەكانى بەرۋىن ۋ دەگەنە ۸۰ سىم ۋ پىگەپىشتى لە ماۋەي ۹۰ رۇزدايە، شىۋى سەلەكەكانى خىرو دىۋىكەلەن ۋ رەنگى پىستەكانى زەردى تۇخە ۋ ئاۋەكە زەردى كالا ۋ بەرەھەمى ۳۰۰ - ۳۲۰۰ كىگم/دۇنم ۋ سەرچاۋەكە ھۆلەندەيە.

پىگەپىشتى ۋ ھەلگەندىنى پەتاتە

ئەۋ جۇرەنى كە زۇر پەدەمگات ۋ تەمەنى ۹۰ - ۱۰۰ رۇزە ۋەك جۇرى كلوسىر، دەست دەكەين بە پىشكىن لە ئاۋ كىلگەكە بە ھەلگەندىنى پەتاتە ژمارە يەك لە روۋەك بۇئەۋى بزانىن پەتاتەكان پىگەپىشتون پان ئەم، ئەنجا ئاۋەكە لىدەپىر لەۋى ۱۰-۷ رۇز دەست دەكەين بە ھەلگەندىنى ئەۋىش دەۋرانىن بە ئامىرى پەتاتە ھەلگەندىن ھەلگەن پان بە پىل ۋەك لەم ۋئەيەدا دەپنەت.

ئەگەر يە پىل ھەلەمان گەلد دەپنەت بە ھىۋاشى ۋ سەلەكەكان بىرىندار ئەكرىن ۋ لە كۆكرىنەۋەدا بە ھىۋاشى بىكرىتە سەپەتە پا سىندوق ۋ بگۈزىرتەۋە بۇ گەنجىيە لە شۇنىكى سىبەردا دىبىرئ ۋ دەست بىكرىت بە جىاكرىنەۋە بىرىندار ۋ خىراپەكان، لە ۋلاتى پىش كەۋتوۋدا ئەم جۇرە خىرە ۋ شكاۋە دەكرىت بە ئەلەكول يا شەكر يا ئالى ئازمەن دىۋى ئەۋە ۹ - موۋ پەتاتەكە پۇلەن دەكرىت بۇ بچوك ۋ كەۋرە ۋ مام ئاۋەندى ئەنجا دەخىرتە گەنجىيە لەزىر پەلەي گەرمى ۵۰ - ۷۵ ف ۋ بەپىرى پىۋىست دەخىرتە بازارەۋە بۇ فرۇشتى.

مېۋە ۋ نەۋشە زىان پەخشەكانى پەتاتە

۱) مېۋە زىان پەخشەكان، بە پىۋىستى دەزەنم پىلەم يەك لەم سى قىرگەرە بەگاردىت لەۋى سەۋىيۋىنى پەتاتە بۇ لەناۋىرىنى مېۋە زىان پەخشەكان بەتاپەتتى يالدارەكانىيان ۋ لە كاتى سەرەھەلەنى ئەم مېۋەۋە چەندە چارۋى كارى پىرۋاندىنى قىرگەرى كىمياۋى بۇ ئەنجام دەپنەت بەم شىۋىيە لى خوارەۋە،

ژ	چۆرى پەتاتە	رومكە ئەخۇشەكان كەم	بىرى پەرھەمى رومكە ساقەكان	رۇژى كەمبۇنى پەرھەم
۱	۱۷رومكى كلوسىز A	۱۹۱۷	۲۹۰۲۷	۲۵۱۹۷۰
۲	۲ روكمى كلوسىز B	۲۹۱۲۰	۲۸۰۰۷	۲۸۰۲۵
۳	۲ روكمى خۇمالى ۱	۱۹۱۲۰	۹۹۲۰۰	۲۸۰۲۹
۴	۳ روكمى خۇمالى ب	۱۹۱۲۰	۶۹۰۱۰	۲۸۰۲۲
۵	۲ روكمى خۇمالى ج	۱۹۱۸۰	۲۹۰۰۰	۲۸۰۲۰

پ-ئەخۇشە كەروپىەكان:

نەخۇشى گېرە بىردى زو (اللفحة للبكرة)

ئەگەر ژمارىيەكى كەم لەم رومكانە نەخۇش بوون دىتوانىن بەدەست ھەئايان يەكەنن و فرېيان بىدەپن. بەلام ئەگەر لەم زىاتر بوو دىتوانىن بە قىركەرى زەينەب كىلگەكە پىشېنېن نەوېش بە بىرى ۷۰ - ۷۵ غم / دۆنم بۇ پەنجا لىتر ئاۋ. ئەگەر پىۋىستى كرد جارىكى تر دواى ۲۵ رۇژ لەم رشانەنە پىشېنرى.

ج- مۇزايىكى گەلاكان / ئەم نەخۇشە بەكەى دىۋوشى گەلاكانى پەتاتە دىبىت بۇنەۋى پلاۋنەبىتەۋە دىبى ھەلىكەنن و بىسۋولتېنن لەم دەرەۋى كىلگەكە.

د- ئەخۇشى مەننى چەكەرە (موت الابدات)

ئەم نەخۇشە توشى قەدى پەتاتەكە دىبىت گە بەررەبەكەى لەنۋىان ۵۰۲ سم و ژمارەى گەلاكان لەنۋىان ۲-۲ گەلاپە لەگەن دەرەۋىنى ئەم نەخۇشەبەدا دىتوانىن قىركەرى كابتان بەكاربەننن بە بىرى ۲۵۰ غم/ دۆنم بۇ ۵۰ لىتر ئاۋ ئەگەر پىۋىستى كرد دواى ۲۵ رۇژ تا ۲۰ رۇژ دووبارە بىكرىتەۋە بۇ نەۋى ئەم نەخۇشە بىنەپ بىكرىت.

ه- ئەخۇشى پىنەتۇد:

ئەم نەخۇشە دىبىتەۋى داپەزىنى رومكەكە و شۇرپونەۋى گەلاكانى لە كاتى ھەلگەننن ئەم جۆرە رومكەدا دىبىنن رومكەكەى چەند ئاۋساۋىەكى تىادىروست بوە و چەند گىرۋەكى تىادا پەلادەبىت، چارسەرى بە قىركەرى (الفىوردان) دىكرىت بە بىرى ۲۵ غم/ م' يا نىماگور ۵ سم/ م' لە زەۋى و خاك زۇرجارىش ھەققى زەۋى پىدەكرىت. لە دواى حەققىن كىردىنى زەۋىيەكە بە ۲-۲ كاتۇمىر ئەم قىركەرە دىبىت بە گاز و يەنلە زەۋىيەكە پلاۋدەبىتەۋە و زۇرپەى زۇرى كىرى نىماتۇدا دىكرىت.

سەرجاۋەكان:

۱) Field Grop Production p. 986.

۲) مجلة الزراعة العراقية ژمارە ۲ سالى ۱۹۸۹.

۳) ارشادىن في زراعة البطاطا نشرة زراعية عراقية.

۴) تېيىنىنى ئوسەر لەسەر توۋىزىنەۋى پەتاتە لە قۇناغى يەكەم ۱۷۷۰ - ۱۹۷۶. قۇناغى دوۋەم ۱۹۸۰ - ۱۹۸۴.

۱- بۇنەۋەنى بالدارن.

۱- قىركەرى مالاۋىيەن خەستى ۵۰% ۵۰۰ سم / دۆنم لەگەن ۵۰ لىتر ئاۋ.

۲- قىركەرى ئەمكەلىك خەستى ۵۰% ۵۰۰ سم / دۆنم لەگەن ۵۰ لىتر ئاۋ.

۳- قىركەرى نوگوز خەستى ۵۰% ۵۰۰ سم / دۆنم لەگەن ۵۰ لىتر ئاۋ.

ب-بۇ نەۋ مىروو كىرمانەى قىرتىنەن (القارضا).

نەۋ جۇرئەنە يا كىرمانەن يا مەنن دىبىت بە خوارىنى ژمەراۋى چارسەر بىكرىت. نەۋېش بە تىكەن كىردىنى ئىكەم سىقن ۱۰ لەگەن ۹۶ كىگم ئاردى بىرىچ بە ئاۋ دىكرىتەۋە و دواى ترشانىنى دىكرىت لەنلە دىبراۋەكانەۋە.

ج. كىرى سەلىكى پەتاتەكان (دودة درنات البطاطة)

ئەم كىرە توشى سەلىكەكانى پەتاتە دىبىت و كىرىكىسى مۇمىيە، رومكى سەپىيە و سەرى كىرەكە رەشە يا مەنلەۋ قانۋىيە لەسەر گەلا و چىل و گولەكانى پەتاتە دىبىنرىت، ئەنجا لەۋىۋە دىبىتە خوارەۋە بۇ سەر رومكى پەتاتەكە و دىست دىكات بە ھەلگەننن سەلىكى پەتاتەكە و دىبىتە ناۋى لە كاتى ھەلگەننن پەتاتەكە و گولستەۋەى بۇ گەنچىنە ئەم كىرەى تىدا دىبىتەۋە و زىانىكى گەۋرە بە ھەمە پەتاتەكانى ناۋ گەنچىنە دىگەپەنن بەتابەتتى گەراكانى كەدەبىتە ھۇى دروست كىردىنى كۈنى بىچوك بىچوك لەسەر روۋى سەلىكى پەتاتەكە بەمەش نىرخى لە بازاردا كەم دىبىتەۋە و زۇرىشان لەنلەۋە دىگەنن و دىكرىت.

دىبىت چارسەرى ئەم كىشەپە بەزولتېن كات بىكرىت و ئەم كىرمانە لەنلەۋ بىرىت پىش ھەلگەننن پەتاتەكە لە كىلگەكەدا دىتوانىن بەم دو قىركەرى خوارەۋە كىلگەكە پىرېننن و زۇرپەى زۇرى ئەم كىرمانە لەنلەۋ بەرىن:

۱) قىركەرى ئەللىتېرىكس خەستى ۸۰% بە بىرى ۵۰۰ غم/دۆنم بۇ ۵۰ لىتر ئاۋ.

۲) قىركەرى السوپر ئەسەد خەستى ۴۰% بە بىرى ۵۰۰ سم / دۆنم بۇ ۵۰ لىتر ئاۋ.

ئەخۇشەكانى رومكى پەتاتە:

۱- فاپىرۋىيەكان/ نەمەش دىبىنە ھۇى لولبۇنى گەلاى پەتاتە يا چىچ و لۇچبۇن و ھەلئانوسانى گەلاى پەتاتە يا داپەزىنى و سىس بوۋنى رومكى پەتاتە بە تەۋاۋى و زەرد بوۋنى. ھەندى جار توۋوشى نەخۇشى بەلەك بوۋنى گەلا دىبىن يا خالخال بوۋن (مۇزايىك) ئەم نەخۇشى بە زىانى ۲۷۵ دىگەپەنن بە كىلگەى پەتاتە بەتابەتتى لە نەلەمانىيا و ھۆلەندە، بەلام لە غىراق دا ھەتاكو ئىمستە زىانىنەخۇشەكانى پەتاتە كەمە و ۲۵۱۹۲ ۱۰۰% و چارسەرى تەنھا ھەلگەننن و سوتاندىنى رومكى توشبۇۋە بۇ نەۋنە ئەم خەستەپەى لای خوارەۋە كە ۱۰ رومكى توشبۇۋە بە نەخۇشى لەگەن ۱۰۰ رومكى ساغ دا بۇنەۋەى براننن كىشى دوو رومكى نەخۇش چەند كەمترە لە دوو رومكى ساغ. وىرگىراۋە لە گۇفارى كىشتوكالى غىراقى ژمارە ۲ سالى ۱۹۸۹.

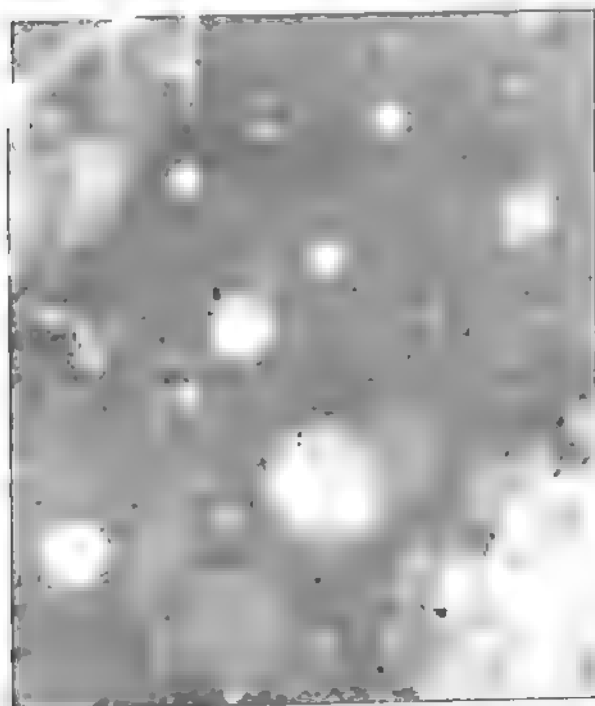
فايرۆيد

بچوكترين تووشكەرى نەخۇشىيە

ناسك شەخمەد

نەندازيارى كشتوكالى

فايرۇس بەبەرگىنى پروتىنى دورەد ۵ لىكاتىدا لى فاب ۋىدا
نەم بەرگە نىيەو لىتالىكى RNA سەرىد 'مەجىت، بومنى

فايرۆيد بەبەرگىنى لىبچوكترين توش كەرى نەخۇشى
دادمىرېت كە تائىستا دۇزراوتەو كە پىكەتوۋە لى ترشى ناۋكى
رايپۇزى (RNAs) كە زۇر بچوكتە و كىشى گەردىيەكە كەمەو
تواناى توش كەردى خانەى روومكى و كۆپى كەردى خۇى ھەيە
لەناۋكدا دەپىتە ھۇى تووش بوون بەنەخۇشىە روومكىەكان
لەوانەشە بېپىتە ھۇى تووش بوونى نەخۇشى لەگىانەوەراندە
لەوانەش خانەكانى مەۋە، بەلام لىكۆلىنەوە لەم بواردە كەمەو
زۇرىش كەمە گەنگەرىن نەو نەخۇشىە روومكىانەى كە بەھۇى
فايرۆيدەو توش دەپىن وەكو گەردى تەشلىلى لەپەتاتەدا
(Potato Spindle tuber) توپۇز ھەردىنى ترشە مەنىەكان
(Citrus exocortis) كۆرتە بالا بوونى نەرخەوان (Chrysan
(Therum Stunt) بەلەكى زەرد لەنەرخەوان (Chry san
(therum chlorotic mottel)، زەردبوونى بەرى خەمىار
(Cucumberpak Fruit) فايرۆيد لەچەند روومەكەو لە
فايرۇس جىاۋزە لە روومەكەو كىشى گەردى فايرۆيد زۇر بچوكتە
لەنىۋان ۷۵،۰۰۰ بۇ ۱۲۰،۰۰۰ دالىتن (گرام ۱،۶۵۰ × ۱۰ دالىتن)
نەگەر بەراورد بگەمىن بە كىشى گەردى فايرۇس كەلە نىۋان
(۴،۰۰۰،۰۰۰ بۇ ۱۰،۰۰۰،۰۰۰ دالىتن). لەلەيەكى تىرىشەوە RNA

كارىگەرى شايرۇيد لەسەر گەلەي رووگەكە كاتىك دەرەكەوئىت كەرەوگەكە جات بىرئىن (تلقىج) بىتووش گەرى نەخۇشەكە، سەبارەت بەجۇنەستى گواستەمەي شايرۇيد لە رووگەكى نەخۇشەو بە رووگەكى ساغ بەزۇرى لەرىگەي زۆرگەردن بەرىگەي بەشە سەوزمەكەي رووگەكە (قەلەم، بىرلە، مەتورىيە) و گواستەمەي دەنكە ھەلەلە دەبىت و تائىستا ھىچ جۇرە مېرەيەك نەدۇزراوئەو كە ئەم شايرۇيدە بگۇزىتەو لەتوانىدا بىت بەزىندەيى بىنئىتەو لەدەرەمەي خانەخوئ كەيدا بۇماوئەيەك لەنئوان چەند خولەكەكى ديارى كراو بۇ چەند مانگەك لەسەر پاشماوئەي رووگەكە مردوومەكان و زۆرىيە جار زستان و ھاوئى لە رووگەكە بەتەمەنەكاندا پەسەرئەبات كە لەتوانىي بەرگەرى كەردى پەلەي گەرمى نەزم و بەرز بىكات لەبەر ئەو نائوانىت چالاكى بوستىننىت بەبەكارەينانى گەرمى وەكو پەكەك لە رىگاكانى لەناوېردى شايرۇيد بەمەبەستى خۇزىگارگەردن لەشايرۇيد زۆرگەس وابە باش دەزان كەنەو بەشە رووگەيانە بەكار بەننىت كە شايرۇيدى تىدانەبى بۇ مەبەستى زۆرگەردن و لەناوېردى رووگەكە تووش بووكان وەھەرەھا شتى دەست و نامېرە كشت و كالىەكان و پاگز كەردىيان بەتاپەمەي ئەوانەي بەر رووگەكە تووش بووكان كەوتوون.

سەرچاوە: علوم

شايرۇيدەكان بەشەوئەي RNA ئەم بەشەوئەي پەرىنى ناووكى كە پەرىنىتە بەرىگەي جىاواز ھەبە بۇ دەرەينان و جىاگردەو پاكەردەو جىاواز لەوئەي بۇ شايرۇس بەكار دەبىننىت ئەمەش وادەكات دەرەكەوتنى لەمىكروئەسكۆبى ئەلەكترۇنىدا زۆرگەردن و ئالۇز بىت ھەمە لەنامادەكەردە پاكەردەكانىشە لەكاتىكەدا دۇزىنەوئەي لەشەكەكانى رووگەكە يان گۇشراوئەي رووگەكى بەھۆي مىكروئەسكۆبى ئەلەكترۇنى شتىكى مەھالە.

ئەنجامى لىكۆئەنەو بەردەوامەكان لەسەر شايرۇيدى سەلەكى تەشەببەي لەمەتەمە كراو وەزاناكان تەوانىوانە بەتاپەستى لەم چەند سەلەي رابوردودا بەھۆي مىكروئەسكۆبى ئەلەكترۇنى زۆر پەشەكەوتوئەو بەشەوئەي تالەكى زۆر بچووك بەدەزى (۵۰) نانۆمەتر (۱ مەتر = ۱۰ نانۆمەتر) و بە ئەستورى DNA يەكى دوو لۆبىبەين، بەلام جۇنەستى توشكەردى نەخۇشەكە لەلەپەن شايرۇيدە تائىستا روون نەبە بەلام زاناكان وابەش بىنى دەكەن كەشايرۇيد بەجىتە زىندەكەردەكانى خانە خوئ وە بەشەوئەيەك كەلە ھى شايرۇس دەجىت كە دەبىتە ھۆي رىگەردن لە نەشى ھۆرمۇنى جېرۇلەين كە بەر بەرسىارە لە دىزى بوونى رووگەكە يان رىگەردن لە دروست بوونى ئەم ھۆرمۇنە كە دەبىتە ھۆي ئەوئەي كەرووئەي تووش بوو زۆر كورت بىت يان بەرەمە ھەينانى چەند ماددەيەكى پەرىنىتى كە كەشى گەردىيەكەيان بچووكەو كارىگەرى خراپەي ھەبە لە سەر خانەكانى رووگەكە لەشەوئەي (۱) و (۲)

بەلەم لەۋزۇر ناۋچەدا بىرپىرسانى ئىنگە بىرپىرچى بىرۈگەمى
دروستىكرىنى ئەم جۆرە نامىزراۋانەمى با دىمىنەۋە بەھۋى ئەۋەى
كە ناۋچەپەك لەزمەۋى Land use داداگىر دىكات با روۋى جوانى
ناۋچەكەۋ رازاندەۋەى دىشۋىنەت.

ھەندىك ھەۋلى جىھانى لە پەرەپىندان ۋ گەشەپىن كىردى
بەكارھىنانى با ۈزەدا :

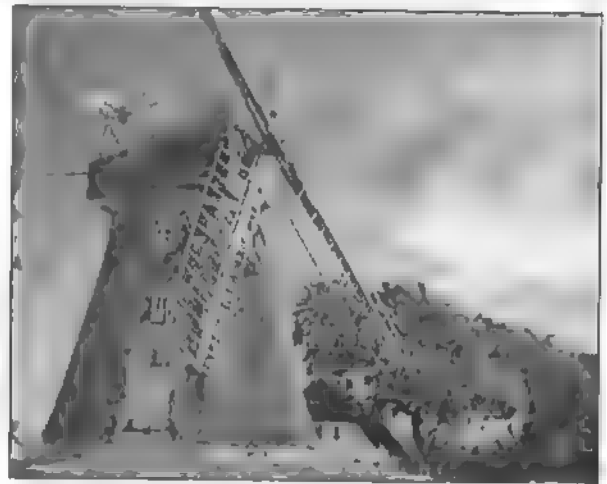
پەكەم : ھەۋلى جىھانى بۇ ھەلگىرنى ئەم ۈزەپەى لە باۋە
دىمىت دىكەۋەت بۇ ئەۋەى لەپاشدا بەكار بىھىنرەتەۋە :

ئەۋ دىنەمۇيانەى بەتۋانەى با لەناۋچە چۆلەكاندا بەكار
دەھىنرەن، لەبەر ئەۋەى تۋانەى با ھەمىشە بەردەۋام ۋ جىگىر
نەپ، ۋا پاشترە لەگەل ئەم دىنەمۇيانەدا كۆمەلە نامىزىك ھەپىت
بۇ ھەلگىرنى ئەم ۈزەپەى زىادە، پا ئىستى پىۋىست نەپە،
لەپاشدا لەكاتى پىۋىستى لەھەمان رۇۋ پا لەسالەكەدا بەكار
بىھىنرەتەۋە.

لەكۇندا مىرگەمە ترشەكان پان تەتەكان بۇ ھەلگىرنى ۈزەى
كارەبابى بەكار دىھان، بەلەم ئەم رىگاپە ئابورىپانە نەپە،
بەتاپەتەى كاتىك كەنەۋ ۈزەپەى دىۋىستىت ھەلگىرەت پىت زۇر
دەپىت، ھەروەدا دىتۋانرەت رىگاپە كۆكرىنەۋە ھەلگىرنى ۈزە
بەھۋى بەرزكرىنەۋەى ئاۋ لەپاشدا سەر لەنۋى بەكارھىنانەۋەى
لەتۇرپىنە ئاۋىپەكاندا بىكرەت، دىسانەۋە، ئەم رىگەپەش زۇرى
تە دىچىت ۋ ئابورىپانە نەپە، چگە لە ۋ كاتانە نەپىت كەپەرە ۈزە
ھەلگىراۋەكە زۇر زۇرە.

بۇ ئەم مەپەستە، پىشنىازەكە ۋابىۋ كەنەۋ ۈزە كارەبابىپەى
بەھۋى باۋە پەپەدا دىپىت ۋ لە پىۋىستى بەكارھىنان زىاتەرە،
دەتۋانرەت كارەپاكە لەخانەكانى شىكرىنەۋەى ئاۋ بۇ ئۆكسىجىن ۋ
ھاپىدۇچىن دا بەكار بىھىنرەت. لەپاشدا ھەردوۋ گازەكە لەۋزىر
پەستانىكى زۇردا ھەلگىرەن.

ھەر كاتىك پىۋىستى بە ۈزە ھەپەۋ، دىتۋانرەت چارىكى دى
بۇ ئىش پىكرىنى تۇرپىنە ھەلپەكان بەكاربىھىنرەن، كە

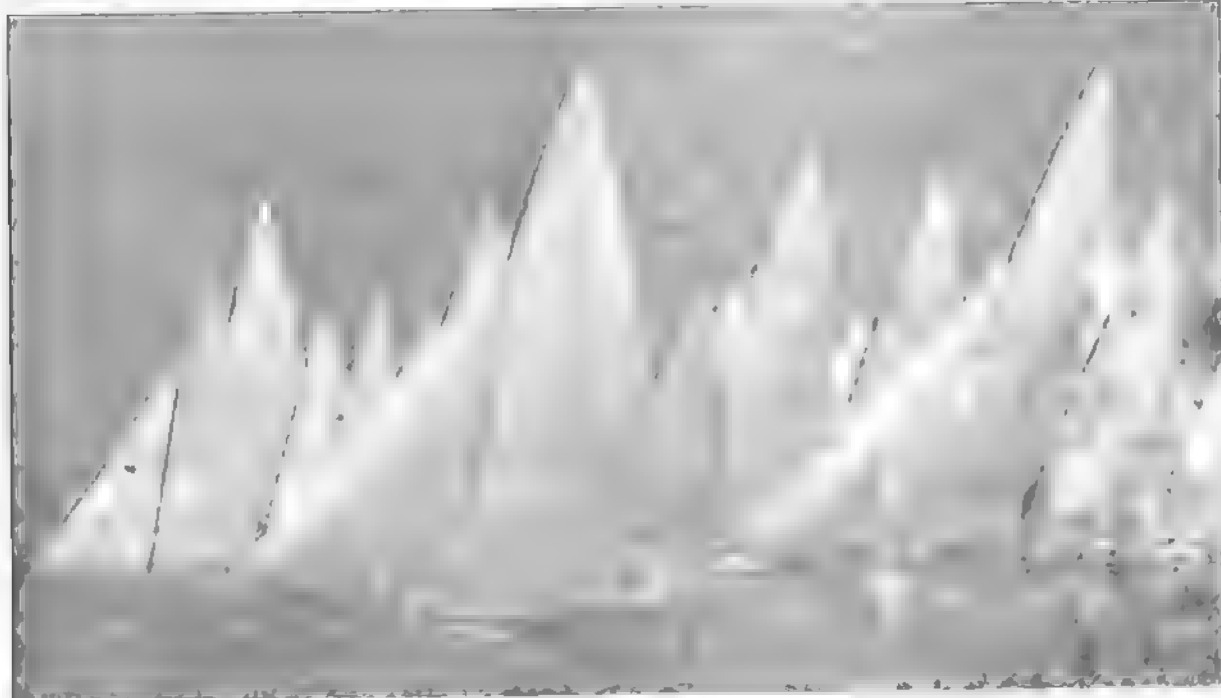

كارەپا دۋاكەۋەت، دىتۋانەن ئاچىگىرى ئەم تۋانستە بەرەم
ھىنراۋەى با بىھىنرە بەرچاۋمان، ئەگەر زانىمان كە
تۋانستىبەرەم ھاتۋە لەخىراپى باۋە ھاۋ رىزىپە لەگەل
خىراپى با كە بە سىچار ئەمە چگە لەۋەى چۈستى كۆرانى
ۈزە، پەندە بە خىراپى باكەۋ بىۋىنەرى با لەجۆرى پەروانەپەك
كە چۈستىكەى ۶۰% پىت، بەلەم لەراستىدا تەنھا ۴۰% دىپەخىشەت.
بىۋىنەرە ھەۋاپەكان لە پەروانە دوۋ پالەكان پا سى با چۈار
پالەكان دروست دىكرەن، پا لەۋ تۇرپىنە ھەۋاپەكانەى كە
زۋامەپەكى زۇر پەپەى پىۋەپە. بۇ پەپەى بوۋنى كارەپاۋ
خولاندەۋەى ماتۇرە كارەبابىپەكان، بىۋىنەرە پەروانەپەكان
بەپاشتر دىزانرەت، چۈنكە خىراپان زۇرتەرەۋ، دىپىتە ھۋى كەم
بوۋنەۋەى قەبارەى بىۋىنەرو تۇرپىنە كارەبابىپەكان، بەۋەش
پارەپان كەمىر تە دىچىت.

ئەۋ كۆمەلە دىنەمۇيانەى بەھۋى باۋە دىسۋىنەۋە،
رىكخەرى خىراپى بەكاردەھىن كە لەرە لەرو ئىمرى تۋانەى
پەپەۋ بە چەپەۋى دىھىنەۋە، بەلەم ئەم رىكخەرانە كار لەسەر
چۈستى پەپەدا كىردى كارەپا دىكەن، پۇپە لەم دۋاپانە، پىر لەۋە
كراپەۋە كە جۆرىكى نۋى لەدىنەۋ قەبارە بچۈۋەكان بەكار
بەپىن كەپارەشپان كەمىر تە دىچىت ۋ لەرەلەرو ئىمرىكى
جىگىرىشپان ھەپەۋ پەشت بەخىراپى باكەۋە ئابەستەن.

بىردۆزى ئەم دىنەمۇيانە لەسە رىنەماى پەپەداۋوۋنى
ۈزەپەكى كارەبابى دروست بوۋن كەلەرەلەريان بەرەز پى ۋ
لەپاشدا ئەم لەرەلەرە بەرەزە بگۇرن بۇ تەزۋوپەك كەلەرەلەرەكەى
۵۰ ھىرتز پىت بەھۋى سورە كارەبابىپە ھەمە چۆرەكانەۋە، بەۋە
دىتۋانرەت كارەبابىپەكى لەرەلەر جىگىر دىمىت بىكەۋەت كەلەگەل
خىراپى باكەدا نەگۇرەت.

لەراستىدا ۈزەى با خەلەك زۇر بەلەى خۇپەدا رادەكەشەت
چۈنكە ئىنگە پىس ناكات ۋ پاشەرۋى بەرەمەى ھەمە چەشەنەى
Waste products كەمە پا نىمەتۋ پىۋىستى پەئاۋ نەپە ھتە...

تۇرپىنەكانى با ۋارەيەكى كەم يېڭىنەريان تېدايە، يەنە
قەبارە بچووك و مام ئاۋەنچىيەكانيان وا دەردەكەون:

چەقە خولپىنەر كەلەسەرەۋە، ياتەۋەريەكى ئاسۋىي لىسەر
نامېرەكان ھەيە، يا تەۋەريەكى ستونىۋ، ئاۋەرەكان (بۇرچەكان)
كە لە زۇرپەي كاتدا سەدان مەتر دەين بۇ ئەۋەي خولپىنەرەۋەكە
بۇ ھەۋا بەرز بىكەنەۋە.

-ئېنەمۇي بەرھەم ھېنانى كارەبا

بۇ ئەۋ يەكانەي كە فراۋانچەكەي لە نىۋان چەند كىلۋ واتىك
يا سەدان دەيت.

ھەرجى يەكە گەۋەركانىشە كە دەگەنە ۷۵۰۰ كىلۋ وات
فراۋانچەكە لىسەر قەبارەي خولپىنەرەۋەكەۋ بەرزى ئاۋەرەكان و
خېرايى با كە لەناۋچەكەدا ۋەستاۋە.

باش دەست نىشان كەرنى ئاۋچەكە، ئاراستەۋ خېرايى با
لەسائىكەدا ديار دىكرىت بۇ ئەۋەي بىتۋانچىت تۇزىنەۋەيەكى باش
لەسەر چۇنچەتى ئاۋو ھەۋا بىكرىت.

باش دەست نىشان كەرنى چىكەۋ كەلۈپەلەكان، دىتۋانچىت
ۋوزىيەكى زۇرتەر بەرھەم بىدات بەدەستەۋە، خېرايى پاكە
بەھۇكارى ھەرە گەنگ دادەنچىت بۇ بېرىاردن لەسەرەۋەي
ئاۋچەكە باشە يا باش نىيە، چۈنكە دەست نىشان كەرنى شۇنچىكى
باش بۇ پەۋزەكە كەخېرايى با تىايدا باش بىتە تىن چوۋنى پارەي
ئەۋ كارەبايەي بەرھەم دەھىنچىت زۇر كەم دىكاتەۋەۋ زۇر جىار
لەھەۋو رىگاپەكى دىكەي پەيدا كەرنى كارەبا كەمەت دەيت.

بەروانەي خولپىنەرەكان لەمادىيەكى رەق دىرۋست دىكرىن،
بەلام مادىيەكە لەبازەكاندا بەروانەي پلاستىكى نىرمىش

راستەخۇ ئەۋانچىش مىكانىكىمەنى كارەكان يا نامېرەكانى ئاۋدېرى
يا كارەپىنەرنى دېنەمۇ كارەبايەكان نىش پىن بىكەن و لەۋىشەۋە
بۇ تۈرە كارەبايەكان، دىتۋانچىت ئەۋ ھەلەمەي لەتۇرپىنەكانەۋە
مەدەچىت خەست بىكرىتەۋەۋ سەرلەۋى ئەۋ ئاۋەي پەيدا دەيت
بىكرىتەۋە ئەۋ ئانچىنەي كە ئاۋەكەيان دەچىتە ئاۋ خانەكانى
شېكرەنەۋەي كارەبايەۋە، ئا لەم شىۋىيە سۈرەكە دۈۋبارە
دەيتەۋە، گەنچىك رىگەي دىكەش ھەيە كەپشەت بە ھەلگەرتن
لەخانەكانى تەزۋۋىيەكى سوتەسەدا دەپەستىت بۇ بەرھەم
ھېنانى تەزۋۋىيەكى بەردەۋام كەلەشدا دىكرىت بۇ تەزۋۋىيەكى
لەرلەرە بەھۇي نامېرەكانى چاكرەنەۋەي تەزۋو Power
conditioning system (PCS) ھەۋەھا دىتۋانچىت تۇرپىنە
ھاپىرۇچىنچەكانىش بۇ ھەلگەرتن بەكار بېتىرت.

نومۇم: ھەۋلى جىيەنى بۇ پەۋەرىنەدىن بەرگەكانى
بەكار ھېنانى با ۋوزە.

ھەر ئەۋ سەردەمەي كەناشە ھەۋانچەكان بەكار دىھاتن،
تۈنرەبۈۋ، سۈدىكى باش لە با ۋوزە ۋەرىگىرت بەلام لەم
دامەزراۋەنۋىيەكى كە ئىستە بەردەۋام لەپەرسەندىن و بەكار
ھېنانە جىياۋازەكاندا، زۇر جىياۋازن لەگەل ئەۋ جۈرە كلاسىكىيەكى
بەھەمان بىسەرەت كارەيان دىكرە. ئەۋ داھىنانە نۇنچانەۋ
بەكار ھېنانى كەرسە نۇنچەكان و تىگەپشەتنى روۋن و ئاشىكرا
لەغىزىيا، بۈە ھۇي دىرۋستەرنى كۈمەلە نامېرەكى ئۈي كەبەباشى
دىتۋان سۈۋد لە با ۋوزە ۋەرىگەرن و زۇر لەۋانچەي پىشۋوت
جىياۋازن.

ئروسىتىردىن ئامپىرە ھەمىرە گەۋرەمىكىنى با ھەم سەدەمىدا دەستى پىكىرد، يەكەمىن يەكەمى ئەزمۇۋىنى بىرىتى بوو لە تۇرپىنىكى با كە فراۋانىيەكەي ۱۰۰ كىلۇ وات بوو لەسالى ۱۹۲۰ لە "بالاكافا" يەكەمىنى سۇقىمىنى ئەۋسا، نىزىك يالئا لەسەر دەرياي رەش.

بەشى ھەمىرە زۇرى ئەۋ ووزمىيە لەباۋە دەست دەكەۋىت بۇ پەيدا كىردىنى كارمىا بەكار دېت و بەپەي كەمىرىش بۇ ھەندىك كارى مىكانىكى ۋەك پالئانى ئاۋ.

بەپىي راپۇرتەكانى كەشنىسى، لەسەر ۱۰مىتر لەسەر روۋى زەۋىيەۋە، خىرايى ئەۋ بايەي كە لە ۵ مىتر /چىرەكە بايە ۲۵% ى روۋى ۋوشكانى كۆي زەۋى داگىر دەكات. ئەگەر ھەمۇ ئەم بايە ھەر ھەمۇي بۇ پەيدا كىردىنى كارمىا بەكار ھات (كە ئەمە گرىمانىكى ئەنھا ئىۋرپە) ئەۋا دەرگەۋتوۋە كە نىۋەي پىداۋىستى جىھانى ھەمۇ ووزى كارمىا پىۋىست (لەسالى ۱۹۹۰)دا دەدات.

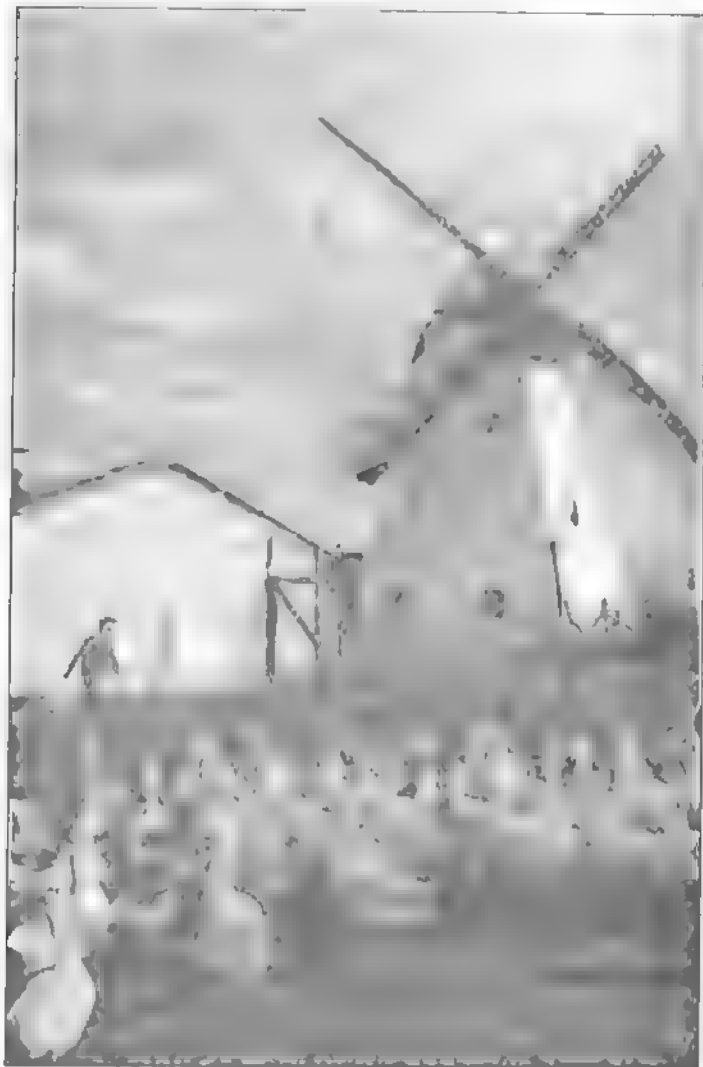
لەنەمەرىكا، نىرخى ئەۋ ووزمىيە لەباۋە لە ئەكانى نىۋان ۱۹۸۱ تا سالى۱۹۸۵دا دەستكەۋتوۋە، لە ۲۱ مىليۇن دۇلارەۋە كەيشتە ۷۴۸ مىليۇن دۇلار، ئەم زىادە خىرايەي پەيدا كىردىنى ووزى با دەگەرىتەۋە بۇ ئەۋەي كە حكومت باجى ھىنرالى لەسەر پەرمەپىنى سەرچاۋە جىگرمەكانى ووزە كەم كىردەۋە.

نىستا كۆي فراۋانى پىكىنەرى ئەم ووزمىيە لەھەمۇ گىتىدا بە ۲۰۰۰ مىگاۋات دادەنرىت كەبەتەنھا ۱۵۰۰ مىگاۋاتى لەنەمەرىكا، ۴۵۰ مىگاۋاتىش لەنەۋروپا،

كە زۇرتىرىن لىدەماركە، بەھاۋكۆلكەي فراۋانى capacity factor ۷۸.۲%، تىكرى ووزە پەيدا كىرنەكە تىپايدا ۰.۲۷، تىراۋاتە.

ھەرومىا ژمارەي ئەۋ پەستىنەرانەي كە ئاۋ بەرز دەكەنەۋەبە ووزى با كار دەكەن، مىليۇنىك پەستىنەرن، ۱۰۰۰۰۰(سەد ھەزار) يەكەي ھەۋا بۇ بارگەگرتنى پاترى بەكاردىن. كوردستان زۇر ناۋچەي بەكەلگى تىپايدە ئەگەر بەۋوردى تۇزىنەۋەي لەسەر بىرلىت بۇ نامەزاندن و دانانى پىرۋەي پەيدا كىردىنى ووزى كارمىا ووزى مىكانىكى ھەمە چەشەن بەيا، تۇ بلىي رۇۋىك بىت باي كوردستان بىتتە سەرچاۋەيەكى باشى ووزە بىچىتە پال سەرچاۋەكانى دىكە.

ئەۋەي ماۋتەۋە بىللىن، ئەۋەبە كە ئەدەمىرالىكى بەرىتانى كە لەسەدەي نەزەمدا ژيا ناۋى فرانسىس بوھورت (Sir Francis Beaufort) بوو، پىۋانەيەكى بۇ خىرايى با دانا، بەپىي ھىزى پالئانى با بە كەشتىە چارۋكەدارە بەكار ھاتوۋەكانى ئەۋ كاتە.

پەيدا بوون كە بەرگەي تىشكى سەۋىيە ۋەنەۋشەيى Ultra-violet دەگىرن، كە زىان بەخشمۇ لەخۇرەۋە دېت.

لەگەل ئەۋەي تەمەنى ئەم جۇرە خولپەنرەۋانە كورتە تەنھا ۵ سالىن لەچاۋ خولپەنرە كۆنەكاندا كە ۱۰ سال بەرگەيان دەگىرت. بەلام سوكى كىشيان و نەرميان تۋانىان جىي تەمەنەكەيان بىگىرتەۋە.

لەبارەي بەخشىنەۋە، دەپىنن ئەۋ تۋانىيەي بەشىۋەيەكى تىۋرى لەباۋە بەدەست دىت، كاتىك خىرايى ۱۲ مىلە لە سەعاتىكدا (نىزىكى ۲۱ كەم لەسەعاتىكدا) دەكاتە نىزىكەي ۱۰ وات بۇ ھەر پى چۈر كۆشەيەك لە روۋبەر(روۋبەرەكە ستونى لە سەر ئاراستەي باكە ۋەردەگىرت) بەلام بەشىۋەيەكى كىردارى لە ۵۹.۲% (بۇ بالە Wings ھۈنەيەكان) زىاتىر نابىت.

ۋاتە لەنەنجامدا ئەۋ ووزمىيە پەيدا دەپىت لە ۲ تا ۲.۵ وات بۇ ھەر پى چۈر كۆشەيەك لەروۋبەر زىاتىر نابىت(لەمۈنەكەي سەرەۋەدا).

چارەسەرلىكسى ئۆس

بۇ نەھىيىتىنى پىرخەس خەۋ

لەم دوايىنەدا لەبازارمىكانى ئەوروپا دىرمىنىكى تىسازە بەناۋى(سۈرپىن) بۇ چارەسەرگىنى حالەتمىكانى (پىرخە) كە " توشى ژمارمىكى زۆر لە خەلىك بوە" دىھاتوۋە..
بەپىرى كۆمىيانىي بىرەمەم ھىنەر لەم دىرمانە نىزىكىە لە ۹۷% ى حالەتمىكان چارەسەر دىمىكان!
لەم دىرمانە نەكۆمەلىك ھىتامىن و رۆنى سىروشتى پىكەھاتوۋە كە رىگە لەم نەپىنەۋانە دىمىكان كە دىمىنە ھۆى ئەم دىبارە بىزاركەرە.. دىرمانى بىرەمەم ھىنەر ھىچ جۆرە كارىگەرلىكى لومىكى نىيە.

بۇنى خۇش دەپىتە ھۆس بەھىزىكرىنى

بىرھاتنەۋەس رووداۋەكان

لىكۆلىنەۋمىيەكى بەرىتانى دىرىخست كە بۇنى خۇش چەند سودىكى دىكەى ھىيە جگە لەۋانەى لەمەو پىش باسكراۋن، بەپىرى بۇچوۋنى لىكۆلىنەۋمىكان. بۇزىان دىركەۋتوۋە كە ئەم خۇشنىكارانەى لەكەشلىكى بۇندارى خۇشدا دىخۇشنىن، تۋاناپەكى بەرزىريان ھىيە بۇ بىرھاتنەۋەى ئەم زانىيارىانەى وىرمان گىرتوۋە نەگەر بىتو بىراۋورد بىكرىن بەۋانەى كە ھەمان زانىيارىان وىرگىرتوۋە بەلام بەپىرى ئەۋەى ئەم شۆپىنەى تىپايدا دىخۇشنىن بۇندارىپىت!

لەم پەكگىرتىمەۋە سەپىرەۋە زانازىكان لەم باۋىرمدان كە بەۋەستىيەكى بەھىز لەنىۋان بۇن و دىماخدا ھەپىت!

فېنك كەرەۋەس ناۋ ئۆتۈمبىلەكان

شۆپىنلىكىسى نىۋەنەپىيە بۇ "بەكتىرىا"

دوۋر نىيە كە مەۋفلىك دۋاى گەشلىتىكى دوۋرە رىگە بەۋتۆمبىل توشى ئىنفلۇمىزا يەكى زۆر بىزاركەر بىپىت، نەمەش بەپىرى ئەم دۆزىنەۋمىيە كە چەند لىكۆلىنەۋمىيەكى بەرىتانى بەدىيان كىر كە بەكتىرىا تۋانى لەسىستى فېنك كەرەۋەى ھەۋاى ناۋ ئۆتۈمبىلەكەدا ھىيە، ھەر نەمەش بۇتە ھۆى ئەۋەى چەندەما مىلىۋن خەلىكى روۋبىرۋى مەترسى تۋوش بوۋن بەچەندەما نەخۇشى بىنەۋە گىنگىزىيان ئىنفلۇمىزا و سەرنىشەپە.

رىشان

لەم بىۋانەپە پىرى دىۋىترىت "بىۋانەى بۇ ھۆرت بۇ خىترىي با" تا ئىستاش بەكارىپىت.

بۇ ھۆرت خىترىي باى كىرە سىانزە پەۋە، ھەر پەپىيەك ژمارمىكى داپە كە لە سىرۋە دەست پىدەكەن تا دىمىكانە دۋانزە بەپىرى خىستەپەك.

كۈمان لەۋەدا نىيە كەخىترىي ئەم باپەى لە ژمارە ھەشتى ئەم بىۋانەپە زىاتىر بىپىت بۇ بەكارىنەننى وۋە بەكەلىك ناپەت، چۈنكە دىپىتە ھۆى وىزان كىرەن و روخاندن، لەبەر ئەۋمىيە كەپىۋىستە ئەم شۆپىنە زۆرىاش دەست نىشاش بىكرىن كە ئەم كەرەسەنەپان تىپا بەكارىپىت بۇ وۋەى با، بەشۋىيەك كە خىترىي با تىپايدا ئۆنە بىپىت و زۆرىيە كاتەكانى سالىش ھەپىت.

بىپىتەكە

ژمارەى	خىترىي با	خەسەلەكەى
بىر	بىر-۱،۵	دۈكەن راستەۋۇ سەردەكەپىت
۱	۱-۱،۶	دۈكەن دىچۈلپەتەۋە
۲	۱۱-۶	گەلى دىرەخت دىلەپىتەۋە
۳	۱۹-۱۲	گەلى دىرەخت و ھەندىك چىن دىلەپەۋە
۴	۲۹-۲۰	لەمىكان دىلەپەۋە گەلىكان دىلەپەۋە
۵	۳۹-۳۰	شەپەى ئەشە روۋى ناۋ دىچۈلپەت، دىرەختە بەخىش
۶	۵۰-۴۰	شەپەى بەپىز ئەم گەۋرەكان دىلەپەۋە
۷	۶۱-۵۱	بەپىز خۋارىپەۋەۋەى دىرەختەكان و بەگىران رۋىشەن پەپىۋە
۸	۷۲-۶۲	رەشەپا شەكلىنەۋەى لىق و چەلىكانى دىرەخت
۹	۸۷-۷۵	رەشەپا بەپىز لۈلەى دۈكەلى مالان دىشكىت
۱۰	۱۰۱-۸۸	رەشەپا زۆر بەپىز ۵ كەلىنى دىرەخت لەپىندا
۱۱	۱۲۰-۱۰۲	رەشەپا تەۋاۋ وىزان كىرەن
۱۲	۱۲۰ زىاتىر	گەردەۋىل وىترىي تەۋاۋ

سەرچاۋە:

1-George m. "Towards the 21 st century:Electricity and the Environment".

2-Warren A. and Taylor : " The development of Energy conservation and Efficiency

۳-دەمەۋود سىرى مە: " الاتجاھات المعاصرة في عالم الطاقة ۱۹۷۷

۱-د.احمد مدحت سلام: الطاقة و مصادرها المختلفة ۱۹۸۸

كۆمپيوتەر

ھاۋپىن ۋە خىزمەت كارىكى گۈنپايەلى ۋە رىگىرەكانە

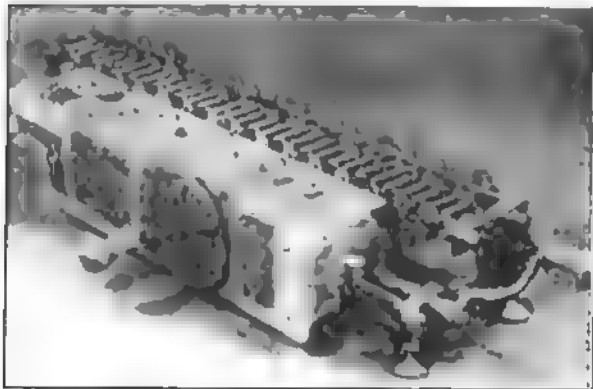
ۋ: ھاۋپىن عمر

غەرىبى، لەۋنە بەرنامە لە (مۇرىب) ۋە دىنەبەكتر ئەشەرىكە (ئاي بى، ئىم) لەناۋەندى لىكۆلېنمەۋى زاتىسى لىكۆمىت ۋە ھاۋپىرە بەرنامەبەك كەشەرىكە جىھانى لە (كۆمىت) لىبەرنامە كۆمپيوتەرىيەكانىيانا كەتاپبەتەن بە (قورنالى پىرۋوز سىجى بۇخارى) ئەنجامىداۋە، بەلام لەھەمان مەبەددا گوزارشتە زارۋەپىيەكان لەبارە كۆمپيوتەرمەۋە گىرەت، ۋەك زانراۋە كەنەمىرۋە نىئامىر ئالتۇن لەگوزارشتە زارۋەپىيەكان ھالى بىن، ئەگەر بەتەننىۋاتى ۋە شە سەرىبەخۇكان زانرا، ئەۋا دىبەت بزانرەت كە ئەم ۋەشەن ۋەكو بەكە ۋەرەنگى كاردەگەن. چارەسەرى ئەمەش دىبەت لەزاكەرى كۆمپيوتەرمەكەدا گەۋرەترىن كۆمەلى شىۋا لەگوزارشتەكان، لەگەن دانانى بەرامبەرەكانىدا ھەلگىرەت، بەلام لەگەن ئەمەشدا گىرەتى دېكە

كۆمپيوتەر ھەنۋەكە دىتوانىت لەھىما نوسراۋەكان بگات، پان لەسەريان بزانرەت، بەلام ھىما دىنگىيەكان تەھەنۋەكە كۆمپيوتەر لەم بوارەدا لەقۇنالى پەكەمىيەپە بۇ ھەۋنە دىزانىن كە لەۋاپۇن دىتوانىن بەدەنگ ناۋا لەئامىرى تەلەۋزىۋەن بگەن كە بگۆرەت بۇ كەنالىكى دى، پان داپەزانەن ۋە رىزىرگىرەنمەۋى دىنگەكە، بەلام ۋەشە دىبارىكراۋەكان، ئەگەر بەنوتىكى تر قىسەت كىردو كۆمپيوتەرمەكە لەئامىرى تەلەۋزىۋەنەكەدا لىلى ھالى نەبۋو. بۇ ئەمە دەلەپىن كەشەزەبۋون لەھىما دىنگىيەكان ھەملا ھەنۋەكە زوۋە لەبارە كۆمپيوتەرمەۋە. بەلام شارەزەبۋون لەھىما نوسراۋەكان بىگومان لەگەر ھەرە سوكو ئاسانەكانە، بەتاپەت كە تىكەستەكان بەشىۋازە زانراۋەكانەۋە تىلىكرا، ۋەك چاپ كىردن لەسەر تەختى چاپەمەنەكە پان بەكارھىنالى شىتە مۇگناتىسەكان. پان كارتە خۇنراۋەكان..

كۆمپيوتەرى غەرىبى

لەبارە ۋەكە ۋەرەنگىەكانەۋە، دىبەپىن كەكۆمپيوتەر دىتوانىت لەسەر پەكە ۋەرەنگىەكان بزانرەت، بەم ماناۋە دىتوانىت ۋەشەكە شىتەل بگات، دىزانرەت كە ئەم ۋەشەپە ناۋە پان فرمانە پان ۋەلەناۋە (كەۋۋەكە لەھاۋپەشە ۋەشەپەكان نەپەت)، بۇ ھەۋنە دىزانرەت كە ئەم ۋەشەپە تاكە پان جۋوتە پان كۆپە، لەبەرنەۋە دىتوانرەت ئەم مەسەلەنە پەئاسانى لەكۆمپيوتەرمەكەدا بەرنامە بگىرەن، بەلام ھەنۋەكە بەرنامە ھەپە كەكارەمكات لەسەر شىتەل كىردى زامەنەۋانى زامانى

گرفتەگە بۇ نمونه ووشەى Plant لەنتىكىستى كشتوكالىدا بھولتاي كارگە دىت بەلگە تا لەنتىكىستى كشتوكالىدا دەترىت كەووشەگە بھولتاي كارگە دىت، زىياتر لەوہى بھولتاي روك بىت، ئەمە ماناي ئەمەيە تا ئەمەيە بھولتاي تىكىست و مەيدانى پىپۇرىيەكەيمان دىيارىكر، ئەمە بەھمان شىۋە كۆمپيوتەرگە لەمدىيارىكرىنى واتادا دىمەيەتە گرفتەو، وەك دوكەوتنىك بۇ تىكىست يان داپشتن.

شىۋازى وەگىران

ھەرۋەھە چەند گرفتىكىش لەناسىنى يەكە رىزمانىەكان دا ھەيە، پىك ھىنانە سوكەكان كارىكى ئاسانە، دەيىن كەزۋرىيە سىستەمەكانى وەرگىرانە مىكانىكىەكان دەتوان تا پەلەكى ماقوون چارمەرى ئەمە بىكەن، بەلام كەدەين بۇ ناسىنى دەساۋىزەكانى پەيۋەست كرىنى تىكىستەكان، بۇ نمونه وەكو راناۋەكان، دەيىن كەگرفتىكى زۇر گەرە بۇ كۆمپيوتەر دەخولقنىت لەمەرىئەمەيە بەرنامەكانى ئەم كارانەمە ھەلگرتى لەپادەۋەرى كۆمپيوتەرگەكە زۇر گرە.

زىياتر لەوہى باسما كرى، چەندەھە گرفتى جەۋھ 'رى ئىر لەقۇناغى تىگەپشتى تىكىست دا ھەن، چەند گرفتىكىن لەوہە خۇدەيىنەمە كە تا ھەنۋەكە زانىيارىەكانمان لەوەرگىرانە سنوردارە ناتوانىن بلىن كەمەرگىر بەدوۋى ئەم ھەنگاۋە بىكەۋىت، ۲۰۲۱... بەلام ھەر وەرگىر پىك شىۋازىكى ھەيە كەلەمەرگىرانە بەدوۋى دەچىت، لەمە گرانت دىيارىكرىنى جۇنەيەتى تىگەپشتى تىكىستەكەيە، جى بىكەن كاتىك ھەولى تىگەپشتى پەككە لەنتىكىستەكان پەيەن؟ وەكو جۇن تا ھەنۋەكە شىۋازە سەركەۋەتەكان زۇر بۇ مامەلەكرەن لەگەن زۇركرىنى رەمەزەكانى ھەستە دانايى خۇيى و زانىيارىەكان... بۇ كۆمپيوتەر، بۇ ئەمە تىگەپشتى تىكىست گرفتىكى گەرە دەخولقنىت، لەپاشدا دەيىن ھەر سەركەۋەتەك كە بەمەرگىرانى مىكانىكى يان وەرگىران بەياردە كۆمپيوتەر ناۋ دەيىت، زۇرچار لەمەرگىرانى تىكىستە زانستىيە روتەكان و

تىكىستە وردەكارىەكاندا ئەۋا دەيىت، لەمەرىئەمەيە زۇرچار زاراۋەكانى مەشخەلى دىيارىكران دەيىت، دەيىن كەۋشەى (نېۋترۇن) يان (ناۋك) پا(گەردىلە) پا(ئەلكرۇن) زۇر چار مەنەي ئەم زاراۋە بەنۋەلناۋى راگەر ناۋدەيىت، بەمە مانايە كەۋاتەكانى وەك داپشتن ناگۇردىت.

لاى دوۋەم لەكرەلرى وەرگىرانە بىرىتە لەمەرگىرانى تىكىست بۇ زەمانى مەبەست، يان گۇزارشت لەۋاتى تىكىست بەمە زەمانەي بۇى وەرەگىردىت، داۋا زانىنى ھەمۋە بەرامبەرە ھەرەنگى و رىزمانى و گۇتارى داپشتن و بەرەمەمەكانى دىمەك، بىگومان دەيىن كە كۆمپيوتەر ھەيە تۈنەيەكى جۈزى ئەم بولاردا ھەيە، ئەۋەش زانراۋە

ھەن، لەپاشىدا گرفتى بىرەت لەپارى ھەرەنگەۋە بىرىتە لە ناسىنى واتاكانى يەكە ھەرەنگەكان لەدپشتە جىياچىكانىدا، لەمەرىئەمە كاتىك مەۋق تىكىستىك دەخولقنىتەۋە، ئەم زۇررىك لەدانايى و ئەزمون و زانست بەكاردەيات، كەندەيەن رىساۋ ئەدەيەنە بىنەما، بۇ نمونه دەزانىن كەكاتىك تىكىستىك لەمەيادا دەخولقنىتەۋە ئەمە تىكىستىكە لەمەيادا، دەزانىن كەندەم وشمە لەم داپشتەدا (ۋاتە ئەۋە)، بەلام زۇر گرەنە كەمەۋەنە ئەم ھىمايەنە بۇ كۆمپيوتەر دىيارىكەيەن. خالىكى گرەنە ھەيە بىرىتە لەۋە تا ئەۋەكەيە پىپۇرىمان دىيارىكر، وەك جۇن بازارى ئەۋەۋى ھاۋىيەش لەمەزمونىكا لەگەن پەككە، دا لەسىستەمەكانى وەرگىرانى مىكانىكى (بۇ نمونه كشتوكال) كرىۋەيەتى،

بەكارھىننى كۆمپيوتەر ۋەكو ئامرازنىڭ بۇ ۋەرگىپران بەھۇرگىپرانى مىكانىكى Machine translation دىزانىت، ھەندىك سەيل دەكەن بۇ ناۋىك كەزۇر بەگۇنجاۋى دىزانىت ئەۋىش بىرىتە لەۋۋرگىپران بەيارىدە كۆمپيوتەر computer aided translation. ھەۋل دەدە ھەندىك دەۋۋە پىشكەش بىكەم لەسەر رىگە يەكك لە سىستەمە زانراۋەكەنى ۋەرگىپرانى مىكانىكى ئەۋىش سىستەمى (توم - TAUM).

(ۋەرگىپرانى مىكانىكى زانكۇ مۇنترىال) ئەبەرھەمى زانكۇ مۇنترىال لەكەندە، ھەنۋەكە لەپەكك لەشىۋەكەنىدا (METEO)) بۇ ۋەرگىپرانى راپۇرتو پىش بەنىەكەنى كەش ۋەھما لەشىۋەكەنىدە بۇ ھەرنىس بەكاردەھىنرەت. لەقۇناغى يەكەمە دەپىن كەخستە ناۋى تىكسى مەبەست بۇ ۋەرگىپران، ئەمەش پان لەپەككە تەختى كىلەكان لەكۇمپيوتەردا پان دەگۈزۈتەۋە بۇ كۆمپيوتەرمەكە لەپەككە (لەۋە) بازىنە) پان شىرىتىكى مۇگناتىس كراۋ، لەۋى چەند ھەنگاۋىك تىكستەگەمان لەزمانى مەبەستدا پان ئەۋ زمانى بۇ ۋەرگىپراۋە بۇ دەردىت. ئەۋ ھەنگاۋەنى كەلەۋەرگىپرانى مىكانىكىدا ئەۋادەپىن بىرىتىن لەۋ.

(۱) ۋەرگىپراۋە مۇۋەپپەقىيەت كەھەلدەستىت بەكەردارى بىچاۋەۋەپەكى مەبەستى ئەۋ تىكستە ۋەرگىپرانەكە مەبەستىتە؛ بۇ دەۋۋە كۆمپيوتەر جىۋاۋى ناكات لەنۋان ۋەشە رەستەكە ناۋە (ەلم) دەكاندا، دەپت مۇۋ رۋۋى بىكەتەۋە كە ناۋى (ەلم) ۋە ۋەرناگىپردىت، ئەم شىۋە شىكەنە تىكستى ۋەرگىپران نىن، ئەم ھەنگاۋە ناۋەدەپىت بەكەردارى نوۋسىنى پىشۋو

(۲) پاشان كۆمپيوتەرمەكە ھەلدەستىت بەشىتەل كەرنى رۇزمانى تىكستەكە بۇ ناسىنى بەشەكانى ۋەشەكان ۋەپەكەنەردەكانى، ئەمە بەپەكى نەخشەكانى بەخشىنى كۆمپيوتەرمەكە دەۋات. (۳) لەپاش ئەۋە كۆمپيوتەرمەكە ھەستە بەكەردارى شىتەل كەرنى (صرفى)، ھەلدەستىت بەكەردارى لىكۇلنەۋە لەفەرھەنگە (بۇ دەۋۋە كاتىك ۋەشە Schools دەپىن، بىگۇمان دەپت بە (صرفى) شىتەل بەرپە ئەگەر لەفەرھەنگە گەپەت بۇ ۋەشە Schools ئابپىنەت، لەپەرنەۋى ۋەشەكە ئە School + S پەك دىت بەۋاتى ۋەتەپەنە + دەرشتە كۇ. كەۋە لەشىتەل كەرنى (رۇزمانى)، لەپەش چاۋگىپران بەفەرھەنگى كۆمپيوتەردا، تىنچا بەچاۋگىپران بەفەرھەنگى بۇ زىادەكراۋە، تىنچا لەپاش ئەمە ۋەشەكانمان بۇ چاپ دەكات كەلەفەرھەنگە نايدۇزىتەۋە، بۇ ئەمە ئاگادارمان دەكاتەۋە كە ئەم ۋەشەكە لەفەرھەنگەكەنە، ئەۋەكەندا ۋەرگىپراۋە ھەلدەستىت بەزۇركەرنى كۆمپيوتەر بەۋ ۋەشەكە كە لەزاگەرۋە بەرامبەرەكانىدا ھەلەگىراۋە، ھەروەھە بە سەرچەم زانبارە (صرفى) ۋەكان رۇزمانى پەۋىستەكانەۋە..

(۴) چارپەكەن كۆمپيوتەر ھەلدەستىت بەلەكۇلنەۋە گەپران لەفەرھەنگە.

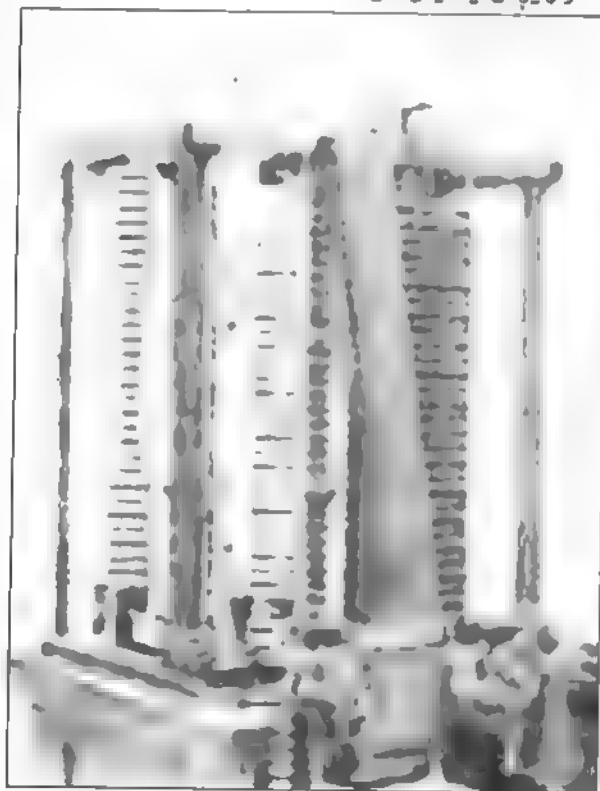
كە كۆمپيوتەر ئەۋەت دەۋات كە تۇ يەكەم چار پەت ناۋە، پان ئەگەر پەت ۋەپەت كە (ۋەتەپەنە) ۋەتەكە (كىلەكە) يە، ئەۋ ۋەشە (ۋەتەپەنە) ت بۇ دەگۇرپەت بۇ (كىلەكە)، لەپەرنەۋى كۆمپيوتەر بىرناكەتەۋە، ئەۋەت دەۋات كەدەپەتە زەگەرەۋە، لەپاشان تەچەندىك شىتەل كەرنى زەمانەۋى بىنەما زەمانەۋىيەكان ۋەتەپەت، ئەۋ ئەۋ ۋەرگىپرانە دەردەپەت كەزىپان لەراستىۋە نەپەكە.

كۆمپيوتەرى پىشۇر (ئالاقى)

لەپارە بەرھەم ھىننى زەمانى بىزراۋە، تا ھەنۋەكە كۆمپيوتەر نە بەپەۋەنەكى راست ۋەدەست ۋەكەت. ھەندىكان تۋانە بىززانى ھەندىك ۋەشە پان ھەندىك رەستە بەرپەكە مىكانىكى ھەپە بەپە تەنۋىن ۋەنەمەكەرن، پان ئەۋە لەۋە دەپت لەپارە دەپەكاندا ھەپە، پەلام يەكان بوۋ پان بەرامبەرەكەرنى ۋەرھەنگى ۋەزراۋەپى، ئەمە پەت بەۋە دەپەستىت كە لەپارەۋەرى كۆمپيوتەرمەكەدا ھەلدەپەرن، ھەروەھە زاننى بىنەما رۇزمانىيەكانىش پەت بەھەۋە مۇۋەپپەكان دەپەستىت ۋەكو چۇن زاننى بىنەما ئۇسۇلەپەكان پەت بەۋارە پەشەرى دەپەستىت. پان ئەۋ زانپارى بەرنامەۋە تۋانەپانەنى كەنەخشەكەشەكانى بەرنامە كۆمپيوتەرى زۇرى دەكەن.

زۇرىك شىۋاز ھەن بۇ سوۋ ۋەرگەرن لەكۇمپيوتەر لەكەردارى ۋەرگىپراندا، گەرنەكانپان لىرەدا ۋەشە باس لەسەر دەكەن،

ۋەرگىپرانى مىكانىكى (الى)

دراومپالو ئاۋەلئىلا دىۋى (موصوف) لەزمانى غەربىيىدا، بەدەر لىرىك كرىنە پىچىۋانەيەكەى لەزۇرىيەى زامەكانىخردا.

۹) تەۋلىقى (مىرفى): ئەۋىش بەجەسپاننى بىنەما رىزمانو (مىرفى) يەكانە لەزمانى مەبەستىدا، ۋەك تىپىنەك پۈشەى (سامى) گۈيگر + جمع (كۆ) + مفعول بە (كارپىندراۋ) دەپتە (سامىيىن) (گۈيگرەكان)، لەكانىكىدا كىتەپ (نوۋسى) + مضارع (داھانۋو) + قاعىل جمع مذكر (بەكرى نىرى كۆ) دەپتە (يكتىۋون) (دەنوۋوسن)... كەۋاتە سى قۇناغى بىنەپەتى ھەيە: بىرىشە لەشپەن كىردن ئىنجا گۈلەستەۋە (پان ۋەركىپرانە سەرھەتايەكە)، ئىنجا پىتەك ھىنانى رىستەكان لەزمانى بۇ ۋەركىپرانەدا.

شېۋازەكانى ۋەركىپرانى مىكانىكى

نەمەيان بەگۈرتى، ئەۋ نەۋەلەنەي گەدەپىت كۆمپيوتېر لەۋەركىپرانىدا پىلى ھەلەستەپتە بەلام ئايەتەكە بەم ساكارىيە نىيە، ۋەك پىشەر نامازەمان پىكرى زۇرۇك گىرەت ھەن كە لەكانى

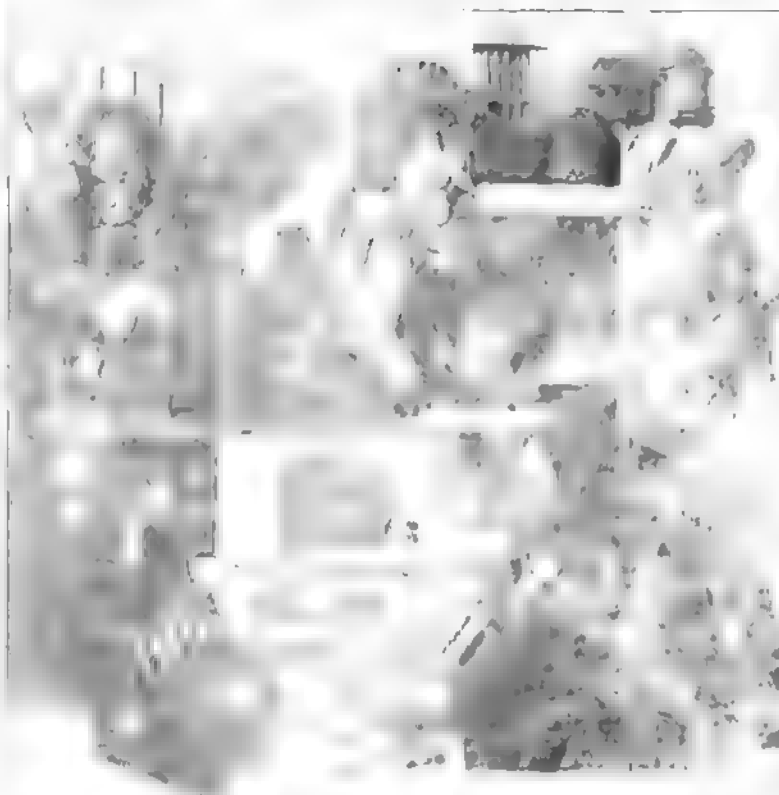
ۋەركىپرانىدا دوۋجارى كۆمپيوتېر ئېن، بۇ نەمە دەپىنەن كەس شېۋازى جىيا ھەيە لەۋەركىپرانى مىكانىكىدا، كەبىرىتەن لە:

۱. ۋەركىپرانى مىكانىكى لەگەل نوۋسىنى پاشوۋدا، پان پىنداچۈنەۋەيەكى بەشەرى لەدۋى ۋەركىپرانە مىكانىكىكە.

ب. ۋەركىپران لەگەل نوۋسىنى پىشۋوۋدا، بەۋ ۋاتايەكى كەمروۋ ئەۋ تېكىستە دەنوۋسىتەۋە كە مەبەستەيەتى ۋەركىپرانىت، بۇ نەۋە رىستە ئالۇزەكان ئاسان دىكەن، ئەۋ ۋشانى زۇرۇك ۋاتايان ھەيە ۋاتا داۋاكرۋەكەى دىبارى دىكەن... پان تېكىستەكە راست دىكەنەۋە بۇنەۋەى كۆمپيوتېرەكە لىتى تېكىگات، ئەم زامانە قەبۋول كراۋەى مىكانىك (MAL. Machine Acceptable Language)

ج. ئىنجا جۇرى سىيەم ھەيە كەبەۋەركىپرانى ئايەلۇكى ئاۋى دىمەن (interac + tive) كەبىرىتەيە لەمۋەنەيەك بۇ ھارىكارى ئىۋان كۆمپيوتېر ۋەركىپرانە بەشەرىيەكە، كەتا ئەۋپەرى پان دىكەن.

ۋەركىپرانى مىكانىكى لەگەل نوۋسىنى پاشوۋدا (editing - past) لەۋەركىپرانىدا چىگر بوۋەكە ۋەركىپرانى مىكانىكى تا تېكىستە زانستى ۋەردىكارىيەكانىش پىنداچۈنەۋەى (۲۰-۱۰/۱) دەپتە، تا ۋەركىپرانەكە قەبۋول بۇلۇكرەنەۋە پىتە، ئەم بۇلۇكرەنە: راست كىردەۋە لەفەرەنگ پان ۋەكان ۋەپىك ھىنانەكان ۋەكە لەۋانىش دىگىرەۋە، بەلام ئەگەر ۋەركىپران بۇ مەبەستى ئاگاداركرەنەۋەى

۵) لەپاش نەمە كۆمپيوتېر ھەلەستەپتە ۋەك لىتى رىزمانى تېكىستەكە

قۇناغەكانى ۋەركىپران

قۇناغەكانى ۋەركىپران دەست پىندەكات، لىرىدە،

دەپ:

۶) كۆمپيوتېر بەپىلى قەرەنگى ۋەركىپران، ۋەك مەبەستەۋەى ۋەكان، لەزمانى بىنەپەتەۋە بۇ زامانى مەبەستە، لەمەتا سوۋ لەفەرەنگى دوۋ زامانى ۋەردەكرىت كەبۇرى رەخسەنراۋە.

۷) ئىنجا ھەلەستەپتە بەكرىدارى ۋەركىپرانى پىك ھىنەكان، بەرامبەرە پىك ھىنراۋەكان ئەۋ زامانە، بۇ ۋەردەكرىتەپتە دادەنرەت، بۇ نەۋە بەكرى كارپىندراۋ (مفعول بە) ۋە دراۋە پال (مضاف) ۋە بۇ دراۋەپال (مضاف ئايە) ۋە ئاۋەلئىلا (موصوف) ۋەكە ۋەكان، بەۋاتايەكى تر كۆمپيوتېر ھەلەستەپتە بەكرىدارەكانى كەپانەسى رەمەسى لىۋىۋان دوۋ زامانەكەدا.

پاشان قۇناغى پىك ھىنان ۋەكەنەۋەى تەۋپەسى دىتە، پان كوزارەت بەزمان، مەبەستە ئەمەش لەدوۋ قۇناغدا مەۋاۋ سىجىت،

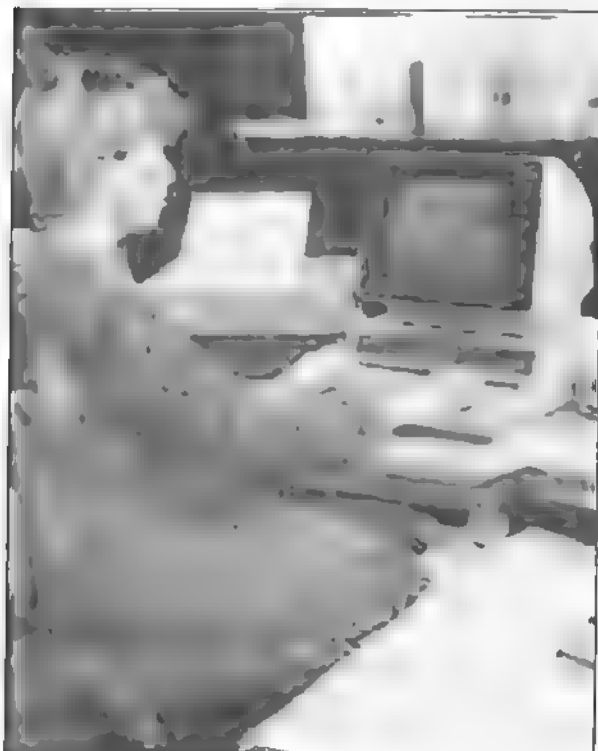
۸) تەۋلىقى رىزمانى، پان چەسپاننى مەمەدى رىزمان لەزمانى مەبەستەدا، بۇ نەۋە دانانى فرمان لەسەرەتە رىستەى غەربىيىدا، كە لىپىنكىزەدا سەرەتا بەفرمان دەست پىناكات، دانانى

دەمەت لەسەر شاشەى چاودىرى پىكارەكە تىيىنى گىرەتەكى كىرد
كەبەشەنەپەكى جيا دەجىتە ناوومە.

بەپى ئەو نىشكالانەى لەكەردەكەدا ھاتووە بەپى بۆجۈنى كەسى
بىداچوۋ پان نوسەرمەكە ئەمە زۆر ئاسانترە لەپىداچوۋنەومەكى تەواۋ
پان نووسىنى باشوۋ، بۇ ئومە ئەم كەردەدا كۆمپيوتەرمەكە پەرسىيە
دەمەت كەتاپا لىرەدا مەپەست لە (الترىيە - پەرومەدە) جىيە، ئاپا
ۋەردەگىرەدەت بۇ (education) پان جى؟ ۋەردەگىرەكەش پەرى دەلىت،
ئاوھا ۋەرىگىرە، كۆمپيوتەرمەكە ئەمە لەمەردەمەت، لەداھاتوۋا ئەم
دەپشەپە بەكاردەھىنرەت، ھەربۇيە ئەمە ناۋنراۋە پەومەردەگىرەنى
دەپەلۇكى كەپەپەك لەنەزۋان ۋەردەگىرە بەشەمەرى ۋەردەگىرە
مىكانىكەكەدا ھەپە. بۇ گىرەتە بەمەپەتەمەكە ئەم شىۋازەى ۋەردەگىرەدا
بۈنى ۋەردەگىرەكە بەمەپەتەمەكە كەردارى ۋەردەگىرەكە لەپەش
كۆمپيوتەرمەكە پىۋەست دەپت. لەكاتىكەدا لەھەردوۋ شىۋازەمەكە تەردا
كۆمپيوتەرمەكە ھەلەستەت بەمەردەگىرە ئەمەردەمەكە كاتەمەكە كەرى
سەرمەكە ھەرمەنەپەران، ۋەكو چۆن بۈنى ئەمە پەپە دەمەت لەھەمان
شۈپەدا ناپتە مەرج، كەۋاتە لىرەدا ۋەردەگىرە ئىپايدا لەسەرخۇترە
لەھەردوۋ شىۋازەمەكە تەردا.

بانكە مىكانىكەكانى زاراۋەكان

بەكارەتەنەكانى كۆمپيوتەر راستەخۇ ئەومەردەگىرەنى مىكانىكەدا
كەم ناكەتەۋە، پان ۋەردەگىرەنى تىكەستە تەۋەمەكان بەھەرى
كۆمپيوتەرمەكە، بەتكو ھەپە بەمەردەگىرەنى بەشەمەرى بەپەردەمەكە مىكانىكە

گەشتى و ناسىن لەسەر ناۋمەردەگى تىكەستەكە بىت بەشەمەرىكى كۆپى
كەپىۋەست بەپەردەگەردەن ناكەت. ئەمە شىۋازە ئەم ۋەردەگىرەنەپە
كەسىستەمە (سىستەران - Systran) بەمەردەگىرە دەجىت، كە
لەمەمەنەپەتە كۆمەلەى ئابۋرى ئەۋروپى (EEC) لە (لۇكسەمبۇرگ)
بەكارەدەھىنرەت، ھەرومەدا ئەم شىۋازەمە كەمەپەتە ناسانەمەكانى
ئەمەرىكا بەمەردەگىرە دەچەن، بەھەمان شىۋە سىستەمە (سىستەران)
بەكارەدەھىنرەت.

ۋەردەگىرەنە ئەگەن نووسىنى پىشۋادا (editing pre)

رەھەندى دوۋم جەرىتە لەمەى ناۋمەردەت بەمەردەگىرەنى مىكانىكى
ئەگەن نووسىنى پىشۋادا، ھەندەك ئە(شەرىكە)كان بەدەپەھىنرەت، ۋەكو
شەرىكە (جەنرال مۆتۈز) كە لەكەندەۋ شەرىكە (ماتىل) بۇ
پەرىكەنە ئەمەمەرىكا، ئەم شەرىكەنە زانىارى دەمەنە ئەۋەلەى
تىكەستەكان بەزەمانە بەمەپەتەمەكە بەچاۋەردەگىرەنى بەمە
دەپەرىكەمەكان دەمەنەسەن، ۋەكو، (جەك ئەم ۋەشەنە ۋەشەى تەردا
بەكارەمەھىنرەت ئەم پەك ھەتەنە بەكارەمەھىنرەت، ئەم رەستەنە ۋەلەپەنى
كەلەپەك بەكە زەتەرى تەپەلە، (مەنى لەمەھول) بەكارەمەھىنرەت...،
پاشان ئەم تىكەستەى كەمەردەگىرەنەكەى مەپەستە ھەبۈل دەپت بۇ
كۆمپيوتەرمەكە، ۋەردەگىرەنەكە بەزەمەردە مەپەستە دىت، ھەچ بەردەگەردەن
پان نووسىنەۋەمەكى پىۋەست نەپە، جەك لەمەى ئەم شىۋازە گۈنچاۋە،
لەمەردەمەكە (شەرىكە)كان كەمەردە ئەم شىۋازە دەچەن ئەومەردەگىرەنى
مىكانىكىدا ئەمە كەمەستە رەنەمەپەكانە دەستەى رەگەپەندەنەكان
بەمەمە دەپەتەتە پان ئەم تىكەستەنەى ۋەردەگىرەنەكەپەن مەپەستە،
دەمەنەت تەكەكەم ئەم تىكەستەنەى بەكات بەمەخەشەنى زانىارى
بەدەنەمەكان، شىۋازەتەر ھەپە بۇ نووسىنى پىشۋادا، جەرىتەپە
لەمەخەشەنى تىكەستە بەمەپەتەمەكە بەمەنەسەردەكە بۇنەۋەى تىكەستەكە بەمە
زەمانە دەپەتەتە كە كۆمپيوتەرمەكە لىپەتەمەكات، فەنچا تىكەستە راستەمە
دەمەرتە كۆمپيوتەرمەكە بۇ ۋەردەگىرەنى، ۋەك ئاشەرىكە ئەم شىۋازە زۆر
نەزۇكە، لەمەردەمەكە ئەم كاتەى لەدەپەتەنەۋەى تىكەستەكەدا بەفەپەۋى
دەپەن، دەمەرتە كە لەمەردەگىرەنى راستەخۇ پان ۋەردەگىرەنى بەشەمەرىدا
بەشەمەرى بەرىن.

ۋەردەگىرەنى داپەلۇكى (interactive)

شىۋازە سەپەم ھەنۋەكە لەپەكەك لەمەھەندە زانراۋەكاندا
دەپەنەنەۋە، شىۋازە سەپەم كە بەدەپەلۇكى ناۋمەردەت، ناۋ بەناۋەش
بەمەردەگىرەنى مىكانىكى بەپەرىنەى مەۋف ناۋمەردەت، دەپەنەنە
كەمەردەگىرە بۇ كۆمپيوتەرمەكە دەپەنەشەتە شاشەپەك لەپەشەۋەمەپەتە،
پان بەچاۋەردە كەرو تەختى چەپەمەنەكە، ۋەردەگىرەنەكە رەستە رەستە
تەۋاۋ دەپتە، بەشەك لەتەستە بەمەپەتەمەكە دەردەخەتە، ئەگەن
بەرامەمەمەكەى لەمەردەگىرەنەكەدا، ھەم شەتەك بۈۋە نىشەكەل
لەكۆمپيوتەرمەكەدا، پان ئەم ۋەردەگىرەنى چاۋەردە كەردارى ۋەردەگىرەنەكە

فەرھەنگىكى تايىمەن بۇ زىياد دەپنە، كەڭلى پىئوستى بۇ دەڭرەپتە، فەرھەنگە لەشۋى چەند پەرمەكى چاپ كراۋ يان چەند كارتىكى فىلەم دا (MICROFICH) دەپنە.

بىنەماكانى بەخشەرمكانى تىكستە وەرگىپەرلەۋەكەن وەرھەنگە نەلىكەرنىيەكان

زىادەيەك بۇنەۋى پىشەر نامازى پىكرا، لاي ھەندىك لەبانكەكانى زارەۋەكان بىنەماكانى بەخشەرمكانى تىكستە وەرگىپەرلەۋەكەن زۇر دەپنە، كەزۇرچار لەشۋە كى نىكچوۋدا راپا دەپنە، ھەمو شەۋكارى لەسەر وەرگىپەر بىرىتە لەۋاۋەردى تىكستى مەبەستە لەنچامەندى راست كەرنەۋە مەبەستەكان تىيادا، بۇنەۋى نامادەپنە ئەمە بەدەر لەسەر لەنۋى وەرگىپەر تەۋاۋى تىكستەكە، ھەنۋەكە دەتۋانن خەزمەتەكە لەرۋەكى رىكخەرى تىكستەكانەۋە زۇر بىكەين، فەرھەنگى نەلىكەرنى بىرىتە لەفەرھەنگى ناۋ كۆمپيوتەرەكە، يان زۇرچار فەرھەنگى دوو زمانى بەرامبەرە وشەيەكان لەنۋى زمانە ھەلگىراۋەكە لەزاكەرى كۆمپيوتەرەكەدا پىشكەشى وەرگىپەر دەكەت.

لەۋازەكاندا زۇرۋەك لەم فەرھەنگە لەشۋى دىسكەكان بۇ بەكارھىنانى لەسەر كۆمپيوتەرە شەخسەيەكان يان لەسەر شىۋە كۆمپيوتەر بەقەبارى لەپى دەست ھەيە، كەلەپەرسەندىكى بەردەۋامدەيە لەجۇرى قەبارەۋە چىگە ھەلگەرنەكەدا، بەلەم زۇرۋەي لەۋە فەرھەنگە سۈدەكانىيە سىۋورەلەن، ئەگەر بەراۋەردى بەبانكەكانى زارەۋەكان جگە لەۋە ئاسانترىن بەكارھىنانى ھەيە، بەتاپەت ئەۋە تىيادا ھەلگىراۋە، شاپانى نامازمىكەرنە ھەندىك بەرنامەي رىك كەرنى تىكستە فرە زمانەكان يان دوو زمانەكان فەرھەنگىكى مىكانىكى دوو زمانى بۇ بەكارھىنەرمەكى زىاتر بۇ ورنەركەرنى ئىملايى زىاد دەكەت.

رېكخەرى تىكستەكان

بەلەم شىۋازى جۋارەم لەشۋەزەكانى سوۋد وەرگەرن لەكۆمپيوتەر بىرىتە لەپەنەلەردىن بەرېكخەرى تىكستەكان يان چارەسەرى وشەكان (Word Processor) كەبىرىتە لەسەستەمىكى كۆمپيوتەرى وەرگىپەر تىكستە وەرگىپەر، رەۋەكانى پەندەۋەسەت، جگە لەنامىرى نوۋسەنەكە، لەچاكەكانى ئەۋەدە دەتۋانن لەتىكستەكەدا بەناسانى پىي راست بىكەينەۋە، بۇ ئەۋەدە لەپىشدا وەرگىپەر ھەلەستەت بەۋەرگىپەر تىكستەكە دەپنە لاپەر (ناسخ) كەتىكستەكە بۇ چاپ دەكەت، ئىنچا بەتىكستەكەدا دەچۈۋە، پاشان لاپەر دوۋچارى ئەۋە دەپۋە كەدەپۋە جارىكىر ھەمو تىكستەكە يان بەشىكى گەۋرە بىۋەسەيەتەۋە، تەنھا لەپەرنەۋە ئەۋە چەند وشەيەكى ئاتەۋەلۋى بىنىۋە، يان لەپەر بوۋنى ھەندىك راست كەرنەۋە لىرەۋە، بەلەم لەكەت بەكارھىنانى رېكخەرى تىكستەكان دەتۋانن چەند وشەيەكى يان دىرۋەك يان چەند بېگەپەك يەتەۋەلۋى زىاد بىكەين يان بىسەپنەۋە، بەرېكەپەكى سوۋكە ئاسان پاش و پىشى ئەۋە بىكەين كەدەمانەۋەت، ھەرومە دەتۋانن

ناسراۋە، يان مەۋە وەرىدەگىرۋەت مىكانىك لەم كارەدا ھازىكارى دەكەت، ئەمە پىچەۋەنەي وەرگىپەر تىكستەكە، لىرەدا دەپنە مەۋە وەرىدەگىرۋەت نامىر لەۋەشەكانى فەرھەنگە بۇ دەكۆلنەۋە، وئەي وشەكانى دەتەت. ۋەكە چۇن لەزاكەرىدە بەرامبەرەكانى دەتەت. لىرەدا رۋى بانكەكانى زارەۋە مىكانىكىەكان ھەيە بۇ ئەۋە (لىكسىس - LEXIS) لەۋەزەۋەت بىرەگىرى ئەلمانىۋ (تىم - TEAM) لەمەۋەخ (ۋەرىدەكەرتەۋە - EURODICA VTOM) لەۋەكەسەمەۋەگە (تىرمەۋە - MIUM - TER) لەكەنەۋە (باسم) لە (رىۋەش) (مەۋەبى) لە (رەۋە)، ھەرومە لەم دۋەيەدا زۇرۋەكەت لەم بانكە لەۋەچە چىۋەزەكەس چىيەندا پەيدەۋەن، كەھەندىكىان كۆمەين و ھەندىكى تىرەن بارەكانن.

بانكى زارەۋەكان بەپىي داۋا لەپىشكەش كەرنى زارەۋەدا يارمەتى ۋە، كىرەكانى دەتەت، بۇ ئەۋە ھەتەۋەت وئەي وشەي (neutron) بىزانىت، ھەرومە بەرامبەرەكانى بەۋەرىۋە بەۋەرىۋەسى يان ھەر زىمەتەكى، بىزانىت كەبانكى وئە مەۋەلەي، لەكەن دەكەت، وشەكە دەۋەۋەت يان بەرەۋەتە دەپنەكە كۆمپيوتەرەكەۋە، كۆمپيوتەرەكەش لىزاكەرىدە وئەي وشە بەرامبەرەكە لەۋە زمانەي تۋەۋەت لەسەر ساشەكە بۇت دەۋەۋەت، خەت بەمە دەۋەۋەتە دەكەت بەلىكۆلنەۋەي لەپەنە فەرھەنگى سەرچاۋە زارەۋەيەكانى تەدا، لەۋەي كەھەۋەلۋە كاتو پارەمەكى زۇرى دەۋەت، ئەمە ئاسانە لەپەكارھىنانى بانكەكانى زارەۋەكاندا.

ھەندىك لەبانكەكانى زارەۋەكان زۇر ئەمە بەرەسەندۋەرن، دەتۋانن تىكستەكە پىشى كەشى كۆمپيوتەرەكە بىكەين، ئەۋەش لىي ئەۋەۋەت، ھەر وشەيەك لەزاكەرىدە بوۋنى ھەپنە بەرامبەرەكەيت دەتەت. لەپاشا تىكستەكە بەچاپ كراۋى بۇ دەۋەكەۋەت، لەپاش زىادكەرنى وەرگىپەرەكانى زارەۋەكان بۇ، بۇ ئەۋەدە وشە خىنگىزەكەۋە بەرامبەرە غەرىپەكەي يان فەرەسەيەكەۋە بەرامبەرە غەرىپەكەي بۇنەۋەي لەھەمو تىكستەكە كۆتەي پىيەت، شىۋازىكى تر ھەيە كەتىكستە بەرەتەكە دەپنە ناۋ كۆمپيوتەرەكەۋە، كۆمپيوتەرەكەش لەۋەي لەزاكەرىدەيە لەكەن تىكستەكەدا بەراۋەدى دەكەت، ئىنچا پەلە بەپەلە سەرچەم ئەۋە زارەۋەت دەتەت كە لەتىكستەكەدا ھاتۋە بەپىي ھاتنى لەتىكستەكەدا، ئەۋە وشەيەكى لەپەرى يەكەمەدا ھاتۋە پىشى ئەۋە وشەيەكى لەپەرى دوۋە يان سەيەمەدا ھاتۋە...، ئىنچا شىۋازى سىيەم ھەيە، ئەۋەكە كۆمپيوتەرەكە لەتىكستەكە بىزانىت بەراۋەدى بىكەت يەۋە زارەۋەي لەزاكەرى دا ھەيە، وشەكانت لەنىستىكى رىكەۋە پىكەدا و بەپىي (ئەۋەۋە) دەتەت، بەم شىۋەيە فەرھەنگىكى تايەت بۇ وەرگىپەرەكە زىاد دەپنەتە لىكۆلنەۋەشى لەۋەشەكان لەفەرھەنگە جىياچىيەكاندا بۇ زىاد دەپنەت، بەلەم شىۋازى جۋارەم بۇ سوۋەۋەرگەرن لەبانكى زارەۋەكان، بىرىتە لەۋەي كەداۋا لەكۆمپيوتەرەكە بىكەين، كە بۇ ئەۋەدە ھەمو زارەۋە زىادەكانەن لەمەپەندىكى دىۋەكراۋ لەپەكەك لەمەپەندەكانى پىپەۋەدا بىزانىت لەكەن بەرامبەرەكاندا ئەۋە

ناوبىناۋ رېڭخەرى تېكىستەكان بەكاربەھىتىن بەرپىگەيەك كەڭىردارى رىزىڭردىنى پېتەكان زىاد دەكات، ھەندىك بەرنامەى رېڭخەرى تېكىستەكان رېگەمان دەدىن بۇنەۋى راسىتەۋخۇ ۋەرگىزىپان لەكۇمپيوتەرەۋە يۇ چاپخانە ۋەرىگىزىن، ئەمە بەزىادەيەك بۇ سىستەمى (بلاۋىڭردىنەۋى كىيىپخانەى)، كەراسىتەۋخۇ رېگەى ئامادىڭردىنى تېكىستى ۋەرگىزىپداراۋى بۇ بلاۋىڭردىنەۋە بەۋەرگىزىپداراۋە، ئەمەش يەچاپ كىردىنى ۋەرگىزىپانەكە يەچاپكەرە لېزەركەكان دەپىت، بەبى ھىچ پېۋىستىيەك بۇ رۇلى چاپەمەنى، ئەگەر ژمارى نوسخەكان سىنوردار بېت، بەلام لەھالەتى ئامادىڭردىنى كەۋەردا، دەرگىزىپانە بۇ ۋىتەڭردىن يان چاپ كىردىنى پېۋىستىيەك (offset) بېرىت، رېڭخەرىمەكانى تېكىستەكان بەپىنى تۈۋانكانى چەند جۇرېڭىن، رېڭخەرى تېكىستەكان ھەيە كەشاشەيەكى دوۋ قاقى پېۋىيە، بەۋ واتايەى بەكاربەھىتەرەكەى دەتۈۋىت شاشەكە دابەش بىكات بۇ دوۋ نىۋە، لەنىۋەى يەكەمدا تېكىستە ئەسلىيەكەۋ لەنىۋەى دوۋەمىشدا تېكىستى ۋەرگىزىپداراۋى چاپىش بىكات، بۇ تالەۋى ۋەرگىزىپانەۋىت لەيەك كاتدا ھەردوۋ نىۋەكە بەيەكەۋە بېيىت، چارۋىبار ھىڭىرېت لاكان ئاسۋىيىن، بەۋىيەى تېكىستە بەنەپتەيەكە لەنىۋە بەزىەكەدا چاپىش بىڭرېت ۋەرگىزىپانەكەش لەنىۋەى ژېرەۋەدا بىۋوسىرېت، بەۋەى رېڭاى بەراۋردى ئېۋان ھەردوۋ تېكىستەكە دەكات بۇنەۋەى ئاڭامان كەۋوردى ۋەرگىزىپانەكە بېت. جگە لەۋەى ئەم سېستەمە بەردەۋام كەمەۋ زۇرنىيە.

پاشان چەندەھا كۆمپيوتەر ھەيە رېگە بەڭردىنەۋەى ۋىندۇ (Window) لەسەر شاشەكە دەدىن. بۇ ۋەۋە: بۇ لېكۇلنەۋە لەفەرەنگى مىكانىكى، كاتىك لەسەر كۆمپيوتەرەكە ۋەردەڭرېت يان دەۋوسىت ۋەۋەشەك دەپىيىت ۋاتاكەى يان بەرامبەرەكەى نازانېت، دەتۈۋىت لەشاشەكەدا ۋىندۇ بەيەتەۋەۋە داۋا لە كۆمپيوتەرەكە بەيەت كە بۇت بۇكۇلنەۋە لەۋاتاي ۋەشەك، ئەۋا لەشۋىنە گۇنجاۋەكەدا لەتېكىستى ۋەرگىزىپانە دەتۈۋىت بەمىكانىكى يان بىۋوسىتەۋە يان لاپەرېت.

ۋوردېۋەۋەى ئېملاى ۋەفرەنگەكانى مۇرادىيەكان

زىادەيەك بۇنەۋەى پېشۋو، دەزانېن كە لەزمانە ئەۋرەپىيەكاندا (غەربىيەكانىش لەم دۋاپىيەدا) بەرنامەى ۋەردېۋەۋەى ئېملاى (checker spell) ھەيە، كاتىك كەۋەرگىزىپانەكە تەۋادەپىت بەرنامەى ناۋىراۋ دەپىيىت ۋەپىداۋچۈۋەۋەيەكى مىكانىكى پىادا دەكات، كەۋاتە ھەچ ھەلەيەكى ئېملاى تېداۋو راسىتى دەكاتەۋە. ۋەكو چۇن لەگەل زۇرېك بەرنامەى رېڭخەرى تېكىستە ھەلگىراۋە (the savrus) مىكانىكىيەكان زۇر دەپىت، كەرسىتېن ۋەگۇنجاۋتېن مۇرادىيەكان ھەلەپىزېرېت ۋەپىشكەشى نوسەرو ۋەرگىزىپانەكە دەكات. ھەنۋەكە بەرنامەى كۆمپيوتەرى بۇ پىداۋچۈۋەۋەى يان راسىت كىردىنەۋەى رېزىماسى نوسلۋى لەھەندىك لەزمانەكاندا زۇر، بەرنامەكە ۋەرگىزىپانە نوسەرمەكە ئاڭادار دەكاتەۋە لەھەلە رېزىمانى نوسلۋىيەكان، بەلگە ھەردوۋ بەرنامەى (Gramm atik IV Gamar Checker) زىمانى ئېنگىلىزى راسىت كىردىنەۋەى شىۋات پېشنىار دەكات. ھەروەھا سىستەمى ئېملاى كۆمپيوتەرى ھەيە كەپىتەيە لەسسىستەمىكى

بەرسەندەۋ، كەبەدىكتافۇن (dicta phone) ئاسراۋە ھەندىك لەۋەرگىزىپانە كۆرەكان بۇ تۇمار كىردىنى ۋەرگىزىپانەكەيەن بەدەنگەۋە بەكارى دەپىت بۇنەۋەى لەكاتىكى پاشۋودا بېگۇرۇن بۇ تېكىستىكى نوسراۋ يان چاپكراۋ، بەلام رۇلى كۆمپيوتەرى لەپەرىپىسەندىن ئەۋەيە كەڭىرە بەۋەرگىزىپانە ھەندىك راسىت كىردىنەۋەى دەنگى بىكات لەسەر ئامىرى ئېملاكە، لەسپىنەۋەۋە زىادىڭردىن راسىت كىردىنەۋە بەپىڭار كىردىنە سەر پاشماۋە تېكىستەكە. زۇر بەتەۋاۋى ۋەكو چۇن مامەلەكەردىن لەگەل رېڭخەرى تېكىستە نوسراۋەكانى كەلەسەرمەۋە باسكان، تەۋادەپىن، لەمە زىاتەر بەرنامەى ناۋىراۋ رېگە بەۋەرگىزىپانە دەكات كە تېكىستەكە لەكۇمپيوتەرىكى ھەۋودا لەسەر دوۋرى سەدان يان ھەزاران مېل لەشۋىنى خۇيەۋە تۇمار بىكات، ئەمە تۈۋانەكە كە لەگەل ھىچ ئامىرىكى تۇمار كىردىنى دەنگى تەقلىدى داندەۋە.

پۇستەى ئەلىكېتۇرنى

زۇرېك لەدامەزراۋە كەۋەرەكان پەندەپەن بۇ سىستەمى (ۋەرگىزىپانە ئازاد – free lance) كەبەپىنى ئاتاجىيەكان بەلېنىيان لەگەلدا دەكات، جگە لەبەھەرمانبەر كىردىنى ژمارەيەكى گەۋەرە لەۋ ۋەرگىزىپانەى بەشۋىيەكى بەردەۋام لاي ھەن، ھەندىكىيان پىشتيان بەستۋەۋە بەپەنەپەردىن بۇ نوسىتەكانى ۋەرگىزىپانە لەم ھالەتەدا ئەۋ مادەپەى ۋەرگىزىپانەكەى مەبەستىيە دەپىرېت بۇ ۋەرگىزىپانە نوسىيەكەى ۋەرگىزىپانە ئىچا لەۋاۋى ۋەرگىزىپانە دەگەپىتەۋە بۇ دامەزراۋەكە لېرەدا دەپىن كە دەساۋىۋە سەركەۋتۋەۋەكان بۇ ئالوكۇر كىردىنى زانبارەكان كەزىپانەپان ئابۋرىن سىستەمى پۇستەى ئەلىكېتۇرنىيە، جگە لەۋەى ئەمە داۋاى پەۋەۋەستى ھەۋەۋە پەكەك لەلەپەنە واتايەكان بەتۇرېكى كۆمپيوتەرى دەكات. ئەم بەكاربەھىتە لەھالەتى تېكىستە زۇر درېزىمەكاندا راسىتەۋەۋەى پىنكېرېت، ۋەكو كىتېپ يان بەلگە نامە كەۋەرەكان.

لەۋانەى سەرمەۋە بۇمان روۋن دەپىتەۋە كەزۇرېك بەكاربەھىتە گۇنجاۋ ھەيە بۇ كۆمپيوتەر، بەزىادەيەك بۇ ۋەرگىزىپانە مىكانىكى (machine translation) يان ۋەرگىزىپانە بەپارەدى كۆمپيوتەرى (computer aided translation). كۆمپيوتەر دەپىتە ھاورپىيەكى بەۋەۋاۋ خىزمەت كارتىكى گۇتېرەپەلى ۋەرگىزىپانەكەنەگەر بەچاكى بەكاربەھىتە، گومان ئابەم بېيە مۇنافىيىكى تىرساك بۇيان ۋە بۇكات ۋە پارەى ئەۋ دامەزراۋانەى كەبەشۋىيەكى بەردەۋام ئاتاجىيەن بەۋەرگىزىپانە لەكارەكانىيەدا، ئەگەر دامەزراۋە زانستىيەكان بىن يان ئىدارەى يان بازىرگەنىيەكان، بىگومان داھاتوۋ بەكاربەھىتە زىاتىرى كۆمپيوتەرەمان لەپارەكانى ۋەرگىزىپانە جىۋانزەكاندا بۇ ئاشكرا دەكات.

سەرچاۋە

گۇفارى، (مىتابەت اعلامىيە، ژمارە ۴۵، ۸۶، سالى چۈۋەرەم).

دېسەمبەرى ۱۹۹۴ – ئىنابىرى ۱۹۹۵.

چاندنى ناوچە بەردەلانىەكان

بەرۈۋەكى بايەف (Wild Almond)

لەناوچەى سلىمانى

جميل جلال

پروفېسسور يارىدەس / زانكۆى سلەيمانى

لەگەر بىتە چاۋىك بەرۈۋەكى ئەمۇ زەمىنەى كە بۇ كشتوكال دەشېن ئەمۇ زەمىنەى كە بۇ كشتو كال و چاندن ناشېن بېخشېن دېمىن بۇشايبەكى ھىجگار گەرە ئەنىۋانىندا ھەبە ۋەك لەخشتەى ژمارە (۱) نا، دەرەكەۋىت. خشتەى ژمارە (۱) كۆى زەمى بەراۋو دېمە شىپاۋ نەشىپاۋ بۇ چاندن لەناوچەى سلىمانىدا. لەخشتەى ژمارە (۱) مە بۆمان دەرەكەۋىت كە روۋبەرى ئەمۇ زەمىنەى كە بۇ چاندن ناشېن دوو ئەمەندەى كۆى ئەمۇ زەمىنەى كە بەراۋو دېمە دەرەكەۋىت باخدارى. گەۋاتە دېت ھەمۇل بىرېت روۋەكى لەپارو گونجاۋ بىۋزىتەۋە بۇ چاندنى ئەمۇ روۋبەرە گەرەبە لەكاتىكدا ئەمۇ روۋبەرە سەرچاۋەى سەرمكى ئاۋى كانىۋ كارىزو ژىر

ناوچە	كۆى كشتى زەمى كشتوكالى		زەمى باخدارى	كۆى كشتى زەمى نەشىپاۋ بۇ چاندن
	بەراۋو	دېمە		
قەزاي مەلەندە	۷۱۲۸۸	۲۰۹۸۲۲	۲۵۲۹۲	۸۶۷۲۷۸
قەزاي دوكان	۲۶۲۷۵	۱۵۶۱۸۰	۱۸۱۱۶۵	۲۶۲۰۲۵
قەزاي دەرەندە يەن	۲۷۷	۱۲۵۶۲	۷۰	۶۱۸۵۵
قەزاي رانېمەۋىتۋاتە	۲۹۴۸۵	۹۲۰۷۱	۲۶۰	۲۱۲۶۲۲
قەزاي پشەر	۱۲۰۰۷	۶۸۵۱۳	۱۸۲۲	۱۲۰۷۸۹
قەزاي يە	۱۵۴۲۵۶	۲۲۵۹۸۲	۲۲۰۷۵	۶۲۱۷۰۱
كۆى كشتى	۲۱۲۸۷۲	۹۶۶۱۴۲	۸۸۶۹۴	۲۲۵۷۲۹۱

دەخوات، بۇيە بىلاۋىيۈنەمەمۇ زىادىگىرنى جۇرى يەكەم لەۋانەيە باشىر
بېت لەبەر ئەۋەى ئازەل دۋاى گەۋرەيۈننى ئاتۋانچى جى تىر زىيانى لى
بىدات. جۇرى دوۋەم كە شىۋەى دەۋىنى ھەيە چەنلەن جۇرى ھەيە
لەۋانەش:

Amygdalus arabica

Amygdalus spartioides

روۋىكى بايەف چەنلەن گىرگى ئابۇرى ھەيە لەۋانەش:۱-

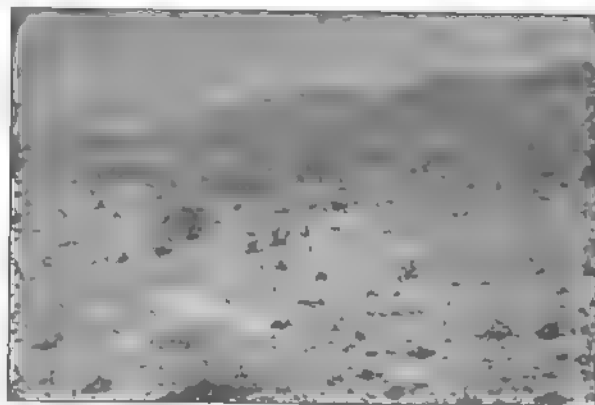
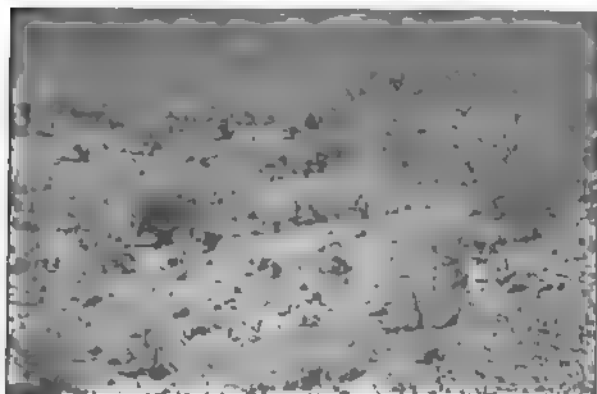
۱- بېرەكەى (ئاۋكەكەى) كە لە ۲۸% دىنكەكەى دەپتە ئاۋك
سەرچامەكەى خۇراكى گىرگە بۇ مەۋق دۋاى خۇشكىرنى بەناۋى گەرم
پان ئاۋو خۇئ بۇ ماۋەى چەنلەن رۇزىك مەدە ئالەكانى دەۋرەت
ۋەبەنرەكى بېرە لەبازاردا دەۋرەشەت.

۲- رۇزەيەكى زۇر بېرە لەۋىنى ئىدەيە كە نىزىكە بېرەزەى رۇن
لەۋاۋى يادەمدا ئەۋەش كە بېرەيە لە ۲۷%۱۲% ئەكانىكە لەۋاۋى يادەم
دا دىگاتە ۵۰% ۋەلە قەيسىدا ۲۵%۲۱% ۋە ۲۹%۲۵% ۋە ۲۵%۸۰%.

۳- رۇزەيەكى گۈنچاۋ لە پىرۋىنى ئىدەيە ۲۲%۲۸% كە زۇر
زىيارە لە پىرۋىنى قەيسى ۋە ۲۱%۱۵% ھەۋزە ۋەبەدەم كە لە ۲۱%۱۵%
پىرۋىنى ئىدەيە ۋەكەمەزىن رۇزەى لەكارىۋەيەدەيە، ئىدەيە كە زۇر
دەشەت بۇ ئەۋ كەسانەى نەخۇشى شەكەپان ھەيە. خىشەى ژمارە (۲)
ھەندى لەپىك ھاتۋە گىرگەكانى چەقالەۋ، ھەۋزە، ۋە ۲۱%۱۵% ۋە ۲۱%۱۵%
ئەكەتەۋە.

جۇرى دىكى مېۋە	رۇن	پىرۋىن	كارىۋەيەرات
قەيسى	۲۵،۲۱	۱۰،۸۸	۵۹،۰۲
قۇخ	۲۹،۲۵	۲۲،۱۲	۵۰،۹۱
ھەۋزە	۲۵،۸۰	۲۶،۲۵	۲۱،۲۹
چەقالە	۲۲،۲۸	۲۲،۲۸	۵،۸۲

دوۋر نىيە لەدۋارۋۇدا ئەگەر گىرگى بىرەت بەبايەف بېيتە
روۋەكىكى رۇنى بۇ پېشەسازى يان پىزىشكى پان بۇ خوارەن بەكاربېيت

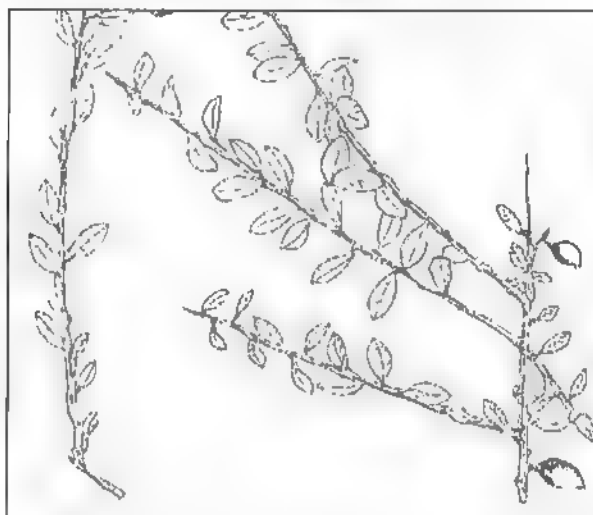
زەۋى ئاۋچەكەيە بۇيە پىۋىستە كە ئەۋ روۋبەرە بېرەلەنەۋ ۋىشكانە
بېيەنرەن ۋە بېچۈلى ئەمىننەۋە ھەرومەكە دىلەن شاخىكى دارستاناۋى
ماناى بۈنى روۋبەرەكە بۇ ئاۋچەكە.

ئەۋ روۋمەكەى كە بۇ چانلەن ئەۋچە بېرەلەنەۋ ۋە ۋىشكانەدا
دەشەن زۇر لەۋانەش:

بايەف، زى، بېرە، تىرە، مېۋە، ھەرمە، يادەمى ئال، گۈز، بەلالۇك،
جۇرەكانى گەۋەن... ھەتە

لەم باسەدا تەنەا باسى بايەف دىكەمىن كە يە ئىنگىلىزى پىرى
دەۋرەت Wild Almond ۋە بىسەرەمى (الباسورك) ۋە دىكەمەتەۋە بۇ
جۇرى يادەمى كىۋى (*Amygdalus L.*).

روۋمەكى بايەف بېرەكەى پىرى دەۋرەت چەقالە ۋەبەگۈزەى
ئاۋچە جىياچىياكانى كوردستان ناۋى جىياۋزى ھەيە، روۋمەكى بايەف
روۋمەكىكى كىۋىلەى ھەمىشە سەۋزە لەزۋىيەى شۈپنە بېرەلەنەۋ ۋە
رەۋەقەن، ۋە شىنكە، ئاۋرەلەن، سۈرگەنەكان بىسەرۋىشى ھەيە
ۋەبەشۋەى گىشى لەدەمەتەكانى دارستانى بېرەدا بېرەلەۋە. سەرچاۋە
زانستەپەكان ئامازە بىسەرۋىنى دىكەمىن بەزۋىرى ئەۋچە جىياچىياكانى
شاخى زاگىرۇس لەكوردستانى ئىران ۋە ئورگىيا ۋە غىراق ۋە ھەرومە
لەبەلەن ۋە سۈرىا بىسەرۋى گىشى دۋو جۇرى سەرەكى لەبايەف ھەيە
جۇرەكىيان بىسەرۋى دار باخود شۋەى دارۋەر دىكەمىن ۋە ۲۵% زىيارەش
بېرە دەپتەۋە، ئەم جۇرە ئەۋچەى ھەۋرەماندا دەپتەۋە ۋەناۋە
زانستەپەكەى *Amygdalus orientalis* ۋە، بېرەكى زۇر دىكەمىن بەلام
بېرەكەى ۋەرتە لەجۇرەكانى تىر ۋەك *Amygdalus arabica* ۋە كە
تېرەپان سىز بېتەپەل دىرەمەكەت. ھەندى چار لەشۋىنى گۈنچاۋدا
بېرەمەكەك گەۋرە دەپتە كە ھەندى كەس ۋەدەزانن يادەمى ئاساىيە
ۋاتە *Amygdalus communis L.* بەلام لەبەر ئەۋەى بېرە ئەۋ
جۇرە چەقالەيە تەتە يەئەسانى جىيا دىكەمەتەۋە لەبەدەمى ئاساىيە،
جگە لە بېچۈكى گەلەكانى ۋە بېرەكەى. جۇرى دوۋەم لەبايەف شۋەى
دەۋمىن ۋە دىكەمىن تا ۲۵% بېرە دەپتەۋە لەسەر خاكەۋە بە گۈزەى
ئەۋ شۋىنەى تىادا روۋاۋە، دىكەمىن ئەم جۇرە رۇر لەجۇرى يەكەم
گەۋرەتە ھەندى چار دىگاتە قەپارەى ھەلمەتەكى شۋە. لەكانى كەمى
ئالەدا، ئازەل يەتەپەتەى بىز پەلامارى ئەم روۋەكە دەدات ۋە بېرەكەى

تانیستا گرنکیه کی نهوتوی پر نه‌دراوه، به‌داخه‌وه هه‌رمانگه کشتوکالیه‌کان چه‌ندها روومکیان له‌دمه‌وهی ولاته‌وه هیناوه که پئوپستیان به‌نه‌مامگه هه‌یه پاشان ده‌گوزرنه‌وه بۆ شوینی هه‌میشه‌یی. له‌کاتی‌کدا زۆر روومکی سروشتی گونجاو بۆ که‌شی ناوچه‌ی حۆمان له‌ناوچه‌کانی خۆماندا هه‌یه که به‌شێوه‌یه‌کی کۆپله‌یی هه‌ن و ده‌توانرێت زۆر به‌ئاسانی به‌دمه‌نک زیاد بکری‌ت و بلۆبکری‌ت‌ه‌وه و ده‌پێویست به‌پاره‌یه‌کی نه‌وتۆ ناکات که ئیستا بۆ بابین کردنی شه‌تلگا و بۆ بابین کردنی نه‌مام دانراوه بۆ که‌م کردنه‌وهی رامالین و داچوون و له‌هه‌ندئ له‌و دۆلانه‌ی که سهرچاوه‌ی ناوی به‌ر به‌سته‌کانی دوکان و ده‌ربه‌ندیان. ده‌شیت که‌ک له‌روومکه کۆپله‌کانی ناوچه‌کانی خۆمان که هه‌ر له‌گۆنه‌وه له‌گه‌ل ناو و هه‌وه‌ی ناوچه‌که‌دا راهاتوون و مرگه‌ری‌ت و له‌وانه‌شه زۆر که‌لکی ئابوری و پزشکی و جوانیشیان له‌وان زیاتر و هک ژا‌لو، بایه‌فو، زی، گه‌وه‌ن و ترش، هه‌رمی که‌توانای به‌رگری و شکانی و نه‌خۆشیان هه‌یه هه‌ندیک‌شیان زۆر به‌چوکی ده‌میننه‌وه به‌مه‌ش راده‌ی هه‌لمزینی ناو و ن بوونی ناو له‌ رینگای گه‌لکانیه‌وه زۆر که‌مه‌ر له‌داری گه‌وره‌ی هک سه‌روو سه‌وه‌یه‌ر، جگه‌ له‌م که‌لکانه‌ش روومکه کۆپله‌کانی ناوچه‌کانی خۆمان زۆریان به‌دمه‌نک خۆیان زیاد ده‌که‌ن و بلۆ ده‌بنه‌وه، که نه‌مه‌ش کارێکی زۆر ناسانه‌وه له‌پێگه‌یه‌ندی نه‌مام و گواسته‌وه‌ی.

سهرچاوه‌کان

1-townsend, C.C and Guest, E. 1966

Flora of Iraq. Vol. 2. Ministry of Agricu lture

د. محمد نبیل شلمی، رفیق الریس، عبدالله غزال و نایغ غزال اسود

تحریرات اولیه بیئیه و جغرافییه نباتیه حول الاصول البریه لجنس اللوز.

Amygdalufy L. فی سوریه

العهد الدولي للمصادر الوراثية النباتية IPGRI. مجموعة غرب اسيا وشمال

افریقیا.

3-Laurence, D.R. and Bennett, P.N (1986)

clinical pharmacology. Fourth Edition. U.S.A.

٤-حسین عونی مایطور و رزگار حمیدی رشید

الحاصل الزيتية. وزارة التعليم العالي والبحث العلمي جامعة الموصل

هه‌روهک داری هه‌وه‌یا (Jajoba) و خورمای رۆن (نخیل الزيت) که ئیستا سهرچاوه‌یه‌کی گرنکی رۆن له‌جیه‌ندا بۆ پیشه‌سازی و خواردن هه‌روهه‌ها چه‌نده‌ن روومکی بـ Weeds وهک (Mustard), Sinapis nigra , sinapis albe که ئیستا له‌بری نه‌وه‌ی بۆلر بۆت روومکی رۆنی وه له ٢٤-٣٦٪ رۆنی تیا‌دایه‌وه بۆ پیشه‌سازی به‌گاردێت هه‌روهه‌ها روومکی مرۆز که به‌هه‌رمی پێی شه‌وتری (الزیوان) Syrian Cephalaria وه‌ناوی زانستی به‌که‌ی Cephelena sirjac.

٤- ناوکه‌که‌ی مادده‌ی Amygdalin (A B - glucoside) ی تیا‌دایه‌ وهک ناوکی هه‌یه‌ی که هه‌ندئ سهرچاوه زانستی‌ه‌کان ناما‌زیان به‌ دروست کردنی پێک هاتوویه‌ک لێ کردووه واته له‌ناوکی هه‌یه‌ی (Apricot) پێی ده‌وتری‌ت Lactrile که کاربهری له‌سه‌ر که‌مه‌که‌وه‌ی نازار و به‌رز کردنه‌وه‌ی به‌ره‌له‌ستی به‌رامبه‌ر شه‌ربه‌نجه (Cancer) هه‌یه وهرۆی ئهم کاره‌ش Cyanide پێی هه‌له‌ده‌ستی که ده‌رزۆنه ناو خانه‌که‌نی له‌شه‌وه، که خانه‌ تووش بوومکانه ده‌کوژی و کار ناکاته سه‌ر شانه‌ ساغه‌کان (توش نه‌بوومکانه).

٥- سهرپۆشێکی روومکی زۆر گرنکه بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی رامالین و داچوون و لا‌فاو، هاندانی ناو بۆچونه ناو خا‌که‌وه به‌کو‌کردنه‌وه‌ی ناوی باراناو به‌هۆی له‌که‌انی‌ه‌وه که شێوه‌یه‌کی که مۆله (Fuel) ی هه‌یه پاشان له‌رینگای، که‌مه‌که‌یه‌وه به‌ئاسانی ده‌یکاته ناو خا‌که‌وه له‌مه‌ش ده‌شیت هۆی زیادبوونی قه‌باره‌ی ناوی که‌م‌چینه کراو زیادبوونی که‌م‌چینه سروشتیه‌کانی ناو له‌ناو زه‌ویه‌دا که سهرچاوه‌ی ناوی کانی و کارپۆز، بیری روومکه‌شی، نهرتی‌واری و رووباره‌کان که‌واته بۆیه و توبانه بونی شایکی دره‌ختا‌وی واته بونی رووباریک له‌ناوچه‌که‌دا.

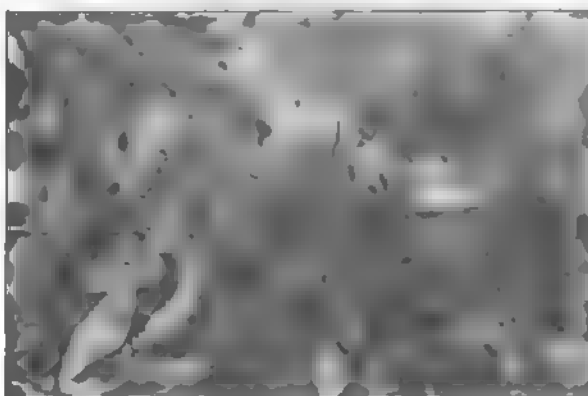
٦- له‌که‌انی سهرچاوه‌یه‌که بۆ سوتاندن و هه‌ندیک پیشه‌سازی ناو خا‌ک.

٧- سهرچاوه‌یه‌که بۆ دروست کردنی که‌تیره یان جیه‌وه.

٨- جوانیه‌یه‌کی زۆر سروشتی جوان له‌هات به‌سروشت له‌نیوان مانگی (٤-٦) که ده‌شیت سهرچاوه‌یه‌کی گرنک بۆ هه‌نگ بۆ کو‌کردنه‌وه‌ی مادده‌ی شه‌ریتی.

٩- له‌زستاندا که‌ک له‌که‌کانی و مرده‌گه‌ری‌ت بۆ راخستن له‌زێر نازله‌دا.

١٠- له‌گه‌ل نه‌و هه‌موو گرنکیه‌ی روومکی بایه‌له‌دا ئهم روومکه

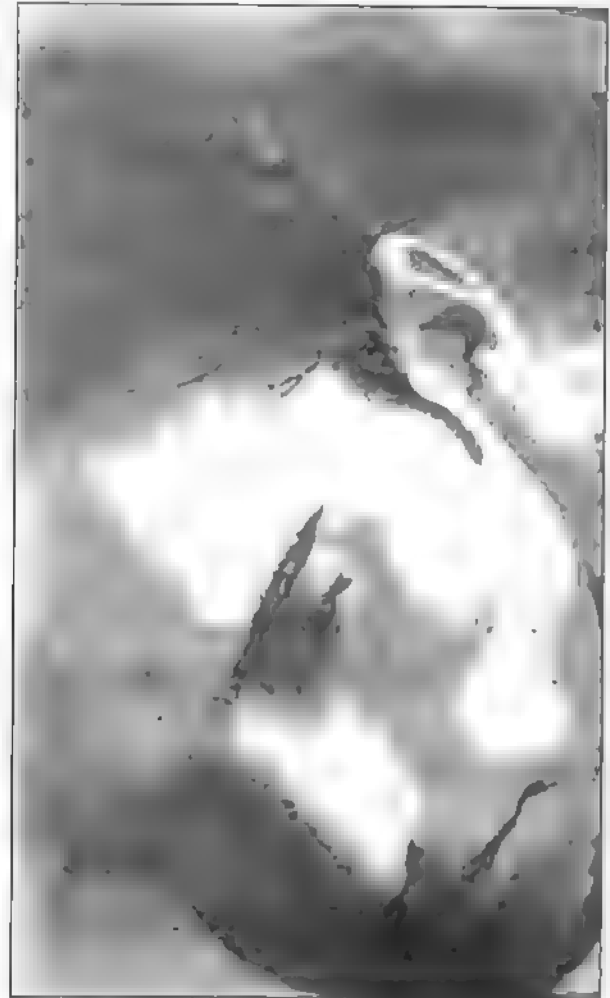

خەمۇكى

Depression

سۆزىچە مال مەھەل ئەمىن

مۇئەللىپى: زانگۇ سىنمىنى

بەچارە سەرگەردىن دەرەكى، بۇيە بەم جۈرەي خەمۇكىيە دەلىپىن تاك
چەمسەر Unipolar

بەلەم دەرگەۋىتى خەمۇكى لەگەن نۇبەي نەخۇشى گەشۇكى
"مانيا" پىكەۋە لە دەرونى يەك كەسدا پىچ دەترىت جوت چەمسەر
Bipolar

نەخۇشى گەشۇكى "مانيا" بىرىتە لە پىچەۋەنەي خەمۇكى واتە
زىادىۋىنى جۈلەي لەش و زىادەۋى كۆلەي كەردارى ئابەجى كە كۆمەلى
پى وەرس دەكات.

ئىپسەت پاش ناساندى سىروشتى خەمۇكى بابزانىن لەپىۋى
كارىگەر ئىتەۋە جۈرەكانى خەمۇكى ئەنەۋە سەر سىروشتى نەخۇش،
بۇيە خەمۇكى دەكرىت بە دوو بەشەۋە:

خەمۇكى ئاۋمىكى (الكابه الداخليه) ۱:

زۇر جار مۇۋ توشى جۈرە شىۋاننىكى دەرونى دەپىت بەپىز
ھۇيەكى دىار و ئاشكرا كە زال يىت بەسەردا كە ئەۋىش تورە يۈنكىكى
كاتى شان بەشەن زىادەردىن جۈلەي ئەندامەكانى لەش و قىسەردىن
زۇر ئەۋىش تەنە لەپەك مەبەستەۋ بۇيەك ئامانچە ئەپەۋىت ئەۋ

لەرەستىدا خەمۇكى ئەكۈمەلگەن تەنە بىرىتى نىيە لە نەخۇشىيەكى
سادەۋساكار بەلگە دەتۈنەن كۆمەلگەن دۈكەۋتۈمەكانىشى پىچ بىناسىنەۋە،
چۈنكە سەرۋەكە ئاشكراپە كىشە كۆمەلەپەتەيەكان نەبەسەۋە
سەرۋەلەننى ئالۋىيە دەرونىيەكان، بەھەر حال خەمۇكى يەكەكە لە
نەخۇشىيەكانى ھەلچۈنى دەرونى و ئەم نەخۇشىيەش نەخۇشىيەكى
قىسۇلۇۋىيە بۇيە لە قۇناغىكى كەشە بۇ قۇناغىكى دى جىۋاۋى
ۋەپاردەي تاپەتەي ھەپە، لە ھەمۇ قۇناغەكانىشدا دەردەكەۋى ھەر لە
مىندالىيەۋە تاپەروۋىن مەرد، ئەۋىش لە ئەنجامى ئەۋ پەرە شىۋاۋى
كە عەقلى مۇۋى قى دەكەۋىتە ساكارترىن دىۋاردەش كەنەخۇشى پىچ
جىۋا بىكرىتەۋە خەمۇ پەۋزەر بەتەۋاۋى بەسەردا زالە و بەردەۋامىش
ھەمۇۋ چالاكىيە جەستەپى و عەقلىيەكانىشى لەنابەزىندا دەپىت.

پاش پىنسانىنىكى ساكارى خەمۇكى بابزانىن سىروشتى خەمۇكى
چۈن دىۋارى دەكرىت لەسەر كەسىتى مۇۋ.

زۇر جار كە مۇۋ توشى خەمۇكى بۈە ھىشتا ساپىزۋىۋىنى
بەخۇيەۋە نەپىۋە كەچى نۇبە بەنۇبە خەمۇكى سەر ھەتەداتەۋەۋە
كەسەكە دەكەۋىتەۋە بارى جارانى بەكۈرتى سەرۋەلەنەۋە
خەمۇكىيە پاش چاگىۋىۋەۋە خۇيەخۇي "ئەلەشاش" پاخۇد

۱- ھۆكۈمى دەرونى: پەيۋىستە جە گەشى دەرونىيەۋە بەتايىمى ئەقۇناغى مىندالدا.

۲- ھۆكۈمى ژۇنگەي: بىرىتە لىۋكارانىي كەلەزىنگەي جەنگاورمىكەۋە سەرھەلەمدەن ۋەك ھاكتەرى رۇشنىرى -شارساتى- تىكچونى بارى خېزان لەناۋ كۆمەلدا.

ھۆكۈمى خەمۇكى:

لەۋ ھۆكۈمى ئەۋ دەپنە ھۆى خەمۇكى ئا مانەن:

۱-بۇماۋە: Heredity

خەمۇكى بەشىۋە بۇماۋىي دەگەرپتەۋە بۇ چىنكى زال كەلە باۋانەۋە بۇ ماۋەتەۋە، نەخۇش كۆمەلەك نىشانى جىۋاۋى تىدا دەردەگەۋى ۋەك لاۋاۋى و ساردو سىرى لەشەلەن ۋەكەۋە، نە بونى خۇشەۋىستى بىرەسەر كەسەنى چۈرەۋى چۈنكە ئەۋ ھەست بەيۋى خۇشەۋىستى چۈرەۋى ناكات ھەر نەشەلەن ۋەكەلەن كە زۇر ئارەۋى گىران بىكەت نەمىش ۋەك رىگە چارمەك بۇ دەرباز بون لەۋ تەنگەۋە جەلەۋە دەرونىيە.

ھەست كرىن بەگومان ۋالە نەخۇش دەكەلە كە توشى عدوانىيەت بىت، لەۋانەشە زۇرجار لەۋ گومانە بەگازاندەۋە گەلەي دەربىرپتە چۈنكە ئەۋ ۋاھەست دەكەلە كە بەتەنە خۇلقاۋە بۆكۈمەلەك نەخۇش. ئەگەر مى لە باۋانەۋە خەمۇكى بۇماۋە ئەۋ توشى ناپىكى دەپنە لە سورى مانگانەۋە لە نىرىشەلەن ئارەۋى سىكىسى كەم دەپنەۋە.

رېۋە خەمۇكى بەۋى بۇماۋەۋە لەجىھاندا ۲% بەلام لە نىۋ خزمو كەسۋەكە خەمۇكى رېۋەكە دەگۈرپت بۇ ۱۱%، كەچى لەننۋان خۇش و بىرەكە خەمۇكى ئەۋ رېۋە بەرە دەپنەۋە بۇ ۲۲% و لە مىندالى جەمكىشدا ۹۵%، بەلام ئاكو ئىستا رېگە پلاۋبەۋەۋە خەمۇكى بە شىۋە بۇماۋە ئەزانراۋە.

۲-پىنكەلەن لەش Physical Constitution

ئەۋ كەسەنە كە پىك ھاتۋى لەشيان لەجۈرى ئەلەۋكۈرە بالا Pyking زىاتەر دۇچارى خەمۇكى دەپنە ۋەك لەكەلەن تەر، ئەۋ جۈرە پىنكەلەن لەشيان بەۋە جىدەكەپتەۋە كە پەلەكەن ئاچ و دەست كۈرەن و بۇشايى سىكىشيان گەۋرە، ئەمە جەكەلەۋە كە دەۋ چاۋىش شىۋەۋە خېرەردەگەرپت.

۲-گەسەلەن Personality

جىگەردەۋە كەسەلەن لەۋ ئاستەدا دەستىشان دەگەرپت، كەگۈرپت خېرا دىت بە سەر دەرونى مەۋلە لەخۇشەۋە بۇ خەمەت بىمىچەۋەۋە Cyclothymic لەمەمان كاتدا ھەلەسەن كەس بەلەركە كۆمەلەۋەتەۋە ۋەك چاگەكەردەۋە ھەلەلەن بۇ تىكەۋەۋەۋە خەلەك

بىرۋەكەۋە كە بەمىشەكەدا دىت بەسەر كەسەلەن چۈرەۋەۋە جىيەجىيە بىكەت ھەلەن چارەش زۇر پىكەنەن ۋەخەگەرپت تونە و كالتە پى كرىن بەكەسەن چۈرەۋەۋە بەيە ھىچ شەرم كرىنەك دەپنە بارىكى دىكە دەرونى كەسەكە، دەتۋانەن ئەۋ جۈرە خەمۇكىش بە نەخۇش "مانيا" دىنەن.

۱ خەمۇكى كارتىكەرى "الكابه القناعية":

ئەۋ جۈرەۋەن لەخەمۇكى بەۋى بارە نالەبارەكەنى كۆمەلەۋەتەۋە توشى كەسەلەن دەپنە پاش ھەلەۋەتەۋە نالەبار كەسەلەن دەرونىدا دىت و ئەۋەش بەۋى سەرەكەۋەتەۋە لىكەۋە كرىدەۋە كە بەدەۋەۋەۋە.

۲ و كچان لەۋماۋى مەردەۋەلە ھەزەكەرىدا زىاتەر دۇچارى ئەۋ جۈرە خەمۇكىش دەپنە تەۋەش بەۋى سەرەكەۋەتەۋەن لە خۇشەۋىستىدا پاخۇد بەۋى رېگە كۆمەلەۋەتەۋەكەن كە لەبەردەم غەۋرە سىكىسى بەكەلە دەۋەۋەتەۋە ھەروەھە لەناۋ كۆمەلەۋە سەرەكەۋەۋە بەۋى ئەۋ جىۋاۋى و مەلەلەن چىنەۋەۋە ئاۋەۋەۋە كە شەۋە لەمەنەۋە ئەۋ مەلەلەۋەۋە چىنەۋەۋە دەست توشى ئەۋ جۈرە خەمۇكىش دەپنە.

خۇ ئەگەر كۆۋە لە جەتەكە بوۋ، ئەۋ بىگومان بەۋى ئەۋە كە جەگە پەكەتە ئەۋ ھۆكۈمە مالىۋەتەكەۋەتەۋە دالەپىنى بارى ئابۋورى ئەۋ خەلەكەش توشى بەشىۋە دەرونى دەكەلە، جا ئايا ئىتەر جەنگە بىت ئەگەلەۋەۋە پاخۇد جەنگە ناۋخۇۋى بىت.

زانا دەرونىزاناكەن دەريان خستەۋە كە جەنگاور لەناۋ جەنگەۋە سەرەكەۋەكەلە زۇر تەرسەكە توشى ئەۋ جۈرە بەشىۋە دەرونىيە بىت بۇۋە "دباغ" لەۋ پارمەۋەۋە رۈنى كرىدەۋە كە ھىلەكە و خەمۇكى لەۋ ھۆكۈمەن كە دەپنە ھۆى دابەۋەۋە ۋە "الروح المعنوية" لەكەلە جەنگە كەسەربازو خەلەكە تەدەكەۋە.

شەركەر كە توشى خەمۇكى بوۋ باۋەۋە بەخۇۋە نامىنە و ھەمىشە تەرس داي دەگەر و لەقەسەكەلەن كز دەپنە و ھەروەھە كارمەكەنەش جىيەجىيە ناكات ۋەتەشەۋە لىمەدەپنەۋە، ئەگەر خەمۇكى زۇر كارىگەر بوۋ ئەۋ توشى ھىستەۋە دەپنە.

ئەۋ خەمۇكىش لەناۋ سوپادا دەگەرپتەۋە بۇ دوو ھۆ،

۳- ھۆكۈم سەرەكەۋەكەن، ۋەك كەم ۋەكۈرپ بۇماۋەۋە ۋەتەك چۈنى بارى كۆمەلەۋەتە.

۴- ھۆكۈمە بارمەۋە دەركەن، ئەمەش ئەۋ ھۆكۈمەن كەبارمەۋە خىرادەركەۋەتە خەمۇكى دەپنە ۋەك خراپە بارى ئابۋورى -ئەلچۈنى دەرونى- كارمەۋە كۆۋە.

پاخۇد دەتۋانەن بىلەن ھۆكۈمەن دەگەرپتەۋە بەشەۋەۋە

۵- ھۆكۈم پەۋەۋەۋە: ھۆكۈم گىۋەيە كەم ۋەكۈرپ بۇماۋەۋە

ھۆرمەتكە ئىگە ئەلەي ۋەلەي ئۇ ئان لىبارى
سورى مانگانە سىندال بوون و
شېرداندا ھەروھە لىدواي تەمەنى
ئائومىنى "سن الياى".

ھەرچى پالە پەستى
كۆمەلەيتىپەكەنە ۋاى كىدو كە
بالادىسى نىز زىتارىيت لىمى و
ئەمىش ۋەمكەۋىتەمە كە ھەرونى
ۋە ئان توشى پەشەيە و ئانارامى
بكات چوتكە بىپەي بۇچونى
"فرۆيد" ھاتتەكەيە سىستى
نىز لە كۆمەلە تەنبا بۇ ئابوورى
ناگەپتەمە بىلگە توخىم
"جىنىس" ۋە ھۆمەكى كاريگەرى
ئەم بالادىسى، پەلام زۇرچار لە
سىستەمى بالادىسى نىز "پاوك
سالارنى" ھەندىك ۋەلەتى ۋەك
سىمىلۇ رىش رۇلى گەورە ھەيىن
لەننىدا، لىروانگە ھەرونىپەمە
"كرايىش" كىرگى داۋە پەجەمكى
لووتكەسى لىزە "Orgasme"،
نىرومى ھەردوكان بە گەشتىيان
بەم لوكتەپە زىاتىر لەمىدا كەمەزە
ھەر بۇپە بىرەمەم نەبەنى
بەگەشتىن بەم لوكتەپە ھەيىلە
ھۇى تىكچونى ھەرونى ۋەمەمكى
بىپەي بۇچونى "ئەلەسەر"،
بالادىسى پىپا ھەستى گەمى ۋەنى
كەم كىدۆتەمە، ھەر ئەمىش ۋا
لەن دىكات بارى ساپكۆلۈزى
خىراپ دىنۇنى لە گەن

دوبارە ھەروە گەمى ھەست بەمەمى دىخولقەنى بىپەشەپەمكى
ھەرونى.

ۋەخۇشەۋىسى ۋە ئان ۋەمەروپەم، بۇپە ۋەمەپەنى ھەر بارىك لەم بارانە
ۋاى ئى دىكات كە كەمەكە توشى ۋەمەكە بىپە.

۵- قۇناغەكەنى ئەمەن Age

۴- چۆرى توخىم Sex

ۋەمە ۋە قۇناغەكەمە بۇ قۇناغەكەكەمى ئەمەن دىگۆرەست
قۇناغەكەنى گەشە لە ۋەنى موقۇنا بىپەيە لە چوار قۇناغ "قۇناغ
مانالى - قۇناغ ھەرمەكەرى - قۇناغى ئاۋەپەستى ئەمەن - قۇناغ

دىتوانىن بىلەن ۋەمەكە بىپەكە بىرى ۋەنى مە زىاتىر دىگۆرەست
ۋەك لە نىپە، ئەمەش بىپەكە ۲ : ۱، ئەمە ۋەمەپە لە ھەرونى
ۋەسپۆلۈزىپەمە بۇ پەك ھۇ دىگەپتەمە كە ئەمەش كاتى گۆرەن

د/قۇناغى يېرى:

۶- یالە بەستۆ جیاوازمكان Stresses

7-هۆکاری ئەندامی و روودای فیزیۆلۆژی
and Physiological Erents

ب/ قۇشاغى مىردى مەندالى و ھەرزەكارى:

ج/ قوناقى ناۋىسى تەمىن "يەھىي تەمىن"

19.

د. وليم نورماند يەككىگە لە پروفسورمىكانى زانكۆى پزىشكى لەنىيۇيۆرك لە ئەبجىمى زىجىرمىك لىكۆلىنەمە كە تەمەنى ئەو ژنانەى لىكۆلىنەمەى لەسەر كىردن ۲۰۱۶ سال بون، كۆمەل زانىارى دەست كەوت؛

دواى مىندال بونى **ژاننى توش بون بە ئەخۇشى خەمۇكى**

يەكەم	۵۴%
دوومە	۴۶%
سىيەم	۲۸%

تېببىنى دىكرىت كە لەدواى لەدايك بونى مىنداللى يەكەم ۵۴% ژنەكان توشى خەمۇكى بون، ئەم رېژىمەش لەدواى مىنداللى دوومە و سىيەم داپەرە كەم بون چو.

ئەم خەمۇكىيە ترسىكى ئەوتۇى لى ناكىرى چونكە ھەستىكرىنىكى سىروشىيەم خەم داكرىنى داپكەكەش دىكرىتەمە بۇ ھىلاكى چەسەدى كە ئەمىش لە رۇژىكەمە بۇ شەش رۇژ دىخاينەنە پاشانىش خۇبەخۇى "تلقانى" نامىنى و چاك دەپىتەمە.

دەتوانىن بىلېن ۹۹% ھالەتەكان خەمۇكى لەدواى مىندال بون بەبى چارەسەر چاك دەپىت، ۱% ھالەتەش توشى تىك چونى دەرونى دەپىت، كە ئەمىش لەكوردەوارى لاي خۇمان و دىنە پىش كە "چنۇكە دەستى لى وەشانەمە".

د. غاروبىز لەزانكۆى پزىشكى "ئىچانا" سەبارەت بەھۇيەكانى خەمۇكى دواى مىندال بون دەپىت، "چونكە داپك لەپىش مىندال بوندا كۆمەلىك كۆپان يەسەر چەستەىنا ئەھتەمە، بۇيە دواى مىندال بون ھەست بە ئازارى چەستەى دىكات ئەمىش شان بەشانى ئەو كە مەمەكانى پى دەپن لەشەر و نارىكى لەكارى سىزەلەدان و رىخۇلەكانىش ھەمەوى ھۆكارن بۇ ئەم بارە نارەھەتە.

بەلام زۆرىيە زانا دەرونىيەكان ئەم ھالەتە دىكرىنەمە بۇ ئەو ژىنگەيەم كە داپكەدى تى كەوتەمە ھەر لەوكاتەمە كە داپك دەرونى پەنگى خواردوومە نارەھەتى سىك پىرەكەيەتى تامىندال بون و پاشانىش ئەو مەندوبونە دەرونى و چەسەدىيە كە داپك دواى مىندال بون ھەستى پىدەكات.

ھەندىك داپك لەگەل يەكەم ھاوار ياخود قىزەى مىنداللى نۆبەردەيەندا ئانارامىيەكى توند دەرونىان دىھەژىنى، ەكو وتمان ئەمىش ئەو داپكانەن كە مىنداللى يەكەمىيان لەدايك دەپى، بەھۇى ئەبونى ھەستى داپكانەتى و سەرەتاپى يەكەم تالاقى كىرەنەمە دىكرىتەمە لەژيانى داپكانەتىدا.

ھەست بەون بونىكى بۆشايى لە لەشى خۇى دىكات، لە ئەنجامى ئەوانەى سەردەكە باسەمان كىرد ئەوھەست پىكرىنە ئەنجامىكى كاردانەمەى نىگەتەقانى دەپىت بۆسەر رەوشى "سلوك"ى مىندالەكە،

بۇيە ئەمىش والە داپك دىكات توشى خەمۇكى يىتە جا باشترىن چارەسەرىش بۇتەمەى پىش رودا و خەمۇكى سەرەلەنەدەت، پىويستە كەسەلىكى دىسۆز و نىرىك نامۇزگارى وردى رۇلى داپكانەتى و پەرورەدەكرىنى بىكات.

داپكىكى كوردەوارى خۇمان بەم شىوئە باسى ھەستى داپكانەتى خۇى بۇ كىردم دواى مىندال بون "ل. غ".

لەگەل لەدايك بونى مىنداللى يەكەم ھەستى كىرد كە بەشەك لە گىيانىن لى بىردوم و لىم دەستىن، لەدواى يەكەم لەدايك بون ھىچ داپكىك نىيە ھەستى داپكانەتى لەدەرونىدا پەسەپ، تەكە ھەلە تىنەگەن مەيەستىم سۆزى "خۇشەويستى" نىيە چونكە ھەر لەگەل لەدايك بونىمىندالەكە يەكەم پىسارى داپك ئەمەيە كە ئاپا مىندالەكەم تەواو، ھىچ كەم كۆرى نىيە.

ئەم ئەخۇشىيە دەرونىيە كە توشى داپكان دەپىت لەدواى مىندال بون يەككىگە لە ئالۇزترىن و گرانترىن گىروگىرەتەكانى پزىشكى نوى چونكە لەگەل ئەو كە لەروانگەى ئايدىيالىستانەمە پىرونىتە لەدايك بونى مىندال و ھەست بە خۇشى بىكات كەچى بە پەچەوانەمە.

د. ھاملىتون پزىشكى دەرونى دەپىرەى خەمۇكى دەپىت؛

۱% لەداپكان توشى ھالەتىكى دەرونى توندوتىژ دەپن كە ترسانك بىت، ئەم ھالەتەش دواى ۷۰۲ رۇژ دواى لەدايك بونى مىندالەكە دەردەكەمەى لەوكاتەمەيە كە نىشانەكانى ەك گومەكرىن لەخۇى بى ئەو كە جواردەمورى ھىچ تۆمەتى بىخەنە پالى، بۇيە ئاتوان پابەند بىت بەقەسەكانى خۇبەمە ھەر ئەم بارەش وى لىدەكات كە ئانارامى يەدەرونىدا تىپەپ دەپىت و كاردانەمەكەشى بەخەوبىنن "لەلام" كۆتاپى دىت، زۆرىيە زۆرى كاردانەمەكەشى بەھەقىقەت تى دىكات.

ھەندىك لە پزىشكە ھىيولۇزىيەكان كە پەيەمەندىان بە پزىشكى دەرونىيەمە ھەيە، بۇيان رون بۇتەمە كۆمەل ئەخۇشى ھىيولۇزى ئەپتە ھۇى دروست بونى خەمۇكى ەك "ئەخۇشى ھەلامەت (ئىنفلۇئەزا)، زەردىيە ئەخۇشى باركىنسۇن Pankin Son's Disease، ھەرومە لەكاتى پىرىندار بونى سەر و ەرمەى مېشك و رەھبۇنى خۇين بەرمەكان".

۸-ھۆكارى كۆمەلەيەتى Social Factors

دەتوانىن ئەم ھۆكارە بەكۆمەلىك ئەخۇشى دەرونى دىكەمە بىيەستىنەمە كە ئەمىش بەھۇى ھۆكارى كۆمەلەيەتىيەمە توشى دەپن باشترىن ئەمەنەشمان كۆشەگىرى و دوركەوتەمە لە كۆمەل، ئەم ژيانە سەختەى كە مەرفەھەكانى تىكەوتەمە و ئەم مەملەنىيەش كە كەسەكانى تىكەوتەمە سەرت توشى چەنەمە كىشەى سەرتىشوان دىكات چونكە ئەمىش لە ئەنجامى ئەبونى ھىواو ئامانجى تونۇتە بەرامبەر تونۇتە

ياخود كۆمەللىك بەرامبەر كۆمەللىكى تر، بەھەر حال بېت ناتوانىن لېرىدا دىئۇزە بەم باسە بىدىن چونكە دورىمكەۋىتەۋە لەبابەتەكەمان بەلام دەپىت ئەۋە لەپاد ئەكەين كە پەۋۋەندى بە ئىانى مادى كۆمەلەۋەتە.

۹-دەرىمان Drugs

باش ئەۋەى كە مەۋق توشى نەخۋىيەكى فسيۇلۇزى بېت ئەۋا يەكەر ھىنانىدەرىمان بۇ چاك بونەۋە يەكەم ھەنگاۋىيەتى بەلام زۇر جار نەپەكارەتەنى بۇماۋەيەكى دورىدۇرۇ ئەھەندىك لەۋ دەرىمانانە ئەپتە ھۇى خەمۇكى يەم چۆرەش لە خەمۇكى دەلېن "خەمۇكى كەمىۋى" ئەم دەرىمانانەش ئەۋ چۆرەنەن كە ئەپنە سەر ھەللىنى "خەمۇكى" Serpasil - مېشاپل مېتھىل Methyle Dopa دەرىمانى دۇى مئال بوون بەتەپەتەنى ئەۋانەى رېزەپەكى زۇر لە پەۋجەتەرىيان تەنەپە - كورەتەزەن. لى دەرىماناۋەكەنى جەبى ئارتەن Artere كە دۇى نە كەتەنە Anti-Parkinson.

۱۰-پەۋۋەتە بايۇكىمىيالى Biochemical Theory

ھەر قىچقۇچىك ئەپرى ئارپىكى كەمى لەسەرىپرى ھەندىك ھۆرمۇن و نەلەزەم رەپەتە، ئەۋەش ەك "لەدەرىنالىن - نورادەرىنالىن - سەرومىن" كە ئەپتە ھۇى كەم بونى پەتەپەكەى (تەكەز) لە ھەنەكەنى مېشەكە.

ھەر ئەم بىرۋەشە كەپەنەغەى چارەسەركەندى دۇەكەنى خەمۇكى.

نېشانەكەنى خەمۇكى؛

۱-نېشانە ھەلچونىيەكان

لېرىدا خەمۇكى ھەست كەندە بە خەمۇكى قول بەپەى بونى ھەكەر زى راستەۋەق كە ھۇى ئەم بىن ئارام و خەمەى بۇ بەگەپتەۋە، ە بەنەشكە لەسەردەم و جەۋى نېشانەى دەردەكەۋى، جەكەلەۋەى كە تېرەۋانەنەكى بېزارانەۋ بى ھىۋاى ھەپە، ھەر دوو گۆشەى دەمى بەرەۋ خەۋر ئاراستە ەردەگەرئ يەكەن لەۋ نېشانە ھەلچونى يانەى تر كە جەمۇكى بى دەنەسەپتەۋە

كەلەكەنى رۇۋدا بارى دەرونى باشە ەك لە شەۋدا، رەكەشەنە دەجەسەپتەۋە بەلام وودەۋەدە بەرەۋ خۇرئەۋابون ئەۋەش ئارامى لەمېشكەىدا ئاۋادەپەتە خەمۇكى تەندەپەتە بۇپە بەم بارەش دەۋەتەتە "كۇپانى رۇۋ بەھەست كەند بە خەمۇكى

نېشانە جەسەدىيەكان Body Symptoms

ھىۋاشى ئەۋەى گەشتەدا

سەرمەى ئەۋەى كە جەۋەى لەش بەشپەۋەكى گەشتى وودەۋەدە بەرەۋ سەستى دەۋەتە، ئەكەن ئەمەشە ھەستەن بەھەر كەرەك لەۋەنى رۇۋانەپەدا ھىلاكى بەسەرىپەدا زان دەپەتە و زۇرى بۇ دېت تا بەرەۋ رو

بەجەپتەۋە، چۈنكە ھىلاكىيەكە ۋى لى دەكەت لەشى كور بىكات و بەجەپتەۋە.

دەرىپەنە جىجەپەكان لەسەردەم و جەۋى يەمى ئاكرەتە، ھەمەشە دەۋەجەۋى تېرەۋانەنەكى تەۋە بېنەپەنە (بەۋەى) پۇۋە دىارە بۇپە جەۋەى مەسەلەكەنى دەۋەجەۋ و بېرەنەكەنى سەست دەپەتە و كەم دەپەتەۋە Bliuking.

۲-نېشانەۋەشەپەكان "نەنە" Mental Symptoms

ھىۋاشى "خەۋى" لەپەركەندەۋەدا Retardation of Thinking خەمۇك سەۋرى بېرەندەۋەى تەسەك دەۋەپەتە تەنەپە ياسەكان لەپەك تەۋەرىپەى بازەپەى داخەلەۋا دەۋەپەتەۋە ھەمەشەش ئەۋە دەپەتە بەتەۋەرىپەى باسەكەى لەكەن ئەۋەكەسەى كەلەكەلى دەۋەتە، ھەرنەمەش ۋى لى دەكەت كەمەشەكى شەۋاۋ پاخود پەۋەسەت بېت بەپەسەكەۋە Poor Concentration بۇپە وودەپەنى "تەكەز" لەسەر باسە جىجەپەكان كەم دەپەتەۋە.

- زان بونى ئاپەپەى خۇكۇشەن

تەپەتە بەپەكەك لەكەرە تەسەكەكەنى خەمۇك بەتەپەتەى لە ھەرنەكەدا، ئەمەش دەگەپتەۋە بۇ ئەۋە، كە ھەمەشە گازانە لە خۇى بىكات بەرامبەر بەۋ ھەلەنەى كە لەرەسەپە نەپەكەدەن "روى نەۋەن"، بۇپە دادەكەى كەندى خۇى بەخۇكۇشەن ئەۋەلەم دەۋەتە.

- كەم خەۋى دىارەپەكى دېكە دەپەتە لە خەمۇك، جەرى ۋاھەپە تەپەپەنى نەپەكەى شەش جار خەپەرى دەپەتەۋە بى ئەۋەى خۇشە بزانى بىر لەپە دەكەتەۋە، ھەندى جەپەش خەۋەزان ئەپەتە دىارەپەكى تەلى خەمۇك و ئەۋەش تەنەپە بۇ بىر تەسەكى دەگەپتەۋە، زەكەۋى كەلەۋەنەپە جەندە لېكەلەۋەپەكى دەپەپەرى پەۋەندى نېۋان خەمۇكى لەكەن خەۋەدا ئەنەپەدەۋە، كەپەشە ئەۋ دەرنەپەپەى كە نەگەر ھاتەۋ مەۋەنەكى ئاسەى بۇماۋەپەكى دىارەى كەرەۋ نەخەۋە ئەۋا كەرەكى سەلەپە دەكەتە سەر ئەۋ مەۋەۋە دۇنەپەى لەلەنەپەنەتە.

ئارەۋەۋەكەندى خەۋەدەن دەپەتە نېشانەى دېكەى خەمۇك بۇپە كېشە لەدەپەزەپە دەپەتە ھەر ئەمەش ۋادەكەت كە بېرى خەۋەپەتەۋە جەۋەى كەم دەپەتە و بى ھېز دەپەتە.

كەم بۇۋەۋەى پائەنەرەجەسەپەكان

كەۋەن دەپەتە يەكەك لەكەرەنەۋە سەپەپەكانى خەمۇك چۈنكە ئەم بەتەسەكەتەن نېشانە دەنەپەتە، خەمۇك ۋەھەست دەكەت كە توشى جەندەۋە نەخۇشە ەك شېرەپەنە - كەرەنى رېخۇلە پاخود جەندەۋە نەخۇشە و دەردى دېكەى كە ھېشتا نەۋەزەۋەتەۋە.

كۇپانى خەمۇكى بۇ نەخۇشە

ئەمەش لەۋەكەنە رەدەتە كە خەمۇك لەجەۋرى خەمۇكى جەۋە جەسەۋە (Bipolar).

راھاتىن "الادمان"

خەمۇكى دەپتە ھۆى راھاتىنى لەسەر خا اردنەھەى كھول و خواردنەھە سىرگەرەكان، لەنەنجامى لىكۆلىن وھەك لەولتە پەنگر توومكانى ئەمىرىكا دەرى خستوه كە نىزىكەى پەك مىلۇن كەسى ئەمىرىكى كە توشى خەمۇكى بون راھاتون لەسەر خواردنەھەى كھول و خواردنەھە سىرگەرەكانى وەك كۆكەين.

زاناکان نىستا لەو مىلانىيەدان كە نايا خواردنەھەى ئەلەكھول و خواردنەھە سىرگەرەكان ئەبەنە ھۆى خەمۇكى ياخود خەمۇكى ئەبىتە ھۆى راھاتىن لەسەر خواردنەھەى، كامىيان ھۆكارن بۆ ئەوى دىكەيان.

چارەسەر كەردنى خەمۇكى؛

ھەندىك چار خەمۇكى تەوانى چاك بونەھەى خۆپەخۆى "تلقانى" ھەپە بەپى چارەسەر كەردن كەماوى سىروشتى بىرىتەپە لە ۹-۱۸ مانگە و دواى ئەم ماومەپە وردە وردە خەمۇكى لەبار دەچىت و نىشانەكانى بەسەر كەسىتتى مەرفەكەھە نامىنى.

شۆھەى چارەسەر كەردن؛

ئەگەر خەمۇك خۆپەخۆى "تلقانى" بەرمو باش بون ئەپۆى ئەوا پىوئىستى بەچەند رىگاپەك دەپىت بۆچارەسەر كەردن؛

۱- خولقاندىن ئىنگەپەكى ھىمەن و لەبار بۆ خەمۇك كەدوربىت لەدەنگ وژاومەوا وەك سىنەما، بۆپە كۆرەنى شۆپەنى نەخۆشەكەو كەشت و گوزار بىر كەردنى ئەركىكى گەنگە.

۲- بەوردى ناگادراى ھەنس و كەوتىكەمەن نەھەكو ھەولى خۆكوشىن بەدات بۆپە پىوئىستە نامىرە تىزىرەو كوشنەدەكان لەبەر چاوى لاپەرىن ولى دور خەپنەھە.

۳- ئەو ھۆپانەى بىر نەخەپنەھە كە توشى تەنگرۇ دەرونى ياخود پەشوى دەرونىان دەكات.

۴- بىردنى تەزوى كارمەا بەناو سەرى نەخۆشەا "لەدانى كارمەا"، نەوئىش ۶-۱۲ چار، ئەم لەدانەش دۇبارە خۆى دەنۆئى ئەگەر پىش لەدانەكە بۆماومەى ۵ كاتەمىر سانى نەخوارەپە لەزىر چاودىرى پىزىشكى پەپۆردا.

۵- لەجۆرى خەمۇكى كارتىكەرەنەدا "الكابە التفاعلىة" شىكەردنەھەى دەرونى سۈدى زۆر زۆرە.

۶- خوارەن و خوارەنەھەى دۆ خەمۇكىيەكان وەك خوارەنەھە كەولىيەكان و سىرگەرەكان وەكو پەسمان كەرد دەپىت بەپەپى رىنەماى پىزىشكى بىت.

۷- خوارەنى ئەو دەرمانانەى كە پىزىشك بۆى دىارىدەكات، دەپىت بەشۆمەپەكى رىك و پىك بىت وەك دەرمانى بى خەوى كەلەسەرەتەى توش بونىدا خەمۇرەن دەپىت، ھەروەھا ھەندىك فىتامىنى پىوئىستى بىرىتەى لەكاتى كە ئارەزوى خوارەنى نامىنى.

سەرچاۋەكان؛

۱. د. درى حسن عزت الطب النفسى. دار القلم للتوزيع و النشر (للكويت) ط۱ ۱۹۸۶.
۲. تالىپ، "د. ضياء الدين ايوب، د. صادق داود مىرس عباس احمد، د. عبد عىلى" - الورائة والسوك - ۱۳ طبع بمطبعة جامعة الموصل ۱۹۸۲
۳. جون غىبسون محلة تودىز ھىلت عدد ۱۰۱ ۱۹۷۹
۴. محمد رفعت قاموس الطمل الطبى - دار مكتبة الهلال للطباعة والنشر ط۱ ۱۹۸۵.
۵. جريدة الراصد عدد ۱۰۶ ۱۹۹۰
۶. محمد رفعت، المرافقة وسن البلوغ، دار المعرفة للطباعة والنشر - بيروت لبنان ط۱ ۱۹۷۴
۷. د. فاخر عاقل، اصول علم النفس وتطبيقاته، دار العلم للملاين - بيروت ط۱ ۱۹۷۸
۸. فخرى الدباغ، علم النفس العسكرى، مكتبة الوطنىة - بغداد ط۱ ۱۹۸۶
۹. سىجىموند فرويد القلق فى الحضارة.
۱۰. كامل علوان الرىبىدى، علم النفس فى مبدان العسكرى، دار العربىة للموضوعات ط۱ ۱۹۸۸
۱۱. د. ابراهيم كاظم العطماوى - الامراض النفسىة عند الاطفال و الاحداث محاضرة فى دورة النشيطه لاطباء الصحة المدرسىة ۱۹۸۴.

لوتى دەستكەرد

لەگەل بەرمو پىش چووى زانستەا شتى نۆى دىتە ئاروا، بۆى مەوونە، پەك لەو كەسانەى كە لوتىكى دەستكەردى بۆ كراو خاتوو (پىش تۆسۆن) د سالى ۱۹۹۶ بەھۆى شىرپەنچەو لوتى براوتەھەو (د. ئەدرىال ئەنىسۆن) لەپەيمانگەى (سۆنى بىرۆك) لوتىكى دىكەى بۆ دروست كەرد كە درىزەپى ۲۴ سەعات و ھەمىشە پىومى بىر كەسپى ھەستى پى ئەكات و ئەمادەى سلىكۆن دروست كراو، تەنەتە دەتوانى چاوپىكەش لەخۇ بگىرت.

كەئالى جىزىرە

قەلەمى

لەئۆپزىنەھەپە كەكۆمەلى زىناى ئەمەرىكى دەرى كەردە تىا ھاتوۋە كە كۆمەلگەى ئەمەرىكى بەدەست قەلەمىيەھە دەئالەن ئەنەتە سالانە ۲۸۰ ھەزار كەس بەھۆى نەخۆشەپەكانى قەلەمىيەھە دەمرن، ئەمەو تۆپزىنەھەكە بىە ۷ سال نامادە كراومو كەرتەكانى قەلەمى دەگەرپىتەدو بۆ زەمە خوارەنە خىراكان و خەوتن و وەرەش ئەكەردن، تەئەت دىكۆرەكان دەلەن قەلەمى بەپەرى لە ۲۰% لەكەشى ئاسابى زىتەرە، وە تۆپزىنەھەكە دەرى خستوۋە كە لە ۴۲% پىاوان و لە ۲۸% ى ئافەرتان بەدەست قەلەمىيەھە دەئالەن.

كەئالى mbc

سارا ئەھمەد/

نەخشەي شارستانى و

بەھەندگرتنى فەرھەنگى لۇكاڭ

ئەندازىار: رزگار سەيد

دىاردى بەكارھىنان و لاسايى كىرەنمەي پىكھاتەكانى رابىردو و كارىكى سەرسورھىنەرو شاز نىيە چۈنگە شامزايى بوون لەپىشەي شەعبى كارىكە لەنەومەيەكى مەمارىيەو دىگۈنۇرئىتەو بۇ نەومەيەكى دىكە بەشئومەيەكى رىكە بەرچا و جگە لەومى ھەندىك چار گۇرانتكارى جۇرمەكى و زىادەمەي تىدا دىكرىت ئەومش لەسەر ئەو ئاستە نۇئ و نۇئ گەرىتىيە.

رودانى گۇرانتكارىمەكان لەبەرنامەي پىشكەوتنى فۇرم و

كۇتايى پەنجاكەن و سەرمەي شەستەكانى ئەم سەدەپە، ھەنگاوى ھەندى دىاردى جىياواز بەدەرگەوت، ھەرچەندە ئەو دىاردانە لەرەردودا گەر مەارسەي مەمارىشسى كرايىت بەرۈكەشئىكى جىياواز بىيىرو چەمكى باشمەندە مەمارىمەكان رۇلى سەرمەكان ھەبوو لەو پىرۇسە بەخشە سازىيە ھاوچەرخەدا. بەلام لەكاتىكدا بانگەوازي سەرنەگەوتنى چەمكى (قەرزى دەول) كرا گە بالى كىشاپوو بەسەر ئەندىشەي مەمارى و ھىلگارىمەكاندا. زۇر لە نوسەرابەلگو ئاراستەي بىيات نانى (بالەخانە نوپكان) پىش كىر گە ئە دواي جەنگى جىيەئى دوومەو ەك دىاردەمەكى بەرچا و لەداك بوو بەناوى (نۇئ گەرىتى) كە ھىچ باگراونىكى مېژويى لەپشت نەبوو. ھەر بۇيە ئەو شەپۇلە ئاپزاسىيە بوو پىرۇسەمەك و رى خۇشكەرىك و ھەولدان بۇ دۇزىنەوئى چارەمەك كە گىرنگى بىيات بەچەندەپەتى ئەھىلگارى بۇ بابەتى مەمارىمەك لە كۇتايدا ئەو ھاتە ئەنجام كە فەرھەنگى جىياواز لەگەلانى جىياواز تىكەن بىكرىت. ئەو دىاردەمە بوو مەرجەمەتتىكى راستى بۇ بىيات نان و پىكھاتەي ھونەرى و بەشئومەيەكى لۇكاڭ.

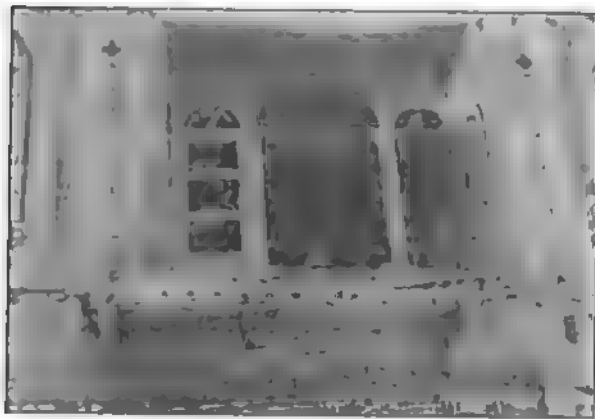
لېرەدا گىرنگى درا بەپاشمەندەي خانوو مەمارىيە دۇزىنەكان بۇ بىيات نانى بالەخانەي نۇئ كە بەشئومەيەكى زۇر خىرا بەھەموو جىيەندا بۇدومەو.

لەپرۇسەكلى ئەخسەسازى داھىياندا.

پاشىمەندى معمارى چەمكى زۇر چىنى جياۋزى ھەپە كە ئەمەش
تاپىمەندىتەپەكەى خۇي دەست نىشان دىكات.

ئەندازىرى پابانى (كىنۇتاتىكا) باۋىرى ۋاپە كە (دىكرىت شىۋازى
دېرىن تىك بىكىرىت بەمەرىچىك ئەۋى پىرۇسەى تىك شىكانە ھاۋكات
بىت لەگەل رۇنىۋاۋ نەگاتە ناستى ۋون پىۋونو لەناۋچوۋنى
فەرھەنگىيەكە) ھەنۇكە ۋاى لى ھاتوۋە زۇر لەخانۋو بالەخانە نۇتكان
لەكۇمەلگى مەدەنىيەتلا پەمىرۋى ئەم بۇچوۋنە دىكەن ۋە ھەردوۋ
زانستەكە تىكەل بەمىرۇۋى كارىك دىكرىت.

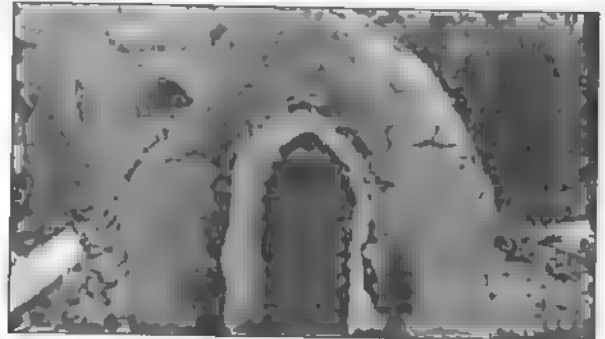
ئەۋەى لىرەدا دىمەۋىت خەسەلەتتىكى تاپىمەنى جياۋزى بىدەمىۋ
خۇلەندەۋىيەكى ۋىنەبى ۋەرىگىرەت پىشت بەسەن پەۋى بىنەن
بەدۋادچۈنەنى كە بۇ ئەم بابەتەم كۆكرىدۇتەۋە خانۋوۋە قورەكەنى
شارى سەمىيەنى كە دىتۋانەن نەۋىنەپەكەيان لى ۋەرىگىرەن لىرى
بىۋىن.

لەسەرماتۋە جياۋكارى خاۋى دوۋ نەۋىى دىاردەمەكى بەرجاۋە
دىكرىت پىشىنەپەكى مىزۋىسى ھەبىت چۈنكە سىستەمى بارە
كۆمەلەپەتەپەكەى پارمەتى دەرى بۈۋە، كارى كىشتو كالۋ مەرو مالات
بەخىۋىكرەن لەپىزى پىشەۋەى ئەۋ ناسىنەۋەپە.

نەۋىى ۋىرۋە بۇ مەرو مالاتو سەرمۈش بۇ ۋىانى خۇى.
لىرەدا لەپۇلەن ۋەردىۋونەۋەۋە چۈنەپەتى پىكەتە مىزۋىيەكە
نادۋىن بەلگە لەۋ ئەزمونە دىۋىن كە ۋىستاكەن لەسەرماتى ئەم
سەدەپەۋە چۈن بەنەنجامىان گەيانەۋەۋە.

خاكى سەمىيەنى لەبەر ئەۋەى بەردى (سەخرى)پەۋ داناچىت بەمىرى
پىناسەى جىۋلۇجىيەكەن زىاتر بىناغەى خانۋەكەنىيان بەمىرد دىرشتوۋەۋە
ناۋچەكەش پارمەتىدەرى بۈۋە بۇ ئاسان چىگ كەۋىتى بەناۋابانگ
ترىنى بەردى (مەلەكەندى)بە بەلام لەبەر گۈنزانەۋەۋە دەرھىنانو
تىچۈۋى بىرى پارە كەمەر خانۋىيان پىن كىردوۋە لەلەپەكە لەلەپەكى دىكە

پىكەتەپەكەى بۈۋە جىگىرۋەى شىۋازە ناساپەكە ھەم بۇپە
لەسەرماتۋە بەزىاد كىردى كەرە زانستىيەكەن بۇ ھۈنەرى بىيات نان پىرى
ۋترا چەرخى نۆۋىگەرى چۈنكە زۇر لاپەنى پۇزەتەپەنەى لەخۇگىرەۋو
ۋەك كەمەر كاتى پىۋىست كە ناتەۋاۋىيەكى مەمىرىپى بۈۋە لە
ئەزمونەكەنى خاۋى رابىردوۋ لۇكال يىشا.

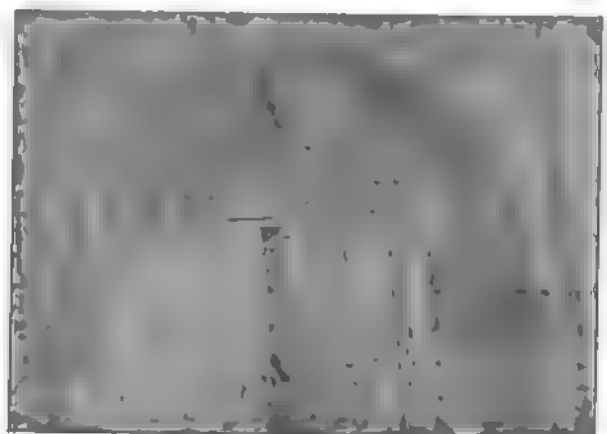
ئەمانە بۈۋە پىۋىستىيەكى بەرجاۋ لەگەل كارى پىشەى رۇۋانەى
كەسەكەن ۋەرمۈش ۋىان ۋاى دەخۋاستە ھەرجەندە رەگى سەرجاۋە
فەرھەنگىيەكەن كارىك بۈۋە كە تاپىمەندىتەپەكەى خۇى بەمەردەۋامى
دەپاراست.

گەپانەۋە بۇ (پاشىمەندە معمارىيەكەن) دىكرىت لەۋىر كارىگەرى
دوۋ ھۇكارى سەمكىدا بىت ۋەك.

* كۆمەل گەل ھۇكارە جىگىرەكەن، كارىگەرى كەش ۋە ھەۋاۋ
سروشت ۋاتە ۋىنگە جىاپان دىكاتەۋە چىگە لە جۇرى مېتالى
بەكارھاتوۋ.

* كۆمەل گەل ھۇكارە ناچىگىرەكەن، ناستى نابورى ۋە ھەمەنگى
رۇلى سەمكى دەپىنە لەمەنەنجام گەپانەنى كارى بىناسازى چىگە
لەمەندى بۇچوۋنە (خالىتى نەقىسى) ئەۋ گەل ۋە تىرەۋ ھۇزەى كە
كارمەپان بۇ نەنجام دىكرىت.

ئەمانە ئەۋ بۈۋە بەرپاۋە تەسك دىكەنەۋە چىگە لەۋ بۇچوۋنە
چەق بەستۋانەى ۋەك خالەتتىكى دىنامىيەۋە دىتۋانەت بەشداربىت

بەكارھىتلىك قور دەست خستنى ئاسانئرو بەستىنەۋى چىنەكان بەيەكەۋە قايمىر دەكات.

(قىل و گەج) يىز. ومكو مىتالىكى سەرمكى رۆلى خۆى ھەيە كە لە ئەنجامى بەكارھىتلىك بەردى تاپىمىتىۋەۋە دېتە بەرھەم.

كاتىك بەردەكان دەخىرتە كورمەۋە كە كورمەكان ومكو كورمەروۋ، سەرى گومەزەكە كويىكى ھەيە بۇ خستىنە خوارەۋى بەردەكان كە لەزىرەۋە بەدارو نەۋىتى رەش گەرم دەگرا.

بەردەكان دەخىرتەۋە دەبىرۋى پاش ساردىۋونەۋە لەلەين چەند كەسكىۋە بەتتلا دەى كوتىن و وردى دەكەن ئىنچا بۇ بەكارھىتلىك دەگويىچى لەناۋچەى سەلمەنى كائە بەردى قىل زىياتر لەدەى سەۋىتى ھەردەۋە دەردەخىرتى بەلام بەردى گەج لە چەمچەمال و قورمەۋە

پاشان رەزىك لە (ھەرە) دادەپىزىت كە پىۋاۋەكەى (۵۴۰:۴۱۰) سەم ۋە پاپەيەكەش بەغور پاخود لەبەرد بەرز دەخىرتەۋە دۋى نەۋى (۱۰) سەم بەجى دەخىرتى بۇ روكەش كرىن. دىۋار بە خستى بەراۋى لىكىشە دروست دەخىرت كە خستە بەراۋەكان لەقالى تەختە دېتە ئەنجام بەندەۋە (۷۲۰:۴۲۰) سەم دەخىرت بەدۋو بەشەۋە بەتەختەپەك كە ھەر بەشەش پىرى دەۋىرتى (نېمە) بەۋاتى نىۋە ھەر نېمەپەكەش ئەندەۋەكەى (۷۲۰:۴۲۰) سەم، كە لە ئەنجام كەباندن و دروست كرىنى خانوۋا رۆلى سەرمكى دەپىنەت.

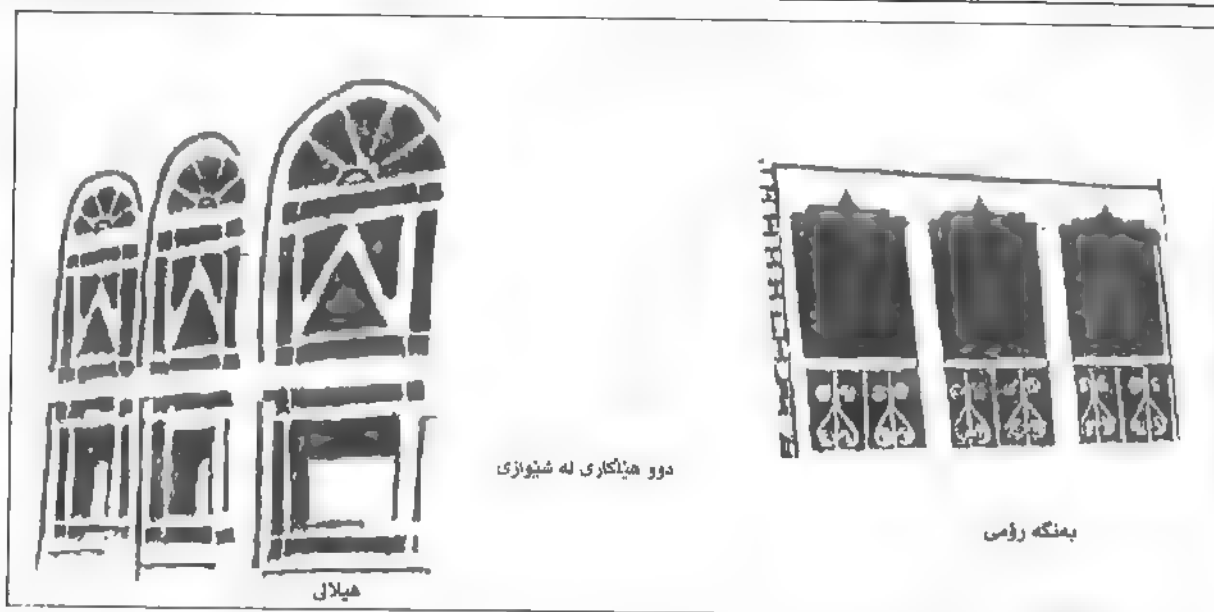
رۇر چار خانوۋ بە (موور) دروست دەخىرت كە ھەر مورىك ئەندەۋەكەى دۋو خست و نېمەپەكە دىۋى ناۋەۋى پاپەكەش لەدۋو

خست و نېمە بەرز دەخىرتەۋە، دىۋارىش بەھەمان شىۋە تادەكەتە ئاستى مەبەست ئەۋ كائە چارىكى دېكە رەزىك لەھەرە دادەخىرتەۋە لەبەرى شىلمان پاشان رەز بەند دەخىرت بەجارى سەپى چۈن و رىك كە بەگەج تېھەلەكەش و قايم دەخىرت، پاشان دۋوچىن ھەرە كەتتەپە دادەخىرت و مەنەۋى دۋوۋەمىش بەھەمان شىۋە. كاتىك خانوۋەكە پەك نەۋى پىت نەۋە كەنەپەۋ گۈى مشكە (دانانى خست بەنوكە تىزەكەى) دادەخىرت و دارەپا دەخىرت، نەۋى جىرى سەرنجە كەتتەپەۋ گۈى مشكە كاتىك بۇ

خانىۋەكە دادەخىرت كە پىۋىستى بە (گورگە) ئەۋ دارە كورەپە كە لەسەرپەكەن لەگەل دارەپادا دەپىنەت) و (گۈسۋانە) نەبەت. ئەۋ خاۋەۋەۋەى بەموور دروست دەخىرت پەك چار تادۋو چار (گورگە - پالىشمە) تىدا بەكار دەپىنەت و خانوۋەكەش تېھەلەكەش و قايم دەكات.

كاتىك دارەكان بۇ سەربان رەزەخىرت و دەخىرتە سەر دىۋارەكە (۲۰) سەم بەجى دەخىرتى ئىنچا (قامىش بەن) دەخىرت كە زىياتر بەسەنى رەش دەخىرتى لەگەل (گورزە زەل) دا پەكەۋە دەخىرتە سەرىلەۋ (خىزىرە) ش كە لىق پۇپى دەر پەرۋو مازوۋە ھاۋكات ئەمانە تەمەنىان زۇر دەرۋە دەپىنەۋە، چۈنكە ناۋ بىلەدەكەۋە دەمەكە دەمەكە دىۋە دىۋەت و مشكىش ناخۋات، دىۋار كە بەخست و نېمە بەرزگراپەۋە خەلۋ دەخىرتە ناۋ دىۋارەكەۋە كە خۆى لەۋەدا دەپىنەۋە پارىزگارى لەھەۋا كۆرەك و پۇنى پەك خستى سورمەكراۋ كە (۵۲۰:۴۲۰) سەم و بۇ جۈنكەرىۋ روكەشى خانوۋەكە بەكار دەپىنەت لەشۋەۋى پاۋلاۋەيدا دادەپىزىت.

کرنهوهی پهنهکردن له خواروه بۆ سهرمه بهستونی که ههر تاکێ پەکیک لهو پهنهکردنه (قاخمه) ی پهن دهرتیه. ههر قاخمه پهکیکیش تانیوهی پهنهکردنه که دهرتیهوه.

* دهرگا:

ئهمیش له داری گۆز دێته بهرهم که دهرگاگان پێیان دهرتیه (دوو دهری). چوارچێسهی دهرگاگان بهخشی سورمهراو روکشه دهرتیهوه دهرازیفریتیهوه بهگشتی سهر دهرگاوا بهلهکۆنهکان سێ جۆریان ههیه:

۱- بهنگه رۆمی

۲- گۆل نهو

۳- سهر پاست

زۆر چار لهم رازاندنهوانه ههيوانهکانیشی دهرتیهوه، لهروکاری دهرمهوهی دهرگاگان نهخشی و قوبه و موتیشی زهخرهفی لێ دروست دهرتیه جگه له نهلقه رۆزو دوولای.

لهروکاری ناوهوش (سارمه و قولاپ) کهجی کێلونی ئیستایه زۆر بههێزو لهشکان نایهت بهکار دههێنرا.

ئهوێ زیاتر دێته بهرچاو دیار دهکویت ئهو سیمایه که خانوی رۆژهلاتی جهوشه ههیه، ئهمهش ئهو دهکویه کهسهکانی ویستویه سروشت بهینه ناو مالهکانیانهمو سروشتی لێ وهریگرن.

سهرچاوه: سودی زۆرم لهم سهرچاوانه بینهوه:

- ۱- التراث العماری، اشکالیه المفهوم والتأویل. د. خالد السلطانی
- ۲- جریده الزمان - ژماره (۲۵۰) ۱۹۹۹.
- ۳- بهرێز وهستا عهباسی داتاش.

لهروکاری پێشهوهی زۆریهی خانووهکاندا دوو پایهێ کهوره دروست دهکریته دێته پێشهوه که له (۲) م کهتر نیهو (هیل پایه) ی پهن دهرتیه، زۆر چار وهستاگان بۆ جوانکاری و هونهری ناسینهوهی خۆیان تاق و بازیهی خرو نهخشی زهخرهفی تێدا بهنهنجام دهگهیهنن. لهپال هیل پایهکاندا دوو سمکۆ دروست دهکریته بۆ دانیشتن و پهی دهرتیه (خواجانشین)، پاشان ههيوان بهکاریتهوه جهمان راگر دهکریته. لهروکاری ناوهوهی زۆرهکان (موضهیری) ههیهو لهشیوهی کورهو بهخشی سور و قور و قسل دروست کراوه.

* پهنهکردنه:

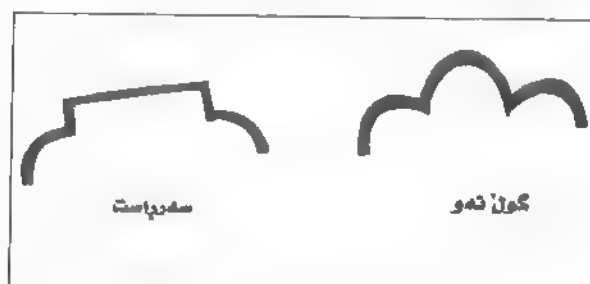
تێکرای پهنهکردنه له دهرتیهوه دروست دهکریته، ناوچهکشی به داری زۆری گۆز و دار بهروو، دهناسریتیهوه سێ جۆر پهنهکردنه ههیه:

۱- شکسته.

۲- هیلایی.

۳- بیضوی (هیلکهی).

کاتیکی نیمهکان (۱۰) سم دێته دهرمهو لهسهر پهنهکردنه دروست دهکریته جگه له پهنهکردنه (عمروسی) که ئهرازیفریتیهوه بهشوشه رهنگاو رهنگ وک (حهرم خانه - ژووری نوستن).

دۇو دەسلەپكى زانستى

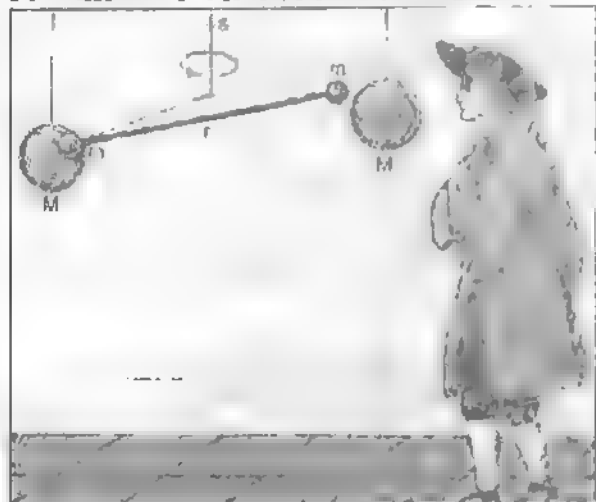
سەدەي بېستەم

جوان محمد رەئوف

لەسلەپكى ھەممۇ شىيانە ۋە ئىزىپاۋ كېمىپاۋ بايۇلۇزى ھەنگاۋى باشىيان بەرەۋ پېشەۋە نا، لەۋۋاتىكى ۋەك ئەلمانىدا ناۋىتەبۈۋى زانست ۋە جېئېئانەكانىيان لەننىۋ ناۋىتىكى ئالۇزۇ ئىك ئالۇدا، توۋانىيان رېگا بۇ خۇپان بېكەنەۋە ھەر لەسلەپكى سەدەي بېستەمەۋە، ۋا ئىستاش ئېمەش خۇشەختانە لەسلەپكى سەدەي بېستەمەۋە، ۋا ئىستاش لەم سەدەي سەدە تازەيەدا جى بېرېۋەۋە جى روۋدەلتە، چۈنكە زۇربەي دەستەۋە زانستىيەكانى سەدەي بېستەمەۋە ئالەم سەدەپانەي سەدەكەدا روۋىدا، ئىستا دېنە سەر ياسى يەككە لەگەۋەرتىن دەستەۋە سەدەي بېستەمەۋە كە ئەۋىش تېۋرەكەي ماکس پلانكى ئەلمانى بوۋ كە بېناۋى تېۋرى (كۋانتا) ۋە بو، ئەۋ تېۋرەي ماکس پلانكى ھاۋەشەيەكە كاريگەرى ھەبۋە لەھەردوۋ بوۋارى ئىزىپاۋ كېمىپاۋ ۋەبازدانىكى جۇرى چاگىدا بېو زانستانەۋ بېھەمۋىيان پېشەۋەتتىكى زانستى ۋايان بەدەست ھىئا كەناۋى ماکس پلانكى بېنەمەرى ھېشتەۋە بۇ ھەتتا ھەتايە.

ماكس پلانكى لە (۱۹۲۷) ئىستانى سالى (۱۸۵۸)دا لەدايك بوۋە لەشارى (كىل)ى باگورى ئەلمانىدا، ئەۋ لەخىزانىكى بېمەۋىش بۇ ۋەرگرتنى زانست لەدايك بوۋە كە ئەۋىش بۇ خۇى رۇلى گرىنگو دىارى ھەبۋە لەسلەپكى ۋەتەن ئىستانى ماکسدا.

يەككە لەسەيما دىارەكانى سەدەي بېستەمەۋە كە كەركە ئىجايەبۋە كېرۋىپا ئەننىۋان تۇۋىپەۋى زانستى ۋە تەكۋىلۇزى سەدەمەدا، ئەۋىش ھەر لەسلەپكى سەدەي بېستەمەۋە بوۋ، لەئەنجامىدا ئاسۋىيەكى ئارۋان ئاۋەلابوۋ لەبەردەم تەكۋىلۇزى ئوۋ ۋە جى ھىئانى كەردارى زانستەكان، لەلايەكى دېكەشەۋە، ئەۋ پېشەۋەتە دەپتە ھۇى زىاتىر بېرەم ھىئانى ئامىرى پېشەۋەتوۋ ۋە لەۋىشەۋە زىاتىر پېشەۋەتتىكى تۇۋىپەۋى زانستى ۋە زىاتىر چۈۋە ناۋ گرىمان ۋە تېۋرەكانەۋە بېھەمەستى ساع كەندەۋەپان، ئىتەر بېۋىشەۋە زانستە تېۋرەكان ۋە

كۆمەلەي ھەيسەر بۇ تۇيۇنمەكەن دوست بىو كەمەلەندەكەي لەشارى بەرلىن بىو، پارمەتەكى باشى ماددىي مەنىمۇ ئىدو كۆمەلەيە ئەترا بەتايەتەي لەلەين كارگە كىمىيەكەنى ئەو سەردەمەدا كەزۇر پېشكەوتوبىو، گارى ئەو كۆمەلە زانستىيە ئەومبىو كەنەلمانىا بېيتە پېشەنگ لەرووى زانستىيەمۇ ھەتا پېش لەومەندى زانستى بەناوبانگى ئەوخاتە (ئۆكسۇرد) پېش بىكەوئ. پەككە لەلقەكەنى ئەو كۆمەلە زانستىيە پەيمانگى فېزىبابو كەمەككە لەبەناوبانگەرتىن زاناي سەدىي بېستەم سەپەرشتى دەكرد ئەوپش ئەنشتاين بىو. ئەنشتاين : نىرى پەيەككە لەبەقەرە گەورەكەنى سەدىي بېستەم كەخاۋەنى ئامرىيەكى ھراۋان بىو، پە بايەمتى پاشى بىلۇگەردنەمەي تېۋرەيە ، پە سەكەي لەرۇمەيىدا لەسالى ۱۹۰۵دا.

لەپاشا ئەو تېۋرەيە ھراۋان كەرد تەھىزى كېش كەرنىش بىكەرتەخۇ ھەناۋى تېۋرى كشتى رېۋىيى لىنرا كەتايەدا ئەنشتاين بىرۇكە جىۋىنى (ئەتى) پەت كەردەم، ئەنشتاين سەلماندى كەھەمۇو شەمەكا ، رېۋىيىن لەوانەن جىۋلە، ھەنەمۇشى دەرخىست كە خىرايى رېۋىيى نەگۇرەم پەيۋەندى نىيە پەجۋەلەي سەرجاۋەكەيەۋە خىرايى رىۋىيەكەش گەورەرتىن خىرايەيە گەمۇۋ بېزانى ۋە ئەو خىرايەيە ئەۋەتە (۲۰۰) ھەزار كېۋەتەر لەپەك چەكەدا، ھەروەدا لەتېۋرەكەي ئەنشتاين دا بارستاي تەن پەيۋەندى ھەپە پەخىرايەكەيەۋە پە يۈمىدى نېۋانىيان راستەۋانەيە ۋاتە بەزىادىۋىنى خىرايى ئەن بارستايەكەشى زىاد دەكەت.

جگە لەوانەش ئەنشتاين پەيۋەندى نېۋان ماددە ۋوزەي دىيارى كەرد پە، ھاۋكەشەيە (ۋوزە = بارستايى « خىرايى رىۋىيەكى دۇرخا)، ئەو

ھاۋكەشەيە گەرنكى زۇرى ھەيە، چۈنكە يەپىي ئەو ھاۋكەشەيە دەتۋاننى بېكە لەمەندە بىگۇرپى بۇ ۋوزە ۋەپەچەۋەكەشى راست دەرن، بەمانايەكىدى بارستايى ماددەكە لەبارى ۋەتايىدا دادەننى بەبارىك لەبارمەكەنى ۋوزە. ھەروەدا لەتېۋرەكەي ئەنشتاين دا (كات) پېش رېۋىيەيە دادەننى بەدوۋرى چۈرەم لەپاش رېۋىيى ۋە پانىي بەررى، بەۋجۇرەش سىستى چۈرە دۈۋرى ھاتە كايەۋە. پەككە لەدەستەكە ۋە زۇر گەرنەكەن لەتېۋرەكەي ئەنشتاين دا ئەومبىو كەمەركەنى رىۋىيەكى بەلەي تەننىكى گەورەي ۋەك خۇردا پىروا لار دەپتەۋە، ۋەسەلماندى كەردارىش بۇ ئەو پېشەيىيەي ئەنشتاين كاتىك دەكەرت كەخۇرگەرنى تەۋا رىۋىيەتە لە۲۹۹ناپارى سالى ۱۹۱۹دا خۇر گەرنىكى تەۋاۋەتى رىۋىيە كەتايەدا پېشەيىيەكەي ئەنشتاين سەلمانرا ۋەنىر لەماۋەي نېۋارەيەكە چىشتەنگاۋىكە ئەنشتاين بىۋە كەلە زاناي سەدىي بېستەم. ئەنشتاين بەشەك لەكۇتايى تەمەنى سەرف كەرد بەمەيەستى بەدەست ھىنانى تېۋرەكە بەناۋى (تېۋرى بىۋارى پەكگەرتو) ئەۋەش ھەۋلەننىك بىو بۇ دەرشتى چۈرەيەكە بىرگەيەنە بۇ پەكەستى ھەردوۋ تېۋرى كېش كەردن كارۋەمۇگەتەستى ۋەپەشەيىنى كەرد لەۋىۋىنى شەپەلەكەنى كېش كەردن كە پەكەكەنى ۋوزە، پەي دەۋىر (گرافىتۇن)، ئەو پەكەشەش تەۋەلەكەي ۋان كەمەۋەستاي بارستايەكەنيان سەرف، ۋەسەفەتەكەنيان ھەر لەسەفەش شەپەلە كارۋەمۇگەتەستىيەكەن دەجەن ۋەمان خىرايى رىۋىيەكەنيان ھەيە، ئەو تېۋرەيە گەۋرەيەي ئەنشتاين دادەننى پەخالىكى ۋەرجەرخانى مېۋىۋىيى زۇر گەرنەكە لەفەزىيە كلاسىكەۋە پەرمە فېزىيە نۇي، سەرمەيە فېزىيە كلاسىكى نەگەرتەۋە بۇ ناۋەپەستى سەدىي جەفەدەم كاتىك زاناي نېتالى (كالىلى گالىلە) دەرېخىست كەزەۋى ۋەسەرمەكەنىر بەدەۋرى خۇردا دەسۋەپنەۋە، لەپاشا زانستى فېزىيە لەسەر دەستى (نېمەخاق نېۋىن) ۋە (كەرىستىيان ھېۋچەن) ھەنگاۋىكى تىرى ناۋ تۋانرا پەرمەيىر بەمەكەنىكى جۋەلە، لەناۋەپەستى سەدىي نۆۋدەمەمە ھەردوۋ زاناي ئەلمانى (نۇبەل) ۋە بەرىتالى (ماكسۋىل) ۋە كۆمەلە زانايتر بىنەماكەنى فېزىيە تازە دەرېۋىر بەپشت بەستەن بەھاۋكەشەي بىرگەي ، ئەۋانە ھەمەۋان زەمەنيەن خۇش كەرد بۇ ئەنشتاين ئا تېۋرەيە گەۋرەيەكەي خۇي دەرېۋىر كەبەپەستى شۇرەيىكى گەۋرەۋە لەۋەنيەي فېزىيە ۋەنىگەپشتەن چەمكى ماددە ۋوزە بۈنىيەدى گەردوۋىنى بەجەرنەك كۆرى

سەرجاۋەكەن:

- ۱/ كەنالى ھەزايى (الجزيرة) مانكى ۱۹۹۹/۵
- ۲/ كۇفارى العلوم ۱۹۸۷/۳۱
- ۳/ كۇفارى العلوم ۱۹۸۸/۲۹
- ۴/ ئېستەكى دەنگى ئەلمانىا/ مانكى ۱۹۹۹/۱۰

ماكس پلانك

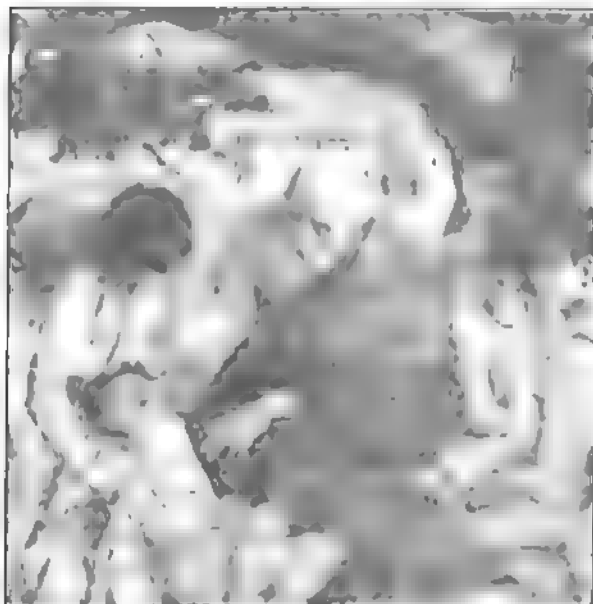
رېڭە نوپپەكانى

خۇپاراستن لە ئىنفلۇئىزا

دكتۇر محمد عبدالرحمن شىخانى

مامۇستاي كۆلىزى پزىشكى

دەمرن ۋە ۲۵۰۰۰ ى دەمرن. لەم نامارائەدا زۇر روونە كە پاراستى كۆمەل بەگشتى (نەك تەنھا ئەوانەى كە دواى توش بوون مەترس مردنپان ھەيە) سوودىكى گەورەى دارايىو پزىشكى بۇ كۆمەل ھەيە. دوو رىڭا بۇ پاراستى كۆمەل ئە ئىنفلۇئىزا ھەيە كە بىرىتە لەگوتانى سالنەو دەرمانى دۇە ڧايرۇسەكە بۇ خۇپاراستن ئەگرتنى ئىنفلۇئىزا ئەوانەو كە تووشى بون بەتاپبەتى لەومرزى سەرمادا كە ئەم دەرە بەربلاو.

ئىنفلۇئىزا نەخۇشەكى كوتوپىرى كۆنەنداس ھەناسەيە كە زۇر بەخىرايى بلاو دەپتەو. ھەمىشەش لە بلاو بوونەو مەدەيە. ئەوئەش دوو ھۆى گىرنگى ھەيە، يەكەم ئەومەيە كە ڧايرۇسى ئىنفلۇئىزا جۆرى پىكەتەنى خۆى دەگۆرى بۇ ئەومەى ئەوانەش تووشى بىكات كە لەومە پىشيش تووشى نەخۇشەكە بوون. دووم ھۆش ئەومەيە دروست بوونى جۆرىكى دىكەى ڧايرۇسى ئىنفلۇئىزا لەجۆرى A كە تووشى بالندە دەپتە بە تاپبەتى مەيشكو ئە مەيشكەو ئەگۆزىرئەو بۇ مەزۇف ۋەك ئەو پەتا ئىنفلۇئىزەيە كە لەمۆنگ كۆنگ ئەمسال بلاو بوومەو، زاناپان ۋا پىشپىنى ئەكەن كە پەتاي ئىنفلۇئىزا بەجۆرىكى بەربلاو لەسەدى ناھاتوودا ناو پەناو روبەت. لەيەر ئەو دوو ھۆيەى سەرەو.

ئىنفلۇئىزا كارىكى زۇر زىان بەخشى لە سەر كۆمەل ھەيە بەتاپبەتى لەسەر بەسالاجوانو مەندالنى ساوا بەتاپبەتى ئەوانەى كە نەخۇشى دىزىخاينى سىنگو دىيان ھەيە. دواى توش بوونپان بە ئىنفلۇئىزا دەيانكۆزەت. كارىكى لەو زىان بەخش تىرىش ئەومەيە كارى ئىنفلۇئىزا لەسەر كۆمەل بەگشتى دوورخستەو ڧايرۇسەكەو خۆپىندكارانە لەنىش ڧايرۇسەكەو خۇپان لەكاتى تووشبوونپان بەنەخۇشەكەو ئەمەش دراۋىكى زۆرى كۆمەل ئەدەست دەتات، بۇ ئەونە ئەنەمەرىكا سالانە ۲۰۰ لە ۱۰۰۰ كەس ئىنفلۇئىزا دەگىرن، ۵۰% ى ئەمانە پىۋىستىيان بەجاۋىدېرى پزىشكىو دەرمان ئەپتە ۱% يان پىۋىستىيان بە نوستن لەنەخۇشەخانە دەپتە ۴% ى ئەمانە كە لەنەخۇشەخانە نوستون دەمرن. ۶۵ سالانە ۶۵ مىليۇن كەس تووشى دەين، ۲۰ مىليۇن لەمانە پىۋىستىيان بە جاۋىدېرى پزىشكىو دەرمان دەپتە ۲۰۰،۰۰۰ لەمانە لەنەخۇشەخانە

تۇيۇنلۇق كۆمەل كە دىۋى توشىۋىنلار ئە ئىنفلۇئىزا ترسى مەردىيان ھەيە ۋەك پىرو مىندالى ساۋاۋ نەخۇشەكەنى سىگىۋ دى. بەكارھىنلانى كوتىلى كۆمەلى بەرىلاۋ ۋى چاۋمىروان ئى دىكرىت كە كىسارىكى سوۋىدەخى ھەيىت لەسەر كۆمەل بە كىشى پىمىلەپەتى نالىنى چەند رۇۋىك بەدەست تاۋ سەرىۋىشەۋ لەش ئىشەۋەۋ دۈۈركەۋىتەۋە لەشەۋ كىرو خۇپىندىنگاۋە.

رېنگى دۈۋەمى پاراستىن دەرمانە دۇە ۋاپىرۇسەكەيە كە ئىستا چەند جۇرئىكى ھەيە مەۋق كە مەترسى توشىۋىنى ھەيىت بېخىۋات لەتۈۋىش سوۋىن دەپىرۇزىت، ھەروەھا جۇرئىك لەۋ دەرمانانە پەيدا بۈە كە بەرىنگى لوۋتەۋە بەكار دەپىرۇزىت بۇ پاراستىن لەتۈۋىش بۈۋىن پان ئەگەر توشىۋىش بۈيىت ماۋى نەخۇشەكەيە كەم دەكەتەۋە ئە (۹) رۇۋەۋە بۇ بەك رۇۋ.

ئەۋى شاپانى باسە نەگوتانۋ نە دەرمان ھېشتا نەگەپىشتەۋە لاي ئىمە.

بەدەستكارپەۋەۋ لەم دۈۋ كۇۋارە ۋەرىگىراۋە،

۱-كۇۋارى پىزىكى نىۋىنىنگەندى ئەمەرىكى

نۇكتۇبەرى ۱۹۹۹

NEJM, October 1999

۲-كۇۋارى سەندىكەي پىزىكىنى ئەمەرىكا

JAMA- July- 1999

(نۆكسىجىن) بۇ يارىزانان!

لەم دۈۋىپەدا ئە ۋاتە بەككەرتەۋەكەنى ئەمەرىكا دىياردەيەكى ۋەرىشى نۆى ھاتە كاپەۋە كە باۋەر ۋاپە چەند شۈپىنىكى دىكەي جىپەن دىكرىتەۋە.

لەم دىياردەيەش لەۋەدا خۇى دەپىنۇتەۋە كە يارىزانان نۆكسىجىن بە چەند دۇزىكى زىلە سارىۋ پالۋتە كىراۋ ۋەردەگىر بەۋىۋى لولەپەك كە راستەۋخۇ دەگەنۇرئىتە لوۋت.

لەم بەرەۋەمە نۇپىيە ناۋ دەپىرۇت بە O_2 Live، بەپىي كۆمەلىيەپە بەرەۋەم ھىنەر درۋست كىراۋە كە پارمەتى يارىزانان دەدات بۇ ئەۋى بىۋانن بۇ ماۋىپەكى زىاتىر مەشق بەكەن بەپى ئەۋى ھىچ نىشانەپەكى ھىلاكىھان ئى دىيارى بىدات. ۋ ھەروەھا بەرگى لەش پەپىزىتر دەكات.

ھەرچەندە پىزىكان نەگەپىشتەۋەتە ئەۋ راستىپە ھەتا ئىستا بەلام ئاگاندىيەك نارىستەي يارىزانان دەكەن كە زىادەۋەۋى لەبەكارھىنلانىدا نەكەن.

لەم بەرەۋەمە تازەپە جۇرئىك لەگىيە دىشتەكى دەكەۋىتە پىكەتەكەپەۋە كەلە ئەۋرۈپا پىي دىۋىرئىت(گىيە قەشە بۇخنا) كە پىزىكان نامۇزگارى دەكەن بە بەكارھىنلانى ۋەك چارەسەرىك بۇ خەمۇكى (Depression) لەجىياتى (پىروۋاك) كە جۇرئىكە لەدەرمانى كىمىۋاۋ كەلەرستىدا دەرمانى باسكىراۋ كارىگەرى لاۋەكى ترسانكى بەۋاداپت.

رېنگان رەجىم

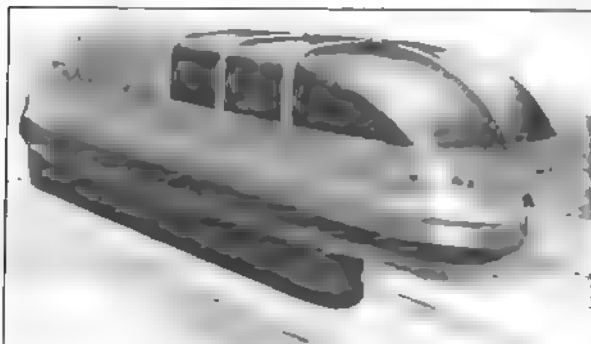
بەكەم رېنگى خۇپاراستىن كە كوتانى سالانەپە دۇى ئىنفلۇئىزا گىروگىرەتئىكى خۇى ھەيە ئەۋىش ئەۋەپە كە ۋاپىرۇسەكە پىكەتەنى خۇى دەگۇرئىت بۇ ئەۋى كە ئەۋ كوتانە جىپىر سوۋىدە نەپىت بۇ پاراستىن. بۇ ئەۋ ھۇپە رېكخراۋى تەندروستى جىپەنى (WHO) تۇپىكى تاقىگەپى لە (۸۰) ۋولانى جىپەن نالۋەۋە كە كۇى (۱۱۰) تاقىگەي بەخۇۋە گىرۋەۋ بۇ ئەۋى بىزانئىت پىكەتەنى نۆى ۋاپىرۇسى ئىنفلۇئىزا جىپە لەسەر ئاستى نىۋەۋەلەتە بۇ درۋستكەنى كوتانىنىكى نۆى كە بەرگى لە بۇلاۋىۋەۋەۋى ئىنفلۇئىزا بەرىلەۋ پىكى بىكات. كوتانى كۇن بەدەۋى بۈۋ بەلام دۇرپەۋەپەكى نۆى زانستى ئەۋە بۈۋ درۋستكەنى كوتانىنىكى نۆى كە بەرىگەي لوۋتەۋە بەكار دەپىرۇت ۋەكە دۇۋ، ئەمەش كوتان دۇى ئىنفلۇئىزا زۇر ئاسان دەكات چۈنكە مەۋقەكە خۇى دەۋانئىت بەكارى بۇيىت. بى ئەۋى پىۋىستى بە كارمەندى تەندروستى پان پىزىك ھەيىت. ئەۋى شاپانى باسە كە ئەم كوتانە نۆىتە تۋاناي بەرگى دۇى ئىنفلۇئىزا ھەپەۋ ھەر ۋەكە كوتانە كۆنەكەپە كە بەدەۋى بەكار دەپىرۇت. ئاسانى بەكارھىنلانى ئەم كوتانە تازەپە بەرىنگى لوۋتەۋە رېنگا خۇش دەكات بۇ پاراستىنى كۆمەل بەكشى نەك ھەر ئەۋ

کورتە مێژوو و یەکی داھیتانە نوپپەکان

و: سەفین (ن ح)

جەنەبە سەدە لەم پێشەکییە تێبەری ئایەک مێکانیپەیی
بەناوایەکی فەرەنسی بەناوی ژاک دی فۆگنسون (1842-1909) لەسالی
1878دا یەک مەروای دەستکردی دروست کردو. لەپاریس دا نمایشی کرد.
لەم مەروایە بەرێکی دەپۆشت، پالەکانی خۆی لەمەک دەدا، دەنگی
دەردەکردو دانی لەسەر زەوی دەچنیەوه.

فۆگنسون پاش تاقیکردنەوهی ئەم مەروایە سەرکەوتنی، بیری
لەدروست کردنی مەروای دەستکرد کردەوهو پاش جەنەبە سالی هیلای و
ماندووبوون توانی دوو مەروای دەستکرد، یەکیان ئەشیوەی کچیک و
ئەویتر ئەشیوەی کورێک دروست بکات. کچە دەستکردەکە دەتوانی
ماندالین بژمێت و بەهێزەم "Rythm" رابگریت و هەتا ئاوازیشی
دەخوێند، سێنە یەک کچە وەک کەسێک هەناسە بێت بەرزو نزم

زۆر کەس باوەڕیان وایە کە "پۆپستی سەرچاوەی داھیتانە" بەلام
لەرەستیدا دەبێت بوتریت کەلاوازی مەروای لەلایەک و ئارەزووە زۆرو
لەبەن نەهاتووێکە لەلایەکی ترەوه وایان کردوو کە هەر رۆژە
هەنگاویکی نوێ لەپێکای مەدەنیەت بۆ پێشەوه هەل بھێنریت.

ئەو - واتا مەروای - توانای بەرگری سەرماو گۆڕانی لەپیری
ئاو و هەوای ئەو دەورووبەری کەتیایدا دەژیا نەبوو، لەبەرئەوه خانوو و
پۆشاک داھیتانە پاشان خاوازی نەشێنگە و جلوبەرگی باشتر بوو و
لەئەنجام دا خانوو قورەکانی خۆی گۆری بەپێنا هەور بێرکان و پێستی
نازەلی گۆری بەپارچە قوماشی نایاب و گرانبەها. بۆ دامەزراندنەوهی
هەستی فەزولی خۆی دەریارە بوون و ناتوانای لەسەرکەوتن بۆ ئاسمان،
تەلپسکۆپی داھیتانە. لاوازی لەبەرەمبەر میکروپ و باکتێدا وای لێکرد
میکروسکۆپ داھیتانە و بیخاتە خەمەت خۆیەوه.

پاش ئەوهی داھیتانە جۆراوجۆرمەکان هەریەکە لەجێی خۆیەوه
پارەستی یەکیێک ئەهەستەکانی مەروای دەدا، ئەندێشەندو زاناگان
تێبینیان کرد کە هەر یەکە ئەو نامێرانە توانای ئەنجام دانی کاریکیان
نێچە کە یەک مێشک گەرجی مێشکی بچوکتێن و ئەزانترین ئاژەل بێت،
واتا توانای بێرکەنەوهیان نێچە.

دروست کردنی یەک بوونەوهی دەستکرد کەلایەنی کەم بۆتوانیت
هەمان کارو کرداری مەونە ی سڕوشتی خۆی ئەنجام بێت جەنەبە
سەدەییە یەکیێکە لەئارەزوومەکانی مەروای.

١٥٩٩

ئەم مېكانىستە زېرەك و ئىھتىۋەتلىرى كۆپ بولغان بولۇپ،
بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ پائالىيەتلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشقا
قارغىلايدىغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ
پائالىيەتلىرىنى باشقا بىر نەرسىگە يۆلەشكە
مۇددەت بېرىدۇ. ئەمما بۇ ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ
پائالىيەتلىرىنى باشقا بىر نەرسىگە يۆلەشكە
مۇددەت بېرىدىغان بولسا، ئۇ ئادەمنىڭ
پائالىيەتلىرىنى باشقا بىر نەرسىگە يۆلەشكە
مۇددەت بېرىدۇ.

لەشی دەریکات

پاشا فۇكانسۇن، يەكېڭ لەھاوچىۋ ھاۋكارمىكانى بىناۋى ھەنرى
 ئويىس درۇز بەيلەمەتى باۋكى بېيەر زاگە درۇز ھەستان بەدروست
 ئۇردى دىرگى لەۋچۇرە كەسۋان لەۋنە لەكۇشكى شاھانەي ھەپىسناۋ
 بىرەسپا بىگمىرى پىشۋارى لىكرا، يەكېڭ لەم دەزگايانە لەشۋەي
 دىۋانك دا بوۋ كەمۇسپىقاي دەشۋى ۋەۋىر لەشۋەي مۇۋىكىدا بوۋ
 كەنەك تەپىيا تالۋى خوانى دىگىشا، بەلكو كاتىك يەتەكانى ئەلەقبايان
 پاشا دەدا دەپتەئالى ھەمان بىت بىنوستەۋە.

هو ليکڻي نه ٿي ڪلهه سهر شيواڙي ڪارگردي ته دم دزگاهه نه تمام
درا نه ويان بهن دا گنهو ~ دروز - پياوي ڪي لهنو دزگاهه
نارديو هو هو همو ڪارماني نه تمام!

اهیتانی درۆژ تهك تهنيئا لهلامهن خه لگهوه پيشوازي لسه نهگرا به اگو نهويان به تاواني به گارهيتاني "هيزي شهيتاني" لهنهز گاکاني خه لگه مه حکوم به زينداني گهرد. له واکتهما (١٧٨٦) لويهن درۆژ له نيسپايه بوو و پاش تهواويووني ماوهي حوکه مه که ي له سالي ١٧٩٠دا کۆچي نوایی گهرد.

چەند سائىك ئوۋى ئەم روداۋە كەسنىك بەناۋى گۆتفرايد كرېستوف
بېرئىز كەلەر شىتە جۇرۇچۇرەكسائى زانست دا ۋەك ھېزىيا، كېمىيا،
گېئەمەورزانىۋ.... ھتىد خاۋەنى زائىيارى فراۋان بوۋ، كۆمەلنىك
لەدھائىتەنەكائى ئەو سەردەمى كۆكرەموۋ، لەشپەۋى مۇزەخانەبەك دا
لەشارى ھىلمستد تەلەش كرىد. ئەم مۇزەخانەبە سەرنجى خەلكى زۇر
راگېشۋا بەككە لەۋانمى كەمدىداريان كرىد پۇھان ھۇلانگ كۆتە بوۋ
كەلەسالى ۱۸۴۵دا ئوۋى بېنىلى ئەۋەزگاۋ ئاسترانە بەم جۇرە دەربارەيان
دەنەۋەست:

"..... زۆرىمى ئەمەش تانە كە لەم مۇزىخانەدە بولۇپ دەربارى
خاۋىدە كاتايان زاتىباريان ھەبۇ، كارىيان نەدەمكرد. مەن ھەتتە كاتايان
فۇكانسۇن ۋە دۇزۇم دى كەچىت كارىيان نەدەمكرد، پىاۋە ھۇت ۋەنەكە
ۋەكو خۇي بەھەمان جىلۋەركو ھالەتتى ئۇشۇي دەپىنرا بەلام چىندى
تواناي ۋەنىنى ھۇتتى نەبۇ. لەلەپەكى تىرى مۇزىخانەكە ئۆزگ ۋەنىك
دەپىنرا كەلەۋىش چىتت تواناي كاركردىنى نەبۇ. لەلەراۋىيە
بەناۋىزگەكى دۇزۇ كەسەردەمەك ھەراپەكى سەپرى لەلەراپەس دروست
كردبۇ، جگە لەرۋەكەشەتتى سادەو بىرچولە ھەچىتت نەدەپىنرا".
"... بەھەر ھال لەھەموو بەشەكانى مۇزەخانەكە مەن نەمەتوانى
ھەك ھەتتەن يان دەزگەلەك بېيىنەم كەپەپاستى بەھەپەكى زاتىستى
ھەپىتت".

ئەو داھىدانى كەزۇرتىن ھەراۋ دىنگە دىنگى بىرپاكارىد ئەم سەدىمىدا "ماشىنى شەرتىچ ياز" بوو. دىشىت ھۇكارى پەيدا بوۋىنى ئەم بىرە لەمىشكى دوست كەركەيدى، ئەو دۆزىنەمە يەك لەدۋاى يەكانە بوۋىت كە لەو سەردەمدا ھاتەكاپەمۇ، ھاۋكىشە ئەستىرەمى ماتامىكى يەكان يەك لەدۋاى يەك دىدۇزراۋەمۇ، بەم شۈمبە تۈنۈنى بىر كىرەنەمۇ تەكەپشەتنى مىشكى مەرۋف لىرا بوردوۋ زىاتىر ھەردەكەۋىت.

کۆپەرنیکوس، گالیلۆو نیوتن نەمویان سەلاند کەئەستێرەکان بەهێزی پەك سیستمی میکانیکی دەجوێننەوه. ئیكارتو بلیز پاسکال و لاپېنتز ئەو هاوکیشم بەرگاریانەیان دۆزییەوه کەجولەیی هەموو ئەستێرەکانی ئاسمان پەڕپەڕوی لێدەکەن. هاجن، دینرۆ و دالامبەر حالەتو جولەیی هەموو شتێکیان لەجیهان دا گێڕایەوه یۆ بنەمای بەرگاری.

يەكەمىن كەس گەبەپاستى تۈنى دەزگاپەك دروست بىكات گە لەتوانىدا بىت كارى بەشەك لەكرادەركانى مېشكى مەۋق ئەنجام بىدات بلىز پاسكال قەيەلسەۋى بىركارى گەۋرەي قەرخەسا بۈۋ، ئەۋ لەسالى ۱۹۲۷دا لەدايك بۈۋ و سىۋىۋ سالى ژىا، پاسكال دۈي ئەنجام دانى جەندىن تەفەكرەنەۋە دەزگاپەكى ژمىرپار "Calculator" ى دروست كرد كەبەھۈيەۋە كرادارى كۆكرەنەۋە لەدەركەن ئەنجام نەندرا، دۈي ئەۋ لاپەنىتر دەزگاپەكى كامىل تر كرد بەشەتۈمەك كەدەركا كرادارى ئەكەندىش بەھۈيەۋە ئەنجام بىرەتە، پاشان نۆرەي كەسەك بەناۋى قۇلەنگ قۇن كەمپلىن ھات تا پەدەنەنەكەي ھەپەمەكى گەۋرە لەجىھان دا بەرپاسكات.

که‌مپلین که‌ل‌نیووی دووومی سمدی هئژدهم و سمرختای سمدی نۆزدهم واته له‌نیوان سالنی ۱۷۳۴ تا ۱۸۰۴ ژبانی یه‌سهربر، برپاری‌دا که‌یه‌ک مرژی ده‌ستکری کام‌ل دروست بکات و، له‌سالنی ۱۷۶۹‌دا دهرباره‌ی پلان و نه‌خشه‌ی خۆی له‌گه‌ل شازنی نه‌مسا ماری تیریز گه‌توگۆی کرد، له‌میانه‌ی گه‌توگۆ‌که‌دا شازنی د‌ل‌یار کرد که‌له‌توان‌دا هه‌یه‌ ده‌زگایه‌ک دروست بکات که‌به‌پاستی سهرسهره‌نهر بیت، هه‌روه‌ها شازن له‌وی هان داو خهرجی دروست کردنی له‌و ده‌زگایه‌ی خسته‌ نه‌ستۆی خۆیه‌وه‌.

گەمەلین بئى ۋەستان دەستى بىكارگىدو زۇرى نەبىردى مەزۇفە
دەستگىدەكى بىئات نا. ئەم بەيگەرە جىل ۋەيەرگى خەلگى تۈركىيائ
لەبەردا بوو و مېزىرەك بەسەرىمەۋە قىتائىكى بەدەستەۋە بوو،
لەبەردەمىدا مەنۇفەك ھەبوو كەلسەرىدا دەستەك شەترەنج
دەپىرنا.

له‌په‌ژۍ تافیکړنه‌وه‌دا، که‌مېلین بڅ خوی پاری لکه‌ځل دا گردو زوری پنه‌جوو مات کړا، له‌تافیکړنه‌وه‌ګانی دواتریشدا هه‌میشه به‌یکره‌ تورکه‌که‌ ډمېر دموه، هم روداوه نکه تمنیا له‌فینا، به‌لکو له‌پاریس، لنډن، لاپریزیکو شارګانی تری نه‌ورپاش دا دوباره بوووه. که‌مېلین له‌سای ۱۸۰۴ کڅچی دواپی گردو به‌پی ویستینامه‌کی شو دوزګایه برا به‌یکه‌ک له‌وتای به‌ګانی، دوزګاکه هه‌روهک

بىرگارىيەكان، بەھەمان شىۋە كەمىرۇڭ ئەنجامى دەمەت، نەبۇو. بەلگە مەبەستى سەرەكى ئەۋە بوو كە ئەۋ كارانە بەخىرايىيەكى زۆرۈ بەبى ھەلە ئەنجام بىرلەت ھاتتەدى تەم ئارمۇۋە لەسايە پىشكەۋىتى مەزنى زانست ھونەر بوۋە شىتەكى ئاسان و شىۋاى كىرىن. مەنەى يەكەمى ئەم "مىشك" انە دەپانئولنى كارى سالىكى يەك ژمىريارى شارمزا لەماۋەى يەك رۇژدا ئەنجام بەن.

پىۋىستىيە زانستى ھونەرىيەكانى ۋاتە پىشكەۋىتىۋەمەكان كەرۇژ بەرۇژ لەزىادىۋون دا بوو ۋاى پىۋىست دەمەك كەپىكەتەننى ئەم دەزگاپانە بەخىرايىيەكى زۆرۈر بەرەۋ كامىل بوون بىچن، لەبەرئەۋە بوۋدجەى پىۋىست خىراپە بەردەست زانايان زۆرى ئەبەرد مىشكى ئەلىكتىۋنى ۋا دروست كرا كە لەماۋەى يەك چەركەدا دە ھەزەر كىرەلرى ژمىريارى ئەنجام دەدا.

گومانى تيا ئىيە كە لەدروست كىرنى ئەم جۆرە دەزگاپانەدا تا ج رادەبەك وردى "دەقە" پىۋىستەۋ زانايارى شارمزاى زانستى ھونەرى دروست كەرمەكان دەپىت تا ج رادەبەك بەرزىپىت. لەمەر بەكەك لەم دەزگاپانەدا چەندىن تۈۋى ئەلەكتىۋ، قۇتۇسەل، شەپۇلى رادىۋىسى ھەزاران پارچەىتر بەكاردەپىنرەت.

دۋاى دۆزىنەۋەى تاپەتەمەندىيە جۋاروۋجۆرمەكان ئەلىكتىۋنى ۋاى ھىلاكىۋ مەندۋوبوۋنى شەۋانە رۇژى، زانايان تۈۋانەن دەزگاكى ۋا دروست بىكەن تەننەت تەسەۋرەندىشى تا ئەم دۋاپانە لەتۈۋاندا نەبۇو. تەلەۋنى بىرەسىم "مۇسايىل" ئاپىستەكەندى موشەكى ۋا كەچل ئەۋەندەى دەنگ خىراپە، ئەلىمەكۇپ كەمەتۈۋانەت تا چەندىن مەلۇن سالى روناكى ئاسمان بېيىتە ۋەنەگرتن لەتارىكى تەۋاۋدا، مىكرۇسكۇپى ئەلىكتىۋنى، رادار ھەزەرەن دەزگاۋا ھەيئەتە ھەمۇۋ لەسايەى سۈۋدەرگرتن لەنەلىكتىۋنى ۋا دروست، كىرنى دەزگاكى بىتەندازە وردو شىۋاىبوو.

بۇ دروست كىرنى ئەم جۆرە دەزگا ئەلىكتىۋنىيە، زانەكۇ كەۋرەكانى جىھان كۆلچەكى تازەپان كىرەمەۋە بەناۋى "بەشى ئەلىكتىۋنى"، كەكۈمەلىك ھوتابىي بەخوتەندى بىنەماكانى ئەۋ لەقە تازەپەى زانست ۋەتەربوۋنى زانايارى سەرۋال بوون ۋاى تەۋاۋەندى خوتەندى چۈۋە ناۋ كۆمەل ۋا ھەرىكەپان لەپىرى دروست كىرنى دەزگاكى نۆى ھەنگاۋى كارىگەرەپان نا بەرەۋ دروست كىرنى ئامىرىك

رابووردو لەپارىيە جىۋاۋەمەكان دا لەبەندەۋەدا بەردەۋام بو. ئاپلىۋن پۇنپارت كەبەپەكەك ئەپارىزانە زۆر بەمەتۈۋانەكان دەمەتەندە لەسالى ۱۸۰۹دا لەگەل پەيكەرەمەدا يارى كىردو دۆرەندى.

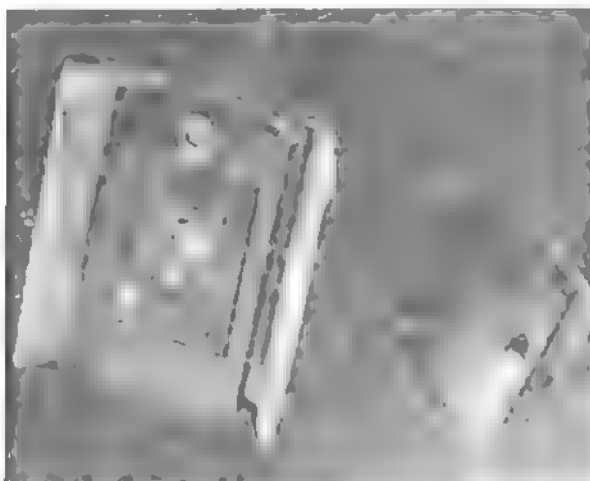
ئەم دەزگاپە سالىتىكى دۋور دىۋى ئەنئەنىۋا ئەنەمەيا بەردەۋام بوو لەكارە سەرسۈرەپەمەكانى ۋا ھەمۇۋ پالەۋاننى كەۋرەى شەمەتەنچى - بەنەپەكىي - لەمەپەدان بەمەكەد، بەجۆرەك ۋەشە "تۈرك" لەنەۋان شەمەتەنچ بازان دا بوو بەھىمەى نەبەزىن. دەزگاكە لەسالى ۱۸۲۰دا برا بۇ ئەمەرىكاۋ لەۋىش ماۋەى بىست سالى پالەۋانەتەى خۋى پاراستەۋ لەپە خاۋەنەكەى ۋاى لە بەكارەپەننى ھىناۋ، سەمەنچام لەۋى مەپىسى سالى ۱۸۵۴دا، دۋاى ئەۋەى نەپەكى چۈرەدە سالى لەكۆشەپەك دا ھەتەدراپوۋ، سوۋتەندى.

شىۋاى يارى ۋاى ئەم پەيكەرە لەسەمەتەدا زىاتەر لەمەۋجىزە دەچۈۋ، ۋاى لەكۆمەلىك كىرد بىر لەدۆزىنەۋەى نەپەپەكەى بەكەنەۋە، تا لەسالى ۱۸۷۹دا دۋو مامۇستەى رەكۇ بەناۋى لۆرەنژ بۈكەن ۋاى جۆزىۋ ھەردەپەك بارون لۇن رەكەتەس دۋاى لىكۆلەنەۋەمەكى ورد نامىكەپەكىان پلاۋكەدەۋە تىپاچا پەردەپان لەسەر روۋى كارى ئەم پەيكەرە لانا. بەپەى بەلگەنامەى پەۋەپەكەۋ سەلەندەپان كە كەسەك لەناۋ پەيكەرەمەدا خۋى شاردىۋەۋەۋە نەۋ يارى كىردوۋە.

لەپەستەدا دەپەت بوۋەتەت كەدوۋ كەس لەپالەۋاننى پەلەى يەكەمى شەمەتەنچ ۋاتە ئالگەپەرو دۋاى ئەۋ شەمە بىرگە لەپەپەكەرى ناۋبەراۋا خۇپان شاردىۋەۋەۋە پەپان كىردوۋە، ئەم مەسەلەپە دۋاتەر دۆزراۋەپەۋە سەلەنەرا.

لەگەل سەمەتەى سەدەى بىستەم دا ۋ دۆزىنەۋەى كەرەپەۋ ئەلىكتىۋنى، دروست كىرنى مىشكى ئەلەكتىكى دەستەپەكەد، ئەم دەزگاپانە سەمەتا ئەۋەندە بەتۈۋان ۋاى كارا نەبوۋن تەنەى دەپانەۋاننى چۈر كىردۋاى پەمەتەى بەخىرايى ئەنجام، پاشان ھىۋاش ھىۋاش لەگەل كامىل بوۋنى پەپەكەتەى ئەۋ دەزگاپانە تۈۋانەن ھەنەكەۋ ھاۋكەشەى سەدەى بىرگارى چارەسەر بىكەن.

دروست كىرنى ئەم جۆرە دەزگاپانە بۇ ئەنجام دانى كىرەدە

كەبتوانىت بەشىك لەكارمەكانى ئەمەلى مەرفۇ ئەنجام بەت. بۇ ئىسە يەك دەزگە شەرتەنچ بازى ئەلىكترونى كەبەدەستى ئەم زانائانە دروست كرا ئە لەشئىوازى كراو ئەلەزىشە شىۋە ھىچ لىكچوونىكى لەگەل "پەيگەرى پىاۋە تۈركەكە" نا ئىيە. ئەم دەزگەبە ھەفدە مەتر دىزىزۇ، دەمەتر پان، جوار مەتر بەرزە.

بەكەمىن مېشىكى ئەلىكترونى راستەھىنە كە بەناۋى ENIAC ناۋنراۋە لەسالى ۱۹۴۲ لە ئۇزۇر چاۋدىزى دوو ئەندازىلار پايەبەرز بەناۋى مۇچلىو ئىكەرت دروست كرا. مەبەست لەدروست كەرنىشى ئەنجام دانى ژمارنە سەختەكانى بىركارى بىو كەبەزانەستى ئەستېرەناسىيە ھەم پەيۋەست بىو، تىايدا ھەزە ھەزار تۈكۈ ئەلىكترونى بەكارەت. بەشئىۋەمكى ئاساسى دروست كەرنى دەزگە بەھجۈرە گەورە وورد بەزمارەمكى زۇر لەتوانادا نەبىو، بەلام ئەمچامى كارمەكانى ئەم دەزگەبە لەۋەندە بالابىو كەۋلەتە گەورەكانى جىھان خىرا دەستيان كە بەدروست كەرنى جۇرەكانى لەماۋە ھەوت سال دا ھەفتاۋ پىنچ ژمارە لەم دەزگەبە ئەسەرتاسەرى جىھان دا كاريان دەكرد.

ئاشكارەبە كارى دەزگەبە كەمەتوانىت لەماۋە يەك چەكەدا پىنچ ھەزار كەردارى كۆكەرنەۋە ئەنجام بەت وەپان دوو ژمارە دوانزە ژمارەبە لەسەدا دوۋى چەكەبەك لەمەك بە چىز ئاكرىت پەيۋەست بېت بەكارى مېكانىكىو چەرخ وەرەۋە. ئەنجام دانى كارى ئاۋا مۇجىزە ئاسا تەنبا لەسايە كراو تاپەتەندىيەكانى ئەلىكترون ئەنجام دەرنىت كەبەخىراپىيەكى يەكسان بەسەدو شەست ھەزار كىلومەتر لەچەكەبەك نا دەجۈلئەۋە.

دۋا ئەم سەركەۋتە مەزنو بەھادارانەى كە ENIAC لەئەنجام دانى كەرە جىۋارەكاندا بەدەستى ھىئا ئەندازىارو زانايان دەستيان كە بەدروست كەرنى مېشىكىكى ئەلىكترونى كەمەل ترو بەزۋىيى تۋانايان دەزگەبەك دروست بەكەن كەنەك تەنبا ژماردن ھاۋكەشە بىركارى بەخىراپىيەكى زۇرتەر لە ENIAC ئەنجام دەدا بەكە دەتۋانى بىنۋەست، كارى وەرگىزەن ئەنجام بەت، ۋە جوار مىليۇن نىگارى جىۋاۋ وئە بىكىشەت

ئەم جۇرە دەزگەبە دەتۋان كارىك كەبەك ژمىرەبارى چابوك لەماۋە سەد و بىست سال دا ئەنجام دەدا دەتۋان لەماۋە ھەفدە كازىرەدا ئەنجامى بەدەن. لەسايە ئەنجام دانى كارى بىركارى بەم خىراپىيە كۆرۈنە گەورە لەنابۋورى ئەم ۋەلەنەدا كەخاۋەن ئەم جۇرە دەزگەبە بۈۋە روۋىداۋ ئاستى ژيانى خەلگىش بەرز بۈۋە.

يەكەك لەكارە سەرسۈرەھىنەمەكانى كە ئەم مېشىكە ئەلىكترونىيە ئەنجامى دەدەن تۋانە پىش بىنرىيە. كە تارەمەكى زۇر بەيە ھەلە ئەنجامى دەدەن. بۇ ئىسە لەسالى ۱۹۵۲ لەكەتە ھەلەزەرنى سەركە كۆمارى ئەمەرىكانا مېشىكىكى ئەلىكترونى كەمەل بەناۋى "Univac" دروست كرا بۈۋە كە لەپىش بىنرىيە ۋەلەرنى رەتچۈنەكەندە زۇر بەۋەردى كارى دەكرد. لەۋزى ھەلەزەرنەكەدا دۋا ئەۋە سە مىليۇن كەس رايان دا، ئەنجامەكە خراپە ئاۋ دەزگەبە لەماۋە كەمەل لەمەك

چەكە پىش بىنرىيە كەكەل و سە ۋەلەت بەسۋەدى ئايزنەۋەرو پىنچ ۋەلەت بەسۋەدى سىتېنسۇن را دەدەن.

ئەندازىلارنى بەرپەسار لەم پىش بىنرىيە زۇر سەريان سۈرما چۈنكە بەكەو دىارەمەكان ئەۋەپان نىشان دەتە كەتۋانە ھەردوۋ كەندىدەكە لەمەك ئەندازەبە. بۇئەۋە ئەنئەستى كارى دەزگەبە كەم نەبىتەۋە پىش بىنرىيەكەپان نەدەركەند، بەلام دۋا ھەلەزەرنەكە ۋە ئاشكارەكەرنى ئەنجامەكەى دەركەوت كەلەكەنەۋەى دەزگەبە لەسەدا سەد راست بۈۋە.

دەپىت ئەۋەش بزانىن كەسەرمەرى ئەم پىشكەۋتە گەۋرە سەرسۈرەھىنەمەكانى كەلەدروست كەرنى مېشىكە ئەلىكترونىيەكان دا ھەتەدە، زانايان ھىشتا نەپانئەۋەى كە ئەم دەزگەبە بەجۈرەك دروست بەكەن كە بىتۋان "بىر" بەكەنەۋە، ۋە يەك مېشىكى ئەلىكترونى تەنبا دەتۋانەت كارىك ئەنجام بەت كە "ھىزكراۋە" ئەنجامى بەت.

سۈۋەتچىرە كە ئەندەزگە ئەلىكترونىيەكان بەدەست دېتە ئۆتۈمەتەك كەرنى كارى مەكەنەى كەرگەكانە. بەسۋەدەرگەرتن و بەكارەھىنەى ئەم جۇرە دەزگەبە لەكارەگەكان دا، مەكەنەۋە بەشە جىۋاۋەمەكان نەك دەتۋان ۋەك پىشۋە لەكارەكەن دا بەرەۋەم بىن، بەكە ئەرەكەكانىان چەندىن چار ۋەرترو باشت ئەنجام دەدەن.

لەئەنجامى ئۆتۈماسىۋىنى كەرگەكان، بەرەم زۇرترو باشترو ھەرزاتەر دەپىتە ئەمەش لەقازانچى كەريارەكان دىيە. بۇ ئىسە ئەنجامى بەكارەھىنەى دەزگەبە ئەلىكترونى و ئۆتۈماسىۋىنى كارمەكان لەمەكەك لەكارەگەكان دەرمەن سازى لەئەمەرىكاندا بەم شىۋەبە بۈۋە:

بىر بەرەم ھىنان لەسەدا شەست زىيەكەرنى نەرخى بەرەم ھىنان كەم بۈۋە. ژمارە كرىكارمەكان لەمەوت سەد كرىكارمە كەم بۈۋە بۇ پىنچ سەد كرىكار، لەمەرامبەر ئەمەش دا كرىكارانى بەستەبەندى ۋەرمەنەرانى نوۋسەن كار لەسە سەدەۋە بىو بەجۋارسەدو بەنچا كەس. سوۋدى زىيەى كەرگەكە گەپشە ئەم رادەمەى كەخاۋەنەكانى تۋانايان لەسەدا سىو پىنچ بۇ مانگانەى كرىكارو ۋەرمەنەرانى كەرگەكە زىيەكەن.

بەھۋى ئەم دەزگە ئەلىكترونىيەۋە، يەك ئەندازىار دەتۋانەت لەمەك كات دا كارى چەندىن مەكەنە كۆنەتۈرلەكەت وەپان زانايان دەتۋانەن ۋەرنەى مۈشەكە ئاسمان پىۋەكان لەشۋىنى كارى خۇيانەۋە كۆنەتۈرل بەكەن، ئاراستەى ۋەرنە خىراپى ئەم تەنە كۆۋ ئاسايانە — كە دەكەتە بەنچا ھەزار كىلومەتر لەكازىرەك دا بىگەرە زىاتەر — زۇر بەۋەردى دەست نىشان بەكەن و بىخەنە زۇر رەكەمى خۇيانەۋە.

ھەۋلە كۆشۈشى شەۋ و رۆزى زانايان لەدروست كەرنى دەزگەبە ئەلىكترونى سادەترو كەمەل ترو، سۈد وەرگەرتن لەسەرحاۋەى نۆۋ و بىرپايانى ۋە، مۇدەى ئاينەمەكى دىرۋاشۋەترو خۇشەبەختەر دەدەت بەنەۋەى ئادەمىزاد.

سەرچاۋە: تارىخى خەتەك

تەلىف ۋەترجە: مەسەن جاپىلەن

دروستى دەم و ددانى

قوتابيانى خويندنگە كانى شارى سلەيمانى

كىشەكان و چارەسەريان

نوسىنى:

دكتور صلاح محمد عزيز

بەريۆەبەرى پىزىگرامى يارمەتتە
مىرقايەتتەكان-فلۇرىدا (ئەمىرىكا)

دكتورە جنان قاسم على

بەريۆەبەرى نەخۇشخانەى دان
لەپارىزىگاي سلىمانى

سەرەپى ئەمەش تىمە پىزىكىگە رىئەپى راسپاردەى
راستەوخۇ پىشكەش بە قوتابيان دەكرە، ھەروھە لەناو
لىۋەكانى باوكان و دايكان دا.

ئابلۇقەى ئابوورى سەر عىراق لەسالى ۱۹۹۰-۱۹۹۱دە، بوو ھۇى
لابرىنى پىزىگرامىكى دروستى گىرنگ بۇ قوتابيان پىيان
دەوت: "دروستى قوتابخانە" بەپى ئەم پىزىگرامە، گەلىك رازەى
دروستى ھەمەجۇر پىشكەش بە خويندكاران دەكرە ۋەك:
پىزىگرامىك بۇ رىئەپى دروستى و پىزىگرامىك بۇ دىدەنى
خويندنگەكان بۇ لىنۆپىنى سەرەپى قوتابيان لەپاشدا پىدانى
چارەسەر لەپەكەپەكى تاپىتەدا گە بۇ ئەم مەپەستە
ئامادەكرابوو.

ۋەستاتى ئەم پىزىگرامە لەم سالانەدا بوو ھۇى زۇر توش
بوون و خىراپ بوونى دروستى خويندكاران بەشپەپەكى دىبار.
لەم تۇزىنەۋەپەدا دىبارەى زۇر بوونى توشپوونەكانى دەم و دان
دەدوئىن، ھەروھە دىبارەى ھەنگاۋەكانى خۇپاراستن و چارەسەر
بۇ راگرتن و چارەسەرى ئەم كىشەپەش.

پىشەكى:

پىش سالى ۱۹۹۰ بەريۆەبەرىنى ئەندروستى قوتابخانە تىمىكى
پىزىكى ددانى دىناردە باخچەكانى ساۋاپان و قوتابخانە
سەرەپەپەكان بۇ لىنۆپىنى ددانى قوتابيانى پۇل پەك و دوو و
سى، لەم لىنۆپىنەدا دەست نىشانى قوتابپە توشپوونەكان دەكرە
رەۋانەى پەكەى چارەسەرى پىسپۇرى ئەم مەپەستە دەكرە،

وډك ناستی نزم و، ۹۲،۵٪ وډك ناستی بهرز
۲-ریژمی تووشبووكان لهگډل زیادېوونی تمه‌ندا بهرز
دمبیت‌هوه.

۲-ریژمی نووشبوون بهیومندی به توخمی قوتابیه‌كه‌هونی‌به.
ن‌هوهی شایانی باسه نهم لښورینانه تمه‌ندا ددانه
همیشه‌پیه‌كانی گرتوته‌وهو، زوربه‌یان پیوستیان به‌پر‌گردنه‌وه
یان به‌كیشان هه‌به.

نامارم‌كانی Ask بۆ ن‌هو قوتابیان‌ه‌ی كه سمردانی لښور‌كه
(clinic) كانیانی گردوه، دهری خستوه كه زوربه‌ی قوتابیان بۆ
ماوه‌ی جیاواز جیاواز دضالیتن ب‌مدهست نازاری دان‌هوه^(۱).

چاره‌سرو راسپارده:

ن‌هو بهر نهم‌جامان‌ه‌ی پښوو ناگانار گردنه‌وه‌یه‌کی دروستی
د‌مبار‌ه‌ی دم وددانی قوتابی سهرم‌تایی راده‌گم‌ینیت، له‌بهر ن‌هوه
چاره‌سهری ن‌هو حالته‌به پیوستی به پلانی ستراتیژی هه‌مه
چه‌شنه و به‌شداری‌کردنی هه‌مه لایهن هه‌به بۆ هر
ستراتیژی‌به‌كه.

یه‌كه‌م: ب‌مدهست خستنی ناماری وورد، چونكه دیدنی کردنی
تمه‌ندا جوار قوتابیان‌ه‌(له‌گډل گرتگی‌دا) ناماری‌کی وورد له‌سهر
ناستی هر قوتابیان‌ه‌یه‌کی ناو شاری سلیمانی یا هر شاری‌کی
نزیك پيشان نادات، له‌بهر ن‌هوه پیوسته تیمی پزیشکی بۆ هه‌موو
قوتابیان‌ه‌كان بنی‌ریت و قوتابیه‌كان له‌لایهن پ‌سپ‌ورانه‌وه لښان
بنواړپت. ن‌هو كاته بهر‌نهم‌جامی لښور‌پنه‌كه هه‌بار‌ه‌ی ن‌هو كیشه
ته‌ندروستی‌به بشیومیه‌کی راست د‌م‌ده‌خات.

دووه‌م: زور‌کردنی رښمایي دروستی له‌ناو قوتابیان و ك‌س و
كارایاندا به:

۱-زیاد‌کردنی پروگرامه دروستیه‌كان له هۆكانی راگه‌یاندندا.

۲-روشن‌بیر‌کردن و راه‌ینانی مام‌وستان‌ی سهرم‌تایی و ناو‌مندی
له‌بار‌ه‌ی خ‌و‌پاراستنی دروستیه‌وه.

۳-زور‌کردنی ن‌هو بلا‌و‌گرومو سپارانه‌ی كه بۆ مندا‌ل‌ان د‌منوس‌رښ
و ده‌بنه هۆی روشن‌بیری دروستی.

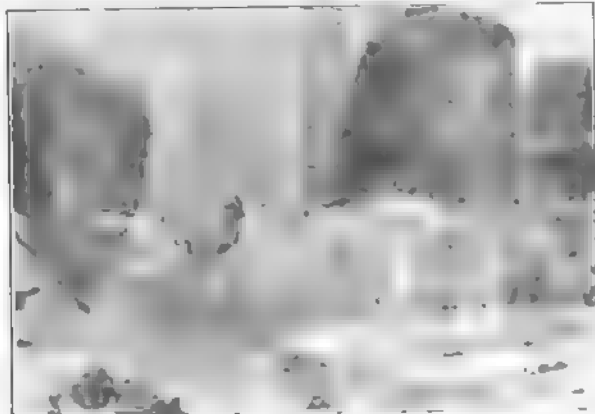
۴-زیاد‌کردنی پ‌وس‌ت‌م‌ر (به‌ژمارو به‌جور) و بلا‌و‌گروم‌ویان به‌ناو
قوتابیان‌ه‌كان وشوینی كۆبوون‌ه‌وه‌ی قوتابیاندا.

۵-پانگ‌کردنی پزیشكه پ‌سپ‌ور‌كان بۆ كۆبوون‌ه‌وه‌كانی
نهم‌جومه‌نی باوكان و دایكان.

سپ‌یه‌م: دروست‌کردنی مه‌لب‌مندی چار‌سهر له شاره‌كان و
شار‌و‌چكه‌كاندا بۆ چار‌سهر‌کردنی تووشبووان.

چوار‌ه‌م: زیاد‌کردنی ژماره^(۱) و توانستی^(۲) پزیشكانی دان و
ن‌هوان‌ه‌ی له‌و بواره‌دا كار د‌م‌ك‌ن.

پنج‌ه‌م: زیاد‌کردنی پالېشتی ههرمی (رسمی) و نا‌ههرمی بۆ ن‌هو
مه‌لب‌مندان‌ه.

ن‌هو بادله‌قه نښو نهم‌و‌یه‌یه ۲ به هۆی داته‌پینی ته‌ندروستی
ن‌ه‌ی. د‌م‌ی ن‌ه‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی
پزیه‌كه‌كان گرت‌ن‌ه‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی د‌م‌ی
به‌یومندی، به‌دات: ۵۰۰ هه‌بیت ن‌ه‌وا كه‌م‌ی كادیره‌ پزیشكه‌كان و
سهر‌كان هۆخاری گرت‌ن‌ه‌ی ب‌وون بۆ ن‌ه‌وه‌ی چار‌ه‌سهر
د‌م‌ی پ‌سپ‌كه‌س پ‌كر‌یت.

نامارم‌كانی (كه‌كه‌ی به‌ره‌م‌ت‌م‌ر بۆ ددان) د‌م‌ریان خستوه كه
یماره‌ی ن‌هو خویند‌كارانه‌ی له‌تمه‌م‌نی (۱۲-۶) سالیان و ن‌ه‌وان‌ه‌ی
له‌یه‌كه‌كانی‌ندا له‌سان‌ه‌كانی نیوان ۱۹۹۵-۱۹۹۸ چار‌سهر‌گراون(۱۱۵۰۰)
قوتابی به‌و^(۳) و، نه‌گ‌م‌ر زانیمان كه ژماره‌ی خویند‌كارانی قوتابی
سهرم‌تایی له‌شاری سلیمانی نزیكه‌ی (۷۷۵۰۰)^(۴) قوتابین، ن‌ه‌وا
ریژمی ددان نه‌خ‌وشه‌كان بۆ ژماره‌ی گشتی نزیكه‌ی ۱۵٪ دمبیت و
نهم ریژه‌پ‌ش، له‌گډل ن‌ه‌وه‌ی ریژه‌یه‌کی زور به‌رز، به‌سه‌لام
له‌راستیدا له‌ژماره‌ی راسته‌پینه‌كه‌م‌تره به‌پ‌ری ن‌ه‌وه‌ی كه توانای
كۆكه‌كه بۆ چار‌سهر‌گرتنی نه‌خ‌وش سنوورداره.

تورژینه‌وه به‌رنه‌ن‌جام:

چ‌م‌ند تیمی‌کی كوكه‌كه‌و كۆمه‌له‌ی Ask له‌روژی ۱۹۹۹/۱۰/۵ تا
۱۹۹۹/۱۱/۱۰ دیدنی جوار قوتابیان‌ه‌ی سهرم‌تاییان له‌شاری
سلیمانی گرد و(۶۷۱) قوتابی ك‌پ‌و ك‌چیان له‌پ‌وله‌كانی یه‌ك و دوو
س‌ن ن‌ه‌ی د‌م‌ی خواره‌وه بهر‌نهم‌جامی ن‌هو لښور‌پنه‌یه‌به.

پ‌ل	ژماره‌ی لښور‌او‌م‌كان	ژماره‌ی تووشبووان	ریژمی سه‌دی تووشبوو/لښور‌او
یه‌كه‌م	۲۲۱	۱۰۸	۴۶،۵٪
دووه‌م	۲۲۱	۱۸۲	۷۹٪
سپ‌یه‌م	۲۱۵	۱۹۸	۹۲،۵٪

له خشته‌كه‌وه د‌م‌د‌م‌كه‌وینت كه:

۱-ریژمی تووشبووكان بۆ لښور‌او‌م‌كان ۴۶،۵٪

چارەسەرى سەردەم بۇ ئەسلىمى

فايناستىرايد (پروپىشيا)

FINASTERIDE (PROPECIA) IN ANDROGENIC ALOPECIA

دكتۇر فەرەيدون قەقتان

مامۇستاي پىسپۇرى نەخۇشپىيەكانى پىست لە
كۆلىشى پىزىشكى ۋ كلىنىكى رايۇنكارى سىلېمانى

پىندەكات لە پاشنا تەپلى سەر ۋ تەنھا قەراغى ئەملاو ئەولاو پىشتى
سەر تووكيان پىئو ئەمىنى ، پاشان ئەمانىش لەوانىيە پروپىتىئەو .
لە ھەندى پىاودا تەپلى سەر زۇر زووتر لە پىشى سەر
دەرووتىئەو ، لە ھەندىكى دىكەدا بە پىچەوانەو لە سەرتادا ھەموو
پىشى سەر لەپاشدا تەپلى سەر ۋ لە كەمىكىش لە پىاواندا لە جۇرى
لودىك (Ludwig-type pattern) كە ھەموو قىزى سەريان
دەرووتىئەو ۋ تەنھا كەمىك بە پىشەو سەريانەو دەمىنىئەو .
بە سىرووشى ئەسلىمى لە دىواي بالقىبون دەست پى ئەكات ۋ
رېزى رووتانەو لە پىاوتىكەو بۇ پىاوتىكى دىكە دىكۆرئەت ...

لە ھەندىكى تووكى سەر بە تەوايى لە ماوۋى ۵ سالدا دەرووتىئەو
... بەلام بەشپەيەكى كىشى (۲۵-۳۵) سالى پىدەجىت . رېزى
كەندەموو بۇ مووى چالاك ۋ كۆتايى زۇر دەبىت .

بە ئاسايى ھەر ئالتىكى مووى سەرى سىرۇف بە سى قۇناغدا

تېدەپەئى :

ئەسلىمى : جۇرىكى بەردەوامى قۇ رووتانەو مە ... تازە بەتازە
جۇنىتى پەيدا بون ۋ بىنەماي كارىگەرى بۇماوۋى (جىن) (GEN)
ۋ ھۆرمۇنى ئەندىرۇجىن (ھۆرمۇنى نېرىنە) بە لىكۆلىنەو
رووتىزىئەو ۋ باش ۋ بارەمەو زامراو ئەوۋىش لە ئەنجامى ئەوۋى
كە ئامارەكى زۇر لەم جىھانەدا تووشى ئەم جۇرە قۇ رووتانەو مە
بون ۋ ئاتارەمى لەلا دروستىكردون ... ئىستاش كۆررەنكارى تەواو لە
چارەسەرى كەندەپەدا روویداو ... ھەرچەندە زۇر بە پىاوان راھاتون
ۋ كۆئ نادەنە ئەم جۇرە قۇ رووتانەو مە بەلام ھەندىكى زۇر لە پىاوان
بە باپەخەو چاوپروانى

چارەسەرى تەواون ۋ بارەكەيان بە كەموو كۆرى دەزانن ... لە سى
پىستەكاندا لە تەمەنى ۲۰ سالى ۲۰۱ % ۋ ئەتەمەنى ۵۰ سالىدا لە ۵۰ %
يان ئەم ئەسلىمەيەيان ھەيە ۋ رېزى سى پىستەكان بۇ رەش
پىستەكان (۱ : ۵) ئەسلىمى بە ئەملاو ئەولاو پىشى سەر دەست

دروستىيىنى ئووك لە رىش ، لەش و چوار پەل مرقۇنى نىزدا و تووكى بىر و بىناخەل لە ھەردوو نىرومىدا بە تەۋەننى پەيۋەندە بە ھۆرمۇنى ئەندىرۇجىنەۋە و گەشەكرىنى ئەم تووكانە ئىمالقېۋىتدا بە شىۋەيەكى گىشى يا بە لايەنى كەمەۋەلەسەرتادا گەشەكرىنەكە تەرىپە لەگەل زىادىيىنى ئاستى ئەندىرۇجىن سەرچاۋى ئەندىرۇجىن لە كۆنەندامەكانى گوون ، ھىلەكەدان و گلانىدى سەرۋوگورچىلەداپە واتە ئەم ھۆرمۇنە لە نىرومىدا ھەپە بەلام لە نىزدا رىژمەكى لە مى زۆر زىاترە . ئەو تىستۇستېرۇنە (ۋاتە ھۆرمۇنى نىرىنە) پەى كە لەشەنەكانى گوۋەمەۋە پەيدا دەپىت . ئەركى گەشەكرىنى . تووكى رىش و لەشى مرقۇنى نىرى لەسەرە .

كارىگەرى ھۆرمۇنى ئەندىرۇجىن : كارىگەرىنى ھۆرمۇنى ئەندىرۇجىن لە تووكى لەش تاپىتە بە شۆپىنەۋە (site specific) لە كاتىكدا كارىدەۋەى نىركە گەندەموۋىكانى رىش و بىناخەل و سنگ و تووكەبەرى پىش بالقېۋون بۇ ئەم ھۆرمۇنە ئەۋەپە كەچالاك و بەھىز ئەمىن ، لە ھەمان كاتدا ئەم ھۆرمۇنە موۋە چالاك و رىنگىدارمەكانى بىخى سەر بچووك و لاۋز و بىرەنگ دىكات ۋاتە دەپانكەتە گەندەموۋ . بۇ ئەم كارىگەرىيە جىۋاۋانە تا ئىستا زانست رەلامىكى روون و ئاشكرى ئەداۋەتەۋە . لىكۆلىنەۋەمەكانى كە بۇ ئەۋ نەخۇشانە ئەنجام دراۋن كە كۆنىشەنەى ناھەستىيەرى ئەندىرۇجىن (androgen insensitivity syndromes) و

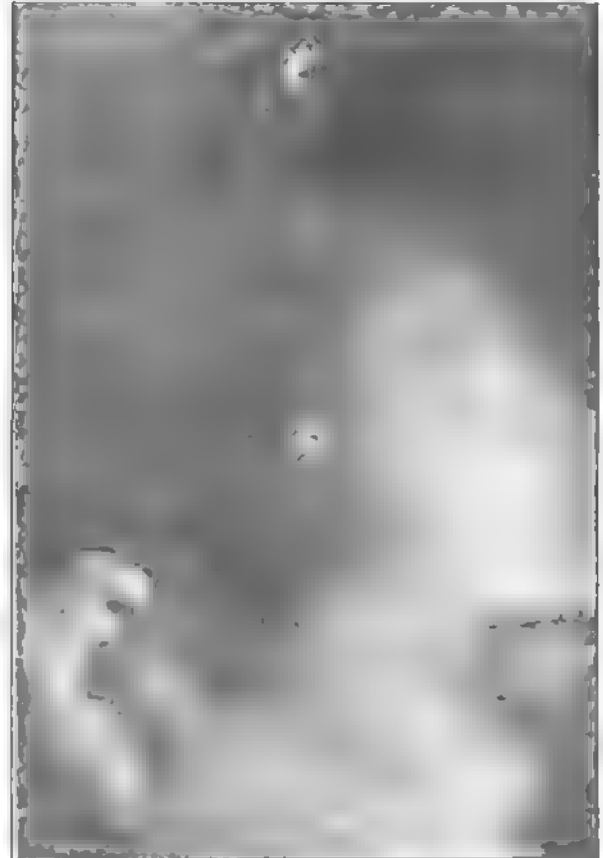
5alpha reductase type2) پان ھەپە ۋاى بۇ دەچن كە ئەسەلەى لە ئەنجامى چالاكېۋونى رىسپىتەرمەكانى (receptors) ئەندىرۇجىننى نىركى موۋ لىسەرنى داپايدىرۇتتۇستۇستىرۇن (dihydrotestosterone) پەيدا دەپىت .

زۆر چالاكېۋونى ھۆرمۇنى ئەندىرۇجىن لە ناۋ نىركەموۋەمەكاندا لەۋانەپە لە ئەنجامى كارتىكەرە شۆپىنەۋارەكان (local factors) ۋەگو زىادىيىنى ئىسارەى ۋەرگەمەكانى (رىسپىتەرمەكانى) ئەندىرۇجىن يا زىادىيىنى دروستىيىنى داپايدىرۇتتۇستۇستىرۇن لە نىركەموۋەمەكاندا پان لەۋانەپە ھۆكارەكە بۇ كارتىكەرمەكانى لەش

(systemic factors) بگەپتەۋە ۋەگو زىادىيىنى سۇپانەۋەى ئەندىرۇجىن كە ئەمەپىش رىگە خۇش دىكات بۇ گۆپىنى بۇ داپايدىرۇتتۇستۇستىرۇن لەلەپەن ئەۋ شۆپانەى كە لە تووكەۋە دوورن ۋەگو گلانىدى پىرۇستات prostate gland

5ئەلەفا – رىدەكتەمىز (5 Alpha-reductase)

ھاندەرە بۇ ئىنەزىم گۆپىنى تىستۇستىرۇن بۇ داپايدىرۇتتۇستۇستىرۇن كە ئەمەپىش ۋەگو جىۋوتىكى ئالۇز لەگەل رىسپىتۇرى ئەندىرۇجىن پەپەكەۋە دىكەن . دوو جۇرى (پەك ۋدوۋ) ى ئاپۇز ئىنەزىمى 5 رىدەكتەمىز لە بىخى سەرى بالقدا ھەپە، پەلام چەندىتى داپايدىرۇتتۇستۇستىرۇن كە لەمىپىخى سەرى پىۋادا دروست

- ۱- قۇناغى چالاك (Anagen phase) ، دوو سالى پىدەچىت
- ۲- قۇناغى گۈستەۋە (Catagen phase) : ۲-۴ ھەپتەى پىدەچىت و دەپەپتەۋە بۇ قۇناغى گەندەموۋ
- ۳- قۇناغى گەندەموۋ (Telogen phase) ، دوو مانگى پىدەچىت

لە ئەنجامى بىرە بىرە بچووكېۋونەۋەى نىركەموۋەمەكان و گۆپرانىكارى لە سوۋى چالاكى قۇ لە ئەسەلەيدا كاتى مانەۋەىقۇ بە گەندەمى زۆر دەپىت ... ۋە ئەۋ رىژمەى كە بە ئاساسى (۱۲ ، ۱۵ ۋاتە ۱۳ تال چالاكە و پەككە لە قۇناغى گەندەمىداپە دىگۆردى بۇ (0:1) .

تەمەنى مانەۋەى قۇ لە قۇناغى چالاكىدا درىزى قىزى سەر دەستىشەندەكات ۋاتە تا تەمەنى قۇناغى چالاكى زۆر بىت قۇ درىزى دەپتەۋە بەلام لە ئەسەلەيدا تەمەن و ماۋەى چالاكى قۇ كەم دەپتەۋە تا ۋاى لىدەپت كە موۋكە ناتوانىت لەپىستەۋە سەر دەپتەپىت و تەنھا كۈنى موۋمەكان دىار دەپن ، پەم شىۋەپە موۋى لاۋزى گەندەموۋ زۆر دەپن و بەھۋى ئەم لاۋزىيەشەۋە لە كاتى شتن و سەرشانەكرىندا ئەم قۇ روۋانەۋەپە بە ئاشكرا دەرەكەۋىت.

ھۆرمۇنى ئەندىرۇجىن (ھۆرمۇنى نىرىنە) ، (Androgen hormone)

ۋەدوۋى (5 ئەلغا رېدەكتەيز) ۋە لە رېكسىتىياندا جىياۋزى نىيە •
كارىگەرى ئەسلىمى ۱- ئەسلىمى لەلەپەن زۆرىيە پىياۋنەۋە
 دىياردەيەكى نەۋىستەمۇ لەبارى شىۋەى دەرگەۋەتتىن لەناۋ كۆمەلدا
 توۋشى ئالاراميان دەكت . . ھەندىكىان كېشەكەيان نەۋىيە كە پىر
 دىنۇتۇن ۋە جەۋجۇلى لەشيان كەمىر بۈۋەمۇ لەبارى سىكسىشەۋە كەمىر
 سەرنىچ رانەكېشەن ... ھەرچەندە ھەندىك لە ئەسلىمەكان كەم
 قۇيەكەيان بە ئاسىي ۋەردەگىر ۋە كارناكاتە سەر بارى دەرۋووتىيان .
 زۆرىيە زۆرى ئەۋانەى كە پىي ئالارام دىن ئەۋنەن كە زۆرىيە زۆرى
 ئوۋكى سەريان روتاتەۋەتەۋە ، ئەۋانەى گەنج ۋە زۆر زوۋ توۋشيان بۈۋە
 ۋەردەۋام قۇيان دەرۋووتىيەۋە ۋە ۋەستانى بۇ نىيە ھەرۋەھە ئەۋانەش
 كە لە ناۋ كۆمەلدا ئەسلىمەيەكەيان پىناخۇشە .. كەسانى تىرىش ھەن
 كە زۆر بە پەرۋىشەۋەمۇ بە ھەر رېكەپەك بېت داۋى رېكەچارەپەك
 دەكەن .

چارەسەرى ئەسلىمى ۱

بە شىۋەيەكى كىشى ئەۋ كەسانەى ئەسلىمەن پەك لەم جۋار رېكەپە
 ھەلدەپۇزىر ،

۱- دىيەنە پىشگۇتۇ بېچارە دەپىنەۋە ۲- پاروۋەكە (wig)

بەكاردەپىن

۲- دەرمان بەكاردەپىن ۳- چارەسەرى قۇچاندىن ھەلدەپۇزىر ..

ئەۋ دەرمانانەى كە بەكاردەپىن ئەمانەن :

۱- (۲ %) شەلى مېنۇكسىدانىل (2% Minoxidil solution) : لە
 سەرئادا ئەم دەرمانە لەرئى دەمەۋە بۇ چارەسەرى بەرزە پەستانى
 خۇيىن بەكاردەھات، پاشان شوپنەۋارى خراپى لېدەبۈۋەۋە بۇيە ۋازى
 لېپىنرا بەلام تەماشايان كىر ئەۋ نەخۇشانەى بۇ بەرزە پەستانى خۇيىن
 ئەم دەرمانەيان بەكار دەپىنا توۋكى سەريان زىيادى دەكرىد .. بۇيە
 ئىستا ۋەگە دەرمان بۇ ئەسلىمە بەكاردەپىت . لە پەكەك لە
 لىكۇلىنەۋەكاندا لە ۹۰ % يان قۇيان ئەھاتەۋە ۋە لەۋانىش ۶۰ % يان
 قۇيان چىرۋىپ بوۋ ، بەلام لە لىكۇلىنەۋەمەكى دىكەم لە ۱۵ % يان چاك
 ئەۋۋەۋە ۋە لە ۵۰ % يان روتانەنەۋەكە ۋەدەكەۋە ۲۵ % يىشيان
 بەردەۋام قۇيان دەرۋووتەۋە چاكىۋەۋەكانىش قۇيان چىرۋىپو تۇخ ۋە
 بەھىز نەدەۋو . ئەنە سۈۋد كە لىيۈۋەدەگىرا ئەۋە بۈۋە كە
 قۇرۋوتانەنەۋەكە پىي دەۋەستا بەلام داۋى ۋەستانى دەرمانەكە
 روتانەنەۋەكە دەستىپىدەكرەۋە .

۲- فایناسترىد (Finasteride - propecia) لەرئى دەمەۋە ،

ئەم دەرمانە مەكەرىكى بەتەنى جۇزى (2) ى (5 ئەلغا
 رېدەكتەيزە) (5 alpha - reductase inhibitor) ۋە

دەپىت كەمە گەر بەراۋەد پىكرى لەگەن ئەۋەى كە لە گەلەندى پىرۋىستاندا
 دىرۋىست دەپى ، بەشدارى كىرەنى ئەم داپەيدىرۋىتۋىستۋىرۋەنە بە بەلگە
 ھىشتا روۋن نەبۇتەۋە •

كەم وزۇرى (قىنى) ئەسلىمە پەيۋەندى بە چىپى توۋك لە
 لەشدا نىيە ۋاتە كەسپىكى

زۆر ئەسلىمە توۋكى سىگ ۋىشت ۋە لاقەكانى زۆرە ھەرۋەھا
 پەيۋەندى بە ئارموزۋى سىكسەۋە نىيە • ئەمە ئەۋە دەگەپەنى كە
 ئاستى ئاسىي ئىستۋىستۋىرۋىنى كە لە خۇيىدا دەۋوۋى پاش بالقىۋوون
 بەشى ئەۋە دەكات كە بىرۋىكى زۆر لە داپەيدىرۋىتۋىستۋىرۋىن دىرۋىست
 بىكات ••

روۋتەنەۋەى قۇ لە ئەسلىمە لە ماۋەى چەند سالىكىدا بەرەبەرە ۋە
 بەشۋەيەكى رېك ۋە پىك دېتە كاپەۋە ۋە پەۋەستە بەمۇ كارىگەرەنەى كە
 لە ھەر پەكە لە نىركە موۋەكاندا ھەپە •• ئەزەۋەكانى چاندىنى قۇ لە
 بىخى سەردا پىشانى ئەدەت كە قۇ پىشتە سەر گەر لە تەپلى سەردا
 چىنرا بەرگىر لە ئەسلىمە دەكات ۋە لە كاتىكە كە قۇ تەپلى

سەر لە قۇلدا ئەچىنرى نىركە موۋەكانى بىچۈك ۋە ئاۋاز دەپىن ••

ئەم دىياردەپە بۇ نەشتەرگەرى چاندىنى قۇ سوۋى لى ۋەردەگىرئىت •

بۆۋەمىي لە ئەسلىمەدا ۱- بۆۋەمىي لە ئەسلىمەدا ئالۋە
 ۋەسەلەندراۋە كە ئەۋانەى توۋشى ئەم جۇرە دەپىن لە جۇزى پەك

وون بوونى كەشتىيەكى قەزايى

ناۋانلىق قەزايى ئەمەرىكى (ناسا) سىستېمى پىئۇنەكردىنى مەترى (فەرەنسى) بەكار دەھىنا لەنەخشە رېژى دروست كوردى ئەو كەشتىيە قەزايىيە كەلەسەرەقاي سالى (۱۹۹۹) دانىئىرا بۇ سەرەكەش و ھەۋاى مەرىخ بەمەبەستى ئارەنەۋەى زانبارى مەرىبارى كەش و ئاۋەۋاى سەمەرىخ، بەلام كۆمپانىي (لۇك ھېردمۇرتن) كە كەشتىيەكەى دروست كوردەۋە لەدروست كوردىدا سىستېمى پىئۇنەكردىنى ئىنگىلىزى واتە (پى، پاونەندى) بەكار دەھىنا، ئىنچا ئىتەر پەبىنەۋەى ھەرىيەكە لەو دوۋلاپەنە ئاگادارى لەو ھەلە گەۋرەپە بىن لەنەنچامنا ئەو كەشتىيە بەتەۋاۋى وون بوو، دوۋا پەيۋەندى كورد پىۋەى لەرۋۇى ۲۲ نەمىلۋولى ۱۹۹۹دا بوو، ئەو كەشتىيە (۱۲۵) مىليۇن دۆلارى لەسامانى نەتەۋەپى ئەمەرىكى بەمىرۇدا.

ھۇى وون بوونى كەشتىيەكە لەو بەدخالى بوونە بوو گەروۋىدا لەنئىۋان (ناسا) و كۆمپانىي دروستكەرى كەشتىيەكە كەھەرپەكەيان بەسىستېمىكى پىئۇنەكردى جىۋاۋز كارىان دىكردو لەنەنچامى ئەۋەشدا كەشتىيەكە بەپىرى (۹۶،۵) كىلۋەتەر لەخولگەكەى خۇى لادەدات لەمپانەى كەشتىيىكى (۶۶۹) مىليۇن كىلۋەتەردا، ھەرچەنە بىرى لادانى كەشتىيەكە لەجاۋ دىرۋى ماۋەكەدا زۇر كەمە، بەلام ئەو لادانە بەسە بۇ ئەۋەى كە كەشتىيەكە لەشۋىنى دىبارى كراۋى خۇپىدا نەمىنئىۋ پەيۋەندى كورد پىۋەى بېچىرئ، ئەو ھەلە گەۋرەپەش بوۋە بابەتتىكى سەركى زۇرپەى رۇۋنامەكانى ئەمەرىكا كە بۇ ماۋەى چەمىد رۇۋۋىك رەخەى توندو رەقايان دىگرت لەۋەلە گەۋرەپەش بوۋە ماپەى ئەو زىانە گەۋرەپە لەسامانى نەتەۋەپى ئەمەرىكى.

گازى CO₂ ۋەك پاكىز كەرمەۋە

تېمىك لەزاناكانى زانكۇى (كارۋالاين) ئەمەرىكى گەران بەدۋى ماددەپەكى كېمىيى پاكىز كەرمەۋەى ۋا كەپەلەۋە پېسىيەكان زۇر بەباشى لادەبات و ئىنگەش پېس ناكات، زانكان لەنەنچامى ئەو گەران و ھەۋلەنەپاندا گەشتەنە دۆزىنەۋەى ئەو ماددەپەۋە ئەۋەش گازى CO₂ شى كراۋە بوو، بۇسە ئەو گازىيان ھەلېزارد چۈنكە بىرىكى زۇر لەو گازە لەسروشتا ھەپە لەنەنچامى سوۋاتندى ئارو خەلۋوز پىزۇل و ھەناسەدانەۋەى زىندەۋەرىكانەۋە، ئەو ئامبىرى بۇ ئەو مەبەستە بەكار دەھىنئى بەھىچ جۇرېك خۇى گازى CO₂ فرى ئادەتە بەلگە گازەكە كۆدەكاتەۋە لەپەلەى گەرمى ئاساپىدەۋە لەۋىر پەستانى ۱۰ ئەۋەندەى پەستانى ھەۋاپەۋە گازەكە دىخاتە يارى شاپەۋە و ئىتەر ئەو شەپە بەكار دەھىنئى ۋەك ماددەپەكى پاكىز كەرمەۋە بۇ لاپەردى پەلەۋە پېسىۋە چەۋى، پەمەش لەلەپەكەۋە ئىنگە لەگازى CO₂ تا رادەپەكى باش پاك دىكرىتەۋە، كە ئەو گازەش بۇ خۇى پەكېكە لەھۇكارەكانى دىبارەدى خانۋوى شوۋشەپى واتە گەرم دىلاتنى گۇى زەۋى لەلەپەكى تىرىشەۋە ماددەپەكى پاكىز كەرمەۋەى چاكو خاۋىن دروست دىپىت كە خۇى ئىنگە پېس ناكات و ھىچ پاشەرۋەكېش پەمىنەنەپىل.

ھانا

كۆمپانىيەكانى دەرمان لەكانۋىيە پەكەمى سالى ۱۹۹۷ دا سەركەۋەتنى بەدەستەننا .

لە ھۇناغى پەكەمەپە سى لىكۋلېنەۋە كە ۹۲۲ پىۋا بەم دەرمانە چارسەركران كە تەمەنپان (۸۱ - ۸۰) سال بوو و رۇۋانە پەك ملگم واتە پەك ھەبىيان و مەدەكرت . پەۋىنەگرتىيان پاش چارسەركردن دەرەكەۋە كە لە ۶۸۸ پان چاكىۋونەتەۋە و ۵۱ پان قۇرۋوتاندەۋەكەمپان ۋەستىنراۋە تەنھا ۶۱ پان سوۋىدان لىۋەرنەگرتەۋە، ئەۋە ۴۸% ەش چاكىۋونەۋەكەيان بەم شىۋەپە بوو ، لە ۲۰ پان بە كەمى و لە ۶۶ پان بە مامناۋەندى و لە ۲۲ پان مەجرۋەپى قۇيان بۇ گەپەۋە . لە پاش ۲۴ مانگ لە چارسەركردنەكە بەم دەرمانە لە ۵۰۸ نەخۇشپاندا چارسەرىيەكى زۇر چاك بەدەستەنئىرا كە ۲۲ پان بە مامناۋەندى و ۲۴ پان بەكەمى چاكىۋونەۋە و ۲۴ پان قۇرۋوتاندەۋەكەيان ۋەستا .

چارسەر بەم دەرمانە لەۋانەپە لە ماۋەى (۴) چولار مانگى پەكەمەدە دەرپەكەۋىت ، بەلام نەخۇشەكە بەلەپەنى كەمەۋە بۇ ماۋەى (۲۴) مانگ ئەپىن بەردەۋام بىت پىش ئەۋەى پە تەۋاۋى چاكىۋونەۋەكە ھەلېسەنگىنئىرت .

گەر چاكىۋونەۋە بەدەستەت بەردەۋام نەخۇشەكە ئەپىن ئەم دەرمانە بەكاربەنئىت ۋە تەگەر دەرمانەكە ۋەستىنراۋە پىر بەكارنەھات روۋانەۋەكە بەم دەرمانە كىۋەپى نىپە ۋەكو چۇن لە شەلى مىنۇكسىدەپل دا دەپىنئىرت .

تەنھا شۋىنەۋەرى لاۋەكى لە بەكاربەنئىتى دەرمانى ئايناسىتەراپىد (پىرۋېشيا) كەمىۋونەۋەى ئارەۋۋى سىكىس بوو لە ۱۸ ٪ ي پىۋاۋەكاندا و پاشان ئەۋەش چاكىۋونەۋە لەگەل ئەۋەى كە لەسەر دەرمانەكە بەردەۋامىش بوون، شەلى ئەم دەرمانە گەر لە شۋىنە ئەسەمەكە بەدئى ۋەكو ھەپەكەى سوۋدەپەش نىپە .

ئىستانا ھەپى ئەم دەرمانە لە ۋلاتانى ئەمەرىكا و ئەۋروپادا دەستەمكەۋىت بەلام بە نىرخىكى گران و ھېۋاى چاكىۋونەۋەى زۇرتىر لە داھاتوۋدا لىدەكرت

214

نەۋىش پۇلى (چىنى ۋمارە ۴۰) و
نەمىش سەمەركەۋىتى بەدەست
ھىئاۋە.

كاتى چاندىن

بىستەي كىلىگە لەناۋچىسەي
ناۋمىست و خوارۋى غىراقدا لە
مانگى نىساندا دەچىنرەيت بەلام
لە كوردستاندا دۈدەخىزىپ بۇ
ناۋمىستى نىسان ناۋمىكو سەمەركەي
مانگى مايس.

بىرى تۇۋ بۇ چاندىن:

بۇ چاندىن بىستەي كىلىگە
پىۋىستمان بە (۲۰۰۵) كىگم تۇۋى
باشى پاكراۋ ھەيە، و پان (۲۰۲۵)
كىگم لە بەمەركەي كە پاك
نەكراۋە.

كردارە كشتۈكالىپەكان:

بىستەي كىلىگە پىۋىستى بە
خىزمەتلىكى باش ھەيە تاۋەكو

پىدەكات و بىرىكى باشمان لەبەرھەمەكى دەست بىكەۋىت، و بۇ
چاندىن پىۋىستىمان بە خاكىكى نەرمى قىشلى شىكراۋە ھەيە
تاۋەكو بەزۋۋىي جەكەرە نكات. و دەپىت لە بەھاردا زەۋىيەكە بە
ھۈلى جارىك ۋەيان دۈۋجار بىكىلرئ پاشان گىلەكى ورد دەكرەيت،
پاشان جۈگەي ناۋەدانى بۇ دەكرەيت و ئەۋسا دىراۋەكان لى
دەكرەيت بە دوۋرى (۸۰-۶۰) سم لە يەكترى ۋە ھەروھە بىستەي
كىلىگە بىچكە لە چاندىن بە رىگى دىراۋ ھەروھە بە رىگى
دۈكان (لوح) دەچىنرەيت، بەلام بە رىگى دىراۋ باشىزە
لەبەرئەۋىي بىناسانى خىزمەت دەكرەيت ۋەكو ئاۋدان و بىزاركردن
و پاچەكۆلەۋ داپۇشىنى روۋەكەكان بەھۋى گىلى دىراۋەكان ۋە
ھەروھە قەلاچۇكردىن دەمەكانى.

لە دۋاي تەۋاۋكردىن دىراۋەكان تۆۋەكان دەچىنن لە روۋى
خوارەۋى دىراۋەكان ۋە لە بەشى سىيەكى سەمەۋى دىراۋەكان
ۋە بەدوۋرث (۳۰سم) لە يەكترى، ۋە لە ھەر چاللىكا (۲۲) تۇۋ
دەچىنرەيت ۋە بە گىلىكى وردو شىدار دىدەپۇشەيت لەپاشدا ناۋ

كوردستاندا، چونكە خاك و ناۋ ھەۋاي كوردستان زۇر لەبارە بۇ
نەم بەروبوۋە، بەتاپەتلى ناۋچەي شارمۇر.

پۇلەكانى بىستەي كىلىگە:

بەشىۋەيەكى گىشتى دەكرەيت بە دوۋىەشەۋە:

۱. پۇلە كىشۈكەكان (Runner Type) (الاصناف المدارة)

نەم پۇلەنە بەمەكانىيان لە بەشى ژىرەۋى روۋەكەكاندايە ۋە
دەپەش بوۋە.

بە پۇلە ۋەستەۋەكان (Bunch Type)، نەم پۇلەنە
بەمەكانىيان بەدەۋرى روۋەكەكاندا كۆبۈۋەتەۋە.

و لە ئەنجامى لىكۆلىنەۋە و توتۇرەنەۋە كە لە غىراقدا كراۋە
دەمەكەۋتۈۋە پۇلى (جىزە ۋمارە ۱۵۰) كە پۇلىكى ۋەستەۋە باشىرىن
پۇلە بۇ ۋلاتەكەمان لەبەرئەۋىي بەمەكانى گەۋرەيە ۋە رىزەي
چەۋرى دىمگاتە ۴۵% ۋە رىزەي تۆۋەكانى بۇ كىشى كەلۋەكانى
دىمگاتە (۶۰-۷۰%) ۋە ھەروھە پۇلىكى نىكە ھىنرايە غىراقەۋە

ئىدىرئىت تاۋىمىچى ھەمىيەت ۋە ئايىت لى ھەردوۋى روۋى
دۆرۈمىچى تۆۋەن بىچىنئىت.

ئىلگىرى گونچاۋ

۱-خاك: باشقىرىن جۇرى خاك بۇ چاندىنى بىستىمى كىلگە
بىرىتەيە لى خاكىكى قىشەلى نەرم ۋە ئاۋى
تىپا نەۋىستىت بىلەم لى خاكى قورى پەۋدا باش لىيە بىچىنئىت
لەمىر ئەم ھۆيانەنى خوارەۋە:

۱) لى خاكى رەق ۋە پەۋدا گولەكان ئاتۋان بىناسانى
بىيرىن ۋە پىتەيەپەن تاۋىمىچى ھەم بىچىن ئەمەش كاردەكەتە سەم
بىرى بەرەم، لەمىرەۋەنى باش گولەكان روۋەكەكان دەپىت
گولەكان بىناسانى خاكەكە بىيرىن ۋە جىگىرىن لەناۋىدا پاشان گلى
نەرم بەسەمىرا دىمىرئىت بۇنەۋى بەيلى داپۇشئىت.

۲) ھەروەھا لى زەۋى رەق ۋە پەۋدا زۇر بە زەھەت
روۋەكەكان ھەلەكەندىرئىت تاۋىمىچى بەرەكەمەن دەست بىكەۋىت.

بى-ئاۋ ھەۋا:

بىستىمى كىلگە بىچىنئىتى بە كەشەكى گەرم ۋە ئىشكى خۇرى
بەردەۋام ھەمە بۇ كەشەكەندى لى ھەۋىندا، بەلام بۇ بىگەبىشنى
بىرەمىكانى بىچىنئىتى بە كەشەكى مام ناۋەندى ھەمە.

كارە خىزمەت گوزارىەكان

۱) ئاۋدان: لى دۋاى چاندىنى بىستىمى كىلگە ئاۋ دەدئىت،
پاشان بەپىرى بىچىنئىت ئاۋ دەدئىت ۋە ئەمەش لەسەر جۇرى
خاكەكە ۋە بارى كەش ۋە ھەۋا بەندە، ۋە بىستىمى كىلگە بەدئىزەيى
ماۋى كەشەكەندى نىزىكى (۱۸) جىار ئاۋ دەدئىت تاۋىمىچى
بىچىنئىت.

۲) دوۋبارە چاندىنەۋى تۆۋەن. دۋاى جەكەرەكەندى
بىستىمى كىلگە ئەۋ شۈنەنەنى جەكەرەمەن نەكردەۋە دوۋبارە دەپان
چىنئىن بە ھەمەن تۆۋى پىشۋو بە زوۋىرەن كات

۳) تەمك كەندى: لەۋاى سەۋىيەۋى بىستىمى كىلگە كاتىك
دەزىزىيان كەشەتە (۲۵-۲۰) سەم روۋەكە زىادەكان ۋە لاۋازەكان
ھەلەكەندىن ۋە تەمەن باشەكان دەھىلەنەۋە ۋاتە تەمەن پەك روۋەك
لى ھەم چالىكىدە دەھىلەنەۋە.

۴) بىزىركەندى ۋە پاچەكۆلەكەندى:

بىستىمى كىلگە دوۋجىار بىزادەكەندى لەۋ گۆۋىيانەنى لەناۋىدا
دەۋى جارىك پىش تەمك كەندى ۋە جارى دوۋەم كاتىك بەرزى
روۋەكەكان بىگەتە (۵۰-۴۰) سەم.

بەلام پاچەكۆلەكەندى لەۋاى بىزىركەندى دىمىرئىت بۇ
لەناۋىرەندى گۆۋىيانە زىيان بەخشەكان ۋە بۇ وردەكەندى
شىكەندەۋى زەۋىيەكە ۋە داپۇشەنى روۋەكەكان بە گلىكى نەرم ۋە
شىدار چۈنكە ئەمە كارىكى گىرگە بۇ بەرەمە بىستىمى كىلگە
چۈنكە كەلەمەكان لەناۋ خاكىدە دوست دەپن لەمىرەۋە پىچىنئىتە
لەكەنى گولەكان گىرگەندە كەل بەدەۋى روۋەكەكاندا كۆپىكەندەۋە.

بىگەبىشنى ۋە دىۋىنەكەندى:

بىستىمى كىلگە لەكۆتەپى مانگى ھوزەمەن دا گولەكەندى ۋە
لە مانگى تىشەنى دوۋەندە بىچىنئىت ۋە نىزىكى (۷-۶) مانگ لى
زەۋىدا دەھىلەنەۋە. ۋە نىشانەكانى بىگەبىشنى بىرىتەيە لى
زەردىۋىنى ھەم ۋە گەلەكانى ۋەش بوۋىن ۋە رەق بوۋىنى كەلەۋەكان.
دىۋىنەكەندىش بەھۋى بىل ۋە پان تەۋر ھەلەكەندى لەناۋ
گەلەكەندە پاشان كەلەۋەكان لى دىمىرئىتەۋە ۋە كۆدەكەندەۋە ۋەشك
دەكەندەۋە چۈنكە رىۋەى شىپان نىزىكى لى ۴۵%.

ۋە پان بەھۋى گاسن ھەم دىمىرئىتەۋە پاشان كەلەۋەكان
كۆدەكەندەۋە ۋە بۇ ماۋى ھەفەتەمەك ۋە پان ۱۰ رۇز ۋەشك
دەكەندەۋە.

پاشان بىرەمەكانى كۆدەكەندەۋە ۋە ئىمىرئىتە ھەردەۋە ۋە لى
گەنچەندە ھەلەكەندى ۋە بىرى بەرەمەكە نىزىكى (۵۰-۴۵%)

دەردەكانى بىستىمى كىلگە:

۱) بەراز ۋە شەك ۋە بالەندە مادەندىن بە گىرگەندى تىرىن دەردى
كەشۋەكانى كە پەلامارى بىستىمى كىلگە دەندىن ۋە لەناۋى دەپن.

۲) مېۋىۋى قەۋاز جۇرە مېۋىۋىيەكە شاۋى قەۋد گەلەكان
ھەل دەمىزى ۋە روۋەكەكى زەرد ۋە لاۋاز دەپن ۋە ھەروەھا ئەم
مېۋىۋە نەخۇشى فابرىۋى دىمىرئىتەۋە بۇ روۋەكەكان ۋە بەھۋى
دەرمەنى مالاۋىيە ۵۰% بە بىرى ۵۰۰ سەم / دۇنم قەلەۋەكەندى.

۳) نەخۇشى پەلەۋىۋى گەلەكانى: ئەم نەخۇشى بەھۋى
بەكارەندىنى خولى كەشۋەكانى قەلەۋەكەندى ۋە پان بەھۋى
بەكارەندىنى داپانئىن بە بىرى ۱۵ گەم بۇ يەك كالتۇن ئاۋ.

سەراۋەكان:

۱) زراعة الحمصيل الصناعية في العراق / المؤلفان (الدكتور عبدالجيد
احمد الميونس، السيد عبدالستار عبدالله الكرکيجي)

۲) الحمصيل الحقلية / المؤلفون (الدكتور مجيد محسن الفصاري،
الدكتور جمال عبدالكريم فؤاد، السيد جعفر حسين حليم).

زەردىيە مىندالى ساوا

NEONATAL JAUNDICE

نورسېنى، دىكتور مىھمەد امىن پارام

پىسپۇرى نەخۇشەكانى مىندال

نەخۇشەكانى مىندالنى فېرېكارى سەلەيمانى

لەكاتى گۇرۇپپىسى بىلوروبىنى ئازاد بۇجۇرى پەيۋەست
لەخانەكانى جگەردا بەھۋى ئىنزالىمەكانەمە، بەسادەتەن شىۋە
(گلوگۇز) (glucose) شېرىنى پىۋىست دەپت.

مەترىسى بەرز بۇونەمە رېزىمى (بىلوروبىنى ئازاد)
لەمىندالى نۇبۇدا زۆرە چۈنكە ۋەك باسماكرد ئەم جۆرە لەناۋدا
ناتۇپتەمە مىندال تۈنەي ئەۋەى نىيە كەلمەيى مىزەمە پان لەمىرى
زراۋەمە لى رزگار بېيت.

بەلام لەمىر ئەۋەى لەجەۋرىدا دەتۈپتەمە بەناسانى ئەكاتە
خانەكانى مېشك خانە چەۋرىمەكانى ئۇر پىست و لەۋى
دەنېشپت و بەمەش رەنگى زەرد بەپىست دەت و لەمەمان كاتدا
كار لەخانەكانى مېشك دىكات و دەپتە ھۋى تېكشكاندىن
مىندالەكە تۈۋى ئىفلىجى مېشك دەپت، بەپىچەۋەنەمە ئەمەۋە
(بىلوروبىنى پەيۋەست) كەلە جگەرمە دەردەچىت لەمىر ئەۋەى
كەلە ناۋاۋدا دەتۈپتەمە بەناسانى لەكەل ئاۋى زراۋدا بەھۋى
بۇرىمەكانى زراۋەمە دەرۋىتە ناۋ رىخۇلەۋ ئەگەر بگاتەمە خۈن
لەشى مىندالەكە تۈنەي ئەۋەى ھەپە لەمىرى مىزەمە لى رزگار
بېيت.

لەمىندالى ساۋادا رېزەپىسى بىلوروبىن لەمىرى سى ھۋى
سەردەكەۋە بەرز دەپتەمە:

۱- لەمىر ئەۋەى ھىشتا جگەرى مىندالى تازەمەۋ، يەتەۋاۋى
خۋى نەگرتە، پان لەمىندالى (ئەبەكامدا) ئەم مىندالى پىش
ۋەخت لەدەك دەپت پان ئەۋەى كەگۇشە تەۋاۋى
نەگرتە Premature جگەرى ناتەۋاۋە كەمۋكۈرى ھەپە
لەفەرمەنى ئىنزالىمەكاندا، دەپىن كەمگەر بىلوروبىن
بەپىزەمەكى سۈرۈشتىش زىادى كرىپىت جگەر تۈنەي ئەم
گۇرۇپپەنى نىيە لەمەمان كاتدا بەھۋى كەم خۋاردى مىندالەكەمە

زەردىيە بەماناى زەرد ھەلگەپانى پىست، سېنەى چاۋ،
روپۇشى ئەۋەم بە ھۋى زىانەۋىنى رېزىمى
بىلوروبىن (Bilirubin) لە شەكانى لەشدا.

ئەم زەردىيەمە لە ئەنجامى تېكشكان و ھەلۋەشاندەۋەى
خۇرۇكەى سۈرى خۈن پەيدا دەپت، پاش ھەلۋەشانى ئەم
خۇرۇكانە (ئاسن، پىرۇتېن، مادەى پۇرەپىرېن- Porphyrin
Ring) دەردەچىت، ئاسن و پىرۇتېنەكە بۇ دىرۈست بوۋى خۇرۇكەى
نۇى بەكار دىت، بەلام پىرۇپىرېنەكە لەناۋ لەشدا دەگۇرۋىت
بۇ (بىلوروبىن) كە ئەمىش (رەنگى زەرد بەلەش دەت).

ئەم جۆرە بىلوروبىنەى كەدەردەچىت پى دىۋىت
بىلوروبىنى ئازاد (Free bilirubin) پان (Indirect bilirubin)
لەسەپتەكانى ئەم جۆرە بىلوروبىنە ئەۋەى كەبەناسانى
لەجەۋرىدا دەتۈپتەمە بۇ خانەكانى مېشكى مىندالى ساۋا
مادەمەكى زەھراۋىيە، ئەم جۆرە بىلوروبىنە پىۋىستە بگۇرۋىت بۇ
جۇرۋىكى دىكە كەپى دىۋىت (بىلوروبىنى پەيۋەست
Conjugated Bilirubin) پان (Direct Bilirubin) ئەم جۆرە
گۇرۋىنە لەخانەكانى جگەردا روۋدەت بەھۋى بوۋى چەند
ئىنزالىمەكە (Liver Enzymes).

ئەم جۆرە بىلوروبىنەى كەدەردەچىت لەناۋاۋدا دەتۈپتەمە
لەپىگەى بۇرىيە ۋەدەكانى زراۋەمە گۇدەپتەمەمە دەرۋىتە ناۋ
رىخۇلە بارىكەۋە پارمەتى ھەرس كرىنى خۋاردى دەت، ئەم
جۆرە بىلوروبىنە بەپىزەمەكى زۇرۇكە لەخۇنەدا ھەپە لەكاتى
لەش ساغىدا، بەلام لەكاتى گىرانى بۇرىمەكانى زراۋدا پان لەكاتى
تېكشكانى خانەكانى جگەردا رېزىمەكى لەخۇنەدا بەرز دەپتەمە
ئەگەر بگاتە خانەكانى مېشك مەترىسى كەمترە لەجۆرە
بىلوروبىنە ئازادەكە.

ھۆى سەرمكى زىاد بونى (بىلوروبىنى پەيۋەست) گىرانى بۆرىەكانىزراۋە يان تىكشكانى خانەكانى جگەرە كەدەبىتە ھۆى كەرانەۋەى بىلوروبىنەكە بۇ ناۋ خوۋىن، بەلەم ۋەك باس كرا ئەم جۆرە لەناۋدا دىتۋىتەۋەمۇ ئەكەر بگاتە خانەكانى مىشك مەترسى زۆركەمە.

زەردۋىى بەشۋەيەكى گشتى دەبىت بەدۋو بەشەۋە:

۱- زەردۋىى گىراۋ (Obstructive Jaundice) ئەمەش لەناكامى گىرانى بۆرىەكانى زراۋا روۋدەت ۋەزىمى بىلوروبىنەكەى كە بەرز دەبىتەۋە لەجۆرى (بىلوروبىنى پەيۋەستە) كەلە ناۋدا دىتۋىتەۋە ئەم جۆرە زەردۋىە لەمىندالى ساۋادا زۆر باۋنىە.

۲- زەردۋىى نەگىراۋ (non- obstructive Jaundice) ئەم جۆرمىان زىاتەر لەمىندالى ساۋادا بلاء ۋە جۆرە بىلوروبىنە بەرز بوۋەكە (ئازادە) ۋ تەنھا لەجەۋرىدا دىتۋىتەۋە.

زەردۋىى نەگىراۋ (non- obstructive Jaundice)

بەگۈزەى جۆرىى ھۆكارمىكانى بەجەند بەشۋەىكەۋە دابەش دەبىت:

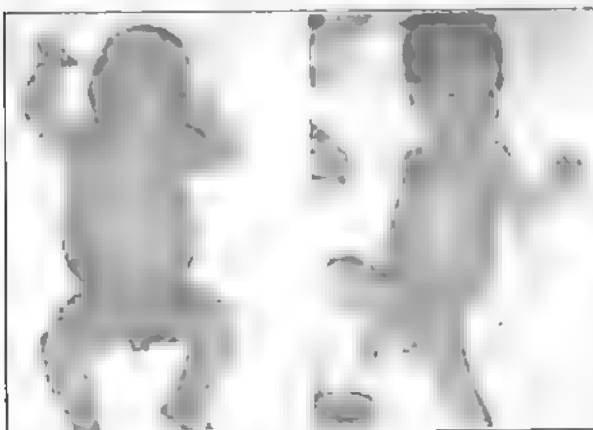
۱- زەردۋىى فسىۋلۇزى- Physiological Jaundice-يا زەردۋىى سروشتى بەھۆى بەرز بوۋەۋەى رىزمى (بىلوروبىنى ئازاد) لەمىندالى ساۋادا زۆرىەى مىندالە تازىۋەۋەكان توۋشى ئەم جۆرە زەردۋىە دەبن لە (دوۋەم) رۆز يان (سىيەم) رۆزى زىانپانەۋە (ئەك ئەمكەم رۆزدا).

ئەم جۆرە مىندالەنە نەخۇش نىن ۋ ھەروەھا ھىچ جۆرە نىشانەيەكى كەم خوۋىيان نىە (Haemolysis). ئەم جۆرە زەردۋىە لەۋەى ھەقتەيەك تالەد) رۆزدا كۆتايى دىت، ھۆى ئەم زەردۋىە نەۋەيە كەھىشتا ئىنزالەمەكانى جگەرى مىندالە ساۋاكە بەتەۋاۋى پى ئەگەپشتۋە.

ھىچ چارەسەرىك بۇئەم جۆرە زەردۋىە پىۋىست نىە. (ۋىنە ل. ۱۰۲).

۲- زەردۋىى مىندالى نەبەكام (Premature):

مىندالى نەبەكام بە مىندالە دىتۋىت كەكشەكەى

شەكرى (كلوكۇز) كەزۆر پىۋىستە بۇ ئەم كرادە رىزەكەى كەمە لەخوۋىندا.

۲- ھەندىك چار بەھۆى زۆرى تىكشكانى خپۆكە سوۋەكانەۋە رىزمەكى بىلوروبىن زۆرىزاد دىكات لەلەشدا ۋەك لەكانى ھەلۋەشەۋەى خپۆكە سوۋەكانى خوۋىندا بەھۆى ھەر ناتەۋاۋىەكى ئەم خپۆكانەۋە بىت كەپى دىتۋىت (Haemolytic Anaemia). لەھەندى مىندالدا لەۋانەيە ھەردوۋ ھۆيەكە ھەبىت.

۲- گىرانى بۆرىەكانى زراۋ بەھۆى ناتەۋاۋى زگماكى (Congenital anomaly) يان بەھۆى ھەۋەرىنى جگەرۋ تىكشانى خانەكانەۋە (Hepatitis).

شاينى باسە كەتەنھا بىلوروبىنى ئازاد دىتۋىت بگاتە خانەكانى مىشك زىانى لى بىدات چۈنكە ۋەك باسكرا لەجەۋرىدا دىتۋىتەۋەمۇ بىناسانى دىكاتە مىشك ۋەلەبەر ئەۋەى ئازادە ئەم زىانە دەبەخىت، خۇنەگەر رىزمەكى باش پىرۋتىن لەجۆرى (ئەلبومىن- Albumin) لەلەشدا ھەبىت كەلەكەئىدا پەيۋەندى بىستىت ۋ بىت بىلوروبىنى پەيۋەست ئەۋا زىانەكەى كەم دەبىتەۋە.

كەۋاتە بوۋىنى پىرۋتىنى (ئەلبومىن) زۆرگىرگە بۇ ئەم كۆرانكارىە، بەلەم بەدبەختانە مىندالى نەبەكام (Premature) ھەم (ئەلبومىن) كەم ھە: ھە ھەم (كلوكۇز) كەنەشەش مەترسىكە لەسەر مىندالەكە زىاد دىكات. ھەندىك ھۆى دىكە ھەيە ئەم مەترسىە زىاد دىكات ۋەك زىاد بوۋىنى ترشى لەش (Metabolic acidosis) يان كەم بوۋەۋەى رىزمەكى نۆكسجىن لەلەشدا (Hypoxia).

لە (۲،۵ كىگم) كەمتر بېت (كىشى مىندالى سىرۇشتى لە ۲،۵-۲،۵ كىگم دەپىت).

ھ- ھەندىك دەرمان ۋەك ئەسەرىن Vitamin-K. چارەسەر: پېۋىستە ھەممو ھەلىك بىرېت بۇنەۋى رېزەى بىلوروبىن زۇر بەرزىنەبىتەۋە لەلەشداۋ ئەگەر زۇر بەرزىۋوۋە بەرېزەپەكى ترسناك پېۋىستە ھەلى پەپەلە بىرېت بۇ: ۱- گۇرېنى خۇنى مىندالەكە: ۋالە دەرھىنانى خۇنە ژەھراۋىكە بەشۋىمەكى ھىۋاش ۋە ھەمان كاتدا خۇنىنى پاك دەكرېتە لەشى مىندالەكەۋە دەپىت ئەم كىدارە لەشۋىنىكى پاك ۋاۋىنى تاپەتدا بىرېت كەۋەك ھۇلى ئەشتەرگەرى پاكز كرابېت ۋەكىدارەكە بەنەشتەرگەرى لەقەلەم دەرېتو لەرىكى خۇن بىرېتىكى گەۋرەپى نساۋكى مىندالەكەۋە ئەنچام دەرېتو لەھەمانكاتدا بەھىۋاشى خۇنى پاك دەكرېتە مىندالەكەۋە. ب- لەھەندىك كۇرپەدا كەرىزىمى زەردۋىكە زۇر بەرز نىە بەرېگەى ئىشك چارەسەر دەكرېت (ھلورسنت) كەنەمىش ئەبېت بەدۋىرى (۱۰) سەم لەلەشى مىندالەكەۋە دۋور بېتو مىندالەكە رۋوت بىرېتەۋە لەزېرىداۋ چاۋى بەچاكى بېسەرتىت چۈنكە ئەۋ جۇرە رۋوناكىە نىزىكە كار لەچاۋ دىكات بىتاپىبەتى لەكۇرپەلەدا، ئەم تىشكە لەكۇپى (نېۋى) سېى تاپىبەتەۋە ۋەردەگىرېت.

ھەندىك لەزاناىان ئىستاش لەۋىاۋەردەن كەدەرمانى (فېنوبار بېتۋىن) (Pheno barbiton) يارمەتى كۇرپەكە دىكات بۇ ئەۋەى لەۋ م'ە ژەھراۋىە رىزگارى بېت.

۳- زەردۋىى خېزانى (Congenital Familial non- haemolytic Jaundice)

ھۇى نەبەكامىەكەى (كەشەنەگىرەكەى) پان بەھۇى ئەۋەى كەپىش ۋەخت لەدايك بوۋە (بەحموت پان ھەشت مانگى) ۋاخۇد نۇمانگى تەۋاۋ كىدۋە بەلام لەبەر ھەر ھۇمەك بېت كەشەى نەكرىدۋە، ھەردۋ جۇرەكە مىندالى نەبەكامى پە دەۋىرېت. ئەم جۇرە مىندالەنە بەھۇى كەمى كەشەى لەشيانەۋە، جگەرو ئىنژاپمەكانى زىاتەر كەم كەشەبۋون ۋەردۋىكە زىاتەر رۋودەدات ۋە مەترسى زىاتەر ۋەك لەمىندالېتكا كەكەشەى تەۋاۋى كىدېت. شاپانى گۈتە كەزەردۋى مىندالى نەبەكام ھىۋاشتر رۋودەدات ۋە لەۋانەپە زەردۋىى فىسۇلۇزى لە (پىنچەم) رۇز تا (ھەشتەم) رۇزى لەدايك بوۋەكەى دەرېكەۋىت ۋە لەۋانەپە رېزەپى زەردۋىكە نىگانە ئاستىكى ترسناك ۋەگەر لەمىشكدا چىگىر بوۋ ئەۋا تۋوشى نىفېلىچى دىكات ھەر لەبەر ئەمەپە كەزەردۋى مىندالى نەبەكام زىاتەر ترسناكەۋ دەپىت باۋك دايك زىاتەر پەرۋشى چارەسەرى بىن، جگە لەۋەش بەھۇى كەم خۋاردنى ئەم جۇرە كۇرپانەۋە رېزەى پىرۋىن (ئەلبۋىمىن) ۋە شەكرى (كلوكۇز) كەمە لەناۋ لەشيانداۋ پەمەش كىدارى گۇرېنى بىلوروبىنى ترسناك بۇجۇرى دىكە بەكەمى رۋودەدات ۋە ژەھراۋى بوۋ زىاتەر لەناراداپە. كەۋاتە بەشۋىمەكى گىشتى ئەم ھۇيانەى خۋارەۋە زىاتەر يارمەتى ژەھراۋى بوۋ دەمەن:

- ۱- كەم بوۋى پىرۋىن لەلەشدا Hypo- Albuminaemia.
- ب- كەم بوۋى رېزىمى شەكرى لەش Hypogly caemia.
- ج- كەمى نۇكسجىن لەلەشدا Hypoxia.
- د- زىادىۋونى ترشى لەش Hatabolic Acidosis.

ئەم جۈرە زەردوۋىيەگە زۆرۈر كەلمەسە، ئەمەندىك حېزاندا زىياتر لەمەك مىندال توۋشى دەپىت پاش ئەدايك بوون (Crigier- Najjar syndrom) بىھەۋى كەم بوونى ئەم ئىنزايمانەي كەلەجگەردا ھەن بىشىۋىمەكى زىكەمكى ئەم جۈرە ۋە تەلەنە توۋشى زەردوۋىيە دەپن.

۴- ھەلۋەشەنەۋىي خېۋىيە (Haemolytic Anaemia) ئەم جۈرە زەردوۋىيە بىھەۋى جەند ئەگۈنجانىكەۋە روۋدەپت ۋەك:

۱- ئەگۈنجان ئەگروپىي خېۋىيە ئەسەر پىنەماي (Rh) لەنەنچامى ئەم توۋىزىنەۋەنەمى كەلەنەۋەروپادا كىراۋە دەرگەۋەۋە كەنەزىكەي (۶۸۲) دىنىشتەۋان ئەگروپىي خېۋىيەكانىپاندا كەلەسەر خېۋىيە سۈرەكانى خېۋىيە جۈرە مادەپەك ھەپە پىي دەۋىرەت نۇرە پەيدانگەر (Antigen) ۋە پەمانە دەۋىرەت (Rh+) پۇزەتەپ، ئەم ۱۷% پەكەي ئەم مادەپەپان نىيە پىيان دەلەن (Rh-) نىگەتەپ.

ئەگەر داپىكتەك پۇزەتەپ بو ھېچ كىشەپە نىيە. ئەگەر (نىگەتەپ Rh) بو ئەم پەكەم كۆرپە ئەدايك دەپىت ۋە ھېچ كىشەپەك نىيە پەلام لە كاتى ئەدايك بوۋنەكەدا ئەگەر ھەندىك لە خېۋىيە مىندالە ئەدايك بوۋنەكە كەپەسەۋە بۇ ناۋ خېۋىيە داپىكەكە ۋە خېۋىيە مىندالەكە (پۇزەتەپ) بو ئەم لەشى داپىكەكە نەشارمەزايە پەرامپەر پەم دۇپەداگەرە (نەنچەتەپە. Antibigen) ۋە دۇمەن Antibody دروست دەكات پەرامپەرى كاتىك كە داپىكەكە بۇ دوۋەم چار سكى پىر دەپىت پەمىندالەكە دىكە كە خېۋىيەكەي (پۇزەتەپە) ئەم دۇر تەنەنەي داپىكەكە ئەمىندالەندا تىكەن پە خېۋىيە كۆرپەكە دەپن ۋە دۇپەتە دروست دەپىت ۋە خېۋىيەكەي خېۋىيە مىندالەكە تىك دەشكىت ۋە كۆرپەكە توۋشى كەم خېۋىيە زەردوۋىيە دەپىت ۋە ھېشتا لەناۋسكى داپىكەكە پەۋ پەزەردوۋى ئەدايك دەپىت لەپەر ئەۋە ھەۋە داپىكەكە خېۋىيەكەي (نىگەتەپ) پىت پەكسەر پاش ئەدايك بوونى مىندالى پەكەم پان پاش لەبار چوۋنى مىندالى پەكەم دەپىت جۈرە دەرەزىكە لەخۇي بىدات بۇ ئەۋە ھەر خېۋىيەكەي (پۇزەتەپە) كۆرپەكەي چوۋىيە ناۋ لەشەپەۋە ئەناۋ بىرەت ۋە نەھىلەرتەكە لەشى داپىكەكە دۇمەكى دروست بىكات.

ب- ئەگۈنجان ئەگروپىي خېۋىيە ئەسەر پىنەماي (ABO) -

ئەم جۈرە ئەگۈنجانە كەمەۋە ھەتەۋەكو خېۋىيە داپىكە مىندالەكە لەپەك نەزىك پىت ئەگۈنجانەكە كەمەزە بۇ ئەۋەنە ئەگۈنجان پەم شىۋىيەكەم دەپىتەۋە ئەسەرەۋە بۇ خوارەۋە

داپىكە	كۆرپەلە
O	A ياكى B
A	B ياكى AB
B	A ياكى AB
AB	مىندالەكە ھەرچى پىت ئەگۈنجان

ھەندىك چار لەم ياسايمىش لادىدات كە لىرەدا دەرەتەي پاش كىردى نىيە.

ج- ھەندىك چار خېۋىيە سۈرەكانى خېۋىيە بىھەۋى نەبوۋنى (ئىنزايمە) ئىكەۋە كە پىي دەۋىرەت (G. B- P.D) مىندالەكە لەۋەنەپە توۋشى ھەلۋەشەنەۋىي خېۋىيەكان ۋە زەردوۋىيە پىي ئەگەر جۈرە دەرمانىكى ۋە رىگىر ۋەك: سلفا - گلورا مىنكۇل- ئەسەرەن... ھەند.

زىراۋىي گىراۋ

ۋەك پاشمان كىرد ئەم بىلورۋىيەنى كەلەم روۋدەۋە دەرەجەت ۋە دەگاتە خېۋىيە جۈرە پەۋەستەۋە مەترەسى نىيە ئەگەر پەزىمەكە كەم بىكاتە خانەكانى مېشك پەلام مەترەسى دىكە ھەپە كە لىرەدا دەرەتەي پاش كىردى نىيە ۋە لەمانەش

۱- دروست نەبوۋنى بۇرى زىراۋى زىكەمكى Congenital biliary Atrasia

۲- ھەۋەگىردى جىگەر Hepatitis

۳- لۈى ناۋ جىگەر ۋەك Tumour, Haemangioma, Cyst

"زەردوۋىي شىرى داپىكە"

Breastmilk Jaundice

ھەندىك مىندالى ساۋا پەتاپىمى ئەم مىندالەنە كەلە پەكەم رۇزى ژاپانەۋە شىرى داپىكە دەخۇنە توۋشى جۈرە زەردوۋىيەك دەپن كە رىزەي زەردوۋىيەكەي زۇر پەزىيە ۋە ھۆپەكەشى ھېچ ھۆپەك ئەم ھۆپانەي سەرەۋە نىيە.

ھۆى زەردوۋىي ئەم جۈرە مىندالەنە دەگەرەتەۋە بۇ شىرى داپىكە كە ھۆرۋىنى داپىكەكە جۈرە ئەنچامىكى لى دەرەجەت كىر لە ئىنزايمانەكانى جىگەر دەكات ۋە سىتى دەكات ۋە پەمەش كۆرپەنى بىلورۋىيى نازاد بۇ جۈرەكەي دىكە كەم دەپىتەۋە مىندالەكە زەرد دەپىت.

دەتەنەن ئەمە پەمەلەنەن پەۋەي كە مىندالەكە بۇ ماۋەى دوو رۇز (۱۸) كازىر دوور دەخۇرەتەۋە لە شىرى داپىكەكە (شىرى ژىنكى دىكە پاخود شىرى دەست كىرد بۇ ئەم دو رۇزە پىخوات)، پاش ئەم ماۋەپە دەپىنەن كە زەردوۋىي مىندالەكە كەم دەپىتەۋە چاك دەپىتەۋە. پاش ئەم ماۋەپە. دەپىت سەر لەنۋى مىندالەكە شىرى داپىكى خۇي پىخوات ۋە ھېچ مەترەسەك لەۋجۈرە زەردوۋىيە نىيە ھېچ دەرمانىكى ناۋىت.

دەپىت ئەماۋى ئەم دوو رۇزەدا دىكەكە شىرەكە دەرەپىنەت

بۇ ئەۋەي لەمەكىدا كۆنەپىتەۋە پىيە ھۆى نەخۇشى پان ھۆى كەم كىردى.

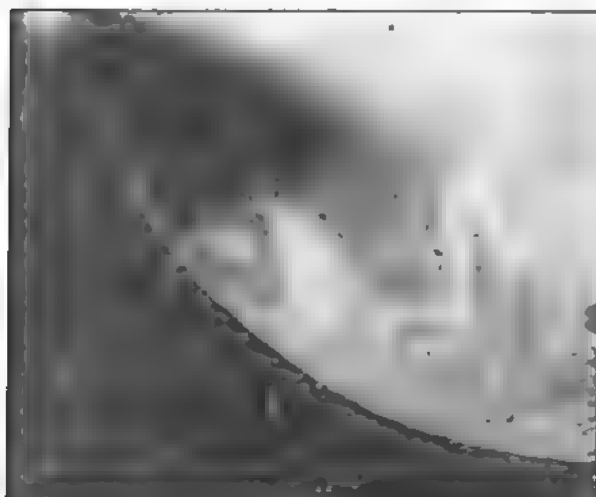
گريمانەكانى

دروستىبونى گەردوون

زانا رەئوف

پېشەۋى ھەموويان زاناي فيزياناسى ئەمەرىكايى (جۇرج كامۇف) بوو..

ئەم گريمانەيە دەئەت .. گەردوون بە تەقېنەۋىيەكى مەزىن دەستى پېكىرد، ئەم تەقېنەۋىيەش ۈك ھەر تەقېنەۋىيەكى ناسايى نەبوو كە لە سەرزەۋى روودەت پان لە شوئىنكى دىارى گەردووندا كە لە چەقېكى دىارىكراۋى گەردووندا دەست پېدەكات و بە جۈاردەۋرى خۇيدا پلاۋدەيىتەۋە و بەناۋ ھەزا و گەردووندا پەل دەكېش..

بۇجۈۋنەكان كە لە سەرمەكانى گەردوون و كۇتايىيەكەى ۈە دروستىبونى گەردوون دەكۇنەۋە، يەككە لەۋ بابمەنەى كە زۇربەى رووناكېرمەكان و زاناکان و ھەيلەسۈفەكان گرنكى پېدەمەن و لىۋى دەكۇنەۋە..

گريمانەى زۇر ھەيە باس لەم بابمەنە دەكات، ھەموۋى لەسەر يىناغەيەكى زانستى و ھەلسەقى تۇكەمە دەرئۇراۋن، بەلام تاكو ئىستا، تەنھا سى گريمانە ھەيە بۇ شېكىرنەۋەى دروستىبونى گەردوون كە بەتەۋاۋەتى پىشتيان پېدەبەستىرئەت، سى گريمانەكەش ئەمانەن..

(۱) گريمانەى تەقېنەۋەى مەزىن.. (مەزىنە تەقېن)..

(۲) گريمانەى بارى جېگىر..

(۳) گريمانەى لەرمەردە گەردوون..

يەكەم/ گريمانەى تەقېنەۋەى مەزىن .. ئەم گريمانەيە بە يەككە لە گريمانە سەركەۋتۈۋەكان دىارۋە، ۈە لە ھەموويان گرنكۇرە و ناويانكى ھەموۋ ناۋەندە زانستىيەكانى ھەزاند..

گريمانەى تەقېنەۋەى مەزىن The Big Bang Theory لەلاپەن زاناي گەردوونناسى بەلۇزىكى (ئىلەۋارد لۇمىتېر) ۈە، لە سالى ۱۹۲۷ بۇ يەكەم جبار ئەم گريمانەيە دىار.. بەلام پاش ماۋىيەكى كەم ۈزى لىئەننا..

دۈاتر چەند گەردوونناسىك و ھىزىك ناسىكى دېكە ئەم تىۋرەپان لەنامىزگرت و ھەۋلى پەرمېدانى تىۋرەكەيان دا، ۈە لە

خویان .. وەك له سەرموود باسماں كرد .. پلهی گەرمایه گەل
 قەبارەى گەردوونیان پێچهوانیە.

پله‌ی گهرما و قه‌بارهی گهردوون

واته ۰ سمرقا قەبارى گەردوون كەم بووه، كەواته پەلى گەرما
زۆر زۆر بووه نواتر به فراوانى گەردوون، پەلى گەرما ورسا ورده
نزم دەبىتەوه لىزموه شتاك بەدى دىمكەين شەوىش ئەودەيه كە
سمرقا قەبارى گەردوون كەم بووه به گوێرى بەراوردكر دنى
پەلى گەرما ئىستا و ئەوسا و هەمان بۆچوونىش دەستىت
بەپىچەوانەوه پاسى ئىوېكەين.. واته به بەراوردكر دنى قەبارى
گەردوون ئە ئىستا و ئەوسادا، پەلى گەرما بەرمو نابزىن دەچىت.
گەردوون ساتىك ئە ساتەكان لەدايك بوو، بەمانا ئە ساتى

روودانی تهقینه‌وهی مه‌زن‌دا له‌دایک بوو .. وورده ورده دهستی کرد به فراوان -بوون و گه‌وره‌بوون له‌سه‌نجامی دهر-پهرینی پێکهاته‌کانی بۆ دهمروه و به ورمیهکی بهرز تاکو ئێستاش به خێراییهکی زۆر ده‌جووئیت، و باش نه‌وهی وزمه‌کی که‌مه‌به‌تته‌وه، بهم ده‌بیئت و له کۆتاییشدا و روژیک له روژان ده‌مریت؛ کات پێش ته‌قینه‌وه‌که واتای نه‌بوو، ده‌وی ته‌قینه‌وه‌که بوونی کات دروستبوو به‌لام شوین واتای هه‌بوو، به‌وهی نه‌و بۆشاییه‌ که گه‌ردوونی سه‌رماتی داکری کردبوو..

کهواته به‌گوږه‌ی گریمانه‌ی ته‌هینه‌وه‌ی مەزن (مەزنه ته‌هین)، گەردوون سەرماو کۆتایی هه‌یه.. له نیوانیشیاندا ماوه‌یه‌کی کاتی نادیار هه‌یه، به‌لām سنووداز...

دووم: گرمیانهی باری جیگیرو.. Steady State Theory

سفرهای نهو پالشتیه به هیزه و سفر کوتنه گهر بهی که
گرمانهی تهینهوی مهن بدمستی هینا، له دهر نه نجامی
لیکولینهوه همزموونی و تیورییه گانهوه هاته ناراه و تاکو

ئەم تەقەننەمە مەزىنە لى يىك كاتتا بى ھەممو لايەكتا
دەتتەقايەمە و بىناو ھەممو قىزىنا لى ساتىكتا پلاوبويەمە، وە لى
نەنجامى ئەمە ھەر تەنىك تىايدا بىرەمە دەرەمە دەرەپەرى لى
تەنۆلكەكەنى بىكە دوور كەوتۈنەمە، بى كورتى تەقەننەمەكە بىوۈە
ھۆى كىشان و پلاوبوونەمە..

همر له سهرمتاوه تمقینه‌وی مه‌زن هه‌موو گه‌ردوونی گه‌رت‌ه‌وه و تا‌کو نی‌ستا له باری ک‌شان‌دایه و بلا‌ود‌می‌ته‌وه..

پله‌ی گهرمای گمردوون له سمره‌تای تمهینه‌وی سمرزندا زوړ
 سمرز بڼووه.. تاراددوی ناکوتایی.. به مانا له کاتې سمردا پله‌ی
 گهرما له لوکنه‌دا بڼووه، تیرمدا پله‌ی گهرما و کات به پیچه‌وانه‌ی
 په‌کتربوون کاتیک کات زیادی کرد پله‌ی گهرما ورده ورده که‌می
 دمکې... تا گه‌شته سمد همزار ملیؤن پله‌ی گلشن^(۱) پاش
 تیر... دینی کات به ماوی ۰،۰۱٪ چرکه‌!، ثم زمه‌منه (کانه)
 دمپیته سمرتا بۆ نیمه و و سمرکردنی به‌ردوامی دابه‌زینی پله‌ی
 گهرمای گمردوون له ماوی سی خوئلکی په‌که‌مدا..

لەم ھۆناغدا گەردوون زۆر سا. ڕ. ھوو و بریتی ھوو لە
تیکەلەیمک لە ماددە و تیشک، زۆر زەحمەت و گرانیش ھوو
حیاکەر ناڵەن ھوو، سەر مەڕای ئەو کەشانیە، خێزانیە، گەردوون ئەو ماوە
کاتییدا لە باری ھاوسەنگی گەرمایدا ھوو..

نهم پله گهرما پهرزه وای کرد که پیتکاته‌کانی ماده‌دی ناسایی
دروست نه‌بیت، وک گهردمکان و گهردیله‌کان هه‌بوون وک
ئه‌لکر ئه‌مکان و پوزیتر ئه‌مکان و هۆتۆنه‌کان و نیوتر ئه‌مکان و
مژه‌کانیان.

[illegible]

ژماره و ریږه‌ی وزی فوټونګان که گمردوونی سمرتایی
پېرګرېبوووه یمګسان بسو به ژماره‌ی وزی تهنولکه
سمرتاایمګان .. چری گمردوون ژور پهرز بو.. بو نمونه
تهنولکهمی وهک (نیوترینو) که نیستا چمندین ماوه‌ی دریز
دهبریت و یهنو هه‌موو شتیګدا تیه‌مپریټ که له پهرده‌میدا
بیټ یان بکومته سمر ریګه‌کی، پهرده‌وامیشه لاسر جووله و
بې وستان، لهو سمرده‌مدا (کاتی لمدایک بوونی گمردوون) نهم
تهنولکه‌یه (نهمدتوانی) تهنامت له شوینی خوشیدا
دووریکه‌وتوه.

نیست گهردوون لهوانمیه بی کوتایی بیت نهمهش مانای
 نهومیه کمله سمرتا شدا بی کوتایی بووه.

زاناکان جوارچیووی گمردوونیان به ۱۲۵ هزار ملیون سائی
رووناکی^(۴۴) خملاندووه بگوزیری چند بوجوونکی ماتاتانیکی

كە (۱ سم) ۲ لە ماددە ماۋى ۱۰^{۱۰} سالى دەۋىت بۇ دروست بوون! ،
ئەمەش كاريكى ھىجگار خاۋە..
زاناي گەردووناس (فرېد ھۇيڭ) يەككە بوو لە لايمىنگرانى
ئەم گريمانىيە..

سىنىم: گريمانىيە لەرەلەرە گەردوون The Universe Oscillation Theory

ئەم گريمانىيە ۋاي بۆدەجىت، كە گەردوون لە حالەتى كشان
و گرۇببوندايە (جوونە يەك)، دواتر تەقنىيە ۋە جارىكى تر
كشان و گرۇببون.. تاد، كەۋاتە شىۋە لەرەلەرى ۋەركىتۈۋە ئەم
گريمانىيە لەسەر بىچىنەي ئەم دىۋالۇگە شىكرامەتەۋە كە لەسەر
كۆتايى گەردوون و كشانى گەردوون ھاتۇتە ئاراۋە .. بەتايىمىتى
كاتىك ئەم پەرسىيارانە خرانەپرو ئىوانەش .. ئايە تاكەي ئەم
كشانى گەردوون بەردەۋام دەپىت؟ يان تا كۆي ئەم كشانى
گەردوون دەكش؟

تىۋرى لەرەلەرى بۇ گەردوون ۋەلامى ھەۋو پەرسىيارەكەي
سەرۋە دەۋاتەۋە، بەۋەي گەردوون تاكو ھەمىشەيى ناكشيت
بەلگە ۋاي كشانى ۋردە ۋردە دەپتەۋەيەك و گرۇ دەپىت و
دواتر دەتەقنىيە ۋەك لە (مەزىنە تەقنىيە) دا ھاتوۋە، پاشان
دەكشيتەۋە و جارىكى تر دەپتەۋە يەك .. تاد بىروانە
نەخشەكە..

لېرەدا دىكرىت كشانى گەردوون شىبىكرىتەۋە بەلام پەرسىيارىك
بە زەقى خۇي دەنۇنىيەت ئەۋىش، ئەم كشان و جوونەۋەيەكە و
گرۇببونەش تا كەي بەردەۋام دەپىت؟
ئەۋەي جىگەي ۋىن بىت لېرەدا، ئەۋەيە كە تاقىكەي تىشكىي
گەردوونى، ئەۋەي سەلمانە كە گالاكسىيەكان لە بىارى
دوۋرگەۋىنەۋەن لە يەكەر، ۋاتە گەردوونى ئىستا لە بىارى
كشاندايە..

دەشيت بارى لەرەلەرى گەردوون بە مېزەلانىك بشوبەيىن
كە چەند خالىكى لەسەر نەخشەكراۋە، پاشان كەمىك ھەۋاي
تېدەكەن بەدەم، دەپىن خالەكان لە يەكەر دوۋرەكەۋەنەۋە ..
پاشان كەمىك ھەۋاكەي لېدەپەيىنە دەپىن خالەكان لە يەكەر
نەزىك دەپنەۋە .. تاد..

لەم گريمانىيەدا چىرى بە بەردەۋامى لە زىادىۋوندايە بەۋەي
زىادىۋونى بارستايى ماددەي گەردوونى و بارى جوونەيەكەي
(گرۇببونى) گەردوونى ..

پەراۋىزەكان:

- (۱) گلفن .. يەكەمەكى پىۋىنى پەي گەرمايە و يەكسەنە بە ۱۶۷۱۶ پەي سەدى.
- (۲) سالى رۋوناكى .. يەكەمەكى پىۋىنى گەردوونىيە يەكسەنە بە ۱۰^{۱۰} كەم..
- (۳) چىرى .. رېژى بارستەيە لە يەكەمەكى قەلەۋە .. لەم يەكەمەكى بە ۋەي
بەۋەندى ئىۋان ماددە يان بارستەيى گەردوونە بۇ قەلەۋە گەردوون.

سەرچاۋەكان:

- (۱) فيزياء الجو والفضاء .. علم الفلك .. د. حميد مجول النعيمي، د. فياض النجم
لەمە ۲۰۰۸ (الحالة المستقرة) ..
- (۲) نظرتنا الماصرة الى الكون .. د. طالب ناهي الخفاجي .. الانفجار اللجوي.
- (۳) The New Astronomy – Second edition – page 9.

ئىستاش بەردەۋامە، لەگەل ئەمانەشدا ھەيە بە گومانەۋە لە
گريمانىيە مەزىنە تەقنىيە و پەرسىيار دەكات سەبارت بە چەندىن
خالى، نامۇ كە ۋەك پەرسىيار ھەن و بىۋەلام ماۋنەتەۋە، لەم
پەرسىيارنەش زۆر و سەرسۈرەيىنەن و پىۋىستىيان بە بۆيىيەكى
زۆر ھەيە گەل تەنانت بۇ يىر كەنەۋەش بىت.

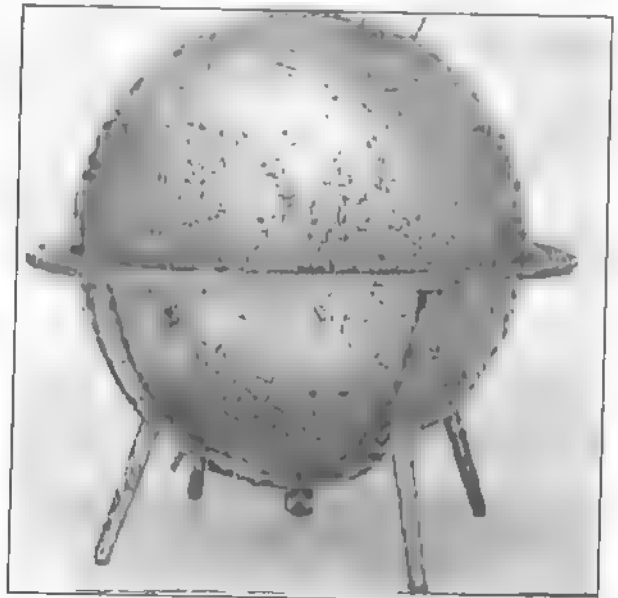
لە سالى ۱۹۶۸ لە كامېرەج، ھەردوۋ زانا ھارىمەن بۆندى و
تۇماس كۆلد تىۋرى بارى جىگىريان دانا و تياپدا ھاتبوۋ.. كە
گەردوون ھەمىشەيە تە سەرۋەي ھەيە و نە كۆتايى، چەند
بىكىت ئەۋەندە ماددەي نۆي بە بەردەۋامى دروست دەپىت، ئەم
ماددە نۆيە ئەم بۆشايانە پەردەكەتەۋە كە بەۋەي كشانى نىۋان
گالاكسىيەكانەۋە دروست بوۋە.

ئەم تىۋرە بارى گەردوون را شىدەكەتەۋە كە جىگىرە، ۋاتە
چىپەكەي جىگىرە و دوۋرگەۋىنەۋەي گالاكسىيەكان لە يەكەر
بۆشايى بەجى نەھىيەت و لە جىگەي خۇي بۆشايى نامىنىتەۋە،
لېرەدا دەنەنەج زىادىۋونى قەلەۋەي گەردوون لە بەرمەپەيدا
زىاد بوون لە قەلەۋەي بارستايى گەردوون دروست دەپىت..

دەشيت بلىن ماددەي نۆي لە ماددەي كۆن دروست دەپىت،
بۇ ھەۋنە دوۋرگەۋىنەۋەي گالاكسىيەكى كۆن، گالاكسىيەكى نۆي
لەجىي خۇي بەجى دىلەت يان لە جىي خۇي دروستى دەكات لە
ھەمان ماددەي گالاكسىيە كۆنەكە.. لېرەدا بىرىكى زۆر لە بىرىكى
كەم دروست دەپىت..

لېرەدا دەكەيە دەنەنەجى ئەۋەي، گەردوون لە كاتى دروست
بۆنىۋە و تاكو ئەمەپۇ و تا كۆتايى، ھەمىشەيە ھەروەك خۇي
بوۋە و ھەروەك خۇي دەپىتەۋە و كۆران لە چىرەدا روۋناتە،
مانەۋەي گەردوون ۋەك خۇي دەكەپتەۋە بۆنەۋەي ماددە دروست
دەپىت و جىگەي ئەم ماددەنە بىگىرەۋە كە بە كشان نامىن..

بەلام پەرسەي دروستىۋونى ئەتۇمىك بۇ ئەتۇمىك زۆر خاۋە،
دىكرىت بە ژماردىنى رېژى كشانى گەردوونى بېيۇرەت، دەرگەۋەت

جالجالتۇكە

جىيەنىڭكىسى سەيرو سەھىرە

ۋا/ نەجمەددىن حاجى كەرىم

باش نەم ھەممۇ سالانە دەلىت: خۇزگە دوچىلوى
مىكرۇسكۇبىم دەبوو تا بەھۇيانەۋە تۈننىپام ئەۋەى خۇزگەى
بىننىنىم دەكرد، ئە شتە سەيروكانى جالجالتۇكە، بەدىپايە..
ھەروەھا دەلى:

ھەممۇ جۇرەكانى جالجالتۇكە ئەۋ داۋانە بەرھەم دەھىنى
كەزەنراۋە، ۋ زۇر لەھەۋداى ئاورىشىمى زۇر ووردو زۇر پتەۋ –
تارىژەيەك – ئەچى، دروست كىردى ئەم داۋانە لەچەند رۇنىكى
نەزىك سىكىدايە، كاتىك جالجالتۇكە بىھۇئ بۇ ھەر لايەك بىچى، بۇ
سەرۋە ياخۇرەۋە، بۇ لاي راست يا چىپ بەسەر ئەۋ داۋانەدا
ھەل دەگەرى كەپىشتر دروستى كىردوون لەچەند جىگايەك ۋ
كۆشەيەك جىگىرى كىردوون، جوۋلانەۋەى ئەم لەھى ئەۋانە دەچى
كەبەسەر جىياكاندا ھەلەگەرىن ۋ پىشت بەۋ كورىسانە دەبەستىن
كەلەردو لەۋى چەسپ كراون.

رۇنازىكى ئەندازەيى سەيرو

دىارە جالجالتۇكە مائەكانىيان لەۋ داۋانە دروست دەكەن لەسەر
شۇۋازىكى ئەندازەيى زۇر سەرسۇپەنەر كەھىشتا بەشىكە لەۋ
نەھىنىيەى زانايان بىھىيازىن لىتىتېگەن لەلىكۆلىنەۋەى
بەردەۋامىياند لەسەر جالجالتۇكە. ئەۋەش زانراۋە كەجالجالتۇكە
چاۋى كزە، ھەرچەندە ھەرىكەيان ھەشت چاۋى ھەيە، ھەر

جالجالتۇكەكان.. ئەم گىيانەۋەرە سەيرو سەرسۇپەنەرە،
ئەكى ئاناسايى لەۋاۋىردىنى مېروۋەكان لەجوۋتېۋوندا
دەگەش سىستېمىكە، دەگەش زانايان ۋ پىسپۇران
ئەشەش نەپىرىيە شارۋەكى گەشەۋون
ئەم گىيانەۋەرە چۆر زىيان بەسەردەپەن، كە كەس
تاكىتېكە سەربازەكان لەۋاۋىردىنى نىچەرىكان دا پىشت گوى
بىخا، داۋەكانىيان ۋ باس ۋ خواستى ئەم داۋانە چۆتە ناۋ بەندو باۋى
كەلەنەۋە، كەپەلگەى فراۋاننى فېل ۋ نىسارام كىرتىن لەسەر
تەلەكەبازى ۋ تۈنەى كىرتى نىچەرىكانىيانە؟

بىگومان پەرسىيارەكان زۇر، زانايان ۋ پىسپۇران بەناشكرا
دانەپادەننىن كەجالجالتۇكە تا ئىستى زۇر لەنەھىنىيەكانى
سەۋىشتە گىيانەۋەرەنى پاراستوۋە، چەندەھا سالانى دىكە
نەپەپەرىن دىشتا زانايان پەردە لەسەر ئەم ھەممۇ نەھىنىيانە، يا
بەلەپەنى كەمەۋە ھەندىكىيان لاناپەن.

پىرۋەسۇرى ئەسەرىكى "مايكل روبىنسون" بىيىست سالى
لەلىكۆلىنەۋە توۋىنەۋە لەسەر جالجالتۇكە بەسەرىد بۇ ھەر
كوى بچوۋنايە بەدۋايانەۋە بچو، شاربەشار بەدۋاى جۇرى
نەزەراۋىياند دەگەرى بەلگۈ زىاتر لەۋ نەھىنى ۋ شارۋانەى بۇ روون
بىتەۋە.

بەلامارى دەدا بەجۆرەھا رېڭاۋ بەيى جۆرۈ قەبارە ھىزى
نېچىرەكەى.

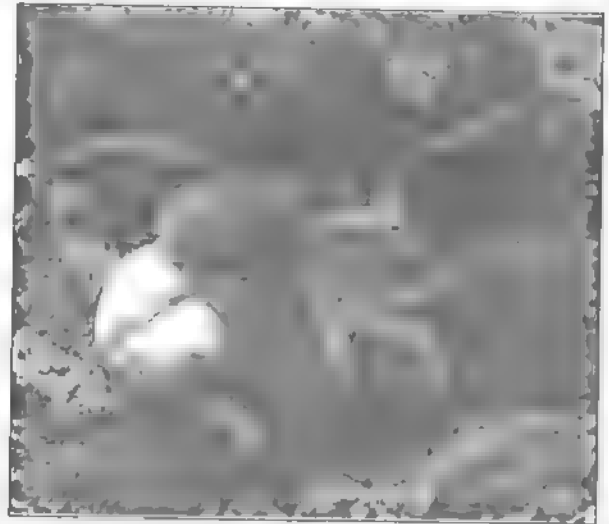
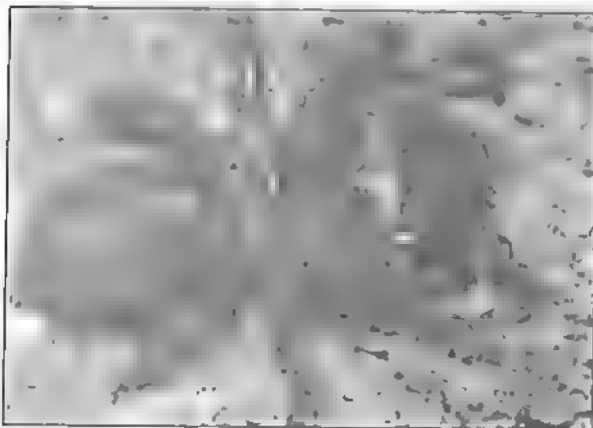
دوو رېڭا بۇ راۋگىرەن ھەيە

لەزۇر بەى كاتدا، ئەم داۋانە بەتەلەى باش دانانزىن، بەلكو
تەنھا رېڭايەكەن لەبەر بەست كىردى جۈۋەى نېچىرەكەىدا، پاشان
جانجالۆكەكە بەخىراى كارى پېۋىست ئەنجام دەدا ئەمەش بەدوو
رېڭا دەيى، يا ئەۋەتا جانجالۆكەكە كارى لەپەلۈپۇخستىنى
نېچىرەكە بەگازىكى توند ئەنجام دەدا، يا جارى لىى نىزىك
نايىتەۋە بەدەۋىدا دەسۋىتەۋە بەداۋەكەى شەتەكى دەدا تا
تواناى بەرەنگارى نامىنى ۋاۋاز دەيى، لەم كاتەدا لىى نىزىك
دەيىتەۋە لەناۋ داۋەكاندا كەدەۋى پىداۋە دەيىگەزى، زۇر جارى
قاچەكانى بەكار دەيىنى بۇ لىدانى نېچىرەكە لەكانى گەستىداۋ
جا قاچەكانى بەدەۋىدا دەگىرى ۋاۋە خۇى ۋا دەيىنى لەناۋ
قەشەزىكى راستەقىنەى قاچە جۈۋەكانى دايە...

ھەندى جارى نېچىرەكە لەداۋەكان خۇى قوتار دەكا، بەلام
ئاتاۋى خۇى لەجانجالۆكەكە زىگار بكا كەداۋەكانى گىرەمۈ نايەل
نېچىرەكە رايان كىشى ۋا لەناۋچەكە دۈۋى بەتەۋە.

پېۋىسور "رۇبسون" بەرۋەبەرى ناۋەندى نەتەۋەيى
خۇيىنى زانستەكانى گېنەۋەران لەۋاشتۇن دەلى، راۋگىرەن
بەپېچەۋانەى داۋەكان بەدەۋى نېچىرەكەدا زۇر ئالۋىزىرە
لەگەستى نېچىرەكە. ھەتا كىردارى پېچانەۋەى داۋەكان خۇشى،
ئەمە لەرېڭاۋ شىۋازدا جىۋازە بەگۈيرەى گەۋەمى نېچىرەكە
سروشى جانجالۆكەكانى...

رەنگە بەھىزىرەن ئەم نېچىرەكەش "سىسرك" بىن كەناسراۋە
بەدەنگە جىۋازەكەى لەشەۋەنى ھاۋىن دا.. جانجالۆكەكە
بەشىۋەى رەمەك دىك بە قەبارە توندۋىزى نېچىرەكەى دەكا
ھەر گەخۇى لەداۋەكان بەدا، لىى نىزىك نايىتەۋە، بەلكو
بەدەۋىدا دەسۋىتەۋە بەداۋەكانى چەند جارىك دەيىپېچىتەۋە،
لەھەر سۈپانەۋەيەكا زىاتىر لىى نىزىك دەيىتەۋە تا لەپەلۈ پۇى

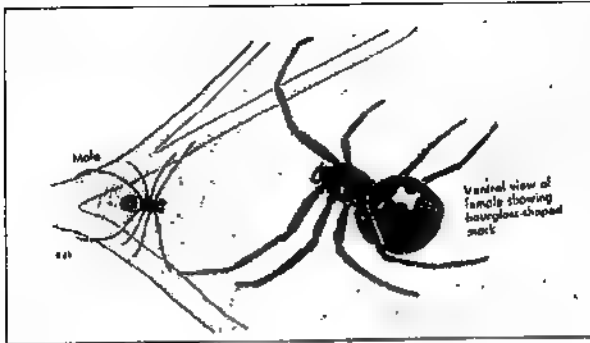
جۋار چاۋ لە لايەكەن، رۇلى بىيىنى تەنھا لەزانىنى ناستى
رووناكىدا ھەيە، لەھەمان كاتدا ھەندى جۆرى جانجالۆكە ھەيە
دەتۋانى بەھۇى چاۋە گەۋەگانىمەۋە شتى بەردەمى خۇى بىيىنى
بەتايىبەتى ئەم مېروۋانەى لەداۋەكان نىزىك دەيىتەۋە.

ھەرچەندە جىۋازى زۇر لەنىۋان سەدەھا جۆرى جانجالۆكەدا
ھەيە بەلام ھەمۋەيان لەيەك سىقەتدا كۆدەيىتەۋە ئەۋىش
راۋچىەكى زۇر شارەزى مېروۋان، بەلام تاكىكى راۋگىرەن
لەجۆرىكەۋە بۇ جۆرىكى دىكە جىۋازەۋە لەنىۋان زۇر ئاسانى ۋا
پلانى يەكجارى ئالۋىزەيە.

زاناکان سوۋىن لەسەرنەۋەى جانجالۆكەكان پلانى سەريازى ۋا
دادەنىن لەم پلانىنەى مۇۋى سەردەم دايان دەنىت ئالۋىزىرە گەر
رېزەى جىۋازى نىۋان ئەم دوو لايەنە رەجاۋىكەيىن سەبارەت
بەزىرەكى ۋا تۈنەكانيان.

بەشىۋەيەكى گشتى جانجالۆكە مەلەكەى لەشىۋەى بازەيەكى
چىۋەدار دروست دەكات، چەند داۋىك ئەم چىۋەيەۋە دىرۇز
دەيىتەۋە تا لەخالىكە يەكەمگىرە كەسەرج نىيە لەناۋە
راستەيى، سەير ئەۋەيە كە جانجالۆكە مادەيەكى لىنج دەھاۋىتە
سەر داۋەكانى ناۋەراست ۋا ھاۋىتە سەر داۋەكانى چىۋەى
بازەكە جا مەلەكەى دەيىتە تەلەيەك بۇ مېروۋە بچۈكەكان
كەلەيىتەختىاندا دەكەۋە ناۋى جانجالۆكە چۆنى بوۋىت دەتۋان
مەلەكەى ۋا دروست بكات، تەنگ يا قراۋان، تا لەگەل ئەم شۋىتەدا
بگۈنچى كە بۇ ئەم مەلەى - تەلەكە - ھەلى دەيىزىر.

مالى جانجالۆكە بۇ قراۋانى بۈرى تۈنەى خاۋەنەكەى بۇ
دىبارى كىردى شۋىنى نېچىرەكە كاردەكات ئاسايىيە كە ئەم لەخالى
يەيەك گەيشتى داۋەكاندا جىگىرە، جا ھەركەتى نېچىرەكە
بەرسەرىكى داۋەكە كەۋت ئەم ھەست بەيۋەنى دەكاۋ خىرا

تەۋادىمىن مەيگە خەيرىكى خورۇنى ئىچىرەكەيە بوۋى گەستىنى ئەۋ ئۆرە پەختىارەى نىيە.

باش جەند ھەتتەيك لىمچووت بوون، مەيگە ھىلەكەكان دادەنىت ۈك تورەكەيكى دروست كراۋە لىمچووتكانى جالجالۇكە، يا لەسەر سەرىنىك لىم داۋانە.. ھىلەكەكان لەناۋچە گەرمەكاندا جەند ھەتتەيكەيان پىۋىستە تا ھەللىن، بەلام گەر كەش ۈ ھەۋا ساردىۋو كىرەلى ھەلەئان زۆرتى دەۋى، ھەر ئەم ھىلەكە ھەلەئان، يەكسەر بىچوۋەكان دۇنە دىۋاۋە بەختىرايى بىلۋەدەنەۋە دوۋرەكەۋە، زاناکان تىببىنى شىتېكى سەپىريان كىرە سەبارەت بەلۋوبوۋەۋە بىچوۋەكان ئەمانە بەدوۋ رىگەى جىاۋاز بىلۋەدەنەۋە...

يەكەم: ... بىچوۋەكاۋىكى دەرىھەۋى، جا لەمبەرنەۋەى ئەم كىشى زۆر كەمە بايەكى زۆر سوۋ كەم بەسە بۆنەۋەى بەرىزى بىكتەۋە، لەم كاتەدا لە كۆلارەيكى كاغەزى بەدەۋوۋە بەستراۋ دەجى، رەنگە با ئەم جالجالۇكەيە بۇ شىۋىنىكى زۆر دور ھەلگىرئ. يا زۆر بەرز. ئەمەش لەلايەن زاناکانەۋە تىببىنى كراۋە جالجالۇكەيان بىنىۋە لەجەنە بەرزەكانى ئاسمان دا بەھۋى فېۋكەۋە كەلەبەرزىيە دەپمە ھەزا پىۋە لەسەر ئاستى روۋى دەريا فېۋون... بەلام رىگەى دوۋم ئەۋەيە جالجالۇكەكاۋە داۋىك دەردەھاۋىۋ خۇى لەجىكەكەيدا دەمىنىتەۋە ھاۋمىيە تا سەرىكى ئەم داۋە بىكتە جىيەكى بەرز، باشان بەسەرىدا ھەلەگىرئو رىگەى نادىار دەگىرتەبەر، بەمىكارەنىنانى رىگەى ئاۋرىشى راستەقەنە... باش ئەۋەى لەكۇندا ئەۋ رىكەيەيان زانى كەبازرگانانى ئاۋرىشىم ئەيانگىرتەبەر ھەۋا ئاۋيان لىفا رىگەى ئاۋرىشىم.

لەگەل بەردەۋەى ئىكۆلەنەۋە تۆۋىنەۋە لەسەر جالجالۇكەۋە رىبازەكانى زىانى. مەۋۇ ھەرنەۋەندە دەتۋانى لەگەۋەى كارى يەزدانى مەزىن سەرسام بەيىن كەچۈن ھىزو تۋىق داۋە بەۋە گىانەۋە لاۋزانە كارى سەيرو سەرسۈپەنەر ئەمچام بىلەن.. جالجالۇكە بىن گومان گىانەۋەى سەيرو سەرسۈپەنەر كەشاپستەى ئىكۆلەنەۋە تۆۋىنەۋە لەلايەن زاناکان پەپۇرەنەۋە.

دەخاۋ نىمەلنى قاجەكانى دۋاۋەى بەكاربىنى كەبەھۋىيەۋە بىۋاسى بازىدا تا بى تۋانايى مەۋكەر ئەمكا، ئەۋسا دەست بەخۋاردنى ئەمكا... ئەۋەى سەپەر ئەۋەيە كەجالتۇكە ئىچىرەكەى لەشۋىنى گەرتىدا ناخۋا بەلگە رايەمكىش بۇ دور لەخالى بەيەككەيشتىنى داۋەكان.. تا شۋىنى رايەمكىش نىۋى بىكتەۋە... پەۋفەسەر "رەبىسون" ئەم خالە رالە ئەمكاۋ دەلى، تۋاناي جالجالۇكە لە جەندەھا شىۋازى رايەمكىش بۇ سالتىكى دور بەرى جەندەھا كىرەۋە سەرى لەم كەرە سۈرۋە، لەنۋان كاتى ئىكۆلەنەۋە خۋىندەكانەيدا بۇ دەركەۋە كەجالتۇكە رىبازى دىۋىگراۋ بۇ ھەر ئىچىرەك بەكارەنەن، ئەم پىچانەۋەى داۋەكان بۇ سەرسەر ھەنگەۋە قانۇنچەۋە كۆلە بەكارەنەن رىگەى گەستىن لەگەل پەپۇلەدا ئەنچام دەدا، ئەم جىاۋازكارىە لەمانەلەگەندا خۋاستى زىاتى زانىنى لاي زاناکانۋە ئىكۆلەنەۋەكان پەۋۋاندا.

دۋا تىۋر لەسەر ھۆكەرەكانى دەلى، پالى پەپۇلە تۋاناي جۋالنى خىراي ھەيە بۇ دەربازىۋون لەداۋەكانۋە مادە لىنچەكەى دەۋرى داۋەكانى گەرتە بۇيە خىرا گاز لەپەۋەكە دەگىرئ پەش دەربازىۋونى لەداۋەكان.

رەنگە كەسەك ھەيى پەرسە ھۋى جەيە جالجالۇكە ئەم رىبازە لەگەل ھەۋو ئىچىرەكان بەكارەنەن مادامەكى ئەنچامى باش ۋ خىراي ھەيە، پەرسەكە زىرانەيە، بەلام راستى كەرەكە دەرىخە ھەندى لەم ئىچىرە تۋاناي گازگەرتى پەۋەدانۋ لەقە ھاۋىشتەيان ھەيە، بۇيە پىچانەۋەى بەۋ داۋانە ھەر لەسەرەتاۋە بۇ جالجالۇكەكاۋە كارىكى بىۋەيە.
زۆرۋونۋ بەردەۋەى زىان:

لەۋەيىن شىكرەنەۋەكاندا تۋاناي جالجالۇكە لەپاۋەگەندا پەلان دانان بۇ پەردىنى ئىچىرەكەى، ئەۋە لەرەۋەى كىرەلى زۆرۋونە، خۇرك تەنھا سۈتەمەنى بەردەۋەى زىانە، ۋ زۆرۋونى ھەۋو گىانەۋەى پەجالتۇكەشەۋە پەرىكەيك زۆر دەپن ھىشتا بىۋىستى زۆرى بەلۋوبوۋەۋە خۋىندە ھەيە لەسەريان تا زاناکان لەھەۋو نەيىنەكان بگەن.

ئەۋەى زانراۋە، نۆرەى جالجالۇكە لەقەبارەدا پەرىۋەيەكى زۆر لەمىيەكان بچوۋەگەن، كاتى ئەم نۆرەيە لەمىيەكە نىزىك دەپتەۋە لەناۋەستى مەكەيدا، پىۋىستە لەسەرى ھاۋمىيە كاتى گونچاۋ بىكت... جارى وايە ئەۋە روۋنەدا كەلەيەك كاتدا جەند نۆرەيەك لەيەك مەيە نىزىك دەپتەۋە ھەيەكەيان بەنيزە كار لەمىيەكە بكاۋ بۇلای خۇى رايەمكىش...

باش كىرەلى ھەلۋەلەندۋ جۋوت بوون زۆر جار مەيەكە زىان يەنەمەكە دەپتەن، جارى ۋاھەيە دەپتەنۋە باشان دەپتەۋە.. سەپەر لەۋەدەيە ھەندى لەنەرىكان لەھاۋمىيە كاتى گونچاۋا دەپتەنەۋە بۇ نىزىك بوۋەۋە لەمىيەكە. كە سەرقالى خورۇنى ئىچىرەكى گەۋەيە لەۋكەتەدا.. تىپايدا جۋوت بوون

چىرۆكى چەند زانا يەكى ناوازه

ئا/ ئالان رحيم

كۆلىرى پىزىشكى سلىمانى

۲) ئەم جوداگىرئەمۇيە پىۋىستى بە چارەسىمىزكى كىمىياۋى زەھراۋى ھەيە. كە پىۋى دەللىن Toxic، و ئاۋەكو رۇزەى ژەھرەگەى زىياتر بىت خودى چارەسىمىزگە يەھىرەتر دەپىت و كارىگەرى زىياتر دەپىت.

بەلام با بزانىن زانا ناوازمەكەمان چۆن دەروانىتە سەسلەكە. دىكتور تىسدال لە بىردۆزمەكىدا كە گۇشارى (Nature) زانستى بىرىتانى بلاۋى كىردەۋە لە ۱۹۹۶/۲/۲۲ دەللىت //

ئەۋەى زانراۋە ئەلاى زانا يانى ئەم بۈارە كە ئەم بەكارھىنانى كىمىياۋىيە بىھىزىيەكى رەچاۋىراۋى لەگەللا دەپىت ئەمەش بەشۋە زانستىيەكەى پىۋى دەللىن Cachexa، ئەمەش زانكان بە كارىگەرىكى لاۋەكى دادەنۋىن بۇ چارەسىمىز كىمىياۋىيەكە چۈنكە لە راستىدا نەپان دەزانى ھۆكەى چىيە ھەتاۋەكو ئەم زانا يە (د. تىسدال) پارمەتىيەكانى خۇى خستەپروو..

بىنى كە لەشى ئەۋ نەخۇشەى گىرۆدە بۈۋە بەدەست شىرپەنچەۋە ھەلەستىت بە دەردانى (گلايكوپىرۇتىن) ئىك كە جىاۋازە لەۋەى كە لەشى نەخۇشەكانى بەدەردى ۋەكو (زايمىر و نەپىز) دەرى دەدات ئوۋشى بىھىزى گشتى بۈۋە لەگەللىدا دەكات. ھەمان زانا تۈۋىۋىيەتى كە لە لەشى نەخۇشى شىرپەنچەدا جۇرئىك لە ترشە چەۋرى بىدۇزىتەۋە پىۋى دەللىن EPA كە ھۆكارىكە بۇ رىگەگىرتن لە بىھىزى لەش. بەم شىۋەمەش ئەم زانا يە ھەۋل دەدەت كە گۇرئىكارىيەكى ۋا بىكات لە EPA كە (بىھىزى) بەتەۋاۋى لەناۋبەرىت.

بەدەرىزى مېزوۋى زانستى، گەۋرە زانا يانى ئەم بۈارە بىمەردەۋامى تۈشى چەندەھا رەخىمە تۈۋىچ بۈنەتەۋە .. بەلگو ھەندىكىيان گەپشتۈنەتە ئەۋ رادەيەى كە تۈشى كۈشتن و لەسەدارمەدان بىن لەپاشان دۋاى چەند سالتىك راستى تىروانىنى ئەۋان دەركەۋتۈۋە و ئەۋۋەنەش زۆرە ھەر لە (گاللىۋ) و (لۋىس باستۇر) ھەتا (ئەدۋارد جىنر) كە تۈۋى كۈتۈنى بۇ بە نەخۇشى ئاۋلە بىدۇزىتەۋە..

ھەمدىسانەۋە كۆمەلىك زاننى دىكە لە جىيەنى رۇزاۋادا پەيدا بۈۋنەتەۋە كە ھەمان رىچكەيان گىرتۈۋە (رۇپەۋى دوور لە سىروشتى و نىزىك لە ناۋزەمىيەۋە)، لىرەدا باسى تەنھا (۴) چۈار لەۋ زانا يانە دەمكىن كە ھەمۋىيان لە (بىرىتانيا) دەزىن.

چارەسىرى شىرپە نچە لەناۋ لەشى مەۋقۇدايە

يەكەم زاننى ناۋازە "مايكل تىسدال" ە كە زانا يەكى بىرىتانىيە تەمەنى ۵۴ سالە – پىروڧىسۇرە لە زانستى ۋەرمە زانى (Oncology) لە زانكۆى (ئەستون) لە شارى (پىرمىنگھام) ى بىرىتانى.

ئەم زانا يە تىروانىنى بۇ مەسەلەى شىرپەنچە زۇر جىاۋازە لەگەل ئەۋ بۇچۈۋەنە كلاسىكىيەى نىستا كە زۇر بەى زانا يانى شىرپەنچە كارى پىدەكەن..

رىگە و بۇچۈۋەنە كۆن و تازەكە كۆدەبىتەۋە لە دۋ خالى سەرمەكى:

۱) پىۋىستە كە ئەۋ شۈنەى تۈشى نەخۇشىيەكە بۈۋە

لى بىكرىتەۋە.

يەكەم/ ئەو ماسولكانەى كە خىرا توشى ھىلاك بوون و كفت بوون دەين.

دووم/ ئەو ماسولكانەى كە بەرگرييان بەرامبەر بە ھىلاك بوون ھەيە.

نموونەى يەكەم وەك / ماسولكەى لاق يا قۇل يا شان.

نموونەى دووم وەك / ماسولكەكانى دل.

زاناکان لەو بارومەدان كە ئەم دابەش كەرنە جۇرىيەى ماسولكەكان دەست نیشان دەكرىت لەگەل بوونى مەرف بەشپەوى كۆرپە لە سكى نايكىدا. ھەروەھا باومەيان واپە كە ناتوانریت ھىچيان بگۆرریت بۆنەوى دىكەيان، بەلام د. سالونز دەئیت نەخېر وا نەيە.

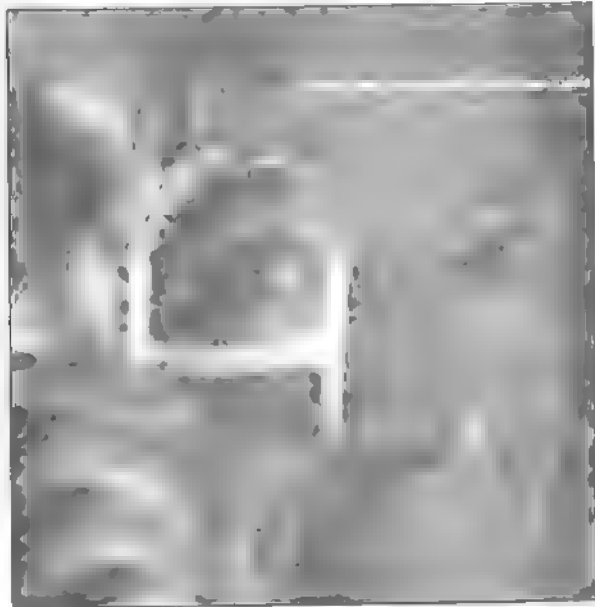
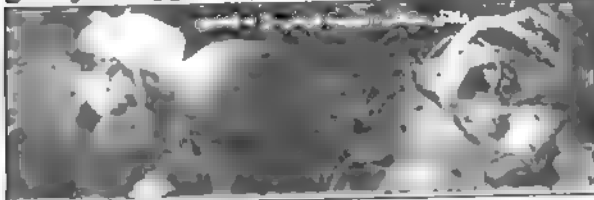
دكتۆرى ناوبراوا لەو باومەدانە كە دەتوانریت كە ئەو گۆرانە لە جۆرى ماسولكەدا بگرت بەجۆرىك كە بتوانریت لە ماسولكەى شان گۆرانكارىيەك بگرت و بگرت بە (دل). دكتۆر كارەكانى خۆى لەسەر ئەو بۆنەمايە دەست پىكردوو. دووبەت كەردۆتەو كە دواى ۲ يان ۲ سالى دىكە لە ئىستاه جىيان بە بەدبەيئانى ئەو دلە تازمە دەمەزىنیت.

بەو شپەمەش پىويستى بە دلى ميكانيكى يان گواستەنەوى لە مەرفىكى تازە مردوووە ناييت، لەجىياتى ئەوانە ھەمووى ئەوا دلىكى تازەى دەبىت لە ماسولكەى شانەو كە لە لەشى خۆيدا ھەيە لە بەمەتدا.

دكتۆر ستانلى دەرسىت ئابا ئىمە بۆجى وەكو نەشتەرگەرانى جوانكارى نەكەين و ماسولكەيەك بە يەككى دىكە بگۆرپەنەو، ئەوان دەتوانن پارچەيەك لە پان بەرن و لە سكا يان قۇلدا بپویننەو.

دكتۆر ستانلى لە لىكۆئىنەو كەينا ماسولكەيەكى بەكارھىناو كە لە كۆتايى ناوچەى شاندا ھەيە پىرى دەئین (Latismus Dorsi) چەندەھا نەشتەرگەرى تافىكارى لەسەر كەردوو و دەئیت. كە نەخۆشك ھەيە نەشتەرگەرى بۆ كەردوو، ئىستا تەوانى راكردى ھەيە بەنرئازى ۲ ميل بە بى ھىچ ھىلاك بوونىكى ديار ھەروەھا دەتوانىت مەلە بكات و ئۆتۆمبىل لىبەخوړت.

دكتۆر سەرنج بۆ خالىك رادەكشيت كە ئەم دلە تازمە جىادەكەتەو لە ھەموو جۆرە كۆنەكان بۆ دروست كەردنى (دل) ئەويش لەوەدا كۆدەبىتەو كە ئەم دلە تازمە لەناو لەشى

بەبىرى نامارەكان (Cachexa) دەبىتە ھۆى مردنى ۲۵٪ لە گىرۆدەبووان بەدەست شىرپەنەو، ئەگەر د. ئىسداى سەربەكەوت لەم كارەيدا ئەوا دوورنەيە شۆرشىكى زانستى لەم بوارەدا بەرپاىكات چوئە زۆر بە ساكارى دەتوانى ژيانى ژمارەيەكى زۆر لە خەلگان لە مردن رزگار بكات.

بەو شپەمە زانا (ئىسداى) باومەرى بە سوودى چارەسەرى كىمىياوى نەيە ئەگەر بتوانریت پەشت بە چەند مادەيەك ببەسترت كە لەشى خۆى دەرىدەكات بۆ چارەسەر كەردنى (Cachexa).

شتىكى ئاسايە كە رەخەگران لەم بىردۆزە زۆر بن بەلگو ھەندىكىيان (د. ئىسداى) يان بە (خەلەوا) دا لەقەلەم كاتىك دووبەت كەردەو كە مەرفى نەخۆش بە شىرپەنە تەوانى ژيانى ھەيە لەگەل نەخۆشەيەكەيدا بەبى پىويستى بە دەرمانى كىمىياوى. لەگەل ئەو ھەموو رەخەگرتەدا. (د. ئىسداى) چەند كەسك ھەيە ھانى دەمەن لەسەر بەرەوپىش چوون لە كارەكەدا و تا ئىستا (۱) يەك ملىون (جنىە اسرلىنى) بۆ كۆكراوئەو لەبىناوى ئەو مەسەلەيدا.

دلىك لە (شان) مەو دروست دەكرىت؟

دووم زانامان پەرفىسۆر (ستانلى سالرنز) ە، تەمەنى ۶۹ سالە، زانای بوارى زانستى بايۆلۆژى خانەيە لە زانكۆ (ئىفروپول) لە ھەمان كاتدا تاپەتەمەندە لە زانستى كارەندامى لەشدا و ھەروەھا ئەندازيارە لە بوارى كارمەدا، ئەم زانايە (دل) بەشپەمەكى جىياوئەلە ھۆكارەكانى تر دەبىنیت. چۆن؟ زانراو كە لەشى ئادەمىزاد دوو جۆر لە ماسولكەى تىپايدا،

– بۇچوونە كۆمەلەيتىپەكان) شېۋى ئەمە مەۋقە لە كۆمەلەدا ديارىدەكات و بە ھىچ شېۋىمەك بىند نىيە بە لايەنى بۇماۋە و بۇھىل؟ بىردۆزى زاناياىنى زانستى دەروونى بىرىتىپوۋ لەۋەى "ئەۋەى ئېمەى بەو شېۋىمەى ئىستا لىكر دوۋە ھۆكەى دەورۈپشتە" بەلام پىرۇفېسۇر بلومىن ھات ئەم زىجىرى لە بۇچوونى كۆن شكاند كاتىك وتى نەخىر!

ئەم زاناياىش ۋەكو ھەموو زانا ناۋازەكانى دىكە، كارەكانى بە دۆزى تەۋزى باۋدا دەست پىكرىد ھەروەك دەپوست ئەم ھەسەىە بىسەلپىنى كە خۇى دوۋپاتى دەكرىدەمە "بۇ ھەركوئى بىرۇين ئەمە كارىگەرى بۇھىل ديارە و ئاشكرىيە" . . ئەم زاناياى كارى لەسەر مەك نەكرىد بەلكو راستەۋخۇ لەسەر لەشى مەۋق و خۇدى مەۋق كارەكەى دەست پىكرىد و لە (دوۋانە) كاتەۋە دەستى بە ھەۋلەدان لەم بۈرەدا كرىد لەم ئەنجامانەى پىپى گەشت:

– دوۋانەى ئەۋاۋ لەيەك چوۋ (كە رىزەى بىسەلارپوۋنىيان لە ھەمان سىفاتى بۇھىلدا دەكاتە ۱۰۰٪، لە زۇربەى سىفاتە دەروونىيەكاندا لە يەك دەچن و بە ئاستىك كە زۇر زىاترە لە دوۋانە براكان (رىزەى لەيەك چوۋنى بۇھىلدا دەكاتە ۵۰٪).

– ئەمە مەنلەنەى كە لەلەيمەن چەند كەسىكى دىكەۋە ھەم لە مەنلەۋە بەخىۋىراۋن ئەك دايك و باۋكى راستەقىنەى خۇى ئەۋا زىاتر لەمانەى دۋايى (دايك و باۋكە سىۋىتەكەى خۇيان) دەچىت و بە ھىچ شېۋىمەك لە بەخىۋىراۋنەكانىيان ناچىت!

– د. بلومىن دەرىخست كە ئەمە نەخۇشەى توشى مەندال دەپىت ۋاى لىدەكات لە چىپەنى بەرجەستە رادەكات بىرەو چىپەنى مەجازى و خەيال.. ھۆكەى كەم تەرخەمى دايك نىيە (ھەروەك باۋەر ۋاۋو) بەلكو ئەم نەخۇشەى بەنەمايەكى بۇھىلەى ھەيە.

زانى ناۋىراۋ توشى چەندەما كېشە و ھەتەۋەكو گاتەجەرى بوۋەتەۋە كاتىك دەپوت كە ھۆكارى ئەمە ناتەۋاۋىيەنى كە مەنل توشىيان دەپىت لە كاتى خۇيىندىدا ھىچ پەيۋەستىيەكى بە دەورۈپشتەۋە نىيە بەلكو ھۆكەى بۇھىلە.

بەپىپى بۇچوونى زاناي ناۋازە ئەگەر بۇھىلەى زىرەكى لە مەۋقدا بىدۇرۇتەۋە، ئەمە دەتۋانرەت ھەم لە سەرمەۋە دەست بىگىرەت بەسەر ھەموو ئەمە شىۋاۋىيەنى كە پەيۋەندىيان بە زىرەكى و خۇيىندەۋە ھەيە!

رۇنى دايكايەتى لەناۋ سەھۇلدا

پىرۇفېسۇر (رۇجەر جۇسەن) – زاناي بۈلەى بايۋلۇزىيە ۋەچە خستەۋە لە زانكۆ لىدز – تەمەنى ۵۰ سالە – ئەمە زانا بلىمەتە خەرىكى پىرۇفېسۇر كەۋرەيە لە بۈرەكەى خۇيدا، لە رىگەى ھەۋلەكانى ئەمە پىرۇفېسۇرەۋە ۋان دەتۋان مەسەلەى سەك پىرى و ۋەچەخستەۋە دۋا بىخەن بۇ دۋا تەمەنى ۴۰ ياخۇد ۵۰ سالى! بەلام چۇن دەتۋان ئەمە پەكەن؟

پىرۇفېسۇر بلومىن:
زىرەكى سەھەتەكى بۇماۋىيە

مەۋقدايە، و بەمە جۇرە پىۋىست ناكات نەخۇش جۇرەما ئامىر لەگەن لەشىدا ھەلگىرەت، بەلام خالى لاۋازى لەمە دالە تازەيدا ئەۋەيە كە دەپىت ھەموو (۵) پىنچ سالتىك بىگۇرەت و تازەبىرەتەۋە بەدانەيەكى دىكە.

ھەلس و كەۋلى مەۋق، (چىن) مەكان ديارىدەكات!

سىيەم زانا كە وتى نەخىر، پىرۇفېسۇر روبىرت بلومىن (۵۱ سال) ئەمە زاناياى جىگىرى بەپىۋىيەرى سەنتەرى لىكۆلنەۋە بۇ ھىلى و كۆمەلەيتىپەكان و گەشەپىدەنە لە پەيمانگەى پىزىشى دەروونى لە (لەندەن).

(بلومىن) بىرپارىخاۋە كە بەدۋاى ئەمە بىنەما بۇھىلەيانەدا بىگەرىت كە چەكى مەۋق دەخاتە روۋ لە ھەردوۋ لايەنى دەروونى و كارىگەرى بىرەنەۋە ھەروەك زىرەكى و زمان و ترس، بەلام چ شىك ھەيە لەم بۈرەدا كە ئەمە ناۋازەى بۇ دەكات ناۋازە و سەرسۇرەنەرە!

ئەۋەى ئاشكرىيە كە تىروانىنى گشتى – ياخۇد ئەۋەى كە زۇر باۋ بوۋ ھەتەۋەكو سەرمەتەى خەفەكان لەمە سەمەيدە، كە ئەمە شۋىنەى مەۋق تايىدا دەزى (ئەۋانەى دەورۈپشتى – دايك و باۋك

يونىسىف: لەئەفەرىقا دا

(۱۲۰) ھەزار مىندال لە ژېر خىزمەتى

سەربازىدان

راپۇرتى كۆمەلەي بارىزگارى لەمافەكانى مەزۇف و رېكخراوەكانى ناشى جىيەنى، دەلىت كەزىياتر لە (۱۲۰) ھەزار مىندال كە ئەمەنيان دەگاتە جەوت سالا، لە رېزەكانى ھەيزەكانى جىيەك دا لە ئەفەرىقا كاردەكەن، ھاوپەيمانى بەرىتانی كەلەق بەرىتانی لە سنووفى چاودىرىكردى مىندال دىگرىتەود (يونىسىف) و رېكخراوى لىيىووردنى جىيەنى كە بارىزگارى لە مافەكانى مەزۇف دىكەت ھانى حوكومەتەكانى ئەفەرىقا دەدەن كە مىندال بەتايبەتى ئەوای كە تەمەنيان لە (۸) سال كەمەز، ئەخەنە ژېر خىزمەتى سەربازىيەو لە ھەيزە جەگەدارەكانىياندا ئەم كۆمەلەيە لەراپۇرتىكدا، كەرىكخراوى يونىسىف بىلەرى كەردەدە، ووتوويانە، ھەندىك لەم مىندالەنە بەنارەزووى خۇيان دەجە ئەو كارەو، بەلام زۆر جارىش بەھەرەشەي جەك ھەزارانىان لى دەخىرئەتە ژېر خىزمەتى سەربازىيەو، ھەروەھا راپۇرتەكە ووتوويەتى، ئەو مەلىشىيايانەي كە حوكومەت چاودىرىيان دەكەت گەرتتى تايبەتى دەخەنەو چەنكە لەزىر چاودىرىيەكە ئەووادا نىن، ھەر جەندە كە دەست دىزىيە ئوندو تىزەكان لەلەيەن مەلىشىيا جەگەدارە بەرھەستكارەكانەو دىكرىت راپۇرتەكە ئەوەش روون دەگاتەو كە گەرتتى ئەم سەربازانە لەبەنەرەتدا مىندالان دىكرىتەو ھەر جەندە كۆمەلەي بەرھەستكاران سوو لەكەجەنىش وەردەگەرن و ناچارىان دەكەن كە شوو بگەن بەمەلىشىياكانى خۇيان، ئەگىنا دەكوژىن يان دەيان كەن بەپەند، لەكاتى بەشدار نەبووندا لە شەردا، مىندالەكان سەربەرشى خالى كۆنترۆلەكان دەكەن، بەلام سەربازە كەووركەن لەتەمەندا لە پشەو دەوەستەن بۆ ئەوئە دەست دىزى بە دوور بن و مىندالەكان بەر لىزەمەي يەكەم بگەون... راپۇرتەكە دەلىت كە ئەم پىشەل كەردانەلەلەيەن مەلىشىياو حوكومەتەكانى ئەنگۇلا بۇرۇندى كۇنگۇو لىيىياو روانداو سودان و نۇگەندەو دەكرىت.

الزمان ۲۰۲

روودانى ئەم لادانە تازەيە لە سروشتى كلاسكى مەزۇف لە رىگەي بەسەرداھىيانى چۆرىك لە سوڤى سەربوونە بەسەر ھەيكۆكەي نافرەكەدا و كاتىك بىيەوئە مىنالى بېيىت ئەو ئەو ھەيكۆكە ئەو بارە دەردەھىنرەت لە بانكى سەھۇن (ھەروەك ناوى دەبەن) و بە تۆوى مەردەكەي دىيىنرەت بۆ بەرھەم ھەيانى.. ئەم رىگەيش ناویراوە ب Motherhood on ICE.

دەكۆر دووبەلى كەردەتەو كە مەبەستى دەرجوون لە رىجەكەي زىيانى ناسايى نىيە بەلگە بەپەنجەوانەو نامانج و ھىواي لە دەخەتتى سە پەرى پەرىيە لە كۆتايى ھەيان بە گەروگەرتتى رىگەي كە چەندەھا كەس لە ھەردوو رەگەز بە دەستىيەو لىيىر ؟

فەسۇر چۆسەن ھەمەيسان دووبەلى دىكەتەو كە ئەم رىگەي زۆر باشە لە مىندالى ناو شوشە كە بەرەستى ئالۆزە و تەوانەكە مەدەي باشى دەوئەت.

رىگەي پەزەيسۆر لەویدا كۆدەبەيتەو كە لەجىياتى پەيدانى دەمرەنى كەمەيەيەكان بە نافرەتان بۆ بەھەزكەردەو ھەيكەدان و دەوست كەردنى ھەيكۆكە، ئەو زاناي ناویراو پارچەيەك لە نەسانەي (ھەيكەدان) ي نافرەتەكە دەبەت لە پەرى نەشتەرگەرىيەكە ساكارەو ھەمان زاناي بۆ دەركەوتەو كە لەو پارچە بچۆكە كەلە كەچكى تازە پەنجەشتەو وەرگەرايىت (ئەو پارچەيە ئەوئەدەي سەرى دەزەك دەبەت) ئەو نەزىكەي ۱۰۰۰ ھەيكۆكەي پەنجەگەشتەو تەيادە و كاتىك ئەم پارچەيە وەردەگەرت ئەو لەناو سەھۇندا دەپارەزىت ھەتەو كە كەچەكە گەوەرە دەبەت ئەگەر بۆ دەركەوت كە ناتەواوى لە كۆنەندەمى زاورىيدا ھەيە كە رىگەي بېت ئە تەواناي بۆئەو مىنالى بېيىت.. ئەو دەتەوانرەت سود لەو پارچە پارەزراو لە ھەيكەدانى خۆي وەرگەرتەت بۆ تەواوكرەنى كەرى پەتەندەن بە سەپەرمى پەواوەكەيەو.

ھەر جەندە رەخەنگەرانى زۆر، بەلام زاناکەمان گۆئى پەندەت لەو باوەردەيە كە ئەم رىگەي زۆر بەرەلەو دەبەت و زەمەيەكەي زۆر لە نافرەتان لە ماوەي ۱۰ سالى داھاتوودا كەرى پەدەكەن. كاتىك پەرسىيارىان لىكەد كە گوايە پەزەيسۆر پەرى بە سروشتى مەزۇف دىكەت كە لەسەرى دەوست بوو لە وەلامدا د. جەو، د. وئى/

ھەموو كاتىك دەبەت نىيە بىر لەو مەسەلەيە بەپەندەو كە ھەرگەز ناتەوانرەت پەرى لىيىكرىتەو .. چەنكە ئەو تەكە رىگەيە بۆ كەشەكرەن و پەشكەوتن.

سەرجاوە: (زەھرە الخلیج) ۱۰۵۰.

كلسى ددان (Dental Calculus)

نوسىتى: زانا حسين عزيز

كۈلىشى پزىشكى ددان

خورادانلەي كەپەنگىكى زۇرپان ئىدايە. لەوانەيە ئەنھا لەسەر رووى دانىك ھەبىت. پان ھەموو دانەكان بىگىتەو. ئەم جۇرە كلە بەپىزەيەكى زۇرو زۇرجارىش لەسەر دىوى دەرەوى (buccal aspecte) دانە خرىكانى سەرەو (upper molars) دروست دەپىت كەبەرامبەرى جۇگەي ستېنس (stenson duct) كە لە لىكەپۇنى پاروتىدا (Parotid) ۋە دىت دەكرىتەو كەسەرچاۋەيەكى سەرەكىيە بۇ دروست بوونى كلە لەم جىگەيەدا.

ھەرەھا لەدىوى ناۋەوى ددانە بىرەكانى خوارەو (mandibular incisors) كەبەرامبەر جۇگەي وارتنە (Warton's duct) كەشۋىنى كىرەئەوى لىكەپۇنى ژىر شەيلىگەي خوارەويە (Submandibular gland).

لەزۇرى ھالەتەكاندا ئەم كلە پەردىك دروست دەكات لەسەر رووى لەو بەشە پوكەي كەدەجىتە نىۋان دانەكانەو پان سەررووى دانەكان دادەپۇشۇت (occlusal surface).

۱- كلسى ژىر رووى دانەكان (sub gingival calculus):

ئەم جۇرميان دەكەۋىتە ژىر قەراغى پوۋكەو (Gingival margire) لەبەرەئەو بەناسانى لەناۋ دەمدا نابىنرىت. كەزۇر رەقە رەنگىكى رەش، قانۋەي پان رەشىكى سەۋز باۋى ھەيە، كەزۇر بەبەھىزى ئەنۋوسىت، بەسەر رووى دانەكانەو.

كلسى دان (dental calculus) بىرپىرە لەتەنىكى نوۋساۋى بەكلەس بوو (Calcified mass) كەلەسەر رووى دانە ناسايىيەكان (Natural teeth) ۋەدانە دروست كراۋەكان (Dental prothesis) دروست دەپىت.

كلسى دان لەبەكلەس بوونى (minerlization) ئوۋزائىكى لىنجى رەش Dental plaque بىكەتۋە كەزۇرجار بەجاۋ نابىنرىت ۋە پاش نەشتى دانەكان بۇ ماۋەيەكى زۇر لەسەر رووى دانەكان دروست دەپىت.

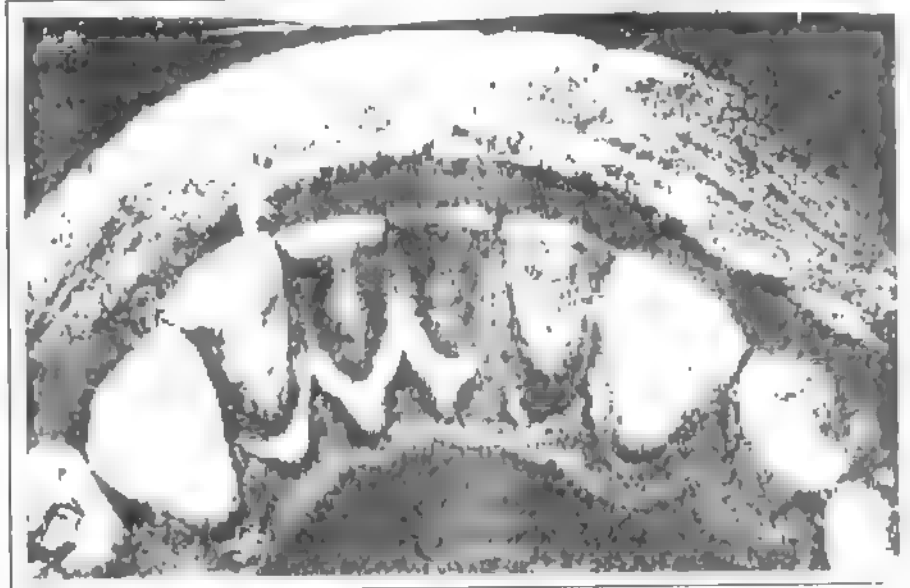
جۇرەكانى كلسى دانەكان:-

بەگۈيرە شۋىنى كلسى دان بەگۈيرە لىۋارى پوۋك (gingival margin) دەكرىن بەدوۋ جۇرى سەرەكىيەو.

۱- كلسى سەر رووى دانەكان (supragingival calculus):

ئەم جۇرميان دەكەۋىتە سەررووى قەراغى پوۋكەو بەيە لەناۋ دەمدا دەپىنرىت ئەم جۇرە رەنگىكى سېيان زەردىكى سېى باۋى ھەيە (yellowish Wite) كەزۇر رەق نىۋە بەناسانى لەسەر رووى دانەكان لادەپىرەت، ھۋى لاپردىنى بەخىرايى دروست دەپىتەو بەتابىت لەسەر رووى ناۋەوى (lingual snface) دانە بىرەكانى خوارەو (mandibular incisor) ھەرەھا رەنگەكەشى بەھەندىك مادە دەگۈرەت ۋەك جگەرەو لەو

- ۲- كرىستالى مەگنىسىيۇم
magnisum
۲۱% whitlockite
- ۳- كرىستالى فۇسفاتى
Octa Calicum
۲۱% phosphate
- ۴- كرىستالى بىروشايد
Brushite
۹%
- بەشىۋىمەكى سىرەكى دوان
يان زىياتر لەم كرىستاللانە
لەكلىسى داندا ھەمە، بەلام
كرىستالى (Hydroxy
apatite) ۋ(Octa)

كلىسى سىر رووى پوك ۋىر پوك ھەمىشە بەمەكەمە دروست
دەپن، بەلام لەوانەمە يەككىيان بەمەكەمە تىرىشيان دروست
بىيىت.

كلىسى سىر رووى پوك ۋىر پوك ھەمىشە بەمەكەمە دروست
دەپن، بەلام لەوانەمە يەككىيان بەمەكەمە تىرىشيان دروست
بىيىت.

۲) پىك ھاتەى ئەندامى (organic contents).
پىك ھاتەى ئەندامى كلىسى دانەكان بىرىتىيە لەتتەكەلەپەك
لەپىرۋىتىن ۋ شەكرە ئالۋىزەكان (polysuchrides)، روگەشە
شانەى دامالراوى ناوشانەكانى دەم (desquamated
epitvelial ceu)، خىرۋەكە سەپەكان، ۋەچەند جۇرۋىكى زۇر
لەپەكتىيا.

كانىك پوك توشى دابەزىن شەبىت لەسەر روى دانەكان
بەھەر ھۆكارىك بىت ئەمە كلىسى ۋىر پوك دەردەكەمە ۋىت ۋ
بەناسانى دەپىنرەت.

۹۱% - ۹۶% پىك ھاتەى كاربۇھىدراتى كلىسى بىرىتىيە
لەشەكرەكانى گەلاكتوز Galactose، گلوگوز، رامنوز، مانوز،
گلوگوزۋىنل ئەسەيد (Glucuronic acid)، ئەرمەينوز، گلوگوز
نەمىن، كەھەمووىان لەپىك ھاتەى لىكى ناو دەمە ھەن بىچەكە
لەنەرمەينوز ۋ رامنوز، پىرۋىتىن لىكى ناودەم ۸۵% - ۸۸% پىك ھاتەى
نۇرگانى كلىسى پىك دەھىنىت كە بەزۇرى لەترشە ئەمىنىمەكان
(amino acid) ۋ چەورى ۰% - ۲% پىك ھاتەى لە شىۋى چەورى
ھاوتا Neutral Fat ترشى چەورى كۆلىستروڭ، كۆلىستروڭ
ئەستەر ھەرومە فۇسفو لىپىد (phospholipid) (ۋاتە چەورى
فۇسفوڭرى).

نەگەر ئەمە كەسە بەمەردەوامى دانى نەشوات ئەمە كلىسى سىر
روى پوك كەنوساۋە بەمانەكانەمە بەردەوام دەپىت لەكۆبۇنەمە
لەسەردانەكان بەزۇرۋىنى ئەمەن. ئادەكەتە ئەۋەپەرى لەتەمەنى
نىۋان ۲۵-۳۰ سالىدا. زۇرۋەى روى دانەكان بەكلىس دادەپۇشرەت
ھەرچەندە كەمىش بىت بەتايىبەتى لەدىۋى ناۋەمەى دانەكان.

پىكەتەى دانەكان:

۱) مادەى ناۋەندامى (In organic contents):

كلىسى سىر رووى پوك لەمەمەى ناۋۇرگانى پىك ھاتە
بەپىرۋەى (۷۰%-۹۰%)، كەنەمەش لەكالىسىيۇم ۷۵% - ۷۰%، كاربۇنانى
كالىسىيۇم ۲۰% ۋەپىرۋىكى كەم لەفۇسفاتى مەگنىسىيۇم ھەندىك
كانزى (ناۋەندامى) تر پىكىت.

رەزەمە لەمانە رەھەكانى دىكەى لەشدا ۋەك، نىسقان.
بەلايەمەى كەمەمە ۷۰% پىك ھاتەۋە ناۋەندامىيەكانى كلىسى
لەشىۋەى كرىستاللان كەچۈر جۇرى سىرەكى دەگرەتەۋە.

۱ ھايدىرۋەكىسىدى ئەمەتەيد Hydroxy apatite ۵۸%
كلىسى سىر رووى پوك ۋىر پوك ھەمىشە بەمەكەمە دروست
دەپن، بەلام لەوانەمە يەككىيان بەمەكەمە تىرىشيان دروست
بىيىت.

دروست بۇۋى، كلىسى ددانەكان:-
كلىسى دانەكان لەنەنجامى بەكلىس بۇۋى مادەيەكى نەرمە
لەنجى رەش باۋ دروست دەپىت كەپە دەپن (Dental)

لەدرۇست بوۋىنى (Dental plaque) يان تىكشۈرگۈچى پىرۇتىنى ناۋ لىك.

۲- لەرچۇنى ئەنئەنىۋىي فۇسفاتىز (phosphatase)

لەو ما لىنچە سىر دانەكان (Dental Plaque) كە درۇست دەپىت پاش نەشتى دانەكان بۇ ماۋىيەكى زۇر. يان ھەندىك جۇرى بەكتىرە دەپىتە ھۇ نىشتى فۇسفاتى كالىسىۋم بەتتىك شىكانى ئەو فۇسفاتى كەلەپىك ھاتەي ئەندامى لىك دا ھەپە، كەدەپىتە ھۇ زىيانىۋىنى خەستى (Concentration) نايۋىنى فۇسفاتى سەرىيەست، ھەروھە ئەنئەنىۋىي ئەستەرىيەز (esterase) كە ھەندىك بەكتىرەي ۋەك cocci درۇستى دەكتە ئەپىتە ھۇ دەست پىكرىنى بەگىس بوۋىنەكە بەتتىك شىكانى جەۋرى لەشۋەي ئەستەردا (Fatty ester) بۇ تىرشى جەۋرى سەرىيەست.

ئەو تىرشە جەۋرىيە لەگەل كالىسىۋم و مەگنىسىۋم جۇرىك لەسابوۋىن درۇست دەكتە كەدۋاپى دەگۇرپىت بۇ خۇيەكى ئەتۋاۋەي (in soluble) فۇسفاتى كالىسىۋم $(Ca_3(PO_4)_2)$.

چۇن دانەكانت لەدرۇستىۋىنى گىلىس دەپارۇزىت؟

بۇپاراستىنى دانەكانت پىۋىستە بەلەپىنى كەمەۋە رۇزى دوۋجار دانەكانت بشۇرپىت بەتاپەتى شەۋان پىش نوۋستىن و بەپانىيان دۋاى نان خۋاردىن بۇ نەپىشتىنى درۇست بوۋىن و مانەۋەي ئەو توۋزائە لىنچە رەشە لەسەر روى دانەكانت كەھۇكارەكەي مانەۋەي خۋاردىن لەسەر دانەكان و بوۋىنى ئەو خۇراكە بەناۋەندىك بۇ گەشەكرىنى بەكتىرە پاش بەگىس بوۋىنى ئەو توۋزائە (Calceification) كەسەرچاۋەپەكى سەرىيەكى درۇست بوۋىنى گىلىس دانە، ۋە ئەم گىلەش پەكتىكە لەگىرنگىزىن ھۇكارەكانى ھەۋكرىنى پۈۋك لەھەۋە ئەمەنەكاندا بەتاپەتى لەرۇزەلەتى ناۋەراستداۋ لەگۇرستىنى خۇشماندا.

سەردانى پىزىشىكى ددان و پاك كىرنەۋەي دانەكانت بەلەپىنى كەمەۋە شەش مانگ جارىك.

۲- بەكارەپنىنى دەۋۋى پىزىشىكى (Dental floss) بۇ پاك كىرنەۋەي نىۋان دانەكان دۋاى خۋاردىن، چۈنكە ئەم شۈپنە لەكاتى شتى دانەكان بەفۇچە فۇچەي بەرناگەۋىت و ناۋەندىكى باشە بۇ كۇبۈنەۋەي خۇراك.

سەرچاۋە:

clinical periodontology 8th ed. 1996.

(plaque). ئەو توۋزائە لىنچە پاش بەگىس بوۋىنى بەھۇي خۇيە كانزايمەكانى كە لەناۋ لىك دا (saliva) ھەپەۋ لەلەپەن لىكە رۇنەكانى ناۋ دەمەۋە دەردەپىت لەسەر روى دانەكان درۇست دەپىت، بەگىس بۈنەگەش لەرۇزى ۱-۱۴ يەمى درۇست بوۋىنى ئەو توۋزائە لىنچە دەست پىدەكتە، كە ۵۰% بەگىس بۈنەكە لەدۋو رۇزى يەكەمەدا ۵۰% كەي تىرىشى لە ۱۲ رۇزى دۋاى ئەۋەدا رۈردەمات.

ھەۋو جارىك ئەو توۋزائە لىنچە ئەرمە ناپىتە ھۇي گىلىس درۇست بوۋىن، بەلەم ئەو توۋزائەنى كەپىزەپەكى كەم لەمەدەي نانەنداميان تىدەپە تۋاناي بەگىس بوۋىن زىاتەرە.

لىكى ناۋ دەم سەرچاۋەي سەرىيەكى خۇيە كانزايمەكانە (mineral salt) بۇ درۇست بوۋىنى گىلىس سەر روى پۈۋك، ھەروھە ئەو شە لىنچە كە لەزىر روى پۈۋكەۋە بەشۋەپەكى ناساپى دەردەپىت (cavicular fini = girgiral fini) سەرچاۋەي كانزاكانە بۇ درۇست بوۋىنى گىلىس زۇر روى پۈۋك (subgingival calculus).

بەگىس بوۋىنى (Calcification) ئەم توۋزائە دەپىتە ھۇي نوۋسانى نايۋەنەكانى كالىسىۋم لەگەل پىرۇتىن و كاربۇھایدىرات كەلەپەكى ناۋ دەمەۋە دەپىتە ۋەنپىشتى خۇيە كىرىستالى فۇسفاتى كالىسىۋم.

بەگىس بۈنەكە لەدۋۋى ناۋەۋى توۋزائە لىنچەكان Dental plaque ى زۇر روى پۈۋكە دەست پىدەكتە كەنۋساۋە بەروۋى دانەكەۋەۋە كە وورە وورە زىاد دەكتەۋ بەپەكەۋە دەنۋسپىت و تەنپىكى رەق درۇست دەكتە. گىلەكە يەكەم جار بەشۋەي توۋزائە (layer) درۇست دەپىت كەپە توۋزائەكى ئىر جىپا دەپىتەۋە پىي دەئىن (Cuticle) كە ئەم توۋزائە تەنكەش لەناۋ گىلەكەدا رەش دەپىت لەكاتى كۇتاپى ھاتىنى بەگىس بۈنەكە (Calcification).

ھۇي بەگىس بوۋىنى ئەو مادە رەشە ئەرمە لىنچەي سەروى دانەكان كەپىدەئىن (Dental plaque):

۱- پەرزىۋىنەۋەي Ph ى لىكى ناۋدەم دەپىتە ھۇي دىشتىنى فۇسفاتى كالىسىۋم $(Ca_3(PO_4)_2)$ ، پەرزىۋىنەۋەي Ph ى لىك بەھۇي دەردانى دۋانۇكسىدى كاربۇن (CO_2) و درۇست بوۋىنى ئەمۇنىيا (NH_3) لەلەپەن ئەو بەكتىرەپانىيەي لىپىرسراۋن

257

خانۇۋى دىۋارۋۇز

ھەر بەقسە دەرگاكانى دەكرېنەۋەۋ دادەخرېن

مرگېنپانى: ھىۋا سالىح

بېۋىستە بەلەدەبەۋە قسە لەگەل دەزگا ئۆتۈماتىكىمەكاندا
بگەين، ئەۋانەي ئەم مائە ئەۋۋەنەيىيەدا نىشتەجېن بەرۋىزەۋ
مامەئەي دەزگا ئەلەكترۇنىيەكانى مائە بگەين بەمپېچەۋانەۋە
لەخزەمەتگوزارى جۇراۋجۇرا بېشەش دەبى ھەرگەس ئەۋ خانۋەدا
نىشتەجېنە سەرلەبەيائى بەمايكرۇفۇن بلى "بەيائىت باش"
ئەۋگاگە خانۋەگە ۋەك شائەي ھەنگ دەگەۋىتە كار، گۈلپەكان
دادەگرىسېن، دىنيا دەبى لەۋۋونى ئاۋى گەرم لەمەمامداۋ،
لەزستاندا لەرزى خانۋەگە گەرم دادەھېنىق، تا بەنەۋەپەرى
ئارامىيەۋە بەپېئى پەتى بەۋۋورەكانىدا ھاتۋەچۈبكر ئ.

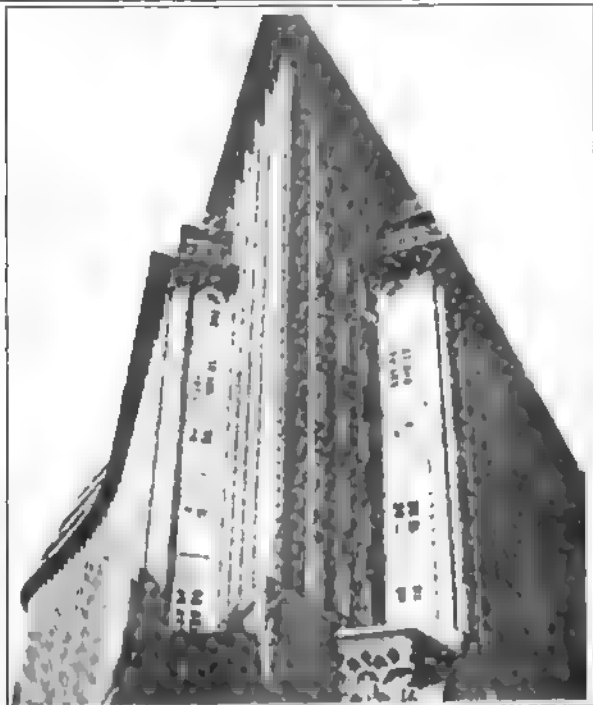
بەچۈۋەدەر لەمال پېۋىستە بگوتى: "مائە ئاۋ" بەۋە زۇر
ئەركى لەگۈل دەبېتەۋە. ھەر بەۋ ۋوشانە كۆمپيۇتەر يەمكەپار
كارەياۋ غازى مائە دەپرىتەۋ، دىنيا دەبى گەر پەنچەكان تەۋاۋ كۆۋم
كرائەۋ، دەزگاكانى ۋىراگردنەۋەش نىش دەگەن.

ئېستا كۆمپيۇتەرى مائە ئەزمۈۋىيەگە (ھايىرە - زېد)
ئامادەبە كۆمەلەن ھەرمان لەمەرىكاتۋ ۋەرىگرى كەتەنە لە ۲۰۰
ۋشە پېك ھاتۋەۋە لەپېككەتەي جىاۋازدا بەمكادەھېنىق. كۆمپانیا
زاپۇنىيەكان بەسپارن لەسالى ۲۰۱۰) ئەك ھەر ژمارەي ۋشەي
بەكارەيىنراۋى ئەۋ مائەنە زىاد بگەن، يەلگە رېگايەك قىرى
مالەكە بگەن قسە لەگەل دىنىشتەۋەكەيىشدا بگات. بۇ ئەۋۋە
ئەم مائە دەتۋانە ۋەلامى ئىزمانىكى خاۋەنەكەي بىلتەۋە ۋەك:

زاپۇنىيەكان ھەقىانە گەر شانازى بەچەندېن دەستكەۋتى
ئاۋازەۋ پىرىشنگىلارى خۇيالەۋە بگەن، ئەۋانە گەۋرەلەين يەدەگى
زېر لاي ئەۋانەۋ، باشلەين پېشەسازى كامپىراي قىدېۋىيى
لەجىيەندەۋ، گەمەزىن رېزەي ئاۋان ۋ... تە.

بەلگە لەمەندىك بىۋارى ژيانىندا دانىس پېدادەنېن
گەمەرخەمەۋ، ئەنەنەت ژۋورى مائە دەۋلەمەندەكانىان پېرەتى
لەمەرەسەۋ كەلۋپەل ئاۋمال ۋۋورى جېشتخانەپىشان بچۈۋەكە.
گرىگ ئەۋەپە ھالى نىشتەجېنەۋونى ئەم ۋلەنە لەدەسالى
داھاتۋەدا تەۋاۋ دەگۈرېت مەسەلەكە ئەۋە نېچە كرىۋ نىرخى
خانۋە ۋ شوقە روۋ لەدەبەزىن بگات. بەلگە كۆمپانیاكانى
خانۋەبەرە لەزاپۇن بەم زۋانە "خانۋەي زېرەك" يان ئامادە
گردۋە، تېيىدا بايەخى زۇر بەدانىشتەۋەكەي دەدات، گەرچى
ئەم شوقانە ھەر بەقەد ئەۋانەي پېشۋون، ئارامى ۋ ئاساپىشان بۇ
دەخۋەتقېنى.

ئەم ماۋىيەدا چەنلەين خانۋەي تازە ئەۋ ۋلەتەدا درۋست
كرائون (ئەۋۋەنەي سالى ۲۰۱۰)، پېككەتەي سەمەكى لەمەۋدىلى
يەكەمى ئەم خانۋەدا كۆمپيۇتەرىكى سەمەكىيەۋ، مالەكەي
كردۋە بەكەشتىيەكى ئاسمانى كەمەۋپەرى ھەۋانەۋە بۇ
كەشتىۋانەكانى لەگەشتەكانىندا قەراھەم دىكەت.

[illegible]

بەم رىكاگە بېرىڭى زۆر كارمەلۇ گەرمى دەست دەمەي. تەمىيا ئەمەندەمان ئەسەرە چۆن بىزاتىن كۆنترۆلى ئەم پېرۇسىمىيە بېكەين، دىزىگى تاپىمەت بەخۇى دروست بېكەين. يەلەم ماددەى خاۋ بەبرى زۆر دەست دەمەي.

پاترى ھايدروچىنى - ئۆكسىجىنى جۈرئ لەفەنتازيا نىيە،
گەورەترىن گۇمپانىي غازى ژاپۇنى (تۆكىۋ - غاز) لەم پاترىانەي
داۋە بىئوتىل نووسىنگەكانى بىتەخت.

سالی (۲۰۰۱) پر قسملی تافیکر دموه دم پاتریانه له خانو دکاندا به شویو به کی به رفراوان به کار دمه تریو، به کو تایی هاتنی به که مین دهی سدهی داهاتویش بیناگانی توکیو و شه اره گانی دی وزه گرمی و ناوی خوار دمو میان لمرتی به کارهینانی دم جوړه پاتری به ده بۆ دلبین ده کریو، زیانی بۆ دینگهیش نای.

(تەلەپپۇزىنىڭ بىخىرە سىم "ۋ") ئەھۋاللىرىگە زۆر بىرلەشكەن
دەلىل: "مەملىكەت ئىچىدە تەلەپپۇزىنىڭ بىخىرە سىم كەڭلىكى
بىرلەشكەن"

ھەر نەم ھەستىيارييە زۆرى كۆمپيوتەر سەرھىي پەكەيە زۇ،
گروگرفت دەخولقېنى، ۋەك ئەۋى خانوۋەكە بېيىتە كارەكەرىكى
گويپايەل، پەجۇرئ ھەر فرمانىكى بېست دەستبەجى جېبەجىي
دەكات، لەھەر قەۋە باسكىكى نىشتەجىيىۋانىدا كەمترىن نامازە
لەبارەى دەرگاۋ پەنجەرەۋى كەۋتە بەرگۈئ ئەۋا دەكەۋىتە
داخستىن يا كرىنەۋى دەرگاۋ پەنجەرەكان يا... ژاپۇنىيەكان بۇ
دورەپەرزى نەم ھالەتى تىنەگەيشتە تەنبا لەپى جەندىن
مايكرۇۋەسۋە كە لەناۋ مالىكەدا دايەش گراۋن يا لەپى
تەنەۋنى مۇبايلەۋە رىگاي ھەرمان پىلانىسى ھەراھەم كىرەۋە،
ھەرۋەھا بەۋى پىلتىكى كۆنرۇلەۋە ۋا لەكۆمپيوتەرەكە دەرگى
بۇ مامەكەك يا پەتمەۋى بېدەنگ دەرگى. نەم مەۋنەيەى
(جانۋى زېرەك) بۇ گەمەكرەن دروست نەكرەۋ، بەلگە بەلەى
ژاپۇنىيەكانەۋە كەمكرەنەۋى خەرجى لەپەى پەكەمەدايە.

ئەو مائە (ھايىر دۇند) پېتىر ياسمان كىرد، سىر بىرى ئەۋەدى
پېرىلىتى لە ئالۇزىتىن نامىرى ئەلەككۆزنى سىر بىرى ئەۋە
پېۋىستى زۆرى بەۋەزىيە لەبارودۇخى ئىستى زاپۇندا پارەيەكى
زۆرى بۇ خىمىرى وزە گىرەك نابى. نەپتى ئەم تەلىسەمەش
لەۋەدا بەنھانە كەپى دىگوتىرئ "سىر بىرى شىن". كە لەپاتىرى
خۇرى بەنھىزدا كۆكرەۋەتەۋە دىرەستكراۋە جالاكەۋە بىرەلەستى
ئاۋەۋەۋەش دىگەت. ھەۋەۋەش كۆمپىۋىستە سىرەكىيە
ھەلىدەۋەۋەش، نەك ھەم لەرۋەشنى ھەتاۋە بەلگە لەرۋەشنى
پايزو زىستانى تەۋە ئوۋىشىدا لەتوانايدىيە ئەۋەپىرى وزە دابىن
بىكت. بىنەماي ئەم سىر بەخۇشەيە وزەش لەۋە مائەندە لەسەر
نامىرىكى تاپەتە ۋەستەۋە داھىنەرىكانى ناۋيان ناۋە "پەككەپى"
التاقى "كۆمپىۋىستە لەپەككەتەكىلەۋە بەردەۋام پېۋەندى
بەكۆمپانیاكانى وزەۋە ھەيە، رۇۋانى خۇرەتاۋ "سىر بىرى شىن"
بەۋەۋەپىرى تۋانەي خۇيەۋە ئىش دىگەت. كارەمەي زۆر بىرەھەم
دەھىنى. لەۋەكتەدا كارەمەي زىادە بەنرخى بازۇر بەدەۋەۋە
دەۋرۋەش، رۇۋانى زىستان نامىرىكە تەنبا بىرى پېۋىست كارەمە
دىگەت، ھەش لەۋە پارەيەي رۇۋانى خۇرەتاۋ لەرۋەشتى كارەمەي
زىادەۋە دەستى كەۋتەۋە لەرۋەشنى زىستاندا سىرەش دىگەت، ۋەتا
پارەي سىپى بۇ رۇۋى رەش. ئەنجام ھەۋەك (مىسافا ھەۋە)
جەختى لەسەر دىگەتەۋە لەبارودۇخى ۋەك ناۋچەي ھىلى
يەكەسانى (استۋانىيە) پېۋىست بەھىج خىمىرىكە ناكەت.

كورسى سەرىپشاۋ نامۇزگار تان دەكات سەردانى پزىشك بگەن...

بېورە "ناناكا سان" لەخۇتى ھەلقورتانلىم، وا باشترە بىزوۋى سەردانى نەخۇشخانە بگەيت، كورسى سەرىپشاۋ شىۋەى بەردى ناۋ گورچىلەتى دۇزىۋەتەۋە دىزىۋەى شىكرىنەۋەكەى لەكۇمپىوتەردا دەخۇتتەۋە. دەكرى خاۋەنى "مالى زىرەك" كوپى لەدەرىپىنكى ناۋابى كە لەساتو كاتى خۇيدا ھاتوۋە كاتى دەجىتەسەر پىشاۋ، بوۋىشى لەخاۋەى زىرەكدا ۈك بەشىكى نەخۇشخانە ۋادەى.

بەگورنى يەكەى، كۇمپانىي "توتو" ى ژاپۇنى كەدەستى بەسەر ۲۰۱۰ ى بازارى نامىرە تەندىرۋستى يەكەندا دەپرات، يەكەمىن كورسى سەرىپشاۋى بەكۇمپىوتەرمەۋە خستە بازارەۋە، سەرىبارى ئەركى بىچىنەپى خۇى ۈك كورسى سەرىپشاۋ پاش دانىشتىن لاي خاۋروۋى لەش پاك دەكاتەۋە ۈشكى دەكاتەۋە. ھەرومە ۋەتوانى زۇر بەخىراپى مىزىش بېشكىنى (فەخسى بگات). كۇمپانىيەكە بەنىازە ئەم بەرەمەى خۇى پەتۇرى ئىنتەرنىتەۋە بەستىتەۋە كارى لەشساخى (صحى) زياتر بگا.

ھەر كورسى يەكە خۇى ئەنجامى پشكىنەكان رەۋانەى نەخۇشخانەكان دىكا يەمەبەستى ۋەرگرتنى نامۇزگارى ۋەتوانى پزىشك، ھەرومە كۇمپانىي "مىساڧا ھاۋس" ھاۋكات بەنىازە نامىرى فېدىۋ بختە ناۋ "مالى زىرەك" كەكەى خۇيەۋە، بەمەبەستى ۋەرگرتنى شىكارى پزىشكى ۋەتوانى ئىنتەرنىتەۋە بېگەيەنئىتە نەخۇشخانەكان. بەجۇرى بەھۋى ئەم نامىرانەۋە دەكرى پشكىننى ناسانى ۈك پىۋانى ھشارى خۇين ۋە شىكرىنەۋەى خۇين بگىرۋ، پزىشك ۋەتوانى نەخۇشى خۇى بېيىنى ۋە نامۇزگارى بگات ۋەرەسەرى پىۋىستى بىلتى

شۇرباي "بۇرش" لەرنى كۇمپىوتەرمەۋە:

ئىنتەرنىت نەك ھەر لەگەن دامو دىزگا پزىشكى يەكەندا، بەلگە پىۋىستى رۇزانەشت بۇ دابىن دەكاتو، دىكاتە ناۋ مائەكەتو شادى ۋە بىختەۋەرى لەگەن خۇى دەھىنى. بۇ ەۋۋە كۇمپانىي "ماتسوستيا ئەلەكترىك" جۇرى بەرپەند (الاجە) ى دروست كىردوۋە ئەۋەى لەتۋانايى بۇ پاراستى مافى خاۋەنەكەى دىكا ھەتا خاۋەنى تازە ۋە پىتامى بختە بەردەست. بۇ ەۋۋە بەرپەندەكە بىرى خاۋەنەكەى دەھىنىتەۋە كەپىۋىستە يەك بوتل شىرى تازە بگىر. ئەۋە لەكاتىكا دەپى كەخاۋەنى سەركى تىدا نەمەى. گەر خاۋەن مال بەگۋى نەكرى ئەۋا ھەر خۇى لەنرىكتىن سۈپەرمارىكت داۋاى دەكات.

ھەرومە كۇمپانىي "ماتسوستيا" بەنىازە ۋەنى چىشتخانەى ناۋ مائە زىرەكەكە لەرنى كۇمپىوتەرى سەركى يەۋە پەتۇرى ئىنتەرنىتەۋە بەستىتەۋە، تا لەكتىبخانەى ئىنتەرنىتەۋە رىگى تازەى نامادەكرى خاۋەنى دەست بگەۋىت (ۈك مرىشك بەرپىگى بەلچىكاى يا شۇرباي بۇرش بەشىۋە پۇلۇنىي يا....). تۋاناكسانى تۇرى كۇمپىوتەرى لەسالى (۲۰۱۰) دا بۇ ژاپۇنى يەكانى دەرەخسىنى بزانى ھى ئەمەلە زىرەكەكەىدا روۋدەدات. لەرنى رۇزۇمىرى كارمىلى گىرفانى يەۋە ئەۋ كامىرايانەى لەمەلەكەىدا بالو بوۋەتەۋە ۋەتوانى ئەمەر كاتىكا بىن جاۋدۇرى مىدالەكانى بگات كەبەتەنە لەمەلەۋە ماۋەتەۋە. يا كۋى ئەمەلە ھەسەكرىنىك بى كەبەتەلەفۇن بۇى كراۋە تۇماركراۋە.

كۇمپانىيكانى بىناۋ نامىرى ئەلەكتىۋى جەخت لەسەر ئەۋە دەكەنەۋە لەدەسالى ناھاتوۋا ئەم جۇرە خانۋانە دروست دەكرىن ۋە لەۋ دەسالىدا نرەكەى لەپازاردا كەم دەكرىتەۋە بەعەمەلى دىكاتە دەستى ھەۋۋە كەسەك.

ھەر بەم بۇنەۋە ژاپۇنى يەكان سەرىبارى ھەۋۋە ئەۋانە ھەر مائىك سەگىكى نامىرى تىدادەمى كەبەكۇم روۋپۇش كراۋە ئەنە بۇ كەپىۋ سەفايە، تۋاناي ھەلەمزو دىزى ھەيە دەۋەرى ۋە دەش خەمبارى ۋە بەدۋى ئىچىرىدا بگەرى، ۋەتوانى فىرى پارى پالەۋانباى پىكەنىناۋى بىۋ، كۇمپانىيەكە جەخت لەسەر ئەۋە دەكاتەۋە كە ئەم جۇرە سەگە بۇ ئەۋ مائەى دۋارۇ زۇر كۈنجاۋە، زۇرىش كۈپراپەلەۋ ھەزەلەۋ، بەفرمانىكى زۇر سادەش دەكرى ھەستو خۋاستى لىبىرى.

بەلام پەرسىار ئەۋە: نايا مۇۋى دۋارۇ پى خۇشە بەشىكى زۇرى رۇزۇ ژيانىشى لەكۇمەلگى سەگى نامىرى ۋە پىشاۋ قەسەكرىدا بەسەربىات؟ ئەم پەرسىارە تاپبەت نىيە ھەر بەنەندازىاران ۋە دروستكەرانى ئەم جۇرە خانۋانەۋە. بەلگە روۋبەروۋى ھەيلەسوف پزىشكانى دەرۋى دەپتەۋە.

سەرجاۋە: - "الەلى/۱۹۹۹"

راپۇرتىك دەر بارەس پەيمانگاى ھىوا

بۇ كەپۇللاڭ لەسلەيمانى

ھىوا رەھمان رەھىم

مامۇستاي پەيمانگاى ھىوا

پىشەنكى:-

خوداى گەورە بىم تۈانا كۆمەلىك سىستىم و كۆنەندىمى
ھەستى بەم رۇف بەخشىوۋ تا ھەست بەدىاردەكانى دەور بەرى
نىكات و لىيان تېمگاتو لەگەل رەداۋە كۆمەلەپەتى و پىك ھاتە
ماددى يەكانى ناۋ نەو زىنگەپەى تىايدا دىزى خۇى بىگرنىچىنى.
كەم ئەندامىتىو كە تۈناپى ھەستەكانى بېسىن و بىنىن
نرسناكتىن جۈرەكانى لەدەست دانى ھەستىن، كە مۇرۇف
تۈۋشيان دىنىن، چۈنگە بېسىن و بىنىن گىرنگىپەكى زۇرىن
لەتنگەپەتقان بۇ بۇجۈۋنەكانىمان و زانىارىپەكانىماندا ھەپەو
كارىگەرتىپەكى رەھاشيان لەسەر گەشەى كۆمەلەپەتىو
تاپەتەيمان ھەپەو.

دىمارە كە ترسناكتىن ئاكامى كەرى ناتۈناپى مىندالە
لەبەشدارىكرىنى ئىجابىيانەى پىرۇسەى بەدەست ھىنانى زمان،
كەپەئاسانترىن و باۋترىن شىۋەكانى پەپەۋەندى كىردن و لىك
كەپەشتن دىمۇمىر دىرۇت لەناو خەللكدا.
ھەرۋەھا كەرى كار لەگەشەى عەقلى و مەعرىفى مىندالەكە
دىمكات و رىكە لە پىرۇسەى ھىر كىردن و بەدەست ھىنانى تۈناو
شارەزىپە پىداۋىستىپەكانى دىگىرت.

نەم كەم ئەندامىتىپە لەرىگەى پەرومردەكرىنى تاپىمىتى وەك
خۇپىندىنەۋى (لىۋو ئىشارەتەۋە) قەرمىۋو دىگىرتەۋە لەناكە
پەيمانگاىپەك لەم شارەدا.. كەنەۋىش (پەيمانگاى ھىوا)پە..
كە دەتۈانى زۇرىپەى گىرۈگىرتە پەرومردەپىو كۆمەلەپەتىو
دەروۋنىپەكانى چارەسەرىكات.
نەم پەيمانگاىپە سەر بىمىرۈۋەپەراپەتى چاۋدىرى
كۆمەلەپەتىپە لەموزارەتى تەنرۈستىو كاروبارى كۆمەلەپەتى
لەحكۈمەتى ھەرىمى كوردستان..
بەرىۋەپەراپەتى چاۋدىرى كۆمەلەپەتى سلىمانى نەم بەشەنى
ھەپەو.

۱-خانەى نەوجەۋاننى كوران. ۲-خانەى نەوجەۋاننى كچان.
۳-خانەى ئۇلف پالىمى. ۴-خانەى نەوجەۋاننى ھەلەبجەى شەھىد.
۵-خانەى تېپىنى مىندالان. ۶-مەلەپەندى رىنۋماى دەروۋنى. ۷-
داپەمىنگاى چوارباخ. ۸-داپەمىنگاى بەختىارى. ۹-پەيمانگاى ئاۋات بۇ
بىر كۆلۈن. ۱۰-پەيمانگاى ئىسنىت بۇ راھىنانى كەم ئەندامان. ۱۱-
پەيمانگاى روۋناكى بۇ ناپىنايان. ۱۲-پەيمانگاى ھىوا بۇ كەپۇللاڭ.
-مىژۋوى چاۋدىرى كەپۇللاڭ:-

لەمىژۋوى مۇۋاپىقەتدا ھەۋلى زۇر دراۋە بۇ ھىزىبوۋنى
كەپۇللاڭ، بەلام يەكەمىن ھەۋلى (جىدى) بۇ ھىزىكرىنى مىندالى

تويۇزمروھى كۆمەلەيتى خۇيى ھۆلى شانۇو چىشتخانەو يارىگا ھۆكارى قىركردن...

ۋەنەم پەيمانگاىە (۱۷) مامۇستاۋ (۲) توۋىزمروھى كۆمەلەيتى يارىدەدەرى پزىشكىو چاودىرو (۱۱۰) قوتابى لەخۇگرتوۋە.

* مەرجى ۋەگرتى قوتابى لەم پەيمانگاىە..

۱-مالى خويىندكار لەناۋ شاردە بېت.

۲-تەمەنى لەشەش سالى كەمتر نەپىت.

۳-كەپولان بېت پان گويى گران بېت كەلەقوتابخانەى ناسايى ۋەنەگىرى.

۴-خويىندكار لەلايەن (بەريۇمبەر، توۋىزمروھى كۆمەلەيتى، مامۇستا) ۋە تاقى بىكرىتەۋە ۋە ئەم تاقى كرنەۋەمەش دىكرىت بەراپۇرتى..

ۋە ئەم راپۇرتەش بۇ لاي پزىشكى دەروونى بەرز دىكرىتەۋە، بۇ دىنيا بوون لە زۇرى خويىندكارمكە..

باشان پزىشكى پىپۇرى قورگ و لووت و گويى دەى بىنىت بۇ ديارى كرىنى پىۋانەى گويى مىندالەكە..

۵-نابىت كەم ئەندامىيەكى ھەبىت كەپى لە ھاتنى بگىرت بۇ پەيمانگا.

كەپولان دىكرىتەۋە بۇ سالى (۱۵۵۵) زاپىنى كەلەلايەن (بېلىر بونس) ى نىسپانىيەۋە دەستى پى كىدو. كە نەۋىش كۆمەلەيت مىندالى بەرىنگاي لىۋ ھىركىد.

ۋە لەسالى (۱۷۷۸) لەئەلمانىا يەكەم قوتابخانەى گشتى بۇ مىنالى كەپولان دامەزرا. دىۋى نەۋىش لەسالى (۱۷۶۰) لەبەرىتانيا ۋە لەسالى (۱۸۱۷) لەئەمەرىكا... ۋە لەسالى (۱۸۸۵) يەكەمىن زانكۇ بۇ مامۇستايانى كەپولان لەشارى (لەندەن) ى پايتەختى بەرىتانيا دامەزرا.

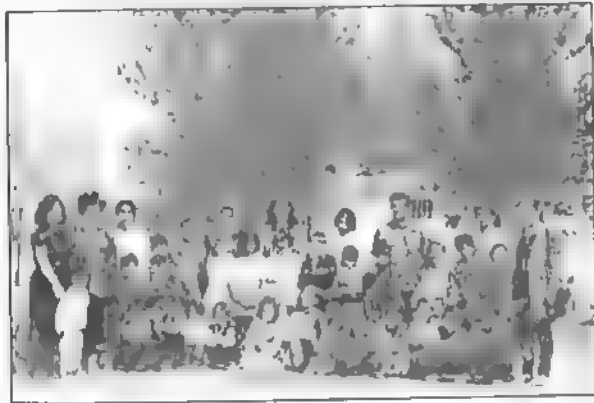
چاودىرى كەپولان لەغىراق دا:

چاودىرى كەپولان لەغىراق دا لەسالى ۱۹۵۰ لەلايەن (جمعية مكافحة الملل الاجتماعية الخيرية الاهلية) ۋە دەستى پى كىد. ئەم كۆمەلەيش (بىركۆل) ى لەخۇگرتىۋو، ۋەنەمە پۇلىتىش بۇ كەپولان تەخان كرابوو. رۇز لەدىۋى رۇز ژمارى خويىندكار زىيادى دىكرىت لەنىۋان سالىنى ۱۹۵۱-۱۹۵۵ ۋە لەدىۋى سالى ۱۹۵۵ ۋە لەلايەن دىكرىتەۋە بايەخ بە قىركردن ۋە بەرۋەردەكرىنى مىندالى كەپولان درا. نەۋىش بە كرىنەۋەمى (مەھد الامل) لەلايەن (الاداره المحليه) لەپارىزگاي بەغداد بۇ (بىركۆل) ۋە پۇلىت تەرخان كرا بۇ مىندالى كەپولان. ۋە ئەم پەيمانگاىە لەسالى ۱۹۷۹) چوۋە سە رومزىرتى (العمل والشؤون الاجتماعية).

ۋە لەسالى ۱۹۸۱ بەريۇمبەرايەتى چاودىرى كۆمەلەيتى لەسلىمانى كراۋتەۋە. ۋە لە سالى ۱۹۸۲ دا پەيمانگاى ھىوا بۇ كەپولان لەبەريۇمبەرايەتى چاودىرى كۆمەلەيتىدا لەسلىمانى كراۋتەۋە نىستا سەربە ۋەزىرتى تەنبروستىو كاروبارى كۆمەلەيتىيە لەحكومەتى ھەرىمى كوردستان.

نىستا پەيمانگاى ھىوا لە (۸) قۇناغ پىكەتەۋە، كە دەرچوۋى قۇناغى ھەشتەم، بەرامبەرە بەپروانامەى سىى ناۋەندى، پەيمانگاى ھىوا پىك ھاتوۋە لە ژوۋرى بەريۇمبەرو مامۇستاۋ

پىرۇگراممى پەيمانگانىم

پىرۇگراممى پەيمانگانىم لەلايىن كۆمەلەن مامۇستاي دىئىسۇزۇ كاراممۇە ئىزىزراۋە تەنھا تايىپتە بىم پەيمانگانىمۇە. وانەكانى (كوردى-بىركارى-زانست-مىژوو-جوگرافيا-خىشتمانى-ئاپىن) تىيادا دەخۇنىرنىت و لە قۇناغى (۸-۷) دا وانەى ئىنگىلىزىش دەخۇنىرنىت.

رېنگەكانى فېركردنى مىندالى كەرولان..

دوور يىگا ھەبە بۇ فېركردنى كەرولان..

رېنگەى يەكەم؛ - ئەم رېنگەپ ناسراۋە بىرېنگەى ئىشارەت.

بىشت بەھەمۇو جولەو ئىشارەتتىكى جەستەبى دەبەستىت كە تەبىر بىكات لەو شتەى كەمەبەستتە دەرى بېرى.. وەكو جولەى ھەردو دەست و سەروپۇو كۆرپنى بەشەكانى دەم و جاۋو لەش بەگشتى.

رېنگەى دووم؛ - ئەم رېنگەپ ناسراۋە بىرېنگەى لىو و بىشت بەزىرەكىو لىئاھتوۋى مىندال دەبەستىت بۇ خۇنىندەۋەى جولەى دەم و لىوۋ زىمانى بىرامبەر... كۆرپنى ئەم جولانە بۇ شىۋەى دەنگى (حروف).

و ئەم رېنگەپ پىۋىستى بەلئىھتوۋى ھەبە لەلايەن مامۇستاۋە بۇ خۇنىندىكار ھەبە بۇ مامۇستا.

و لەبەر ئەم ھۇيە خۇنىندىكارمەكان ناتوانن بىناسانى فېرىبىن. ھەننىك دەلئەن ئەم رېنگەپ (رېنگەى لىو) خۇنىندىكار تەنھا لەبۇلدا بىكارى دەھىنىت، چۈنكە چاۋدىرى كراۋە كە خۇنىندىكار لەدەرەۋەى پۇلدا بىكارى ناھىيەن دەگىرئەۋە سەر رېنگەى خۇيان كەرىنگەى (ئىشارەت).

ۋەلەبەر ئەم ھۆكارە چاكتىر ۋايە خۇنىندىكار بەھەردوۋ رېنگەى ھىر بىكرىت.

*مەرچى ھۇلى ۋانە ۋتەۋە..

۱- رووناكى تەۋاۋى ھۆلەكە.

۲- ھراۋانى ھۆلەكە..

۳- كاتى مامۇستا قسە لەگەل خۇنىندىكارمەكاندا دەكات پىۋىستە روۋبەرۋو بىن.

۴- خۇنىندىكار لەشىۋەى نىۋە بازىنەبىدا دىبىرنىت.

۵- دەبى ھۆلەكە لەھەمۇو چۆرە دەنگىك داپراۋ بىت، بەتايىمىتى بۇ مىندالى كۆى گران لەبەر ئەۋەى ئەمان ئامىزى كەورمىردنى دەنگ بەكار دەھىن.

ھەلەس و كەوت لەگەل خۇنىندىكارى كەرولان لەروۋى كۆمەلەپتەۋە..

۱- ھاندانى لەسەر پەيۋەندى زىاتىر .

۲- ھەۋالى بىدەپتى بەپىرى تۋانا.. ھەۋالى ئۈى.

۳- ئەگەر خۇنىندىۋارى تىو.. ئەۋا لەبارەى ئەۋ شتەى خۇنىندوۋدەتەۋە بىۋى.

۴- ھاندانى بۇ سەپىر كىردنى تەلەپزىۋن ۋە بەپىرى تۋانا بۇى شى بىكەرەۋە.

۵- ھاۋاى لى بىكە بەشدرى بىكات بىراۋ بۇچوۋن لە ھەندى كاردا بەپىرى ئۋانائى تەمەن و زىرى..

۶- ھەۋلانى ئاۋەكو سەردىنى ئەۋ مالاۋە بىكات كە مىندالى ھاۋچەشنى خۇى لىۋە ۋانە كەرولان ھەبە.

• ھەلەس و كەوت لەگەل خۇنىندىكارى كەرولان لەروۋى بەرومىردەپتەۋە..

۱- تىپىنى ھەلەس و كەوت و رەقتارى بىكە لەگەل ھاۋرئ و كەس و كارىدا..

۲- بىردەۋام رەخەى لى مەگرە گەر ھەلەكانىشى زۇر بىت.

۳- ئەگەر عىنادو گرۇز بىو ئەۋا بە (لەسەر خۇپىرو خۇشەۋىستى و راستكۆبى) رەقتارى لەگەلدا بىكە..

• تايپەتەندى مىندالى كەرولان..

۱- بەھۋى نەبۋنى كۆپتەۋە لەدەرۋىبەر دووركەۋىتەۋە لەبەر ئەۋە زۇريان كۆمەلەپتەى نىن و ئەۋ لەدەست دانە گەشەى كۆمەلەپتەى دەروۋنى سۆزى مىندال پەك دەخاۋ گۇشەگىرى دەكات.

۲- پىۋىستە داۋاكارى پەيمانگانىيان بەزوۋىى جىبەجىبىكرىت.

۳- تىرس بەشىۋىمەكى روۋن و ئاشىكرا لەنىۋ كچانپ اندا دەردەكەۋىت كە ئەۋىش دەگىرئەۋە بۇ تىرس لە دوا رۇزىيان.

۴- ھەست كىردىن بەكەمى. ۵- تۋەن. ۶- زۇر ھەستىيان. ۷- زۇر

دەجۋلئەن. ۸- كەللە رەقن. ۹- زوۋ زۋىر دەبىن. ۱۰- زىرەمكىان مام

ناۋمىدىيە. ۱۱- زوۋ دەخەلەتئەن. ۱۲- بىرچۈنەۋىيان زۇر. ۱۳- دىرەنگ

فېر دەبىن. ۱۴- مىندالى كەرولان ۋەكو ھەمۇو مىندالى ئاسىيائى دىكە

● ئامارىك بۇ كەروال..

- لەسالى ۱۹۷۹ لەۋۋاتى مىسردا ۱۵ مىليۇن كىم ھەبىۋە.
- ئەم رۇزىيە زىيادى كىرۋە لەسالى ۱۹۹۹ يۈۋە بە (۲) مىليۇن كىم.
- لەھەمۇ جىھاندا (۲۵۰) مىليۇن كەروال ھەيە.
- لەسالى ۱۹۹۸ لەشارى سەلىمانى و دىروۋىيەرىدا (۱۵۰۰-۱۷۵۰) كەروال ھەبىۋە.

لەكۇتايىدا و ھەر بۇ ئەم مەبەستە و زىياتر روون كىرەنەۋە روومان كىم بەرزىان بەرۋىيەرى پەيمانگاھ ھەمىنك لەمامۇستە بەرۋىزەكان كەبىم شىۋەيە دوان:

مامۇستە شىروان ئەحمەد صالح خەقاف/ بەرۋىيەرى:

پەيمانگاھمان ئەۋ كەروالانە دىگىر تەخۇى يا كەروالانى تەۋاون يان كۆيىن بەجۇزىك كىزىيىت كەتۋانايان نەبىت لە خۈيىنكەكاندا بەردەۋام بىن لەخۈيىنكە.

زىمارى خۈيىنكەكانى ئەمىسالى (۱۹۹۹-۲۰۰۰) ۱۱۰ خۈيىنكەكارە ۴۲ كىچ و ۲۷ كۆپ. ۋە بەتتىكرى سالانە زىمارى خۈيىنكەكارى كۆپ زىياتر بۈۋە. ۋە ۱۷ مامۇستاشمان ھەيە ۴ پىۋو ۱۲ ئافرىت.

پەيمانگاھمان لەبۇل پەكەمەۋە تاكو بۇلى ھەشتى تىدەيە دەرچۈۋى بۇلى ھەشتى بەدەرچۈۋى ناۋىندى لەقەلەم دەرچىت و ئەۋ خۈيىنكەكارى بەپەي سەركەۋتوۋ قۇناغى ھەشتەم بىرى لەمەمان پەيمانگا دادەمەزىت. ۱/۲ ھۆكانى كەروالانى تاكو ئىيىستا نىزانراۋدا بەلەم ئىمە دىتۋانەين رىزى كەروالانى لەئىشمانەكەماندا كەم پەكەمەۋە بەرچاۋىكرىنى ئەم خالانە:

۱-كەم كىرەنەۋە رادى ۋى ھىنان لەناۋ نامۇزاۋ پورزاۋ خالۋازدا بەتايىبەتى ئەۋ خىزانانەمى كەمىرى بۇ ماۋى يان ھەيە. ۲-مىندال بىۋون لەنەخۇشخانە مىندالۋون بىيىت و لەسەر دەستى پىزىشكى پىسۇر.

۲-ئافرىتى سىك پى لەخۇيەۋە دىرمان بەكا رنەھىيىت بىيىن ئاگادار كىرەنەۋە پىزىشك.

۳-لەسەر داپك و باۋك پىۋىستە ئەگەر لەكۆي مىندالەكەيان دا ھەۋىكرىيان بەدى كىرد بەزۋوتىن كات بىگەيەننە لاى پىزىشكى پىسۇرى (قورگ و لووت و كۆي).

۴-شىتى تىز و كون كىم بەكار ئەھىيىرئىت ۋەكو يارى بۇ مىندال. ۵-مىندال قىزىكرىت لەكاتى ھەلەمەندا لوۋوتى بىسرىت نەك فەنگ بىكات.

۶-ئافرىتى سىك پى دەپىيىت دوۋر بىيىت لەۋ كەسانە كە سورۇزى ئەلمانىان ھەيە.

۷-ئىزىك ئەبۋونەۋە مىندال لەدەنگى كەۋرە. لە كۇتايىدا ھەمۇ مىندالنىكى كەم ئەندام ھەمۇ مافەكانى مىندالى ئاسايى ھەيە ۋەلەمافەكانى مىندالى كەم ئەندام ماھى خۈيىنەۋارى ماھى تەندروستى ۋەلەمان و..

● بەرۋىز "تاۋان عبدالكىرىم صالح" تۈيۈمى كۆمەلەيەتى لەپەيمانگا ۋوتى.

كىشەي تايىبەتاي ھەيە لەروۋى (دىزىخۇۋىيىل كىردن لە بەرامبەر)...

● پىرسىيار: ئايا خۈيىنكەكارىكى كەروالانى لەناۋ پەيمانگاۋا كەسىكى دىكەي ھاۋ جەشەن و ھاۋ تەمەنى ۋەك پەك ۋان؟
- لەخىر.. بەھىچ شىۋەيەك.. چۈنكە ئەۋ كەسەي لىرە دەرەجىت.

۱-كەسىكى رۇشنىرۋ خۈيىنەۋارە. ۲-كەسىكى كۆمەلەيەتە. ۳-داھاتۋى رۇشە. ۴-پەشت بەخۇى دەپەستىت. ۵-دەتۋانىت كە لە دەۋرۋ بىرى پەناسانى تىيىكت..

● پىرسىيار: ئايا خۈيىنكەكارىكى ئەم پەيمانگاۋە چۇن بۇ دۋا رۇزى دەۋانىت؟

تا بلىرى كەش پىنە بەرامبەر بەزىانى چۈنكە كىر قۇتايىكە كىرەكە باش بەدەست بىيىن.. ئەۋا لەمەمان پەيمانگاۋا دەپتە مامۇستايەكى رەسى.

و سەرمەي ئەۋەش پەھۋى قىرىۋونى ئىنگىلىزىيەۋە دىتۋانىت قىرى ئامىرى كۆمپىۋتەر بىيىت لەمەمۇ دەزگايەكدا كار بىكات. و يان لەسەر ئامىرى چاپكىرەن كارىكات. يان..يان..

«پىرسىيار: ئايا خۈيىنكەكارى كەروالانى دىتۋانىت كىشت قۇناغەكان بىرىۋ پەھۋەندى بەزانكۆۋە بىكات؟

بەلى، بەلەم بەمەرجىن پىرۋىراسى تايىبەت ھەيىن پەتۋاناي خۈيىنكەكارە.

ئەو قارچىكەسى كىرىم دەخوات

ئۇقتارىپ:

ئەو سىرگىرىدە بىگۇناھە ساڭامى كە سىرىق قارچىكە گونچەكە ماسى Oyster mushroom زاننىرە جوانى پىندەكەين.. يەكسىم بىرورمان دىگۇزىن، ئەگىر زاننىمان كە قارچىكەنى زىھراۋىي و گوشت قۇرە، بەشىۋىيەكى چاۋىرمان ئەگراۋ دىگەت كە ئەم قارچىكە ھىرش دىگاتە سىر كىرە دىۋولەيەكەن nematoda worms (ئەو كىرمانە كە شىۋىيان ئولەكى دىۋىكۇلەيە و ئەسەر گىلەۋەر و روگ دىۋىن يا بەلەۋ خاك و ئاۋدا)، ئەم كىرمانە دىچە ئاۋ دىرەختە مەدەكەنەۋە و تىپىدا دىۋىن.

ھىرەدو زانئاسى كىرەۋوزانى (گىرىكە ئىۋىن Greg Thorn و (چۈرۈ پىارون George Barron)، ئە زانكۇ (گىلىف) قارچىكە Pbrotusostreatus پان دىۋىيەۋە، كە كىرىم دەخوات، ئەكاتىكە ئەلبارى جۈرەكەنى دىكەلى ئەو قارچىكەنى پان دىۋىيەۋە كە ئەسەر مېرۋەكەن دىۋىن Carnivorans زۆرىيە جۈرەكەنى ئەم كىرەۋە بۇ ئىپىرگىرەن. گەلىك تەكلىك و داۋ دىۋىت كەن بەكاردەپەن كە ئىستا ئاسراۋ، وەك ئەو ئىپىچە خانانە مېرۋەكەن پىۋە دىۋىت پىن ئەۋى پىن پىزان. يا دىۋىت كەن ئۆزىك ئە دىۋولە كە مېرۋەكى ئىپادا پەند دىۋىت

بەلەم ئەم قارچىكە گونچەكە ماسىيە، تاكە جۈرە ئە جىھاننا ئەناۋ ھەۋو جۈرەكەنى دىكە كە تەكلىككى زۆر پەرسەندەۋە يەكاردەپەن. ئەم قارچىكە چەك دىۋىنكە زەھرىن (Toxin) ئەو دىۋولەيەۋە كە ئە رەگى روگ دىچەن دىۋىت. كاتىك كىرەكە ئەو دىۋولە ئۆزىك دىۋىتەۋە و خۇي پىيائەۋە ھەلدەۋاسىيە، ئەو دىۋىد زەھراۋە جۈلەي دىۋىن و ئە شۋىق خۇي رادىۋىستىت، ئەۋكاتە قارچىكە كۈمەلە ئىپىچە رەگىكە ئەشۋىق ھىف Hyphae دا دىۋىت دىگات و ئە ھەردىۋولەيەكەۋە دىۋىر كىرەكە پىندەۋات، ئەۋسا دىكەۋىتە ھەرس كەنە

زاننا (ئىۋىن) دىۋىت، ئەم رەقتارە ئەۋسۇناۋىيە ئەم جۈرە قارچىكە، ۋاى ئەۋىكەن دىۋىيە كاربۇھىدرىت Carbohydrate ئىپادا بىگاتە ئاستىكە بىرەن، و ئە ھەمان كاتدا دىۋىيە ئايتۇچەن ئىپادا ئۆم دىۋىتەۋە.

سىرەمەند / الفىسەل

گىرگىزىن كارمەكانمان لەپەيمانگاندا، بەشدارى كىرەنە لەلېۋىنە تايىبەت بە ۋەرگىرتى خۇيىدگارەن و ھەلسەنگەندىن وەتۋىزىنەۋە لەسەربارى دىۋىۋىۋى كۈمەلەيەتەن، ۋە چارەسەر كەنە ئەو گىرگىزەنەكى كىرۋىۋىۋى خۇيىدگارەن ئەبىتەۋە بەھاۋكارى خۇيىدگارەن لەكاتى پىۋىستە..

ھەروەھا سەرنەج دان لەھەلس و كەۋت و رەقتارى خۇيىدگارەن لەناۋ لەپەيمانگاندا ئەگەن يەكەزىدا پان لەننىۋان خۇيىدگارەن و مامۇستاكەنە ۋە كاردانەۋە لەپەيمانگانا لەسەربارى ۋە جۈنەتە كۇرەنى خۇيىدگارەن بەرەۋە باشە ۋە ئاشنا پۈۋى زىباتر بەۋ جىھانە نامۇبەكى گەتەيدان. ۋە ھەروەھا تۈۋىزەرى كۈمەلەيەتە ئىستى تايىبەت بەھەر خۇيىدگارەن كەلەپەيمانگانا ۋە: گىرە پىر دىگاتەۋە.

ۋەپەزەندەۋە راپۇرتى تايىبەت ھەۋو مانگىك لەسەر خۇيىدگارەن

• بەرەز "بەھەر مەھمۇد مەھمەد" مامۇستا لەپەيمانگانا ۋوتى.

ماۋە (۱۰) سالە لەپەيمانگانام.. خول تايىبەتە دىۋە لەم بىۋارەدا.. ئەم لەپەيمانگانە دىۋىكى چالاكى ھەيە بۇ ئەو خۇيىدگارەنە كەلەپەن.

قۇرى خۇيىدگارەن و نوۋىن دىۋىن و لە دوا رۇۋا بەيۋە پارمەتى كەس مامەلەنى زۇۋانە پان دىگەن.

بەلەم ئەۋە جىۋى داخە: تاكو ئىستا بىنايەكى تايىبەت بەكەۋولان و ئەو نامۇبەكى بەكار دىۋىرەت پىۋىست نىۋە و تەنلەۋىتى نىۋە..

ھىۋانارم لايىقە بەرپەسەكەن ئاۋرىك بەدەۋە ئى..
• بەرەز "ئافىستا مەھمەد ەم" دىۋىۋى ھەمان لەپەيمانگانا ۋوتى:

ماۋە (۴) سالە لىۋە مامۇستام دىۋىۋى ھەمان لەپەيمانگانام، زۆر زۆر سوۋەم ۋەرگىرتەۋە لەپەيمانگانا.. ئەۋىش بەھۋى ئاۋناى زۆرى مامۇستاكەنە ئىستا مەن لىۋە بەردەۋام ئەكەرەكەم.. ۋەپەزى تايىبەتە ھەيە بۇ سەرجەم مامۇستايانەم.

سەرجاۋەكان..

المدخل الى علم النفس الحديث.

تعليم الاطفال والناشئين الصم/البونكو.

ساكولوحية طفل الصم وضاعت السمع.

محاضرات في فكر التربوي في رعاية طفل الصم.

كمنالى ھەزى (الجزيرة). تقرير ۱۹۹۹/۶/۶.

دەۋرەكانى S.C.F ۋە پونىسەف ۱۹۹۷-۱۹۹۹.

گەنجىنەس لىزەر

لە سەرتاۋە بۇ ئەمىرۇ

نامانچ شارباۋىرى

بەشى يەكەم ۱

مىزۇۋى لىزەر و گىرنگى لەبۇرى ئىزىكىدا

^(۱) زانائى مەزنى بىرىتائى ئىسحاق نيوتن لەسالى (۱۶۶۶) ز دا تاقى كىرەنەۋىيەكى زۇر گىرنگى لەسەر ھەتتاۋ بىنەنجام ھىنا، لەم تاقى كارىيەدا بۇى دەرگەۋت كەنەگەر بىت و گورزىكى تەسكى ھەتتاۋ بىرەۋ ئاۋىزەلىكى شۇرەن ئاراستە بىكرىت و لەروۋەكەى دىكەى ئاۋىزەكە لەسەر پەردەمەكى سىپى ۋەرىگىرەتەۋە... ئەۋا چەند رەنگىك بىيەكەۋە لەسەر پەردەكە دەرەكەۋىت بىم رەنگانە دەۋونرىت شەبەنگ (Spectra) كەبىرەز ئەمانەن،

^(۲) سوور پىرتەقائى زەردە كەسك و شىن

نىللى و ۋەنەۋشەن شەبەنگى رەنگىن

ئەم تاقى كىرەۋىيە ئەمىرۇ زۇر باۋەۋ ئەمانەت لەخوۋىندىكا سەرتاۋىيەكەنىشدا دەرگىت و لىي تىدەگەن. ئەم زانائا مەزەنە دەرەسەت كەپۇشناپى بىرىتەكە لە: ((بەكەمەكى (Unit) زۇر ۋورەكەمەھىلىكى راست باۋەدەبىتەۋە لەناۋەندىكى چەن يەكدا)) ھەر ئەم تاقى كىرەنەۋىيەى نيوتن ۋوۋ كە ۋوۋە پالەيزىك بۇ زانائى ھۆلەندى (كىرەستال ھىگىز) بۇ پىتر ناسىن ۋوۋەنە نساۋ نەيزىيەكانى رۇشناپەۋە.

لەنەنجامدا بۇى دەرگەۋت كەپۇشناپى (تەف) پىكەھاتوۋە لەگەردى يەكجار زۇر ۋورە.....شى دەبىتەۋە بەپىى درىزى

شەبۇل يان، ئەنجامى ئەۋ كارەى تەۋاكەرىك ۋو بۇ بىرەۋزەكەى نيوتن. بەلام زانائى بىرىتائى (تۇماس يۇنك) چىتىكىرى خىستە سەر ئەۋانەتر، بۇى دەرگەۋت رەنگى سوور درىزىتىر شەبۇل ھەبەۋ رەنگى ۋەنەۋشەپىش كورترىن شەبۇل ھەبە، درىزى ئەم شەبۇلانەپىش بەپىۋەرى ئاساپى تايەمەى پىۋراۋە كە لەنىۋان (۲۹۰-۷۵۰ نانۇمىتر داپە).

لەدەۋاپىشدا زانائى مەزنى ئەلمانى ((ئەلبىرت ئەنشتاين)) كە سالانى (۱۹۰۵/۱۹۱۶)ىزدا لەۋپەرى ئاۋيانكىدا ۋوۋ بەھۇى بىرەۋزە گىرنگەكەپەۋە بەناۋى بىرەۋزى (خىزماپەتى) (ئەم ناۋى خىزماپەتى پەش ھەمان واتاى (نەسبە)ى غەربىي (Relativity)ى ئىنگلىزى دەرگىتەۋە، چۈنكە ئەم بىرەۋزەى ئەنشتاين پەيۋەندىكە پان خىزماپەتىكە لەنىۋان "كات، شوپىن، بارستاپىدا" ((.

روۋنى كىرەۋە كەتاف پىكەھاتوۋە لەمەكەمەكى مەمىز پىرى دەۋونرىت ھۇتۇن (Photon) چا ئەگەر بەگۋىرى ئەم بىرەۋزەۋ گىرمانانە بىت ئەۋا بەدلىياپەۋە دەتۋانپىن تا (رۇشناپى) پى بناسىنپىن ۋ بلىپىن: بىرىتەكە لەۋ ۋوزەپەى كە بەھىلىكى راست ۋ شەبۇل چىياچىيا باۋەدەبىتەۋە، لەمەۋە بۇمان دەرەكەۋىت كە ئەگەر شىتەك خۇى بىدات بەروۋپەكى كانزاپىدا، ئەۋا ۋوزەى ئەۋ تىشكە دەبىتە ھۇى دەرەپەرىنى ھەندىك ئەلەكترۇن لەگەرىپەلى

لەشەپاش رەجە
تاقىكارىچەك تا سالى
۱۹۶۰ ز تۈننىرا
يەكەمىن چار شەپۈلە
رۇشنىسايىچەك
لەشەپاش رەجە سەنپىرىت
شەۋى بەكردار شەۋ
دېاردى شەۋ دۈزىيەۋە
سەنپىرىت رانسانىيەت مەزىن
تۈننىسايىچەك
ماپمان (Mairman) بۈۋ
پاش شەۋى كەسۋودى
لەشەپاش تەۋەس
ۋەگىرە.

نەسەپ - ياپۋاز ئانسانىيەت
دەپ مەن ۋەنسانىيەت لەشەپاش رەجە
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە)
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تۈننىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

۱. لەشەپاش رەجە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
چۈشەنچە شەپۈلە تۈننىسايىچەك تاقى
يەنە نەسەپ لىزەر رۇشنىسايىچەك تاقى
تۈننىسايىچەك (شەپۈلە) تاقى
پاش شەۋى چارچاپان شەپە،
نەسەپ كە شەۋى لەشەپاش شەپۈلە چارچاپان

لینجا چہندھا ترپدی گہرمی تیکھر رہا دھرت بڑاودی (۵-
(۱۰) چرکہ.

دوای رها کرنی نهم ووزه تیگهره یهکسر دهینته ههلم،
 نهم شوینته برینسازیه نوینه تاگو نیستا یهکم ههنگاویمتی،
 کهتا نیستا نهتوانراوه نیشانهگانی یاخود نهو شویندهوارانهی
 دواوژ کهلهماوی داهاتووی دوور بهدیار دهکهون دهست نیشان
 بکرین، لعبهر نهوه "تیلور" نیستا ههر دوو شیوهی تیکهلاو
 دهکات(شیوهی موتوربه)و(شیوهی بهکارهینانی لیزر) به
 چارهسهر کردنی نهخوشی بهتانی نوولهکه خوین بهرگهر اومکان.

^(۱) سالی ۱۹۸۸ از لیکولمره موگان ناشکریان کرد که تیشکی لیزه ر
بفنز مگر نه وهی ووز مگهی نه توانیدا هیه چاره سهری برینی
نمندی سووتاو بکات، دستیهکی لیکولمره وهی کارا
لنه خوشخانهی کیز ((Cuys)) لشاری لهندن تاقی گرنه وهکانی
خویان کرده دووبهش:

۱. حرۆكهی سهی دانهههه ٲیشکی لیزهه.

آخر ذكہی میں دانہ بھر تیشکیتر (تیشکی Non).

نۆزداى پىسپور (مارى دىسن) لىمبەشى تۈركىي نەخۇشخانىى
 كىزى لىمبەشى كەلىپسراۋە بەرامبەر ئەو دەستە نۆزدارى ئەو
 ئىكۈلنەمۈمەيەن ئەنجام دا... كەلەو باۋىرەنەلە (ھەمەو جۈرە
 خانەمكى لەش دەگەنە بەر كازىگەرى تىشكى رىئە شەپۈل و
 ھەمەو جۈرەكەنى تىشكى لىزەر، ئەگەر ئەو تىشكەنە بەجۈرۈكى
 دروست و گونجاۋبەكارىيەن و ئاراستە بىرەنەكەن بگىرەن ئەو
 دىنە مەيە چارەسەر كىرەنكى باشى ئەو بىرەنەكەن سوتوتان
 (ئەلەشدا.)

(۷) له‌ب‌واری د‌د‌ان‌دا که تاز‌ه‌ترین ب‌واری ن‌ه‌ش‌تم‌ر‌گ‌ری‌ه به‌لی‌ز‌ه‌، ه‌ره‌ن‌سا د‌ان‌ز‌ی به‌پ‌ش‌ه‌وای د‌ه‌ول‌م‌ان ل‌ه‌م ب‌و‌ار‌د‌ا، ب‌ه‌ه‌وای ل‌ی‌ز‌ه‌ه ن‌ه‌ش‌تم‌ر‌گ‌ه‌ر ن‌ه‌ت‌وان‌ی ب‌ه‌ی ب‌ه‌ن‌ج‌و ب‌ه‌ی ن‌از‌ار چ‌اره‌ی ه‌ر نا‌و‌چ‌م‌ی‌ک ب‌ک‌ات ل‌ه‌ک‌ون‌م‌ان‌اسی ه‌ر‌س‌ک‌ر د‌ن‌دا.

ھەروەھا ^(۸) لېزەر بەلگىز دەھىزىنىڭ بۇ رېشە كەڭىش كۈندى
رېڭىغا ئاۋاسامەكەنى ناۋ مەمەك و بەرۋىزى ئىشتەرگىرىيە
ووردەكەنى بۇرىمەكەنى (قالوبە) ۋەندەم تىشكە (لېزەر) زۇر باشترە
لەتتىكى كارميا بۇ چارەكەرنى يارمەكەنى نەزۇكى لەنەزەرتەدا.

١٩) نه خوشي مکانی چاو لميزر ناسؤيه کی هراوانی له پيش نوډاران دا کرده و هم ريگا نوی يمش ئه نجايکی خيرا به دهست دهيئو نوميدى چاكيو ونه وي چاکي لډه کړئ هم ريگاپهش برتیه: ((له نارنی همدئ تیشکي خهستی لميزر بؤ نه شوئنه که دمانه وي جارهمس بکرته، بي شهوي هيچ ناؤزگاريمکی دیکي ههبيت گملي گرسته و نامړي حوراو حور.

لەبەگارەینانی لێزەردا بەکار دەهێنرێت، ئیستاش زۆر
بەسەرکەوتوووییەوه بۆ چارەگردنی ئەخۆشییەکانی چاو
بەکار دەبرێت.

ئىستىلانە خۇشخانىكانى ئەلمانىيىنىڭ شىۋىتلىرى تازە بۇ بەكارلىقنى لىزىم بەكاردەپتىن پەتەيەتتى بۇ ئەوانى ئاپپان كە قانئىستانلىق زىاتىر لە(ھىزار) كۆپ بىھۇ تىشكەۋە چاك بىكەنەۋە ۋا بەدەستەۋىيە كەلەنە خۇشخانىكانى ۋولائانىچكەشدا پەنا بۇ ئەم تىشكە بەرن، رۇر بىرۋۇش زانستى نۇزدارى لەم بارەيەۋە لەپىشكەۋەتن داپە.

(۱۱) ئەگۈنگۈرەكانى سالتى رابىردودا تىشكى لىزمى تەمۈرى
گەتۈگۈزۈردىن بىر، لىمەگۈنگۈرە ئۆزدارى،
جىھانىمەكاندا... گۈتايىيان ئەمەگۈنگۈرەمە بۈۈكەلە (تۈگۈز)
بەستىر، ئەمەش ماناى ئەمەدەگەمەنىت كەلىزمى لىمەزگى
بىلاۋبۈنەمەي بىخ سەنۈردىمە.

(^{۱۱}) لەپەزیشکیدا دوو جووژی سەرەکی لەتیشکی لیزەر ھەمیشە) لیزەری گەرمی دار+لیزەری بێ-گەرمی، گەرمی لیزەر ھێشتا لەبەرباری پزیشکیدا لاوە بەلام زۆر خزمەتی لە نوێداریدا بەتایبەتی و لەھەموو بوارەکانی تردا بەکشتی پێش کش کردووە.. لیزەر وەک ھەموو ھێزێکی بەتوانایتر بۆ خزمەتی مرۆف یان بۆ زبانی مرۆف بەکاربھێنرێ.

هيوادارين له داهاتووندا بواړی ليزمر له نوؤداري بواره کاني
تسري زانستدا نوؤکمر يکي دلسؤزي سروؤف بيو له زؤر نه خوشي و
ناهه مواري رزگاري بکات.

سەرچاوەکان:

۱- بهمنی یکم می نام به به زحمتی به کموفاری کاروان ۱۱۱ سال چهارم میس
۱۹۸۶ و در گراوه به کورت کاروانی، نویسی به سعید قهرمانی ل ۷۸-۶۸.

۲- هۆنراوی ئەحمەد قەرزداغی، سەرچاوی پەكەم.

۳- گزاری تهنروستی کومهل، ژ: (۱۱-۱۲) تا ۱۸۹۷ سالی سرچشم ل. ۷۰.

۱: گۆنھاری تەبىئىيەتتىكى كۆمەل، ۋ: (۱۰) تەمبۇزى ۱۹۸۸/۱۲۷.

مگوفاری تهنروستی کومل، ژ: (۲) ۷۸۷ / ۷۲-۷۳.

٦- کوفاری تھلروستی کۆمەن، ژ: ٩٨٦/ (٣٣ ٩)، و: یارزان کریم.

۷ همدان سرچاوی جوارم ل ۳۷.

۸-۵۵۵ مان سحر چاودی جوارم ل ۲۸.

۹. کوفاری نهندروستی کوہمل، ۱: (۲۲-۱۰) ۱۸۸۹/۶۵ سال، سید احمد علی، نومبر ۱۹۰۱ء

نه محمد و محمد اسماعيل.

۱۰. همدان سهرجاوی جو ۱۰۰۰ م ۱۰۰۰ م

۱۱. همان سهر جایوی سرتیم ۲۸.

خۇراكىمىگە بېنە ئەمەش شۇنداقلا كە روومەك بىلەن زو
سوودىيان ئى وىرگىرىت بۇ گەشەكرىن...

۴-ئادان:-

لەم مانگەدا ھىچ جۇرە درمختىك ئاۋ نادىر ئەگەر دىرى مېۋە پان
ھى جوانى بېت. سەبارەت بە گول و روومەك وىرگىرىمەك پان روومەك
بە تەمىنەكەن ئەمانىش پىۋىستىيان بىلەنلەن نىچە، خۇ ئەگەر سان
ۋابو باران زۇر گەمە پان زۇر دوا بىكەۋىت و ئەم مانگە ووشك بېت
ئەمە ئەم روومەكە ھەقتە جارىك تا دوو ھەقتە جارىك ئاۋ دەرىن.
ھەروەدا لەم مانگەدا بەھىچ جۇرىك جېمەن ئاۋ نادىر و پىۋىستىش
ناكات بە مەكىنە جېمەن بېرىن جېرىن چوئىك زۇر لەتەرۋو كۆتەپى
لەمەكەن خۇيان ووشك دەپن و ھەل دەمەرىن. بەلام جېمەن بىلەن (كە
ھەندى پى دەلەن ئەمەرىك) ئەم جۇرە لەكەت كەم بارانى ووشكىدا
پىۋىستە دوو ھەقتە تا سە ھەقتە جارىك ئاۋىك بىرىت.

۵- سەبارەت بە روومەك داۋودى دەتۋان بىلەن لەم مانگەدا گول
زۇر كەم دەپتەمە وىرگىرى گول كرىن نامىن بۇيە ئەگەر لەمەكەدا
بى پىۋىستە لەمەرى اسم لە رووى زەمەمە بېرىن، خۇ ئەگەر لە
ئىنچەنەدا بوون پىۋىستە بەھەمان شىۋە بېرىن و ئىنچەنەكە بىرىتە
بەر ھەتە، بۇ ئەمە ئەم خەلە تازەمە كە ھەلەمەمە بەھىز بىن و
باش گەشە بىكەن.

۶- روومەك پەرزىن:-

ھەمەو جۇرەكەن روومەك پەرزىن ئەم مانگەدا لەگەشە وىستەن
بۇيە بېرىن و ھەلچەپىيان كارىكى پىۋىستە بەھىز ئەمە شىۋەمە كە
دەمەنەۋىت. بەلام ئەگەر پەرزىنەكە زۇر كۆن و نەشەرىن بويوۋ پاخود
بىلەن بەم بويوۋ، پىۋىستە لى و پەلەكەن لە پەرزى ۴۰-۵۰ سەم لە رووى
زەمەمە بېرىن، بۇ ئەمە لە سەمەتە بەھاردا لى و پۇپى ئوۋ و
بەھىز دەرىكەن تاكو پەرزىنەكە جەۋەرى لى پەيدا بېت ھەر لەمە
زەمەمە تاكو ئەمە پەرزىمە كە پىۋىستەمەنە پەمان باشە...

۷- وىرگىرىن قەلەم:-

ۋىرگىرىن قەلەم لەم روومەكەنە كە دەتۋان بىلەن ئەلەمەيان ئى
ۋىرگىرىن ۋەك جۇرەكەن گولەباخ ۋە ھەلگىرىن بەشىۋە جەپەك
لەشۋىنەكە شىۋەدا پان لەمەلدا بۇ ئەمە لە نىۋە دوۋەمە ئەم
مانگەدا پان لەمەكە شىۋەدا لەشەتەكە بىلەنلەن. ھەروەدا ھەندەك
روومەك بەتەمەن " ئەۋەنە كە زىپەر لە دوو سەل دەپن" ۋەك
داۋودى گولە مەشەك لەم مانگەدا دەتۋان بىلەن زىپەيان بەھەن
بەۋىرگىرىن لەشە كۆتەپەكەنەن لەگەل بەشىك لە ئەدەكەنەن، ۋەتە
ئەم لەمە كە ۋىرگىرىن " لەشە كۆتەپەكەنەن" باشە ۋە بەشىك لە
ئەدەكەنەن پىۋە بېت چوئىك ئەمە پارمەتەدەست بوونى رەگ دەلەت بە
زەمەمە پىۋىستە، پىش چەندەن ئەمە لەقەنە گەلەكەن بەشى زەمەمە ئى
بىرگىرەمە...

بەھەن كرىن جۇرەكەن گولەباخ لەم مانگەدا كارىكى زۇر پىۋىستە
ۋ گولەباخ چوئىك ئەم كەرە دەپتە ھۇ ئەمە زوۋىر گول بىكات ۋە
بىر گولەكەنەن زىپەر و جەۋەرىن. لەھەمان كاتتا بەھەن كرىن جېمەن
بەھەنەكە تەك لەپەنە ئاۋەل كۆنە بىلەنلەن كارىكى زۇر پىۋىستە
بۇ بەھىز كرىن پەن جېمەنەكەن و ھەندەن زىپەرى پەل شەپەدان.
جەنەن تەقەنەمە زەستى سەلەندەۋىمە بەھەن كرىن روومەك لە
زەستەن (ۋەك لەمەكە كەنەۋى دوۋەمە دا) زۇر جەكەمە ئەنچەمە
باشە ۋەك ئەمە دوا پەرى بۇ بەھار... ھۇ ئەمەش دەگەنلەشە بۇ
ئەمە پەنە ئاۋەلەكە پارىزگارى بىچ و لەمەكە دەكەت لەسەرماۋ
سۇلى زەتەن لەھەمان كاتتا پەندەن بەھەن لە زەستەن ۋەك لە مانگە
كەنەۋى دوۋەمە پان شىۋە دەپتە ھۇ ئەمە بىرگىرىن زىپەر لە تۇخەمە

202

بەتەمەنەكان "perennial"، تۆۋى ئەم روومەكانە پىان لەننەنجانەى گەورە پان لە ستوۋى تەختەى پان لەجىگەنەكى تاپىتەى لەباخچەدا، دەجىنرەت ۋەبەردەۋامى ئاۋ دەنرەت تاكو تۆۋەكان دەنەن ۋە چەكەرە دەكەن...

ب. چاتىنى تۆۋى كۆلە ۋەرزەبە ھاۋىنەكان

بەھەمان شىۋەى تۆۋەكانى پان لەننەنجانەى گەورە پان لە ستوۋى تەختەى دەجىنرەت، خۇ ئەگەر تۆۋەكان لەقەبارەدا گەورە بىۋىن ئەۋا دەتۋانرەت پەگەسەر لەباخچەدا بەشۋەبەكى ئەنەنەزەى دەجىنرەت، مەۋەى گەلە ۋەرزەبە ھاۋىنەكان ۋەك سەۋل پان كۆلە قەبە، ئە سەۋل "زەنپا" پان ئەستانبولى، كۆلە خەنە، جۆرى نازناز "پەلەر".

چاتىنى پەزە ھاۋىنەكان "الابصال الصيفية".

دەۋەك پەشەر پەسكەر، ئەگەر لەنەۋى دەۋەمەى مانكى شىۋات دا ئاۋو دەۋا كۈنچاۋ نەبەت، ئەۋا پەزە ھاۋىنەكان ئەكەۋىتە مانكى نازارەدە "ماوت"، بۇقە پەۋىستە ئەم مانگەدا بىان چىنەن، مەۋەى پەزە ھاۋىنەكان دالە، فەزەبە، زەنپەق، گلاڭيولاس Gladiolus، بە گەش ئەم سەلگەن، لەباخچەدا ئەۋىنرەن، ۋە ئەندى جۆرىش ئەن لە ئىنچانەدا ئەۋىنرەن ۋەك كالادىۋم Caladium كە جۈنەكەى لە گەلەكەبەتەى...

د. مانگەر، نازار كاتىكى كۈنچاۋ بۇ دەۋست كەردن ۋە دەرەزەنەى چىمەن لە باخچەدا، ئەۋىش بەنەمانەكەردن ۋە تەخت كەردى زەۋەكە پاش ئەۋەى كە ئەندىك پەنەى نازەلى كۆنى پەۋىرەلى تىكەن دەكەرتە، ئىنچا بەكەسەر تۆۋەكە پەۋە دەكەرتە ۋە بەبەردەۋامى ۋە بەشۋەبەى ئاۋ دەنرەت تاكو چىمەنەكە دەۋىت.

ه. چاتىنى تۆۋى سەۋەى ھاۋىنە، لەبەردەۋەى لە زۇر باخچەى ئاۋ مالىدا سەۋە دەجىنرەت، بۇقە نەمەش ئەم باسەمان پەشت كۆى نەخست، ئەم مانگەدا تۆۋى ژمارەبەكى زۇر سەۋەى ھاۋىنە دەجىنرەت ۋەك فاسۇلىا، لۇبىيا، پامى، ئەماتە، پەبەر، ساقى ۋە سەپناخ، كۆلەكە، ئەرنەبەت، خەپارو تەۋەى شوتى، كالاكە. ئەند.

زۇر كات تۆۋى ئەماتە ۋە پەنچان ۋە پەبەر پەشەر لەشۋەنەى پەنرەزەدا چىنرەۋە ئۇستە شەتەلەنەن قەمەبە، بۇقە ئەم كاتەنەدا پەۋىستە ئەم شەتەلەنەن پەنرەن.

۲. گۈستەۋەى روومەكان.

لەسەرەتەى ئەم مانگەدا ۋەبەردەۋام پەۋىستە دەست بەكەرتە بە گۈستەۋەى شەتەلى روومەكانى جۈنەى، ئەۋەى كە ئەشەتە لە شەتەلەنەن ۋە گۈستەۋەنەۋە بۇ شۋەى ھەمەشەبەن لەباخچەدا، ئەۋىش پەۋەى ئەۋەى كە گەشەنەن ئەكەردەۋە لەبەر ئەۋەى لە دۇخى مەت بىۋەن. دەۋر ئەسكەن بىۋەن، ھەۋەدا پەۋىستە ئەمەمى زەتەۋەن ۋەزەمەنەكەنەش بىگۈزەنەۋە بۇ شۋەى ھەمەشەبەن لەباخچەدا.

۳. زەپەكەردى روومەكان "گەنار النباتات".

زەپەكەردى روومەكان پەشەر دەكەن بۇ چەند جۆرىك بەبەى شىۋە جۆرى زەپەكەردەكە كە ئەۋەنەن.

زەپەكەردى بە دابەشكەردن propagation by division

ئەۋ روومەكانەى كە بەدەبەش كەردن زەپە دەكەرتە ئەگەر ئەمانكى شىۋات دا زەپە ئەكەرتەن، ئەۋا پەۋىستە ئە مانكى نازارەدا زەپە بەكەرتە، زەپەكەردىش بە دابەشكەردن پەتەبە لەدەبەشكەردى روومەكانەى گەورە لەرەگەۋە بۇ چەند دابەشكەرتە، بەمەرجەك ھەر دابەشكەرتە ھەندى رەگ ۋە قەدو گەلەى لەگەلە پەن كە بە شىۋەبەكى پاش گەشەى پەن بەكات، مەۋەى ئەۋ جۆرە روومەكانەش، ھەردەۋ جۆرەكەى ئەسپەرەس، شۇجەرت، جەبەر، كەزەنە، مەرتە، كالاڭىا، ئەسپەرتەم... ئەند.

بەزەپەكەردى بە مەۋەبەكەردن propagation by Grafting

لە مەۋەى ئەم مانگەدا دەتۋانرەت ئەۋ كۆلەباخەنى كە پاش نەن ۋە جۈنەن نەن بۇ جۆرى پاش ۋە جۈنەن ۋە دىگەر، ئەۋىش بە مەۋەبەكەردى ئەسەر ئەۋ پەجەى (الاصلى) كە ھەمانە، ئەتەنەن پەن ئاسانەن ۋە پەشەر جۆرى مەۋەبەكەردى، مەۋەبەكەردە بە كۆپەكە، ئەمە جەگە لەۋەى كە ھەندى كات دەتۋانرەت مەۋەبەى مەزەمەنەكان لەم مانگەدا بەكەرتە ئەگەر ئاۋو ھەۋا خۇش بىۋە، ۋە نەشەنەبەكى تاپەتەى ھەبە بۇ دابەبەۋەن لەكەلى ئەنچام دابەى مەۋەبەكەردەكە، ئەۋىش پەتەبە لەۋەى كە كاتەك تۋانرا قەدەكە بەنەسەنى لىكەرتەۋە، دەتۋانرەت مەۋەبەكەردى ئەنچام پەرتە، ۋەكەركەش سەركەۋەۋە دەپتە، ھەندى كاتەش مەۋەبەكەردى مەزەمەنەكان ئەكەۋىتە مانكى بىان.

بەبەى ھەندى تاقىكەردەۋەى زەتەى دەرەى كە لە لى نەمە پاش ۋەبە مەۋەبەى جۆرەكانى مەزەمەنى ئەسەر "نارنج" ئەنچام پەرتە ۋەقە پەجە سەركەبەكە پاش ۋەبە نارنج بى، ۋە كۆپەكەكان مەزەمەنەكانى تەرتەن.

جەزەپەكەردى لە ئەۋ راکشاۋەكان "Layerage"

زەپە كەردن بە ئەۋ راکشاۋەكان پەنى دەۋست بىۋەى رەگ بۇ ئەۋ ئەۋ راکشاۋەنى لەۋەر خاكەن پەشەر ئەۋەى لە روومەكى دابەك بەكەرتەۋە، ۋەبە روومەكى دابەك بەبەردەۋامى خۇراكى بۇ دەنرەت بۇ دەۋست بىۋەى رەگ ۋە خۇداكەتەنى، ۋە پەشەر مەۋەبەكە لە دابەكەكەى جەدەبەتەۋە.

ئەم جۆرە زەپە كەردەن زۇر گەنگە بۇ ئەۋ روومەكانەى كە بەشۋەۋەكانى تەرتە نازەكەتى زەپە دەكەرتە پەخود زۇر مەنگەر رەگ دەردەكەن...

ئەمە جەگە لەۋەى كە زەپەكەردى لە ئەۋ راکشاۋەكان زۇر مەۋەكە ۋە ھەمەۋە كات كەركە سەركەۋەۋە ئەگەر بە تەۋەى ئەنچام پەرتە، مەۋەش بۇ ئەۋ روومەكانەى بەم جۆرە زەپە دەكەرتە ھەبەر، رازەق، ۋە زۇر جۆرى تەرتە.

زەپەكەردىش بە ئەۋ راکشاۋەكان دەۋ جۆرى ھەبە.

پەكەم زەپە كەردن بە ئەۋ راکشاۋەكان لە زەۋەدا "الترقيد

الارضى "Ground Layers"

دەسلەپكى ئازاردا زۆرىي روۋىكى جوانى ئاۋمال بەتايىمەت روۋىكەكانى سىيەر كەبە قەلەم زىاد دىكرىن، ئەتوتىن زىادىيان بىكەين، ۋەك قەلەمى سىگ، ھەموو جۆرمەكانى بىكۇنىيە، دىتباخىيە، قىلدىن، كۆدىيۇم... ۋە زۇر جۆرى ئىر...

ئەمە لىكەتلىككە گە ئەم روۋىكەكە لىكە زۇر كاتىتىدا (لىكە زۇر مانىكىتىدا) ئەتوتىن زىاد بىكرىن.....

۴-ھەندىك گولەباخ يان روۋىكىتىر لىكەبازى راپىرودىدا (وۋاتە ئەپول يان تىرىنى يەكەم) مۇتورىيە لىكەمىر كراۋە ئىستە كۆپكە مۇتورىيە كراۋەكانى كەشە دىكەن، جا بۇ ئەۋەى ئەم كۆپكەنە باش كەشە بىكەن پىۋىستە لىكەمىر ئەم ھەموو كۆپكەمىكى مۇتورىيەكراۋەۋە لىكەكە بىرەت (ئەكەر لىكەتلى خۇيىدا لىكەبازىدا) ئەپىرەپىت، بىكۇمان ئەمەش بۇ ئەۋەى ئەم كۆپكەنە يەتەنەيا خۇيىان خۇراكىيان بۇ بىرەۋە كەشەبىكەن چۈنكە ئەمەنە جۆرە باشە كەن.. بەلەم مۇتورىيەى ئەم كۆپكەنەى كەلەپازىدا كراۋەن و سەركەۋتوۋ نەپوۋن، ئەم كاتەدا ئەتوتىن دىۋىپات بىكرىنەۋە (وۋاتە مۇتورىيە بىكرىنەۋە).

۵-لىكە مانىكى ئازاردا زۆرىيەى گولە زىستەنەكان ئەم پەرى جوانىدىان بەۋەى كەشەۋ زۆرى گولەۋە، ۋە باخچە ئەم مانىكەدا زۇر جۈۋان و سەرنىچ رەكشە بۇيە پىۋىستە گىرەنەيان بىر بىرەت و خىزمەت بىكرىن ئەمەش بە لىكەرنەۋەى گولە سىسەۋە بۈۋەكان بەپەردەۋامى، ئەمەش يارمەتى ئەۋە ئەمەت گولە تازە دەرەكات و ماۋەى گولەرنەكە دىرەۋ بىپىتەۋە... ھەروەھە ئەتوتىن ئاۋ بەنەۋ گولەيان لىكەرنەى بۇ ئاۋ مەزھەرى و بۇنەۋ پىشكەش كىرن. ۋەك شەۋبە، ئەمە شىر، ھەمەشە بەھار ۋەگولە ئەستەر...

۶-بىرەنى چىمەن و پەرىن.

زۇر كات ئەمانىكى ئازاردا پىۋىستە ئەكات جارىك چىمەن بىرە، ۋە بەرۋەنىش رەك بىرەت بەتايىمەت ئەكەر ئاۋ ھەۋا روۋە گەرمى بىر و كەشەى ئەم روۋەكانە بەھىز بىر.

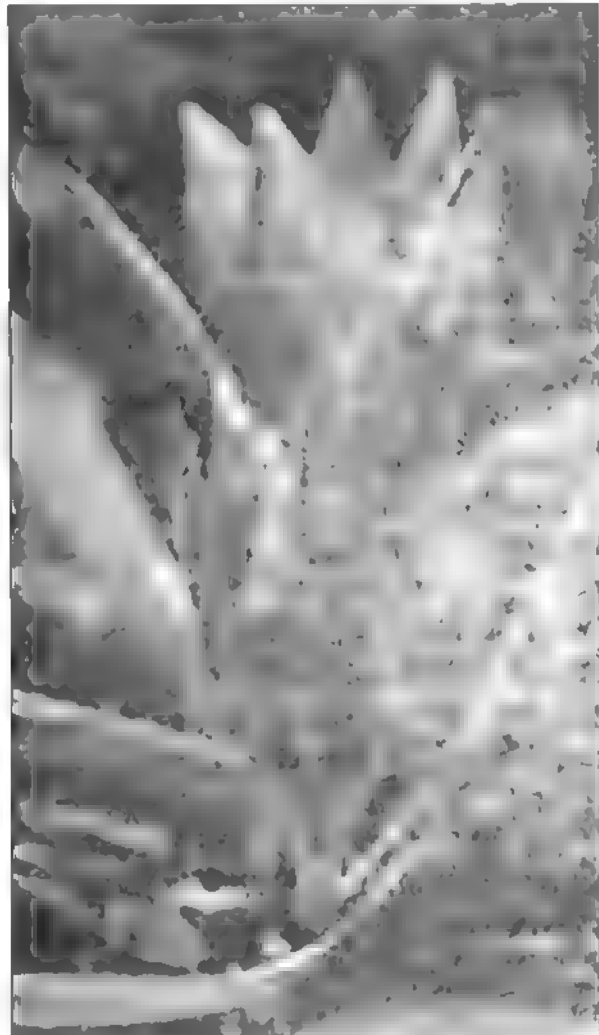
۷-ئاۋدانى باخچە.

لەم مانىكەدا باخچە بەگشە دىۋىچار پىۋىستە بە ئاۋدانە ئەكەر باران بەرادەمەكى ئەۋەق نەبارى ... ھەرخى دەرەختى مېۋە، ئەۋانەى لەم كاتەدا لىكەرنەندەن، پىۋىستە ئاۋىيان لىكەرنەت ۋە ئاۋ نەدرىن "چۈنكە ئاۋدان لەم كاتەدا ئەپىتە ھۇى گولەۋەرىن" تا دىۋى ھەلەپچىنى كۆلەكان "بەلەم گولە ۋەرزىيەكان پىۋىستە بەپىرى پىۋىستە ئاۋ بىرەن. ۴-زىاد كىرنى روۋەكە دىكەۋىيەكان ۋەئاۋەكەكان.

ئەم روۋەكانەى كەلەم جۆرەن ۋە لەمانىكى پىۋىستە (شۋىپات) زىادەنەكرەن پىۋىستە ئەم مانىكەدا زىاد بىكرىن يان بە قەلەم ۋە يان بەرەلە.

۸-ھەلەچۈى مېۋە و نەخۇشى.

ھەندى چار لەم مانىكەدا ئەكەر ئاۋ ھەۋا روۋە گەرمى بىت، ئەپىتە ھۇى ئەۋەى كەچەند جۆرە ئافەتى كىشتوكالى دەرەكەۋى كەھەندىكىيان مېۋەۋن ۋەك شۆكە يان شىرنى "لەن" ۋە ھەندى جۆر

لەم جۆرمەكاندا لىكەكە لىكە خاكانا دىشارەتەۋە و خاكانەى ئەدەرىتەۋە پەسەردا، ۋە زۇر كات بەشى ئۇرەۋەى لىكەكە بىرەندار دىكرى بۇ ئەۋەى زوۋ رەكەتلىك ۋەك ھەندى جۆرى گولەباخ، ھاپىرا، رازى "ياسەمىن".

دوۋەم رىيەكرەن بە لىكە دىرەۋەۋە بۈۋەكان لىكە ھەۋادا "الترەيد الھۋانى" chinese layers

لەم جۆرمەكاندا خاكانى گولەۋە (Peat or moss) ى شىدار بۇ لىكەكە نامادە دىكرىت و پەۋەى پەرقەك يان كىسەك بەچۈر دىۋەى لىكەكەدا ھەلەۋەسەرت كە لىكە سەروۋ يان خۋارۋىيەۋە دىپەسەرت.

لەم جۆرە زىادەرنەندە لىكەكە پىش ئەۋەى خاكانەى بەدەۋەدا دىبىرنى پىۋىستە ئەم لىكە بىرەندار بىكرى يان پارچەپەكى لىكەتەرت ۋە ھەندى كات مادەمەكى لىكە دىكرى كە يارمەتى دىۋەى رەكە دىدەت ۋەك (سەرادىكەس)، ئەم جۆرە زىادەرنەش بەكاردى بۇ روۋەكە دىكەمەنەكان ۋە ئەۋەى بە نەپەكتەى زىاد دىكرىن، رەۋەى سەركەۋتوۋىي ئەم جۆرەش زۆرە.

دۆزىنە ۋەسى ھەيىقىكى دىكە

ۋاشىن ۲-فېۋرې

يەككىتى گەردون ناسانى جىيەنى بىلەن كىرگەن، كە ھەيىقىكى دىكە دۆزىنە ۋەسى كە بىە دەۋرى ئۇرانوسدا دەخلىتەنە، بىە ۋەسى ئىمە ھەيىقەنى بىە دەۋرى ئىمە ھەسارەمەدا دەخلىتەنە بۇتە ۱۸ ھەيىق.

يەككىتى گەردون ناسان، ئىمەيان مەرخىست كە تۆزۈمەۋەسى زانكۇنى ئىمەرىۋنا ئىمەرىك كاركوشكا. ئىمە ھەيىقە ئۆتەنە ۋەسى ۋەسىنەدا دۆزىنە ۋەسى كە بېش ۱۲ سال ئىمەمەۋىر مانگە دەستىكرى "ئۆيىدەن ۲" كاتىك لە ئۇرانوس ئىزىك بۇتەۋە گەرتەنە. ئىمە ۋەسى ھەيىقە ئۆتەنە نرا "ھەيىق ۱۹۸۶ يى ۱۰" تۆزۈمەۋەسى ئىمە ۋەسى مانگە كە تىمە ئىمە ھەيىقە ۴۰ كىلومەتەر، ئىمەمەشى كاتىك بۇ مەركەت، كە بىمەۋەدى ۋەنە ئۆتەنەنى "روانگەسى ئاسمانى ھەيىقە" بىەمەۋە ۋەنەنى كۆن كىر كە "ئۆيىدەن ۲" ئىمەنى خۇيىدا گەرتەنە.

شاينانى بىاسە، دۆزىنە ۋەسى ھەيىقەنى دىكە كە دەۋرى ھەسارەمەنى دىكەيان داۋە، ئىمەمەشى ھەيىقە دەستى پىرگەردو تائىستە گەيىتەنە ۲۰ ھەيىق ھەيىقە مانگە (القمر)

سەۋدىيە ئۆتۆمبىلىك دروست

دەكات بەخۇرە ۋەزە دەپرات

رېئاس-۱.ف.پ.

رۇزنامەبەكى سەۋدى ئىمەۋى بىلەن كىرگەن كە تىمەنى زانستى لە سەۋدىيە، "كە گەمەرتىن يەمەكى ئىمەۋى جىيەنىان ھەيە" تىمەنىان ئۆتۆمبىلىك دروست بىكەن بە خۇرە ۋەزە كارىكات، رۇزنامەنى "الجىزىرە" كە لە سەۋدىيە مەردەنەنە ئىمەۋى راگەمەند كە ئىمە ئۆتۆمبىلىك، كىشەكە ۱۲۰ كىلۇگراممە ۋە دوو كەس دەگەرت. تىمە كە سەم بە زانكۇنى (الجىبىل) لە خۇرەلەتى سەۋدىيە.

رۇزنامەكە ئىمەۋى مەرخىست كە ئىمە ئۆتۆمبىلىك دەتوانىت بۇمەۋى چۈرەمەت پىرات، بېش ئىمەۋى پىۋىستى بىمەۋە بىت چارۋىكى دى بارگاۋى بىرگەتەۋە.

بىلام مەريارى رادەنى خىرايەكە ھىچى مەرنەخستەۋە.

ئاسق

لەھارى ۋە ھەندىكىشىيان نەخۇشىن ۋەك دۈۋەكە شۇكە يان شىرىنى "الن" ئىمە بە زۆرى لەم كاتىمە لە گولمەباغ ۋە ئىمە ھەندى مەرخىستى مەۋە نەدات ۋەك قەيىسى قۇخ ۋە ھەنارو سىۋ. ھەتە.

ئىمەگە رادەنى تۆۋەن بۇتەنەكە زۆر بى، نەتوانىر ئىمەك لەم قەركەمە كىمەۋەيانە بىكار بى مالاۋىيە ۵۰% بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ، يان بىرەمە ۵۰% بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ. يان ئۆكۈز ۵۰% بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ، يان ئىمەمەكە نەپىزىنە بىرەۋەكە تۆۋەن بۇتەنە... ۋە ئىمەگە تۆۋەن بۇتەنە بىمەۋە ۋە رىزىمەكى زۆر بىۋە ئىمەۋە دەتوانىر ئىمەكە سەم ۸۵% بىكار بى بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ، يان ئۆكۈز ۵۰% بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ...

مەرخىست نەخۇشى دۈۋەكە كە لەم مانگە بەھۋى زۆرى شى يان ئىمەگە ۋە كەم ھەتەۋى تۆۋەن بىمەن، دەتوانىر ئىمە بە مەنەنى كارىنەن ۲۵% بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ چارمە بىرەن، يان ئىمەنى مەيگەنە بە رىزى مەم/گالۇنى ئاۋ... بىلام بۇ پارىزگارى ئۆيىگە ۋە بۇ ئىمەۋى قەركەرى كىمەۋە ئىمەمە بىكار نەھىنەن، تەنەيا ئىمەۋە كاتىمەنە نەبى كە زۆر پىۋىستە، بۇيە لەكەنى تۆۋەن بۇتەنە (ۋەك شۇكە) دەتوانىر ئىمەنەك ھۇكەرى دىكە بىكار بى بۇ ۸۵% چۈكەرنى ۋەك شۇشەن بە ئاۋ يان بىكار ھەيىقەنى سەۋىناۋ.

۳. ئىۋىسىنى ئىمە يەنە سەۋدى لەم سەمەۋە ۋە رىزىرەۋە،

1-Encyclopedia of Gardening by Percy Thrower's Third

Impression 1980

۲. نىباتات الزىنە ۋە ئىسقىق ھەندىق تائىف دىنەبىل بىلەن ۋە ئىمەنى شىخ مەۋى

(مەنەۋەت جامە مەشق) ۱۹۹۸-۱۹۹۹.

۳. نىباتات الزىنە ۋە ئىسقىق ھەندىق ۋە ئىسقىق ھەندىق

تائىف ھەيىقە ئىسقىق "دە مەدەۋى ئىسقىق ۋە ئىسقىق ھەندىق

۴. ئىسقىق ھەندىق "دە مەدەۋى ئىسقىق ۋە ئىسقىق ھەندىق

۵. نىباتات الزىنە تائىف دىرەۋى ھەمە رەۋى

مەنەۋەت ۋەزە ئىسقىق ھەندىق ۋە ئىسقىق ھەندىق/جامە مەدەۋى.

۶. ھەمەۋە ئىسقىق تائىف دىرەۋى نەم رەۋى ۱۹۸۸.

۷. تەبىئە نىباتات ھەندىق، تائىف دىرەۋى نەم رەۋى ۱۹۸۷.

۸. دىرەۋى زىنە ئىسقىق "دە مەدەۋى ئىسقىق ۋە ئىسقىق ھەندىق

۹. دىرەۋى ئىسقىق ھەندىق ۋە نىباتات ھەندىق، ئىسقىق ھەندىق، مەكتەپ

ئىسقىق ھەندىق ۱۹۸۵

۱۰. دىرەۋى زىنە، مەظەرى ئىمەۋە "دە مەدەۋى ئىسقىق ۋە ئىسقىق ھەندىق

۱۹۸۷.

۱۱. گەل ۋە رەۋىگە چۈشەنكەن لەمەۋە مانگە

ئىسقىق ھەندىق، مەظەرى ئىمەۋە، مەظەرى ئىمەۋە

لە چارۋىگە ئىمەۋەنى گەل ۋە رەۋىگە ۋە لىۋان "۱۹۸۸".

مەمەۋە

راگە يەنەنى يەككىتى ئىمەۋەنى ئىسقىق ھەندىق/لىۋان سەۋىنى

ھەندىك لەپىگاكانى سوداۋەرگىرتىن

لەرۋەكە پزىشكىسى يەكان

ئاممىكىرىنى: ئەندازىيىرى كىمىيىۋى: ئەنۋەر ئالى مىرەيى

قىرغىنىيەكان (مىسىرىيە كۆنەكان) گەيشتىۋىنە پەلەمكى شارمىزى بەرز لەپىشكى و چارسىرگىرىن بەرۋەك، ۋەك لىنۋوسراۋى سەر ئەو روۋەكانىدا ھاتوۋە كەپىي دەللىن زەل يا (بىردىيات) (بىردىيات، جۇرىكە لەرۋەك لەقامىش دەچىت تۈپكەلەكى ۋەك پەرى كاشىز بۇ نوۋسىن بەكاردەمىنرا)، كە ھەزاران سال پىش زامىن بەجىيان ھىشتوۋە ئەم نوسراۋە بەكتىيە پىرۋىزىكانىش ناۋدەجىرىن، لىسەر ھەلگەندىراۋەكانىيان دا ۋىنەي زۇر لەو روۋەكە پزىشكىيەكانىيان دەرۋىستوۋە كە بۇ چارسەرى نەخۋىشەكانىيان بەكارىيان بىردوۋە، كەتا ئىشتاش پىكەتوۋە كىمىيىۋىي پزىشكىيەكەي بەكاردى لىنۋىستى نوۋى پزىشكىدا، ئومۇمىي ئەو روۋەكانىش چارچەقەلە (الخشاخشا Papaver) و كۆۋال (حنظل Colocynth) و خەرىيەنگ (سكران Henbane) و (داتورا Datura) شىلى (حلبة Fenugreek) يە.

ئەو ۋىنە ھەكۋىلەنەي كەمىرىيەكان بەجىيان ھىشتوۋە لىسەر دىۋارى ھەردەم بەرەستكاۋ گۆرەكانىيان جۈنەرىن دۆزىنەۋە دىھىنەي مەۋقەلەن كەتۋانىيان شارسىنىيەت بەھەنگاۋى كەۋرە بەرەم پىش بىيەن، لىرەشەۋە مېۋىۋى زانىست ۋەنەر تۆمارگىرا.

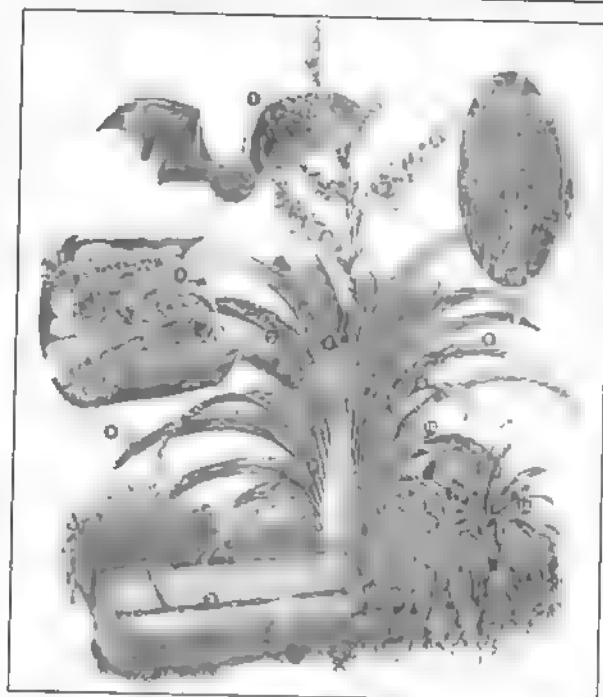
يەككە لەو شاكارانەي كە دۆزراۋەتەۋە بىناۋى (بىردىيە لىپىس) كە گىرگىرتىن كىتپى پىرۋى پزىشكىيەۋ سالى ۱۵۰ پىز دىنراۋە ئىشتا لەزانكۆي لىپىز (Leipzig) لەنەلەنە پارىزراۋە ئەم نوۋوسراۋە لە ۲۲۸۹ دېر پىك ھاتوۋە كە ۸۷۷ ۋەسقىي پزىشكى تىلەيە، دۈنەزىيان بىنچىنەكەي چارسەرىكى پاراساۋىكۆلۈجىيە، لەگىرگىرتىن ئەو ۋەسقىيە

ۋەكە پزىشكىيەكان ئەۋەمىن كە تانىستا لەم چاخى تەكۋىلۋىيا بەرزەدا لەلەيەن ھەمۋە جىھانەۋە گىرگىيان پىدەرىت، بەمىكارەيىنەكانىيان راسەۋىخ ۋەك دەرمان پان دەرەيىنەي دەرمان ۋەندى مەندەي سەرەتەي لەپىشەسازىيە جۇرەجۇرەكانىدا، ۋەرەنگى كورد زۇر ھەزارە لىنەسقى ئەم روۋەكە گىيا پزىشكىيەكانىدا لەرۋى زانىستىيەۋە، لىنەسقى زانى تىشك پەمە سەر ئەم لايەنەي زانىستە كىشتەۋەكانىيەكان بەھىۋام لەمەشەۋىزىكى نىزىكە بەشكى تاپىيەت لىكۋىلۋى كىشتەۋەكان بىرەتەۋە بۇ گىرگىيان بەدروسىت گىرگىي ۋەرەنگىكى روۋەكى پزىشكى بۇ روۋەكە خۇپسەكەكان ۋەچىنەي روۋەندىن ۋەچىنەي ئەۋەمىي كەۋرە پىۋىستى بۇ ئەمۋو دۋاتىر ئەو روۋەكانەيىرەنە لىستى چارسەرىكەنەۋە ھەنگاۋى زىتەرىش پىرەت بۇ دەرەيىنەي دەرمان لىيەنەۋە.

سەرەتەيى مېۋىۋىي

لەسەرەتەي لىيەنەۋە چەند شىك سەرنجى مەۋقەي راکىشاۋە، لىيەنە لىنەگىرگىرەۋە، بەو ھۆيەۋە ھەۋلى داۋە لەپىكەي ئەو شىتەۋە خۇدى خۇي بىناسىت لىسەر زەۋى، ھەرچەند پارە دەسەلات لەو دۋو شىتەن كەھەمىشە بىرى مەۋقەي تەنەۋە، بەلام ھەندروسىتى ۋەچىنە دۋو شىتەن كەمەۋىق بەدۋى رىگەيەكە كەپەيەكان بگات.

مەۋقەي سەرەتەي ھەۋلى داۋە پەيۋەندىيەك بىدۆزىتەۋە لىنەۋىيان روۋەكە كىۋىيەكان ئەم دەرەۋ نەخۋىشەۋە تۈۋىش دەھات، ئەو گۆۋىيەي بەمىكارەيىنەۋە بۇ تىمارگىرگىي نەخۋىشەۋەكانى.

بەرۈۋەك دا كۆنترېنتيانە، بەلەم ۋا دىزە كەپزىشكى لەمىسىرى كۆن دا لەۋانى دىكە كۆن ترە ھەرچەند تىكەل بەنايىن ۋ سىجىرىش بوۋە.
دۋاى تىپەپوۋنى دوو ھەزار سال بەسەر شارستانىتى مىسىرىيەكان دا، شارستانىتى يۇنان لەسەدەى پىنجىسى پىش زابىن گەشەى كىرد، ھەرۈھە لەئاسىيى بچوك شارستانىتى رۇمان دەرگەوت، يۇنانىيەكان بەتايىبەتى ھەپلەسوفو بىر ەندو قوتابى زانستە بلىمەتەكان لەپزىشكى مىسىرى كۆنەۋە كامەپان بەباش زانپىيىت ۋەربان گىرتوۋە، ۋەبەشكى زۇرى پزىشكى ھىپوكراتس Hippocrates ۋ جالېنۇس Galen ۋ دىسكورېدس Dioscorides لەپزىشكى مىسىرىيەۋە ۋەرگىراۋن، بۇ نەۋونە ۋوشەى فارماكوپىيا Pharmacopoea لەماناى دەستورى دەرمانى مىسىرى كۆن دا رەسەنەكەى دەگەرپتەۋە بۇ ۋوشەى (فارماكى) بەماناى ئەۋ شتەى كەچاك بوۋنەۋە دەپەخشى.

گرنگى ئابۋورى روۋەكە پزىشكىيەكان:

ئەم روۋەكانە لەبەرەھەمى كشتوكالى ۋ پىشەسازىدا شۈنكى بىەرچاۋپان ھەيە، زۇر لەدەۋلەتان بەتايىبەتى ئەۋنەى گەبەرەھەمى دەھىنن گرنگى زۇرى پىدەمدەن چۈنكە ۋەك سەرچاۋەمكى بىنچىنەى بۇ دروست كىردى دەرمانە روۋەكىيەكان بەكاردەھىنرئ، ۋەھەرۈھە ۋەك ماددىيەكى چالاك كە بەشبارە لەئامادەكرىنى ئەۋ گىراۋە ماددە چالاكانەى بۇ بەرەھەم ھىنانى ھەندئ لەۋاۋتە كىمىيىيەكان، كەلەمانىش ئاۋەندىك بۇ دروست كىردى ماددى كىمىيىي ۋەك كۆرتىزۇن Cortisone ۋە ھۆرمۇنەكانى سىكس Sex hormones ۋە بەدىلى پلازماى خۇن Plasma Substitute ۋ چەندەما ماددى دىكە، كەۋانە روۋەكە پزىشكىيەكان گرنگىر سەرچاۋەى ستراتىزىن بۇ پىشەسازى دەرمان، ئەۋ ھۆكارانەى كەبۈنەتە ھۆى گرنگىدان بەروۋەكە پزىشكىيەكان ۋ بەكارھىنانىان ئەم خالانەن:

«مىرۇف ئەم دۋاىيەدا لەبەر پىشكەۋتنى تەكنۇلۇزى ۋاى دەزانى كەتەنە لەپزىگى دەرمان، كىمىيىيەكانەۋە دەتۋانئەت لەنەخۇشى رىزگارى بىئى (بەتايىبەتى ئەۋ دەرمانانەى لەپزىگى كارلىكە كىمىيىيەكانەۋە ئامادە دەرگىن) ئەمەش لەبەر دوو ھۆ:

يەكەم: ئەۋ تاقىكرىدەۋانە دەرمان خىست كە ماددە چالاكە جىۋاۋەكان (ئەۋانەى لەپزىگى كارلىكى كىمىيىيەۋە ئامادە دەرگىن) كارىگەرى فىسسىۋلۇزى ۋەھىي ئىيە ۋەك ئەۋانەى لەروۋەكە پزىشكىيەكانەۋە دەرگەھىنرئ، لەگەل ئەۋەشدا جۇرى يەكەم لەۋپەرى پاكى ۋ بىخەۋشەدان.

دوۋەم: بەپىرى تاقىكرىدەۋە مەيدانىيەكان جۇرى يەكەم كارىگەرى دوۋەمى دادەنئەت ئەسەر لەشى مىرۇفى كەزىان بەخشە.

* لەۋاۋچەكەماندا زۇر ئەۋ روۋەك ۋ گۇۋگىيانە سىروشتى دەرۋىن كەلەبۋارى پزىشكىدا بەكاردەھىنرئە بىچىگە لەبەشى ئاۋەھەۋا خاكەكەى زۇر لەبارە بۇچاندىن ۋ رۋاندىنى زۇربەى زۇرى ئەۋ روۋەكانە، كەدەرگىت بىكرىتە سەرچاۋەمكى ئابۋورى يەنرە بۇ دانىشتۋانى.

بەكارھىنانى رۇنى شەلى بۇ لابرەنى چىرچى دەمۋچاۋ ۋە رۇنى شىرو تىمساخ ۋ پشەلەۋ مار لەسەرۋ قىز رەش كىرەمەۋەدا لەرواندەۋەى موۋى سەرى ئەۋانەى قىزبان دەرۋىتتەۋە لەۋ دەرمانانەى كە ناۋپان براۋە تا ئىستاش بەكاردەت: رۇنى گەرچەك Castor oil لە ئىشتىۋاۋ قىز چەۋرەكرىن دا، ۋە ھەرۈھە سىرو پىيازۋ گۇزىزۋ پىازە خۇگانەش ناۋپان براۋە.

يەككىنى دىكە ئەۋ شاكارفە (بىردىە سىمىت Smith) كە لە ۶۹ دېر پىك ھاۋۋەۋ ۴۸ ھالەتى تىلەپە لەۋانە بىرىندىرى ۋ شكاۋى ۋ ھەۋكرىنى ھەناۋى ۋ چارەسەرگىنپان، ھەرۈھە نوسراۋىكى بچوك پەناۋى ھىرست Herest كەنئىستا لەزاتكۇى كالىفۇرنىا لەئەمىرىكا پارىزراۋە.

لەمىۋوۋى پزىشكى ۋ چارەسەرى ھىندىيەكاندا لەكتىبى (فىلېدس) كەبەزەمانى سانسىكرىتى نوۋسراۋە زىاتەر لە ۴۰۰۰ سال لەمەۋپىش، كۆمەللىك ۋەسەقى چارەسەرىيان تىلەپە كەۋەسشى رىگەى چارەسەرگەپان بەدەرمان نوۋسىۋە، ناۋى ھەۋت سەد دەرمانپان ھىناۋە كەلەرۋەكەۋە ئامادە دەرگىن، ھەندىكىان تانئىستاش بەكاردەھىنرئ لەۋانەش روۋەكى تالى شارى (الصبر Alone) ۋ رۇنى گەرچەك.

مىزۋوۋى يەكەم دەستورى دەرمان لەروۋەكە پزىشكىيەكان لەچىنى كۆن دا دەگەرپتەۋە بۇ ۲۰۰۰ سال پىش زابىن كە يە (بىن تساو) ۋاتە كۆمەللىك لەكزۇگىا ناۋى براۋە، ۋا باس دەرگىت كەلەمىپەرئۇرىيەتى جىنى (شىيىن نونچ) نىزىكەى ۳۵ دەرمانى روۋەكى دۆزىۋەتەۋە، لەۋ دەرمانانە تىرىك (اۋىون Opium) گۈش (قەنب hemp) ۋ رېۋاس چەرگى (الرواند Rhubarb) ۋ جەۋز (جوزة الطيب Nutmeg).

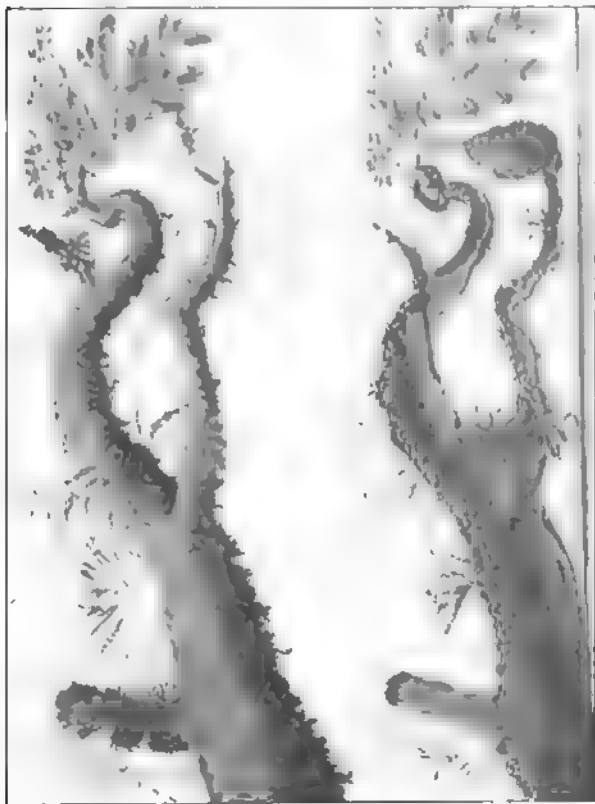
بەلىكۆلنەۋە لەشارستانىمە كۆنەكانى مىسرر ھىتەۋ جىن، بەگىرانى دەگەپتە ئەۋ تەنچامەى كەكامپان لەبۋارى پزىشكى ۋ چارەسەر

رووناكىيەدە نەپىت، ھەندىكى دېكەن دوور لەروناكى دەروئىن پىيان دەلەن سىيەرىيەكەن، بەگىتى پىيىستە ئاگانارى پىيىستىيەكەننى رووناكى بىن، بۇ ھەر روومىكى پىزىشكى.

پەلى گەرمىش گىرگى لەروناكى گەمىر ئىيمو ۸۰% رووناكى خۇر بەھۇ گەرمىيەدە لەسەر شىئوى شەپۇل ئىشكى ژۇرسوور بىلەن دەپتەدە، ۋە دابەش، بىن پەلى گەرمى بەگىرى ۰ - سەعات يان لەماۋى ۋەرزىكىدا يان ھەر چوار ۋەرزىكە ھۆكارىكى چارمىس سەزە بۇ ژىيانى روومىكەكە، ھەمىو روومىكەكە دوو پەلى گەرمى خۇي ھەپە كەنەوانىش بەرزىتىن ۋە نىزىتىن پەلىيە ئىگەر ھاتو پەلى گەرمى روومىكەكە لەم مەودايە دەرجو ئەوا ژيان لەروومىكەكە دەستىت يان دەمىت.

ۋەك دەركەتوۋە جۇرىك لەروومىكە ھەپە لەماۋچە بەستەلەكىيەكەندە دىۋى كە بەرگە ۱ - ۲۱ پەلى سەدى (۱۶ ۋاتە ۲۱ پەلى سەدى لەژۇر سەردە) دەمىت ۋەپەلى گەرمى (۲ پەلى سەدى) پەلىيەكى بەرزەو ترىسناكە لەسەر گەشەكەندى روومىكەكە.

ھۆكارىكى گىرگىتەر لەگەشەكەندى روومىكە دا بەتاپىمىتى لەكاتى سەوزبۇنىدا ئاۋە، رىزە ئاۋى ھەلگىراۋ لەئاۋ گىل دا كارىگەرى ھەپە لەسەر پىكەتوۋەكەننى روومىكە پىزىشكىيەكەن ۋەمىرومىكە رىزە ئاۋ لەئاۋ بەشەكەننى روومىكەكە، ۋەك زىراۋە بەھى بۇ ئەزىتى تۆۋەكەن دا دادەبەزىت بەھۇ زىدانىۋىنى شى يان ئاۋى ئەو گەلى كە روومىكى كەتەننى تىپا دەروپىت.

«ھەندى لەو روومىكە پىزىشكىن يان غەتىرەن لەچەند مەبەستىكىدا بەكارىپىن جگە لەۋىنى كەلەپتەشەۋە باسما كىرەن (پىشەسازى دەمران)، بەكارىپىن بۇ ئامادەكەننى ھەر دەمراننى خوارىن (تۈبەل) يان ئەو روومىكە رەپىتىيەنە كە زەپتەكەن بۇ خوارىن بەكارىپىن ۋەك سۇيا (ھول سۇيا) ۋە ھەرومىكە زەپتە غەتىرىيەكەن بۇنى لىئامادە دەمىت ۋە لەروست كىرەننى مېروو كۇزدا پەندىتىن.

لەگەن بۇنى چەند بەرھەستىيەكى ئاۋەمەۋەكەش لەنەۋرەپادا ۋەك كىتەۋەكەن چەندى روومىكە پىزىشكىيەكەن زۇر بىلەن گىرگىتىن دەۋلەتەن بەرھەستىيە سۇفەتە چارۋى ۋەمىرىكەپە، لەۋۋەلەتە بەگىر تۆۋەكەن چەندى روومىكە پىزىشكىيەكەن دەمىتە ژۇر چاۋدېرى رەپىتىيەنە ۋەكەلەۋە، ئەمەش لەسالى (۱۹۰۲) ۋە لەم ۋەمەتەدا بەشەكەن ۋەكەننى خەتەرى روومىكە (لەم بەشەدا مۇتەپەسەلە چەند بەرگەۋەكى ئۆزىمەۋە تاپىت بەرۋەكە پىزىشكىيەكەن دەكەن، چەند بەرگەۋەكەن دەمىت كەن كەتەننى ماسى باسەن رىگا بۇ چەندى ئەو روومىكە ۋەكەن ھەندە ۋەكەن چاۋدەكەن بىلەن، ۋەمەرومىكە رىگە كىرەن ۋەكەن ۋەكەن كەندەۋە ھەلگەننى چەكەن، لەۋۋەلەندا بەرگەۋەكەن پەلىيە پەلىيە (كۆمەلە ھارىكارى، بۇ بەرھەم ھەنەننى بەرگەۋەكەن كۆمەلەپە بەشەۋەكى لەبەرھەم ھەنەننى روومىكە پىزىشكىيەكەن ۋەرۋەتەننى لەماۋەۋە دەمىت ۋەكەن دا دەكەن. نەچچەمەن، پەزىۋەپەزەتە ئەم كۆمەلەپە لەچەند پەزىۋە ۋەكەننى چەكەن پىكە ھاتوۋە كەپتەشە لەم بۇرەدا كارىان كىرەۋە.

۱. زۇر لەۋۋەلەكەننى ئەۋرەپادا مەلەندى ۋەرۋەتەننى چەنەننى بۇ بازىرگەننى بەم روومىكە ۋەمەزەۋە، ۋەك كۆمەلەپە (S.P. Penick. com) كە بەرگەۋەكى ئەشارى نىۋەكە، ھەرومىكە چەند مەلەندىكى كەش ھەن لەمەندە ۋەرۋە بۇ ھەمان مەبەستە، بەرگەۋەكەننى كەشەننى لەسەر بەرھەم ھەنەننى پىزىشكى؛ ئەمە ئەۋەندى كەپتەشە پىزىشكى تىپىدا گەشە دەكەن بىرەپە لەۋۋەندە، زەپتەگى ۋە چارمىس بۇ ئەم روومىكە بەگىرىيە كەش كەندە زەپى بەرۋەم يان لەروۋى پىكە ھاتوۋى كەمىيە ئەمە مەدە چاۋدەكە كەلەشە چاۋدەكەننى روومىكەكە ھەپە، ئەۋەندىش بەرگەۋەكەن (خەك) ۋە ھەمەۋ ئەم تۆخە مەدەنە كە تىپىيەۋ كەشە دەۋرەپەرى ئەم روومىكە رىزە رووناكى گەرمى شى.

ھەر ئەۋەندە ۋەمەۋ ھەستى بەۋە كىرەۋە كەروومىكە پىيىستى بەم ھۆكارە ھەپە بۇ گەشەكەن، ۋەتەر ئەۋەش ۋەرۋەكە چەچۇن ئەمە ۋەكەن ۋەكەن ۋەكەن بۇ گەشە زەپەر ۋەكەن ۋەكەن ئامادە بەكەن كە. رەپتە بۇ ئامادە ئەمەۋە. ئەم ھۆكارە سەۋەتەننى پەنە رووناكى Light كە تۆخە زەپتەگىيە بۇ خەنە روومىكە سەۋەۋەكە بۇ ۋەزە كە، زۇر چەكەن پەمەۋەش، ۋەمە ۋەزەپە لەپىگە تىشەكە پىكەنەۋە دەست دەمەۋەتە ۋەكەن تۆزىنەۋەكەن دەمى، خەن كەھەندى ئەۋەكەكەن تۈۋەن ھەلەۋەننى چۆرىك لەپىشكى رو ئاكان ھەپە ئەۋەننى دىكە ھەلەۋەن، ۋە ھەندىك تۆۋە چەكەن د رىكەت بەھۇ

دوانۇكسىدى كاربۇن بەتەنھا خۇي ھۆكۈرى گەشە كىردى نىيە، بەلگۈ ھەوا بەھەمۇ پىكھاتوۋەكەنەمۇ بەشدارە لەكرەرى بىنات نان دا، نۇكسەچىن ۈك پىۋىستى بەك بۇ ھەناسەدان ۋايتۇچىنى پىۋىستە بۇ كىردارە بايۇلۇچىيەكان لەخاكندا، ھەۋا پىس ۋالوۋدى شۈپنە پىشەسازىيەكان زىيان دەپەخىن بەروۋەكە پىزىكىيەكان.

لەو ھۆكارە گىرگانەي دىكە كە كارىگەرى تەۋاپان ھەپە لەسەر روۋەكە پىزىكىيەكان، بەرزو نىزمى لەناستى دەرياۋ دورو نىزىكى لەھىلى بەكسانىيەمۇ، خاك ۋ پىكھاتوۋە سىۋىتىيەكانى ھەروھە خۇيەكانى ناۋ گىل ۋ ترشىتى ۋ تەتتىي خاك (Soil PH Value)

پىكھاتوۋە چالاكەكانى روۋەكە پىزىكىيەكان

جىياۋازى روۋەكە پىزىكىيەكان لەگەل ئەۋانى دىدا، بەپىي ئەو پىكھاتوۋە كىمىيەيەنەمە كەكارىگەرى پىزىكى ۋ سىۋىلۇزى بۇسەر گىان لەبەران ھەپە، بەپىي چالاكى ئەم روۋەكانە دىكرىت بەدوۋ بەشەۋە، * پىكھاتوۋە ناچالاكەكان، ئەم مەيدانەن كەكارىگەرى پىزىكى ۋ سىۋىلۇزىيەن نىيە ۋەك سىۋىلۇزۇ لىگىن ۋ سوبەرىن ۋ زۇربەي پىكھاتوۋى خانە روۋەكىيەكان.

* پىكھاتوۋە چالاكەكان. لەسەر بىنچىنەي سىفەتە كىمىيەي ۋ سىۋىتىيەكانىان دىكرىن بەجەند كۆمەللىكەۋە كە لەزۇربەي سىفەتەكان دا لەيەك دەچن كەنەمانەن:

زەپتە بەھەلم يۈۋەكان (زىۋىت الطيارە) يان زەپتە سۈكەكان - گلىكۇسىيەكان - سابونىيەكان - تانىيەكان - تەتەكان -

جەۋرىيەكان (شەمىيات) Lipids - كاربۇھىدراىتەكان - راتىنچەكان Resins - ستىرولاتەكان Sterols -

لېرەدا بەشۋىيەكى كىۋىت يەككە لەو كىروپانەي سەروۋە ۋەردەگرىن ۋ پىنئاسەي دىكەين سىفەتە كىمىيەي ۋ سىۋىتىيەكانىيەۋە ھەروھە باس جىياكرىنەۋەي دىكەين.

زەپتە (زۈۋ ھەلمىن) يەكان (الزىۋىت الطيارە)، ئەو زەپتەنەن كەلەپەلەيەكى گەرمى نىزم دا دەپن بەھەلم يان بەگاز بەپىيەۋەي لىك ھەلبەشەن ئەم سىفەتەش لەزەپتە جىگىرەكان Fixed oil جىيا دىكەتەۋە كەپەھۋى گەرم كىرەنپانەۋە لىك ھەلبەشەن ۋ شەدەپنەۋە. زەپتە زۈۋ ھەلمىنەكان ناۋىكى يەكەيان ھەپە ئەۋىش زەپتە ئەروماتىيەكانە (الزىۋىت العطرية) Aromatic oils لەبەر بۇنە خۇشەكەيان پىرەيان دەۋىرئ زەپتە ئىئەرىيەكان Ethereal oils لەبەرلەۋەي لەناۋ ئىئەردا دەۋىنەۋە، ۋە ھەروھە بەزەپتە بىنچىنەيەكانىش ناۋدەپىزىن (Essential oils).

ئەم زەپتەنە لەكانى كىردارى زىنەمپالە خۇراكىيەكاندا (مىتابۇلېزىم) ۋەك بەرەھەمىكى لاۋەكى دىۋىست دەپن ۋەلەھەندى ناۋەندا كۆدەپنەۋە، ۋەك مۇۋە رۇنەكان يان گەلەندە زەپتىيەكان يان لەجۇكا زەپتىيەكاندا، ئەم زەپتەنە لەپەلەي گەرمى زۈۋىدا دەپن بەھەلم نەي كەۋاتە جۇن لەناۋ روۋەكدا دەپىنەۋە؟ ئەۋىش بەھۋى جەند دىۋارىكەۋە كەرىكا لەبەھەلم يۈۋە دىكرىن، ئەم زەپتەنە لەزۇربەي بەشەكانى روۋەكە ھەن يان لەجەند بەشەكدا ۋەك گەلەكانى روۋەكى نەمنا يان گەلەي گۈلى گۈلەباخ ۋ ياسەمىنى يان لەتۈۋەكاندا ۋەك رازىيانە، لەپۇل ھىرۋىيەكاندا لەتۈۋەكى بەرەكەدا ھەپە ۋەك پىرەمەن، رىزەي سەي زەپتەكان لەروۋەدا دىكەنە نىزىكەي ۱۸-۲۶% ۋەك لەمىخەكە يان جارى ۋا ھەپە دىكەنە ۰.۲% ۋەك لە گۈلەباخ ۋ ياسەمىن دا.

بەكارەپىننى زەپتە بەھەلم يۈۋەكان لەمەپەستى پىزىكى ۋ ناپىزىكىدا ۋەك ئەمانەي خوارەۋە:

زۇر لەو زەپتەنە بەتەپەتەي ھى پۇل ھىرۋىيەكان بەكارەپىت بۇ لاپىرنى گازەكانى ناۋ سىك ۋ لازارو ژانى ھەناۋى ھەلئاسان ناھىيەت بەتەپەتەي بۇ مەندالان.

* بەشەك لەم زەپتەنە بۇ پىرەلەنى كىرە بەكارەپىت.

* زەپتى گۈلەباخ ۋ ياسەمىن، لەپىشەسازى جەتە يان سابون ۋ كىرىمى جۋان كارىدا بەكارەپىت.

* لەبەر بۇن ۋ تامى ھەندى لەو زەپتەنە كەخۇشە دىكرىتە ناۋ ھەندى دەرمانەۋە بۇنەۋەي تامىكى خۇشى بىلەت ۋ تالى دەرمانەكە بشارىتەۋە، ھەروھە دىكرىتە ناۋ خۇلەنەۋە گازىيەكان ۋ ھەندى خۇلەنەۋەي تەرەۋە.

* ھەندى زەپت تۈۋانى دەرگىردن ۋ دورخستەۋەي مېروۋى ھەپە،

بەلام سوۋى ئەم زەپتەنە بۇ روۋەك ئەۋەكە كەمىش ۋ مەگىز بۇ خۇيان رادەكشەن كەھەلەلە دىگۈزىنەۋە كىردارى پىتەن روۋەكە، يان

ۋا دەست بەكۆلەن دىمكەت كە لەپەلى كۆلەننى ھەردو شەككە كەمەتە، ئەگەر بەجىا لەپەكەز بىيانكۆلەن بۇ تووونە زەيتى تەرىپەتتەن كە لە ۱۶۰ پەلى سەيدىا دىمكۆلەت ۋ لەئاوۋا ناتوۋىتەمە، ئەگەر ئاۋمان تىكەل كىردو دۇپاندىمان دەيتە . لەپەلى ۹۵،۶ پەلى سەيدىا تىكەلاۋمەكە دىمكۆلەت ۋە ئەم پەلەپە كە ۹۵،۶ لەپەلى كۆلەننى تەرىپەتتەن (۷۰) ۋ لەھى ئاۋىش (۱۰۰)، لەپەلى (۹۵،۶) سەيدىا ھەلەمە پەستاتى زەيتەكە ۱۳۲ مەم جىۋەمە ۋى ئاۋمەكە (۹۲۷) مەم جىۋەمە، ئەگەر كۆيان بەكىنەۋە دەيتەن (۷۱۰) مەم جىۋە دىمكەت كە بەكسانە بەپالەپەستۇ ھەم (پەك ئەتەۋسۇر).

ھەرچەندە تۈۋانېمان پەلى گەرمى دۇپاندىن نەز بەكىنەۋە ئەۋەندە جۇرى زەيتو تاپەتەيتى گەرمىيە سۈۋىتى زەيتەكەمان باشتر دەيتە، رىڭكەلى دۇپاندىن سى رىڭان،

۱- رىڭكەلى دۇپاندىن ئاۋى Water distillation method

ئەم رىڭكەلى بەھۇ ئاۋمە دەيتە، ئەۋىش پەمۋو شىۋە، پان روۋمەكە دىمكەنە ئاۋ مەنجەلى دۇپاندىنەكەمە رەستەۋخۇ پان روۋمەكە دىمكەنە ئاۋ مەنجەلىكى شەمەكى كۈن كۈنەۋە، ئەنچە شۇرى دىمكەنەۋە بۇ ئاۋ مەنجەلى دۇپاندىنەكە بەمەرجى ئاۋىت لە دىۋارى مەنجەلىكە بات، بەزۇرى مەنجەلى دۇپاندىن ئەۋ كائۇزايانە دروست دىمكەن كەزەنگ ناكەن ۋەك (مەس)، گەرم كىردن بەھۇ سەرچاۋەيەكى ئاۋى رەستەۋخۇۋە پان بەھۇ مەنجەلىكى گەرمە ئاۋى گەرمەۋە گەرم دىمكەن بۇلەۋە روۋمەكە ئەۋىتە (بەتاپەت)، ئەۋ بەشەنە كەبەر دىۋارى ئاۋمە مەنجەلى دۇپاندىنەكە دىمكەن (پان مەنجەلى دۇپاندىنەكە بەدەۋر، دىۋارىك (بەركىگ) ھەپە كەبەر دىمكەن لەئاۋ (ۋەك ھەمەمەكى ئاۋى) ۋەك ئەۋىتە، (۱۱) دا دەيتە،

ئەم رىڭكەلى بۇ ئەۋ روۋمەكە دەيتە كەبەرگە، كۆلەندىن دىمكەن بەتاپەتە ئەۋەنە كە ۋەك ۋەشك دىمكەنەۋە رەمەمەكى زۇرىش زەيتەن تەپە ۋەك (رەگ ۋەلاۋ تۈپەكلى ئاۋ) ۋەندە جۇرى كۆن كەبەھۇ دۇپاندىنەۋە تۈپەل دەپ ۋەك كۆلەپاخ. لەم رىڭكەلىدا ۋاباشترە كەنەمەرى دۇپاندىنەكە لەپەكەزە نەزەك پەت چۈنكە كۈستەنەۋە كۆلەكەن كۆلەپەمەكى زۇر دىمكەنەۋە ئامۇزگارى ئەۋە دىمكەن كە ئەم رىڭكەلى نەپەت بەكەرىيەنرى بۇ ئەۋ روۋمەكەلى زەيتەكە پان بەگەرمى شەدەيتەۋە ۋەھەرومە ئەۋەنە كەبەرگەمەكى كەم زەيتەن ھەپە، ۋە پەۋىستە تەپەن ئەۋە بەكەن كەكەلاۋ كۆلەكەن بەدەۋارى ئاۋمە مەنجەلى دۇپاندىنەكەمە ئەۋىتە چۈنكە پەلى گەرمى بەز دىمكەنەۋە ۋەكەلى سوتانېان دا ئامۇز، زەيتەكەش تەكەدەن، ھەندە كەلاۋ كۆن ھەن لەكەلى گەرم بوۋىان تۈپەل دەيتە رىڭكەلى دەپچۈۋى زەيتەكە پان دىمكەن لەپەكەزە پەۋىستە ھەمەشە تەپە، ئەن لەكەل دىلە بۇ ئەۋە تۈپەل بوۋى روۋمەكە، پەۋىستە پەلى گەرمى لە (۱۰۰ پەلى سەيدى) ۱۰۰۰ رەزىر ئەپەتەۋە چۈنكە پالەپەستۇ ئاۋ مەنجەلەكە پەتە دەپەت لەھى ئەتەۋسۇر بەمەش لەۋەنەپە لەپەكەتەۋەكەلى ئەۋ زەيتە شەپەيتەۋە ۋەك سەرنەج دراۋە كەبەم

ھەندە ئەۋ زەيتەنە كەزەھەرن ۋە پارىزگەلى لەروۋمەكەكە دىمكەن لەكەلى بەرگەلىدا لەۋى ئاۋمەكەلى.

رىڭكەلى دەرھەنە زەيتە بەھەلەم بوۋمەكە

چەند رىڭكەلى جىۋاز ھەپە بەلام چەند ھۆكەرىك رىڭكەلى ئەم دەرھەنە دىمكۆلەت،

* شىۋىكى كىمەسە زەيتەنە، لەكەلى دەرھەنەدا پەۋىستە رىڭكەلى ۋا ھەلەپەزىر كەزەيتەكە بەھەلەتەكى سۈۋىتى ۋەك خۇى بەتە.

* ئەۋ بەشە روۋمەكە كەزەيتە تەپەۋە ئەستۈرى دىۋارى ئەۋ خانانە كەزەيتە تەپە.

* ھۆكەزە ئاۋىرەمەكە لەر رىڭكەلى دەرھەنەدا پەۋىستە ئەگەر بەمانەۋى بازىرگەلى بەسەر زەيتەكەمە بەكەن، زۇرتەن بەش لەۋ زەيتە دەرھەنە ۋەرومەكە سۈۋەمەنى بەكەن لەكەلى دۇپاندىن دا.

* ھەندە ئەۋ زەيتە كە ھەپە رىڭكەلى دەرھەنەكە دىمكۆلەت، ئەگەر بەرگەلى زۇر كەم بوۋ ئەۋ پەۋىستە رىڭكەلى تۈپەنەۋەمەكە بەكەرىيەنرى، چۈنكە ئەگەر ئاۋ بەكەلەت زۇرىپە زەيتەكە بەكەرىيەنرى، دەرھەنە، بۇ ئەۋىتە ئەگەر ۋەستەمە زەيتە پەسەمەنى بەگەن ۋاۋمان بەكەرىيەن بۇ ئەۋ ۶-دەۋە ئەۋ ھەپە زەيتەكەمە دەستگەر ئاۋ.

ھەرومەكە كەلى كەزەمەۋى پەھەمەكە رىڭكەلى ئامەدەردەنى بۇ كىردارى دەرھەنە، زەيتەكە لەۋ شەتە گەنگەنەن كەپەۋىستە رەھەپەكەزە ۋەك زانراۋە پەۋىستە كىردارى دۇپاندىن بۇ زەيتە پەسەمەن ھەر دىۋى ئەكەنەۋە كۆلەكەن بەكەن دەست بەكەن. ۋەك زانراۋە ئەۋ روۋمەكە كەزەيتە لەكۆل ۋەكەلەكەنەدا ھەپە بەرگەلى ھەكەنەن بۇۋامەكە نەگەن ۋەك ئەۋەنە زەيتەكە لەپەكەزە تۈۋ بەرگەنەنە ھەپە ۋەك روۋمەكى پەسەۋەن زەيتە چۈنكە بەرگەلى ھەكەنەن خەمەن كىردن دىمكەن بۇۋامەۋى شەش مانگ.

پەكەم: دۇپاندىن Disillation

كىردارى دۇپاندىن پەكەم ئەۋ كەزەنەۋى كەزەيتە بەھەلەم بوۋى بىجەدەكەنەۋە، ۋە ئەم رىڭكەلى پەۋىستە ۋە كۆنەن رىڭكەلى بۇ دەرھەنە زەيتە سەرتەۋ پەزىشكەپەكەن، بىچەكە لەھەندە زەيتە كەبەرگەلى گەرمى نەگەنە ۋەك زەيتە لىمۇ كەبەگەرمى دىمكۆلەت، بەكۆرە ئەم رىڭكەلى پەكەمە لەپەكەزە كەزەنە زەيتەكە بەھۇ گەرمەۋە، بەم شىۋە ۋەتەنەن جىۋى بەكەنەۋە ئەۋ بەشەنە تر كەپە گەرمەپە نەپە بەھەلەم دەرھەنە، ۋەتەنە ئەۋ ھەلەم چە دىمكەنەۋە دىمكۆلەن لەۋخى گازىۋە بۇ دۇخى شىۋە ئەم شەپە لەئاۋا ناتوۋىتەۋە بەتەنەن جىۋەمەكەمە.

بەنچەنە تۈۋرى دۇپاندىن لەسەر ئەۋە دەرھەنە كەكەنەكە دۈۋ شە تەكەلاۋ دىمكەن كەبەكەمەن لەۋى تەپەنە ئەۋىتەۋە (ئاۋ + زەيتە)، لەپەنەۋە كەكەنەكە گەرم دىمكەن لەپەكەلى گەرمى تەپەنە تەكەلاۋمەكە دەست دىمكەن بەكۆلەن كە كۆى ھەلەمە پەستاتى ھەردو شەككە لەپەكە كەش (ئەتەۋسۇر) زەيتە تەپە كەۋەتە تەكەلاۋمەكە لەپەكەلى گەرمىدا

رېځگايه هېندى زېتمكه كهمرو كاتېكى زورتر دمخايه نيت به گوينرى رېځگانى تر.

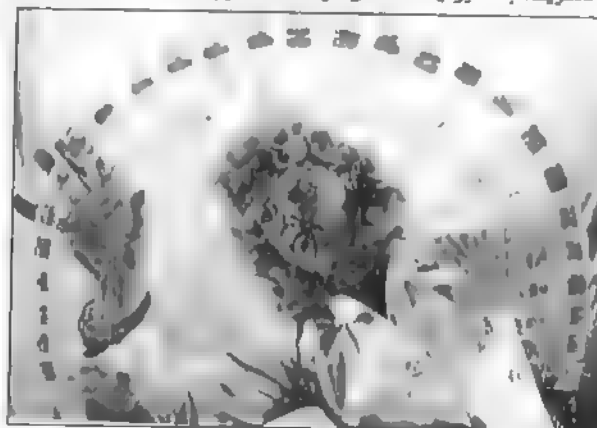
۲- رېځگاي دلوپانډن به هوى هلمه وه: Steam Distillation method
لهم رېځگايده شو روومكانه دمكرنه ناو منجه لېكى كون گونى شه بېكى يوه به شيو مېك رېځگه به هلمى ناو بېت كه به ناو پدا پروات تا هه مو شو زېتانه دمېنېت دواتر هه روو هلمى زېتمكه دمېرېت به مېند بوري يكلدا كمبوري مېكاني چېرېونه وى پېدموتريت وه ساد دمكرېت هه مو ناو مېك بېناسانى لېجيا دمكرېت هه مو، لهم رېځگايده چهند بويله رېكى تايېت به كاردمېنري بونه وى هلمى ناومان دهست بكموت كه به پاله پېستويېكى ديارى كراو دمېرېت به ناو منجه لې دلوپانډن كهدا.

به گشتى شو زېتانه ي كمېرگى پلى گهرمى بهرز دمگرن دمتوانين بهم رېځگايه جپاي بكمېنوه، چونكه لهم نامېرانه چهند زمانه (فالمېكى) هه به كه له ناووه دمتوانين پاله پېستوي هلمى ناو منجه لېكه زبادو كم بكمين (كونترول بكمين) بهم شيو مېش پلى گهرمى بهرزو نزم دمېنېت هه وه له وېنې (۲.۱) دا دمېنري.

باشتر وابه كاتېك منجه شه بېكى يكله پر دمكرېت له روومكه، روومكه كه پارچه پارچه بكرېت بونه وى زورترين بش لهو خانانه ي كمېرېت پان تېايه بهر هلمى ناو مېك بكمو، وه مو منده شو كه لپانه نهرم نهين كه له كاتې كرنه وى هلمه كهدا تېمېل بېن، بهلكو پويسته به شيو مېك دابنري كه چهند رېمويك له نيوانياندا هه بېت شو هلمه به ناو پاندا پرواتو چوستى (كفاة) كردارى دلوپانډن كمزياد بكات، وه لپانه ني جپاي لهم رېځگايه له مودايه كمېچ به شيكى روومكه كه ناسووتيت وه هرومها بېكاته ووه كاني زېتمكه شېنا به وه، وهنهم رېځگايه سهرموتوانه له دمېرېتاني زېتى نه ناو زوربه ي زېتمكاني تر دا به كاري، له رېگى يكله پېشكه ووتوتره.

۲- دلوپانډن به هوى ناو هلمى ناووه: Water and Steam Distillation method

لېرېدا تاراندېهك وېك دلوپانډنى ناو يېه به لام شو روومكه كه ده مانده وېت زېتمكه دېرېنېن له ناو منجه لې دلوپانډن كهدا دادمېرېت به شيو مېك له ناو ناو مېكدا نقوم نمېت بهلكو له سر

شه بېكه يكلې كانزايېدا له سر روو ناو مېكوه كمناسى ناو مېك نزمېرېت له روومكه كه.

له كاتې گهرم كرنى منجه لې دلوپانډن كهدا ناو مېك دمكويت و دمېت به هلم وهه لېكه به پاله پېستويېكى كم نمېت له روومكه كه وه به هويوه زېتمكه هه لېمگريتو به زرى دمكاه وه، لېرېشه وه هلمه كه چېرې دمكرېت هه مو زېتمكه له ناو مېك جيا دمكرېت هه.

لهم رېځگايده پاله پېستوي هلمى ناو مېك جېگرمو له پاله پېستوي نتموسنېر بهرزتر نايېت هه مو پلى گهرمى له (۱۰۰ پلى سدى) بهرزتر نايېت هه مو بېرې شو زېتمكه كهدا دهستان دمكوت زياترو نيحلمان شېوونه وى زېتمكه شېو مېك به گهرمى زور كمه. لهم رېځگايه باشتر له يېه كم، و به كاري بې جيا كرنه وى زېتى ترو و دهنك و گه لاو لاسك ... به سرچې بهو شيو مېه پاسمان كرد نامېرمان به كاري بېنري.

لهم رېځگايه همرزانتر له يې دووم، له كاتې ساردېوونه وى هلمى ناو مېك كه زېتمكه لېمگېل خويده هه لگرونوه نه گهر زېتمكه سوكرېو له ناو لهو سهرناو مېك دمكوت، وه نهمر قورستر بوو زېر دمكوت، زېت و ناو مېك به هوى چهند فلاسكېكه جيا دمكرېت هه كه شكلى فلاسكېكه به يو مندى هه به به جوري زېتمكه وه (چېرې زېتمكه) وېك له وېنې كهدا دمركه وېت نهمر زېتمكه سوكرېو (چېرې كمېرېو له ناو) شو بهلوعه يكل هه به بې لېرېنى ناو مېك له خواروه لهم رېځگايه بې زېتى نه عا به كاري. وه له حاله تېكنا كه زېتمكه قورستر بهلوعه كه له بشى سهرموا دمكرېت هه، وه له هه روو حاله كهدا ناو دلوپانډن كهدا دهكرېت هه بې منجه لې دلوپانډن كهدا، به كاري هېنا وى شو ناو دلوپانډن كهدا له مانه هه ندى زېتى پيو مېاې يان گهرم كرنه وى ناوېت كردارى تېو بوري يكله كولفه كمېر دمكاه وه وه لوداى ته و او بويى دلوپانډن و جيا كرنه وى زېتمكان، زېتمكان به چهند كردارى تېر دا تېدمېرېت، به لام شو ناوې كه دمېنېت هه دمتوانين سووى لېو مېرېن و بفروشري به ناوې ناوې گولاو Rase Water و ميان ناوې نه عا چونكه هه ندى له زېتمكه به جې دمېنې و ناو مېك تامو بونى شو زېتمكه دمكرېت.

له پېشه سازىدا تېكنولوزياى دهرېناني زېت به گشتى به دوو شيو دمېنريته، دلوپانډنى نوبېتى (وجبات) يان (دفعات) و ميان دلوپانډنى بهر دموا به هوى هلمى ناووه، له زوربه ي وولاته كاندا رېگاي يكله بلزمو زياتر به كاري بېنري، وېك له وېنې (ب) دا دمركه وېت دهزكاي پالاوتنى زېتمكه پېك هاتوه له سرچاو مېكى هلمى ناو، منجه لې دلوپانډن و كوندېنسر به شى كوكهرومى زېت هلمى ناو مېك دمتوانين له ههر سرچاو مېكى سووته مېنېه وه بېت دهست بكموت، دمېن پاله پېستوي هلمه كه له نيوان ۲۰۰-۷۰۰ كيلو باسكالدا بېت و مېله كهرمى هلمه كه (۱۷۰-۱۵۰) پلى سدى بېت، كاتېك هلمه كه دهجېته ناو مېنجه لېكه وه، قه بارى منجه لېكه گهرميه به هوى نه مشه وه پاله پېستوكه ي داده بزي بې ۱۰ كيلو باسكال، وه ههر بهو شيو مېه دواى

بهریمک کهوتن لمنیون ههله گهرمهکهو گهلو گوله ساردهکان پلهی گهرمی دیته خواریوه بو ۱۰۰ پلهی سه‌دی، لیردا هه‌لی ناوه‌که به‌پرده‌وامی ناچیتنه ناو منجه‌له‌که‌وه به‌لکو به‌شیوه‌یه‌کی هه‌میشه‌یی پلهی گهرمی ناو منجه‌له‌که له (۱۰۰) پلهی سه‌هیدا به‌نیته‌وهو جیگری بکاته. له‌ژیر نهم کاریگهریه‌ی هه‌لی ناوه‌که‌دا زه‌یتی گه‌لو گوته‌کان به‌ نیوه‌ی دۆنهی جه‌وک له‌گه‌ل هه‌له‌که‌دا به‌رز ده‌ینه‌وه‌و ده‌جه‌ه ۱۰۰ گای سارده‌وه‌ی ناوی‌ه‌وه‌.

[illegible]

دهره‌نيس، زهيت دا بهرنگای بهر د دوام وک له وېشې (ح) دا
نېټه دهغه‌ای د لویا نېټه (۶۴) مه تر بهر زموه و شپوه
لهکې هغه و بهر سستونی دانراوه، که له کوڼی جنراو له بهشې
سهره وې مېنجه له کهوه دگرېته ناوی و د جای اټپه پاندي هغه‌ای ناو
له زرمه بهر گه‌لو گوله‌کان دهغه وېت و زهيتی ناو گه‌لو گوله‌کان
له شپوه د لویې بچوک وک ريگای پېشو د گوزرېته و بهر بهشې
کوندي نسفر، وه نه وې د مېنېټه و له گه‌لو گوله‌کان له زرمه ضرې
د هرېته دهره، نېجا دواي چېرکړنه وې هغه‌ای ناو کوندي سره که
(ناو و زهيت که) ده چېته ناو کؤکه د مويهک، له به به کانی نه د جوړه
سيستمه که مې ريژي نه و زهيت به که دستان دهغه وېت له به که به کی
کټی دا به پې بهر ور فکرې بهرنگای سيستمې نوبه‌تی، به وې نه د
مويه به و نه د سيستمه که مې يکار دهرې نه له به به سازی دا.

لووم: دهرغینداسی زیتیم به به کارغینانی توینر موه کان: Solvent
Extraction

لہذا مجامی تالیف میں مذکور ہے کہ عطرانی پشہ سازی عطر دانہ، لہذا پرا
عطرانی وا ہمہ کمزور بہ نرخہ کہ پیئی دلائل زہیتہ سروشتی بہ کان
(Natural oils) نہم زہیتانہ بہ رنگائی دلائل پانندہ، نہویش رنگائی
دھریٹانہ بہ دھریٹانہ دھریٹانہ، وعتیلانہ زہیتانہ وک حالتی
خوئی دھریٹانہ وک کہ لہ سروشتی، زہیتہ عطرانی بہ کان
لہذا پرا رنگائی بہوانہ دھووتری کہ بہ رنگائی دلائل پانندہ بہرہم نہ ہاتوون.
نہم رنگائی تالیف بہو عطرانی کہ بہ بہرہستی جوانکا، و بون
تا بہ کار دین، بہ لہم لہو زہیتانہ کہ لہ بہرہستی پزیشکی دا
بہ کار دھریٹانہ بہم رنگائی دھریٹانہ.

دەرھنەن بېھزۇي تۇيۇنەر دۇكانىدە بىز بىلەن شۇنداق دەيدىك:

گۈلى ياسەمىن يان گۈلباخ لەسەر شېۋە، چەتە جېنىڭ دانراۋ بىتەنكى
كەڭرەك بىلەت بىتۈنەرەۋمەكە بىناۋىدا بىرۋات، غەترەكە دىتۈنەرەۋو
ھەلى دىمگىرەت ۋەگىرۋەيەك دەرەجەي گەبىناۋىدا بىرۋات، غەترەكە
دىتۈنەرەۋو ھەلى دىمگىرەت ۋەگىرۋەيەك دەرەجەي كەزەيتەۋ
تۈنەرەۋمەكەي تۇندايە، دواتر ئەۋ دوانە جىادىمگىرەتەۋ لەيەكتر بەھۋى
دۇپانەن لەزىز پالەپەستۈيەكى كەم دا، لىرەدا مەرچو سىقانى تايپەتى
ھەيە بۇ جۇرى ئەۋ تۈنەرەۋمەيە كەبەكارى دىمەينىن، لىرەدا چەند
رىگايەيەكى جىاۋاز ھەيە بۇ دەرەختان، ھەلئىزەننى ئەم رىگايە
دىكەۋىتە سەر جۇرى روۋمەكەمۇ جۇرى تۈنەرەۋمەكەمۇ بەگشتى ئەۋ
تۈنەرەۋانە بەكارەن كەنەم مەر جانەي تۇندايە:

* پښېسته زمېته گمې گهلروومکه گه دا هڅه همووی
له توڼه روومکه دا بتوڼه موو همرچې هڅه له لمپناتوومکانی تری
روومکه لهو توڼه روومدا نمتوڼه موو.

* پیوسته تونل‌رود که کارلیک نه‌کات له‌گه‌ل زمیته عه‌تریچه‌کدا وه‌ه‌روه‌ها له‌گه‌ل نه‌و مادانه‌ی که‌ه‌یه له‌خانه‌کانی تری رود که‌کدا.

* پیوسته توینهرموکه هلمی کولانی نزم بیت نمگهر دست گهوت
وههواوشیوه بیت (متجانس) و هیچ ناسهوارنیک یان پاشماومیهک له‌وای
خوی‌میه به‌جی نه‌هئلی له‌ئاو زه‌مته‌گه‌دا.

* نمو تو . به باشن که لمانا و ناودا ناتوتنه و مو تیکه لای
ناووابن، نو توپه و روانه ی که به کار دیت لسه و هر هانی زمیسه
عهتری به کاند دگر بن بدو و به شهو؛

Volatile Solvents به‌کم: تویندره به‌ه‌لم بیوکان

لەم تۆنێرەوانە بەنزمی پەلای گەرمی گۆلانیان دەناسرێنەو
ووبەناسانی لەزمیتە عەترییەکان، جیادەکێتەوه بەگەرداری ئۆپانەن،
وەزمیتەگە هیچ زەینیکی لێناگەوێت لەرووی کیمیایییەوه لەمو

Petroleum نېفټ، پېترول
Benzene و ئېثر Ether، هكسان Hexane، و بنزين Benzene

ئەم توپنەرموۋانە بىناسانى زىتەكان دىتوۋىنەمۇ، بۇ كىرۋارى دىمىنىنى
زىتەكە، گەلاۋ گولەكان لەناۋ توپنەرموۋىكەدا تىر دىمىنى لەناۋ
ئامىرىكى داخراۋدا بۇ چەند سەئەتتەك لەگەڭ تىكەنى بىردەۋام ھەتا
ھەمۇ زىتەكە لەناۋ گولەكەدا ھەيە دىتوۋىنەمۇ، دىۋى گەلاۋ گولەكان
دەپالۋوۋىن، پالۋوراۋىكە بەجىيا دىمىنىن ئىنجا توپنەرموۋى تازە
دەپتۇزىن بىسەر گەلاۋ گولەكانى يەكەم جارى تا ھەرجى زىتى عەرتى
تىۋاپە ھەمۇۋى دىر بېۋىن، دىۋى توپنەرموۋىكە لەزىتەكە
جىيادەكەينەمۇ يەمۇ دىۋاپانەمۇ لەۋىر پالەپستۆبەكى نىزم ،
لەكارگە گەۋرىكاندا دىتوۋىت ئامىرى بىردەۋام (مىسە) بۇ
دىمىنىنى زىت بەكار بېۋىرئى، لىرەدا دىتوۋىرئى توپنەرموۋىكە
بىردەۋامى بەكار بېۋىرئى.

لمگه‌ل جاودپوری جینگیری لمپله‌ی گهرمی‌دا که‌نای له ۵۰ پسنجا
پله‌ی سمدی زیاترین (Continuous Extractor).

دووم: ئەو توپنەرموانەى ئابىن بەهەلم Non Volatile Solvents

ئەو توپنەرموانەى كەبەكار دەھىنەن لىدەرھىنانى زەپتە عەترىيەكان دا وەك رۇنى مانگا رۇنى بەراز Lard و زەپتى زەپتون، بەمەرجى زۇرپاگىن، وەھەندى جار تىكەلەوى چەند رۇنىك بەگاردەپت وەك (۶۰% رۇنى بەراز + ۴۰% رۇنى مانگا)، لەم رىگەيدا گەلە گولەكان بەجىنەك رۇن يان زەپت دادەپۆشەپت بەشەپەمكى تابەپت كەزەپتە بەهەلم بوو كە (زەپتە عەترىيەكە) لەناو رۇنەكەدا بۆپۆتەو، دواى تىزىبوونى رۇنەكە لەزەپتە عەترىيەكە گىراو كە لەگولەكان جىادەكەرتەو بەشەپەمكى ھەمورىتىكى خاو Concrete oil دواتر زەپتەكە بەھەلە ئەلگول پەتەرمەو Absolute alcohol لەرۇنەكە جىادەكەپنەو، بەو بەرھەمەى كە لەم كىرلەرە دەرەجەپت دەپن Absdute oil و لەپەشەسازىدا لەرۇنە خاومە سى جار ئەلگول پەتى بەگاردەپنەپت بۆتەو ھەرجى زەپتى عەترى ھەپە لەرۇنەكەدا دەرپەپنەپت وە لەم كىرلەش پى دوتەرت Triple extract سى رىگەى ئىسالى ھەپە بۆ توانەو يان تىزىبوونى رۇن لەزەپتى بەهەلم بوو يان بەهەلم نەبوو:

۱- رىگەى ھەلمەپنى رۇنى Enfleurage method

لەم رىگەيدا رۇنە بەگاتەوومەكە وەك توپنەرمەمەك بەگاردەپنەپت، تەبەقەك شووشە چەوردەمەپن بەرۇنەكە وەچەند پارچەپەك تەختە دادەپنەپن وەك قاجىك بۆ تەپەقى دووم، ئىنجا گولەكان لەسەر تەپەقى يەكەم دادەپن وە روى ژىرمەو تەپەقى دووم كەچەور دەكرىت دەخەرتە سەر گولەكان بەم شۆمە ھەموو چىنەك لەگولەكان بەدوو توپژال لەرۇن دەورە دراو، وە بۆلەو چەند

ھەفتەپەك بەجى دەپنەپت ھەتا بەتەووى رۇنەكە تىزىرمەپ لەزەپتە عەترىيەكە وە لەگولەپنەو رۇنەكە كۆدەكەپنەو بەو بەرھەمە دوتەرت Triple extract، وەك پاس كىرا، وەزەپتە عەترىيەكە بەرگەى داپنەپن لەرۇن پالەپەستوى سزم دا جىلەكەپنەو لەنەلگولەكە.

ئەم رىگەپە لەدەرھىنانى زەپتى گولە پاسەمىن و بۆنى گولەباخ بەگاردەپت، لەحالەتى بەگاردەپنەپت زەپت دا وەك توپنەرمەمەك لەجىاتى رۇن لەوچە شووشەكان يان تەبەقە شووشەكان دەگۇرپن بۆ شەپەكەى كانزىپى و بەرگەى قوماش بۆ دەكەپن كەبەزەپتى زەپتون ھەلگەپنەو، گولەكان دادەپنەپت ھەتا بەتەووى قوماشە زەپتىيەكە تىز دەپنەپت لەبۆنى گولەكان، دواى تىزىبوونى زەپتى زەپتونەكە لەعەتر قوماشەكە لەشەپەكە كانزىپەكە دەكەپنەو جووان دەپنەپن، بەرگەى ئەلگول سى جار زەپتەكە دەپنەپن بۆنەو عەترەكە لەناویدا بۆپۆتەو، ئەم رىگەپە باشتەپن يانە بۆ جىاگەرنەو عەترە سەروشتەپەك بەلام زۇر گرانە لەرۇنى ئابورىيەو نەرخى عەترەكەش گران دەپنەپت.

ب- رىگەى تەپەردىن بەھەلە توپنەرمەمەك Maceration method

دەرھىنانى زەپت بەھەلە تەپەردىن بەبەگاردەپنەپت توپنەرمەو ئەندامەپەكان، لەم رىگەيدا بەشەكانى گولەكە لەناو مەنچەلى گەورەدا دادەپنەپت لەناو توپنەرمەمەكەدا بۆ ماومەكە كەزەپتە عەترىيەكە بەتەووى لەناویدا دەپنەپتەو، وەھەندى جار تىكەپەرى ئۆتۆماتىكى ھەپە لەناو مەنچەلەكەدا كەنەپنەپت تۆپەل دروست بېپەت ھەموو بەشەكانى روومەكە زىاتر لەگەل توپنەرمەمەكەدا بەرپەك دەكەون، لەھەندى جار دا پەلى گەرمى توپنەرمەمەكە بەمىز دەكرىتەو بۆنەو زووتر زەپتە عەترىيەكە بۆپۆتەو، ئەمەش بەچاوپەرى ئەو كەپەلى گەرمى نەگاتە ئەو پەلەپە كەزەپتە عەترىيەكە سەپەتەكانى تىك بېپەت. لىرەدا پەلەپە ناگادارى ئەو بېن كەھەرجى زەپتى عەتر ھەپە لەگولەكەدا ھەموو دەرھاتو، واتە دەپنەپت چەند جارنەك (۲-۳) جار توپنەرمەو نوى پاگۇ بەگاردەپنەپتەو، تا بەتەووى داپنەپت كەگولەكان ھىچ عەترىيەكە تىپا نەماو، دواتر ئەو توپنەرمەمەكە بەرگەى داپنەپن لەرۇن پالەپەستوى سزم دا پەلەپە گەرمى سزم دا توپنەرمەكە لە گىراو كە جىادەكەپنەو وەھەلە كەدەپنەپتەو زەپتە عەترىيەكەپە.

ج- رىگەى دەرھىنان بەجولەپى بازەپى Circular immersion extraction method

ئەم رىگەپە لەمى دووم دەپنەپت بەلام بەبەردەوامى تىكەدەپنەپت (دەشەپەپت) وە ئامپەرى دەرھىنانەكە جولەپەكى بازەپى ھەپە، مەنچەلەكە كەشەپە لولەكى ھەپە چەند سەتەك بەتەوومەكەپەو بەسەراو، ئەم سەتەلەنە كون كونن بەمەمووان شۆمەكى لولەكى پىك دەپنەپت وەتەرمەپان كەمەزە لەتەرى لولەكەكەى دەرەو، ئەم سەتەلەنە پى دەكرىن لەروومەكە لىنجا تا نىو لولەكە دەركەپەكە (مەنچەلەكە) پى دەكرىت لەمادە توپنەرمەمەكە، لەسەرەتادا كە سەتەلەكان دەخولەپتەو بەدەمورى تەوومى لولەكەكەدا، لەناو توپنەرمەمەكەدا نەقۇم دەپن لەوگاتەدا كەدەكەونە تىپەو ژىرمەو مەنچەلەكە، دواتر لەئەندامى خولانەو، سەتەلەكان دەپنەپت نىو سەرمەو مەنچەلەكە

ناوبەناو ئىسقىنچىكە دىگۈش ئىتە ناو دىفرىكەمە كەلەنلىك دەستى كرىكارەكەمە دانراۋە، دۋاي ئەۋەى بېرىك لەزىت كۆدەمىتەمە كەناۋى تىداپە، لەشۋىنىكە دانەرىت تا زەپتەكە سەردەكەۋى دوو چىن لەزەتو لەناو دىۋىست دەپى، ئاۋەكە بەناسانى لەزەتەكە جىادەكرىتەۋە، ئەم كىدارى دۋايى دووبارە دىفرىتەمە تاتەۋاۋ زەپتەكە لەناو و خەۋش پاك دەپىتەۋە، پىۋىستە ناگادارى ئەۋەبىن كەنەم كىدارە لەشۋىنىكى ساردە يكرىتو دوور لەروۋىكى بۆنەمە زەپتى بەرەمە ھاتوۋ بەۋى كەرمى روۋاكىيەۋە تىك نەچىت، ۋەنەم رىگاپە پىۋىستى بەدەستى كارەمى زىاتەر ھەبە بەلام جۆرى زەپتەكە زۆر چاكە.

۲- رىگاپە ئازىپىنى ئامىرى Ecuelle apiguer method

ئەم رىگاپە لەخۋارۋى قەرىقسادا بىلۋە بۇ دەرھىنانى زەپتى لىمۇ، ۋە جىاۋازە لەھى يەكەم كەبەۋى ئىسقىنچەۋە، ئىزىدا لىمۇكە لىمە ئاكرىت ۋەبەساغى دىفرىتە ناو دىفرىكى كانزىيەۋە كەۋەك قىچان ۋايەۋ لەناۋەۋە چەند دەرزىيەكى پىۋىيە كەزۋىتىز، ۋەنەم نامىزە بەشۋىيەكى بازىيەى دىجولتەمەۋە لەكاتى خولانەۋەدا پەھۋى لەچەق دەرچوون ۋاتە ھىزى لەچەق دەرچوون لىمۇكان دىكەۋە بەشى دىۋارەكەۋە ۋەنەم دەرزىيەنە پەرگالانە زەپتىيەكان دىكەۋە، گالانەكانىش دىتەقن ۋە ماددە زەپتىيەكە بەجۈگەلەپەك دىتەخۋارەۋە لەبەشى خۋارەۋى دىفەرەكەمە كۆدەمىتەۋە ۋەنەمىش دىفرىتە بەشى كۆكەرەۋى زەپت ۋە دۋاي ماۋىيەك لەكارەكە كەھەمەۋ زەپتى ئۆزىكى لىمۇكە دەرەجى ئاۋېرژىن دىفرىتو زەپتو ئاۋەكە كۆدەمىتەۋە بەھەمان رىگاپە پىشۋو جىادەكرىتەۋە، ۋەنەمىشدا پىۋىستە ناگادارى كەرمى روۋاكى بىن بۆنەۋى زەپتەكە تىك نەچىت.

ھەلگىرىن ۋە پارىزگارى زەپتە بەھەلەم بوۋەكان Preservation and storage of volatile oil

زەپتە بەھەلەم بوۋەكان لەدۋاي دەرھىنانىيەۋە ۋە لەكاتى خەزىن كىرنىيان دا بەھۋى چەند ھۆكارەكەۋە چەند گۆرۈنىكى سىۋىتىۋ كىمىيائى لىسقىتەيان دا روودەتات، ئەمەش دىمىتە ھۋى تىك چوون ۋە خراب بوۋىن كەم كىرنەۋى بەھەۋ چاگىتى ئەۋ زەپتە، ۋە ئەۋ ھۋىيەكە دىمەنە تىك چوون ۋە خراب بوۋىنى زەپتە بەھەلەم بوۋەكان دىكەپتەۋە بۇ چەند كارلىكىكى كىمىيائى ۋەك ئۆكسان Oxidation ۋە گۆرانى راتىنچىسى Resinification ۋە شىۋىۋەۋەۋى ئاۋى Hydrolysis ۋەگۆرانى كۆمەلە چالاكەكانى ناۋ پىكەتەۋى زەپتەكە ۋەھۇكارى كەرمى ۋەھەۋ ۋەھەۋ شىۋى روۋاكى ۋەھەندى كاتتا ھەلگىرنى لەگەل ھەندى كانزادا پارمەتى چالاك بوۋىنى كارلىكە كىمىيەكانى ناۋ زەپتەكە دىتات، گومانى تىلانىيە كەنەۋ زەپتەنە رىزەپەكى زۆر لەتەربەنەتىن (Terpens) ۋە تىداپە ۋەك زەپتە خۋىيەكان ۋە زەپتى تەربەنەتىن Terpentine oil زۆر بەخىراپى تىك دىچەن ئەۋىش بەھۋى كىدارى ئۆكسان ۋەگۆرانى راتىنچىيەۋە، ئەمە دىكەپتەۋە بۆنەۋى كەتەربەنەتىنات پىكەتەۋى ناتىرن ۋە ئۆكسىجىنى ھەۋا ھەلەمەۋىن دىۋىكسىن ۋە چەند پىكەتەۋەك پىك دىمىن

بەم شىۋىيە جۋەلەى بازىيەى سەتەلكەن بەردەۋام دىمىت، ئەۋ ماددە تۈنەمەۋەۋەكى كەھەلى گىرتىۋ دىتە خۋارەۋە دىجۋىتەۋە، ئەم كىدارە بۇ چەند سەعاتىك بەردەۋام دىمى، دۋاتەر جۋەلەى سەتەلكەن دىۋىستىر، زەپتە كەتەپەكە لەناۋ تۈنەمەۋەكەمە دىتەۋە، ئەم تىكەۋە بەھۋى چەند ترومپاۋەكەۋە ھەلەمەۋى بۇ مەنچەلى دىۋىيەن، ۋەدۋاتەر كەۋە گۈلەكان لەسەتەلكەن دەرەھىنەۋى ھى تازەى دىتە ۋەدەمەۋە تۈنەمەۋە تازەى تىدەمىت لەم رىگاپەدا ناچەكانى سەھىيەى مەتر نىرخىيان بەرزەۋ گرانى، بەلام دىتەۋىتەۋە ۋەكى زۆر لەزەتە ۋەنەمەۋەكان بەرەمە پىۋىتەۋە كەم دا، ۋە خىراپى بەرەمە ھىنان بەرزە، لەبەلەۋەۋى ماددە روۋەكىيەكان ۋەلەۋە گۈلەكان پەبەردەۋامى لەھەلەۋەۋە لەناۋ تۈنەمەۋەكەمە دەمەۋەكەمەۋەن دان زوۋىتەر كەتەمەۋى ناۋىيان دىتەۋە، ۋە بەم زىاد كەين دىتەۋىن ۋەمەۋى يەكە بەرەمە ھىلەكان ئەمەۋىيان پەكە كەرمى بەرزەكە، ئەۋە بۇ زىاد كىرنى چۈستى ئامەۋە دەرھىنان:

۱- رىگاپە ئازىپىنى سىزىمى Spraying method

Extraction

بۇ ئۇسۇلدا ھەۋە شەكە بەھۋى چەند رەشاشىكى تاپەتەۋە ۋە بەمەۋە دىتە دىتات كە چەند سەتلىكى كۈن كۈن دا ۋەلەمەۋە دەر لىسەۋە شىكى سىۋىتەك لەناۋ دىفرىكى داخراۋە، جۆر ئەۋە ئەۋ تۈنەمەۋە كەمەۋى زەپتەكە ھەلگىرتەۋە لىسەۋە لىۋەكەمە كۆدەمىتەۋە بۆنەۋەۋى بەرۋىگاپە دىۋىيەن جىادەكرىتەۋە تۈنەمەۋەكە بۇ چەند چارىك بەكارەمىنەۋە.

سىزىم: پالاۋىن يان دەرھىنان پەلەۋىن Extraction by Scantification

زەپتى لىمۇ پرتەقان بەرۋىگاپەكى جىاۋاز دەرەھىنەۋى، لەبەۋەۋە زەپتە بەھەلەم بوۋەكە لەچەند گالانەكى زەپتىدان لەسەر ۋە بەرەۋى تۈپكەلەكەپان دا، سىۋىتى ئەم جۆرە زەپتەۋە پىكەتەۋە كىمىيائىكە رىگەمان داتات بەكرەۋى دىۋىيەن كۆى پەكەپەۋە، چۈنكە بەكەرمى تىك دىچىت، بۆنەمەش ئەم زەپتەنە پەلەۋىن دەرەھىنەۋى ۋە لەۋەلەۋەكەۋە بۇ ۋەلەۋەۋە دىگۆرۋىت:

۱- رىگاپە ئازىپىن بەھەكارەھىنانى ئىسقىنچى Sponge method

ئەم رىگاپە زىاتەر لەنىتالپاۋە دورگەۋى سىۋىيە بىلۋە بۇ دەرھىنانى زەپتى لىمۇ ھەندى بەرۋىتەر، ئەم ناۋچانە بەسەرچاۋەۋەكى سەرەكى بۇ بەرەمە ئەم زەپتەنە دەرھىنەۋى ئەجىھان دا، لەم رىگاپەدا لىمۇكە بەرۋىيە يان بەپانى دىمىت بەدۋە كەرتەۋە بەچەۋەۋە ئەۋە لەناۋ تۈپكەلەكەدەپە دەرەھىنەۋى ۋە ھەندى كارگەۋىتەر دىكەت بەشەرىيەتى لىمۇ يان (تەشى سىۋىيە) لىسەۋە دەرەھىنەۋى، بەمە تۈپكەلەكەۋە كەزەپتەكە تىداپە دەرھىنەۋە ناۋ ئاۋەۋە بۇ چەند سەھەتەك ھەتە نەچىتەك نەرم دىمىتەۋە دەرچوونى زەپتەكە ئاسانەۋە دىكەت، ئەم كىدارەش بەدەست دىمىت بەھۋى چەند كرىكارىكى شارەۋاۋ لىزانەۋە كەبەدەستى راستى ئىسقىنچىكى زىر دىگىرتەۋە بەدەستى چەپىشى پالەمىتەۋە بىتۈپەكى لىمۇكەۋە لەسەر ئىسقىنچەكە، بەم شىۋىيە گالانە زەپتىيەكان دىتەقن ۋە ئىسقىنچەكە زەپتەكە دىمىت.

كەشتى ژىر دەريايى

نووكەكانى (نوتوات) ۋە ۋەلەكان شويىنى كەشتى ژىر
 و (غواصە) بۇمانگە دەستكردەكان ناشكرا دەكەن
 ھەندىك را، ۆرت دەلېن لەولاتى چىن واى ليھاتووۋە كە
 دەتوانىت شويىنى كەشتىيە ژىر ئاويىيە نەتۇمىيەكان
 ئەمىرىكىو بەرىتانى، زۆر بە ووردى ناشكرا بىكات بەلام
 ھەندىك لەزاناكان لەو باومردان كە نەگىرچى
 كەشەكردىنى چىنى ئەومندە پېشكەوتىيەت كە بتوانىت
 شويىنى كەشتىيەكانى ژىر دەريا بەرىگەي بەكارھىيىنى
 مانگى دەستكردەو دەست نىشان بىكات، بەلام چىن ھەر
 نالتوانىت كە چاودىرى جوولەي ئەم كەشتىيانە
 لەبەرزايى دەرياكەندا بىكات، بەلام (چون كاپل) كە
 ئەندامە لەلېزىنەي نەنجومەنى پىراندا ووتوويەتى
 كەچىن لەسالى ۱۹۹۷دا بەرنامەيەكى دەست كەوتووۋە
 دەربارەي دەست نىشان كەردىنى شويىنى تەنەكان لەناو
 دەرياكەندا وەكسو كەشتىيە ژىر دەريايىيەكان
 بەبەكارھىيانى رادارى مانگە دەستكردەكان. (نەپان
 رۇبىنسۇن) كەشارەزايە لە مەيدانى دۆزىنەوۋە تەنەكاندا
 لە دوورەوۋە. كە بىنەماكانى ئەم تەكنىكە لە بىست سالى
 پېشووۋە زانراو بوۋە، ئەمەش بە سوود وەرگرتىن لەو
 ھىلەي كەناوۋە گەرمەكانى سەر رووى دەريا و ناوۋە
 ساردەكان و خەست تەرەكان لە قولايىدا پىشانى دەمەن.
 چونكە جولەي ئەم ھىلە دەپتە ھۆى نارىكىيەكى كەم
 نەئاسىتى رووى دەريا، دەشىت ئەم نارىكىيە
 بەرادارەكانى مانگە دەستكردەكان وەرىگىرەت كە لەمانگى
 دەستكردى ئەوروپى (ERS-2) دەچىت، ھىزمەكانى
 ئەمەرىكاش مانگى واپان ھەيە، كە بەشىۋەيەكى
 تىۋىرىيەنە دەتوانن شويىنى كەشتىيە ژىر دەريايىيەكا
 لە قولايىدا دەست نىشان بىكەن.

ئىنتەرنېت/الزمان/۲۳

كەپتەن سېفەتيان جىياۋزە لەمى زەپتەك، وە مەرومما ئەو زەپتەندى
 كەمەستەريان تېدايە (Esters) وەك زەپت، گۆلى لادەن،
 (Lavander oil) ئەم زەپتە شەپتەمومو نىك ھەلدەموشىيەن
 لەنەنجامى ھەلگرتىن نادرەستەوۋە و دەگۇپىن بۇ ترشەك، بەلام زەپتە
 بەمەلەم بوۋە ان لەروومكا ئاۋۇكسىن چونكە جەند مادەيەكى دۇە
 ئۇكسىنى تېدايە (Anti oxidants) لەكەن رەپتەكەدا كەدەپارەزى
 لەم كەردارە.

وەك زانراۋە زەپتە بەمەلەم بوۋەكان دەولەمەندىن لەمەمدە
 ئەمەكچىلەكان، دا وە بۇماۋەيەكى زۆر دەتوانىن ھەلەپىگىرەن و تىك
 دىت

بۇ پەستە لەكەنى ھەلگرتىن زەپتە بەمەلەم بوۋەكان دا ھەرچى ناۋى
 تېدايە، پەيتىر بىتەبەيى ئەم زەپتەمى كەپىرەكەي دۇپاندىن دەست
 دىت، ئەم ناۋە بەمۇى خۇيە، كانى كىرىناتى سۇپۇمى ناۋاۋىيەوۋە
 كەدەكەرتە زەپتەكەمەوۋە بۇ ماۋەيەك راپدەموشىيىنى و ئاۋەكەي ناۋ
 رەپتەك ھەلدەموشىيىنى پەھىزى پالاۋتەمەوۋە خۇيەكە جەدەكەرتەوۋە،
 پالاۋتە، ئەم خۇيە بەھىزى كاھىزى پالاۋتەمەوۋە دەپى و زەپتەكەش
 زەپتەكەي جۈانە، دىتوانىن پەيەكارھىيانى پالاۋتە پەيەلەپەستى Filter
 presses پان پالاۋتە كىمپەيى وەك Kiselguhr پان بەھىزى
 كەپىرەكەي لەپەق دەرچوۋىمەوۋە (Centrifugation) ناۋەكە
 جەپتەكەمەوۋە، ھەمۇ ئەم رىگاياسە نەنجامى پاش سەنات پەمەستەوۋە
 نەك بۇ رىگايارىون لەناو بەتەنەيا بەلگە، پاككەرتەمەوۋە لەمەدە
 مېۋىيەكان كەخوشەمە ئەناو زەپتەكەدەيە، بەلام لىرەدا ناتوانىن
 كەكۇرەيى كالىسۇم پا، خەلۋى كوك بەكار، نىن بۇ رىگايارىون لەناو
 چونكە ئەم ماددە كارلىك دەكەن لەكەن ھەندى لە ماددە كەچۈرەيەكان
 داۋ خۇيى ئالۋۇ پىك دەپتەن Complex Compunds .

لەكۇتەيەدا كەشۋەشەكان پە دەرگىن پىۋىستە لەپەيەكى گەرمى
 سىر، پەيتە دوور لەروۋناكى وە داپتە يۋار پەرتەت ھەوا لەناو
 شوۋەكەدا پەيتەمەوۋە ئەم شەنەي كەدەكەرتە ناۋى پىۋىستە ئەواۋ
 ووشك پەيتە زۆرچار شوۋەي تارىك بەكاردەپتەرى و دۋاى نەوۋەي
 كەپەدەكەرتە لەمەترە زەپتەكە بەگازىكى خامل وەك N2 پان
 CO2 پەدەكەرتە مەكەم دەرچەرتە كەرتە بەچۈنە زوورەوۋە
 ھەوا ئادەت.

سەرچاۋەكان:

- ۱- المجلات العلمية ۲۰۱۰ و مكنوت
- ۲- ھۆزى مەلەپ ھسین، دار العرب، ۲۰۱۰، ۳۰۱
- ۳- رەپتەكەي تولىۋى ھارۋى
- ۴- گىياھان دارۋى، جەك اول، انتشارات فكر روز
- ۵- چاپ اول ۱۳۷۲، د. رضا اميد بېگى.
- ۶- ھەنگە گىياھان دارۋى
- ۷- گازېرە سىنى ئىشا دەرگىستان (كردى - ھارسى - انگلىزى - ھەربى)
- ۸- اميد اميدى ۱۳۷۴ انتشارات طاق بستان.
- ۹- المجد في اللغة والاعلام (قاموس النجد)

یەكەم گرنگی دمدن به نهو
كیشانهی كه راستهوخو
په یومندى به یوانى
روژانه پانهوه ههیه وەكو
كیشهكانى تەندروستى لێردا
لەگەل هاونیشتمانى گەلێك
لە دەرمانە گەورەكاندا وەكو
(بەریتانیا و ئەمەریكاو
نۆسترا)دا بەك دەرمانەوه
چونكه لەو وولاتانەدا كیشەى
تەندروستى و ژینگە و بۆنەى
هاوواتیان لە پێش هەموو
كیشەكانیانەوم، بەتایبەتى
ئەو كیشانهی كه په یومندیان
بەزانستەوه ههیه لێردا
خاڵێك ههیه كه زۆر سەرئە
راكیشە نەویش نەومەیه كه
لەگەل ئەودا كه تەندروستى
پێگەیهێكى چاكوشیاوى ههیه
لەبوارى زانستیدا كهچى لەو
راپرسەدا دەبینین كارەكه بهو
شێوەیه نیه ئەرووى
تۆنیزنەوهى مێشك و
منالوونەوه كەلە هەمان كاتدا
ئەمانیش لێ لیستى
تەندروستیان بەلام رێزى

پێوستان ئەهیناو زۆربەیان هەر گرنگیشان پێ نەداوو!!
لەداوى تەندروستى بەپەلەى دووهم ژینگەیه كەلە حەفتاكانەوه به
باشى ناوێى ئێ دراوتەوه و گرنگی پێ دەرئەت تەنیا لەو كاتەدا
نەبێت كەوولاتەكان رووبەرۆوى تەنگزى نابووێ دەرمانەوه بەلام لە
هەشتاكاندا ديسان مەسەلەى ژینگە هاتە ئاراوه و ناوێى ئێ دراوتەوه
بەتایبەتى لەكاتى خستنه رووى كیشەى (ئالاسكا)و رووداوى (چێرنۆبیل)
و بنەپەرۆون و كەم بوونەوهى هەندێ گیلاندارى ناوى و دەلاقەى
(نۆزۆن)و لەناوچوونى دارستانەكانى (ئەمەزۆن)و بەرزبوونەوهى پەلەى
گەرمى و پەس بوونى ژینگە بەهۆى دەرناویشته كیمیاپەكانەوه ئەمانە
هەمووى بوونەتەمايهی گەل كیشەى نۆدمولەتى و پێوستانە بۆزترین
كات چارەسەرەیان بۆ بدۆزێتەوه بەلام باشە رۆ ئەتۆمى و
كیمیاپەكان و ئەوشتانەى ناوبەناو روودمدن لەم مەلەبەندە
ئەتۆمیدا بێت یان لەوى تردا شارەزایان واى بۆ دەچن كەلە چەند
سائێكى داهاوودا گرنگییهكى زۆرى پێ بێرێت بەتایبەتى كاتێك كه
دەیانەوێ مەلەبەندێكى ئەتۆمى نوێ دروست بكەن لەجیاتى ئەوانەى كه

ئەو بوارەین بەتەنیا تەنانت رێزیهك لەو پەپۆرانەش هەلسوكەوتیان
نامۆ دێتە بەرچاو و بەناسانى قێبان ناگەیت. بەرپرسی ئەو راپرسیه
لەسەر ئەسجامەكەى بەم شێوەیه داوا ووتى: مۆل خوارىنى چەمكى
رۆشنیى لەبواره جیاچیاكانى ئەمدیدا هەتاكو ئیستاش هەر بەهێزە،
زۆربەى زۆرى فەرمەنسىیهكانیش لەگەل ئەم بۆجۆوبەدان ئەگەرچى
ناستى رۆشنیى و كۆمەلایەتیاى جیاوازه و هەندێ لە شارەزایانى
مافیان داوه كەسانەى كه ئەوچۆرە پرۆپەیان ههیه بەپشت بەستن
بەپرۆپەیهكى چەسپى فەرمەنسىیهكان بەرامبەر بەمۆزۆوى ئەمدىو
هونەر و هەمیشە كارى بۆدەكەن و رێزى ئێ دەرگەن بەلام پەرۆشى و
ناوردانەوهیان لە زانست بهو رادەیهیه تەنانت تۆنیزمەكانیش وەكو
پێوستان گرنگی لەبوارى پەپۆرى گشتى خۆیان نادەن و كەمتر گرنگی
دەمدن به مۆزۆ فەلسەفەى زانستەكان و تەنگ و چەلەمەكانى چونكه
ئەوان تۆنیزنەوه لەبوارى پەپۆرى ووردى خۆیاندا دەكەن و خاومى
رۆشنییهكى زانستى نین هەروەها ئەو راپرسە ئەوى دەرخت كه
فەرمەنسىیهكان لە هەلۆیستدا بەرامبەر بەزانست لە سەرخۆن و پەپەلە

له‌وێوه دروست ده‌بێت که زانیست و ه‌زری ئاده‌میزاد کاروکار دانه‌وه‌میان له‌سه‌ر په‌کتری هه‌بێت.

بەھەردەوامی کۆشەمەکیش لەنێوان بەھەر دووشتی دێکان و پێشکەوتنی زانستیدا ھەبە و زۆر بەناشکرا بەھەدار دیکەوت کاتێک کە مەسەلە ی سەنووڕدانان ی زانست دیتە گۆڕی، ھەستێکی چەسپاوی ھەمیشەیی ئی خەلک ھەبە ئەویش ئەوێبە کە: "نابێت زانست بەنارمەزوی خۆک یاری بەھەمەنئ مەسەلە بکات و دەستی تی بخت لەگەڵ ئەو بیرو وایەدا لەلایەکی تەرەو ئۆجیکیکی نینامیکی مێژوویی ھەبە لەناخەو ە بەھەمەنر ئی سەنووڕی ئی پێناروی زانست بەلام ئەو سەنووڕە ئی پێناروی کەبەرلە (٢٠) ساڵ ھەبوو ئەمەری ھەرھەمان سەنووڕنێبە چونکە ئەمەری پێنارووستی بەردەوامی ئادەمیزاد وادەکات کەسەر لەئوئ ئەو باسە بێتەریتەو گۆڕو سەرلەئوئ ووتووئزی لەسەر بکریئ بە بەردەوامی ئەو بەرەو ئافارێکمان دەبات کە بیکەوینە وۆگاریکەو کە بەرپاستی سەنووڕی ئی پێناروی زانستان ئی تێک چیت.

لەوانىيە گۆشەگىرى توۋىزمەروەگەن بولمىك نەگەپشتىيان ئارادىيەك كۆسپ بېت چۈنكە ھەريەكەيان لاي خۇيەمە سەرقالى توۋىزىنەمەي خۇيەمەي وۋۇر يەكەمەي تېكەل بەكەسانى تىرمەن ئەمەشيان خۇي لەخۇيدا ھۇيەك بېت بۇ ئەمەسەلەمە چۈنكە ئەمە توۋىزمەروە گەتەجەي كە سەرگەرمى تاقىكرىنەمەيە لەسەر بۇمەروەگەن بۇنمەنە خەرىكى (جىيانەكەن) ئادەمىزادە وتواناي ئەمەي نىيە كەخۇي سەر پەشك بىكات و يە ئازادى بېرەر بىنات لەسەر رەھىنانى ئىنجانەي توۋىزىنەكەي و تاج رادەيەك لەگەل زانىستى رەوشت دا پەكانگىرەمەنەمە. ئەمەروە پاشكۇبى و دەستەپەر بونەمەي زۇربەي زۇرى توۋىزمەروەگەن واپان ئدەكەك كە خۇيان لەزۇرشت بىزىنەمە ئىننەت واپى ئۇ ھائوۋە ۋەگە بەرەرمەكانى چەك دروست كىرىن ھەريەكەلەي خۇيەمە ھەلەل دەمەت كارگەيەك بۇخۇي دروست بىكات و چەكى ئېدا بەرەمە بېنىچ بەۋەپەمە لەۋبارەي كەتەپاندا كۆي ئادەنە ئەمەلەلۈگەي كە لەۋبارەي توۋىزىنەمەي زانىستى و پەپەۋەنەي ئەمەلەلەمە رەوشتىيەكاندا دەمەكەت.

"كلود دبرؤ" كه بهرئوبهرى توئزئنهوى ههلسهئى بوو لهمهلهئى توئزئنهوى نهشتانى لهم بارهوهوى راى خۆى دهبرى و ووتى: "مسهلهى جالاكى زانستى و بهوهئى به ئادهميزانهوه كه مژ دهخريته روو چونكه نهئى بهوه بهمه ماى ههر توئزئنهوهى زانستى بهو شيوهيه هوكهشى دهگهريتهوه بؤ لوجيكيك كه لهناخدا هيه بهرامهر به بهرهيئانى زانست كه له راستيدا بهريته له دوورخستهوه بهژير ليوهوه كردنى شهو ههنگاوانهئى كه له بهوارى بهرهيئاندا دهريئ شهو باره وائى له خهك كردوه كه نهيو بؤچوونيان بهگورپيت و لهو بهروايهههين كه سهنگ و مهرزيك لهنيوان دهسهلات و زانست داهميت.

نیستاهن و له میژوه دروست گراون هر چنده زانیاریه کان لهباری روودای کووری نه تومیژوه زور نهینن و زانیاریه کی ژورگرم سهیبت هیچی ناچنه درموی نهو بازنه داخراوی به دهوری دام و دهمگا نه تومیژوه چسب گراون، هرمنسی بهکان نه مړی بهیژی نهو زانیاریاته کی که ههپاته و له بمرده ستیاندا به مامه له که گهل زانستدا دهگن مه زندهی زانست بهیژی به کارهینان و کارتیکردنی له ژپانی روزانه پاندا دهگن بهلای نهو مهلا ناچن که توژینه و مهکان بهج شپومیک بهنمجم دهگه یمنرین و بهناکانین له بریاره رامیاریه گانی نه تجمی نهو توژینه و نه که تاج رادیهیک و چون پهپاده دهکرتن، بۆ سووه کم کهس له هر ههسادا ههپه که زانیاری لهسهر زیانکردنی نهو بهاروه دواو ووتی: "له راستیدا جی سهر سورمان نیه نهگهر بلنی نهکمان نهگهر له بهاری شتی کهوه پرسپاریان لی نهکمن نهوا بهرگیز گوئی پی نادمن چونکه نهو یاسانه ناکهونه نیو بازنه ی ووتووژی گشتیهوه لهویدا دامه زراوی تابیهتی ههپه که بهوکارانه ههلهسهن و هر نهوان بهرهار بهدهست و نه تجمادهری نهو جوره کارانه بهلام ووتووژ لهسهر نهوه دهکرت که لایا نهو کووره له تومیژوه دویانه لهم ناوچهیدا دامه زرین پاله شوئینی تر بهلام بهرگیز چهندو چوون لهسهر دانه مه زانیدنان ناکرت لیردا کتیهی دووری نهوان نهکله لوزیاو زانستی و توژینهوه له لایه که نهگهل بهوکتی بهیژه بردن و جبهه جی کردنی له لایه کی ترهوه بهروونی بهرجاو نهکوهیت.

له‌کۆشه‌نی‌گای ره‌ه‌ستیه‌وه زان‌ه‌ست که‌مێک قه‌یزه‌وه‌ن دێته‌ به‌ره‌جاوه‌
چون‌که‌ ده‌وی ده‌سه‌دی په‌ر له‌ به‌ره‌وی ئاده‌مه‌یز ده‌ ده‌وارو‌وی په‌ر‌ه‌نگ‌داری
زان‌ه‌ست و په‌ش‌که‌وه‌تی زان‌ه‌ستی ده‌مه‌ینه‌ی زان‌ه‌ست ده‌سه‌ت‌ه‌وه‌سان به‌وه‌ به‌ره‌مه‌به‌ره‌
به‌مه‌وه‌گره‌فه‌نه‌کی ئاده‌مه‌یز ده‌سه‌ره‌ی ده‌ه‌وه‌ش ده‌خو‌یه‌ ده‌گه‌یه‌ جار
به‌ته‌ سه‌ره‌جاوه‌ی وه‌ره‌نگ‌اری و ته‌وه‌انه‌ن.

بەو بىرلەشكەن ۋە پۈتۈنلەي زانست بۇتە قۇچى قوربانى ھەم
گىروگرافىكان ۋە ھەمەۋارىيەكانى ئەم سەردەمەي ئادەمىزاد لەملى ئەم
دەپچىرەن، ھەتتاكو ئىستاش قەرنەسىيەكان ئەنچەمى كارەساتى
ھىرۇشىما ۋە ناگازاكى ۋە ئەم ھەمەۋارىيەي بىسەر گەل زاپۇنداهات
لەمبىرەن نەچۈتەۋە ۋە يە دەرنەنچەم پىشكەۋىتى زانستى لەقەلەم
دەمەن، بەلام ئۆرە دەپتە ھىچ كەسكە لەمەي لەمبەر نەچتە كە ئەم
رورولە ۋە تەنرەنەنە كاتىك روو دەمەن كە لەنگەر تىك چىتە ۋە بەھاكەن
لەنارادا ئەمىن ۋە تەرووشك بەھەكەۋە پىسوتىن ۋە ھەردولەي تەرازوى
زانست ۋە زانستى رەۋىشتە زانستى سەۋىتى لەمەرجەم راكاندا
لەبارەي نەرخاننى زانستەۋە دەپتە لە ناستىكەن ۋە تىك چوۋنى ئەم
لەنگەرە دەپتە ھۆي خىلپ بەكارھەنەن زانست، چۈنكە كاتىك كە
زانست رولە سەۋىت دەكتە دەپتە ھۆي گۇرەنكارى تەپايدا ئەۋە
سەۋىيەك نە كە زۇر چىتە سەۋىت بىتە بەلام تەنگە جەلەمەكە

ترشە باران

ۋ مەترىيەكانى

نورسىلى: ئان لا باستىل

ۋەركىپانى لەئىنگىلىزىيە: س.ع. ئۆمەر

ھەزار دەرياچەيى گە لە ۋلاتى ئۆمەدا ھەن بىر ماسىن، يان خەرىكە
بىر ماسى بىن."

جاران ۋانەبوو، لەسەرەتاي نەم سەدەيدا لەدەرياچەكانى ناۋچەي
ئەدېرنەدەگ ۋ ئەوانەي ناۋچەي سەكەندىنەفيا ماسىيەكى زۆر ھەبوو،
ئايانى سۈرۈشتى باش بوو، بەلام پاشان، ۋەك ئومەي پەردەيەك
بەھيۋاشى بەسەر شانۋادا دابدۇرئەۋە، ئايانلارنى دەرياسى بەرە بەرە
دەستيان بە مەردىن كەرد ۋ ئەو ئازەلەنەي دىكەش كەلەسەر ئەوان دەريان
بەرەو ئابۋودى چوون.

بۇ ؟ بەھۇي كۆشەيەكەۋە كەپنى دەۋرئەت بارانى ترشەلۈك(يان
بەشۋەيەكى راستىز: نىشتۋە ترشەلۈكەكان)، كەمەندى ۋوشك ۋ تەرۋ
دادەپۋشەيت. كەسپش بەتەۋاۋەتى نازانئەت كەمەترىيەكەي جەندە.
بەلام، بە سەدەدا زاناي بۋارە جىپاكان خەرىكى لېكۋلەنەۋەن ۋ ۋەنەي
كۆشەكە خەرىكە روون دەپئەۋە. بارانى ترشەلۈك كاردەكانە سەر
رووي ئاۋەكانى رۇزەلەتاي ۋلاتە يەككەرتوۋەكانى ئەمەريكاۋ كەندەۋ
سەكەندىنەفيا. لەۋانەشە كار بكانە سەر ئاۋى دىكەش ئەۋاچەيەكى
فراۋانى نىۋە گۈي باكوۋرى جىپان. ھەرۋەدا خانۋەيەرەش دەپمىنئەت ۋ
كار دەكانە سەرخابك ۋئاۋى ئۆر زەمىنى ۋ تەننەت تەندروستى
مروۋقش، سەرەپى ئەۋ بەندەتەي كە ھەن، ھىشتا ئەۋ راستىيە
پوۋچەل ناكەرتەۋە كەماسى دەرياچەكان بەھۇي بارانى ترشەلۈكەۋە
لەرئۆيە ۱۰-۱۵ بەپۋانەي PH، لەۋا دەچن.

ئىۋاران جەمەتەكەم بە بەلەمەكەم لەدەرياچەي ئەدېرنەدەك
كەشتەك بەكەم. بەلام ئەۋدەنەنەي كە دەپىنەم ھەمان دېمەنەكەي
جاران ئىيە. ئەماسى trout دەپىنەم سەربەكەۋە سەرئاۋەكەۋ زەردەي
جۇرئاۋى سەر ئاۋەكە بەلەنەن ۋ ئەيائەندەي ماسىگىرى (ئۆسپىرى
Osperay) دەپىنەم ئەۋ كەنارەندە يەۋاى ماسىدا بەگەپن ۋ نەريۋى
دەريا (Oltsis) دەپىنەم يەيەردى كەنارەكاندا ھەلگەرىن ۋ سەرەكا
بەرۋۇز بۇ جۇرەكى نىۋە رۇيان.

لەياكوۋرو باشۋرى ئەۋ شۋەنەي كەلنى دەپم بەلەنەي كەمەۋە ۱۸۰
دەرياچەي بىرەماسى ھەيە كەمەكانە ۶۶ كۈي ھەمۋو دەرياچەۋ گۈلەكانى
ناۋچەي شاخەكانى ئەدېرنەدەگ لەئىۋيۋرەك.

جۋار ھەزار مېل لىزەۋە دوۋرتر، لەسۋىد، دەرياچەيەكى دىكەي
كەم بېنى، سەۋپەرى گىر گىر، ۋەك جۋارچەۋە، دەۋرى ئاۋە زۆر شىن
ۋ بىرەسكەدارەكەي دىۋو، دىكتۇر(ۋەلەم دىكەن)، كەپسپۇرىكى كىمىيەي
ئاۋە لەلېۋنەي نىشتەمانى پارەستنى ئۆنگە لەسۋىد ئېش دەكانە،
ئىشارەتى بۇ دىۋارىكى بەردىن كەرد كەلە نامىنى كەنارەك دا بوۋ ۋى،
"لەپكەنگەكان، ھەزار سان لەمەۋ پېش، ئەم خەتى بەرگىرەيەيان
دروستەردو تۋاناي كەمارۋەيەكى دىرئەخاۋەن بەمىنەن چۈنكە ئاۋو دار
ماسىيەكى زۇريان ھەبوو بۇ خۋاردىن، بەلام ئىستا، بۇ يەكەم جبار پاش
سەرەمەي سەۋلەندەن Ice Age دەرياچەي سىۋن تەننەت تەكە
ماسىيەكىشى تىلدا نىيە. بەپۋچوۋنى مەن ۲۰ ھەزار دەرياچە لەۋ ۱۰۰

بەممۇرە، ماسىيى ۋورۇۋاي رويارمىكان، ۈك گەنارىيى كاتىكەكان لەپىمىنى پېشپىنەندە، لە مەترىيىيەكى چاۋمىرۋانكراۋ ئاگادارمان دەكەنەۋە.

تالۋانبار: ھەناسەي سەردەمى مەكىنە

زۇربەي پىسپۇران لەۋ باۋەردەن كە ماپەي: ئەم نىشتەۋە ترشەلۈكە بەھۇي بىلۋوبوۋىنەۋى سوۋتاندەي خەلۋوزۇ غازى سىروشتىيە لەجىياندا، سەرمەي پاپەمى يۈۈن پىرۋو شوۋىنەكانى پاراستى ئېنگە، دوۋكەلتىشەكانى كارگەكانى بەرھەمىيەتەكانى كارمەياۋ بۇيلەرە پىنەسازى كە: ۋ كارگەكانى ئاسن ئوانىنەۋە (داۋكسايىدى كۆگرەۋ ۋا سىخاگەيى دىرۋىچىن) بىلەۋ كەنەۋە، كەسەردەن بۇ دروستىۋونى بارى تىشەلۈك، ئۈكسىدەكانى نىترۋىچىن لەبۇرەكانى شەگىزۋى - ئۆمبىل ۋ، بەشپەيەك: زۇر ھۇشەر لە پەيى گىمەياۋىشەۋە بەرۋ دەپنەۋە، سەر چاۋدەكانى دىكەي پىسپوۋن، كەچى مەترىيىن، پىرېتىن لە دوۋكەلتىشەۋە چەۋى تىش (ھىسى ترشەلۈك) پەلەي كەنە ۋەھراۋىيەكان، ۈك قورقۇشەم رەھمەت بەلەم تالۋانبارى سەرمەيى ئۈكسىدەكان، كۆگرەۋ نىترۋىچىن: كە نىشتەۋى ترشەلۈك پەجىدەھىل، پەھەردوۋ - نەۋى ۋىشەۋ تەپ

ھەمىنىك لەم ئېنگە پىسكەرەنە، كەلە لۈۋلەي كارگە پىشەسازىيەكانەۋە بەرۋ دەپنەۋە، ھەۋرۈك دروست دەكەن، كە ھەندىك چەۋ پەسەر ئاۋچەكەندە دىنەشپەتەۋە، ئەم دوۋكەلە چەۋرە، بەھۇي شىۋ بارانەۋە دەپتە بارانى ترشەلۈك ۋ سەۋزە ۋ ئېنگە سىروشتى تىكەدەت ۋ بۇيەي ئۆتۈمبىلەكان ھەلەكۈلەيت ۋ خانوۋبەرەۋە پەردەكان دەرۋىخەنە ۋ ھەر ئەم پاشىرۈكەپ كە دەپتە ھۇي پىسى ۋ بەخۇشەكانى كىشە ۋ كال ۋ ھەمان پەستىتەۋە پەسەردەمى سەرمەيى پىشەسازى.

پىسكەرە ترشەلۈكەكان يارەتلى بارانى ترشەلۈك دەپنە

كاتىك داۋكسايىدى كۆگرەۋ (SO₂) ۋ ئۈكسىدەكانى نىترۋىچىن (NO_x)، لەگەن مادەكانى دىكەي سوۋتاندە يە دوۋكەلتىشەۋە دىرۋ ئاراستەدەكەن، بەرۋە ئاسمان بەرۋ دەپنەۋە.

لەۋىدا، بەھۇي تەۋزى پاكەنەۋە، كە سىستەمى كەش ۋ ھەۋا دروست دەكەن، دەكەنە سوۋرەنەۋە، ئەم كەشتەكەرە سەرچالەنەن، كە دەۋرى سەرمەيى دىكەن لەپىكەتەكانى بارانى ترشەلۈك.

دېنى ئەم گازە بۇ چەند رۇۋىك ۋ لەناۋچەيەكى چەن سەد، پان چەند ھەزار مېلەدا بەردەۋام دەپتە، لەرۈگەندە، گەردىلە ئېنگە پىسكەرەكان بەھۇي ھەتا ۋ شىۋ ھۇكارى ئۈكسىم ۋ ھاندەركەنەۋە دەگۈرۈن ۋ دەپنە ئاۋىتەكانى كۆگرەۋ نىترۋىچىن، لەنەنچامىشە دۆپە بارانەكان كۆۋ پەردەكان دىنەگىرە خۇۋ بەھۇي بارانى ترشەلۈك پىكەھەنەن، كەلەرسىدا گىرۋى رۈۋونكراۋى ترشەلۈكە نىترىك ۋ سلفۋرىكەن. پاشماۋى ئەم ئاۋىتەنە بەشپەيە گازو گەردىلەي ۋىشە دەپنەنەۋە لەسەر زەۋى ۋ چاۋمەۋانى باران ۋ تەم دەكەن بۇ ئەۋەي بىيانگۈرۈتە سەر شىۋەي پىرۋەي ترشەلۈك.

بە ھۇي ئەم كەشتە دوۋرۋ دىرۋەۋ، نىشتەۋە ترشەلۈكەكان رىز لە سىنوۋرى ھىچ ۋاتىكە ناگىرەن. دىكتۇر (ئەنتۇنى ئاپ) كارمەندى ۋىستەكى بايۋلۋى بەرمۇدا بۇ لىكۈلەنەۋە ھەۋالى گەپتەنى بارانى ترشەلۈكى لەۋ دورگە دوۋرى ئاۋمەپاستى ئۇقپانۋوس راگەياند، ھەروھە دىكتۇر (چۈن م. مە)، ئەپەرىۋەپەيەتە نىشتەمانى ئۇقپانۋوس ۋ ئاۋەھەۋا، ھەۋالى گەپتەنى بارانى ترشەلۈك بۇ لۈكەي گىرەكانى (ماۋنالدا) راگەياند.

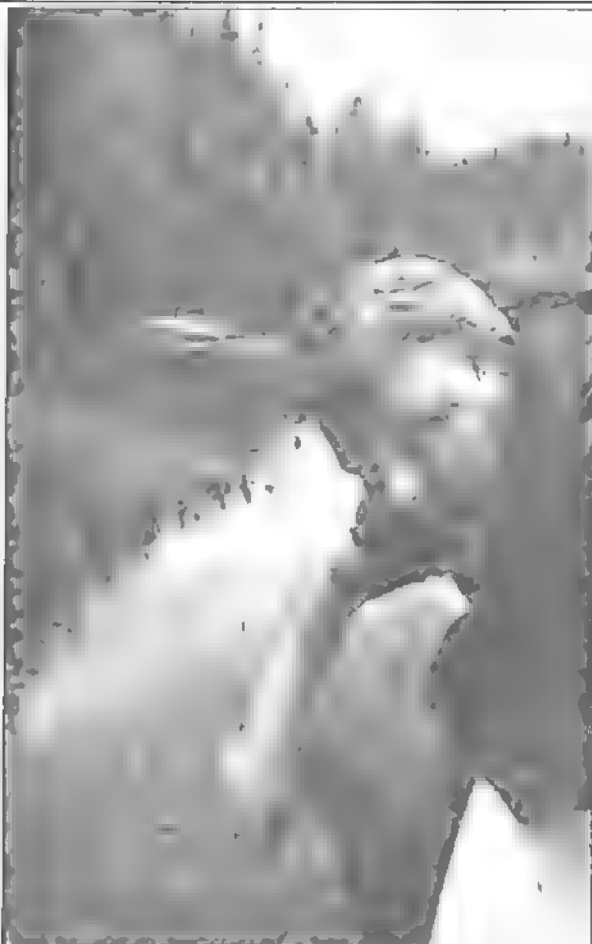
ئەۋەي جىيى سەرسۇرمانە ئەۋەپە كە ھەندىك لەۋ شوۋنەنەي كە پىشەسازىان لە نىۋە گۈي باكوۋرى زەۋى كەسەرە، ۈك پەسەرۋەدە ھۇنۋلۋى، ھەمان رادەي تىشى لەبارانەكانىدا ھەپە، ئەمەش ئەۋە دەگەپەنەيەكە، پان لەۋانەپە ئاۋىتەكانى كۆگرەۋ لەچالەكىي بايۋلۋىدا ھەپتە كەلە ئۇقپانۋوسدا رۈۋ دەپنە، پان لەبەر ئەۋەپە كە ئەم بارانە ترشەلۈكەندە دەگەنە ناۋچە زۇر دوۋرەكانىش.

سەرمەيى ئەم كەشتە ئاسانە مەرام پىسانەي كەبارانە ترشەلۈكەكان دەپكەن، ھىشتە ئەۋ ناۋچەنەي كە كارىگەرەپەيەكانىيان پىنراۋن، كەم ۋ پىشپىنەيىكانىيان، بەزۋرى ئەۋ پىشتىنە پىشەسازىيە دەگىرۈتە خۇي كە دەكەۋىتە نىۋە گۈي باكوۋرى بەھۇي دىبەزىنى دوۋكەلتى كارگەكانى كارمەياۋ تۈۋەنەۋە ئاسن پەرش ۋ بىلۋوبوۋىنەۋە شارەكانەۋە دروست دەپن، زۇربەي ئەۋ ناۋچەنە شاخۋىن ۋ بەھۇي بارانى زۇرەۋ ئەگەر ئاۋدېرىيى چاك ھەپتە بەزۋرى ئەم ناۋچەنە پەردەستان داپۇشراۋن ۋ دەرياقە ۋ رۈۋىبارىكى زۇر رەھەلى ناۋچەكان دەكەن، خاكەكەپشى جىيىكى تەنكەۋ ۈك كۈشتىكى ئاسكە جەستە بەردىنە سەھۇل بەستۈۋەكەي دادەپۇشەيت.

ئەم ۋەسپە زۇر بەپاشى ناۋچەي شاخەكانى (ئەدېرەندەك) دەگىرۈتەۋە، ھەروھە دەپتە پەھەمان شىۋە ۋەسپى ناۋچەي گەرم ۋ بەردىنى (نۇۋاسكۈشيا) بىكەين كە نۇۋ رۈۋوبارى تىشى ھەگەرۋاۋى تىدەپەۋ رىا بەزۋرۋى كەندى ماسى سەلۈن ئادەن، ھەروھە ناۋچە لادىيەكانى ئۇنتارىۋۇ كۆپىيەك لەباشۋورى كەندە دەگىرۈتەۋە.

ناۋچەي لاۋازى دىكەش ھەن كەلەۋانەپە توۋشى ھەمان دەردەپن، ۈكۈ ناۋچەكانى شاخى سۆكىۋ دەرياقە ئىسكەكانى ناۋچەي ۋنىسكۈنسەن ۋ مېنۇسۇتا، ھەند. خالەتتىكى ھاتەرىيى ئەۋەي (ئەدېرەندەك) ى نىۋېرۋىك لە سەندىنەپا ھەپە، لەۋىش ھەسارەپەكى دەرياقە لەنۋو شاخە نىزەكاندا دەپنەۋىشەۋە كەسەرچاۋە لەۋ ناۋە ترشەۋە ۋەردەگىرە كە لەپىشتەيە پىشەسازى ئەۋرۈپاۋە بەرمۈ باكوۋر دەپن.

بەپىچەۋانەۋە، ھەندىك ناۋچە، بەھۇي كارىگەرىيى بىلەپەنەكەرى تەفكرارۋى alkaline خاكەكەي بەرگەي ئەم نىشتەۋە ترشەلۈكە دەگىرۈتە، ئەمەش بەرگەرىيەكى سىروشتە پىي دەۋىرتە buffering ۋاتە: بەرھەلستى گۈرۈنكارى لەپىكەتەندە، ئەۋ ناۋچەنەي كەبەردە قىلى تىدەپە، ۈك شاخەكانى (ئەلەگىنى) تۈۋان ئەم بەرھەلستەي تىدەپە، بەرھەلستەيەكى دىكەي ھەمان شىۋە لەناۋچەي (مېدۇلست)

ئەو كەشە چەۋرى كەبەسەردەستى ئەم پىسپۇرى ئىنگىلىيە لەدىرپاچەى گاردىسپۇن لەبەشۋورى بۇزۇلەلەتتى سۈيىد، مىلادى گۇگرمۇ خۇلەمىش و كانزاي قورس و پاشماۋى سووتانلى خەلۋوزۇ ئەۋلى تېندايە. ۱۰۰۰ كەمپاچە ئەسپىد بىن ماسىن و ۱۵۰۰۰ دەمپاچەش تاپادىيەك ترش بوون، زاناياىنى سۈيىد لايان وايە كە زۇرپەى ئەم ئىنگە پىسكەرەنە لەۋلاتلى دىكەۋەد ھىناۋنى

راپۇرتىتىكى بىلۇ كىردەۋە دەمپارمى نىشتۈۋە ترشەلۈكەكان لەماۋە ناۋچەيەكى دىپارىكراۋدا، لەراپۇرتەكەيىدا پېشېيىنى كاريگەرى خرايى ترشەلۈكى كىرد لەسەرخاك وئاۋ دىرستان و بۇنيادەكان، راپۇرتەكەيەزىمانىتى شاعىرائە نوۋسىۋ تىيادا بارانى ترشەلۈكى بە(جەنگى كىمىۋى) ناۋنا، ئەم نوۋسىپەنى دىكتۇر(ئۇدېن) خۇيەنەرانى ھەزەندە بوۋە ھۋى ئەم بايەخېيەنە زۇرەى زاناياىنى ئەمپۇ و دۇزىنەۋەكانى ۋاى لىكرد كەبە(باۋكى لىكۈلەنەۋەكانى بارانى ترشەلۈك) دابىرەيت، لەگەل ئەۋەشدا، ھەقە دىكتۇر (گۇرەم) بىسەباپرو دىكتۇر(رۇبىرت ئەنگى سىمىت) بىسەباپرە گەۋرەى لىكۈلەنەۋەكانى بارانى ترشەلۈك دابىرەيت.

دىكتۇر جى لاپىكنز، پىرۋېسۋىرى ئىكۈلۈجى لەزەلۈكى كۇرنىل، يەكۈك لەۋانە بوۋ كەزۋو ھەستىيان كىرد بە لىكۈلەنەۋەمى نىشتۈۋە ترشەلۈكەكان، خۇيە دىكتۇر (ھىبىرت بۇمان)، لەسالى ۱۹۶۲ وە لىكۈلەنەۋەمى ھەمەلەنەسەيان لەنەمەرىكاي باكوور ئەنجامدەدا.

بەدەمكەرىت. لەۋى ئەم تۇزۇ خۇلە تفتەى كە ئە رۇۋناۋاۋە دېت، بارانە ترشەلۈكەكە، پېش ئەۋەى بىگاتە زەۋى، بىلايەن دىمكات. مۇۋۇ زۇر سۈۋىتى بەكارھىناۋە

لەكەمەۋە بارانى ترشەلۈكەكان ھەيە؟ لەۋانەيە بارانى ترشەلۈك بەسەر يەكەم كارگەى نۇتدا بارىيەيت. ھەلچۈۋىنى گىرگانەكان و ئاگرى دىرستانەكان و ئەنەنەت شىبۈۋەۋە بەكتىپايە ھىۋاشەكەى ماددە نۇرگانىكەكان (ئەندامىيەكان) گۇگرمۇ ناۋىتەكانى ناپىرۋىچىن بەرەم دەھىن. ھەۋرە ترىشەش ئۇكىسىدەكانى ناپىرۋىچىن (No_x) لە ناپىرۋىچىنى زەۋى دروست دىمكات.

كانىتەك كە سۈۋىت ئەم بىرە پىۋانە كراۋانەى ماددەكان بەرەۋە دەمات ئەم "پىسپۈۋەنە" دەپتە ماپەى بەپىتەكەنى نەرم و نىانى سۈۋىت، شەكسپەر ھەقى بوۋ ستايىشى "ئەم بارانە نەرم و نىانى بىگات كەلەنەمانەۋە دېت" لەشانۇگەمى (بازرگانى شىنسىا)دا، پان رۇبىرت فرۇست دەمپارمى كىلۇ بىفەرەكان بىۋىسەيت لەۋىستان بەرامبەر دىرستانىك لەنۋارەيەكى بەفردا).

بەلەم ئەم خۇلە سۈۋىتە لە دوۋ سەدە لەمەۋ بەرەۋە لەكشەنەۋەدە، كانىتەك كە مۇۋۇ بەھەۋرىك لە دوۋكەلى خەلۋوز ھاتە ناۋەۋە جارى دەستپىتەكەنى شۇرپى پىشەسازىدا.

لەپىرەكا، گۇگرمۇ ناپىرۋىچىن، كە مىلۇنەھا سال بوۋ لەسوۋتەمەنىيە وشكەكاندا قەتىمىس ماپوون، لەگەل سوۋتەلەنى خەلۋوزدا بەرەلەكران. خىرا، قەۋارەى پىسپۈۋەنە بەدەستى مۇۋۇ زالى بوۋ بەسەر سۈۋىتدا. ئەمپۇش كارگەمەكى گەۋرەى ووزە، كە بەخەلۋوز كارىكاتە دىماتەيت ئەۋەنە دۋانۇكسايدى گۇگرمۇ بەۋىۋىت كە بەرامبەر بىت بەھەلچۈۋىنى گىرگانەكەى شاخى (سەفت ھىلانە)لە ۋىلايەتى ۋاشىنن لە ۱۸ مايسى ۱۹۸۰-كەنەزىكەى ۴۰۰ ھەزار تەن بوۋ. سەرجەم پىرى (SO₂) و (NO₂)ى كە مۇۋۇ لە بەرگە ھەۋادا بىلۋى دىمكاتەۋە لەكەم و زىيادىيە، لەسالى ۱۹۸۰، ۋلاتە يەگىرتەۋەكانى ئەمەرىكا زىائر لە ۳۶ مىلۇن تەن دۋانۇكسايدى گۇگرمۇ لە ھەۋادا بىلۋى كىردەۋە، سەرمپارى نىزىكەى ۲۲ مىلۇن تەن ئۇكىسىدەكانى ناپىرۋىچىن، لەكەنەدەش ئمارەكە دەگەپشە پىنچ مىلۇن بەدۋو مىلۇن. سالى پارىش ئەم دوۋ دۋەلەتەۋ ئەۋرۈپا نىزىكەى ۱۰۰ مىلۇن داپۋىكسايدى گۇگرمۇ (SO₂) ھاۋىشەبەرگە ھەۋا. ھەر زوۋ لە سالى (۱۸۵۲) ھەۋە، زاناپەكى زىرەكى كىمىيى ئىنگلىز پەيۋەندى ئىۋان ئاسمانە دۋەلەۋىيەكەى شارى مانچىستىر و ترشە نىشتۈۋەكانى دۇزىيەۋە، پاش بىست سالى زىلۋەى ترشەلۈكى لەو كىتەپە ۶۰۰ لاپەرمەيەدا، كەلەسەر ئەم ياپەتە بوۋ، بەكارھىنا.

ئەم كىتەپە سەرنج رەكشە پىشت گۈى خرابوۋ، ھەتا دىكتۇر (ئىفل گۇرەم)، كەزاناپەكى ئىنگە زانىيە لەزانۇكى مىنۇسۇتا لەسەر كىتەپەكەى نوۋسى، بەلەم ئەمپىش پىشت گۈى خرا. بايەخداى زانىستى سۈيىدەكان

بەدناۋى بارانى ترشەلۈك لەسالى ۱۹۶۷دا بەتەۋاۋى بىلۋىۋەۋە، پاش ئەۋەى زاناپەكى پىپۇرپى خاكى سۈيىد، بەناۋى(سەفانت ئۇدېن)،

تاقىكرىنىمۇمىكان، كە لەخانوۋىيەمكى بىچوۋىكىدا لە دارىستانىكى ناۋچەى (ھاپشەر) لەسەر خاك و ئاۋى ناۋچەمگە، ترشپىيەكى زۆرى ئاشكرا كىرد لەو شۇنە دورە. بەلام تۆمارى تاقىكرىنىمۇمىكانيان لەناۋچەى (ھىوبارد بروك) ئەمە پىشان دەمەت كە چەننىتى نىشتوۋە ترشەلۈكەكان سالانە كەم و زىيادى ھەيە، بىمىرئىزى سېالى ۱۸۸۱ ھىچ روون ئاكتەۋە ئاىا بارودۇخ بەرمۇ باشى دەپۇت ئان بەرمۇ خراپى.

كىشە بەھۇى دوۋكەكىشە درىژەكانەۋە

ھەتا ماۋىيەك لەمەبىر، پىسپوۋى ھەوا مەسەلەمەك بوو كەتەنە لەشارمەكاندا بايەخى پىدەمرا، ئەمۇ گە سەكرىنە ئابورىيەى كەلمەگەن شەرى جىھانى دوۋەمدا دەستى پىكرد بوۋە ھۇى ئەۋەى كەزىياتر خەلۋىزى بەرد پىسۋىتئىرت و لەناكامىشدا ھەوا پىس بېت.

ھەمدىك ياسا ھەرمەن كە ئەزانانە دا رابوون كىشەكەيان خراپەز كىرد، ھەندىك ياساى (ئازانسى نەئى پ، استىنى ژىنگە EPA) لەسالى ۱۹۷۰ ۋاى لەكارگەكانى كىرد كە لوۋەى دوۋكەكىشەكانيان درىژتر بگەن، نەمەش بوۋە ھۇى ئەۋەى كە يا ھەوا پىسكەرمەكان بۇ ناۋچەى زۇر دورە تر لە شۇنە ناۋچەبەمەكان بىبات، لەمەرق، لەۋلاتە پەككەرتوۋەكانى ئەمەرىكا ۱۹۸۰ لوۋەى دوۋكەكىش ھەن، كەبەزىيەكەيان لە ۵۰۰ پى زىاتەر، لەۋانەش ۱۰۰ پىان بەزىيەكەيان دەكانە ۱۰۰۰ پى.

بەزىترىن لوۋەى دوۋكەكىش لەكارگەمەكى تۈۋەندەۋەى (نىكل) ە، (ئۇنئازىق) كە دەكانە ۱۲۵۰ پى، ئەمە بىگۇمان گەۋەزىترىن سەچاۋەى پىسپە و رۇۋانە SO₂ تەن دەھاۋىژىتە ھەوا، (ھەر چەند، ئەمەسال، خۇشەختانە-رەزەمەكى كەم كراپەۋە بۇ ۷۰۰ تەن لەرۇۋىكىدا، ئەم لوۋە درىژانە ۋا دەكەن كە پىسپوۋى ھەوا بېتە دىاردەمەكى جىھانى.

شارمەزىيان لاىان ۋاپە كە ھىشتا زۇرمان ساۋە دەرىيارەى بارانى ترشەلۈك بېزىان، ھىشتا مەشت ۋەمى زۇر ھەيە دەرىيارەى ۋەلامى پىرسىيازى، (ئاىا بەتەۋاۋى سەرجاۋە، پىسپو نى ھەوا بەتەشەلۈك لەكۈنە؟) چۈنكە لەۋانەپە ۋەلامەكەى خەرجىكى زۆرى بۇيىت و لەۋانەشە بېتە ھۇى كۈرپىنى سىياسەتى دەۋلەت دەرىبارەى ۋورە.

دەكتۇر ھىند لېفېت، زىئى تاقىكەى لۇنگ تاپلەند لە بىرۋەكلىن دەلەتتە "پەمكىك لەكىشە سەرمەكىكەكانمان ئەۋەپە چۇن ئەم ھەوا پىسكەرانە دەچنە ئاۋبارانەۋە، زۇر ئاساپىيە كە ئەم ناۋچانەى رۇۋەلەتى ۋلاتە پەككەرتوۋەكان كە خەلۋىزى بەرد لەكارگەكانيان دەۋىۋىتئىن بەبەپىرسىيار بزانىن لە دەۋىستېۋىنى بارانى ترشەلۈكدا، ناۋچەى دۇلى روۋبارى ئۇھاۋو كارگەى زۆرى تىداپەۋ ھەموۋىشان خەلۋىزى بەرد دەۋىۋىتئىن، بەلام لەمىر ئەۋەى ئەم ناۋچەپە بايەكى بەھىزى ھەيە، دوۋكەلەكان بەرمۇ رۇۋەلەت رادەمەلەت، لىكۈلەپەۋەى بارى ئەم ناۋچەپە، لەبارودۇخىكى تاپلەند، زۇر گىرگەزە بۇ ناۋچەپەكى ھەستىارى ۋەك ئەدېرنەمەك لەناۋچەكانى رۇۋەلەت.

"ھەروەھا" دەكتۇر لېفېت بەردەۋام دەپت "لېژنەى نۇبى پاراستىنى ژىنگە لە سالانى ھەفتاكاندا ساۋەى بەكارگەكان دا كەچەندىتى

جىياۋازى لەو دوۋكەلە بەرىدەمەۋە و لەرۇۋەلەتدا، بەتاپەتەى لەو شۇنەنەى كە جىرى دىنىشتۋانى ھەيە، ساۋەى دوۋكەلە ھىندان كەمەكراپەۋە.

لەرۇۋەلەت ناۋمەستىدا ساۋە درا تا رادەى ۲۰۰ پاۋەند لە دوۋكەلى SO₂ بۇ ھەر تەنەك خەلۋىز بەرمەلا بىكرىت، بەلام، لەمىر ئەۋەى كارگە تازەكان تەنەا ساۋەى ۱۵ پاۋەند بۇ ھەر تەنەك خەلۋىزىيان پىندراۋە، كارگە كۈنەكان گەۋەزىترىن پىشەلەن لەمپىس كىردەن،

ھەموو كەسكىك لەمۇ پاۋەندا نىيە كەبەم ئاسانپە لۇمەكراۋەكان دەستىنىشان بىكرىن، ئەۋانەى لەم پىۋەمەلەن بەزۇرى نوپەنەرى كارگەكانى ۋوزەن.

(چۇن دۇتن) بەرۋەپەرى ژىنگە لە كارگەى مەزنى خەلۋىزى (پىپەردى) دەلەت، "تا ئىستا كەس نەپتۈنەۋە ئەۋە بىمەلەتتە كە پەپەۋەندى ھەيە لە نىۋان ئاستى ھاۋىشتەى گۇگىردو لەرۇۋەلەت ناۋاى ناۋمەست و بىرى ئەم بارانە ترشەلۈكەكى كەلەباكوۋرى رۇۋەلەتى ۋلاتە پەككەرتوۋەكاندا دەبارىت.

ھەتا ئەۋەش دەسەلەندىرت ئىمە لەسەر پلاتەكانى بەرگىرتن بەردەۋام دەپىن، پىش ئەۋەى دەسكارى لوۋە دوۋكەكىشەكان بگەمىن دەپىت ئەۋە ئىلاىا بىن كەسۋەدى دەپتەىيان ئا، بۇ مەۋنە ئەگەر كارگەكانى (رىشەر ھالى)، لە ئۇھاۋىز بىرى دوۋكەلى گۇگىرد لە ۲۷۰ كەم بگەنەۋە، بارانى ترشەلۈك لەرۇۋەلەتدا لە ۱۰% كەم دەكات.

پۇلىسە نەپنى پەكانى ئاسانە پىسەكان

چۇن دەۋانەت ئەۋە بىمەلەتتە كە كارگەمەكى تاپەتەى ناۋچەى ئۇھاۋىز ئەۋە دوۋكەلەنە دەپتەىيت كە ماسىيەمەكى دەرىپاچەى (ئەدېرنەك) دەكۈۋىت، كەسەدەھا مەل لىۋەى دورە؟

چۇن دەۋانەت شۇنى گەردىلەمەكى داپۇكساپىدى گۇگىرد بگەۋىت لەو گەشتە دورەمەدا بەناۋ ھەورە تارىك و ھەمىشە لەگۇرەنەكاندا؟ ئەم كسارەى كەزەنەيان دەپكەن لەگەرانەكەمەندا لە جۇرە پارىيەكى ئەكۇرۇباتىك دەپتەىيت كەروۋى سىركە گەپۇكەكان سىپى دەكات، لەو گەرانەپە ئەم دىۋو ئەم دىۋى چەرى دوۋكەلە پىسكەرمەكانى ناۋچە پىشەسازىو شارمەكان دەپشەكن و، مەۋنەى ئاۋ ۋەردەگىر و تۈۋىنەۋەى لەسەر دەكەن بۇ دەستىنىشانكەرنى رېپەۋى دوۋكەلە پىسكەرمەكان، پاشان مەۋنەى كۇمپىۋتەرى دەۋست دەكەن بۇ پىشەپىنى كىردىنى رېپەۋەمەكانيان.

بەنەرخەرن نامىر لەم كارمە، ئەم ۸۰ ۋىستگەمەپە كە ۋەك ئۇرۇك لەۋلاتدا نامەزەۋەن بۇ دەستىنىشانكەرنى بارانى ترشەلۈك، ئەم ۋىستگەنە لەزۇر چاۋدېرى دەكتۇر (ئىلىس كاۋلىك) كارمەندى بىگەى لىكۈلەپەۋەى سەرجاۋەكانى دارىستان لەزەلەت(نۇرت كارۋەلەنا) لەسالى ۱۹۷۰ نامەزەن.

ھەروەھا نامەزەۋەپەكى سەرمەخۇ بىمەۋى (بەرنامەى نىشتەمانى نىشتۋەۋەكانى بەرگە ھەۋا NADP) بە كارى شىكەرنەۋەى باران و بەفرو نىشتۋەۋە ۋوشكەكانى ۳۲ ۋىلايەت ھەلەستىتە، لەكەنەدەش كارى

بارانى ترشەلۈك لى بىرەكەنەۋە دەچىتە ئاۋ بۇرى ئاۋمۇدو بۇرىيە مەسكان ئىكەندەت سولقاتى مى رىكى ئاۋەكە دەقۇرىت، ئەۋەندى قۇرىپى دەشۇن قۇرە زەردەكانىيان سەۋىز ھەلدەكەرىتە، خەلكەكەش ھېچپان ئەدەست ئايەت جگە ئەۋدى كە خىراخىرا بۇرىيەكانىيان بگۇپن و بىرى قۇلتر ھەلېكەن.

دەلەندى ئەلەمنىيۇم ئەخاكەكانى دەۋرۈپەرۋە لەپۇسەيەكە كەپىنى دەۋىرېت تەپاركرىدن mobilization بۇ ئاۋ ئاۋى دەرياچەكە. ئىستا زاناھان بۇيان ساغۇتەۋە كە بارانى ترشەلۈك كانزاي ژەھراۋى دېكەش، ۋەك قۇرقۇشۇم و جىۋە، ئەپار دەكات.

بارانى ترشەلۈك و كانزا قۇرسەكانى دى كە لەگەلېدا دېن، ھەپشەن ئەۋىنگە. ئەم ھەپشەيە يەتمەننا لەسەر ژىپانى ئاۋى ئىيە، بەلگە لەسەر دارستانەكان و دىنەۋىلەۋ ئاۋى ژېر زەمىنىۋ ئەم شتانەى كە مۇۋ دىروستان دەكات و تەنانەت مۇۋ خۇشى زۇر لەم زىنانانەى كە لەۋلاتانى سگەندىناۋىا دەۋكەۋن، مىن پېشتر پېشېنىم كرىدېۋون. دىكتۇر (ئارنى ھېرىسنىك)، پىسپۇرى كىمىيى دەريانى، لەگەشتىكە بۇ كەنارە بەردىنەكانى دەرياچەى (ھۇقتان)لەنەروىچ، بۇ ماۋى سەعاتىك گىيرىسەر ۋى ئاۋەكە، كەلەناۋچەيەكى شاخاۋىدا بوۋ، ۋەكو جىۋە لوۋس بوۋ، ۋەكو نەبەتۈسېش رىش بوۋ، دىكتۇر ھېرىكسەن ئىشارەتى كىردو ۋى، "ئەم دەياچەيە ۱۰مىل لە دەرياۋە بەسەدىن مىل لەسەرچاۋەى ھەۋا پېسكەركانەۋە دەۋرە، بەلام ۋەرد سەپىرى ئەمە بكە. بېۋەرى (PH)ەكەى گىرت(كە ئامېرىكى بېچوۋكە لەم ئامېرانە دەچىت

لەم جۇرە دەكرىت، ئەم چاۋدېرىيانە ئەۋە دەردەخەن كە، لەراستىدا، لەمەۋو ناۋچەكەى رۇۋەلەۋى ۋەتە پەككەتۈۋەكان و باشۋورى رۇۋەلەۋى كەنەدا ئەم نېشتۈۋە ترشەلۈكە دەبارىت.

ئەگەر پەپىۋانە (PH)پېپىۋىن، كە قىپايدا رىۋى (۷) يەكسانە بەمەرامبەر بوۋنى ترشى و تەفتى، ئەم بارانانە (دە) تا (سى)، كەپىت لەبارانى پېس نەبۋو ترشترن، لەناۋچەى (كەپىن)ى پەنسلەپىننا ئەم ترشېيە لە سرگە ترشتر بوۋ، لەناۋچەى (ۋېلنگ) لەرۇۋناۋى قۇرچىننا لەشەربەتى لېمۇترشترىۋو.

سى دەرياچەۋ سى ئە نچام

بەناسانى دەگەمە يەكەپەكى لېكۇلېنەۋى ترشى دەرياچەكان كەپەكىكە لەم ۲۰ پىرۇۋانەى بەۋوۋدجەى ۵ مىيۇن دۇلار دامەزراۋە بۇ لېكۇلېنەۋە لە دەرياچەى (ئەدېرنەك). ئەم پىرۇۋانە لەپىكەتەى كىمىيۋى دەرياچە سىرۋىشەكان لەنەنچامى نېشتۈۋە ترشەلۈكەكان دەكۇلەۋە. ئەم پىرۇۋەيە، كە پەپىمانگى لېكۇلېنەۋەكانى ۋوۋى كەربا پىن ھەلدەستىت بازۋوۋەكى بى كەلگى لېكۇلېنەۋەى ۶۰۰ كۇمپانىيى كەرباۋە بەشۋىن بارانى ترشەلۈكە دەگەپىن ھەر لەم كاتەۋەى كەپەكەم دۇۋە باران پان كۇ بىمەر لەپۇپەى دىرەخەكان دەكت تا دەكاتە دۋا قۇناغى گەشتەكەى لەسە دەرياچەدا، دىكتۇر (جەمىز گالۋەى) پىسپۇرى كەپىيى ئىنگە لەزانكۇ قۇرچىننا دەلېت "بۇمان دەرگەۋتۈۋە كە ھەر دەياچەيەۋ تاپىتەمەندى خۇى ھەپە لەكاردانەۋەيە بەرامبەر بارانى ترشەلۈك. بۇ ئەۋۋە جەمىد سالىكە كەس لەھىچ جۇگەپەكى دەرياچەى (ۋوۋى)دا ماسىي نەمگەتۈۋە، كەرىۋى پىسپوۋى (۴،۷)ە پەپىۋانەى (PH). چۈنكە زۇر ترشە بۇ ماسى، بەلام ھەندىك ماسىي جۇگەكانى دەرياچەى (ساگە مۇر) كەرىۋەكەى (PH ۵،۸)ە دەرياچەى (پانئەر) كەرىۋەكەى (۷،۰ PH)ە ھېشتا پەلەۋەۋى ژيان دەكەن. ھەر جەندە كە ھەرسە دەرياچە لەھەمان ئاستى بەرزىدان و (۲۰) مىسل دۋرەن و ھەمان جۇرى ترشەلۈكەيان بەردەكەۋىت.

زۇر ھۇ كار دەكەنە سەر ئەم كاردانەۋەيە: قەۋارمە شىۋەى ئەم جىگاپانەۋ جۇرى رۋەكى سىرۋىشە جۇرى بەردو خاكى ژېر ئاۋەكەۋ ماۋى مانەۋى نېشتۈۋەكان لەخاكەكەپىدا، بۇ ئەۋۋە دەرياچەى بىر ماسىي (ۋوۋى لەپك) بەھۋى تەنكى چىنى خۇلەكەى تىزى لىۋاپىيەكانى ماۋى مانەۋى نېشتۈۋەكان كەمەۋ بۋرى بەرھەلىستىكرىنى گۇۋان buffering نادەت.

گىرگىترىن لېكۇلېنەۋە لەكارىتىكرىنى بارانى ترشەلۈك لەدەرياچەى (ئەدېرنەك) لەسالى ۱۹۷۷ لەلايەن دىكتۇر كارل ئوفېلدى زانكۇ كۇرنېل ئەنچاملىرا، لەكاتىكە كەلە ھۋى مەردى ماسىيەكانى دەكۇلېيەۋە، بۇى دەرگەۋت كە ئاۋىتەكانى ئەلەمنىيۇم لەناۋەكەدا لەكەۋانەى رىشۋەكارى بەچكە ماسىيەكاندا كۇدەپىتەۋە و بۇ بەرھەلىستىكرىنى ئەم پىسپوۋە ماسىيەكان جۇرە چەلىكىيان (mucus) دەۋراند كەنەۋەندە زۇر بوۋ دەۋوۋە ھۋى خىكاندىيان. نېشتۈۋە ترشەكان دەپنە ھۋى

ترشه باران

كە پىلى پىتالى دىكەينەم (و بەشى ھەستىكرىنەكەى لەناوگە نقرۆم كرى. پۆمىرگە رۆژى (PH ۴)ى تۆمار كرى. سەپىرى باشوورى كرى، كە ناوچەى پىشەسازىچە لە ئەوروپاى وى: "لەم ترشيبە لەشۆننىكەووه ھاتووہ."

بەھار بۆ ماسى كۆشندە دەبىت

بەھىمنى،بەبەلم، بۆ كاپىنەپەك چوین كەلەسەر نىمچە دورگەپەك بوو و پەقەرز درابوو بەمەلەپەندىكى لىكۆلینەمۆ بەناوى SNSE بۆ ئەمۆى بگرتىت بەبىكەپەك بۆ لىكۆلینەمۆ لەو بارانە ترشەلۆكە زۆرە، ئەم لىكۆلینەموانە لەساى ۱۹۷۲، پاش لەناوچوونى ماسى لەباشوورى ئەروچ، دەستى پىكرى، كە چوومە ناو كاپىنەكەووه نىسى، ئەلۆسراوى دوو ماسى trout كەبەندىوارەكەدا ھەلۆسوابوون، سەرنجیان راكیشام. ھەر پەكەیان بەندىزىابى قۆلەم دەبوو بەپەنجەكانىشەمۆ بەكرامووبى، دكتۆر ھىنرىكسن وى: "لەم دوو ماسىە لەساانى سىمەكاندا گىراپوون. لە ۱۹۴۵و ھىچ ماسىەك، بەھىچ شۆننىكى ماسىگرتن لەدەریاچەى ھۆفانن نەگىراو،" ناگرتىكى كرىدوو دەستى دایە تۆماریكى كۆن و وى: "لەم تۆمارە ئەو دەردەخات كەخاوەنى ئەم كاپىنەپە ھەزارەھا ماسىیان ھێناپە ئەم دەریاچە بۆ ئەمۆى ژيانى ئێدا بپۆلینەمۆ، بەلام كاتىك كەلەساى ۱۹۶۷ بۆیان دەرگەوت بارانى ترشەلۆكى تێداپە، ناویند بوون و كاپىنەكەیان تەرخانكرى بۆ پۆلەى لىكۆلینەمۆ."

دكتۆر ھىنرىكسن بۆى باسكردم كە ماسىپەكان لەسەرەتای بەھاردا زۆرتەیان لىدەمەرد، بەندىزىابى زستان، ھەوا پىسەكران لەناو بەفردا دەمىنەمۆ، وەكو لەناو نەسەنچىكى سەپى گەورەدا بى، كاتىك كەكەش و ھەواى گەرمى "نەسەنچەكە دىكۆشەت"، لەگەل پەكەم تۆنەووندا ترسەى سەرىمەركە پەردەلا دەبىت، ئەم پەكەم تۆنەووبە پىنج تا دە كەپەت ترشە لەپاشماوێ پەفەكە، ئەم ماددە ترشە و ئەو نەلەمىئەسەى كەلەگەلیدا تەپار دەرگرتە ئەو گۆرانكارىە قوولە دروست دىكەن لەكىمىاى ناومەكەدا كە ژيانى ماسى لەناو دەبات، كە ماسىپە ۵۵لەكەفەكانىش نەمان دىكەزى ناو، ئەگەر ئەوانىش ھەستیانەبى بەرامبەر ترشە، گەشە دىكەن، ئەوانەى پەركەى ترشە دىكرن دەمىنەمۆ، جۆرەكانى دىكەى زىندەمۆرى ناو لەناو دەچن، ھەروەھا روودەكە بچووكە ناوچەكانىش، لەناوچوونى ئەو روودەكە ناوچە بچووكانە وا لەرووناكى دىكەت كە بگاتە قوولە ناوچەكە، ھەر ئەمۆشە ھۆى ئەمۆى كە ناو ئەم دەریاچانە بەم شۆو نااساپە شىن و روون بىت، رووچى گەورەترىش كاریان تێدەكرىت، شلێرى ناو (Water lites) لەناو دەچن، بەلام قەوزەكان گەشە دىكەن، چونكە پەردەپەكەى ئۆكسىجىن پارۆز بەدەمۆرى خۆیاندا دروست دىكەن كە ناھىلەت خاكە پەس بوومەكە كاریان تێپەكات.

لەزەر دەریاچەپەكەى سەپىدا ھەندىك گەلام بىنى كە بۆماوێ سە ساى خۆیان لەزىن پاراستوو. لەبەر ئەمۆ، ھىچ دەیاچەپەكەى مردوو بەتەواوى مردو نىپە، چونكە دانىشتوانەكەى جۆرى خۆیان كەم

(ئەسلى سەرچەم ۲)

دىكەنەمۆ بۆ چەند جۆرىكى تاپەت كە گۆرانكارى لە بەنەپەتەى لە تەونى خۆراكاندا روویداو.

خاك كاریگەرى تێكەل دەنۆنەت

كاریگەرى بارانى ترشەلۆك لەسەر دانەوێلەو دارستانەكان، و "كاریگەرى دراماتىكى لەسەر ژيانى ناو، نىپەو بەناسانى نادۆزىنەمۆ، بۆ ئەمۆنە، تانىستا كاریگەرى بارانى ترشەلۆك لەسەر دانەوێلە دەست نیشان نەكراو،ئەمەش لەبەر ئەمۆبە كەگۆگرو نیتروجىن، ئەگەر وەك ترشەلۆكىكى روون بەرووچەك بىدرىت دەبىتە ماپەى بەھىزىكرىن. ئەم دانەوێلەنەى كە لەتاقىگەكاندا دەخەرتە پەر بارانى ترشەلۆك لەنچامى جىاواز بەدەستەو دەدەن. ھەندىكیان پەرمەمى كەم دەبىتەووه ھەندىكیان كاری تێناكات، بەلام ھەندىكیان پەرمەمى زۆرەر دەبىت، بەلام زاناکان ئەمۆ دىكرىن ئەم رووكانە لەنچامدا ھەر پەرمۆمۆ، بىن ئەگەر بۆ ماوچەكى زۆر پەر بارانى ترشەلۆك بگەون.

نايا بارانى ترشەلۆك رى لەگەشەكرىن دارستانەكان دىكرىت؟ وەلامى ئەم پەرسىارەش ھەر ئەم و مۆاوپە چونكە لەراستیدا ژيانى بايۆلۆجى دارستانەكان ئالۆزو كاردانەوێ بەرامبەر بارانى ترشەلۆك ماوچەكى زۆرى دەبىت. دكتۆر (فۆلك ئەندىرسن)، پەسپۆرى زانگۆى زانستى كشت و كالى سوبى دەلەت: "شەش سالى لىكۆلینەمۆ ئەمۆ بۆ دەرخستەن كە دەرختى سۆبەرى سۆتەلەندى لەخاكىكى خراپەدا گەشەى كرىدوو، ئەمەش بەھۆى ئەمۆبە بوو كە ئەمۆ نیتروجىنەى كەپەھۆى بارانى ترشەلۆكەو لەخاكەكەدا روویداو بووتە ھۆى زیادبوونى كۆبوونەمۆى كانزا قورسەكان لەماوچەكى درۆندا لەو خاكە. بەراستىش، لىكۆلینەمۆپەكە دىكە ئەمۆ پىشان دەت كەرادەى گەشەكرىن زۆر كەمى كرىدوو، ھەم لەخاكە باش و ھەم لەخاكە خراپەكاندا. دكتۆر ئەندىرسن دەلەت: "پىپۆستىمان بە ۲۵ سالى دىكە ھەپە بۆ ئەمۆى بۆمان ساغىبەتەمۆ نايا بارانى ترشەلۆك رى لەگەشە كرىن دەرختەكان دىكرىت پان نا، ھەروەھا بۆ زانىنى كارتىكرىنە خراپەكانى دىكەى."

كاریگەرى لەسەر ژيانى سەروشتى

ئەم دانیيا نەبوونە دەریارەى كاریگەرى بارانى ترشەلۆك لەسەر ژيانى سەروشتىش ھەپە. بىگومان كاریگەرى ھەپە لەسەر وشكاومەكەكان. وەك بۆق و سەلەمەندرو عەلاجەم spring-peeper ئەمۆ زىندەمۆرانەى كە ھىلەكە لە گۆم و گۆلەو ترشبوومەكان دىكەن.

دكتۆر (ئىرىك ناھۆلەم) لەزانگۆى لونسى سوبىدى كە لىكۆلینەمۆپەكەى لەسەر زانگۆى پالندە دەنگۆشەكان لەدووروبەرى دەریاچەى (لاپلاند) دىكرى، تىپىنى ئەمۆى كرى كە پالندەكان ھىلەكەى كەمتر دىكەن و كەمتر ھىلەكە ھەلەنن و ھىلەكەكانیان پان بى تۆنگەن، پان تۆنگەلىكى نەرمیان ھەپە، ئەمۆ لاى وابوو كە ئەم پالندەنە بەھۆى ئەمۆمىئەمۆ دەھراوى بون. وى: "ئەمۆ ئەمۆمىئەمۆ لەوانەپە بەھۆى پەفەمۆ دەزى كرىبىت. ئەمۆ پەر زۆرى تەلەمىئەمۆ كە لەمۆخە.

بەھۇى زۇربوونى رۇۋى كانزاي مىس بوو لەئاۋەكەدا. ئاۋى بىرەكان ترش بوو بوو. ئاۋەكەى كانزاي مىس دەدەلەندە ئاۋى بۇرپەكانەۋە.

ئەزەموونىكى قۇرۇلغاندىن

بەبەردەم كۆختەپەكى بچوۋىكىدا تېپەپىن. دىكتۇر (ھەلتېپرگ) وتى، "قۇى ئنى ئەم مائە بىسەوز بۇپە گراۋە، سەوز وەكو گەلەى درەخت لەبەھاردا. رۇۋىكان قۇى بەئاۋى بىرەكە دەشت كە قۇى بەھۇى گۇگىرداتى سەۋە سەوز ھەلگەرا." ئەم كىشەپەم لەرۇۋناۋى دەرياچەى (تەبىرىتەك) بەدىكتۇر (ۋەلگەنگ، ۋەس)، پىسپۇرى ئۇنگە لەبەشى تەندىرەتەى نىپۇرۇك پىشاند، گەلەكانىيە دوورەكان و بىرەكان و ئاۋى بۇرپەكاندا ئەم دىارەپە ھەپو، خاۋەن مائەكانى ئەو ئاۋچەپە گەپىيان لە زوونىكچوونى بۇرپەكان و ئامى گومانلىكراۋى ئاۋەكەى بەگىرد. دىكتۇر (ۋەس) لەئاۋى مائەكان و لەسەرچاۋەى ئاۋەكاندا رۇۋەپەى رۇى قورقۇشم و مىس بەدىگىرد، ھەمان ئامۇزگارىى ھەپو بۇ ھەپو خىزەكان، بەلوۋەكە بۇ ماۋىك بەرپەدەۋە ئەگەر شەو بەكارىت ئەھپىابوۋ بۇ ئەۋەى رۇۋى چەرى خانزاگان كەم بىتەۋە.

بەبەرى تەۋەپىكراۋ بۇ داھاتوۋمان

ئاپا، پاش ئەۋەى ئەم پىچراۋەپەمان پى گەپىشت، كە ئاۋەرۋەكەى باش دەزانىن و ۋەكو زانكان دەللىس بىرپىتە لەبارانى ترشەلۇك و پىسكەرە ژەراۋەپەكان و كارپۇن داپۇكسايد، لامان سەپىر بىت كە زانپان ئەم سى ئاۋەرۋەكە خرابە بە "بۇمىي تەۋەپىكراۋى ئۇنگە" داپىن؟ ئەو زانپانە كارپەرى نىشتەۋەكانى بارانى ترشەلۇك لەگەل كارپەرى جەگەرەپىشان و شىرپەنچەى سىپەكان بەراۋەردەكەن، ھەرچەندە لە ھەردوۋ ھالەتەكەدا پەپوۋەندى ئىۋان ھۇ دەرتەنچام نەسەلپىراۋە، بەلام ئەۋەش كە گومانپان لەزىنەكانى بارانى ترشەلۇك ھەپە، لەگەل ئەۋەدان كە سوۋانەندى سوۋەمەپە ۋەكەكان زۇرتىر پەۋەى ۋەپان لەروۋبارو دەرياچەكاندا كەمىر بۇتە.

بى گومان، كىشەى بارانى ترشەلۇك پەپاسىپەكان و شاپوۋرى زانەكان و خەلەك چارەسەرەكەرت بە پىشت پەستىن بەو زانپارپانەى كەزاناكان دەپخەنە ۋو.

ئەۋەى كە لەۋلاتى ئىمەدا دەپىت پىشتى پىن بىستىن (پاساى پاكى ھەۋەپە) ئەم پاسا ھىدراپىيە بەرەلەستى كارپەرىپە خرابەكانى پىسپوۋنى ھەۋا لەسەر تەندىرەستى و بەرۋەۋەندى گىشتى دەكات، داۋا دەكات كە دوۋەكەلى كارگەكان و دوۋەكەلى سەپارەكان رۇۋەپەكى دىپارىكراۋ تەپەپىرۋىت، ئەمەش پە دوۋ رۇگە جىپەجى دەكات، پەكەمىيان لەرپەكى (لېۋەى ئۆى پارسىنى ئۇنگەۋە EPA)، كەداۋا دەكات چاكىزىن تەكەنەلۇچيا بەكار پەپىرۋىت بۇ كەم كەندەۋەى سەرچاۋەى پىسپوۋنى ھەۋا، دوۋەمىيان پەپوۋەندى خەۋى كارگەكانەۋە ھەپە، ھۆمەتى ئاۋچەپى ۋىلايەتەكان بۇيان ھەپە بۇ ئاۋچەى خۇپان پاسا داپىنەى و بۇيان نىپە دەست لەكاروبارى ۋىلايەتەكانى دىكە ۋەپەندە. ئەنچەمى ئەمەشدا دەرەۋەپىشتەى (SO₂) ۋىلايەتى (نۇھاپۇ) تىزىكەى ۲۵ كەپت بەرۋەتەرە لەھى ۋىلايەتى (كەنەتەكت)،

رۇپىرت قالاك، بەرۋەپەرى بەشى پارسىنى ئۇنگە دەپىت: "پاساى پاكى ھەۋا پەكتەكە لەۋەپەكانى زۇربوونى ترشەلۇك. ئەم ھەر لەپەر ئەۋەى كە بوۋەتە ھۇى پلاۋبوۋەۋەى ئاۋچەى پىسپوۋنى ھەۋا بەھۇى دوۋەلگىشە درۋەكەنەۋەۋە بەس، بەلگە لەپەر ئەۋەى كە ماۋە دەدات كەشارى پاكى ۋەكو نىپۇرۇك پىس بىت بەھۇى گەشتى ھەۋا ھەندىك ئاۋچەۋە." ئەم لادانە ۋەلەكات كەۋىلاپەتەك دۇى ئەۋەىتر بوۋەستىت ۋزۇرپىشان ھەلۋىستى پاساى دۇى پەكتىر ۋەرپىگىرن. ھەندىكەش داۋى پاساى دۇى ئەم پاساى بەرۋە دەكەنەۋە چۈنكە سەرگەۋەتوۋ ۋەپوۋ لەكەركەكانىيا بۇ پارسىنى ئۇنگە.

ئەم پاساى ئىستى لەكۇنگىس ئىنى دەكۇلەۋە. ھەر لە ئىستەۋە ھەندىك لوبى ھەۋى بەھىزكەندى دەدەن و ھەشە ھەۋى لاۋازكەندى دەدات. لەسالى ۱۹۸۰ كۇنگىس ۱۲ مىلۇن دۇلارى تەرخان كەرد بۇ ئىكۇلەۋەۋەى ترشى لەسالى ۱۹۸۱ داۋى زىپىرپىش دەكەرت بۇ سالى ۱۹۸۲. دىكتۇر (گىرەس بەرنامى) ئىستى لەترشەلۇك دەكۇلەۋەۋە بەھىۋاى دانانى سترانپىچىكى ئەمەۋەپە ئەم بارەپەۋە. زانكۇۋ ئەزەمۇنگەكانى ۋلات ئىكۇلەۋەۋەى چەو پە دەكەن دەربارى كارگەكانى بەرەھەمەپىنانى ۋزەى كارەپا.

بەلام ھۆكۈمەتى (رىگان) پەلەى نىپە لەپەپارەندە، ئەلان ھىل، سەرۋىكى لېۋەى (جۇرى دەۋرەپەر) دەپىت: "كۆمەلە زانستەپەكانمان ھىشتا دۇنيا نىن ئەۋەى چ رىۋ شۇپىنەك بەكار پەپىن. بەراى مەن ھىشتا بەتەۋەۋى ئەزەراۋە جى پەكتە، چۈنكە ئاتۋانپىن پاساى ۋا بچەسپىنەىن بەسەر خەلەكا كە ئەنچەمەكى ھىشتا روۋ نەپەت." پەرتىپوۋنى مىللەتەن بەھۇى پارانەۋە

لەسەر شانۋى پەپوۋەندى ئىۋ ئەمەۋەپىشدا، بارانى ترشەلۇك ترشەپەكى رامپارى ژەراۋەپە، چۈنكە بۇتە ھۇى تالىۋوۋى ھارۋىپەتى ئىۋان ئەمەپەريكا كەندە دىكتۇر (ھانز مارتىن) پىسپۇرى لىكۇلەر ئە بارانى ترشەلۇك ئە كەندە دەپىت: "ئىمە لامان ۋاپە كە نىۋەى ئەۋ نىشتەۋە ترشەلۇكانى ئىپەر لەمەسرىكاۋە دىت. لەۋەش ئاۋۇشتر ئەۋەپە كە دەرۋەنە سەر مىلۇنەھا مىلى جوارگۇشەى خاكى ئۇنشارپۇۋ كۇپىپەك كەتۋانەى بەرەلەستى گۇرپان نىپە. مىلۇن و نىۋەك دەرياچەمان ھەپە ھەندىكپان بەھۇى نىشتەۋەترشەكانەۋە تىكچوۋن." ماناى ئەم قىسانەش بەزمانى پارە، لەلەپەن جۇن رۇپىرپىش ۋەزىرى ئۇنگەۋە ۋەرا، "لەسەدا پانزەى بەرەمى نىشتەمەپان لە دارستانەكانەۋە بەدەست دەكەۋىت. ئەمەش رۇۋەپەكە بەرۋەتەر لەرۋەى بەرەم ھىنانى سەپارە لە ئابوۋرى ئەمەريكا، بەلام ئەم سەرچاۋەپە لەمەترسەپادە، گەشتىپارىش دوۋە پىشەسازى گەۋرەمانە، ئاپا گەشتىپارەكان جەز لە دەرياچە بىماسىپەكان دەكەن؟ ۋلاتەكى تۇ، ۋلاتە پەگىرتوۋەكانى ئەمەريكا. زىلەكانى خۇى لەمالى ئىمەدا قىرئ دەدات، " قىسەكەرىكى ئەمەريكا ۋەلامى داۋەۋە: "پاساكانى ئەمەريكا لەبارەى كۇنەزۋلەندى ھارۋىشتەكانەۋە تونەۋ تىزىترن لەۋانەى كەندەدا) ھەرچەندەكەپاساكانى كەندە خىراتر تونە دەكۇلەۋە) ۋەلەكەندەشەۋە

- پىچىرىكى بايۇنلۇزى جۇڭگىسى تايپەتنى ماسى دەخالىتە دەرياچىسى
(لەيدىزلىك، بۇ، لەھەۋلىكىدا بۇ زىندۇۋىرىنىۋى مەزنى ماسىگىرنى.

تولۇڭ كىردى خەلقى ھاندا كە سوۋەتمەنى كۆڭۈرد كەم بەكار بېيىن و لايرىنى كۆڭۈردى ھاندا، لەسالى ۱۹۷۵ ھاۋىشتەكان بەرئۇزى ۵۰% كەمىيان كىرد، ھەرچەند بەكارھىنانى ۋوزە دوو ئەمۋىندە زىاتىر بىو. لەو ساۋە باساکان تونىر دەيىن و ژمارى پاككەرمەۋەكان scrubbers گەبىشتە ۱۲۰۰ لەكاتىكىدا كەلمەمىرىكا تەنھا ۲۰۰ دانە ھەيە. زاناکان لەزۇر ۋالاندا ئىستا سەرقالى ئەزمۈۋىنى بەناۋ چارمەگىرنى بارانى ترشەلۇڭ، لەو ھەنگاۋەنى كەناۋىيە: پەخىۋىگىرنى ماسىگەلىك كە يەرگە تىرشى بىگىرن، ھەرومما رۋانلىنى دانەۋىلەنى ھەمان جۇر، ھەرومما رۋانلىنى قىسل لە دەرياچەكاندا بۇ كەم كىرنەۋى ترشى و داپۇشىنى بۇنىيادە گرانىبەھاگان و كارە ھونەرىەكان بىو ماددانەنى كەبەرەلەستى ۋەرىن دىكەن. بەلام ئەم چارمەرىيەنە كەم تەمەن.

ئايا سەدى ۲۱ يىلدىكى دەيىت؟

ئەى بۇ داھاتوو جى بىكەين؟ دىكتۇر (لارس ئۇفەرئىت)، سەۋكى لىۋنەى بارانى ترشەلۇڭى نەروچى دەلىت: "لەماۋىيەكى كەمدا ناچار دىكتۇر كە شىك بىكەين. بارانى ترشەلۇڭ تەنھا سەرقەلىمە ترسى دىكەشمەن لىۋىشتوو، ئەۋىش ئەو كانزا قورسانەۋ نەندامە(تۇرگانە) پىسكەرەنەيە كە لەگەل بارانى ترشەلۇڭدا دىن."

ئىستاش، كە سەبىرى دەرياچەكەم دىكەم، دىپىرسىم: لەسالى دوو ھەزاردا جى دەيىتمە و دەيىستىم؟ ئايا بۇقەكان دەقۇيىن و ماسىەكان باز

پىسكەرمەكان بەرمە ئەمىرىكا دىن(ھەر چەندە قەۋارمەكان ھىتەلى ئەۋە نىيە كە لەنەمىرىكاۋە بەرمە ئەمىرىكا دىمچن.

دان پىدانان بىمىۋىنى ئەم كىشەيە بىوۋە ھۇى ئەۋەى ئەۋ پروگراممى كەلەسالى ۱۹۸۰ لەنئىۋان ھەردوو ۋالاندا دامەزرا بۇ داپۇشنى رىكەۋىتتەنەمەيەك دەربارى دەربازىۋىنى ھەۋاى پىس بىلەنىۋ ستورمەكاندا.

ھىزە ئەۋرەپاينەكان بەشدارى دىكەن

ھەۋلىكى ھەمە لاپەنە لەنەۋروپا دەستى پىكرد. لەسالى ۱۹۷۹، ۲۱ دەۋلەت لەكۇى ۲۴ دەۋلەتى نەندامى كۆمىيەتى ئابۋورى ئەۋروپاى ئەتەۋىيەكەرتەكان، رىكەۋىتتەنەمەيەكان ئىمزا كىرد دەربارى بىلاۋىۋىۋەۋى پىس بۈۋىنى ھەۋا لەسۋورمەكانەۋە. ھەرچەند ئەم رىكەۋىتتەنەمەيە ھىچ ياساپەك ناسەپىنىت بىسەر كەستە، بەلام داۋا دىكات كە دەۋلەتەكان رىز لە ۋىنگەى پەكتى بىگىرن. (ئەرىك لاپەك) ۋەزىرى ۋىنگەى نەروچى پىنى ۋەم: "مىن ھىۋادارم كە ئەم رىكەۋىتتەنەمەيە لە ۱۰ ۱۵ سالى داھاتۋىدا سۋىشتىكى پاكترمان بۇ پىرەخىپىنىت."

بەلام ھەۋوزاناکان ۋا گەشپىن نىن، زۇربەيان لەۋ باۋەردەن كە تا سالى ۲۰۰۰ ئەستەمە رىزەى ھاۋىشتەكان رابگىرىت و پاشان كەم بىكىرەتەۋە، ھەندىك پىپۇرى EPA پىشپىنى ئەۋە دىكەن، كەلەۋىۋىۋى ياساكانى ئىستادا لەنەمىرىكا، رىزەى ھاۋىشتەى (CO₂) ۋەكۇ خۇى بىمىنىتەۋە و لەۋانەشە زۇرتىر بىپىت و بىگاتە (۲۹) مىلۇن تەن لەسالىكىدا، رىزەى (NO_x) بىش، ۋەك بەشدارىك لە نىشتە ترشەكان بە(۲۸) مىلۇن تەن دەمىنىتەۋە لەۋانەشە رىزەى(CO₂) رەت بىكات. چۈن ئەم كارىگەرىيە كەم بىكەنەۋەۋ چەندى تىدەجىت؟ رۋونترىن ھەنگاۋ لەمانەۋى ۋوزمەلەپە كەمىز بەكارھىنانى سوۋەمەنى.

رىكەپەكى دىكەش ھەيە كە زۇر ئالۇزترەۋ خەرجى زۇرى دەۋىت. ئەۋىش بەكارھىنانى تەكەلۇۋىۋى ئۈپە بۇ كەمكىرنەۋى ھاۋىشتەكان. كە ئىستا لىكۇلىنەۋىيەكى چىرى لەسەر دىكرىت ئەلاپەن EPA و زانكۇكان و رىكەۋىۋەكانى پەيۋەندىدار بىبەرمەۋىنى گىشتىيەۋە.

پاككىرنەۋە خەرجى زۇرى تىدەجىت، دانانى پاككەرمەۋەكان بۇ كارگە كۆنەكانى ئەمىرىكا بىلۋنەھا دۆلارى دەۋىت، ھەۋەۋ ئەمانەش تەنھا لەۋانەيە سىيەكى ھاۋىشتەكان كەم بىكەنەۋە، بەلام ئەم خەرجە لاپەنى باشپىش ھەيە، چۈنكە دەيىتە ھۇى بەرھەم ھىنانى ترشى كۆڭۈردات كە سوۋى پازرىكانى ھەيە ھەرومما ئەۋ ماددانەش كە بۇ پىكىرنەۋى شەھامەكان بەكاردىن. بىچكە لەۋەى كە ئىشى ئۈپۇ خەك پەيدا دەيىت، جىگە لەۋەش ئەۋ زىانەى لە بارانى ترشەلۇڭەۋە دەكەۋىتەۋە زۇر ئەۋ پارمە زىاترە كە بۇ كۆنترۇللىرىنى بەكار دىت، ۋەرىنى كانزاكان لەنەنجامى (SO₂) ەۋە زىانى (۷) دۆلار بەھەۋەۋ ئەمىرىكاپەيەك دىكەيىمىنىت، لەۋانەشە زىاتىر.

بەلگەى بۈۋىنى چارمەرىك لەپاۋانەۋە بەدەستەمان دىكەۋىت، ھۆكۈمەتى ياپان ياساى كۆنترۇللىرىنى ئۆكسايدى كۆڭۈردى لەسالى ۱۹۶۸دا

مىيەو سەوزە

لەفشەلى ئېسك دەمان پارىژىت

تۆزىنەۋە ئەمىرىكىەكان دەريان خستوۋە، كە خوارنى بىرىكى زۆر لەمىيەو سەوزە بۇ ئەوانەى ئەمەنىان ۴۰ سال بىرەو زوورە دەپىتە ھۆى پاراستنى مرۇف بەھەردو توخمەتەپەۋە لەنەخۇشى قشەلى ئېسك. ئەم لىكۆلىنەۋەپە ۲۵۰ كەسى گرتىۋەۋەو بۇ ماۋەى ۴ سال لەۋىر چاۋىڭىرى بەردەوام دا بوون. بىزىشكان ھۆى ئەم كارىگىرىەى (مىيەو سەوزە) دەگەرىنەۋە بۇ زۆرى كانزا جىاجىكان تىياندە، ھەرەك مەگنىسىۋم Mg^{+2} ۋ پۇتاسىۋم K^{+} كە بىمەكىك لەگىرەگىرەن توخمە سەرىكىەكانى بەردەوام بوونى ئېسكى مرۇف دادەنرىن.

(لىشاۋى رەش)

روو لەكەم بوونەۋە دەكات

لىشاۋى رەش ياخود دىمكىرنى نەوت بۇ ناۋ دەرياكەن لەكەم بوونەۋەى بەردەوام داپە، ئەمەش پەيمەنگەى ھەرنىسى بۇ زەرياكەن باۋى گىردەۋە، بەپى پەيمەنگەى ناۋىراۋ ئەۋا رىۋەى كەم بوونەۋە لەشەستەكانەۋە بۇ نەمرۇ دەكاتە نىزىكەى ۶۰٪. بەر لەنېستەى رىۋەى دىمكىرنى سالانە ۳۲۰ ھەزار تەن بوو بەلام ئەمرۇ لە ۱۲۰ ھەزار تەن تېپەرنەكات. بەھەمان شىۋە كارەساتەكانى دىمكىرنى ۲۴ كارەسات بوون بەلام ئەمرۇ تەنەا ۸ كارەسات لەماۋەى نىۋان ۱۹۹۷-۱۹۹۰ تۆمار كراۋە.

ھۆى ئەمەش بىپەى بۇچوونى شەرنەلىانى ئەم بوارەدەپگەرىنەۋە بۇ دوۋخال؛ ۱/زىاد بوونى بەتەنگەۋىبوونى پاراستنى ژىنگە. ۲/سەپاندىنى سزەى توند بەسەر ئەۋانەى دەپنە ھۆى ئەم كارەساتانە.

سروۇق...

روخپنەرىكى ترسناكە بۇ سروشت!

بەپى زانائى جىۋلۇجى (گىفۇردىلەر) لە زانكۆى كۆلۇرادۇ، ئەۋ مرۇفە سەرتەپپانەى كەلە ئوستورالىا نىشتەجى بوون بەر لە ۵۵ ھەزار سال ئەمەۋىر بوونەتە ھۆى لەناۋچوونى ۸۵٪ گىانەۋەرە ھەبارە گەۋرەكانى ۋەك ۋوشىرەمخ و گەلىك لە خشۇكەكان.. ئەمەش لەئەنجامى راۋەردىنى بىن شوومارى ئەم گىانەۋەرە.

پارەمەكى بىرىسكەدارى كۆگەرىد ھەشەمەكى ژىنگەپە لەكۆمپانىيەى نىنگە. لە ئۇنتارىۋ، كە پەۋى كارگەكانى بەرەم ۵٪ انى مىس و نىكلەۋە ترەى كۆگەرىد لە پاشاۋەكانىدا فرى دەتە. رىۋەى ئەۋ پاشاۋەپە (۲،۵) كەرەتە لەپەنەۋەكى زىاتەرە.

دەمەن ۋە ۵ خەتەكان گەلا دەمەن و ئاسكەكان ناۋ دەخۇنەۋەۋە بالندەكان دەخۇنەن؟ پان بەمارەكى خامۇش دەپىت.

سەرجاۋە

كىتاپى National Geographic

Vol. 160, No. 5, November 1981